ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ 1

ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

ΕΠΙΛΟΓΗ ΡΑΨΩΔΙΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ (α-ω)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Δ. Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ

Με απόφαση της ελληνικής κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

1. ΟΜΗΡΟΥ *ΟΔΥΣΣΕΙΑ*

εἴμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν
ἀνθρώποισι μέλω, καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει.

Οδύσσεια, ι 19-20

Είμαι λοιπόν ο Οδυσσεύς, γιος του Λαέρτη, όλοι καλά με ξέρουν για τους δόλους μου, η φήμη μου έχει φτάσει ψηλά στον ουρανό.

Ομάδα συγγραφής
Γ. Μ. Ιγνατιάδης
Λ. Κακουλίδης - Απ. Χαραλαμπίδης

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π.Ι.

Επιτροπή κρίσης
Δ. Λυπουρλής
Διον. Τάνης
Ιω. Τζανής

Επιμέλεια έκδοσης και καλλιτεχνική επιμέλεια
Η συγγραφική ομάδα

Προεκτυπωτικές εργασίες
«Typoffset»
Αγ. Δημητρίου 190, Θεσσαλονίκη, Τηλ. 245.410, Fax 217.814

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Γ. Μ. Ιγνατιάδης
Λ. Κακουλίδης - Απ. Χαραλαμπίδης

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

1. ΟΜΗΡΟΥ *ΟΔΥΣΣΕΙΑ*

ΕΠΙΛΟΓΗ ΡΑΨΩΔΙΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ (*α* - *ω*)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Δ. Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ

Το κείμενο της μετάφρασης της *Οδύσσειας* του Δ. Ν. Μαρωνίτη ακολουθεί για τις ραψωδίες *α* έως *μ* την έκδοση της μετάφρασης των 12 πρώτων ραψωδιών σε έναν τόμο, από τις εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1996· για τις ραψωδίες *ν, π, ρ, σ* και *ψ* την αυτόνομη έκδοση κάθε ραψωδίας από τις εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1996 (*ν*), 1998 (*π*), 1998 (*ρ*), 1998 (*ψ*), 1999 (*σ*). Η μετάφραση των αποσπασμάτων των ραψωδιών *τ, φ, χ* και *ω,* η οποία δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί, παραχωρήθηκε στη συγγραφική ομάδα από τον μεταφραστή.

Τα αποσπάσματα του ομηρικού κειμένου ακολουθούν την έκδοση του Thomas W. Allen, Oxford University Press, Oxford, 1979-80.

Για την εικονογράφηση του βιβλίου χρησιμοποιήθηκε εικονογραφικό υλικό κυρίως από βιβλία της "ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ", των εκδόσεων "ΜΕΛΙΣΣΑ", των εκδόσεων "ΥΨΙΛΟΝ", των εκδόσεων "ADAM", των εκδόσεων "MONDATORI-ΦΥΤΡΑΚΗΣ", των εκδόσεων "ΔΟΜΗ", εκδόσεων της ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, εκδόσεων του ΔΗΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, των εκδόσεων της ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ. Πολύτιμη στάθηκε η βοήθεια που ευγενικά μάς προσέφεραν το Σπουδαστήριο Τέχνης και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. και οι καθηγητές αρχαιολογίας Ιωάννης Ακαμάτης και Αικατερίνη Παπαευθυμίου-Παπανθίμου.
Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και η συγγραφική ομάδα ευχαριστούν θερμότατα όλους τους παραπάνω και βέβαια όλους τους καλλιτέχνες έργα των οποίων χρησιμοποιήθηκαν για την εικονογράφηση.

Εικόνα εξώφυλλου: Ο Οδυσσέας στον Άδη.
[Λεπτομέρεια από ερυθρόμορφη πελίκη (του 440 π.Χ. περίπου), Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών. Το έργο (βλ. εικ. 71 σ. 199) αποδίδεται στο Ζωγράφο του Λυκάονα, έναν αξιόλογο αγγειογράφο της Ομάδας του Πολυγνώτου]

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σελ.

Πίνακας περιεχομένων 7-8
Πρόλογος 9-10

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Εισαγωγή στην επική ποίηση και στα ομηρικά έπη 12-21
2. Εισαγωγή στην *Οδύσσεια* 22-24

Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 25

ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Α. **"ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ"** (ραψωδίες ***α*** έως ***δ***)

Εισαγωγικό σημείωμα για την "Τηλεμάχεια" 28

1. **Ραψωδίες** ***α*** και ***β***

Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδιών ***α*** και ***β*** 30-32
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***α*** 1-498 33-56
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 57-64

2. **Ραψωδίες** ***γ*** και ***δ***

Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδιών ***γ*** και ***δ*** 66-68
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***γ*** 31-380 (απόσπασμα) 69-82
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***δ*** 241-666 (απόσπασμα) 83-99
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 100-101
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία για τη γενική θεώρηση της "Τηλεμάχειας" 101-103
Θέματα συνθετικών και δημιουργικών εργασιών για την "Τηλεμάχεια" 104-105

Β. **"ΦΑΙΑΚΙΔΑ"** (ραψωδίες ***ε*** έως ***ν*** 1-209)

Εισαγωγικό σημείωμα για τη "Φαιακίδα" 108

1. **Ραψωδία** ***ε***

Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδίας ***ε*** 110-112
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ε*** 1-552 113-134
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 135-138

2. **Ραψωδίες** ***ζ*** έως ***θ***

Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδιών ***ζ*** έως ***θ*** 140-142
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ζ*** 1-402 143-158
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***θ*** 1-709 159-185
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 181-192

3. **Ραψωδίες** ***ι*** έως ***ν*** 1-209

Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδιών ***ι*** έως ***ν*** 1-209 194-202
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ι*** 1-41 και 240-630 (αποσπάσματα) 203-220
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***κ*** 211-652 (απόσπασμα) 221-234
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***λ*** 1-54, 92-250 και 369-607 (αποσπάσματα) 235-251
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***μ*** 297-511 (απόσπασμα) 253-261
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ν*** 1-139 (απόσπασμα) 263-268
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 269-277

Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία για τη γενική θεώρηση της "Φαιακίδας" 278-281
Θέματα συνθετικών και δημιουργικών εργασιών για τη "Φαιακίδα" 282-288

Γ. **"ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ"** (ραψ. ***ν*** 210 έως ***ω***)
Εισαγωγικό σημείωμα για τη "Μνηστηροφονία" 290
1. **Ραψωδίες *ν*** 210 έως ***π***
Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδιών ***ν*** 210 έως ***π*** 292-296
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ν*** 210-421 (απόσπασμα) 297-305
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***π*** 1-260 (απόσπασμα) 307-316
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 317-321
2. **Ραψωδίες *ρ*** έως ***υ***
Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδιών ***ρ*** έως ***υ*** 324-328
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ρ*** 333-378 (απόσπασμα) 329-332
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***σ*** 1-140 (απόσπασμα) 333-338
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***τ*** 100-539 (απόσπασμα) 339-355
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 356-358
3. **Ραψωδίες *φ*** έως ***ψ***
Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδιών ***φ*** έως ***ψ*** 360-364
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***φ*** 245-444 (απόσπασμα) 365-372
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***χ*** 1-132 και 310-397 (αποσπάσματα) 373-382
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ψ*** 97-278 (απόσπασμα) 383-393
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 394-397
4. **Ραψωδία *ω***
Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδίας ***ω*** 400-401
ΚΕΙΜΕΝΟ: Ραψωδία ***ω*** 280-350 και 463-551 (αποσπάσματα) ... 402-408
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία 409-410

ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ*
Ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία για τη γενική θεώρηση της *Οδύσσειας* 410-418
Θέματα συνθετικών και δημιουργικών εργασιών για την *Οδύσσεια* 419-424

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. **ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ** 427-460
Α. Κείμενα για την Εισαγωγή 428-432
Β. Κείμενα για την "Τηλεμάχεια" 433-435
Γ. Κείμενα για τη "Φαιακίδα" 436-443
Δ. Κείμενα για τη "Μνηστηροφονία" 444-451
Ε. Κείμενα για τη γενική θεώρηση της *Οδύσσειας* 452-460
II. **ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ** 461-490
III. **ΧΑΡΤΕΣ** 491-498
IV. **ΠΙΝΑΚΕΣ** 499-510

Πρόλογος

Το μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας[1] είναι ένα νέο μάθημα για σας. Το μάθημα αυτό επιδιώκει να αποκτήσετε βασικές γνώσεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ώστε να εξοικειωθείτε σιγά σιγά με κείμενα γραμμένα στη γλώσσα αυτή. Παράλληλα όμως θα διδαχτείτε και κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από μετάφραση, μεταφρασμένα στη νεοελληνική δημοτική γλώσσα. Χάρη στα μεταφρασμένα αυτά κείμενα θα έχετε τη δυνατότητα να γνωρίσετε πολύ περισσότερα έργα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, αποσπάσματα και ολόκληρα, και μάλιστα έργα από διάφορες εποχές της αρχαιότητας και από τα κυριότερα γραμματειακά είδη της. Έτσι, θα μπορέσετε να γνωρίσετε, στο βαθμό βέβαια που αυτό είναι δυνατό, τον αρχαίο ελληνικό κόσμο και πολιτισμό.

Το βιβλίο αυτό **“Ομηρικά έπη, 1. Ομήρου *Οδύσσεια*”** είναι το ένα από τα δύο βιβλία που θα χρησιμοποιήσετε εφέτος στο μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας από μετάφραση· το άλλο είναι το **“Ομηρικά έπη, 2. Ομήρου *Ιλιάδα*”.**

Τα ομηρικά έπη είναι τα παλιότερα ελληνικά λογοτεχνικά έργα που μας σώζονται από την αρχαιότητα και τα παλιότερα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας. Αυτά από την αρχαιότητα ακόμη έγιναν σχολικά βιβλία για τα ελληνόπουλα, για να μαθαίνουν να διαβάζουν, και σήμερα για σας, για να γνωρίσετε δύο από τα σημαντικότερα λογοτεχνικά έργα της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας.

Στο βιβλίο σας αυτό, η *Οδύσσεια* δε σας δίνεται στη γλώσσα και στη μορφή που μας σώθηκε από την αρχαιότητα, αλλά στη νεοελληνική δημοτική, μεταφρασμένη από τον Δ. Ν. Μαρωνίτη, έναν πανεπιστημιακό δάσκαλο που αφιέρωσε μεγάλο μέρος της επιστημονικής δραστηριότητάς του στη μελέτη των ομηρικών επών και στη μετάφραση της *Οδύσσειας*. Ούτε σας δίνεται ολόκληρο το κείμενο της *Οδύσσειας*, αλλά από τις 24 ραψωδίες που την αποτελούν έχουν επιλεγεί 4 ολόκληρες και αποσπάσματα, μικρότερα ή μεγαλύτερα, από άλλες 14 —συνολικά οι μισοί περίπου στίχοι από τους 12.110 που αποτελούν ολόκληρο το έργο. Για όλες όμως τις ραψωδίες θα βρείτε στο βιβλίο σας περιληπτικές αναδιηγήσεις, από τις οποίες μπορείτε να παρακολουθείτε την υπόθεση ολόκληρης της *Οδύσσειας* χωρίς κενά στην αφήγηση.

Στην αρχή του βιβλίου σας υπάρχει μια Εισαγωγή με βασικές πληρο-

---

Σημ. 1 ***Γραμματεία*** είναι το σύνολο των γραπτών μνημείων ενός λαού σε μια ορισμένη χρονική περίοδο.

φορίες για την επική ποίηση, τα ομηρικά έπη και την *Οδύσσεια*· κατόπιν ακολουθεί το κείμενο χωρισμένο σε τρεις μεγάλες αφηγηματικές ενότητες, που κι αυτές είναι χωρισμένες σε άλλες μικρότερες. Πριν από κάθε μεγάλη αφηγηματική ενότητα υπάρχει ένα σύντομο εισαγωγικό σημείωμα που σας δίνει τις πρώτες πληροφορίες γι' αυτήν και πριν από τις μικρότερες ενότητες οι περιληπτικές αναδιηγήσεις. Κάτω από το ομηρικό κείμενο υπάρχουν σχόλια, γραμμένα από τους συγγραφείς του βιβλίου, για να σας βοηθήσουν στην κατανόηση του κειμένου. Με την ίδια σκέψη γράφηκαν και οι "ερωτήσεις - θέματα για συζήτηση ή εργασία", καθώς και οι "συνθετικές - δημιουργικές εργασίες". Οι εικόνες που υπάρχουν σε αρκετά σημεία του κειμένου είναι έργα τέχνης και από την αρχαιότητα και από τα νεότερα χρόνια και έχουν κάποια άμεση ή έμμεση σχέση με το ομηρικό κείμενο· μπορείτε να τις αξιοποιήσετε και κατά τη διδασκαλία και κατά την εργασία σας στο σπίτι, αλλά και να τις χαρείτε ως έργα τέχνης.

Στο τέλος του βιβλίου σας υπάρχει ένα Παράρτημα. Σ' αυτό θα βρείτε: α' παράλληλα κείμενα[2], κείμενα από την αρχαιότητα μέχρι τη σημερινή εποχή, κείμενα λογοτεχνικά και κείμενα διάφορων μελετητών της *Οδύσσειας*· β' εικόνες και σχεδιαγράμμματα ταξινομημένα σε κατηγορίες· γ' χάρτες· δ' διάφορους πίνακες. Ανάμεσα στους πίνακες υπάρχουν ένας πίνακας όρων και ένας πίνακας ονομάτων. Ο πίνακας των όρων περιέχει τους πιο βασικούς όρους οι οποίοι χρησιμοποιούνται σ' αυτό το βιβλίο· για τον καθένα δίνονται μία ή περισσότερες παραπομπές σε πληροφορίες χρήσιμες για την κατανόησή του. Ο πίνακας των ονομάτων περιλαμβάνει ονόματα θεών ή ανθρώπων της *Οδύσσειας*· για τον καθένα, θεό ή άνθρωπο, δίνονται μία ή περισσότερες παραπομπές στο κείμενο, όπου η δράση τους είναι σημαντική, και στα υποσελίδια σχόλια στα οποία υπάρχουν πληροφορίες γι' αυτούς. Όλο αυτό το πρόσθετο διδακτικό και εποπτικό υλικό θα σας φανεί χρήσιμο. Μπορείτε να το χρησιμοποιήσετε και κατά την ώρα της διδασκαλίας και κατά την εργασία σας στο σπίτι. Είναι ένα εργαλείο για τη δουλειά σας.

Το βιβλίο αυτό δε γράφηκε να διδαχθεί όλο μέσα στην τάξη, ούτε γράφηκε μόνο για να διδαχθεί. Η συγγραφική ομάδα ελπίζει ότι το βιβλίο αυτό θα σας συντροφεύει και στο σπίτι σας, στις ελεύθερές σας ώρες, θα γίνει ένα αγαπητό ανάγνωσμα. Η μεγαλύτερη χαρά των συγγραφέων θα είναι αν το βιβλίο αυτό θα σταθεί αφορμή να γνωρίσετε, να χαρείτε και να αγαπήσετε τον Όμηρο.

Σημ. 2 Όταν λέμε ***παράλληλα κείμενα*** εδώ, εννοούμε κείμενα πεζά και ποιητικά διαφόρων εποχών τα οποία παρουσιάζουν πολλές ή και λίγες αντιστοιχίες, αναλογίες ή και ομοιότητες με την *Οδύσσεια* ή επηρεάστηκαν από αυτήν και το μύθο της ή περιέχουν ερμηνευτικά σχόλια γι' αυτήν ή δίνουν πληροφορίες για τα ομηρικά έπη και τον Όμηρο.

Εικ. 1 Ο ποιητής Όμηρος στην αρχαιότερη απεικόνισή του.
[Τετράδραχμο της Χίου (4ος αι. π.Χ.), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

1.1. Η ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Το έπος και τα είδη του

Έπος σήμαινε αρχικά “λόγος”, όμως από τον 5ο αιώνα π.Χ. η λέξη χρησιμοποιήθηκε με μια ειδική σημασία· σήμαινε αφηγηματικό ποίημα σε δακτυλικό εξάμετρο[3]. Τα παλαιότερα από τα αρχαία ελληνικά έπη είχαν περιεχόμενο μυθολογικό. Αργότερα συντέθηκαν έπη και με διδακτικό, φιλοσοφικό ή άλλο περιεχόμενο. Στην τάξη αυτή θα γνωρίσετε το πρώτο και παλαιότερο είδος, το **ηρωικό έπος**, στο οποίο ανήκουν μεγάλα αφηγηματικά ποιήματα που έχουν για θέμα τους τους μύθους των αρχαίων Ελλήνων για τους θεούς και τους ήρωες.

Οι αρχές της ελληνικής επικής ποίησης

Τα μυθολογικά αφηγηματικά ποίηματα φαίνεται πως αγαπούσαν πολύ οι πρώτοι Έλληνες, που ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο πιθανόν γύρω στο 2000 π.Χ. Είμαστε βέβαιοι ότι τουλάχιστον στα ***μυκηναϊκά χρόνια*** (17ος - 12ος αι. π.Χ.) τραγουδοποιοί —τους έλεγαν ***αοιδούς*** (από το *ἀείδω/ᾄδω* που σημαίνει τραγουδώ)— αυτοσχεδίαζαν και τραγουδούσαν τέτοια ποιήματα. Αυτές οι συνθέσεις ήταν οι πρώτες μορφές του έπους.

Η επική ποίηση στα γεωμετρικά χρόνια

Όμως η εποχή της μεγάλης ανάπτυξης της **επικής ποίησης** είναι τα λεγόμενα ***“γεωμετρικά χρόνια”***, (11ος - 8ος αι. π.Χ.). Όταν τα κέντρα του μυκηναϊκού πολιτισμού παρακμάσανε και αναγκάστηκαν οι κάτοικοί τους να μεταναστεύσουν και να αποικίσουν τα νησιά και τη Μικρασία, έφεραν στους νέους τόπους τα τραγούδια τους. Η νοσταλγία για την πατρίδα τους και για τους παλιούς καλούς καιρούς μαζί με τις νέες περιπέτειες για την κυριαρχία στη στεριά και στη θάλασσα έδωσαν άφθονη τροφή στα τραγούδια τους και αυτά άνθισαν στη νέα γη.

Το περιεχόμενο των επών

Τα έπη των γεωμετρικών χρόνων μιλούσαν για τα κατορθώματα όχι των κοινών ανθρώπων, αλλά των ηρώων του παρελθόντος (**ηρωικό έπος**). Και επειδή ήταν ιδιαίτερα έντονο και το θρησκευτικό αίσθημα εκείνη την εποχή, οι αοιδοί έπλαθαν τραγούδια και για τα κατορθώματα των θεών ή συνδύαζαν τη δράση των ηρώων με τη δράση των θεών. Στις ηρωικές περιπέτειες και τους αγώνες των ανθρώπων συμμετείχαν και οι θεοί, οι οποίοι δρούσαν σαν άνθρωποι. Έτσι ακριβώς ορίζεται και το θέμα των επών: ***ἔργα ἀνδρῶν τε θεῶν τε.***

Σημ. 3 Το ***δακτυλικό εξάμετρο*** σχηματίζεται από έξι *δακτύλους*. Κάθε *δάκτυλος* σχηματιζόταν από μία μακρόχρονη και δύο βραχύχρονες συλλαβές (– ∪∪). Στη θέση των δύο βραχύχρονων συλλαβών συχνά μπορούσε να μπει μία μακρόχρονη (– –). Στην αρχαία ελληνική ποίηση ο ρυθμός δημιουργείται από την κανονική εναλλαγή μακρόχρονων και βραχύχρονων συλλαβών, σε αντίθεση με τη νεοελληνική ποίηση, στην οποία ο ρυθμός γεννιέται από την κανονική εναλλαγή τονισμένων και άτονων συλλαβών.

Τα γνωρίσματα της επικής ποίησης – Οι αοιδοί

Το κύριο γνώρισμα της επικής ποίησης είναι ότι μιλά για ένα μακρινό παρελθόν, το οποίο στα μάτια του ποιητή-αοιδού και των συγχρόνων του φαντάζει ιδανικό, οπωσδήποτε ανώτερο της δικής τους εποχής. Τα επικά ποιήματα εξέφραζαν όχι τις αντιλήψεις και τα προσωπικά συναισθήματα του ποιητή αλλά της κοινωνίας ολόκληρης και ήταν δημιουργήματα συλλογικά, σαν τα δικά μας δημοτικά τραγούδια· δε θεωρούνταν και δεν ήταν, τουλάχιστον αρχικά, συνθέσεις ενός επώνυμου ποιητή. Οι αοιδοί που συνέθεταν και τραγουδούσαν τέτοια τραγούδια πίστευαν ότι κάποιος θεός τούς ενέπνεε και γι' αυτό φρόντιζαν πάντα να τον ευχαριστήσουν, ενώ δεν έδειχναν κανένα ενδιαφέρον να μας γνωρίσουν το όνομά τους, ώστε να μείνει αθάνατο. Η γλώσσα των επών ήταν η *ιωνική* διάλεκτος[4], ανάμεικτη με πολλά *αιολικά* στοιχεία· ήταν πάντως μια γλώσσα κατανοητή από όλο τον ελληνικό κόσμο. Δεν τα απάγγελναν, αλλά τα τραγουδούσαν με συνοδεία φόρμιγγας/κιθάρας. Τα τραγούδια αυτά ακούγονταν κυρίως σε συμπόσια στα παλάτια των βασιλιάδων ή στα σπίτια των ευγενών, αλλά και σε δημόσιους χώρους, όπως η αγορά, με την αφορμή κάποιας γιορτής ή αγώνων.

Η σύνθεση και η εκτέλεση των επών

Απορούμε πώς μπορούσαν να συνθέτουν και πάνω απ' όλα πώς μπορούσαν να θυμούνται οι αοιδοί τα τραγούδια τους, για να τα επαναλαμβάνουν, όταν τους το ζητούσαν, εφόσον μάλιστα αυτά ήταν εκτεταμένα. Σίγουρα οι αοιδοί θα είχαν ιδιαίτερο ταλέντο· κατείχαν όμως και ειδικές τεχνικές. Χάρη στην παράδοση διέθε-

Εικ. 2 Ο αοιδός.
Παριστάνεται να παίζει καθιστός ένα έγχορδο μουσικό όργανο. Το όργανο αυτό το ονόμαζαν *φόρμιγγα* ή *κιθάρα*.
(Βλ. Παράρτημα σ. 474, εικ. 5.1 και 5.2)
[Λεπτομέρεια από μελανόμορφη γεωμετρική οινοχόη[5] (8ος αι. π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.]

Σημ. 4 Η ιωνική και η αιολική είναι αντίστοιχα οι διάλεκτοι των Ιώνων και των Αιολέων, δύο ελληνικών φύλων. Στο χάρτη 1 του Παραρτήματος, σ. 492, μπορείτε να δείτε σε ποιες περιοχές κατοικούσαν οι Ίωνες και σε ποιες οι Αιολείς.

Σημ. 5 Ένα δείγμα από κάθε είδος αγγείου που αναφέρεται στις λεζάντες των εικόνων του βιβλίου μπορείτε να δείτε στις σσ. 466-468 του Παραρτήματος.

ταν ορισμένες έτοιμες λύσεις: φράσεις, ονοματικές ή ρηματικές, που επαναλαμβάνονταν και μάλιστα σε συγκεκριμένες θέσεις μέσα στους στίχους. Υπήρχαν και έτοιμοι στίχοι που επανεμφανίζονταν αυτούσιοι. Τέλος, υπήρχαν και θέματα, ενέργειες, δραστηριότητες (πώς φιλοξενούσαν έναν ξένο, πώς έκαναν μια θυσία, πώς διεξαγόταν μια μάχη κ.ά.) τα οποία οι αοιδοί αφηγούνταν με τις ίδιες περίπου λεπτομέρειες, κάποτε και με τις ίδιες λέξεις, αλλάζοντας βέβαια πάντοτε τη διάταξη των λεπτομερειών, παραλείποντας ή προσθέτοντας άλλες, ανάλογα με τις συγκεκριμένες ανάγκες. Αυτό το υλικό μπορούσε να αξιοποιήσει ένας αοιδός, για να διευκολυνθεί στη σύνθεση των τραγουδιών του. Οι νέοι αοιδοί μάθαιναν την τέχνη τους κοντά σε ένα φτασμένο δάσκαλο· ίσως να υπήρχαν και συντεχνίες αοιδών. Ένας καλός αοιδός λοιπόν έπρεπε να έχει την ικανότητα να απομνημονεύει αυτό το επαναλαμβανόμενο υλικό (λέξεις, φράσεις, στίχους και ενέργειες), την ικανότητα να το ανασυνθέτει δημιουργικά, αλλά και να αυτοσχεδιάζει. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνταν νέα επικά τραγούδια.

1.2. Ο ΕΠΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ

Η παλιότερη επική ποίηση και οι επικοί κύκλοι

Δεχόμαστε ότι προηγήθηκε μια περίοδος κατά την οποία οι αοιδοί με τα τραγούδια τους συστηματοποίησαν το ηρωικό παρελθόν και έφτιαξαν το γενεαλογικό δέντρο των ηρώων, συνδέοντας τους τοπικούς και φυλετικούς ήρωες σε μια κοινή παράδοση για όλο τον ελληνισμό, που για τους αρχαίους ήταν ό,τι είναι για μας η Ιστορία. Ορισμένα από τα παλιά αυτά έπη έφτασαν ως εμάς σε περιλήψεις ή σώθηκαν ελάχιστα αποσπάσματά τους, τα οποία πιθανόν είναι νεότερες συνθέσεις που απηχούν όμως κάποιο παλιότερο έπος. Σώθηκαν τέλος και αρκετοί τίτλοι επών, για το περιεχόμενο των οποίων δεν μπορούμε να ξέρουμε τίποτε. Πάντως, τα περισσότερα από τα επικά ποιήματα αναφέρονταν στην αργοναυτική εκστρατεία (**αργοναυτικός κύκλος**), στους αγώνες για την κατάκτηση των Θηβών (**θηβαϊκός κύκλος**) και κυρίως στον τρωικό πόλεμο και όσα συνέβησαν μετά απ' αυτόν (***τρωικός κύκλος***).

Τα Κύκλια έπη

Η παράδοση θέλει ορισμένα από τα έπη αυτά να συναποτελούν έναν ευρύτερο επικό κύκλο ο οποίος αφηγούνταν σε χρονογραφική σειρά —όχι όμως και χωρίς χάσματα— τα μυθικά γεγονότα από την ένωση του Ουρανού και της Γης ως το θάνατο του Οδυσσέα. Πρώτο απ' αυτά τα έπη, τα λεγόμενα ***Κύκλια,*** ήταν η *"Τιτανομαχία"*, η οποία αναφερόταν στις αρχαιότατες συγκρούσεις των θεών μεταξύ τους για την κυριαρχία στον Κόσμο· ακολουθούσαν τρία έπη του θηβαϊκού κύκλου και τελευταία έξι από τα έπη του τρωικού. Πρώτο έπος του τρωικού κύκλου ήταν τα *"Κύπρια"* που έδιναν τις αφορμές του πολέμου, καθώς και τα γεγονότα που συνέβησαν κατά τους πρώτους χρόνους της εκστρατείας στην Τροία. Τα τελευταία κατορθώματα του Αχιλλέα, του βασιλιά των Μυρμι-

δόνων, καθώς και το θάνατό του περιείχε η *“Αἰθιοπίς”*, ενώ η *“Μικρὰ Ἰλιὰς”* αφηγούνταν μάλλον τα γεγονότα ύστερα από το θάνατο του Αχιλλέα. Η *“Ἰλίου πέρσις”* περιέγραφε όσα διαδραματίστηκαν κατά την άλωση της Τροίας. Οι *“Νόστοι”* μιλούσαν για την επιστροφή των ηρώων στην πατρίδα τους και τη μοίρα του καθενός τους. Η *“Τηλεγονία”* έκλεινε αυτόν τον κύκλο με τις περιπέτειες του Οδυσσέα μετά την επιστροφή του στην Ιθάκη μέχρι το θάνατό του· πραγματευόταν ακόμη την τύχη των δύο γιων του Οδυσσέα, του Τηλέμαχου και του Τηλέγονου, του γιου που απέκτησε από την Κίρκη.

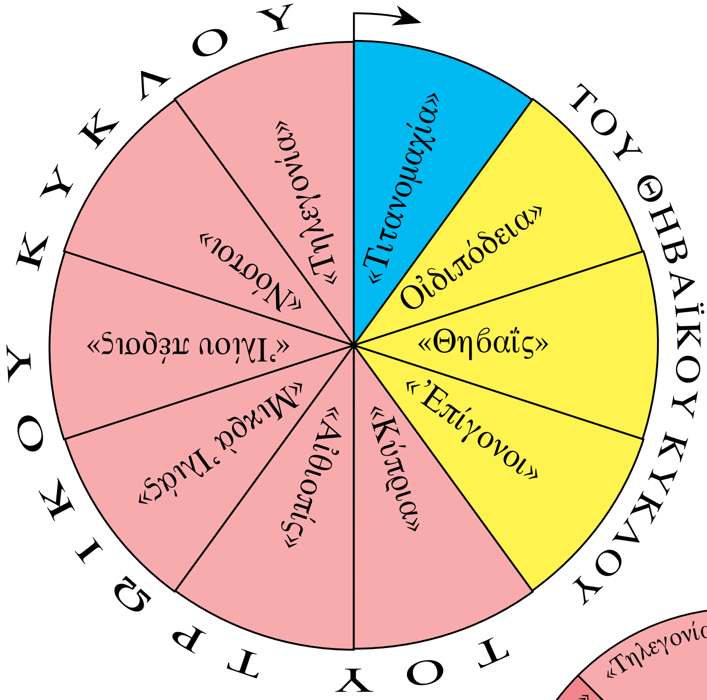

Πίνακας Α (αριστερά) Τα ***Κύκλια έπη.***

Δεν ξέρουμε γιατί στα *Κύκλια* η παράδοση συμπεριελάμβανε έπη που δεν έχουν όλα άμεση θεματική σχέση μεταξύ τους: το πρώτο αναφέρεται στη γενεαλογία και τους πολέμους των θεών, τα τρία επόμενα στους θηβαϊκούς μύθους, ενώ τα υπόλοιπα αναφέρονται στον τρωικό πόλεμο και τις περιπέτειες των Αχαιών ηρώων κατά το γυρισμό τους από την Τροία στην πατρίδα.

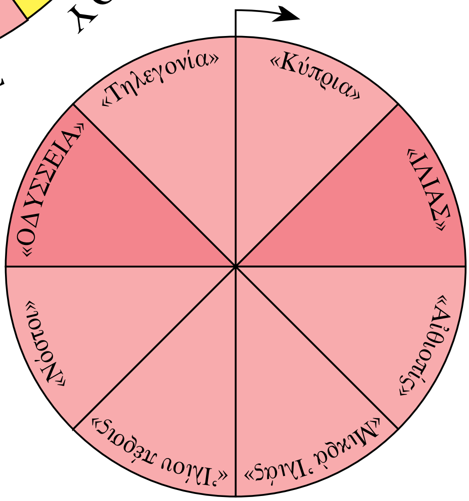

Πίνακας Β (δεξιά) Ο ***τρωικός κύκλος***.

Τα *«Κύπρια»*, η *«Αἰθιοπίς»*, η *«Μικρά Ἰλιάς»*, η *«Ἰλίου πέρσις»*, οι *«Νόστοι»*, και η *«Τηλεγονία»* συμπλήρωναν την *«Ἰλιάδα»* και την *«Ὀδύσσεια»* και συναποτελούσαν έναν κύκλο με την έννοια ότι τοποθετημένα το ένα μετά το άλλο σε συνέχεια έδιναν όλο τον τρωικό μύθο από την αρχή μέχρι το τέλος του.

1.3. ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα ομηρικά έπη

Από τα τόσα επικά ποιήματα τα μόνα που σώθηκαν ολόκληρα είναι δύο: η ***"Ἰλιάδα"*** και η ***"Ὀδύσσεια".*** Η παράδοση θέλει για ποιητή τους τον **Όμηρο.** Η *Ιλιάδα* —που ονομάστηκε έτσι από το Ίλιο, το άλλο όνομα της Τροίας— αφηγείται ένα επεισόδιο του δέκατου χρόνου του τρωικού πολέμου. Η *Οδύσσεια,* —ο μόνος *Νόστος* που μας σώθηκε— έχει θέμα της το ***νόστο,*** την επιστροφή δηλαδή του Οδυσσέα και αποδείχτηκε αναμφίβολα η πιο διάσημη ιστορία νόστου. Τα δύο αυτά έπη θεωρούνται έργα του δεύτερου μισού του 8ου αιώνα π.Χ.: προηγήθηκε η *Ιλιάδα* και ακολούθησε η *Οδύσσεια.* Και τα δύο εντυπωσιάζουν με την εξαιρετική ποιότητά τους, την περίτεχνη πλοκή τους και το μέγεθός τους: 15.693 στίχοι η *Ιλιάδα* και 12.110 στίχοι η *Οδύσσεια.*

Τα ομηρικά έπη ως ιστορική πηγή

Όπως είπαμε, τα έπη μιλούσαν για ένα ένδοξο παρελθόν. Έτσι, αν και συντέθηκαν τον 8ο αιώνα, αναφέρονται στην εποχή του τρωικού πολέμου (12ος αιώνας π.Χ.) και της επιστροφής των Αχαιών ηρώων στην πατρίδα τους μετά τη λήξη του πολέμου αυτού. Βέβαια, την παλιά εκείνη εποχή ο ποιητής δεν μπορούσε να την ξέρει καλά. Γι' αυτό διαπιστώνουμε ορισμένες φορές ότι οι ήρωες γνωρίζουν υλικά (λ.χ. το σίδηρο), έθιμα (λ.χ. την καύση των νεκρών) ή θεσμούς (λ.χ. τη συνέλευση του λαού) άγνωστους στα μυκηναϊκά χρόνια· τους βλέπουμε επίσης να εκφράζουν αντιλήψεις νεότερες από την εποχή κατά την οποία υποτίθεται ότι έζησαν. Θα ήταν λάθος λοιπόν να αντιμετωπίσουμε τα ομηρικά έπη ως ιστορικές πηγές, για να κατανοήσουμε μέσα από αυτά τη μυκηναϊκή εποχή. Αντίθετα, μπορούμε να αντλήσουμε απ' αυτά πολλές πληροφορίες για την εποχή της σύνθεσής τους, ίσως και γενικότερα για τη γεωμετρική εποχή.

Όπως και να 'ναι όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι πληροφορίες που μας δίνουν τα ομηρικά έπη είναι ποιητικά επεξεργασμένες· τα έπη ήθελαν πάνω απ' όλα να τέρψουν· γι' αυτό και είναι λάθος να αντιμετωπίζονται σαν να ήταν έργα ιστορίας ή γεωγραφίας.

1.4. ΤΟ ΟΜΗΡΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Το ομηρικό ζήτημα

Η μελέτη των ομηρικών επών γέννησε πολλά ερωτήματα και αναπτύχθηκαν από σπουδαίους φιλολόγους πολλές αντικρουόμενες απόψεις: Είναι ο ποιητής της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* ο Όμηρος ή αυτός συνέθεσε μόνο την *Ιλιάδα* και κάποιος άλλος, πιθανότατα μαθητής του, την *Οδύσσεια;* Υπήρξε ο Όμηρος ή ήταν ένα πρόσωπο πλαστό, στο οποίο η παράδοση απέδωσε το έργο μιας σειράς ανώνυμων επικών ποιητών; Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* είναι ποιήματα που συντέθηκαν με βάση ένα ενι-

ΠΙΝΑΚΑΣ Γ: Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΟ 1600 ΕΩΣ ΤΟ 500 π.Χ. (Συγχρονικός Πίνακας)

ΠΕΡΙΟΔΟΙ	ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΥΣΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ **ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ (1600-1100 π.Χ.)**	• ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ • ΑΝΑΞ • ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΜΙΝΩΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (γύρω στο 1450 π.Χ.) • ΑΧΑΙΟΙ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ (14ος αι. π.Χ.) • ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (αρχές 12ου αι. π.Χ.) • ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (12ος αι. π.Χ.)	• ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ, ΑΝΑΚΤΟΡΑ, ΤΕΙΧΗ, ΘΟΛΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ • ΧΡΗΣΗ ΑΛΟΓΟΥ, ΑΡΜΑΤΑ • ΟΡΕΙΧΑΛΚΙΝΑ ΟΠΛΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ • ΓΕΩΡΓΙΑ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ, ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ, ΕΜΠΟΡΙΟ (ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ), ΑΠΟΙΚΙΕΣ	• ΛΑΤΡΕΙΑ ΘΕΑΣ ΜΗΤΕΡΑΣ • ΠΡΩΤΟΙ ΟΛΥΜΠΙΟΙ ΘΕΟΙ • ΤΑΦΗ ΝΕΚΡΩΝ, ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ • ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β ΓΡΑΦΗ • ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ • ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ • ΜΙΚΡΟΤΕΧΝΙΑ
ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ **(1100 - 700 π.Χ.)**	• ΚΑΘΟΔΟΣ ΔΩΡΙΕΩΝ (11ος-10ος αι. π.Χ.) • Α′ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ (10ος αι. π.Χ.) • Β′ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ (9ος-8ος αι. π.Χ.) • ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ - ΚΡΑΤΟΥΣ (τέλος 9ου - αρχές 8ου αι. π.Χ.) • ΒΑΣΙΛΕΙΑ • ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ, ΑΓΟΡΑ ΛΑΟΥ • ΠΟΛΕΜΟΣ ΧΑΛΚΙΔΑΣ - ΕΡΕΤΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΛΙΛΑΝΤΙΟ ΠΕΔΙΟ (τέλη 8ου αι. π.Χ.) • ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΘΕΣΜΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ	• ΧΡΗΣΗ ΣΙΔΗΡΟΥ, ΣΙΔΕΡΕΝΙΑ ΟΠΛΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ • ΑΠΛΕΣ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ ΜΕ ΕΥΤΕΛΕΣΤΕΡΑ ΥΛΙΚΑ • ΓΕΩΡΓΙΑ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ, ΠΑΡΑΚΜΗ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑΣ-ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ	• ΔΩΔΕΚΑΘΕΟ • ΠΡΩΤΟΙ ΝΑΟΙ • ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΙΕΡΑ, ΜΑΝΤΕΙΑ • ΤΑΦΗ ΚΑΙ ΚΑΥΣΗ ΝΕΚΡΩΝ • ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ, ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΜΟΡΦΩΝ • ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ • ΗΡΩΙΚΟ ΕΠΟΣ • ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ • ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ (776 π.Χ.) **ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ**
ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ **(700 - 500 π.Χ.)**	• ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑ • ΤΥΡΑΝΝΙΔΑ • ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ • ΝΟΜΟΘΕΤΕΣ • ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΕΣ • ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ	• ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ • ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑΣ • ΝΟΜΙΣΜΑ	• ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΠΟΣ • ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ • ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ, ΦΥΣΙΚΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ • ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΟΣ ΚΑΙ ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΟΣ ΡΥΘΜΟΣ • ΚΟΥΡΟΙ ΚΑΙ ΚΟΡΕΣ • ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΕΠΩΝ

αίο σχέδιο ή προέκυψαν από τη συνένωση μικρότερων επικών ποιημάτων; Αυτά είναι τα βασικά ερωτήματα που αποτελούν το λεγόμενο ***"Ομηρικό ζήτημα".***

Η σημερινή θέση

Σήμερα δεχόμαστε ότι τόσο η *Ιλιάδα* όσο και η *Οδύσσεια* οφείλουν πολλά σε παλιότερα επικά ποιήματα και αντλούν υλικό από την προφορική λαϊκή δημιουργία αιώνων· δεν μπορούν όμως με κανένα τρόπο να θεωρηθούν απομιμήσεις ή απλές συνενώσεις. Αντίθετα, πιστεύουμε πως καθένα από τα δύο έπη συντέθηκε με βάση ένα ενιαίο σχέδιο και είναι προσωπική δημιουργία ενός ιδιαίτερα προικισμένου ποιητή, όχι αναγκαστικά του ίδιου και τα δύο. Ακόμη, δεχόμαστε ότι ο ποιητής αυτός μπορούσε να συνθέσει ποιήματα με τέτοια έκταση και ποιότητα, πρώτα απ' όλα επειδή είχε πίσω του μια μακρά παράδοση που δημιούργησαν πολλές γενιές αοιδών· βρήκε απ' αυτούς έτοιμη τη γενεαλογία των ηρώων και μια πλούσια μυθολογία. Ακόμη, απ' αυτούς κληρονόμησε ένα έτοιμο υλικό (επαναλαμβανόμενες λέξεις, φράσεις, στίχους και ενέργειες) και γενικότερα τους κανόνες της τέχνης του. Τα έργα του επομένως δεν είναι τα πρώτα φανερώματα αλλά τα κορυφαία έργα μιας μεγάλης παράδοσης. Έπειτα, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι, σε αντίθεση με τους σύγχρονους ποιητές, είχε την ευκαιρία να επεξεργάζεται και να βελτιώνει συνεχώς το έργο του, κάθε φορά που το παρουσίαζε σε κοινό. Τέλος, ξέρουμε ότι είχε στη διάθεσή του τη νέα γραφή, το φωνητικό αλφάβητο, αντίθετα απ' ό,τι πίστευαν παλιότερα. Σύμφωνα με τις επικρατέστερες απόψεις, η σύνθεση των επών πρέπει να έγινε και με μικρότερη ή μεγαλύτερη βοήθεια της γραφής. Πάντως, τα δύο έπη είναι έργα που συντέθηκαν κατά βάση προφορικά και προορίζονταν να ακουστούν από ακροατήριο κι όχι να διαβαστούν από αναγνώστες.

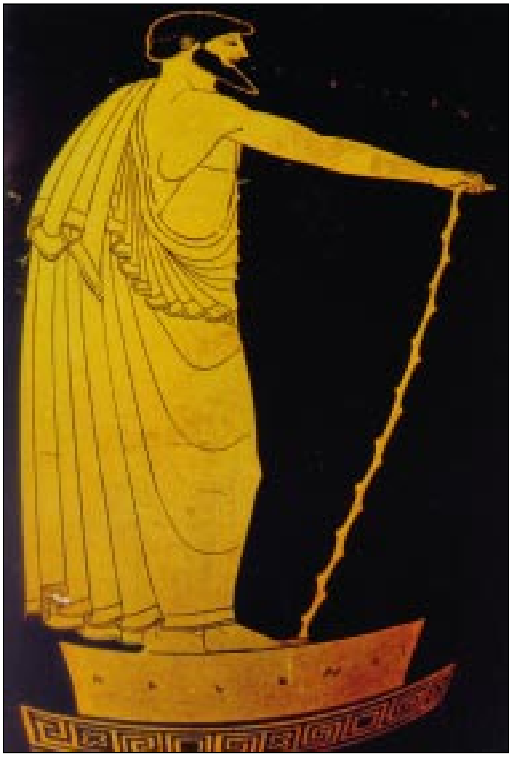

Εικ. 3 Ο ραψωδός. Παριστάνεται όρθιος να απαγγέλει στίχους κρατώντας με το δεξί του χέρι μια ράβδο.

[Από αττικό αμφορέα (5ος αι. π.Χ.), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

1.5. ΟΙ ΡΑΨΩΔΟΙ ΚΑΙ Ο ΟΜΗΡΟΣ

Με τον Όμηρο πιστεύουμε ότι, εκεί περίπου στα τέλη του 8ου αιώνα (στα τέλη της γεωμετρικής και στις αρχές της αρχαϊκής εποχής), τελειώνει η δημιουργική περίοδος της επικής ποίησης. Μετά τον Όμηρο ο μόνος μεγάλος επικός ποιητής που θα εμφανιστεί είναι ο Ησίοδος, που διακρίθηκε κυρίως σε ένα νέο είδος επικής ποίησης, το **διδακτικό έπος**.

Οι ραψωδοί

Οι επόμενες γενιές ποιητών, που ονομάζονται ***ραψωδοί***, συνήθως δε δημιουργούσαν νέα δικά τους έργα, αλλά απομνημόνευαν και απάγγελναν τα παλιότερα έπη και κυρίως τα ομηρικά. Ακόμη, δεν τραγουδούσαν τα έπη συνοδεύοντας το τραγούδι τους με τη μουσική υπόκρουση της φόρμιγγας/κιθάρας, όπως παλιότερα οι αοιδοί, αλλά τα απάγγελναν με ρυθμό. Κρατούσαν ένα ραβδί, σύμβολο εξουσίας δοσμένης απ' τους θεούς. Ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες και αντίθετα από τους αοιδούς, που φαίνεται πως ζούσαν στην αυλή κάποιου βασιλιά, αυτοί ταξίδευαν από τόπο σε τόπο, για να απαγγείλουν τα έπη, κάθε φορά που τους το ζητούσαν, συνήθως στις μεγάλες γιορτές των Ελλήνων, οπότε γνωρίζουμε ότι διοργανώνονταν και ραψωδικοί αγώνες.

Ο Όμηρος

Φαίνεται ότι και ο Όμηρος ήταν ταξιδιώτης-ποιητής και πως πήρε μέρος σε τέτοιους αγώνες· ίσως μάλιστα να ήταν και από τους πρώτους που έπιασαν το ραβδί. Η παράδοση έλεγε ότι ήταν τυφλός. Αυτό όμως είναι μάλλον απίθανο. Για την καταγωγή του δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι· εφτά πόλεις της αρχαιότητας διεκδικούσαν αυτή την τιμή· με περισσότερα επιχειρήματα η Σμύρνη και η Χίος. (Βλ. Παράρτημα σσ. 428-429 κείμενα 1.1.1 έως 1.1.5). Θεωρείται πως ήταν Ίωνας και ότι σε κάποια μεγάλη γιορτή των Ιώνων ακούστηκαν για πρώτη φορά τα έπη του.

Η καταγραφή των ομηρικών επών

Δεν ξέρουμε πότε ακριβώς έγινε η πρώτη καταγραφή των επών του. Μαρτυρίες όμως από την αρχαιότητα υποστηρίζουν ότι στην Αθήνα ήδη τον 6ο αι. π.Χ. με πρωτοβουλία του νομοθέτη Σόλωνα ή του τύραννου Πεισίστρατου ή του γιου του, του Ίππαρχου, "εκδόθηκε" γραπτό κείμενο των ομηρικών επών το οποίο δέσμευε τους ραψωδούς που τα απάγγελναν στα Παναθήναια.

Άλλα "ομηρικά" έργα

Στον Όμηρο αποδίδονταν ακόμη ορισμένα από τα *Κύκλια* έπη (π.χ. η "*Θηβαΐς*" και τα "*Κύπρια*"), όπως και άλλα έργα που είναι γραμμένα στην ίδια γλώσσα και στο ίδιο μέτρο με τα έπη: 33 "*Ὁμηρικοὶ Ὕμνοι*", προοίμια δηλαδή επικών διηγήσεων που επικαλούνται και εξυμνούν διάφορους θεούς, και δύο κωμικά έργα: ο *Μαργίτης*, που χάθηκε, αλλά ξέρουμε ότι μιλούσε για έναν αντι-ήρωα που όλα τα κάνει στραβά, και μια παρωδία, δηλαδή διακωμώδηση, της *Ιλιάδας*, η *Βατραχομυομαχία*, που περιγράφει έναν πόλεμο βατράχων και ποντικών (303 στίχοι).

1.6. Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΕΠΩΝ

Η αναγνώριση της αξίας του Ομήρου

Τα δύο έπη του Ομήρου γρήγορα έγιναν τα πιο αγαπητά ακροάματα των Ελλήνων. Η αξία τους δεν ήταν μόνο λογοτεχνική αλλά και παιδαγωγική· απόλαυση και μάθημα συνάμα. Όπως λέει ο Πλάτωνας, αυτός ο ποιητής μόρφωσε την Ελλάδα. Με τον Όμηρο γνώριζε ο αρχαίος Έλληνας την ιστορία και τη θρησκεία του, στους ήρωές του έβλεπε τα πρότυπά του, στα λόγια του έβρισκε διδαχές. Μα πάνω από όλα γνώριζε και κατανοούσε την ανθρώπινη φύση, που τόσο ζωηρά κατόρθωσε ο ποιητής αυτός να την αποδώσει στο έργο του, με συγκεκριμένα παραδείγματα και δίχως περιττές αναλύσεις. Οι αρχαίοι Έλληνες στήριζαν την εκπαίδευση των παιδιών και των νέων στα ομηρικά έπη, αλλά και οι μεγαλύτεροι απολάμβαναν πάντοτε την ακρόασή τους και ορισμένοι τα αποστήθιζαν. Όμως και μέχρι σήμερα θεωρούνται έργα με μεγάλη λογοτεχνική και μορφωτική αξία· είναι από τα πιο αγαπημένα και πολυδιαβασμένα βιβλία σε όλο τον κόσμο.

Η επίδραση των ομηρικών επών στη λογοτεχνία και γενικότερα στην τέχνη

Στις εξαίσιες ομηρικές περιγραφές και αφηγήσεις χρωστούν τη σύλληψή τους πλήθος αριστουργήματα της τέχνης από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Από τα ομηρικά έπη εμπνεύστηκαν λίγο πολύ όλοι οι ποιητές της αρχαιότητας. Το ίδιο και οι καλλιτέχνες της γλυπτικής, της ζωγραφικής, της αγγειογραφίας, της μικροτεχνίας. Κι αυτό δεν περιορίστηκε στην αρχαιότητα· σε διάφορες εποχές και κοινωνίες εκδηλώθηκε θαυμασμός και αγάπη για τα δύο αυτά έργα. Αυτά συνεχίζουν να εμπνέουν μέχρι και σήμερα ποιητές, πεζογράφους, γλύπτες, ζωγράφους, θεατρικούς συγγραφείς, αλλά και σκηνοθέτες του κινηματογράφου, συνθέτες, στιχουργούς, καρτουνίστες, ... ακόμη και διαφημιστές. Ένα μικρό μέρος αυτών των έργων θα γνωρίσετε στα δύο τεύχη των ομηρικών επών, από την εικονογράφηση του βιβλίου σας αλλά και από τα κείμενα του Παραρτήματος.

Εικ. 4 Η αποθέωση του Ομήρου (δίπλα).
Στην πλαγιά ενός ιερού βουνού εικονίζονται εικοσιπέντε μορφές σε τέσσερις ζώνες. Στην πάνω ζώνη ο Δίας με τον αετό στα πόδια του. Στις αμέσως δύο επόμενες ζώνες εικονίζονται οι κόρες του, οι Μούσες, με επικεφαλής τη μητέρα τους, τη Μνημοσύνη, ενώ σε μια κόχη διαμορφωμένη σε σπηλιά στέκεται ο κιθαρωδός Απόλλων. Στο δεξιό άκρο ένα άγαλμα ποιητή σε βάθρο. Στην κατώτατη ζώνη εικονίζεται η αποθέωση του Ομήρου στο εσωτερικό ενός ιερού, ίσως του “Ομηρείου”, του ναού που ίδρυσαν δηλαδή προς τιμήν του αποθεωμένου Ομήρου οι βασιλείς της Αιγύπτου Πτολεμαίος ο Δ’ και Αρσινόη η Γ’. Ο Όμηρος κάθεται σε θρόνο κρατώντας σκήπτρο στο αριστερό και κύλινδρο στο δεξιό του χέρι. Δεξιά και αριστερά από το θρόνο του γονατιστές οι προσωποποιήσεις της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. Πίσω του τον στεφανώνουν ο Χρόνος και η Οικουμένη, ενώ προσέρχονται για να θυσιάσουν σε στρογγυλό βωμό άλλες προσωποποιήσεις: ο Μύθος, η Ιστορία, η Ποίηση, η Τραγωδία, η Κωμωδία. Στην άκρη δεξιά στέκονται και άλλες προσωποποιήσεις: η Φύση, η Αρετή, η Μνήμη, η Πίστη και η Σοφία.

[Ανάγλυφο (πιθανόν αναθηματικό), έργο του Αρχέλαου από την Πριήνη (δεύτερο μισό του 2ου αι. π.Χ.), Βρέθηκε στην Ιταλία, προέρχεται όμως μάλλον από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ *ΟΔΥΣΣΕΙΑ*

2.1. Η *ΟΔΥΣΣΕΙΑ*

Το κεντρικό θέμα της Οδύσσειας

Η *Οδύσσεια* πήρε το όνομά της από το όνομα του κεντρικού ήρωα του έπους, του Οδυσσέα, που ήταν ένας από τους αρχηγούς της τρωικής εκστρατείας. Το θέμα της είναι ο νόστος του στην πατρίδα του, την Ιθάκη, και ο αγώνας του να ξανακερδίσει το θρόνο και την Πηνελόπη, τη γυναίκα του, που διεκδικούσαν πολλά αρχοντόπουλα από τα γύρω νησιά. Παράλληλα, μιλά και για την αναζήτηση του Οδυσσέα από το γιο του, τον Τηλέμαχο.

Οι πηγές και η θεματογραφία της Οδύσσειας

Στην *Οδύσσεια* θα βρούμε την ηρωική παράδοση, τις λαϊκές μυθιστορίες, όπως αυτές που μιλούσαν για το γυρισμό των ξενιτεμένων, και τα παραμύθια ναυτικών που μιλούσαν για άγνωστους τόπους και λαούς και φοβερά τέρατα, επεξεργασμένα βέβαια όλα αυτά από τον ποιητή για να υπηρετήσουν το κεντρικό θέμα. Στην *Οδύσσεια* ο ποιητής μάς μιλά και για τον απλό άνθρωπο και την καθημερινή ζωή, την αγάπη για την πατρίδα, την ερωτική πίστη, τη φιλία, την αγάπη για τη ζωή, την ανθρωπιά, την ευγένεια, την ομορφιά· πάνω από όλα όμως για τη δύναμη του ανθρώπου να τα καταφέρνει μπροστά στις δυσκολίες της ζωής και να ξεπερνά τους κινδύνους χάρη στις ανθρώπινες αρετές και ικανότητες.

Εικ. 5 Ενγκρ «Η Οδύσσεια».
[Του Γάλλου ζωγράφου Ζαν Ωγκύστ Ντομινίκ Ενγκρ (Ingres) (1780-1867) Λυών, Μουσείο Καλών Τεχνών]

Η διαίρεση της Οδύσσειας σε ραψωδίες

Ο Ζηνόδοτος ο Εφέσιος (325-260 π.Χ.), ο πρώτος από τους μεγάλους Αλεξανδρινούς γραμματικούς (δηλαδή φιλολόγους), είναι μάλλον εκείνος που χώρισε το καθένα από τα δύο ομηρικά έπη σε 24 άνι-

σες ***ραψωδίες.*** Κάθε ραψωδία της *Οδύσσειας* δηλώνεται με ένα μικρό γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου, ενώ της *Ιλιάδας* με ένα κεφαλαίο. Οι Αλεξανδρινοί καθιέρωσαν ακόμη για κάθε ραψωδία έναν τίτλο που αποδίδει το περιεχόμενό της. Τους τίτλους αυτούς θα τους βρείτε στην αρχή των περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών.

2.2. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ* ΜΕ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

Από την Τροία στην Ωγυγία

Μετά την άλωση της Τροίας ο Οδυσσέας αναχώρησε για την πατρίδα με τα δώδεκα πλοία και τους συντρόφους του. Ο άνεμος όμως τους έβγαλε στη χώρα των Κικόνων, όπου λεηλάτησαν την πόλη Ίσμαρο. Φύγανε κυνηγημένοι. Όταν έφτασαν στα παράλια της Πελοποννήσου, σηκώθηκε θύελλα από τον καβο-Μαλιά που τους έριξε μακριά, έξω από τα ελληνικά νερά. Βρέθηκαν πρώτα στη χώρα των Λωτοφάγων, που ο καρπός της έφερνε τη λήθη. Από εκεί στη χώρα των Κυκλώπων, όπου ο Οδυσσέας τύφλωσε τον Πολύφημο, το γιο του Ποσειδώνα, γι' αυτό και ο θεός θα κατατρέχει αυτόν και τους συντρόφους του. Μια φορά μόνο κόντεψαν να φτάσουν στην πατρίδα, όμως οι σύντροφοι έλυσαν τους αέρηδες που είχε δέσει ο Αίολος, ο κύριος των ανέμων. Βρέθηκαν έπειτα στη χώρα των Λαιστρυγόνων, που του βύθισαν έντεκα πλοία και κατασπάραξαν όλα τα πληρώματά τους. Ο Οδυσσέας με το μόνο καράβι που του απέμεινε έφτασε στο νησί της μάγισσας Κίρκης, όπου νίκησε τα μάγια της, σώθηκε και έσωσε τους συντρόφους του. Καθυστέρησε εκεί ένα χρόνο. Από τη μάγισσα έμαθε πως έπρεπε να κατέβει στον Κάτω κόσμο. Εκεί ο μάντης Τειρεσίας τού έδωσε χρησμό πώς θα συνεχίσει το ταξίδι του και πώς θα τελειώσει τη ζωή του. Γυρίζοντας από τον κόσμο των νεκρών ο Οδυσσέας πήρε οδηγίες και από την Κίρκη και αναχώρησε. Γλίτωσε από τις Σειρήνες, τη Χάρυβδη και τη Σκύλλα, όχι χωρίς απώλειες, και έφτασε στη Θρινακία, όπου οι σύντροφοι δαμασμένοι από την πείνα έφαγαν τα βόδια του Ήλιου. Για τιμωρία τους ο Δίας σήκωσε θύελλα και βύθισε το καράβι: όλοι χάθηκαν στη θάλασσα και μόνος ο Οδυσσέας βγήκε σώος στην Ωγυγία.

Από την Ωγυγία στη Σχερία

Στο νησί αυτό, στη μέση του πελάγους, η νύμφη Καλυψώ τον κράτησε εφτά ολόκληρα χρόνια, γιατί τον ήθελε για άντρα της. Ο Οδυσσέας όμως νοσταλγούσε την πατρίδα. Οι θεοί τον λυπήθηκαν και τον εικοστό πια χρόνο με πρόταση της Αθηνάς αποφασίζουν το νόστο του (ο Ποσειδώνας έλειπε). Η Αθηνά με μορφή ανθρώπου κατεβαίνει στην Ιθάκη. Η κατάσταση εκεί είναι πολύ δυσάρεστη: πλήθος αρχοντόπουλα διεκδικούσαν την πιστή γυναίκα του, την Πηνελόπη, και το θρόνο του· μαζεύονταν στο παλάτι του και σπαταλούσαν την περιουσία του. Η θεά πείθει τον Τηλέμαχο, τον εικοσάχρονο πια γιο του, να πάει στην Πύλο και στη

Σπάρτη να μάθει για τον πατέρα του. Ο Δίας, μετά από μια νέα συνέλευση των θεών, στέλνει με τον Ερμή εντολή στην Καλυψώ να αφήσει τον Οδυσσέα να φύγει. Ο Οδυσσέας με τη σχεδία που τον βοήθησε να φτιάξει η Καλυψώ ταξιδεύει δεκαοχτώ ημέρες. Ο Ποσειδώνας γυρίζοντας στον Όλυμπο τον βλέπει, σηκώνει τρικυμία και τσακίζει τη σχεδία του. Δύο ημέρες ο ήρωας παλεύει με τα κύματα και βγαίνει ναυαγός στη Σχερία, τη χώρα των Φαιάκων. Εκείνοι, με πρώτη τη βασιλοπούλα Ναυσικά, τον καλοδέχονται, τον τιμούν και του χαρίζουν δώρα διπλά, πρώτα σαν φιλοξενούμενό τους κι έπειτα, όταν αυτός θα αποκαλύψει την ταυτότητά του και τους αφηγηθεί τις περιπέτειές του, σαν Οδυσσέα. Τέλος, τον μεταφέρουν στην Ιθάκη μέσα σε μια νύχτα με μαγικό καράβι.

Στην Ιθάκη

Ο Οδυσσέας σύμφωνα με τις συμβουλές της Αθηνάς και πάντοτε με τη συνδρομή της θα κρύψει την ταυτότητά του πίσω απ' τα κουρέλια του ζητιάνου και τις πλαστές ιστορίες που θα αφηγείται σε κάθε ευκαιρία. Πηγαίνει πρώτα στο καλύβι του χοιροβοσκού Εύμαιου, όπου φιλοξενείται τέσσερα βράδια και συγκεντρώνει πληροφορίες· εκεί συναντιέται και αναγνωρίζεται με τον Τηλέμαχο, που επιστρέφει από τη Σπάρτη με παρακίνηση της Αθηνάς. Μόνο την πέμπτη ημέρα, μεταμφιεσμένος πάντα, κατεβαίνει στην πόλη και στο παλάτι, όπου αντιμετωπίζει με καρτερικότητα τις προσβολές των μνηστήρων. Το βράδυ ο Οδυσσέας-ζητιάνος βεβαιώνει την Πηνελόπη πως είναι πολύ κοντά η ημέρα που θα γυρίσει ο άντρας της, όμως εκείνη δεν τον πιστεύει. Την επομένη η βασίλισσα ορίζει αγώνα τοξοβολίας με το τόξο του Οδυσσέα: θα πάρει για άντρα της τον νικητή. Κανείς όμως δεν μπορεί να το τεντώσει παρά μόνο ο Οδυσσέας, που το παίρνει και μ' αυτό εξοντώνει τους μνηστήρες. Βοηθοί του ο Τηλέμαχος και οι δυο πιστοί δούλοι, ο Εύμαιος και ο Φιλοίτιος. Ο Οδυσσέας ξαναγίνεται κύριος στο παλάτι του. Ακολουθεί ο αναγνωρισμός του από την Πηνελόπη. Εκείνη τη νύχτα, πριν κοιμηθούν με τη γυναίκα του, διηγούνται ο ένας στον άλλο όσα τράβηξε κι όσα έζησε στα χρόνια του χωρισμού τους. Την άλλη μέρα ο Οδυσσέας αναγνωρίζεται από τον πατέρα του και μαζί αντιμετωπίζουν το οργισμένο πλήθος των συγγενών των μνηστήρων που ζητούν εκδίκηση. Τη σύγκρουση θα την προλάβει η παρέμβαση της Αθηνάς και ο κεραυνός του Δία.

Με αυτή τη σειρά έγιναν τα γεγονότα. Ο ποιητής όμως θα μας τα αφηγηθεί με άλλη σειρά. Πώς;... θα το δούμε.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Αφού παρατηρήσετε τις εικόνες που συνοδεύουν το κείμενο της Εισαγωγής και μελετήσετε τις πληροφορίες που δίνονται για την καθεμιά, να συζητήσετε σε ποιο βαθμό αυτές επιβεβαιώνουν:
   α. τις πληροφορίες που δίνονται στην Εισαγωγή για την επική ποίηση και τα ομηρικά έπη,
   β. την αναγνώριση του Ομήρου κατά τη διάρκεια των αιώνων.
2. Με βάση τις αρχαίες πηγές για το βίο του Ομήρου (βλ. Παράρτημα, σσ. 428-9) να συντάξετε ένα δικό σας κείμενο 150-200 λέξεων για το βίο του Ομήρου.
3. Με βάση τα κείμενα που θα βρείτε στο Παράρτημα του βιβλίου σας στις σσ. 430-2 να συντάξετε ένα δικό σας κείμενο (150-200 λέξεων για τη σημασία του Ομήρου και την αξία των ομηρικών επών για τον ελληνικό και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Εικ. 6 «Ραψωδός. Η ανάγνωσις του Ομήρου» Έργον Θεόφιλου Γ. Χατζημιχαήλ. 1926
[Πίνακας του Θεόφιλου (1873-1934), 0,70 x 0,50 εκ., Αθήνα, Συλλογή Α. Χατζηδήμου]

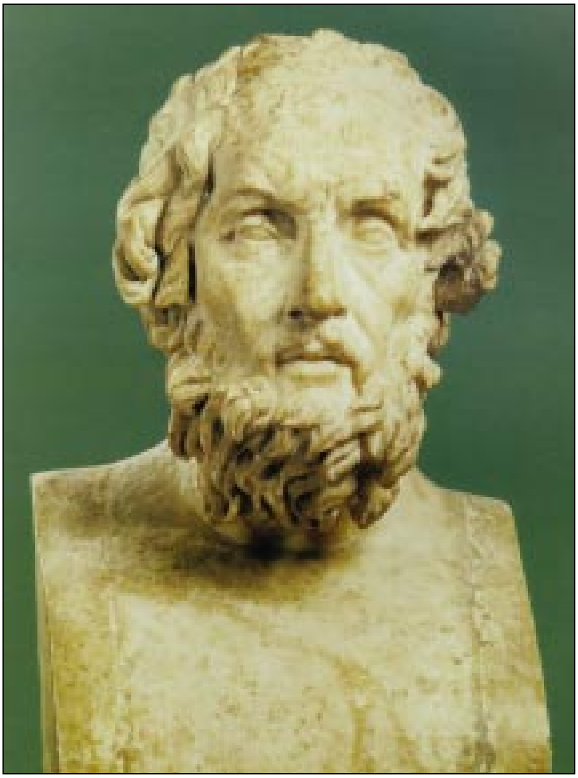

Εικ. 7 Προτομή του Ομήρου.
Ο άγνωστος καλλιτέχνης προσπαθεί να αποδώσει στην προτομή αυτή τη φυσική εικόνα ενός τυφλού γέροντα.

[Ρωμαϊκό αντίγραφο (2ος αι. π.Χ.), Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου]

Ο Ανδρέας Κάλβος για τον Όμηρο

Τοῦ θεσπεσίου γέροντος
ἱερὰ κεφαλή·
φωνὴ εὐτυχὴς ’ποῦ εὐφήμησας
τῆς κλεινῆς ’Αχαΐας
τ’ ἄριστα τέκνα.

’Εσύ, θαυμάσιε Ὅμηρε,
ἐξένισας τὰς Μούσας·
καὶ τοῦ Διὸς ᾗ κόραι
εἰς τὰ χείλη σου ἀπέθηκαν
τὸ πρῶτον μέλι.

Ανδρέα Κάλβου, *«Ὠδαί», Εἰς Μούσας* (στροφές ιθ′ και κ′) Ίκαρος 1970

Εικ. 8 Χωρίς τίτλο.
[Έγχρωμο σχέδιο του Γιάννη Τσαρούχη (1910-1989)]

Α. ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ

ραψωδίες
α έως *δ*

Εισαγωγικό σημείωμα

Οι τέσσερις πρώτες από τις εικοσιτέσσερις ραψωδίες της *Οδύσσειας* αποτελούν την πρώτη από τις τρεις μεγάλες αφηγηματικές ενότητες της *Οδύσσειας*, την ***"Τηλεμάχεια"***[6] (*α* έως *δ* ραψωδίες). Οι άλλες δύο είναι η **"Φαιακίδα"** και η **"Μνηστηροφονία"**. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην αφηγηματική αυτή ενότητα διαδραματίζει ο γιος του Οδυσσέα, ο Τηλέμαχος, εξού και το όνομα "Τηλεμάχεια". Οι δύο πρώτες ραψωδίες της αναφέρονται σε όσα συμβαίνουν στην Ιθάκη, ενώ πλησιάζει η ώρα της επιστροφής του Οδυσσέα, και οι άλλες δύο στο ταξίδι του Τηλέμαχου στην Πύλο και τη Σπάρτη. Οι θεοί αποφασίζουν το νόστο του Οδυσσέα· αυτοί γνωρίζουν ότι ζει, σε αντίθεση με τους ήρωες του έπους, που το αγνοούν. Γι' αυτό η Αθηνά έρχεται στην Ιθάκη και προσπαθεί να ενθαρρύνει τον Τηλέμαχο να αναζητήσει πληροφορίες για την τύχη του πατέρα του, λέγοντάς του ότι μπορεί και να πέθανε ο Οδυσσέας, αλλά μπορεί και να ζει. Έτσι, προς το παρόν αναστέλλεται ο νόστος του Οδυσσέα, παρόλο που έχει ήδη αποφασιστεί, και πραγματοποιείται η αναζήτησή του από τον Τηλέμαχο. Το ταξίδι όμως του Τηλέμαχου δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Οι πληροφορίες που συγκέντρωσε ο Τηλέμαχος για την τύχη του πατέρα του ήταν ελάχιστες και παλιές. Εντωμεταξύ, ενώ ο Τηλέμαχος πρωταγωνιστεί στην "Τηλεμάχεια", ο Οδυσσέας, ο κεντρικός ήρωας της *Οδύσσειας*, είναι απών, αλλά όλοι μιλούν γι' αυτόν. Ο ποιητής στο προοίμιο προβάλλει τον κεντρικό ήρωα με τα βασικά του γνωρίσματα, ενώ θεοί και άνθρωποι συμπληρώνουν την προσωπογραφία του.

Εύλογα τα ερωτήματα που γεννιούνται, καθώς διαβάζει κανείς την "Τηλεμάχεια":

— Για ποιο λόγο εξελίσσεται η υπόθεση της *Οδύσσειας* έτσι, ώστε, ενώ αποφασίζεται ο νόστος του Οδυσσέα, πραγματοποιείται πρώτα η αναζήτησή του;

— Γιατί σε τέσσερις ολόκληρες ραψωδίες δεν είναι δρων πρόσωπο ο κεντρικός ήρωας της *Οδύσσειας*, αλλά πρωταγωνιστεί ο γιος του, ο Τηλέμαχος;

— Για ποιο λόγο ο ποιητής με επιμονή μάς δίνει άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα την κατάσταση που επικρατεί στην Ιθάκη;

— Γιατί ο Τηλέμαχος, ενώ παρακινείται από την Αθηνά να αναζητήσει την τύχη του πατέρα του, δεν παίρνει απάντηση στο ερώτημα αν ζει ή πέθανε ο πατέρας του, μαθαίνει όμως πολύ περισσότερες και πιο συγκεκριμένες πληροφορίες για το νόστο άλλων τρωικών ηρώων;

Αυτά και άλλα ερωτήματα θα μας απασχολήσουν ερμηνεύοντας την "Τηλεμάχεια" στην προσπάθειά μας να χαρούμε την ποίηση του Ομήρου και να αποκαλύψουμε, ενδεχομένως, μερικά από τα γοητευτικά παιχνίδια του ποιητή.

Σημ. 6 Οι όροι ***"Τηλεμάχεια"***, ***"Φαιακίδα"*** και ***"Μνηστηροφονία"*** χρησιμοποιούνται, για να δηλώσουν απλώς τις τρεις μεγάλες αφηγηματικές ενότητες ενός ενιαίου ποιήματος, της *Οδύσσειας*.

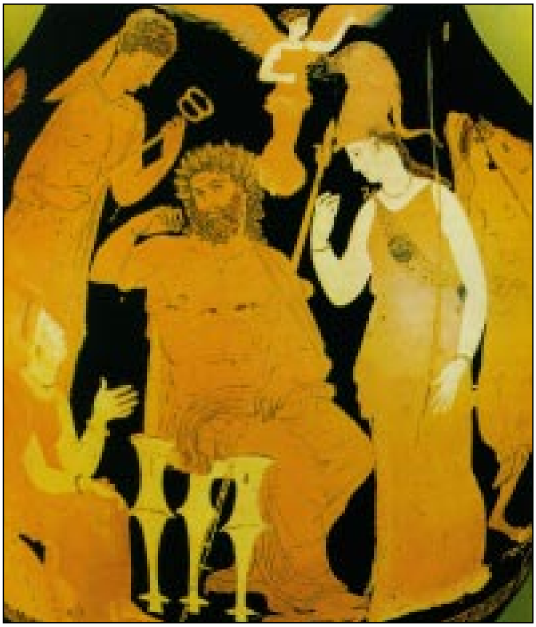

Εικ. 9 Ερμής, Δίας, Αθηνά.
[Από ερυθρόμορφη πελίκη (350-340 π.Χ.), Αγία Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ]

1. ραψωδίες *α* και *β*

“Αγορά” θεών - Ιθακησίων “αγορά”

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία α: "Θεῶν ἀγορά. ’Αθηνᾶς παραίνεσις πρὸς Τηλέμαχον. Μνηστήρων εὐωχία" *(Συνέλευση των θεών. Η Αθηνά συμβουλεύει τον Τηλέμαχο. Οι μνηστήρες γλεντούν).*

Δέκα χρόνια κοντεύουν να κλείσουν από τότε που έπεσε η Τροία. Όλοι όσοι δεν άφησαν την τελευταία τους πνοή στην πεδιάδα του Σκάμανδρου, γύρισαν. Όλοι; όχι ακριβώς. Ένας απομένει να γυρίσει, ο πορθητής της Τροίας, ο Οδυσσέας. Κανείς δεν ξέρει πού βρίσκεται· μόνο οι θεοί. Δέκα χρόνια κοντά ο Ποσειδώνας τον κατατρέχει και δε γυρίζει στη γυναίκα του, στο σπίτι του, στην Ιθάκη. Αποκλεισμένος σ’ ένα απόμακρο νησί, καταμεσής του πελάγους, κλαίει και νοσταλγεί τον τόπο του και τους δικούς του.

Είκοσι χρόνια είναι πολλά μακριά απ’ το σπίτι. Αυτό το καταλαβαίνουν πια οι θεοί. Συγκεντρώνονται στον Όλυμπο· ο μόνος που λείπει είναι ο Ποσειδώνας. Μήπως ήρθε η ώρα να γυρίσει ο Οδυσσέας; Η Αθηνά προτείνει: ο Ερμής να πάει στην Ωγυγία, το νησί-φυλακή του Οδυσσέα, να δώσει την εντολή στην Καλυψώ, που τον κρατάει, γιατί τον θέλει για άντρα της, ότι ο Οδυσσέας πρέπει να επιστρέψει στην πατρίδα του. Η ίδια η Αθηνά κατεβαίνει στην Ιθάκη όχι σαν θεά, αλλά με τη μορφή του Μέντη, παλιού πατρικού φίλου, για να ξεσηκώσει το γιο του, τον Τηλέμαχο, να αναζητήσει τον πατέρα του.

Στο παλάτι του Οδυσσέα βρίσκει πλήθος αρχοντόπουλα της Ιθάκης και των γύρω νησιών να γλεντοκοπάνε και κατασπαταλούν την περιουσία του Οδυσσέα· είναι οι μνηστήρες της Πηνελόπης, της γυναίκας του. Η θεά δίνει θάρρος στον απελπισμένο Τηλέμαχο και, χωρίς να του ξεκαθαρίσει αν ζει ή όχι ο πατέρας του, τον παροτρύνει να καλέσει το λαό σε συνέλευση και να καταγγείλει τη συμπεριφορά των μνηστήρων· ακόμη να ζητήσει πλοίο, για να ταξιδέψει στην Πύλο και στη Σπάρτη, μήπως μάθει κάτι για τον πατέρα του. Αναρωτιέται κανείς: γιατί να αναζητήσει ο Τηλέμαχος τον Οδυσσέα; αφού οι θεοί αποφάσισαν να γυρίσει…;

Κάτι φαίνεται να αλλάζει στον Τηλέμαχο μετά το διάλογο· σαν να γίνεται άντρας. Για πρώτη φορά ο γιος μιλά με αυστηρότητα στη μητέρα του, που κατέβηκε από τα δωμάτιά της, για να ζητήσει από τον αοιδό Φήμιο να μην τραγουδά για το γυρισμό των Αχαιών από την Τροία, και δηλώνει ότι αυτός είναι ο κύριος του σπιτιού. Η μητέρα αποσύρεται· ίσως να αναρωτιέται τι έγινε το χτεσινό παιδί. Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίζει ο Τηλέμαχος και τους μνηστήρες. Ανακοινώνει την απόφασή του για τη συνέλευση της επόμενης μέρας και απαιτεί γεμάτος οργή να εγκαταλείψουν οι μνηστήρες το παλάτι. Αυτοί αρχικά τα χάνουν· έπειτα τον κοροϊδεύουν· παράλληλα όμως, ανησυχούν και ζητούν εξηγήσεις για την παρουσία του ξένου, που έγινε άφαντος μετά τη συνομιλία του με τον Τηλέμαχο. Ποιος ήταν; τι ήθελε;

Κάτι φαίνεται ν’ αλλάζει και στο παλάτι της Ιθάκης, καθώς τελειώνει η πρώτη

μέρα της *Οδύσσειας*. Ο Οδυσσέας είναι απών, αλλά παρών στο μυαλό και την καρδιά των δικών του· περισσότερο στην ψυχή του γιου του, που ξενυχτάει στριφογυρίζοντας στο μυαλό του αυτά που τον συμβούλεψε η Αθηνά.

Ραψωδία β: ***"Ἰθακησίων ἀγορά. Τηλεμάχου ἀποδημία"*** *(Η συνέλευση των Ιθακησίων. Το ταξίδι του Τηλέμαχου).*

Το επόμενο πρωινό, (2η μέρα), μετά από είκοσι ολόκληρα χρόνια, συγκεντρώνονται οι Ιθακήσιοι σε συνέλευση. Οι απορίες γιατί μαζεύτηκαν λύνονται γρήγορα με την εμφάνιση του Τηλέμαχου, που λαμπροντυμένος, ίδιος θα ’λεγες ο Οδυσσέας, κάθεται στο θρόνο.

Ακολουθεί σκληρή αντιπαράθεση ανάμεσα στον Τηλέμαχο και τους μνηστήρες, μπροστά στο λαό. Ο πρώτος καταγγέλλει τη συμπεριφορά των μνηστήρων και ζητάει τη στήριξη του λαού, που ως τώρα έδειξε μεγάλη ανοχή. Τα λόγια του συγκινούν το πλήθος, που τα επιδοκιμάζει σιωπηρά. Απαντάει ο Αντίνοος, «ο πρώτος στους μνηστήρες», που κατηγορεί την Πηνελόπη για την κατάσταση που δημιουργήθηκε. Τους έταξε να διαλέξει έναν για άντρα, αφού τελειώσει το σάβανο του Λαέρτη, και αυτή τι κάνει; τη μέρα υφαίνει και τη νύχτα ξηλώνει το πανί· να η απάτη της! Μια λύση υπάρχει: να τη στείλει ο Τηλέμαχος πίσω στον πατέρα της κι αυτός να την παντρέψει. Όσο όμως συνεχίζει αυτές τις πονηριές, οι ίδιοι θα μένουν στο σπίτι και θα σπαταλούν την περιουσία του.

Ο Τηλέμαχος δηλώνει ότι δεν μπορεί να στείλει τη μητέρα του στον πατέρα της, γιατί θα προκαλέσει την οργή θεών και ανθρώπων. Επικαλείται το Δία να τους τιμωρήσει αν συνεχίσουν τις ανόσιες πράξεις τους. Τότε εμφανίστηκε θεϊκό σημάδι, δύο αετοί που ξέσκιζαν ο ένας τον άλλον. Ο μάντης Αλιθέρσης το ερμήνευσε ότι επιστρέφει ο Οδυσσέας και θα τιμωρήσει τους μνηστήρες. Έξαλλος ο Ευρύμαχος, άλλος σπουδαίος μνηστήρας, τα βάζει με τον Τηλέμαχο και το μάντη και επαναλαμβάνει τη θέση του Αντίνοου. Ο Τηλέμαχος προτείνει μια συμβιβαστική λύση: να υπάρξει αναβολή ενός χρόνου και ο ίδιος να αναζητήσει τον πατέρα του έξω απ’ την Ιθάκη. Αν δεν υπάρξει αποτέλεσμα, τότε η Πηνελόπη είναι ελεύθερη να παντρευτεί. Τις απόψεις του στηρίζει ο Μέντορας, παλιός φίλος του Οδυσσέα. Ένας μνηστήρας όμως, ο Λεώκριτος, οργισμένος βρίζει το Μέντορα και δηλώνει με θράσος ότι, ακόμα και να γυρίσει ο Οδυσσέας, θα βρει άσχημο τέλος από τους μνηστήρες. Όσο για τον Τηλέμαχο, πιστεύει πως δεν πρόκειται να ταξιδέψει. Στο τέλος διαλύει αυθαίρετα τη συνέλευση.

Η συνέλευση τελειώνει άδοξα· το πρόβλημα όμως έχει αναδειχθεί. Ο Τηλέμαχος έχει περάσει με επιτυχία την πρώτη δημόσια δοκιμασία. Για το λαό της Ιθάκης αξίζει να είναι ο γιος του Οδυσσέα. Ο Τηλέμαχος κατεβαίνει στο ακρογιάλι, όπου εμφανίζεται η Αθηνά με τη μορφή του Μέντορα, του δίνει θάρρος και οδηγίες για το ταξίδι. Στο ανάκτορο αντιμετωπίζει και πάλι τις ειρωνείες των μνηστήρων και επαναλαμβάνει την απόφασή του να ταξιδέψει. Δίνει εντολή στην Ευρύκλεια, την παραμάνα του, να προετοιμάσει τα εφόδια του ταξιδιού, αφού την ορκίζει να μην

αποκαλύψει τίποτε στην Πηνελόπη. Η Αθηνά εντωμεταξύ φροντίζει το καράβι και αποκοιμίζει τους μνηστήρες. Κρυφά, μέσα στη νύχτα, ξεκινούν μαζί το ταξίδι για την Πύλο. Καθώς τελειώνει η δεύτερη μέρα της *Οδύσσειας*, αρχίζει η αναζήτηση του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο.

Εικ. 10 Γιάννη Γαΐτη «Θεέ μου».
[Λάδι σε καμβά, 200 x 180 εκ. (1980) του Γιάννη Γαΐτη (1923-1984)]

; Με ποια σκηνή της *β* ραψωδίας, όπως τη γνωρίσατε από την περιληπτική αναδιήγηση, μπορεί να συσχετιστεί ο πίνακας αυτός του Γιάννη Γαΐτη και γιατί;

Εικ. 11 Κων. Παρθένη «Κεφάλι Αθηνάς».
[Σχέδιο με χρωματιστά μολύβια (31 x 32 εκ.), του Κωνσταντίνου Παρθένη (1878-1967), Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη]

ραψωδία α

Θεῶν ἀγορά.
Ἀθηνᾶς παραίνεσις πρὸς Τηλέμαχον.
Μνηστήρων εὐωχία.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ’ ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ’ ὅ γ’ ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἥν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων.
ἀλλ’ οὐδ’ ὣς ἑτάρους ἐρρύσατο, ἱέμενός περ·
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἠελίοιο
ἤσθιον. αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
τῶν ἁμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν.

Οι πρώτοι δέκα στίχοι της *Οδύσσειας* του Ομήρου από το πρωτότυπο, όπως μας παραδόθηκαν.
Εμείς θα μελετήσουμε το έργο του μεταφρασμένο στη νεοελληνική δημοτική.
Οι αντίστοιχοι στίχοι στο μεταφρασμένο κείμενο είναι οι 1-13.

1. Να θυμηθείτε όσα πληροφορηθήκατε στην Εισαγωγή για τη γλώσσα στην οποία συντέθηκαν τα ομηρικά έπη. Να βρείτε πέντε λέξεις που χρησιμοποίησε ο Όμηρος στους στίχους 1-5 του αρχαίου κειμένου οι οποίες διατηρούνται και στη μετάφραση (στίχοι 1-7) αναλλοίωτες ή σχεδόν αναλλοίωτες στη μορφή και στη σημασία τους.
2. Να μετρήσετε τον αριθμό των συλλαβών των πέντε πρώτων στίχων της *Οδύσσειας* και των αντίστοιχων οχτώ πρώτων στίχων της μετάφρασης. Τι παρατηρείτε;

ραψωδία α

Προοίμιο

Τον άντρα, Μούσα, τον πολύτροπο να μου ανιστορήσεις, που βρέθηκε
ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας
πάτησε το κάστρο το ιερό.
Γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές,
κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν,
σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και των συντρόφων του
τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε,
να σώσει τους συντρόφους.
Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ’ τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα,
νήπιοι και μωροί, που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια
του υπέρλαμπρου Ήλιου˙ κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα.
Από όπου θες, θεά, ξεκίνα την αυτήν την ιστορία, κόρη του Δία,
και πες την και σ’ εμάς.

στ. 1 **Μούσα:** είναι η θεά Καλλιόπη, η Μούσα της επικής ποίησης. Πρόκειται για την πρώτη και την πιο σεβαστή από τις εννέα Μούσες, κόρες του Δία (βλ. στ. 12) και της Μνημοσύνης, της θεάς της μνήμης, της ικανότητας δηλαδή του ανθρώπου να θυμάται. Αυτή μπορούσε να βρίσκεται παντού, να ξέρει τα πάντα και να θυμάται τα πάντα, σαν κόρη που ήταν της Μνημοσύνης. Ο ποιητής γνωρίζει πόσο δύσκολο είναι το έργο του και γι’ αυτό επικαλείται από το προοίμιο ήδη τη Μούσα.

στ. 4 **έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές:** γνώρισε τον τρόπο σκέψης τους, τις ιδέες τους.

στ. 10 **νήπιοι και μωροί:** ανόητοι, άμυαλοι, με μυαλό μωρού.

Εικ. 12 Κόρη, ίσως Μούσα, με κιθάρα.
[Από αττική κύλικα με λευκό πυθμένα, (μέσα 5ου αι. π.Χ.), Παρίσι, Μουσείο Λούβρου].

; Να προσθέσεις κάτω από την εικόνα στίχους του μεταφρασμένου κειμένου οι οποίοι νομίζεις ότι θα ταίριαζαν μ’ αυτήν.

....

Τότε λοιπόν οι άλλοι, όσοι ξέφυγαν τον άθλιον όλεθρο, όλοι τους ήσαν
σπίτι τους, γλιτώνοντας κι απ’ του πολέμου κι απ’ της θάλασσας τη μάχη.
Μόνον εκείνον, που τον παίδευε πόθος διπλός, του γυρισμού
και της γυναίκας του, τον έκρυβε κοντά της μια νεράιδα,
η Καλυψώ, θεά σεμνή κι αρχοντική, στις θολωτές σπηλιές της,
γιατί τον ήθελε δικό της άντρα.
Κι όταν με του καιρού τ’ αλλάγματα, ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί
να δει κι αυτός το σπίτι του, να φτάσει στην Ιθάκη,
ούτε κι εκεί δεν έλειψαν αγώνες, κι ας ήταν πια με τους δικούς του.
Ωστόσο τώρα τον συμπαθούσαν οι θεοί, όλοι εκτός του Ποσειδώνα·
αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα,
προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα.

στ. 24 **στον θεϊκό Οδυσσέα:** Ο Οδυσσέας, όπως και άλλοι ήρωες στα έπη, χαρακτηρίζεται θεϊκός όχι τόσο για τη θεϊκή καταγωγή του (θεωρούνταν απόγονος του Δία), όσο γιατί είχε εξαιρετικές ικανότητες και αρετές.

Η αντίληψη ότι ο ποιητής χρωστά την τέχνη του και την έμπνευσή του σε μια ανώτερη δύναμη, που οι αρχαίοι την έλεγαν Μούσα, είναι διαχρονική. Τη διαχρονικότητα αυτής της ιδέας υπογραμμίζει ο διπλανός πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου, ο οποίος —ας σημειωθεί— εκτός από ζωγράφος ήταν και σπουδαίος ποιητής.

Εικ. 13 Ν. Εγγονόπουλου «Ο ποιητής και η Μούσα».

[Ελαιογραφία (1938) του Νίκου Εγγονόπουλου (1907-1985), ιδιωτική συλλογή]

Πώς δηλώνεται η εξάρτηση του ποιητή από τη Μούσα στον πίνακα του Νίκου Εγγονόπουλου;

Η πρώτη «αγορά» των θεών

Εκείνον όμως τον καιρό ο Ποσειδώνας είχε ταξιδέψει στους μακρινούς
Αιθίοπες — οι Αιθίοπες στις δύο άκρες του κόσμου μοιρασμένοι˙
μισοί όπου ο ήλιος βασιλεύει, μισοί απ' όπου ο ήλιος ανατέλλει.
Πήγε να πάρει μέρος στη θυσία, μιαν εκατόμβη με ταύρους και κριάρια,
και τώρα ευφραίνονταν στις τάβλες καθισμένος.
Τότε συνάχτηκαν οι υπόλοιποι θεοί στου ολύμπιου Δία το παλάτι,
όπου εκείνος πρώτος πήρε τον λόγο, ο πατέρας ανθρώπων και θεών.
Στον νου του φέρνοντας, θυμήθηκε τον φημισμένο Αίγισθο,
που τον θανάτωσε ο ξακουστός Ορέστης, γιος του Αγαμέμνονα˙
αυτόν θυμήθηκε μιλώντας ο θεός στους αθανάτους:
«Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν οι θνητοί να ρίχνουν
στους θεούς τα βάρη τους˙ έρχεται λένε το κακό από μας —
κι όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν και βασανίζονται,
και πάνω απ' το γραφτό τους.
Έτσι και τώρα ο Αίγισθος, την ορισμένη μοίρα παραβαίνοντας,
πήγε να σμίξει με τη νόμιμη γυναίκα ενός Ατρείδη,
κι αυτόν τον σκότωσε στου γυρισμού την ώρα
γνωρίζοντας τι τιμωρία σκληρή τον περιμένει˙

στ. 27 **Αιθίοπες:** μυθικός λαός. Το όνομά τους σημαίνει μελαμψοί, μαύροι, με ηλιοκαμένη όψη. Ήταν από τους αγαπημένους λαούς των θεών —ιδιαίτερα του Ποσειδώνα—, οι οποίοι τους επισκέπτονταν συχνά και παρακάθονταν στα δείπνα τους.

στ. 29 **εκατόμβη:** μια θυσία εκατό βοδιών ή άλλων ζώων· οπωσδήποτε μια πλούσια θυσία.

στ. 30 **και τώρα ευφραίνονταν στις τάβλες καθισμένος:** απολάμβανε την προς τιμήν του θυσία καθισμένος μπρος στα στρωμένα τραπέζια του φαγητού.

στ. 31 **Τότε συνάχτηκαν οι υπόλοιποι θεοί στου ολύμπιου Δία το παλάτι:** Εκτός του Δία και του Ποσειδώνα, που απουσίαζε, στους δώδεκα Ολύμπιους θεούς συμπεριλαμβάνονται, σύμφωνα με μία εκδοχή, οι: Αθηνά, Απόλλων, Άρης, Άρτεμη, Αφροδίτη, Δήμητρα, Ερμής, Εστία, Ήρα και Ήφαιστος.

στ. 32 **ο πατέρας ανθρώπων και θεών:** ο Δίας· συχνά προσφωνείται και απλά "πατέρας", αν και δεν είναι πατέρας παρά μόνον ορισμένων θεών και πολλών ηρώων ή ηρωίδων, γιατί είναι βασιλιάς του Ολύμπου και εξουσιάζει θεούς και ανθρώπους. Βλ. σσ. 462-3, εικ. 1.2 και 1.5.

στ. 38-40 **πάσχουν και βασανίζονται, / και πάνω απ' το γραφτό τους· / Έτσι και τώρα ο Αίγισθος, την ορισμένη μοίρα παραβαίνοντας:** Η μοίρα είναι το μερίδιο του καθενός στη ζωή: πόσο είναι γραφτό του να δοξαστεί ή να υποφέρει, και πάνω απ' όλα, πόσο είναι γραφτό του να ζήσει. Στα ομηρικά έπη εμφανίζονται όχι μόνο θεοί, αλλά και άνθρωποι που σκέφτονται να παραβιάσουν τη μοίρα. Όμως η παραβίασή της συνήθως αποφεύγεται· αν πάλι συμβεί, έχει φοβερές συνέπειες. Είναι λοιπόν η μοίρα κάτι σαν νόμος που πρέπει να είναι σεβαστός από όλους, ανθρώπους και θεούς.

στ. 41 **Ατρείδης:** ο γιος του Ατρέα· εδώ εννοείται ο Αγαμέμνονας. Γιος του Ατρέα ήταν και ο Μενέλαος.

αφού εμείς του στείλαμε τον άγρυπνον αργοφονιά Ερμή με μήνυμα,
μήτε εκείνον να σκοτώσει μήτε και τη γυναίκα του να μπλέξει
σε συζυγικό κρεβάτι˙ αλλιώς θα πέσει στο κεφάλι του η εκδίκηση
του γιου για τον πατέρα, όταν ο Ορέστης, παλικάρι πια,
θελήσει να γυρίσει στην πατρίδα.
Αυτά, με τόση φρόνηση ο Ερμής μιλώντας, του μηνούσε,
κι όμως τον νου του Αιγίσθου δεν κατόρθωσε ν’ αλλάξει.
Τώρα, ακέριο και μεμιάς, τ’ άνομο κρίμα του ξεπλήρωσε».
Αμέσως ανταπάντησε, τα μάτια λάμποντας, η γαλανή Αθηνά:
«Πατέρα μας των αθανάτων, Κρονίδη, των δυνατών ο παντοδύναμος,
καλά κι όπως του ταίριαζε, εκείνος αφανίστηκε και πάει —
την ίδια μοίρα να ’χει κι όποιος ανάλογα κριματιστεί.
Εμένα όμως για τον Οδυσσέα φλέγεται η καρδιά μου˙
γενναίος αλλά δύσμοιρος, να βασανίζεται με τόσα πάθη,
απ’ τους δικούς του χωρισμένος, σε περίβρεχτο νησί,
στον ομφαλό, όπως λένε, της θαλάσσης.

στ. 44 **του στείλαμε τον άγρυπνον αργοφονιά Ερμή με μήνυμα:** Στην *Οδύσσεια ο* Ερμής είναι ο αγγελιαφόρος των θεών. Το επίθετο *αργοφονιάς* τού δόθηκε, γιατί σκότωσε ένα τέρας, τον Άργο τον Πανόπτη.

στ. 53 **Κρονίδη:** γιε του Κρόνου˙ εδώ εννοείται ο Δίας. Άλλοι γιοι του Κρόνου ήταν ο Ποσειδώνας και ο Άδης (Πλούτωνας).

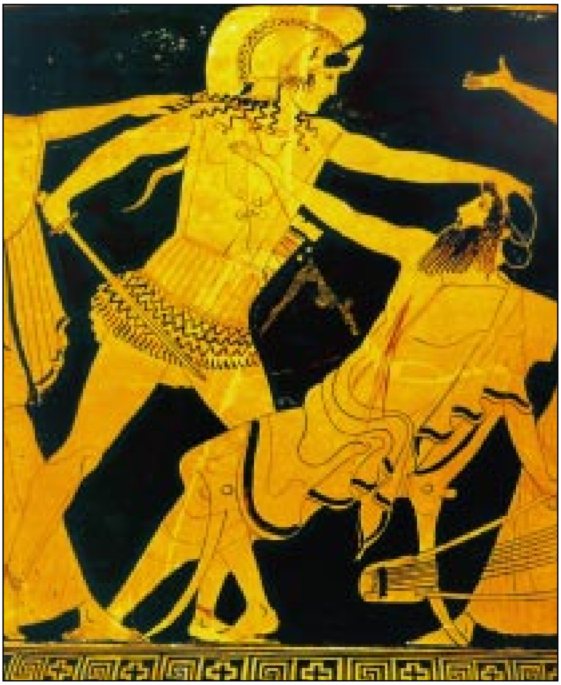

Εικ. 14 Ο Ορέστης ορμά να αποτελειώσει τον Αίγισθο. Εκείνος, αιφνιδιασμένος από το πρώτο χτύπημα και κρατώντας ακόμα τη λύρα που έκρουε λίγο πριν ανέμελος, τον παρακαλεί να του χαριστεί.

[Από ερυθρόμορφο κρατήρα (470-460 π.Χ.), Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών]

; Φανταστείτε μια ανάλογη παράσταση από το μύθο του Οδυσσέα, όπως τον πληροφορηθήκατε στην Εισαγωγή (βλ. σσ. 23-24). Ποια πρόσωπα θα πρωταγωνιστούσαν σ’ αυτή;

«Τώρα, ακέριο και μεμιάς, τ’ άνομο κρίμα του ξεπλήρωσε» (*α* 51)

Νησί κατάφυτο με δέντρα, και μια θεά το κατοικεί στα δώματά της˙
η θυγατέρα του Άτλαντα, που η γνώμη του γυρίζει μόνον στο κακό —
ξέρει καλά αυτός των θαλασσών τα βάθη, και πάνω του σηκώνει
ψηλές κολόνες, να κρατούν τον ουρανό χώρια απ’ τη γη.
Η θυγατέρα του λοιπόν τον Οδυσσέα κατακρατεί, δύστυχο κι οδυρόμενο˙
λόγια γλυκά προφέροντας και μαλακά σαν χάδια,
τον θέλγει ακατάπαυστα, για να ξεχάσει την Ιθάκη. Εκείνος όμως,
βυθισμένος στον καημό του, να δει καπνό της πατρικής του γης ψηλά
να ανηφορίζει, απελπισμένος εύχεται τον θάνατο. Εσένα ωστόσο,

---

στ. 61 **του Άτλαντα:** Ο Άτλαντας ήταν Τιτάνας, γιος του Ιαπετού, θεός κυρίαρχος του ουρανού πριν από το Δία.

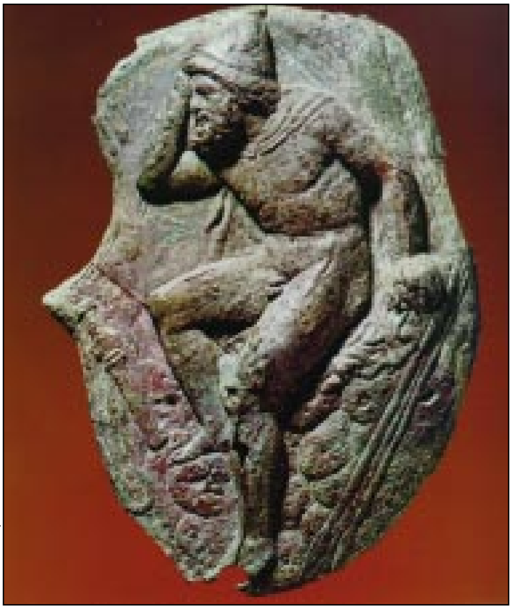

Εικ. 15 Ο Οδυσσέας νοσταλγώντας την πατρίδα του αγναντεύει το πέλαγος από τα βράχια της Ωγυγίας (;).

[Παραγναθίδα κράνους (425-400 π.Χ.), Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο]*

** Η παραγναθίδα ήταν το μέρος του κράνους που κατέβαινε μέχρι το σαγόνι και κάλυπτε το μάγουλο, Βλ. Παράρτημα σ. 483, εικ. 10.3.*

***«ἱέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρῴσκοντα νοῆσαι
ἧς γαίης, θανέειν ἱμείρεται...»***(*α* 58-59)

«βυθισμένος στον καημό του, να δει καπνό της πατρικής του γης ψηλά / να ανηφορίζει, απελπισμένος εύχεται το θάνατο...» (*α* 67-68) έτσι περιγράφει ο ποιητής τη νοσταλγία του Οδυσσέα, τον πόθο του να νοστήσει, να γυρίσει στην πατρίδα του. Η παρουσίαση του Οδυσσέα στους στίχους αυτούς τον ανέδειξε σε αιώνιο σύμβολο του ανθρώπου που περιπλανιέται στα ξένα και νοσταλγεί την πατρίδα του.

Στο ποίημα του Γιώργου Σεφέρη «Πάνω σ’ έναν ξένο στίχο» βρίσκουμε τους παρακάτω στίχους, που είναι εμπνευσμένοι, όπως ίσως και η παραπάνω ανάγλυφη απεικόνιση, από το ομηρικό κείμενο.

*«Και παρουσιάζεται μπροστά μου, πάλι και πάλι, το φάντασμα του Οδυσσέα,
με μάτια κοκκινισμένα από του κυμάτου την αρμύρα
κι από το μεστωμένο πόθο να ξαναδεί τον καπνό που βγαίνει από τη ζεστασιά
του σπιτιού του και το σκυλί του που γέρασε προσμένοντας στη θύρα».*

Δία Ολύμπιε, ως πότε αλύγιστη θα παραμένει η βουλή σου; Ο Οδυσσεύς
δεν ήταν που θυσίες σού χάριζε στην ευρύχωρη Τροία,
πλάι στ' αργίτικα καράβια;
Πώς και γιατί τόσος θυμός γι' αυτόν, ω Δία;».
Της αντιμίλησε ευθύς ο Δίας που τα σύννεφα συνάζει:
«Κόρη μου εσύ, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου ανεμπόδιστος!
Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό Οδυσσέα;
που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους θνητούς,
και στις θυσίες όλους τους άλλους τούς ξεπέρασε, όσες προσφέρονται
στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;
Όχι εγώ, ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος, αυτός οργίστηκε εναντίον του
και επιμένει στον θυμό του για τον Κύκλωπα, γιατί του τύφλωσε
εκείνος το μοναδικό του μάτι.
Για τον ισόθεο μιλώ Πολύφημο, που η δύναμή του επιβάλλεται μεγάλη
σ' όλους τους Κύκλωπες˙ τον γέννησε η Θόωσα, του Φόρκη η νεραϊδένια
κόρη, δαίμονα της ατρύγητης θαλάσσης, που την κοιμήθηκε
ο Ποσειδών σε θολωτές σπηλιές.
Γι' αυτόν λοιπόν ο κοσμοσείστης Ποσειδών, τον Οδυσσέα,
αν δεν τον εξαφάνισε τελείως, περιπλανώμενο τον θέλει
από την πατρική του γη μακριά.

στ. 71 **αργίτικα καράβια:** τα ελληνικά καράβια, τα καράβια των Αργείων, των Αχαιών. Με το όνομα *Άργος,* εκτός από την ομώνυμη πόλη και την περιοχή της, εννοείται κάποτε όλη η Πελοπόννησος ή και όλη η Ελλάδα.

στ. 73 **ο Δίας που τα σύννεφα συνάζει:** Οι τρεις γιοι του Κρόνου μοιράστηκαν με κλήρωση τον κόσμο: ο Δίας πήρε τον ουρανό, ο Άδης τον Κάτω κόσμο, τον κόσμο των νεκρών, και ο Ποσειδώνας τη θάλασσα. Ο Δίας, θεός του ουρανού, είναι υπεύθυνος και για όλες τις καιρικές μεταβολές: μαζεύει τα σύννεφα και προκαλεί τη βροχή, το χιόνι, το χαλάζι· όταν θυμώνει, βροντά κι αστράφτει· όπλο του έχει τον κεραυνό. Βλ. Παράρτημα σ. 462 εικ. 1.2.

στ. 79 **ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος:** ο Ποσειδώνας ήταν ο μεγάλος θεός που εξουσίαζε τη θάλασσα· παλιότερα όμως ήταν θεός της γης. Οι αρχαίοι συμβίβασαν εύκολα τις δύο αυτές παραδόσεις, ίσως γιατί, όπως πίστευαν, η γη επιπλέει στη θάλασσα. Έτσι, ο Ποσειδώνας άλλοτε αρμενίζει στη θάλασσα κι άλλοτε βαδίζει στη γη και κάνει τα βουνά να τρέμουν· όταν θυμώνει, σηκώνει με την τρίαινά του τρικυμίες ή σείει τη γη και προκαλεί σεισμούς· γι' αυτό λέγεται και **κοσμοσείστης** (βλ. στ. *α* 86). Βλ. Παράρτημα σ. 463, εικ. 1.6.

στ. 83 **Κύκλωπες:** Στον Όμηρο είναι δαίμονες, κατώτερες θεότητες. Ήταν γιγάντια και άγρια όντα. Τους έλεγαν Κύκλωπες, γιατί είχαν ένα μόνο στρογγυλό μάτι (από το *"κύκλος"* και το *"ὤψ"* = μάτι). Βλ. σσ. 212-3, εικ. 76, 77 και 78.

στ. 84 **της ατρύγητης θάλασσας:** της άγονης, της άκαρπης θάλασσας, από την οποία δεν μπορούμε να τρυγήσουμε καρπούς.

Τώρα ωστόσο, όλοι εμείς, είναι καιρός τον νόστο του να στοχαστούμε,
το πώς θα επιστρέψει. Τότε κι ο Ποσειδών θα σταματήσει την οργή του˙
δεν γίνεται να αντιταχθεί στους άλλους αθανάτους,
παρά τη θέληση όλων των θεών, μόνος εκείνος να αντιμάχεται».
Τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά:
«Πατέρα μας Κρονίδη, των δυνατών ο παντοδύναμος,
αν, όπως λες, συγκλίνει πράγματι των μακαρίων η γνώμη, να επιστρέψει
στο δικό του σπίτι ο Οδυσσεύς, με τόση γνώση που κατέχει,
ας στείλουμε αμέσως τον Ερμή, ψυχοπομπό κι αργοφονιά,
στης Ωγυγίας το νησί˙ με δίχως καθυστέρηση να βρει την καλλιπλόκαμη
νεράιδα και να της πει την απαράβατη εντολή μας,
τον νόστο του καρτερικού Οδυσσέα, πως πρέπει να επιστρέψει.
Όσο για μένα, κατεβαίνω τώρα στην Ιθάκη, τον γιο του
να ερεθίσω, τόλμη θα βάλω στην καρδιά του, να συγκαλέσει σε συνέλευση
τους Αχαιούς που τρέφουν πλούσια κόμη˙
να απαγορεύσει τους μνηστήρες όλους, όσοι κοπαδιαστά του σφάζουν
πρόβατα και βόδια, με κέρατα στριφτά, πόδια λοξά στο βάδισμα.
Κι ακόμη στη Σπάρτη θα τον στείλω και στις μεγάλες αμμουδιές
της Πύλου, να μάθει, αν κάπου ακούσει, τον νόστο του πατέρα του
— έτσι θα κατακτήσει φήμη στους ανθρώπους, που λαμπρή θα μείνει».

Η Αθηνά από τον Όλυμπο στην Ιθάκη

Είπε κι ευθύς δένει στα πόδια της τα ωραία σαντάλια,
θεσπέσια και χρυσά, εκείνα που την ταξιδεύουν και στη θάλασσα
και στην απέραντη στεριά ανάλαφρα, με τις πνοές του ανέμου.
Ύστερα στο χέρι κράτησε άλκιμο κοντάρι, ακονισμένο με χαλκό,
βαρύ, θεόρατο και στιβαρό˙ μ’ αυτό η κόρη του πανίσχυρου Διός
δαμάζει των γενναίων πολεμιστών τις τάξεις, που της ξανάψαν τον θυμό.
Χύθηκε τότε, ακροπατώντας τις κορφές του Ολύμπου,
και βρέθηκε μεμιάς στον δήμο της Ιθάκης, να στέκει
στην εξώθυρα του Οδυσσέα, πατώντας το κατώφλι της αυλής του.
Με το χαλκό κοντάρι της στο χέρι, επήρε τη μορφή ενός ξένου˙
κι ολόιδια με τον Μέντη, άρχοντα των Ταφίων, έπεσε στους αγέρωχους
μνηστήρες˙ που εκεί, μπροστά τις πύλες του σπιτιού, έβρισκαν

στ. 97 **ας στείλουμε αμέσως τον Ερμή, αργοφονιά και ψυχοπομπό:** Ο Ερμής λέγεται *ψυχοπομπός*, γιατί πίστευαν πως αυτός οδηγούσε τις ψυχές στον Κάτω κόσμο. Για το επίθετο *αργοφονιάς* βλ. το σχόλιο στο στίχο *α* 44. Βλ. Παράρτημα σ. 465, εικ. 1.13.

στ. 110 **θεσπέσια:** θεϊκά, μαγευτικά.

στ. 112 **άλκιμο κοντάρι, ακονισμένο με χαλκό:** κοντάρι δυνατό, κοντάρι που προσδίδει δύναμη σε όποιον το κρατά.

ευχαρίστηση παίζοντας τους πεσσούς, σε τομάρια βοδιών καθισμένοι,
που τα σφάξαν οι ίδιοι.
Κήρυκες και παιδόπουλα πρόθυμα τους υπηρετούσαν:
άλλοι να σμίγουν σε κρατήρες με νερό κρασί, άλλοι να πλένουν
τα τραπέζια με σφουγγάρια τρυπητά και να τα στήνουν,
κάποιοι να κομματιάζουν άφθονα τα κρέατα.
Πρώτος απ᾽ όλους ο Τηλέμαχος την είδε, σαν θεός ωραίος˙
ήταν με τους μνηστήρες καθισμένος, κι όμως ταξίδευε ο νους του πικραμένος.
Έβλεπε με τα μάτια της ψυχής του τον πατέρα του ένδοξο:
αν ξαφνικά γύριζε πίσω˙ αν τους μνηστήρες πετούσε έξω απ᾽ το παλάτι˙
αν έπαιρνε ο ίδιος πάλι την αρχή στα χέρια του, και μέσα στα αγαθά του
βασίλευε σαν πρώτα…
Το όραμα αυτό ανέβαινε στον νου του, πλάι στους μνηστήρες —
κι είδε την Αθηνά. Ευθύς προς την αυλόθυρα έτρεξε, γιατί
τον έπιασε η ντροπή, να στέκει τόσην ώρα στην πόρτα του ένας ξένος.
Κοντά της στάθηκε, της έσφιξε το χέρι το δεξί, με τ᾽ άλλο
πήρε το χάλκινο κοντάρι της, ύστερα την προσφώνησε μιλώντας,
και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:
«Ξένε μου, καλωσόρισες, έλα να σε φιλέψουμε, κι αφού το δείπνο μας
χορτάσεις, τότε μας λες τον λόγο της επίσκεψής σου».
Είπε και τράβηξε μπροστά˙ η Αθηνά Παλλάδα, λάμποντας τα μάτια,

---

στ. 121 **παίζοντας τους πεσσούς:** Το παιχνίδι με τους πεσσούς θεωρείται το αρχαιότερο επιτραπέζιο ελληνικό παιχνίδι. Δεν ξέρουμε πώς ακριβώς παιζόταν. Πάντως οι πεσσοί ήταν πετραδάκια. Βλ. Παράρτημα, σ. 452, εικ. 158.

στ. 123 **κήρυκες:** είχαν μεγάλο αξίωμα και ήταν ιεροί και απαραβίαστοι˙ κρατούσαν ως σύμβολο του αξιώματός τους ένα σκήπτρο. Το κυριότερο έργο τους ήταν να συγκαλούν το λαό σε συνέλευση˙ έδιναν στον ομιλητή το σκήπτρο, ένδειξη ότι μπορούσε να μιλήσει. Αυτοί έκαναν τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των αντιμαχομένων στον πόλεμο. Στις επίσημες θυσίες επίσης είχαν πολλά καθήκοντα, όπως και γενικότερα στις γιορτές, στα πανηγύρια και στα συμπόσια.

στ. 124 **σμίγουν σε κρατήρες με νερό κρασί:** Ανακατεύαν το κρασί με κρύο νερό σε ειδικά μεγάλα αγγεία, τους κρατήρες, για να το πίνουν δροσερό, αλλά και για να μη μεθούν. Δεν έπιναν κρασί ανέρωτο, *“οίνον άκρατον”*, παρά μόνο σπάνια. Βλ. Παράρτημα σ. 466, εικ. 202 και σ. 470, εικ. 3.6 και 3.5.

στ. 141 **η Αθηνά Παλλάδα:** Την Αθηνά τη λέγανε Παλλάδα, γιατί τη φαντάζονταν νεαρή κοπέλα. Παλλάδα είναι το θηλυκό του *“πάλλαξ”*, που σήμαινε νεαρό αγόρι, παλικάρι. Άλλοι όμως πιστεύουν ότι η Αθηνά απέκτησε αυτό το επώνυμο ως πολεμική θεά, που κρατά και *πάλλει* το δόρυ και την αιγίδα.

ακολουθούσε, κι οι δυο τους μπήκαν στο μεγάλο δώμα.
Το δόρυ της μετέφερε, για να το στήσει σε ψηλή κολόνα,
το ’βαλε μέσα στην καλοξυσμένη θήκη, όπου και τ’ άλλα δόρατα
περίμεναν, άνεργα και πολλά, του καρτερόψυχου Οδυσσέα.
Ύστερα την οδήγησε σε θρόνο να καθίσει, λεπτουργημένο κι όμορφο,
πάνω του απλώνοντας ύφασμα μαλακό, και στήριγμα στα πόδια της
έσυρε το σκαμνί.
Έφερε πλάι της και το δικό του στολισμένο κάθισμα,
παράμερα από τους μνηστήρες, μήπως κι ο ξένος, με τους ξιπασμένους,
χάσει το κέφι του και δεν χαρεί το φαγητό
— ήθελε εξάλλου να ρωτήσει και για τον πατέρα του
που χρόνια τώρα έλειπε στα ξένα.
Τότε μια παρακόρη έφερε νερό, με τ’ όμορφο χρυσό λαγήνι,
τα χέρια τους να πλύνουν, κι έχυνε το νερό από ψηλά

στ. 154 **με τ’ όμορφο χρυσό λαγήνι:** με την όμορφη χρυσή κανάτα. Βλ. Παράρτημα, σ. 467, εικ. 2.6.

Εικ. 16 «Η Αθηνά».
[Πίνακας του Δημ. Μπισκίνη (1891-1947)]

σ’ ένα αργυρό λεβέτι˙ μετά τους έσυρε μπροστά γυαλιστερό τραπέζι,
ενώ η σεβαστή κελάρισσα είχε την έγνοια να τους φέρει ψωμί
κι άφθονο φαγητό, ό,τι καλό της βρέθηκε, να τους ευχαριστήσει.
Στα χέρια του σηκώνοντας ο τραπεζάρχης δίσκους με κρέατα
κάθε λογής, τους τα παρέθεσε, στο πλάι ακούμπησε κούπες χρυσές,
και κάθε τόσο ο κήρυκας περνούσε, γεμίζοντας κρασί τα κύπελλά τους.
Σε λίγο αγέρωχοι οι μνηστήρες μπήκαν κι αυτοί στην αίθουσα,
πήραν με τη σειρά τους θέση σε θρόνους κι αναπαυτικά καθίσματα.
Τότε τους έχυναν νερό στα χέρια τους οι κήρυκες,
δούλες γεμίζαν με ψωμί πλεχτά πανέρια,
έφηβοι τους κρατήρες με πιοτό ξεχείλιζαν,
κι αυτοί τα χέρια τους απλώνουν στο έτοιμο τραπέζι.
Και μόνον όταν κόρεσαν τον πόθο τους με το φαΐ και το πιοτό,
τραβούσε άλλα πια η ψυχή τους: τραγούδι, μουσική, χορό —
συμπλήρωμα απαραίτητο σ’ ένα καλό τραπέζι.
Τότε κι ο κήρυκας φέρνει και δίνει την πανέμορφη κιθάρα
στου Φήμιου τα χέρια, που τραγουδούσε στους μνηστήρες από ανάγκη˙
έκρουσε ωστόσο τις χορδές, ψάχνοντας τον σκοπό για ωραίο τραγούδι.

Διάλογος Αθηνάς και Τηλέμαχου

Την ίδια ώρα ο Τηλέμαχος γύρισε να μιλήσει στη γλαυκόματη Αθηνά,
γέρνοντας το κεφάλι προς το μέρος της, να μην τον πάρουν είδηση οι άλλοι:
«Καλέ μου ξένε, θα με παρεξηγήσεις αν γυμνή τη σκέψη μου σου πω;
Το μέλημά τους, ξένε, είναι αυτά που βλέπεις: κιθάρα και τραγούδι —
εύκολο μέλημα, αφού ατιμώρητοι ρημάζουν ξένα αγαθά˙
ενός που τα λευκά του οστά, κάπου αφημένα στη στεριά,
τα σάπισε η νεροποντή, ή και το κύμα τα παρασύρει του πελάγου.
Αν όμως στην Ιθάκη γύριζε εκείνος, αν μπρος στα μάτια τους τον έβλεπαν˙
όλοι τους λέω πως θα ύψωναν ευχή, πόδια να είχαν ελαφρότερα,
παρά να τους βαραίνει ο πλούτος με μαλάματα και ρούχα.
Μα τώρα αυτός αφανισμένος, όπως αφανίστηκε, με θάνατο άσχημο,
δεν άφησε σ’ εμάς καμιά παρηγοριά κι ελπίδα, αν κάποιος από τους
θνητούς στη γη που κατοικούμε, ισχυριστεί πως θα γυρίσει˙

στ. 156 **σ’ ένα αργυρό λεβέτι:** σε ασημένια λεκάνη. Βλ. Παράρτημα, σ. 467, εικ. 2.7.

στ. 157 **η σεβαστή κελάρισσα:** η οικονόμος, αυτή που είχε την ευθύνη για τα τρόφιμα και τα ποτά, που βρίσκονταν συνήθως στο κελάρι του σπιτιού.

στ. 159 **ο τραπεζάρχης:** αυτός που έχει τη γενική ευθύνη για τη διοργάνωση ενός γεύματος.

στ. 172 **στου Φήμιου:** Ο Φήμιος ήταν περίφημος αοιδός στην Ιθάκη. Για την κιθάρα βλ. Παράρτημα, σ. 474, εικ. 5.1 και 5.2.

στ. 174 **στη γλαυκόματη Αθηνά:** στην Αθηνά με τα γαλανά μάτια.

του γυρισμού του η μέρα χάθηκε και πάει.
Όμως εσύ αποκρίσου σ’ ό,τι σε ρωτήσω, καθαρά και ξάστερα:
ποιος είσαι κι από πού; πού βρίσκονται ο τόπος κι οι γονείς σου;
με ποιο καράβι εδώ μας ήλθες; γιατί οι θαλασσινοί σ’ οδήγησαν
ως την Ιθάκη; ποιες ήταν οι συστάσεις τους; λέω πως δεν έφτασες
εδώ πεζός. Απάντησε όμως και σ’ αυτό το ερώτημα, δίχως περιστροφές
παρακαλώ: θέλω να μάθω αν έρχεσαι πρώτη φορά στα μέρη μας,
ή μήπως είσαι φίλος πατρικός.
Γιατί κι άλλους πολλούς αυτό το σπίτι καλωσόρισε,
αφού κι εκείνος ήταν κοσμογυρισμένος».
Ανταποκρίθηκε, τα μάτια λάμποντας, αμέσως η θεά Αθηνά:
«Πρόθυμα κι ακριβώς, όσα ζητάς να μάθεις, θα σου πω:
Μέντης το όνομά μου, γιος του εμπειροπόλεμου Αγχιάλου —
ο ίδιος τους θαλασσινούς Ταφίους κυβερνώ˙
εδώ μ’ ένα καράβι και συντρόφους έφτασα, έτοιμος
να ανοιχτώ στο μπλάβο πέλαγος, πηγαίνοντας σ’ αλλόγλωσσους
ανθρώπους, στην Τεμέσα˙ γυρεύω ν’ ανταλλάξω σίδηρο γυαλιστερό
που φέρνω, με χαλκό˙ κι όσο για το καράβι μου, με περιμένει
κάπου εκεί στα κτήματα, έξω απ’ την πόλη, στο λιμάνι Ρείθρο,
κάτω απ’ το δασωμένο Νήιο.
Ναι, καμαρώνουμε πως είμαστε αμοιβαίοι φίλοι, γονικοί κι ανέκαθεν —
πήγαινε, αν θέλεις, να ρωτήσεις τον αντρείο Λαέρτη, γέροντα πια,
που τώρα ακούω δεν κυκλοφορεί σαν άλλοτε στην πόλη˙
αποτραβήχτηκε στα κτήματα, βαρύς από τα βάσανα
και μόνος, με μια γερόντισσα που τον υπηρετεί˙ αυτή στο πλάι του
αφήνει φαγητό και το κρασί, όταν ο κάματος του παραλύει τα μέλη —
όλη τη μέρα, λένε, σέρνεται σ’ εκείνην την πλαγιά με τα πολλά τ’ αμπέλια.
Και νά ’μαι τώρα˙ η φήμη μ’ έφερε
πως βρίσκεται ο πατέρας σου κιόλας στην πόλη —
φαίνεται όμως, οι θεοί τού φράζουνε τον δρόμο ακόμη.

στ. 191 **ποιες ήταν οι συστάσεις τους:** ποιοι περηφανεύονταν ότι ήταν.

στ. 202 **στο μπλάβο πέλαγος:** στο πέλαγος με το σκούρο μπλε, το μελανί χρώμα.

στ. 203 **στην Τεμέσα:** πιθανόν στην Ταμασσό της Κύπρου, φημισμένη για τα ορυχεία χαλκού.

στ. 204-5 **γυρεύω ν’ ανταλλάξω σίδηρο γυαλιστερό / που φέρνω, με χαλκό:** Την εποχή αυτή το εμπόριο γινόταν κυρίως με ανταλλαγή προϊόντων. Η χρήση του σιδήρου θεωρείται εξαιρετικά αμφίβολη την εποχή του τρωικού πολέμου· το πιθανότερο είναι ότι ο Όμηρος μεταφέρει ένα στοιχείο πολιτισμού της δικής του εποχής σε προγενέστερους χρόνους· τη μεταφορά αυτή την ονομάζουμε ***αναχρονισμό***.

Ωστόσο ασφαλώς δεν πέθανε ο θείος Οδυσσεύς, και δεν τον σκέπασε
της γης το χώμα˙ είναι, πιστεύω, ζωντανός, αν κι εμποδίζεται
στη μέση του ανοιχτού πελάγους, όπου και τον κρατούν,
σ’ ένα νησί περίβρεχτο, άνθρωποι απολίτιστοι και βάναυσοι —
αυτοί, χωρίς τη θέλησή του, τον δεσμεύουν.
Άκουσε όμως τώρα τη μαντεία μου, όπως μέσα στον νου μου
την ξυπνούν οι αθάνατοι κι όπως νομίζω πως θα γίνει —
δεν ισχυρίζομαι πως είμαι μάντης, μήτε και καλοξέρω να εξηγήσω
τα σημάδια των πουλιών, κι όμως:
πολύν καιρό ακόμη δεν θα μείνει εκείνος μακριά από την πατρίδα του˙
έστω κι αν τον κρατούν τα σίδερα,
θα βρει τον τρόπο να γυρίσει, αυτός που είναι πολυμήχανος.
Μα τώρα απάντησε στο ερώτημά μου και μίλησέ μου ειλικρινά:
αν ένα τέτοιο παλικάρι, είσαι του Οδυσσέα, ο δικός του γιος˙
απίστευτο πώς μοιάζεις στο πρόσωπο και στα όμορφά σου μάτια
εκείνου — βλεπόμαστε συχνά και μεταξύ μας ανταμώναμε,
προτού κινήσει να ανεβεί στην Τροία, όπου κι οι άλλοι
Αργείοι, οι γενναιότεροι, πήγαν με τα βαθιά τους πλοία.
Μετά χαθήκαμε˙ δεν είδα πια τον Οδυσσέα εγώ, μήτε κι αυτός εμένα».
Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση:
«Δεν θα σου κρύψω, ξένε, τίποτε, τη σκέψη μου θα φανερώσω˙
η μάνα μου ισχυρίζεται πως είμαι γέννημα δικό του, όμως
εγώ δεν ξέρω˙ ποιος τάχα ως τώρα μόνος του αναγνώρισε
εκείνον που τον έσπειρε;
Άμποτε να ’μουν ενός άλλου ο γιος, καλόμοιρου,
που τα γεράματα τον βρίσκουν μέσα στ’ αγαθά του˙
τώρα φαντάσου, ο πιο δυστυχισμένος που γεννήθηκε σ’ αυτόν τον κόσμο,
αυτός μου λένε πως με γέννησε — η ερώτησή σου με προκάλεσε
κι έδωσα την απόκρισή μου».
Τότε και η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε:

στ. 224-5 **δεν ισχυρίζομαι πως είμαι μάντης, μήτε και καλοξέρω να εξηγήσω / τα σημάδια των πουλιών:** Οι μάντεις ήταν μια ξεχωριστή ομάδα επαγγελματιών, που είχαν το χάρισμα —συνήθως κληρονομικό— να προμαντεύουν τα μέλλοντα. Αυτοί γνώριζαν τη θέληση των θεών είτε γιατί τους την αποκάλυπταν άμεσα οι θεοί είτε γιατί μπορούσαν να ερμηνεύσουν θεϊκά σημάδια. Ένα τέτοιο σημάδι ήταν και το πέταγμα των πουλιών. Η μαντική που ερμήνευε το πέταγμα των πουλιών λεγόταν ***οιωνοσκοπία*** (από το “*οἰωνός*” = πουλί και το “*σκοπῶ*” = παρατηρώ). Στον Όμηρο, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, εκδηλώνουν μαντικές ικανότητες και άλλοι, που δεν είναι επαγγελματίες μάντεις. Βλ. Παράρτημα σ. 471, εικ. 3.7.

«Όχι, δεν το νομίζω, πως οι θεοί έχουν ορίσει τη γενιά σου
ανώνυμη στο μέλλον, αφού σε γέννησε τέτοιον που είσαι η Πηνελόπη.
Και τώρα κάτι άλλο πες μου, ειλικρινά:
τι γλέντι είναι αυτό; τι σόι συνάθροιση; ποια η δική σου
υποχρέωση; καμιά γιορτή; ή μήπως γάμος; πάντως δεν πρόκειται για γεύμα
εταιρικό˙ γιατί πολύ ξεδιάντροποι μου φαίνονται και ξιπασμένοι,
έτσι που τρων αυτοί και πίνουν στο παλάτι˙ θα αγανακτούσε ασφαλώς,
τα τόσα αίσχη βλέποντας, αν κάποιος κατά τύχη ερχόταν,
φτάνει να ήταν συνετός».
Της αποκρίθηκε ο Τηλέμαχος, φρόνιμος πάντα και με γνώση:
«Αφού τέτοια ερωτήματα μου θέτεις, γυρεύοντας εξήγηση —
ήταν ένας καιρός που αυτό το σπίτι είχε την τύχη του στα πλούτη,
στις τιμές, όσο εκείνος κατοικούσε αυτή τη χώρα.
Αλλά βουλήθηκαν αλλιώς κάποιοι θεοί, βάζοντας το κακό στον νου τους
και τώρα εκείνον άφαντον τον έκαναν, παρά κανέναν άλλον.
Αν έβρισκε τον θάνατο, δεν θα ’ταν ο καημός μου τόσος,
αν είχε σκοτωθεί στην Τροία εκεί, με τους συντρόφους του στο πλάι,
ή, με το τέλος του πολέμου, ξεψυχούσε στων δικών τα χέρια˙
τότε οι Παναχαιοί θα τον τιμούσαν τύμβο υψώνοντας,
και για κληρονομιά στον γιο του θα άφηνε μεγάλη δόξα˙
μα να που τώρα ανήκουστον τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες,
κι εξαφανίστηκε, χωρίς κανείς να μάθει πού και πώς,
αφήνοντας σ’ εμένα οδυρμούς κι οδύνες.
Αλλά δεν κλαίω, δεν στενάζω εκείνον μόνον,
αφού μου δώσαν οι θεοί πρόσθετα και μεγάλα βάρη:
όσοι τριγύρω στα νησιά αρχηγεύουν, οι πρώτοι
στο Δουλίχιο, στη Σάμη και στη δασωμένη Ζάκυνθο,
κι οι άλλοι, όσοι βασιλεύουν στη βραχώδη Ιθάκη,

στ. 251-2 **γεύμα / εταιρικό:** γεύμα συντροφικό, στο οποίο όλοι οι συμμετέχοντες φέρνουν φαγητά και ποτά.

στ. 265 **θα τον τιμούσαν τύμβο υψώνοντας:** Κατά τη μυκηναϊκή εποχή πάνω από τον τάφο ενός σημαντικού νεκρού ή πάνω από ένα σύνολο τάφων ύψωναν ένα λοφίσκο σωρεύοντας χώμα. Η κατασκευή αυτή ονομαζόταν τύμβος. Βλ. Παράρτημα σσ. 476-7.

στ. 267 **τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες:** φτερωτές δαιμονικές θεότητες της θύελλας, που άρπαζαν τους ανθρώπους και τους εξαφάνιζαν (πρβλ. με τις νεοελληνικές *“ανεμικές”*). Βλ. Παράρτημα σ. 464, εικ. 1.11.

στ. 273 **στο Δουλίχιο, στη Σάμη και στη δασωμένη Ζάκυνθο:** πρόκειται για κάποια από τα νησιά των Επτανήσων. Το Δουλίχιο δεν έχει ταυτιστεί με βεβαιότητα· η Σάμη θεωρείται πως είναι η Κεφαλλονιά· η Ζάκυνθος πιθανότατα είναι το νησί που και σήμερα φέρει το όνομα αυτό.

όλοι τους έγιναν της μάνας μου μνηστήρες και μας μαδούν το σπιτικό˙
εκείνη μήτε τον φριχτό τους γάμο αρνείται, μήτε και βρίσκει δύναμη
να δώσει τέλος στην υπόθεση˙ στο μεταξύ οι μνηστήρες
σηκώνουν και ρημάζουν τα αγαθά μου — σε λίγο
θα κατασπαράξουνε κι εμένα».
Του αντιμίλησε με πάθος η Αθηνά Παλλάδα:
«Αλίμονο κι αλήθεια, μακριά σου χρόνια ατέλειωτα, πόσο
ο Οδυσσέας σού λείπει! Που θα μπορούσε, τιμωρός, το χέρι
να σηκώσει στους αναίσχυντους μνηστήρες.
Γιατί, αν τώρα ερχόταν και στην εξώθυρα του παλατιού στεκόταν,
με περικεφαλαία, την ασπίδα και τα δυο του δόρατα,
ίδιος στην όψη, σαν την πρώτη εκείνη μέρα που τον είδα εγώ
στο σπίτι μας, να πίνει και να ευφραίνεται˙
μόλις ανέβαινε από την Εφύρη, γυρίζοντας από τον γιο του Μέρμερου,
τον Ίλο — ταξίδεψε κι εκεί με το γοργό καράβι του,
φαρμάκια ο Οδυσσέας ζητώντας φονικά, να τα ’χει χρίσμα
για τα χάλκινά του βέλη˙ εκείνος όμως του τ’ αρνήθηκε,
από τον φόβο των αθάνατων θεών˙ ενώ ο δικός μου ο πατέρας
του τα πρόσφερε, τόσο πολύ τον αγαπούσε˙
αν με την ίδια όψη ο Οδυσσέας έπεφτε στους μνηστήρες,
ο θάνατός τους λέω δεν θ’ αργούσε, πικρός ο γάμος θα τους έβγαινε.
Όμως αυτά, όπως και να ’ναι, οι θεοί τ’ αποφασίζουν,
αν πίσω εκείνος θα γυρίσει εκδικητής, ή μήπως κι όχι,
στο παλάτι του. Εσένα τώρα συμβουλεύω να σκεφτείς,
να βρεις τον τρόπο, και να διώξεις απ’ το σπίτι τούς μνηστήρες.
Άκου λοιπόν τι θα σου πω, και βάλε το καλά στον νου σου:
αύριο κιόλας, καλώντας σε συνέλευση τους τίμιους Αχαιούς,
σ’ όλους μπροστά εξηγήσου, κι ας είναι μάρτυρές σου οι θεοί˙
δώσε διαταγή για τους μνηστήρες, πως πρέπει
να ξεκουμπιστούν, να παν στα σπίτια τους˙ ύστερα η μάνα σου,
αν η καρδιά της φλέγεται για νέο γάμο, πίσω ας γυρίσει
στο παλάτι του πατέρα της, αυτός έχει και δύναμη και πλούτη˙
εκεί ας της ταιριάξουνε τον γάμο, και να της ετοιμάσουνε
γενναία προικιά, όσα στη θυγατέρα τους αρμόζουν, να την συνοδεύσουν.

στ. 288 **από την Εφύρη:** Η Εφύρη ήταν πόλη της Θεσπρωτίας ή, σύμφωνα με άλλους, της Ηλείας. Τρεις πόλεις εμφανίζονται στον Όμηρο με το όνομα αυτό.

στ. 290-1 **να τα ’χει χρίσμα / για τα χάλκινά του βέλη:** για να τα αλείφει στα βέλη του.

Για σένα πάλι, έχω άλλη συμβουλή, φρόνιμη αν σ' αυτή υπακούσεις˙
καράβι σήκωσε, το πιο γερό, μ' είκοσι κωπηλάτες,
και πήγαινε να μάθεις νέα του πατέρα σου, αν κάποιος
άνθρωπος θνητός κάτι θα έχει να σου πει˙ μπορεί
και του Διός ν' ακούσεις την προφητική φωνή — μεγάλη δόξα
φέρνει στους ανθρώπους.
Πρώτα να πας στην Πύλο, ρωτώντας τον σεβάσμιο Νέστορα,
ύστερα συνεχίζεις για τη Σπάρτη, να δεις και τον ξανθό Μενέλαο,
που τελευταίος γύρισε από τους άλλους Αχαιούς, όσοι φορούσαν τότε
χάλκινα πουκάμισα.
Εκεί ανίσως κι ακούσεις τον νόστο του πατέρα σου, πως ζει,
μ' όλη την παιδωμή σου, κάνε υπομονή γι' αυτόν τον χρόνο˙
αν μάθεις όμως πως τον βρήκε ο θάνατος κι έσβησε η ζωή του,
τότε γυρίζεις πίσω στη γλυκιά πατρίδα,
υψώνεις επιτάφιο σήμα, τιμώντας τον νεκρό και με κτερίσματα

στ. 317-8 **όσοι φορούσαν τότε / χάλκινα πουκάμισα:** Οι Αχαιοί πολεμιστές φορούσαν χάλκινους θώρακες. Βλ. Παράρτημα σ. 483, εικ. 10.1 και 10.2.

στ. 320 **μ' όλη την παιδωμή σου:** παρά τα βάσανά σου.

στ. 323 **υψώνεις επιτάφιο σήμα:** Τη θέση ορισμένων τάφων την επισήμαιναν τοποθετώντας πάνω τους ένα επιτάφιο σήμα, μια επιτύμβια στήλη. Τάφο έφτιαχναν και πάνω του ύψωναν τιμητικά τύμβο (βλ. το σχόλιο στο στίχο *α* 265) και για νεκρούς που δε βρέθηκαν για να ενταφιαστούν (κενοτάφιο).

στ. 323-4 **τιμώντας τον νεκρό και με κτερίσματα / πολλά:** Τα κτερίσματα ήταν οι διαδικασίες τιμής και λατρείας των νεκρών, αλλά κυρίως με τον όρο αυτόν εννοούνται τα αντικείμενα που τοποθετούσαν στον τάφο τον νεκρό και συμβολικά εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του. Αν και αυτό δεν είναι απόλυτο, τα κτερίσματα που έβαζαν στον τάφο ήταν ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και την ιδιότητα του νεκρού: όπλα, κοσμήματα, παιχνίδια, και γενικά αγαπημένα του πράγματα. Τέλος, βρίσκουμε και αγγεία, καλά κλεισμένα, με τρόφιμα και ποτά. Αντιπροσωπευτικά δείγματα κτερισμάτων βλ. Παράρτημα σσ. 478-9.

Εικ. 17 Επιτάφιο σήμα, στήλη από πωρόλιθο που βρέθηκε στον ταφικό Κύκλο Α των Μυκηνών. Στο πάνω μέρος του ανάγλυφου σειρά με σπείρες˙ στο κάτω μέρος σκηνή κυνηγιού ή αρματοδρομίας.

[Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

; Ποια σκηνή φαντάζεστε ότι θα ταίριαζε να απεικονίζει μια επιτύμβια στήλη για τον τάφο του Οδυσσέα τον οποίο θα έκανε ο Τηλέμαχος, αν μάθαινε ότι ο πατέρας του είχε πεθάνει;

πολλά, όσα του πρέπουν — ύστερα δώσε και τη μάνα σου
σε κάποιον άλλον άντρα.
Κι όταν τελειώσεις μ’ όλα αυτά και γίνουν πράξη,
τότε με νου και σκέψη συλλογίσου, τρόπο να βρεις,
μες στο παλάτι, να σκοτώσεις τους μνηστήρες, με δόλο
ή κι αναφανδόν˙ δεν πρέπει αλήθεια σαν μωρό παιδί να φέρεσαι,
αφού δεν είσαι πια κανένα παιδαρέλι.
Ή μήπως και δεν άκουσες πόσο μεγάλη δόξα, πανανθρώπινη,
κατέκτησε ο θείος Ορέστης, αφότου σκότωσε τον πατροκτόνο του,
τον δόλιο Αίγισθο, εκείνον τον φονιά του ξακουστού πατέρα του.
Έτσι, καλέ μου —σε βλέπω ωραίο κι αψηλό—
δείξου κι εσύ πως είσαι παλικάρι, να σε δοξάσουν
οι μελλούμενες γενιές.
Όσο για μένα, αρμόζει να κατηφορίσω στο γοργό καράβι μου
και στους συντρόφους — θα αδημονούν μες στη μεγάλη αναμονή τους.
Δικό σου μέλημα τα υπόλοιπα,
θυμήσου και να σκέφτεσαι τις συμβουλές μου».
Πάλι της αποκρίθηκεν ο τόσο γνωστικός Τηλέμαχος:
«Ξένε, το ξέρω πως αυτά τα λόγια σου μ’ αγάπη τα προφέρεις,
σαν ο πατέρας στο παιδί του — υπόσχομαι να μην τα λησμονήσω.
Αλλά παρακαλώ σε τώρα, λίγο καθυστέρησε, κι ας είναι βιαστικός
ο δρόμος σου˙ για να λουστείς, κι ύστερα ευφρόσυνος
με δώρο στο καράβι να κατέβεις, που να το χαίρεται η ψυχή σου,
πάγκαλο και πολύτιμο, για να σου μείνει από μένα σταθερό ενθύμιο,
καθώς οι ξένοι που γνωρίζονται με φίλους ανταλλάσσουν».
Αμέσως η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, του απάντησε:
«Μην προσπαθείς να με κρατήσεις κι άλλο, τώρα που ο δρόμος
με καλεί˙ το δώρο σου όμως, όποιο η καρδιά σου
επιθυμεί να μου χαρίσεις, μου το προσφέρεις την επόμενη φορά

στ. 328-9 **να σκοτώσεις τους μνηστήρες με δόλο / ή κι αναφανδόν:** να σκοτώσεις τους μνηστήρες, με δόλο ή εντελώς φανερά, σε τίμια μάχη.

στ. 338 **θα αδημονούν:** θα ανυπομονούν πολύ, θα αγωνιούν.

στ. 345-6 **κι ύστερα ευφρόσυνος / με δώρο στο καράβι να κατέβεις:** κι ύστερα να κατέβεις με δώρο στο καράβι ευχαριστημένος, χαρούμενος.

στ. 351-3 **το δώρο σου όμως ... / μου το προσφέρεις την επόμενη φορά / που θ’ ανεβώ στο σπίτι σου:** Ήταν προσβολή να αρνηθεί κάποιος το δώρο που του πρόσφεραν. Έτσι κι εδώ η Αθηνά, που δεν μπορεί να δεχτεί δώρο ως Μέντης, δεν αρνείται το δώρο του Τηλέμαχου· με τη δικαιολογία πως επείγεται να φύγει, ζητά να το αναβάλει για την επόμενη συνάντησή τους.

που θ’ ανεβώ στο σπίτι σου — διάλεξε να ’ναι το καλύτερο,
έτσι κι εσύ θα πάρεις άξιο το αντιχάρισμα».
Μίλησε, κι όπως τέλειωσε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, εχάθη:
σαν το πουλί πετώντας, ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης˙
εκείνου όμως την ψυχή την ενδυνάμωσε με θάρρος, ενίσχυσε και στέριωσε
τη μνήμη του πατέρα του, για να τον έχει συνεχώς στον νου του˙
κι αυτός καταλαβαίνοντας, έλαμψε ο νους του,
τον συνεπήρε θάμβος, ένιωσε πως θεός ήταν ο ξένος˙
κι αυτόματα κινήθηκε προς τους μνηστήρες, ισόθεος άντρας.

Στο παλάτι του Οδυσσέα μετά το διάλογο – Πρώτη εμφάνιση της Πηνελόπης

Τους τραγουδούσε ο φημισμένος αοιδός, κι εκείνοι
καθισμένοι τον ακούν με τη σιωπή τους˙ των Αχαιών τον νόστο
τραγουδούσε, πικρόν όπως τον όρισε τον γυρισμό τους απ’ την Τροία
η Αθηνά Παλλάδα. Τότε
από το υπερώο ψηλά συνάκουσε το θείο τραγούδι, και την άγγιξε,
του Ικαρίου η κόρη, η Πηνελόπη, σκεφτική και φρόνιμη˙
από τον θάλαμό της κατεβαίνει την ψηλή του σκάλα —
δεν ήταν μόνη, την συνόδευαν οι δυο της βάγιες˙
κι όταν κοντά με τους μνηστήρες βρέθηκε, η θεία γυναίκα,
στήθηκε στην κολόνα εκείνη που κρατεί τη στέρεη στέγη,
τη λαμπερή μαντίλα της τραβώντας γύρω στα μάγουλά της.
Κι ενώ πιστές οι ακόλουθες, δεξιά κι αριστερά, την παραστέκουν,

---

στ. 353-4 **διάλεξε να ’ναι το καλύτερο / έτσι κι εσύ θα πάρεις άξιο το αντιχάρισμα:** Ο ξενιστής, δηλαδή αυτός που φιλοξενεί, χάριζε δώρο στον ξένο του, δηλαδή στο φιλοξενούμενό του, ως επισφράγιση της φιλίας που έδενε πια όχι μόνο τους ίδιους αλλά και τις γενιές τους (βλ. στους στίχους *α* 346-8). Τα δώρα που προσέφεραν ήταν ιδιαίτερα πλούσια· η παράδοση απαιτούσε ο ξένος στην πρώτη ευκαιρία να ανταποδώσει το δώρο με αντίδωρο, αντιχάρισμα δηλαδή ίσης τουλάχιστον αξίας.

στ. 356 **σαν το πουλί πετώντας, ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης:** Η Αθηνά-Μέντης δε μεταμορφώθηκε σε πουλί, αλλά χάθηκε ξαφνικά με την ταχύτητα ενός πουλιού. Στη στέγη υπήρχε άνοιγμα πάνω από την *εστία* (βλ. διάγραμμα στη σ. 62), ώστε, όταν άναβαν φωτιά, να φεύγει ο καπνός.

στ. 359-60 **έλαμψε ο νους του, / τον συνεπήρε θάμβος:** κατάλαβε και εντυπωσιάστηκε.

στ. 363-5 **των Αχαιών το νόστο / τραγουδούσε, πικρόν όπως τον όρισε τον γυρισμό τους απ’ την Τροία / η Αθηνά Παλλάδα:** Η Αθηνά ήταν οργισμένη με τον Αίαντα το Λοκρό, γιο του Οϊλέα, γιατί αυτός ατίμασε την Κασσάνδρα, την κόρη του Πριάμου, που είχε καταφύγει ικέτισσα στο βωμό της. Όμως και πολλοί άλλοι θεοί είχαν θυμώσει με άλλους Έλληνες, γιατί δε σεβάστηκαν τα ιερά τους κατά την άλωση της Τροίας.

στ. 366 **από το υπερώο ψηλά:** από τον επάνω όροφο του μεγάρου, όπου βρίσκονταν τα διαμερίσματα των γυναικών, ο γυναικωνίτης. Βλ. το διάγραμμα στη σ. 62.

εκείνη δακρυσμένη μίλησε στον θεϊκό αοιδό:
«Φήμιε, το ξέρεις πως μπορείς να θέλγεις τους θνητούς
και μ’ άλλα κατορθώματα μεγάλα, ανθρώπων και θεών,
των αοιδών τα γνώριμα τραγούδια˙
ένα απ’ αυτά παρακαθήμενος τραγούδησε, κι αυτοί ας πίνουν το κρασί τους
σιωπηλοί˙ ετούτο μόνον το τραγούδι μην το συνεχίσεις˙
θλιβερό κι αβάστακτο, σπαράζει την καρδιά μου
μες στα στήθη, αφότου με κατοίκησε πένθος μεγάλο κι αλησμόνητο.
Τέτοιο το πρόσωπο που εγώ ποθώ, και συνεχώς τη μνήμη μου πληγώνει
η μορφή του αντρός μου, με δόξα απέραντη, απλωμένη στην Ελλάδα
και μέσα στο Άργος».
Της αντιμίλησε όμως ο γνωστικός Τηλέμαχος:
«Μητέρα μου, πώς θέλεις ν’ αρνηθείς στον τιμημένο μας αοιδό,
χαρά να δίνει μ’ ό,τι βάζει ο νους του; Φταίχτες δεν είναι
οι αοιδοί˙ ο Δίας ίσως είναι ο αίτιος, που δίνει στους φιλόπονους

στ. 383-4 **στην Ελλάδα / και μέσα στο Άργος:** Εδώ ως Άργος εννοείται η Πελοπόννησος (βλ. το σχόλιο στο στ. *α* 71), οπότε η Ελλάδα είναι ο υπόλοιπος ελλαδικός χώρος.

Στα χρόνια του Ομήρου τους αοιδούς τούς έχουν αντικαταστήσει οι ραψωδοί, οι οποίοι, τουλάχιστον στα χρόνια που ξέρουμε καλά, απαγγέλναν τα ομηρικά ποιήματα και δεν τα τραγουδούσαν όπως οι αοιδοί. Το Φήμιο όμως ο ποιητής τον θέλει αοιδό, γιατί προσπαθεί να ζωντανέψει μιαν εποχή πολύ παλιότερη από τη δική του.

Εικ. 18 Αοιδός με κιθάρα (τετράχορδη φόρμιγγα της αρχαϊκής περιόδου).

[Ορειχάλκινο αγαλματίδιο των αρχών του 7ου αι. π.Χ., ύψος 5,5 εκ., Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου Κρήτης]

«Φήμιε, πολλὰ γὰρ ἄλλα βροτῶν θελκτήρια οἶδας,
ἔργ’ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τά τε κλείουσιν ἀοιδοί» (*α* 337-338)

«Φήμιε, το ξέρεις πως μπορείς να θέλγεις τους θνητούς
και μ’ άλλα κατορθώματα μεγάλα, ανθρώπων και θεών
των αοιδών τα γνώριμα τραγούδια» (*α* 375-377)

ανθρώπους, καταπώς θέλει εκείνος στον καθένα.
Δεν πρέπει η αγανάκτηση σ' αυτόν να πέφτει,
που ψάλλει την κακή μοίρα των Δαναών. Ξέρεις,
οι άνθρωποι τιμούν και προτιμούν εκείνο το τραγούδι
που τους φαντάζει, ακούγοντας, το τελευταίο.
Θάρρος λοιπόν χρειάζεσαι και σφίξε την καρδιά σου να τ' ακούσεις.
δεν ήταν μόνος ο Οδυσσέας που χωρίστηκε στην Τροία
από του νόστου του τη μέρα˙ κι άλλοι πολλοί, γενναίοι άντρες
χάθηκαν και πάνε.
Αλλά καλύτερα να πας στην κάμαρή σου, με τα δικά σου απασχολήσου έργα,
τον αργαλειό, τη ρόκα˙ δίνε στις παρακόρες εντολές, για να δουλεύουν
με φροντίδα. Ο λόγος είναι μέλημα του αντρός, του καθενός,
και περισσότερο δικό μου˙ σ' αυτό το σπίτι είμαι εγώ ο κυβερνήτης».
Κατάπληκτη η Πηνελόπη τότε τραβήχτηκε στην κάμαρή της,
κρατώντας μέσα της τη συμβουλή του γιου της.
Κι όταν ανέβηκε ψηλά στον θάλαμο, με τις ακόλουθες μαζί,
έστησε θρήνο για τον Οδυσσέα, το ακριβό της ταίρι, ωσότου η Αθηνά,
τα μάτια λάμποντας, κλείνει τα βλέφαρά της,
ύπνο γλυκό σταλάζοντας.
Την ίδιαν ώρα οι μνηστήρες, στον ίσκιο της μεγάλης αίθουσας,
σήκωσαν ταραχή: όλοι τους κι ολοφάνερα κάνουν ευχή, μαζί της θέλουν
να πλαγιάσουν στο κρεβάτι.
Τότε λοιπόν τον λόγο ανέλαβε πρώτος ο συνετός Τηλέμαχος:
«Μνηστήρες της μητέρας μου, που σας κατέχει υπεροψία και μέθη,
προς το παρόν, στου δείπνου την απόλαυση ας δοθούμε, αλλά χωρίς
φωνές˙ αλήθεια βρίσκω τόσο ωραίο να ακούει κανείς τον αοιδό μας,
τέτοιος που είναι, θα 'λεγες η φωνή του μοιάζει με θεού.
Με το ξημέρωμα όμως καλώ τους πάντες να βρεθούμε
στην αγορά για τη συνέλευση, όπου σκοπεύω να σας πω την απαγόρευσή μου

στ. 398-399 **με τα δικά σου απασχολήσου έργα, / τον αργαλειό, τη ρόκα:** Ο αργαλειός και η ρόκα ήταν από τις πιο χαρακτηριστικές γυναικείες απασχολήσεις στον τόπο μας τουλάχιστον μέχρι και τις αρχές του αιώνα μας. Ο αργαλειός ήταν ένα σύνθετο εργαλείο με το οποίο ύφαιναν όλα σχεδόν τα ρούχα τους οι αρχαίοι. Η ρόκα ήταν μια βέργα η οποία κατέληγε συνήθως σε σχήμα Υ ή Ψ στη μία άκρη της. Πάνω στην άκρη αυτή τοποθετούσαν μια τούφα μαλλί απ' όπου και τραβούσαν λίγο λίγο, για να κλώσουν το νήμα. Βλ. Παράρτημα σ. 469.

απερίφραστα: έξω από το παλάτι πια˙ αλλού να ψάξετε για τα
έτοιμα τραπέζια˙ και στο εξής να σπαταλάτε τα δικά σας αγαθά,
αν θέτε συναλλάζοντας τα σπίτια μεταξύ σας.
Ανίσως όμως και νομίζετε πως είναι συμφερότερο και πιο γενναίο,
τα πλούτη ενός ανθρώπου να εξανεμίζονται έτσι, δίχως τιμωρία,
φάτε λοιπόν κι αρπάξτε˙ τότε κι εγώ θα υψώσω στους αθάνατους φωνή,
άμποτε ο Δίας στην παρανομία αυτή να δώσει εκδίκηση˙
τότε, ως τώρα ατιμώρητοι, μέσα στο σπίτι, εδώ, θα βρείτε τον χαμό».
Έτσι ωμά τους μίλησε˙ κι εκείνοι, τα χείλη τους δαγκώνοντας,
έμειναν ώρα να θαυμάζουν όλοι τον Τηλέμαχο, το θάρρος της
αγόρευσής του.
Μετά του αντιμίλησε ο Αντίνοος, γιος του Ευπείθη:
«Φαίνεται πως, Τηλέμαχε, καλά σε δασκαλεύουν οι θεοί αυτούσιοι,
κι έγινες επηρμένος, με τόσο θράσος που αγορεύεις.
Μόνο μη δώσει ο Δίας, και στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη
βρεθείς εσύ ο κληρονόμος βασιλιάς μας, από το γένος του πατέρα σου».
Αμέσως τότε κι ο Τηλέμαχος, με τη δική του γνώση, ανταποκρίθηκε:
«Αντίνοε, έστω κι αν με φθονήσεις, τον λόγο μου θα πω˙
θα το δεχόμουν, αν ο Δίας το χάριζε, αξίωμα βασιλικό.
Φαντάζομαι να συμφωνείς ότι η τιμή του στους ανθρώπους δεν είναι
ευκαταφρόνητη˙ και δεν νομίζεται κακό να βασιλεύεις˙
σπίτι γεμάτο πλούτη, κι οι μεγαλύτερες τιμές δικές σου.
Παρ᾽ όλα αυτά, υπάρχουν κι άλλοι, πολλοί Αχαιοί να βασιλεύσουν,
νέοι και γέροι, στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη˙
ένας τους θα μπορούσε να αναλάβει το βασιλικό αξίωμα,
αφού ο θείος Οδυσσεύς είναι νεκρός.
Όσο για μένα, το αξιώνω, ο ίδιος να ᾽μαι ο κύριος του σπιτιού μου,
εγώ να κυβερνώ τους υπηρέτες — τη λεία που κέρδισε
ο ξακουστός πατέρας μου».
Τότε στη μέση μπήκε ο γιος του Πόλυβου, ο Ευρύμαχος:
«Τηλέμαχε, αυτά εναπόκεινται στην κρίση των θεών,
ποιος από τους Αχαιούς θα βασιλεύσει στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη.
Τα κτήματά σου είναι βέβαια δικά σου, στο σπίτι σου εσύ ᾽σαι ο αφέντης.
Και να μην σώσει κάποιος, όποιος, χωρίς την άδειά σου,
το βιος σου με τη βία ν᾽ αρπάξει, όσο η Ιθάκη
κατοικείται από ανθρώπους.

στ. 430 **κι έγινες επηρμένος:** και πήραν τα μυαλά σου αέρα.

Αλλά, ωραίε και γενναίε εσύ, θέλω να σε ρωτήσω για τον ξένο:
ποιος είναι κι από πού; για ποια, δική του χώρα καμαρώνει;
ποια η γενιά του κι η πατρίδα του; ποιο χώμα τον ανάστησε;
Ή μήπως φέρνει κάποιο νέο για τον πατέρα σου;
εκτός κι αν ήλθε για δικό του όφελος, από δική του ανάγκη.
Παράξενο, που τόσο απότομα πετάχτηκε να φύγει, καν δεν περίμενε
να γνωριστούμε. Πάντως στην όψη του δεν έδειχνε τίποτε ταπεινό».
Με σύνεση και γνώση τού αντιμίλησε ο Τηλέμαχος:
«Ευρύμαχε, για μένα ο νόστος του πατέρα μου είναι χαμένη υπόθεση˙
δεν εμπιστεύομαι λοιπόν κανένα μήνυμα, αν από κάπου φτάσει,
μήτε και λογαριάζω τους χρησμούς, αν κάποιον μάντη η μάνα μου
φωνάξει στο παλάτι και μ' αγωνία τον ρωτά.
Όσο γι' αυτόν τον ξένο, φίλος μου είναι πατρικός, από την Τάφο.
Μέντης το όνομά του και καυχιέται πως είναι ο γιος του εμπειροπόλεμου
Αγχιάλου˙ ο ίδιος τώρα τους θαλασσινούς Ταφίους κυβερνά».
Ήταν αυτή η τελευταία του λέξη, κι ας είχε αναγνωρίσει την αθάνατη θεά.
Στο μεταξύ οι μνηστήρες παραδόθηκαν στο γλέντι,
με τον χορό ευφραίνονταν και το παθητικό τραγούδι,
πότε θα πέσει το σκοτάδι περιμένοντας.
Και μέσα στην ξεφάντωση, πέφτει το βράδυ σκοτεινό και μαύρο˙
τότε σηκώθηκαν να κοιμηθούν, καθένας τράβηξε στο σπίτι του.
Με τη σειρά του κι ο Τηλέμαχος — μια κάμαρη ψηλή,
για χάρη του χτισμένη, έβλεπε στην αυλή, πανέμορφη
κι ολόγυρα προφυλαγμένη.
Πήγε λοιπόν εκεί να κοιμηθεί, αλλά ο νους του γύριζε από τις σκέψεις
τις πολλές˙ κοντά του βάδιζε, δαδιά κρατώντας αναμμένα, υπόδειγμα
αφοσίωσης, η Ευρύκλεια, του Ώπα η θυγατέρα,
κι αυτός γιος του Πεισήνορα —
παλιά την εξαγόρασε ο Λαέρτης, κι έγινε από τότε κτήμα του˙
ήταν ακόμη κοπελίτσα και την αντάλλαξε μ' είκοσι βόδια˙
την τίμησε όμως μέσα στο παλάτι, ισάξια με τη νόμιμη γυναίκα του,
αλλά μαζί της δεν επλάγιασε, γιατί δεν ήθελε να προκαλέσει
την οργή της άλλης.
Αυτή λοιπόν, δαδιά κρατώντας αναμμένα, τον συνόδευε — τόσο πολύ
τον αγαπούσε, όσο καμιά από τις άλλες δούλες, γιατί τον είχε
αναθρέψει από μωρό.
Άνοιξε τότε αυτός τα δυο θυρόφυλλα της κάμαρης, καλοχτισμένης
και γερής, ακούμπησε στην κλίνη του κι έβγαλε από πάνω του

τον μαλακό χιτώνα˙ αμέσως τον παρέδωσε στα χέρια της στοχαστικής
γερόντισσας, κι εκείνη τον δίπλωσε καλά, να μην τσακίσει,
τέλος τον κρέμασε στον πάσσαλο, στο πλάι της κλίνης
με τις τορνευτές οπές.
Ύστερα βγήκε από την κάμαρη, την πόρτα τράβηξε από την ασημένια της
λαβή και κλείδωσε, σέρνοντας από το λουρί τον σύρτη.
Εκεί εκείνος, όλη τη νύχτα άγρυπνος, και σκεπασμένος με φλοκάτη,
τον δρόμο μελετούσε μέσα του, όπως τον όρισε η θεά Αθηνά.

Εικ. 19 Σκηνή συμποσίου.
[Ζωγραφικό έργο του 480 π.Χ., ένα από τα ελάχιστα γνωστά δείγματα ελληνικής κλασικής ζωγραφικής της Μεγάλης Ελλάδας. Από την διακόσμηση των τοίχων του λεγόμενου «τάφου του κολυμβητή» που βρέθηκε το 1968 στην Ποσειδωνία (Paestum) στην Κάτω Ιταλία]

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Οι στίχοι *α* 1-25 είναι το προοίμιο της *Οδύσσειας*. ***Προοίμιο*** είναι η εισαγωγή, ο πρόλογος του έπους. Κανονικά ένα επικό προοίμιο έχει τρία μέρη: 1. την *επίκληση*, όπου ο ποιητής καλεί τη Μούσα να τον βοηθήσει να αφηγηθεί τα γεγονότα, 2. τη *διήγηση*, όπου δίνει πολύ περιληπτικά την υπόθεση του έπους, και 3. την *παράκληση*, όπου ζητά από τη Μούσα να αρχίσει το ποίημά του από κάποιο συγκεκριμένο σημείο ή (όπως συμβαίνει και στο προοίμιο της *Οδύσσειας*) την καλεί να διαλέξει αυτή από πού θα αρχίσει.

α 1-25 Προοίμιο

   α. Να επισημάνετε στο προοίμιο της *Οδύσσειας* πού βρίσκεται η επίκληση και πού η παράκληση. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

   β. Να μελετήσετε τους στίχους 1-25 και να συγκεντρώσετε όσες πληροφορίες μπορείτε να αντλήσετε από αυτούς για την υπόθεση της *Οδύσσειας.*

2. Από τους στίχους 14-19 του προοίμιου φαίνεται ότι η *Οδύσσεια* αρχίζει, όταν ο Οδυσσέας βρίσκεται στο νησί της Καλυψώς. Αφού μελετήσετε προσεχτικά τους υπόλοιπους στίχους του προοιμίου, να επισημάνετε ποιες περιπέτειες του Οδυσσέα οι οποίες αναφέρονται μέσα στους στίχους αυτούς συνέβησαν στο χρονικό διάστημα προτού φτάσει αυτός στο νησί της Καλυψώς και ποιες στο διάστημα μετά την αναχώρησή του απ' αυτό. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

3. **Τον άντρα ... τον πολύτροπο** (*α* 1): τον άντρα που έχει την ικανότητα να σκέφτεται με πολλούς τρόπους, να βρίσκει πολλούς τρόπους, για να ξεπερνά τις δυσκολίες, τον πολυμήχανο, τον εφευρετικό, τον εύστροφο, τον πανούργο.

   Ο ποιητής στους στίχους 1-11 εκτός από την παραπάνω ικανότητα αναφέρει και άλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του άντρα αυτού. Να τα περιγράψετε. Ποια απ' αυτά και γιατί μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι ο ανώνυμος ακόμη άντρας για τον οποίο γίνεται λόγος εδώ είναι ο Οδυσσέας;

4. Στην *Οδύσσεια* οι άνθρωποι παρουσιάζονται να είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις τους στο βαθμό που είναι ελεύθεροι να κάνουν αυτό που θέλουν. Να μελετήσετε τους στίχους *α* 9-11 και τους στίχους *μ* 363-367, όπου ο Οδυσσέας απευθυνόμενος στους συντρόφους του, όταν βρίσκονταν στη Θρινακία, το νησί του θεού Ήλιου, τους λέει:

«Φίλοι, υπάρχει ακόμη στο γοργό καράβι φαγητό, πιοτό˙
μακριά λοιπόν τα χέρια από τα βόδια,
να μη μας βρει κι άλλο κακό μεγάλο˙ γιατί τα βόδια αυτά
και τα θρεμμένα πρόβατα ανήκουν στον αμείλικτο θεό, τον Ήλιο,
που βλέπει από ψηλά τα πάντα και τα πάντα ακούει».

Να συζητήσετε αν και οι σύντροφοι του Οδυσσέα είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις τους. Να δικαιολογήσετε την άποψή σας στηριγμένοι και στα δύο παραπάνω αποσπάσματα.

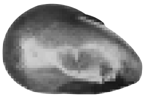

α 26-108 Η πρώτη "αγορά" των θεών

5. Στους στίχους *α* 26-108 γίνεται λόγος για πολλούς ανθρώπους και θεούς. Όμως πολλά από τα πρόσωπα αυτά απλώς αναφέρονται στο κείμενο (από τον ποιητή ή τα πρόσωπα που μιλούν), άλλα πάλι απλώς παρευρίσκονται στη συνέλευση χωρίς να μιλούν.

Να διακρίνετε, όπως ορίζει ο παρακάτω πίνακας, τους θεούς από τους ανθρώπους και τα απλώς αναφερόμενα πρόσωπα από τα πρόσωπα που παρευρίσκονται στη συνέλευση των θεών. Όσα από τα παρευρισκόμενα πρόσωπα παίρνουν το λόγο και μιλούν να τα σημειώσετε με έναν αστερίσκο πλάι στο όνομά τους.

ΘΕΟΙ		ΑΝΘΡΩΠΟΙ	
ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΠΑΡΕΥΡΙΣΚΟΝΤΑΙ	ΠΑΡΕΥΡΙΣΚΟΝΤΑΙ	ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΠΑΡΕΥΡΙΣΚΟΝΤΑΙ	ΠΑΡΕΥΡΙΣΚΟΝΤΑΙ

6. Στην ενότητα αυτή παρακολουθούμε την πρώτη ***"αγορά"*** (= συνέλευση) των θεών στην *Οδύσσεια*. Αφού μελετήσετε προσεχτικά όλο το κείμενο, να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

α. Ποια θέματα συζητούν οι θεοί; Σε ποιο θέμα επικεντρώνεται η συζήτηση και ποια απόφαση παίρνουν γι' αυτό;

β. Ποια πρόταση γίνεται, για να μπορέσει να πραγματοποιηθεί η

απόφασή τους;

Οι απαντήσεις σας να είναι αιτιολογημένες, όπου είναι δυνατόν.

7. Στηριζόμενοι μόνο στο κείμενο της ενότητας αυτής να περιγράψετε τη στάση των θεών απέναντι στο νόστο του Οδυσσέα. Σε κάθε περίπτωση να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Ειδικότερα η στάση της Αθηνάς θεωρείται ευνοϊκή έως μεροληπτική για τον Οδυσσέα. Με ποια επιχειρήματα θα μπορούσατε να υποστηρίξετε αυτήν την άποψη;

8. **θυμήθηκε τον φημισμένο Αίγισθο** (*α* 33): Ο Αίγισθος ήταν πρώτος ξάδερφος του Αγαμέμνονα. Τον καιρό που ο Αγαμέμνονας έλειπε στην Τροία, αυτός ξελόγιασε τη νόμιμη γυναίκα του, την Κλυταιμνήστρα, και την ημέρα που εκείνος γύριζε νικητής από την Τροία, τον δολοφόνησε. Την εποχή του φόνου ο γιος του Αγαμέμνονα, ο Ορέστης, ήταν μικρός. Οχτώ χρόνια αργότερα όμως θα πάρει εκδίκηση σκοτώνοντας τον Αίγισθο.

α. Αφού συγκρίνετε το μύθο του Οδυσσέα με το μύθο του Αιγίσθου, όπως σας δίνεται στο παραπάνω σχόλιο, αλλά και στους στίχους *α* 33-51, να αντιστοιχίσετε τα πρόσωπα των δύο μύθων:

Ορέστης	•	•	Πηνελόπη
Αγαμέμνονας	•	•	μνηστήρες
Αίγισθος	•	•	Τηλέμαχος
Κλυταιμνήστρα	•	•	Οδυσσέας

και να δικαιολογήσετε την αντιστοίχιση προσώπων την οποία υποδείξατε στηριγμένοι στα γεγονότα των δύο μύθων.

β. Γιατί ο Δίας αναφέρεται στον Αίγισθο, ενώ το θέμα της πρώτης "αγοράς" των θεών είναι ο νόστος του Οδυσσέα;

9. Αφού μελετήσετε όλο το κείμενο της ενότητας, να αναφέρετε τα γεγονότα για τα οποία μας προετοιμάζει ο ποιητής ότι θα συμβούν. Για κάθε γεγονός να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

10. Στο προοίμιο της *Οδύσσειας* είδαμε ότι οι σύντροφοι του Οδυσσέα

«χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα» (*α* 9),

και επομένως παρουσιάζονται υπεύθυνοι για τις πράξεις τους. Αφού μελετήσετε προσεχτικά το μύθο του Αιγίσθου και το υποσελίδιο σχόλιο για τη μοίρα (στ. 38-40), να συζητήσετε αν ισχύει το ίδιο και γι' αυτόν. Κατά τη συζήτηση να δικαιολογείτε τις απόψεις σας.

α 109-173 Η Αθηνά από τον Όλυμπο στην Ιθάκη

11. Αφού θυμηθείτε το σχέδιο που πρότεινε η Αθηνά για το νόστο του Οδυσσέα (στ. *α* 93-108), να περιγράψετε ποιο μέρος αυτού του σχεδίου αρχίζει να πραγματοποιείται και με ποιο τρόπο.

12. Σε μια αφήγηση-περιγραφή γεγονότων έχουμε αλλαγή ***“σκηνής”,*** όταν έχουμε αλλαγή α) τόπου β) προσώπων και γ) τόπου και προσώπων. Προσδιορίζοντας τις “σκηνές” παρακολουθούμε καλύτερα πώς κινούνται τα πρόσωπα στο χώρο.

    Με βάση τα κριτήρια προσδιορισμού μιας “σκηνής” να προσδιορίσετε τις “σκηνές” της ενότητας. Συγκεκριμένα:

    1. να ορίσετε α. τους στίχους της κάθε σκηνής, β. τα πρόσωπα που συμμετέχουν στην καθεμιά, γ. τον τόπο στον οποίο βρίσκονται.

    2. να δώσετε έναν τίτλο σε κάθε σκηνή.

    Με τα στοιχεία που θα συγκεντρώσετε να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα.

ΣΚΗΝΗ

	στίχοι	τόπος	πρόσωπα	τίτλος
1η:				
2η:				
3η:				
4η:				

Όσοι/ες θέλετε, να ζωγραφίσετε μια από αυτές τις σκηνές.

13. Σύμφωνα με το ***τυπικό της φιλοξενίας*** στην ομηρική κοινωνία, ο ξενιστής (εκείνος δηλαδή που φιλοξενεί έναν ξένο) υποχρεούται:

    1. να τον υποδεχτεί εγκάρδια (με προσφώνηση και χειραψία) και να τον προσκαλέσει σε φιλοξενία· αν ο ξένος έχει δόρυ, άλογα, άρμα, να φροντίσει να ταχτοποιηθούν,

    2. να του προσφέρει λουτρό (αφού τον λούσουν —συνήθως κάποιες δούλες—, τον αλείφουν με λάδι και τον ντύνουν με καθαρά ρούχα),

3. να τον φιλέψει (παραχωρώντας του κάθισμα σε θέση τιμητική, φέρνοντάς του νερό να πλυθεί, τραπέζι για να φάει, προσφέροντάς του εκλεκτή μερίδα φαγητού και πιοτό), (σε εξαιρετικές περιπτώσεις ο ξενιστής οργανώνει προς τιμήν του ξένου του επίσημη υποδοχή με γιορτή ή ακόμη και αγώνες),

4. να τον ρωτήσει ποιος είναι, από πού έρχεται και τι θέλει, μόνον αφού πρώτα τον φιλέψει,

5. αφού ακούσει το αίτημά του, να το ικανοποιήσει όσο μπορεί,

6. να προσφέρει στον ξένο διαμονή για όσες μέρες θέλει αυτός,

7. να τον αποχαιρετήσει με δώρα που επισφραγίζουν τη φιλία τους.

α. Να διαβάσετε προσεχτικά τους στίχους της ενότητας αυτής και να επισημάνετε σε ποιες από τις παραπάνω ενέργειες προβαίνει ο Τηλέμαχος ως ξενιστής της Αθηνάς-Μέντη στην ενότητα αυτή. Να σημειώνετε και τους στίχους στους οποίους επισημάνατε την κάθε ενέργεια.

β. Με αφορμή τη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη από τον Τηλέμαχο να συζητήσετε για το θεσμό της φιλοξενίας στην ομηρική κοινωνία.

14. Να περιγράψετε τη συμπεριφορά των μνηστήρων και του Τηλέμαχου και ιδιαίτερα την ψυχική διάθεσή του / κατάσταση στην οποία βρίσκεται αυτός. Με βάση τα στοιχεία που θα συγκεντρώσετε να περιγράψετε την κατάσταση που επικρατεί στην Ιθάκη.

15. Να καταγράψετε τα μέρη των ανακτόρων του Οδυσσέα τα οποία αναφέρονται κατά την υποδοχή και φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη και να τα αναγνωρίσετε στο διάγραμμα (κάτοψη του ομηρικού ανακτόρου) που σας δίνεται στην επόμενη σελίδα.

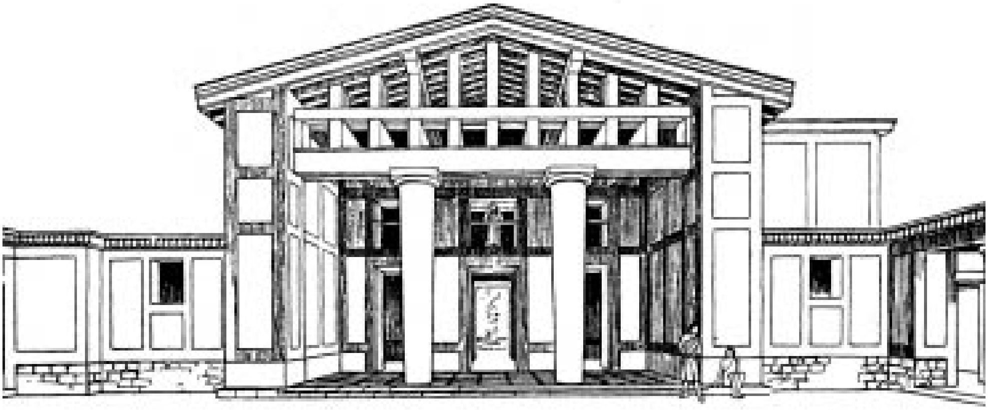

Εικ. 20 Πρόσοψη του μεγάρου της Τίρυνθας.
[Αναπαράσταση του Βρετανικού Μουσείου.]

ΤΟ ΟΜΗΡΙΚΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ

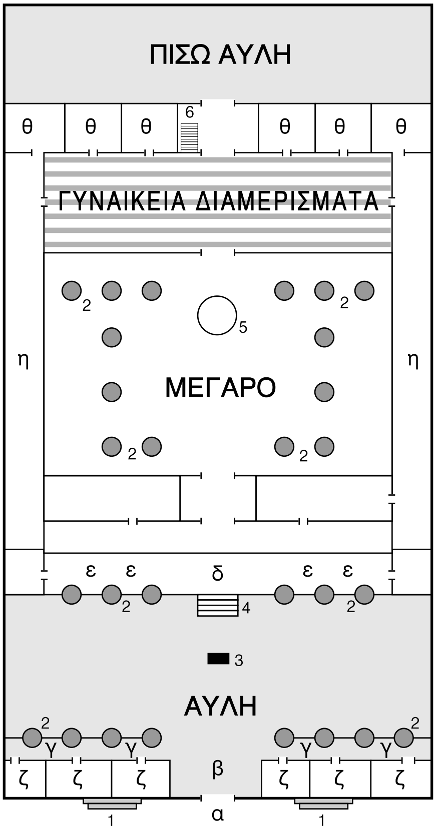

σημείο	όρος
α.β.	εξώθυρα
γ.	στοά (αυλής)
δ.	πρόθυρο (μεγάρου)
ε.	στοά (μεγάρου)
ζ.	παχνί
η.	διάδρομος
θ.	θάλαμος
1.	πέτρες λαξευτές
2.	κολόνες
3.	βωμός του Δία
4.	σκάλες
5.	εστία
6.	σκάλα εσωτερική

Με τη διαγράμμιση δηλώνονται οι χώροι του επάνω ορόφου, οι οποίοι κανονικά δε θα εμφανίζονταν σε μια κάτοψη.

(Το διάγραμμα βασίζεται στο σχέδιο που παραθέτει ο W. W. Merry στη σ. IX του 1ου τόμου της έκδοσής του *Homer Odyssey*)

α 174-361 Διάλογος Αθηνάς και Τηλέμαχου

16. Το κύριο θέμα του διαλόγου Αθηνάς - Τηλέμαχου είναι ο νόστος του Οδυσσέα, και συγκεκριμένα αν ζει ο Οδυσσέας ή πέθανε. Ο Τηλέμαχος είναι γενικά απαισιόδοξος για την επιστροφή του πατέρα του, ενώ η Αθηνά στην αρχή είναι αισιόδοξη για την τύχη του Οδυσσέα· στο τέλος του διαλόγου όμως μιλά σαν να έχει αμφιβολίες.

α) Να περιγράψετε αυτήν την ψυχική κατάσταση και τη στάση γενικά του Τηλέμαχου κατά τη διάρκεια του διαλόγου στο θέμα που συζητούν.

β) Να περιγράψετε αυτές τις διαφοροποιημένες θέσεις της Αθη-

νάς για την τύχη του Οδυσσέα.

Και στις δύο περιπτώσεις να δικαιολογήσετε την απάντησή σας προσδιορίζοντας και τους σχετικούς στίχους.

17. Στους στίχους *α* 188-354 η Αθηνά με τη μορφή ενός θνητού, του Μέντη, παλιού φίλου του Οδυσσέα πηγαίνει στο παλάτι του Οδυσσέα, συναντά και συνομιλεί με τον Τηλέμαχο. Μόνο κατά την αναχώρησή της θα καταλάβει ο Τηλέμαχος ότι είχε μπροστά του τη θεά Αθηνά, γιατί η αποχώρηση της θεάς έγινε με τρόπο θαυμαστό (βλ *α* 355-360). Έτσι αρχικά λέμε ότι έχουμε ***ενανθρώπιση*** της Αθηνάς και μόνο στο τέλος, όταν αποκαλύπτεται η θεϊκή ταυτότητά της, λέμε ότι έχουμε ***επιφάνεια*** της θεάς.

    Να συζητήσετε για ποιο λόγο η Αθηνά προτίμησε την “ενανθρώπιση” κι όχι την “επιφάνεια” κατά την επίσκεψή της στην Ιθάκη και κατά τη διάρκεια του διαλόγου με τον Τηλέμαχο. Συγκεκριμένα αυτή η επιλογή σε τι εξυπηρετεί το διάλογό της με τον Τηλέμαχο;

18. Αφού λάβετε υπόψη σας το θέμα του διαλόγου, τη θέση του Τηλέμαχου και τη στάση - τακτική της Αθηνάς γι’ αυτό, να συζητήσετε τη σημασία του διαλόγου για την εξέλιξη της πλοκής του μύθου.

19. Να περιγράψετε και να συζητήσετε τις δύο διαφορετικές στάσεις - αξίες ζωής οι οποίες υποδηλώνονται στους στίχους 241-242 και 262-266.

20. Ποιες πληροφορίες μάς δίνει ο ποιητής σ’ αυτή την ενότητα για τα έθιμα ταφής, το γάμο, τη φιλοξενία και τις οικονομικές δραστηριότητες των ανθρώπων; (Για κάθε πληροφορία να αναφέρετε και τους σχετικούς στίχους του κειμένου.)

21. Στην ενότητα αυτή, αλλά και γενικότερα στην *Οδύσσεια,* ο ποιητής άλλοτε αφηγείται ο ίδιος και άλλοτε βάζει διάφορα πρόσωπα να διαλέγονται.

    α) Να προσδιορίσετε στους στίχους *α* 174-361 τα σημεία του κειμένου στα οποία αφηγείται ο ίδιος ο ποιητής και εκείνα στα οποία μιλούν ο Τηλέμαχος και η Αθηνά.

    β) Να αναγνωρίσετε το πρόσωπο των ρημάτων που χρησιμοποιείται στην πρώτη και στη δεύτερη περίπτωση.

    γ) Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής άλλοτε αφηγείται ο ίδιος και άλλοτε βάζει τα πρόσωπα να συζητούν;

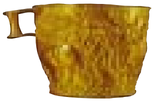

α 362-498 Στο παλάτι του Οδυσσέα μετά το διάλογο – Πρώτη εμφάνιση της Πηνελόπης – Ραψωδία β Ιθακησίων «αγορά»

22. Να περιγράψετε τη συμπεριφορά του Τηλέμαχου προς τη μητέρα του και προς τους μνηστήρες μετά το διάλογό του με την Αθηνά, καθώς και τις αντιδράσεις της Πηνελόπης και των μνηστήρων στη συμπεριφορά αυτή.

23. Να περιγράψετε την παρουσίαση της Πηνελόπης προσέχοντας ιδιαίτερα τις λεπτομέρειες στις οποίες επιμένει ο ποιητής και την εντύπωση που προξένησε η εμφάνισή της αυτή στους μνηστήρες.

24. Να περιγράψετε τα συναισθήματα της Πηνελόπης για τον Οδυσσέα και τον τρόπο με τον οποίο τα εκδηλώνει.

25. Αφού μελετήσετε προσεχτικά τους στίχους *α* 362-397, 411-415, 469-471 αλλά και τους στίχους *α* 168-173, να συγκεντρώσετε πληροφορίες για τους αοιδούς. Συγκεκριμένα: α) Ποιο ήταν το έργο τους; β) Ποια η κοινωνική τους θέση; γ) Ποιο ήταν το περιεχόμενο-θέματα των τραγουδιών τους; δ) Πότε και πού τα τραγουδούσαν; και ε) Ποια απήχηση είχαν τα τραγούδια τους; Να διασταυρώσετε τις πληροφορίες αυτές με τις πληροφορίες που σας δίνονται για τα θέματα αυτά στην Εισαγωγή του βιβλίου σας (βλ. σσ. 12-14).

26. Ποια λεπτομέρεια θα πρόσεχε περισσότερο κατά τη γνώμη σας σ' αυτή την ενότητα ένας εικαστικός καλλιτέχνης (ζωγράφος ή γλύπτης), ένας μουσικός ή ένας αρχιτέκτονας-διακοσμητής και γιατί; Αν θέλετε, προσπαθήστε να αποδώσετε τη λεπτομέρεια που θα πρόσεχε ένας από τους καλλιτέχνες αυτούς με ένα ανάλογο δικό σας έργο.

27. Επιμένοντας κυρίως σε αλλαγές που παρατηρείτε σε σχέση με την προηγούμενη συμπεριφορά των προσώπων, να περιγράψετε την κατάσταση που επικρατεί στην Ιθάκη αμέσως μετά την αναχώρηση της Αθηνάς, κατά τη διάρκεια της "αγοράς" των Ιθακησίων και μετά απ' αυτήν.

28. Αφού θυμηθείτε τις οδηγίες που δίνει η Αθηνά στον Τηλέμαχο κατά τη διάρκεια του διαλόγου τους (στ. *α* 300-330) και ξαναδιαβάσετε την περιληπτική αναδιήγηση της *β* ραψωδίας, να περιγράψετε πώς προσπαθεί ο Τηλέμαχος να υλοποιήσει αυτές τις οδηγίες στην Ιθακησίων "αγορά".

Εικ. 21 Άρμα με ηνίοχο.
[Παράσταση (340-330 π.Χ.) από τη διακόσμηση της νότιας πλευράς του τύμβου 48 της αρχαίας Ποσειδωνίας (Paestum) στην Κάτω Ιταλία, τη Μεγάλη Ελλάδα]

2. ραψωδίες *γ* και *δ*

Η αποδημία του Τηλέμαχου στην Πύλο και στη Σπάρτη

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία γ: "Τὰ ἐν Πύλῳ " *(Αυτά που έγιναν στην Πύλο).*

Ξημέρωνε (3η μέρα της *Οδύσσειας*), όταν ο Τηλέμαχος με την Αθηνά-Μέντορα άραξαν στο ακρογιάλι της Πύλου, όπου ο Νέστορας με τους Πυλίους έκαναν μεγάλη θυσία προς τιμήν του Ποσειδώνα. Τους υποδέχτηκαν εγκάρδια και χάρηκαν το γεύμα όλοι μαζί. Ακολούθησαν οι επίσημες συστάσεις και ο Τηλέμαχος παρακάλεσε το Νέστορα να τον πληροφορήσει αν γνωρίζει κάτι για τον πατέρα του.

Ο σεβάσμιος βασιλιάς συγκινείται που έχει μπροστά του το γιο του Οδυσσέα. Θυμάται τους αρχηγούς που χάθηκαν στην Τροία, τη βαθιά φιλία του με τον Οδυσσέα, την επιστροφή των περισσότερων αρχηγών. Μόνο ο Οδυσσέας έμεινε άφαντος και ο Αγαμέμνονας βρήκε θάνατο φριχτό από τον Αίγισθο. Κι αυτός, όμως, με τη σειρά του τιμωρήθηκε απ' τον Ορέστη. Μήπως ο Τηλέμαχος πρέπει να ακολουθήσει το παράδειγμα του τελευταίου;

Ο Τηλέμαχος απαντά ότι δεν το 'χει στη μοίρα του να κατορθώσει κάτι τόσο σπουδαίο, αλλά η Αθηνά και ο Νέστορας του υπενθυμίζουν ότι με τη δύναμη των θεών όλα γίνονται. Ο βασιλιάς ολοκληρώνει την ιστορία του Αγαμέμνονα και αναφέρεται στην επιστροφή του Μενέλαου. Προτρέπει, μάλιστα, τον Τηλέμαχο να πάει στη Σπάρτη, μήπως και μάθει περισσότερα εκεί για τον πατέρα του.

Γιατί τότε ο ποιητής έστειλε τον Τηλέμαχο στην Πύλο, αφού ο Νέστορας δεν ξέρει τίποτε για την τύχη του Οδυσσέα; Μήπως ο Τηλέμαχος πρέπει να περάσει κι αυτός, όπως ο Οδυσσέας, δυσκολίες, περιπέτειες και απογοητεύσεις, για να μοιάσει στον πατέρα του; Και γιατί πρέπει να του μοιάσει; Κι ακόμη: γιατί ο ποιητής βάζει το Νέστορα να δίνει τόσες πληροφορίες για τους νόστους των άλλων αρχηγών και ελάχιστες για την τύχη του Οδυσσέα; Μήπως απ' το Νέστορα πρέπει άλλα να μάθει ο Τηλέμαχος; Δεν πρέπει ο γιος να μάθει πώς ήταν ο πατέρας του ή τι έγιναν οι μεγάλοι αρχηγοί μετά την Τροία;

Έπεφτε η νύχτα όταν τέλειωσε το συμπόσιο. Η Αθηνά βρίσκει μια πρόφαση και φεύγει. Ο Νέστορας με τη σοφία του ένιωσε την παρουσία της θεάς και ζήτησε την ευλογία της. Όλοι μαζί γύρισαν στο παλάτι, όπου και πέρασαν τη νύχτα.

Ξημέρωσε (4η μέρα) κι ο Νέστορας, αφού έκανε λαμπρή θυσία στην Αθηνά, πρόσφερε αποχαιρετιστήριο γεύμα στον Τηλέμαχο και κατόπιν τον έστειλε με συνοδό το γιο του, τον Πεισίστρατο, στη Σπάρτη. Ταξίδευαν όλη τη μέρα και πέρασαν τη νύχτα τους στις Φηρές, φιλοξενούμενοι του Διοκλή. Το άλλο ξημέρωμα (5η μέρα) ξεκίνησαν και πάλι ώσπου "έδυσε ο ήλιος, ίσκιωσαν όλοι οι μεγάλοι δρόμοι" κι αυτοί έφταναν στη μεγάλη Σπάρτη.

Εικ. 22 Ζαν Ζακ Λαγκρίν «Η Ελένη αναγνωρίζει τον Τηλέμαχο, το γιο του Οδυσσέα».

[Πίνακας του 1795, έργο του Γάλλου ζωγράφου Ζαν Ζακ Λαγκρίν (Jean Jacques Lagrenee, 1739-1821), Αγία Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ]

Ραψωδία δ: *"Τὰ ἐν Λακεδαίμονι "* *(Αυτά που έγιναν στη Λακεδαίμονα).*

Φτάνοντας στη Σπάρτη ο Τηλέμαχος και ο Πεισίστρατος βρίσκουν το Μενέλαο να γιορτάζει διπλό γάμο: του γιου και της κόρης του. Ο βασιλιάς τούς προσφέρει λαμπρή φιλοξενία και οι δυο νέοι μένουν έκθαμβοι από τον πλούτο του παλατιού. Ο Μενέλαος τονίζει με βαριά θλίψη πως θα προτιμούσε να είχε λιγότερα, φτάνει να μπορούσε να αποτρέψει τη δολοφονία του αδελφού του, του Αγαμέμνονα, και το χαμό στην Τροία τόσων συντρόφων του. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει στον Οδυσσέα και προκαλεί έντονη συγκίνηση που βαραίνει την ατμόσφαιρα.

Τότε εμφανίζεται μεγαλόπρεπη η Ελένη, πανέμορφη, ίδια η Άρτεμη, και πρώτη αυτή αναγνωρίζει τον Τηλέμαχο. Αφού γίνονται επίσημα οι συστάσεις, η Ελένη προτείνει να θυμηθούν παλιές ιστορίες του πολέμου. Η ίδια μάλιστα, διηγείται πώς μεταμφιέστηκε ο Οδυσσέας και μπήκε κρυφά στην Τροία να κατασκοπεύσει τον εχθρό και μόνο αυτή τον αναγνώρισε, αλλά δεν τον πρόδωσε. Μια ιστορία της Τροίας θυμήθηκε τότε και ο Μενέλαος, πώς μέσα στο δούρειο ίππο, έργο κι αυτό του Οδυσσέα, ο ήρωας δεν άφησε, την τελευταία κυριολεκτικά στιγμή, να αποκαλυφθεί το τέχνασμα των Αχαιών. Με το τέλος της διήγησης του Μενέλαου αποφασίζουν να πάνε για ύπνο.

Το άλλο πρωί (6η μέρα) ο Μενέλαος και ο Τηλέμαχος μόνοι τους συζητούν. Ο Τηλέμαχος ζητάει πληροφορίες για τον πατέρα του και ο Μενέλαος του διηγείται ότι γυρίζοντας από την Τροία περιπλανήθηκε στις θάλασσες και κάποτε έφτασε στην Αίγυπτο, όπου τον κράτησαν πολύ καιρό οι θεοί. Φεύγοντας αποκλείστηκε από αντίθετους ανέμους σ' ένα νησί. Εκεί με τη βοήθεια μιας Νηρηίδας, της Ειδοθέης, υποχρέωσε το θαλασσινό γέροντα Πρωτέα να του πει πώς θα γυρίσει στην

πατρίδα του και να τον πληροφορήσει για την τύχη των άλλων αρχηγών. Έτσι, έμαθε πώς χάθηκε ο Αίας ο Λοκρός, πώς δολοφονήθηκε ο Αγαμέμνονας, ενώ για τον Οδυσσέα ο Πρωτέας τού είπε ότι τον είδε να κλαίει πικρά σ' ένα απόμακρο νησί, όπου τον κρατούσε άθελά του η Καλυψώ. Έτσι κι ο Τηλέμαχος μαθαίνει ότι πριν από χρόνια ο πατέρας του ζούσε στο νησί της Καλυψώς, την Ωγυγία.

Στη Σπάρτη ετοιμάζεται αποχαιρετιστήριο δείπνο, καθώς ο Τηλέμαχος αρνείται την πολυήμερη φιλοξενία που του προσφέρει ο Μενέλαος. Στην Ιθάκη όμως, οι μνηστήρες μαθαίνουν για το ταξίδι του Τηλέμαχου και έξαλλοι από θυμό σχεδιάζουν τη δολοφονία του. Ταυτόχρονα, μαθαίνει για το ταξίδι και τα σχέδια των μνηστήρων και η Πηνελόπη από τον κήρυκα Μέδοντα. Γεμάτη απόγνωση ψάχνει να βρει έναν τρόπο να σώσει το γιο της. Τότε η Ευρύκλεια, αφού αποκαλύπτει ότι γνώριζε τα πάντα, την καθησυχάζει και την προτρέπει να ζητήσει απ' την Αθηνά να προστατέψει το γιο της. Ύπνος γλυκός κι ένα όνειρο, σταλμένα απ' την Αθηνά, γαληνεύουν για την ώρα τη βασίλισσα. Στο μεταξύ οι μνηστήρες με αρχηγό τον Αντίνοο έστησαν ενέδρα στην Αστερίδα, ένα μικρό νησάκι ανάμεσα Σάμη και Ιθάκη, για να εξοντώσουν τον Τηλέμαχο, καθώς θα επέστρεφε. Ο κίνδυνος για τη ζωή του Τηλέμαχου είναι άμεσος. Θα πέσει θύμα της δολιότητας των μνηστήρων; Και η εντολή της Αθηνάς να εξοντώσει τους μνηστήρες;...

Ας ξαναγυρίσουμε στη Σπάρτη. Ο Τηλέμαχος παρά την άρνησή του θα μείνει τελικά αρκετές μέρες στη Σπάρτη φιλοξενούμενος του Μενέλαου. Ποιος θα αρνιόταν να ζει καθημερινά μέσα σε τόση λαμπρότητα και να βλέπει την ομορφιά της Ελένης; Εξάλλου, ο ποιητής χρειάζεται τον Τηλέμαχο ασφαλή μέχρι να συναντήσει τον πατέρα του. Πού θα συναντηθούν;... Φυσικά στην Ιθάκη. Μέχρι τότε ας μείνει στη Σπάρτη. Άλλωστε έφτασε η στιγμή να εμφανιστεί ο Οδυσσέας...

Εικ. 23 Τζ. ντε Κίρικο «Το αίνιγμα της άφιξης».

[Έργο του 1912 του Ιταλού ζωγράφου Τζόρτζιο ντε Κίρικο (Giorgio de Chirico, 1888-1978), Παρίσι, ιδιωτική συλλογή]

Να συσχετίσετε τον πίνακα αυτό με την εξέλιξη της πλοκής του μύθου, όπως την πληροφορηθήκατε από την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *δ*.

Εικ. 24 Ο Τηλέμαχος στην Πύλο.
Ο Τηλέμαχος κρατώντας στο δεξί του χέρι το κράνος του και στο αριστερό την ασπίδα και δύο δόρατα, στέκεται με σεβασμό μπροστά στον Νέστορα. Ο γέροντας βασιλιάς, με καλυμμένο το κεφάλι, ακουμπάει σκυφτός στο ραβδί του. Μια νεαρή κοπέλα, πιθανόν η Πολυκάστη (βλ. το σχόλιο στο στ. *γ* 35), κρατάει ένα καλάθι γεμάτο, για να το προσφέρει ίσως στον νεαρό ξένο.

[Απουλικός κρατήρας (γύρω στα μέσα του 4ου π.Χ. αιώνα), Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο]

ραψωδία *γ*

Τὰ ἐν Πύλῳ

ραψωδία γ 31-380

. . . .

Ο Τηλέμαχος στην Πύλο – Η αφήγηση του Νέστορα

Μ’ αυτά τα λόγια η Αθηνά Παλλάδα κίνησε πρώτη
με βήμα γρήγορο˙ πίσω της πήγαινε ο Τηλέμαχος,
στα ίχνη του θεού.
Έφτασαν στων Πυλίων τη σύναξη, πλησίασαν τους θρόνους
όπου ήταν καθισμένος με τους γιους του ο Νέστορας˙ γύρω του
οι εταίροι ετοίμαζαν το γεύμα, έψηναν κρέατα, άλλα τα σούβλιζαν.
Μόλις είδαν τους ξένους, έτρεξαν όλοι προς το μέρος τους˙
τους έτειναν το χέρι για το καλωσόρισμα, τους προσκαλούσαν
να καθίσουν.

στ. 35 **όπου ήταν καθισμένος με τους γιους του ο Νέστορας:** Ο Νέστορας ήταν ο περίφημος βασιλιάς της Πύλου, που ήταν ένα από τα πιο ισχυρά μυκηναϊκά βασίλεια. Ήταν γιος του Νηλέα, εγγονός του Ποσειδώνα, πατέρας εφτά γιων και μίας κόρης, της Πολυκάστης. Πήρε μέρος στον τρωικό πόλεμο μαζί με τους δύο μεγαλύτερους γιους του, τον Αντίλοχο και το Θρασυμήδη, από τους οποίους μάλιστα ο πρώτος σκοτώθηκε (βλ. στ. *γ* 123 κ.ε.). Στον πόλεμο αυτό είχε σημαντικό ρόλο και υπήρξε πρότυπο δεινού ρήτορα και συνετού συμβουλάτορα (βλ. στ. *γ* 142 κ.ε.). Ήταν σεβαστός απ’ όλους κυρίως λόγω της πείρας του. Πρέπει να ήταν σε βαθιά γεράματα, όταν τον επισκέφτηκε ο Τηλέμαχος, εφόσον βασίλευε ήδη για τρεις γενιές (βλ. στ. *γ* 287).

στ. 36 **οι εταίροι ετοίμαζαν το γεύμα, έψηναν τα κρέατα, άλλα τα σούβλιζαν:** Οι εταίροι είναι οι σύντροφοι, οι επιστήθιοι φίλοι. Εδώ φέρνουν σε πέρας τις διαδικασίες της θυσίας που οργάνωσαν οι κάτοικοι της Πύλου προς τον Ποσειδώνα. Βλ. Παράρτημα, σ. 470, εικ. 3.4.

Εικ. 25 Σκηνή θυσίας. Μια σεβάσμια μορφή κάνει σπονδή, άλλοι νεότεροι ψήνουν κομμάτια κρέατος στη φωτιά ενός βωμού, ένας άλλος προσφέρει κρασί από μεγάλα αγγεία. Η θυσία απευθύνεται στο θεό Διόνυσο, όπως δηλώνει και η κληματαριά που παρασταίνεται πάνω από το βωμό.

[Παράσταση από υδρία της αρχαϊκής εποχής που βρέθηκε σε ελληνική αποικία της Ιταλίας, Ρώμη, Μουσείο Βίλλα Τζούλια]

Πρώτος ο γιος του Νέστορα Πεισίστρατος που βρέθηκε κοντύτερα,
τους έσφιξε το χέρι, και των δυο, τους πήγε στο τραπέζι,
τους κάθισε στην αμμουδιά της θάλασσας πάνω σε μαλακές προβιές,
ανάμεσα στον αδελφό του Θρασυμήδη
και στον καλό πατέρα του.
Τους πρόσφερε κομμάτι από τα σπλάχνα, τους κέρασε κρασί
με τη μαλαματένια κούπα, και πρώτη δεξιώθηκε τη θυγατέρα
του Διός με την αιγίδα, την Αθηνά Παλλάδα προσφωνώντας:
«Δεήσου τώρα, ξένε, στον μέγα Ποσειδώνα,
αφού σας φέρνει ο δρόμος και βρεθήκατε σε σφάγια ιερά δικά του.
Κι όταν εσύ τελειώσεις την ευχή και τη σπονδή,
όπως ορίζει το έθιμο, δώσε μετά την κούπα και στον άλλο, να σταλάξει
γλυκόπιοτο κρασί. Γιατί, υποθέτω, παρακαλεί κι αυτός
τους αθανάτους — όλοι οι θνητοί έχουν ανάγκη τους θεούς.
Μόνο που είναι αυτός νεότερός σου, δικός μου μάλλον συνομήλικος,
γι’ αυτό προσφέρω σε σένα πρώτα το μαλαματένιο κύπελλο».
Τελειώνοντας, δίνει στο χέρι της την κούπα με γλυκό κρασί,
και χάρηκε η θεά τον φρόνιμο και δίκαιο τρόπο του,
που την προτίμησε προσφέροντας σ’ εκείνη πρώτα
το μαλαματένιο κύπελλο.
Ύστερα την ευχή της ύψωσε στον μέγα Ποσειδώνα:
«Επάκουσε, ω Ποσειδώνα, κραταιέ της γης˙ μην αρνηθείς
να γίνουν έργα οι ευχές που σου αναθέτουμε.
Πρώτα στον Νέστορα, στους γιους του Νέστορα χάρισε δόξα και τιμή,
μετά στους άλλους δώσε πληρωμή χαριτωμένη,
στους Πύλιους όλους, που προσφέρουν τη λαμπρή εκατόμβη.
Και δέξου ακόμη, ο Τηλέμαχος κι εγώ γυρίζοντας, να ’χει εκτελέσει
ό,τι μας έφερε στα μέρη αυτά, με το ταχύπλοο μαύρο καράβι».
Τέτοια η ευχή της στον θεό, αλλά κι η ίδια προνοούσε
να ’χουν τα πάντα αίσιο τέλος.
Έπειτα δίνει στον Τηλέμαχο δίδυμη κούπα ωραία,
κι ύψωσε αυτός με τη σειρά του, ο ακριβός του Οδυσσέα ο γιος
δική του ευχή.
Κι όπως είχαν ψηθεί τα πάνω κρέατα, απ’ τη φωτιά τραβώντας τα

στ. 47 **του Διός με την αιγίδα:** Η αιγίδα ήταν ασπίδα του Δία φτιαγμένη από δέρμα μιας γίδας, αίγας. Όποιος προστατευόταν από την ασπίδα αυτή γινόταν άτρωτος. Βλ. Παράρτημα, σ. 462, εικ. 1.1.

τα ’κοψαν σε μερίδες, και τρώγοντας μοιράστηκαν θαυμάσιο γεύμα.
Όταν εκόρεσαν τον πόθο τους για το φαΐ, για το πιοτό,
τον λόγο πήρε μεταξύ τους πρώτος ο ιππικός Γερήνιος Νέστωρ:
«Είναι νομίζω η καλύτερη στιγμή τώρα να τους ρωτήσουμε,
που χάρηκαν το φαγητό οι ξένοι, να μάθουμε ποιοι τέλος πάντων είναι.
Ω ξένοι, ποιοι είστε; από πού αρμενίζοντας, εδώ
σας έφερε ο θαλάσσιος δρόμος σας;
Εμπόριο ίσως; μήπως την τύχη κυνηγάτε; όπως οι πειρατές
που τριγυρνούν στα πέλαγα, παίζοντας την ψυχή τους,
στον ξένο κόσμο όμως προξενώντας βλάβη».
Ο φρόνιμος τότε Τηλέμαχος πήρε κουράγιο κι αποκρίθηκε
— η ίδια η θεά Αθηνά μέσα του στάλαξε το θάρρος,
για να ρωτήσει τι απόγινε ο πατέρας του που λείπει τόσα χρόνια,
κι ακόμη να κερδίσει ο νέος κλέος, να μάθει ο κόσμος τ’ όνομά του:
«Νέστορα του Νηλέα, δόξα λαμπρή των Αχαιών,
αφού ρωτάς να μάθεις την καταγωγή μας, θα την πω.
Ερχόμαστε από την Ιθάκη, στη ρίζα του όρους Νήιο.
Δική μου η υπόθεση, όχι δημόσια, που θα την φανερώσω:
ψάχνω για τη μεγάλη φήμη του πατέρα μου, ίσως και κάτι ακούσω˙
του θεϊκού, καρτερικού Οδυσσέα που λένε κάποτε,
στον πόλεμο μαζί σου, το κάστρο πάτησε των Τρώων.
Γιατί όλοι οι άλλοι, όσοι πολέμησαν τότε σκληρά τους Τρώες,
έχουμε μάθει πού ο καθένας χάθηκε, τον όλεθρό του˙
μόνον εκείνου τον χαμό ο γιος του Κρόνου
τον κρατεί κρυφό κι αγνώριστο˙ κανείς δεν έχει να μας πει ακριβώς
πώς αφανίστηκε˙ αν στη στεριά τον δάμασαν
άνδρες εχθροί˙ ή αν τον έπνιξαν τα κύματα της Αμφιτρίτης
καταμεσής στο πέλαγος.
Γι’ αυτό κι εγώ προσπέφτω τώρα εδώ στα γόνατά σου˙
μήπως θελήσεις τον φριχτό χαμό του να μου πεις, ανίσως
τον αντίκρισες με τα δικά σου μάτια, ή αν τον άκουσες

στ. 76 **ο ιππικός Γερήνιος Νέστωρ:** ο επιδέξιος στα άλογα, ο αρματηλάτης Νέστορας από τη Γερηνία, πόλη της Μεσσηνίας ή της Λακωνίας. Ήταν προσφιλής συνήθεια των ευγενών να εκτρέφουν άλογα και να μάχονται πάνω σε άρμα που έσερναν άλογα.

στ. 100 **τα κύματα της Αμφιτρίτης:** Η Αμφιτρίτη ήταν σύζυγος του Ποσειδώνα, μια από τις πενήντα Νηρηίδες, νύμφες της θάλασσας. Σαν θαλασσινή θεότητα μπορούσε κι αυτή να προκαλέσει θαλασσοταραχή.

να τον διηγείται κάποιος περιπλανώμενος —
ω ναι, η μάνα του πατέρα μου τον γιο της γέννησε πιο δύστυχο
παρά κανέναν άλλο.
Γι’ αυτό μη λυπηθείς και, συμπονώντας με, τα λόγια σου γλυκάνεις˙
μίλησε ελεύθερα, πες μου να μάθω όσα τα ίδια σου τα μάτια αντίκρισαν.
Σε ικετεύω˙ αν κάποτε ο πατέρας μου, ο τιμημένος Οδυσσέας,
κάτι σπουδαίο κατόρθωσε με λόγο ή έργο, εκεί στης Τροίας τη χώρα,
όπου εσείς οι Αχαιοί ζήσατε τόσα πάθη,
αυτά θυμήσου τώρα και πες μου την αλήθεια».
Τότε του ανταποκρίθηκε ο ιππικός Γερήνιος Νέστωρ:
«Ω φίλε, αφού τη συμφορά μου θύμισες, ό,τι υποφέραμε
στη χώρα εκείνη εμείς οι αλύγιστοι βλαστοί των Αχαιών˙
αλλά και τ’ άλλα πάθη πάνω στα καράβια, μες στην ομίχλη του πελάγου,
όταν, τη λεία γυρεύοντας, πηγαίναμε όπου ο Αχιλλέας μάς έσερνε˙
κι ακόμη τους σκληρούς αγώνες μας μπροστά στο μέγα κάστρο
του βασιλιά Πριάμου, όπου κι οι πιο γενναίοι έπεσαν νεκροί —
εκεί φιλόνικος ο Αίας κείται, ο Αχιλλέας εκεί,
ο Πάτροκλος εκεί, φίλος θεόμορφος και σύμβουλος,
εκεί κι ο ακριβός μου γιος, τίμιο παλικάρι,
ο Αντίλοχος, ασυναγώνιστος στο τρέξιμο, σπουδαίος μαχητής.
Τόσα και άλλα τόσα πάθη που μας βρήκαν, ποιος θα μπορούσε αλήθεια
συνηθισμένος άνθρωπος θνητός, ένα προς ένα να ιστορήσει;
Μήτε κι αν έμενες εδώ πέντε ή κι έξι χρόνους,
κι όλο ρωτούσες το κακό που υπέμειναν οι θεϊκοί Αχαιοί,
δεν θα το άντεχες και πάλι˙ πιο πριν, βαρύς και κορεσμένος
θα γυρνούσες πίσω στην πατρίδα.
Γιατί, εννέα χρόνια ολόκληρα μηχανευόμαστε τη συμφορά τους,
με δόλους και με δόλους, ώσπου ο Κρονίδης μετά βίας
δέχτηκε το τέλος.
Εκεί λοιπόν, στην πανουργία του μυαλού άλλος κανείς
δεν μπόρεσε να παραβγεί μαζί του, αφού ο θείος Οδυσσέας
κατά πολύ τους νίκησε με δόλους όλους
που δεν τους βάζει ανθρώπου νους. Για τον πατέρα σου μιλώ,
αν πράγματι είσαι
δικός του γιος. Ώρα σε βλέπω τώρα, και μένω εκστατικός˙
μοιάζουν πολύ τα λόγια σας˙ και ποιος θα το ’λεγε
πως τόσο νέο παλικάρι θα μπορούσε τα πρέποντα
και τα σωστά να ομολογεί.

Εκεί λοιπόν, τόσον καιρό, ο θείος Οδυσσέας κι εγώ
ποτέ δεν βγήκαμε αντιμέτωποι, ούτε στην ανοιχτή συνέλευση
ούτε και στα κλειστά συμβούλια˙ πάντα στη σκέψη ομόθυμοι
και στη στοχαστική μας συμβουλή, οι δυο μαζί εξηγούσαμε
πώς θα πετύχουν το καλύτερο οι Αργείοι.
Αλλ’ όταν κάποτε πατήσαμε το απάτητο φρούριο του Πριάμου,
όταν βρεθήκαμε στα πλοία —ένας θεός μας σκόρπισε—
ο Δίας διαλογίστηκε στον νου του νόστο βαρύ
για τους Αργείους˙ γιατί αποδείχτηκε ότι δεν ήσαν όλοι
μήτε νοήμονες μήτε και δίκαιοι˙ γι’ αυτό τους βρήκε τους πολλούς
άθλιο τέλος˙ απ’ την ολέθρια οργή της θυγατέρας κραταιού πατέρα,
θεάς γλαυκόματης, που σήκωσε διχόνοια στους Ατρείδες.
Όταν οι δυο τους σε συνέλευση όλους τους Αχαιούς συγκάλεσαν,
απρογραμμάτιστα όμως, δίχως τάξη, την ώρα που έγερνε στη δύση ο ήλιος˙
κι οι Αχαιοί προσήλθαν ζαλισμένοι, με το κεφάλι τους βαρύ
απ’ το κρασί, όπου οι Ατρείδες πήραν να εξηγούν
τον λόγο που το πλήθος συναθροίστηκε.
Κι ενώ ο Μενέλαος, φωνάζοντας, όλους τούς εξωθούσε
πως πρέπει τώρα να σκεφτούν οι Αχαιοί τον γυρισμό τους,
αμέσως ν’ ανοιχτούν στης θάλασσας τα πλάτη, στον Αγαμέμνονα
δεν άρεσε καθόλου η γνώμη αυτή˙ ήθελε να κρατήσει τον στρατό,
να θυσιάσουν ιερή εκατόμβη, να μαλακώσουν
τον σκληρό χόλο της Αθηνάς˙ μωρός που δεν στοχάστηκε
πως η θεά δεν έμελλε να τον ακούσει —
όχι, δεν μεταστρέφεται εύκολα των αθανάτων η βουλή.
Όρθιοι λοιπόν εκείνοι κι αντιμέτωποι, αντάλλαξαν
λόγια βαριά, ώσπου πετάχτηκαν κι οι Αχαιοί οπλισμένοι
μ’ αλαλητόν ανήκουστο — η γνώμη τους τότε διχάστηκε.
Τη νύχτα εκείνη την περάσαμε στριφογυρίζοντας στον νου μας
άσχημες σκέψεις ο ένας για τον άλλον — ο Δίας μελετούσε
ολέθριο κακό.
Μόλις λοιπόν ξημέρωσε, εμείς οι άλλοι σύραμε αμέσως
τα καράβια στο θείο νερό της θάλασσας, βάζοντας μέσα θησαυρούς
και τις βαθύζωνες γυναίκες.

στ. 175 **τις βαθύζωνες γυναίκες:** τις γυναίκες με τη ζώνη φορεμένη χαμηλά, κάτω από τη μέση, στους γοφούς. Σύμφωνα με δεύτερη ερμηνεία βαθύζωνες έλεγαν τις γυναίκες που φορούσαν τη ζώνη σφιχτά δεμένη βαθιά στη μέση· επομένως με λεπτή μέση, κομψές. Το επίθετο πάντως συνηθίζεται για τις γυναίκες της Ανατολής (Τρωαδίτισσες, Περσίδες, Ιωνίδες) που θεωρούνταν φιλάρεσκες και αισθησιακές.

Όμως οι υπόλοιποι μισοί μείναν εκεί προσηλωμένοι
στον Ατρείδη, τον στρατηλάτη Αγαμέμνονα.
Μόνο οι μισοί πηδήσαμε στα πλοία κι ανοιχτήκαμε,
που αρμένιζαν καλά και γρήγορα, γιατί ο θεός
έστρωνε ακύμαντο το άπατο πέλαγος.
Και μόλις προσαράξαμε στην Τένεδο, θυσίες στους θεούς προσφέραμε,
ποθώντας ο καθένας να γυρίσει σπίτι του. Ο Δίας όμως άσπλαχνος
δεν είχε ακόμη αποφασίσει για τον νόστο μας˙ άναψε τώρα
δεύτερη φιλονικία κακή.
Κάποιοι, τη γνώμη αλλάζοντας, μπήκαν στα αμφίκυρτά τους πλοία
και πήραν να γυρίζουν πίσω˙ τον Οδυσσέα ακολουθώντας,
έμπειρον αρχηγό και πολυμήχανο, θέλοντας να φανούν ευχάριστοι
στον Αγαμέμνονα, τον γιο του Ατρέα.
Όσο για μένα, με τα καράβια μου συγκεντρωμένα, όσα που είχα εξαρχής,
κίνησα κι έφευγα, γιατί το γνώριζα πως ένας δαίμονας κακός
κακό μας μελετούσε.
Έφευγε αψίκορος και του Τυδέα ο γιος με τους συντρόφους του
που τους ξεσήκωσε.
Κάπως αργότερα μας ακολούθησε κινώντας ο ξανθός Μενέλαος,
που μας απάντησε στη Λέσβο, την ώρα που μας παίδευε το μακρινό ταξίδι:
ή πάνω από τη Χίο να πλεύσουμε, γεμάτη βράχια, προς το νησί
Ψυρία, ώστε να το ’χουμε μετά στ’ αριστερά μας˙ ή κάτω απ’ τη Χίο
να παραπλεύσουμε, πλάι στον Μίμαντα που οι άνεμοι τον δέρνουν.
Κι όπως παρακαλούσαμε σημάδι να μας δείξει ο θεός, εκείνος
το φανέρωσε˙ μας οδηγούσε, να σχίσουμε το πέλαγο στη μέση,
βάζοντας πλώρη προς την Εύβοια, για ν’ αποφύγουμε χειρότερο κακό.
Κι όπως σηκώθηκε φυσώντας πρίμο αγέρι κι έτρεχαν τα καράβια
γρήγορα τον δρόμο της ψαρίσιας θάλασσας, μέσα στη νύχτα

στ. 185 **στα αμφίκυρτά τους πλοία:** στα πλοία που είχαν κυρτά και τα δυο τους άκρα, την πλώρη και την πρύμνη. Κατ’ άλλους έτσι χαρακτηρίζονται τα πλοία λόγω των κυρτών τους πλευρών ή λόγω της γενικά κυρτής εξωτερικής τους επιφάνειας. Βλ. Παράρτημα σσ. 480-2.

στ. 192 **έφευγε αψίκορος και του Τυδέα ο γιος:** έφευγε γεμάτος θυμό και ο γιος του Τυδέα, ο Διομήδης.

στ. 196-7 **προς το νησί / Ψυρία:** Πρόκειται για τα Ψαρά.

στ. 198 **πλάι στον Μίμαντα:** Ο Μίμαντας είναι ακρωτήριο στο δυτικό άκρο της χερσονήσου της Ερυθραίας στη Μικρασία.

αράξαμε στη Γεραιστό˙ όπου και κάψαμε πολλά μεριά ταυρίσια
στον Ποσειδώνα, που περάσαμε μετρώντας το μεγάλο πέλαγος.
Ήτανε πια η τετάρτη ημέρα, όταν οι εταίροι του ιππόδαμου
Τυδείδη, του Διομήδη, στο Άργος έδεσαν τα ισόβαρά τους πλοία.
Όσο για μένα, αρμένιζα γραμμή στην Πύλο,
κι ο ούριος άνεμος δεν έπεσε στιγμή, αφότου ένας θεός τον έστειλε
πίσω μας να φυσά.
Αλλά, καλό παιδί μου, γύρισα τελικώς απληροφόρητος, δεν ξέρω
τίποτε για κείνους, πόσοι Αχαιοί έχουν σωθεί,
πόσοι στο μεταξύ αφανίστηκαν.
Ωστόσο όσα μαθαίνω, καθισμένος στο παλάτι, αυτά,
όπως το θέλει και το δίκιο, δικαίωμά σου να τα μάθεις —
δεν πρόκειται να τ’ αποκρύψω.
Λένε λοιπόν πως έχουν επιστρέψει οι δορυφόροι Μυρμιδόνες,
που τους οδήγησε λαμπρός του γενναιόψυχου Αχιλλέα ο γιος˙
πως έφτασε καλά κι ο Φιλοκτήτης, ένδοξος γιος του Ποία αυτός˙
πως όλους τους συντρόφους του σώους τους έφερε ο Ιδομενέας
στην Κρήτη, όσοι του γλίτωσαν από τον πόλεμο —
η θάλασσα βαθιά κανέναν δεν του πήρε.
Για τον Ατρείδη ακούσατε κι εσείς, ας είναι ο τόπος σας μακριά˙
πώς έφτασε και πώς ο Αίγισθος μελέτησε τον άθλιο όλεθρό του —
αλλά κι εκείνος πλήρωσε το κρίμα του βαρύ.
Ω ναι, είναι καλό ν’ αφήνει κάποιος γιο πεθαίνοντας˙
έτσι κι αυτός το αίμα πήρε πίσω από τον δόλιο, πατροκτόνο
Αίγισθο, που του κατέλυσε πατέρα φημισμένο.
Αλλά κι εσύ, καλέ μου φίλε —σε βλέπω ωραίο και δυνατό—
δείξε την αντρική σου αλκή, να σε δοξάσουνε κι εσένα
οι μέλλουσες γενιές».
Ο φρόνιμος Τηλέμαχος τώρα στον Νέστορα αποκρίθηκε:
«Ω Νέστορα, γιε του Νηλέα, δόξα λαμπρή των Αχαιών,
εκείνος πολύ καλά εκδικήθηκε, γι’ αυτό θα διαλαλούν
οι Αχαιοί παντού το κλέος του, και θα το τραγουδούν

στ. 204 **αράξαμε στη Γεραιστό:** Στη Γεραιστό, όρμο και ακρωτήριο στη νότια Εύβοια, υπήρχε στην αρχαιότητα ναός του Ποσειδώνα. Σήμερα το ακρωτήριο αυτό λέγεται Μαντήλι.

στ. 206-7 **του ιππόδαμου / Τυδείδη:** του δαμαστή αλόγων γιου του Τυδέα.

στ. 217 **οι δορυφόροι Μυρμιδόνες:** οι Μυρμιδόνες με τα δόρατα στα χέρια.

οι άνθρωποι στο μέλλον.
Μακάρι και σε μένα τόση δύναμη να ’διναν οι θεοί,
που να μπορούσα να τους τιμωρήσω τους μνηστήρες
για τη βαριά παρανομία τους — αυτούς που μηχανεύονται εναντίον μου
ακόλαστα έργα, υβριστικά.
Αλλά οι θεοί δεν όρισαν μια τέτοια τύχη και σε μένα —
μήτε σε μένα μήτε στον πατέρα μου. Και πρέπει τώρα
να υποφέρω το κακό υπομένοντας».
Αμέσως ο ιππικός Γερήνιος Νέστορας απάντησε:
«Καλέ μου φίλε, αφού τα αναλογίστηκες μόνος αυτά
και τα προφέρεις˙ λένε λοιπόν πως εξαιτίας της μάνας σου
κάθονται οι πολλοί μνηστήρες στο παλάτι, δίχως την άδειά σου,
και το κακό σου μηχανεύονται.
Αλήθεια, πες μου: υποτάσσεσαι γιατί το θέλεις;
ή ο λαός της χώρας σου σ’ εχθρεύεται, ακολουθώντας ίσως
και τη φωνή κάποιου θεού;
Κι όμως ποιος ξέρει, μπορεί να φτάσει εκείνος κάποια μέρα,
εκδικητής της βίας, μόνος του ή και να τον συντρέξουν
κι όλοι οι άλλοι Αχαιοί.
Γιατί είμαι βέβαιος, αν ήθελε η γλαυκόματη Αθηνά
κι εσένα να σου δείξει τόση αγάπη, όση φροντίδα φιλική
έδειχνε τότε εκεί, στη μακρινή χώρα των Τρώων,
για τον αξέχαστο Οδυσσέα, όταν εμείς οι Αχαιοί
τραβούσαμε τα πάνδεινα —
ομολογώ, ποτέ δεν είδα στη ζωή μου θεούς να δείχνουν τόση αγάπη
αναφανδόν, όπως αναφανδόν του παραστάθηκε η Αθηνά Παλλάδα εκείνου.
Αν ήθελε, λοιπόν, κι εσένα ν’ αγαπήσει τόσο, αν μέσα της
είχε την έγνοια σου, ε τότε αυτοί, όλοι τους και χωριστά ο καθένας,
τον γάμο θα ξεχνούσαν μια για πάντα».
Αλλά στον Νέστορα αντιμίλησε με τη δική του φρόνηση ο Τηλέμαχος:
«Δεν το πιστεύω, γέροντα, αληθινά να βγουν τα λόγια σου˙
μεγάλον λόγο πρόφερες, κι έχει θολώσει ο νους μου˙ όχι, δεν έχω
ελπίδα πως κάτι τέτοιο θα συμβεί σε μένα, έστω
κι αν το θελήσουν οι θεοί».

στ. 260-1 **να δείχνουν τόση αγάπη / αναφανδόν:** να δείχνουν τόση αγάπη χωρίς επιφυλάξεις, εντελώς φανερά.

Σ’ εκείνον όμως η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, γύρισε κι είπε:
«Τηλέμαχε, τι λόγος τώρα ξέφυγε απ’ το στόμα σου!
Εύκολα ο θεός, αν το θελήσει, σώζει τον άνθρωπο, κι από μακριά.
Εγώ θα προτιμούσα, μετά από βάσανα πολλά,
να φτάσω κάποτε στο σπίτι μου για να χαρώ τον γυρισμό,
παρά γυρίζοντας εφέστιος να αφανιστώ καθώς ο Αγαμέμνων,
που δόλια τον αφάνισαν ο Αίγισθος κι η νόμιμη γυναίκα του.
Μόνο που τον κοινό θάνατο των θνητών, αυτόν δεν τον μπορούν
μήτε οι θεοί, ακόμη και σ’ εκείνον που αγαπούν, για πάντα ν’ αποτρέψουν,
όταν η ώρα φτάνει να γκρεμίσει κάποιον η ολέθρια μοίρα
με το ανελέητο τέλος του θανάτου».
Ο φρόνιμος Τηλέμαχος τότε της αποκρίθηκε:
«Μέντορα, πια δεν ωφελεί μ’ αυτά να συνεχίσουμε, κι ας μας βαραίνει
τόσος πόνος˙ θα μείνει εκείνου ο νόστος μια ψευδαίσθηση, αφού οι αθάνατοι
αποφάσισαν τον θάνατό του, μαύρο το ριζικό του.
Γι’ αυτό θέλω ν’ αλλάξω τώρα λόγο, άλλο να μάθω από τον Νέστορα
ρωτώντας, που και στη γνώση και τη δίκαιη κρίση του υπερέχει —
λένε πως τρεις ολόκληρες γενιές στην Πύλο βασιλεύει,
έτσι φαντάζει και σε μένα που τον βλέπω αθάνατος.
Ω Νέστορα, γιε του Νηλέα, μίλα και πες μου την αλήθεια˙
πώς πέθανε ο γιος του Ατρέα, ο Αγαμέμνων με την τόση ισχύ;
πού να ’ταν ο Μενέλαος; ποιον όλεθρο μελέτησε
ο δολοπλόκος Αίγισθος, που σκότωσε κατά πολύ ανώτερόν του;
μήπως εκείνος έλειπε, μήπως δεν βρέθηκε στων Αχαιών το Άργος;
αλλού παράδερνε περιπλανώμενος σε ξένες χώρες; οπότε αυτός
ξεθάρρεψε κι έκανε φόνο;».
Στον νέο τότε απάντησε ο ιππικός Γερήνιος Νέστωρ:
«Παιδί μου, εγώ θα σου μιλήσω, ομολογώντας όλη την αλήθεια.
Καλά το υπέθεσες και μόνος σου τι θα συνέβαινε,
αν ζωντανό τον Αίγισθο μες στο παλάτι τον πετύχαινε,
από την Τροία γυρίζοντας ο γιος του Ατρέα, ο ξανθός Μενέλαος.
Μήτε νεκρόν δεν θ’ άφηνε να τον σκεπάσουν με της γης το χώμα˙
έξω απ’ την πόλη, απόμακρα, το πεταμένο σώμα του θα σπάραζαν
τα όρνια, τα σκυλιά, κι ούτε καμιά γυναίκα αργίτισσα
θα ’ταν εκεί για να τον κλάψει — με τέτοιο έγκλημα

στ. 275 **γυρίζοντας εφέστιος:** γυρίζοντας στην εστία μου, στο σπίτι μου.

που μέσα του μελέτησε μεγάλο.
Όταν εμείς στη μακρινή την Τροία παλεύαμε με τους πολλούς αγώνες
του πολέμου, ήσυχος κι ανενόχλητος αυτός, χωμένος στο ιππόβοτο Άργος,
ξελόγιαζε με τα πολλά του λόγια τη νόμιμη γυναίκα του Αγαμέμνονα.
Εκείνη στην αρχή δεν συναινούσε στο ατιμωτικό του έργο,
η θεία Κλυταιμνήστρα, γιατί είχε ακόμη αγαθό το φρόνημά της.
Ήταν στο πλάι της και κάποιος αοιδός, που ξεκινώντας ο Ατρείδης
για την Τροία, πολλές φορές παράγγειλε να ’χει τον νου του
και τη γυναίκα του να συγκρατεί.
Αλλά όταν μοίρα του θεού την έδεσε άσχημα, ώσπου να την δαμάσει,
τότε κι ο Αίγισθος ρίχνει τον αοιδό σε κάποιο ερημονήσι,
τον άφησε βορά και λεία των πουλιών,
και θέλοντας αυτός την πήγε εκείνη με τη θέλησή της σπίτι του.
Στο μεταξύ έκαιγε στους θεούς, πάνω στους ιερούς βωμούς, μεριά πολλά,
κρέμασε και πολλά αναθήματα, χρυσαφικά και υφάσματα,
για το μεγάλο του έργο, αυτό που ανέλπιστα έφερε σε πέρας.
Εμείς μαζί αρμενίζαμε, από την Τροία γυρίζοντας,
ο γιος του Ατρέα Μενέλαος κι εγώ, δεμένοι με αμοιβαία αγάπη.
Αλλ’ όταν πια κοντέψαμε στο Σούνιο, στον ιερό κάβο των Αθηνών,
τότε αναπάντεχα ο Φοίβος τον κυβερνήτη σκότωσε του Μενελάου,

στ. 307 **στο ιππόβοτο Άργος:** στο Άργος, όπου βοσκούσαν πολλά άλογα. Στις πεδινές περιοχές της Ελλάδας εκτρέφονταν πολλά άλογα, απόδειξη δύναμης και πλούτου.

στ. 324-5 **Τότε αναπάντεχα ο Φοίβος τον κυβερνήτη σκότωσε του Μενελάου, / ο Απόλλωνας, ρίχνοντας ανεπαίσθητα τα βέλη του:** Οι αρχαίοι απέδιδαν τον αιφνίδιο θάνατο των ανδρών στο Φοίβο, το θεό Απόλλωνα, όπως και τον αιφνίδιο θάνατο των γυναικών στην αδερφή του, τη θεά Άρτεμη. Οι δυο αυτοί θεοί έχουν ως όπλο τους το τόξο και χτυπούν τα θύματά τους με τα βέλη τους από μακριά. Βλ. Παράρτημα σ. 465, εικ. 1.15.

Εικ. 26 Αντ. Σώχου «Αγαμέμνων».
[Έργο του γλύπτη Αντ. Σώχου (1888-1975)]

; Ο Τηλέμαχος ρωτά το Νέστορα για τον τρόπο που ο Αίγισθος σκότωσε τον Αγαμέμνονα. Στην αφήγησή του ο Νέστορας περιγράφει τη σκηνή της δολοφονίας;

«πώς πέθανε ο γιος του Ατρέα, ο Αγαμέμνων με την τόση ισχύ;» (*γ* 290)

ο Απόλλωνας, ρίχνοντας ανεπαίσθητα τα βέλη του, ενώ κρατούσε
εκείνος στα χέρια το πηδάλιο, κι έτρεχε ακόμη το καράβι —
Φρόντις το όνομά του, γιος του Ονήτορα, που άλλος κανείς στον κόσμο
δεν ήξερε καλύτερά του πώς να κυβερνά το πλοίο,
όταν ξεσπούσε μανιασμένη η θύελλα.
Έτσι αναγκάστηκε ο Μενέλαος να σταματήσει εκεί, μόλο που βιάζονταν
τον δρόμο του να συνεχίσει˙ έπρεπε να τον θάψει,
να του προσφέρει του συντρόφου του νεκρώσιμες τιμές.
Αλλά κι αφού κατόπι ανοίχτηκε στο πέλαγο, που έχει το χρώμα του κρασιού,
και βρέθηκε, πλέοντας γοργά με βαθουλά καράβια, στο απόκρημνο όρος
του Μαλέα, ο Δίας τότε, που βροντοφωνεί, αποφασίζει
το ταξίδι του πικρό˙ έριξε πάνω του ανέμους που σφυρίζουν,
σήκωσε φουσκωμένα κύματα, πελώρια σαν βουνά.
Έτσι τους έκοψε στα δυο, ρίχνοντας τα μισά καράβια στις ακτές της Κρήτης,
όπου και κατοικούν οι Κύδωνες, στις όχθες του Ιαρδάνου.
Είναι ένας βράχος λείος, που στέκει κατακόρυφος στη θάλασσα,
στα πέρατα της Γόρτυνας, στο θολωμένο πέλαγο˙
εκεί στον κάβο αριστερά χτυπά ο Νοτιάς κύμα μεγάλο,
στα μέρη της Φαιστού˙ αλλά, μικρός ο βράχος,
αντιστέκεται στο μέγα κύμα.
Εκεί όταν έφτασαν, μόλις που γλίτωσε το πλήρωμα τον όλεθρο˙
τα πλοία όμως έγιναν συντρίμμια πάνω στα βράχια από τα κύματα.

στ. 341-3 **στα πέρατα της Γόρτυνας ... / ... / στα μέρη της Φαιστού:** Η Γόρτυνα και η Φαιστός ήταν σημαντικές πόλεις στη νότια Κρήτη· εκεί κι ο ποταμός Ιάρδανος (βλ. στ. γ 339).

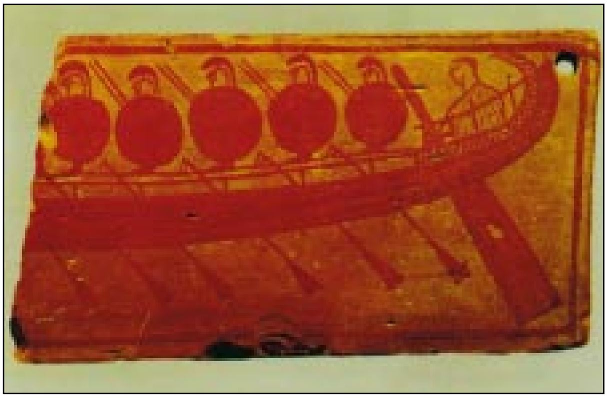

Εικ. 27 Παράσταση πλοίου με τους πολεμιστές και τον πηδαλιούχο.
Ο αναθηματικός αυτός πίνακας βρέθηκε στο Σούνιο. Η αφιέρωσή του στο Σούνιο ίσως δεν είναι άσχετη με το ότι τάφηκε εκεί ο Φρόντις και ότι από τότε απολάμβανε ο ήρωας τιμές στο παράκτιο αυτό ιερό.

[Πήλινος αναθηματικός πίνακας, (γύρω στο 700 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

Τ' άλλα τους πέντε, καράβια με την πρώρη μελανή,
τα συμπαρέσυραν ο άνεμος και το νερό στην Αίγυπτο.
Όσο λοιπόν συνάθροιζε ο Μενέλαος μαλάματα πολλά και πλούτη,
με το καράβι του περιπλανώμενος σ' αλλόγλωσσους ανθρώπους,
τόσον καιρό κι ο Αίγισθος παρανομίες έστηνε επιτόπου.
Επτά χρόνια ολόκληρα έμεινε στις πολύχρυσες Μυκήνες βασιλιάς,
μετά τον φόνο του Αγαμέμνονα, με τον λαό υποτακτικό του.
Αλλά πάνω στον όγδοο χρόνο του 'πεσε το κακό˙ ο θείος Ορέστης
επιστρέφει απ' την Αθήνα και κατέσφαξε τον πατροκτόνο,
δολοπλόκο Αίγισθο, φονιά του τιμημένου του πατέρα.
Μετά τον φόνο, στους Αργείους παραθέτει επικήδειο δείπνο
της μισητής του μάνας, του θρασύδειλου εραστή της˙
και πάνω εκεί, την ίδια μέρα, γύρισε κι ο Μενέλαος,
γενναία φωνή, με θησαυρίσματα πολλά, όσα μπορούσαν
να σηκώσουν τα καράβια του.
Αλλά κι εσύ, καλέ μου φίλε, μην τριγυρίζεις για πολύ
μακριά απ' το σπίτι σου, έκθετα αφήνοντας του παλατιού τα πλούτη
σε υπερφίαλους άντρες, μήπως τα φάνε και τα σπαταλήσουν όλα,
αφού τα μοιραστούνε μεταξύ τους, οπότε θα φανεί
μάταιος ο δικός σου δρόμος.
Ωστόσο, κι εγώ σε συμβουλεύω, λέω να πας
στου Μενελάου˙ γιατί ήλθε εκείνος τελευταίος απ' αλλού,
λαούς απόμακρους, απ' όπου κανείς δεν θα 'χε ελπίδα να γυρίσει,
αν πρώτα μάλιστα τον είχαν παρασύρει οι θύελλες
στο μέγα πέλαγος, τέτοιο που μήτε τα πουλιά δεν θα μπορούσαν
μέσα στον ίδιο χρόνο να περάσουν, γιατί είναι
απέραντο και φοβερό.
Λοιπόν, κίνησε τώρα με συντρόφους και καράβι˙
αν όμως θες να πας πεζός, υπάρχει εδώ κι άμαξα κι άλογα,
υπάρχουν κι οι δικοί μου γιοι, να γίνουν προπομποί σου
στη θεία Λακεδαίμονα, όπου και μένει ο ξανθός Μενέλαος.
Εκεί τον ικετεύεις μόνος σου, να σου μιλήσει την αλήθεια˙
ψέματα δεν θα πει, είναι πολύ στοχαστικός».
Έτσι μιλώντας, δύει ο ήλιος κι έπεσε το σκοτάδι.
. . . .

στ. 364 **σε υπερφίαλους άντρες:** σε άντρες ξιπασμένους, θρασείς, αναιδείς.

στ. 375 **υπάρχει εδώ κι άμαξα κι άλογα:** βλ. Παράρτημα σσ. 486-7.

στ. 376 **να γίνουν προπομποί σου:** να γίνουν συνοδοί σου, οδηγοί και βοηθοί.

Εικ. 28 «Νέστωρ».

(Γλυπτό του Antony Caro (γενν. 1924) από τη σειρά Τρωικός Πόλεμος (1993/4). Κεραμικό, χάλυβας και ξύλο jarrah (183 x 70 x 43 εκ.). Φωτογραφία από τον κατάλογο της Έκθεσης που οργανώθηκε στο Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης το 1997)

; Έτσι φαντάστηκε ο γλύπτης Antony Caro το βασιλιά της Πύλου, το Νέστορα. Πώς απέδωσε την ηλικία και την πείρα του;

Εικ. 29 Ο Μενέλαος οδηγεί την Ελένη πίσω στη Σπάρτη.
[Από μελανόμορφο αμφορέα (γύρω στο 540 π.Χ.), Μ. Βρετανία, Ιδιωτική συλλογή]

ραψωδία δ

Τὰ ἐν Λακεδαίμονι

ραψωδία δ 241-666

. . . .

Ο Τηλέμαχος στη Σπάρτη – Οι αφηγήσεις της Ελένης και του Μενέλαου

Τότε η Ελένη, θυγατέρα του Διός, στοχάστηκε άλλα˙
δίχως να περιμένει, ρίχνει στο κρασί τους, μέσα από εκείνο που έπιναν,
ένα βοτάνι που το πένθος σβήνει, τη χολή πραΰνει,
κι είναι της κάθε συμφοράς η λησμοσύνη.
Όποιος το καταπιεί, μες στον κρατήρα ανάμεικτο, ολόκληρη τη μέρα
αδάκρυτος θα μείνει˙ ακόμη κι αν του πέθανε μάνα, πατέρας˙
ακόμη κι αν μπροστά του ξέσκιζε τον αδελφό του
ή και τον γιο του ο χαλκός του εχθρού,
κι αυτός τον έβλεπε μ’ έντρομα μάτια.
Τέτοια τα φάρμακα της θυγατέρας του Διός, θαυματουργά
και σπάνια, που της τα χάρισε η Πολυδάμνη, σύζυγος του Θόωνα,
εκεί στην Αίγυπτο, όπου χωράφια εύφορα βότανα βγάζουν
πάμπολλα κι ανάμεικτα — πολλά καλά, πολλά φαρμακερά.
Εκεί ο καθένας τους είναι γιατρός με γνώση κι αξεπέραστος
στον κόσμο ολόκληρο˙ γιατί η γενιά τους κατεβαίνει απ’ τον Παιήονα.
Τότε λοιπόν η Ελένη έριξε το βοτάνι στο κρασί τους, παράγγειλε
να τους κεράσουν, και πήρε πάλι αυτή τον λόγο να τους πει:
«Γιε του Ατρέα, ευγενικέ Μενέλαε, κι εσείς παιδιά
από λαμπρούς πατέρες˙ δίνει ο θεός άλλοτε σ’ άλλον
το καλό και το κακό, ο Δίας που είναι παντοδύναμος.
Καλύτερα λοιπόν να συνεχίσετε το δείπνο σε τούτο το παλάτι
καθισμένοι και να χαρείτε ιστορίες παλιές — θα σας διηγηθώ
κάποια που να ταιριάζει στην περίσταση.
Δεν πρόκειται να εξιστορήσω τώρα, να πω με το όνομά τους,
όλους τους άθλους που κατόρθωσε με την υπομονή του ο Οδυσσέας˙

στ. 251 **σύζυγος του Θόωνα:** Ο Θόων ήταν Αιγύπτιος ευγενής που φιλοξένησε το Μενέλαο και την Ελένη, όταν αυτοί βρέθηκαν στον τόπο του, στο δέλτα του ποταμού Νείλου.

στ. 255 **γιατί η γενιά τους κατεβαίνει απ’ τον Παιήονα:** Ο Παιήων ήταν ο γιατρός των θεών στον Όμηρο.

στ. 256 **η Ελένη έριξε το βοτάνι στο κρασί τους:** Η Ελένη είναι κόρη του Δία, σύζυγος του Μενέλαου, αδερφή της Κλυταιμνήστρας. Η αρπαγή της από τον Πάρη (Αλέξανδρο) υπήρξε, σύμφωνα με το μύθο, η αφορμή του τρωικού πολέμου. Εδώ ρίχνει στο κρασί μαγικά βότανα που έφερε από την Αίγυπτο, για να μείνουν αδάκρυτοι ο σύζυγός της, ο Τηλέμαχος και ο Πεισίστρατος, ο μικρότερος γιος του Νέστορα, και να αντέξουν τη συγκίνηση από τις αφηγήσεις που θα ακολουθήσουν.

τον ένα μόνο, αυτόν που τόλμησε κι έπραξε ο αντρείος εκείνος
στη χώρα εκεί της Τροίας, όπου τα πάθη του πολέμου
οι Αχαιοί υποφέρατε.
Μόνος του αυτός, πληγώνοντας το σώμα του με τις πιο άσχημες πληγές,
σ’ άθλια κουρέλια τύλιξε τους ώμους του, μοιάζοντας δούλος
γλίστρησε στην πόλη των εχθρών με τους μεγάλους δρόμους.
Έγινε άλλος άνθρωπος, την όψη παίρνοντας
ενός ζητιάνου —τέτοιον δεν θα ’βρισκες στα αργείτικα καράβια—
κι έτσι παραλλαγμένος χώθηκε στης Τροίας το κάστρο.
Οι άλλοι όλοι σαστισμένοι παραμέρισαν˙ μόνη μου εγώ τον αναγνώρισα,
παρά την παραμόρφωσή του, και πήρα να τον δοκιμάζω
με τις ερωτήσεις μου˙ εκείνος όμως, πονηρός και ξύπνιος,
όλο μού ξέφευγε.
Και μόνον όταν πια τον έλουσα, τον άλειψα με λάδι,
τον έντυσα με ρούχα καθαρά, ορκίστηκα όρκο βαρύ
να μην τον φανερώσω πως είναι ανάμεσα στους Τρώες ο Οδυσσέας,
προτού βρεθεί ξανά πίσω στα γρήγορα καράβια του και στις σκηνές˙
τότε μονάχα μου αποκάλυψε το τι είχαν βάλει οι Αχαιοί στον νου τους.
Κι αφού πετσόκοψε Τρώες πολλούς με το μακρύ του, κοφτερό σπαθί,
γύρισε στους Αργείους πίσω, ξέροντας πια πολύ καλά τον τόπο.
Τσίριξαν τότε οι άλλες Τρωαδίτισσες˙ όμως εμένα γέμισε χαρά
η καρδιά μου˙ γιατί είχα αλλάξει μέσα μου, ήθελα πια
σπίτι μου να γυρίσω μετανοιωμένη για την τύφλα μου που μου την φόρτωσε
η Αφροδίτη˙ όταν με πήρε να με φέρει εδώ, μακριά
απ’ τη γλυκιά πατρίδα μου και χωρισμένη από τη θυγατέρα μου,
από την κάμαρή μου, τον νόμιμο άντρα μου, που βέβαια λειψός δεν είναι
σε τίποτε κι από κανέναν, μήτε στη γνώση του μήτε στην ομορφιά».
Αμέσως μίλησε ο ξανθός Μενέλαος, της είπε:
«Όλα σου δίκαια και σωστά, γυναίκα, και καλά τα ιστόρησες.
Αλλά κι εγώ που γνώρισα πολλών ανθρώπων γνώμη, γνώση,
γιατί τριγύρισα σε τόσα ξένα μέρη, ποτέ μου ως τώρα
τα μάτια μου δεν είδαν κάποιον που να ’χει την καρδιά
του καρτερόψυχου Οδυσσέα.
Παράδειγμα το τι κατόρθωσε και πήρε επάνω του ο αντρείος εκείνος,
μέσα στο ξύλινο άλογο όπου, δίχως εξαίρεση, καθίσαμε
απ’ τους Αργείους οι άριστοι, τον φόνο και τον θάνατο
να φέρουμε στους Τρώες.

Κι ήλθες εκεί και συ˙ μπορεί και κάποιος δαίμονας να σε παρότρυνε,
που γύρευε τιμή και δόξα στους Τρώες να προσφέρει —
σ’ ακολουθούσε από κοντά ο Δηίφοβος θεόμορφος.
Έφερες τότε γύρο τρεις φορές, ψηλάφησαν τα δάχτυλά σου
την κοιλιά του αλόγου, και πήρες να καλείς με το όνομά τους
τους αριστείς των Δαναών,
με μια φωνή ολόιδια της γυναίκας καθενός Αργείου.
Εγώ και του Τυδέα ο γιος κι ο θείος Οδυσσέας,
οι τρεις εκεί στη μέση καθισμένοι σ’ ακούσαμε να μας καλείς.
Κι ενώ οι δυο μας πεταχτήκαμε, μας συνεπήρε ο πόθος ή έξω
από το άλογο να βγούμε ή από μέσα να σου αποκριθούμε,
ο Οδυσσέας μάς κρατούσε και τη λαχτάρα μας εμπόδιζε.

στ. 305 **σ’ ακολουθούσε από κοντά ο Δηίφοβος θεόμορφος:** Ο Δηίφοβος ήταν ένας από τους πενήντα γιους του Πρίαμου, ο αγαπημένος αδερφός του Έκτορα. Μετά το θάνατο του Πάρη, του αδερφού του, αυτός πήρε γυναίκα του την ωραία Ελένη.

στ. 308 **τους αριστείς των Δαναών:** τους πιο γενναίους από τους Έλληνες. Οι Έλληνες στον Όμηρο αλλού ονομάζονται Αργείοι, αλλού Αχαιοί ή Παναχαιοί κι αλλού Δαναοί. Μία φορά στην *Ιλιάδα* λέγονται Πανέλληνες. Το όνομα Έλληνες χρησιμοποιείται στον Όμηρο ως ιδιαίτερη ονομασία μιας θεσσαλικής φυλής.

Εικ. 30 Οι Τρώες μπροστά στο δούρειο ίππο.
Η τοιχογραφία εικονίζει την έκπληξη και το θαυμασμό των Τρώων στη θέα του δούρειου ίππου.
[Πομπηιανή τοιχογραφία, Νάπολη, Εθνικό Μουσείο]

Τότε λοιπόν οι άλλοι, όλοι οι γιοι των Αχαιών μείναν βουβοί˙
μόνος ο Άντικλος θέλησε να σου δώσει απόκριση˙ αλλά του φράζει
ο Οδυσσέας το στόμα και με τα δυο του χέρια δυνατά,
έτσι γλιτώνοντας όλους τους Αχαιούς.
Και δεν τον άφησε, παρ’ όταν σ’ απομάκρυνε κι εσένα
η Αθηνά Παλλάδα».
Ανταποκρίθηκε κι ο συνετός Τηλέμαχος τώρα μιλώντας:
«Γιε του Ατρέα, ευγενικέ Μενέλαε, προστάτη του λαού,
ο πόνος έτσι μεγαλώνει˙ γιατί όλα αυτά τα κατορθώματα
δεν έφτασαν για ν’ αποτρέψουν τον χαμό του θλιβερό,
κι ας είχε εκείνος μέσα του καρδιά από ατσάλι.
Αλλά καιρός, με τη δική σας συγκατάθεση, να πέσουμε στο στρώμα,
να βρούμε τέρψη κι ανακούφιση στον ύπνο, γλυκά να κοιμηθούμε».
Μίλησε, κι αμέσως η Αργεία Ελένη έδωσε εντολή
στις παρακόρες της, εκεί μπροστά στην αίθουσα με τη σκεπή,
τις κλίνες τους να στήσουν, να ρίξουν πάνω τους ωραία στρωσίδια
πορφυρά, να απλώσουν τα χαλιά και τις σγουρές φλοκάτες,
γύρω τους να τις τυλιχτούν.
Εκείνες βγήκαν απ’ την αίθουσα, στα χέρια τους κρατώντας δάδες,
κι ετοίμασαν τα δυο κρεβάτια˙ ευθύς ο κήρυκας παρέξω
οδήγησε τους ξένους, κι αυτοί κοιμήθηκαν στου παλατιού τον πρόδομο,
γενναίος ο Τηλέμαχος, λαμπρός ο γιος του Νέστορα.
Κι ο γιος του Ατρέα πήγε στη μέσα μέσα κάμαρη
του ψηλοτάβανου σπιτιού να κοιμηθεί˙ πλάι του πλάγιασε
η Ελένη πεπλοφόρος, γυναίκα θείας ομορφιάς.
Κι όταν ξημέρωσε την άλλη μέρα ροδίζοντας τον ουρανό η Αυγή,
από την κλίνη του πετάχτηκε με τη βαριά φωνή ο Μενέλαος,
το ρούχο του φορώντας πέρασε κοφτερό σπαθί στον ώμο,
έδεσε στα λευκά στιλπνά του πόδια ωραία σαντάλια,
κι από την κάμαρή του βγήκε προχωρώντας σαν θεός˙
πήγε μετά και κάθισε πλάι στον Τηλέμαχο, πήρε τον λόγο κι είπε:
«Γενναίε Τηλέμαχε, ποια ανάγκη σ’ έφερε στα μέρη μας,
εδώ στη θεία Λακεδαίμονα, περνώντας την πλατιά ράχη
της θάλασσας; δημόσιος λόγος ή προσωπική σου υπόθεση;
πες μου και μίλα την αλήθεια».

στ. 340 **Κι όταν ξημέρωσε την άλλη μέρα ροδίζοντας τον ουρανό η Αυγή:** Η Αυγή ήταν η θεά του πρωινού, προάγγελος του Ήλιου. Βλ. εικ. 31 στην επόμενη σελίδα.

Ο φρόνιμος Τηλέμαχος αμέσως αποκρίθηκε:
«Γιε του Ατρέα, ευγενικέ Μενέλαε, της χώρας στυλοβάτη,
ήλθα να μάθω αν κάποιαν είδηση ίσως μου πεις για τον πατέρα μου.
Γιατί το σπίτι μου ερημώνεται, ρημάζουν κάρπιμα χωράφια,
γέμισε το παλάτι μ’ ένα τσούρμο εχθρούς, που αδιάκοπα
και σωρηδόν σφάζουν τα πρόβατα, βόδια στριφτόποδα κι ελικοκέρατα —
είναι της μάνας μου οι μνηστήρες, βάναυσοι κι αλαζόνες.
Γι’ αυτόν τον λόγο προσπέφτω τώρα στα δικά σου γόνατα,
αν ήθελες εκείνου τον φριχτό χαμό να πεις,
ανίσως και τον είδες με τα μάτια σου
ή κι άλλον άκουσες για κείνον να μιλά
στην περιπλάνησή του —
αφού τον γέννησε τρισάμοιρον αυτόν η μάνα του.
Μην λυπηθείς λοιπόν και, συμπονώντας με, τα λόγια σου γλυκάνεις˙
μίλησε ελεύθερα, πες μου να μάθω τα όσα αντίκρισαν τα μάτια σου.
Σε ικετεύω˙ αν κάποτε ο πατέρας μου, ο τιμημένος Οδυσσέας,
κάτι σπουδαίο κατόρθωσε, με λόγο ή έργο, εκεί στης Τροίας τη χώρα,
όπου κι εσείς οι Αχαιοί ζήσατε τόσα πάθη,
αυτά θυμήσου τώρα και πες μου την αλήθεια».
Του μίλησε ο ξανθός Μενέλαος, με δυσφορία μεγάλη:
«Πανάθεμά τους! Σε ποιανού την κλίνη θέλησαν να πλαγιάσουν˙
ενός περήφανου με τίμιο φρόνημα, αυτοί οι δειλοί και τιποτένιοι.
Πώς κάποτε στο δάσος ελαφίνα πάτησε μονιά από λιοντάρι ανήμερο,

στ. 372 **ελαφίνα πάτησε μονιά από λιοντάρι ανήμερο:** ελαφίνα κατέφυγε σε φωλιά ενός άγριου λιονταριού.

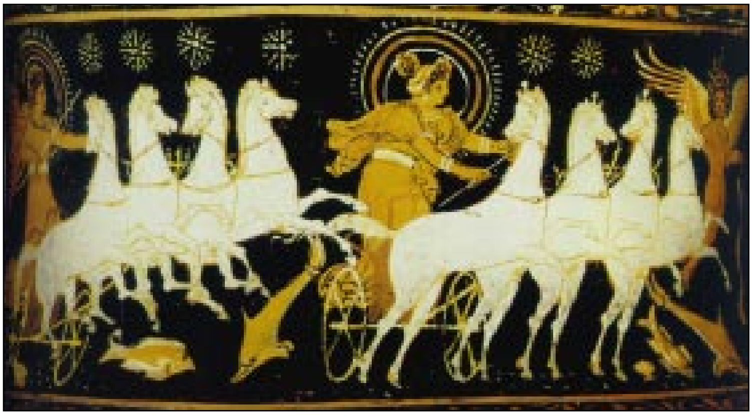

Εικ. 31 Μπρος η Αυγή και πίσω ο Ήλιος με περίλαμπρα φωτοστέφανα ξεκινούν με τα τέθριππα άρματά τους από τον Ωκεανό – προσέξτε τα ψάρια κάτω απ’ τα πόδια των αλόγων – να φέρουν το φως σε θνητούς κι αθάνατους.

[Λεπτομέρεια από κρατήρα της Απουλίας, γύρω στο τέλος του 4ου αι. π.Χ., Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων]

που πήγε εκεί και κοίμισε τα βυζανιάρικα νιογέννητά της ελαφάκια,
κι ύστερα βγήκε να γυρέψει τη βοσκή της σε φαράγγια,
λαγκάδες χλοερές, αλλά την πρόφτασε γυρνώντας το λιοντάρι,
και μέσα εκεί θανάτωσε κι αυτή κι αυτά, άθλια κι άσχημα˙
παρόμοιο θάνατο θα δώσει και σ’ εκείνους ο Οδυσσέας.
Άμποτε, Δία πατέρα, Αθηνά κι Απόλλωνα,
να ’ταν εκείνος τώρα όποιος στη Λέσβο τότε την καλοχτισμένη,
όταν λογόφεραν με τον Φιλομηλείδη, οπότε αυτός σηκώθηκε
μαζί του να παλαίψει, κι όπως τον έριξε στο χώμα με τη δύναμή του,
έδειξαν τη χαρά τους όλοι οι Αχαιοί.
Άμποτε τέτοιος ο Οδυσσέας να ’σμιγε τους μνηστήρες,
τότε πικρός θα ’βγαινε ο γάμος τους, απότομος ο θάνατός τους.
Όσο για κείνα που ρωτάς παρακαλώντας, εγώ δεν πρόκειται
άλλα να σου πω για να ξεφύγω, ή να σε ξεγελάσω˙
ό,τι μου εξήγησε ο αλάνθαστος ενάλιος γέροντας, τίποτε
απ’ αυτά δεν θα σου κρύψω, μήτε θα τα σκεπάσω.
Στην Αίγυπτο οι θεοί ακόμη με κρατούσαν, μόλο που τόσο
επιθυμούσα να γυρίσω πίσω, γιατί δεν τους επρόσφερα θυσία
λαμπρή τις εκατόμβες — αλλά οι αθάνατοι πάντοτε θέλουν
να θυμόμαστε τις εντολές τους.
Ένα νησί βρίσκεται εκεί, το βρέχει η ταραγμένη θάλασσα,
αντικριστά στην Αίγυπτο, το λένε Φάρος˙
απέχει τόσο απ’ τη στεριά, που ένα καράβι βαθουλό, μες σε μια μέρα
θα μπορούσε να κάνει την απόσταση, φτάνει να το συντρόφευε
με τις πνοές του ούριος άνεμος.
Έχει λιμάνι απάνεμο, όπου τα πλοία ισόρροπα,
προτού ανοιχτούν στο πέλαγος, τραβούν νερό από σκοτεινές πηγές.
Εκεί λοιπόν μ’ εμπόδιζαν είκοσι μέρες οι θεοί˙ κι ούτε στιγμή
δεν έλεγαν τη θάλασσα να κυματίσουν άνεμοι της στεριάς καλοί,
που όταν φυσούν, γίνονται σύντροφοι των καραβιών
στα πλάτη της θαλάσσης.
Στο μεταξύ θα τέλειωναν κι όλες μας οι τροφές, μαζί τους των συντρόφων

στ. 380 **όταν λογόφεραν με τον Φιλομηλείδη:** Ο Φιλομηλείδης ήταν μυθικός βασιλιάς της Λέσβου. Λέγεται πως προκαλούσε όσους περνούσαν από το νησί του σε αγώνα πάλης. Όταν αγκυροβόλησαν στο νησί του οι Αχαιοί, τους προκάλεσε κι αυτούς. Στην πρόκληση απάντησε ο Οδυσσέας.

στ. 387 **ενάλιος γέροντας:** θαλασσινός γέροντας· εννοεί το γέροντα Πρωτέα (βλ. παρακάτω στους στίχους *δ* 406 και 428 κ.ε.), που ήταν θαλασσινός θεός.

το κουράγιο, αν δεν με σπλαχνιζόταν μια θεά να μ’ ελεήσει·
του αδάμαστου Πρωτέα η κόρη, του ενάλιου γέροντα,
η Ειδοθέη — εκείνης την καρδιά φαίνεται πως πολύ συγκίνησα.
Κι όπως παράδερνα μονάχος στο νησί, απ’ τους συντρόφους χωρισμένος,
φάνηκε ξαφνικά μπροστά μου· αυτοί περιτριγύριζαν τις όχθες
του νησιού, κι όλη τη μέρα ψάρευαν με τα καμπύλα αγκίστρια,
γιατί τους θέριζε της άδειας τους κοιλιάς η πείνα.
Στάθηκε τότε εκείνη πλάι μου, μιλώντας είπε:
“Ξένε μου, παραείσαι νήπιος; χαλάρωσε κι ο νους σου; ή μήπως
θεληματικά μού αφήνεσαι, απολαμβάνοντας τον πόνο των παθών σου;
Αφού τόσο καιρό εμποδίζεσαι, και δεν μπορείς να βρεις
κάποια σωτήρια λύση, τώρα που πια εξαντλήθηκε κι η αντοχή
των φίλων σου”.
Στον λόγο της εγώ αποκρίθηκα με τον δικό μου λόγο:
“Θα σου μιλήσω φανερά, όποια θεά κι αν είσαι·
όχι, δεν αποκλείστηκα από μόνος μου· μάλλον θα πρέπει
να ’χω σφάλει στους θεούς που τον πλατύ ουρανό κατέχουν.
Αλλά από σένα τώρα περιμένω να μου πεις, αφού οι αθάνατοι
ξέρουν τα πάντα, το ποιος θεός δεμένο με κρατεί, ποιος έκλεισε
τον δρόμο μου, το πώς θα βρω τον νόστο μου, περνώντας
το ψαρίσιο πέλαγος”.
Έτσι της μίλησα, κι εκείνη, σεβαστή θεά, πήρε τον λόγο κι είπε:
“Ξένε, θα σου μιλήσω ειλικρινά και τίμια:
Στα μέρη αυτά κυκλοφορεί ο ενάλιος γέρος που ποτέ δεν σφάλλει,
αθάνατος ο Αιγύπτιος Πρωτέας, που ορίζει με τη γνώση του
όλης της θάλασσας τα βάθη, στον Ποσειδώνα ωστόσο υποτελής —
λένε πως είναι εκείνος που με γέννησε, ο πατέρας μου.
Αυτόν λοιπόν, αν με κάποιον τρόπο εσύ κατόρθωνες να παγιδέψεις,
να τον πιάσεις, θα ’ταν σε θέση να σου πει τον νόστο σου,
να σου μετρήσει το μακρύ ταξίδι,
το πώς θα γύριζες περνώντας το ψαρίσιο πέλαγος.
Ακόμη, ξένε ευγενικέ, ανίσως θέλεις, εκείνος θα μπορούσε να σου μαρτυρήσει
και τι κακό ή καλό έχει συντελεστεί μες στο παλάτι σου,
αφότου εσύ πήρες τον τόσο μακρινό, μαρτυρικό σου δρόμο φεύγοντας”.
Στα λόγια της εγώ μ’ αυτά τα λόγια μου ανταποκρίθηκα:
“Εξήγησέ μου τώρα εσύ το πώς να παγιδέψω τον θεϊκό Πρωτέα,
μήπως προλάβει και με δει, με αναγνωρίσει πρώτος και ξεφύγει·

γιατί είναι δύσκολο θεός να δαμαστεί από θνητού το χέρι".
Έτσι της μίλησα, κι εκείνη αμέσως μου αποκρίθηκε:
"Ό,τι ρωτάς, θα το εξηγήσω εγώ, ομολογώντας όλη την αλήθεια.
Όταν ο ήλιος ανεβαίνοντας φτάσει στη μέση του ουρανού,
τότε κι ο άσφαλτος, ενάλιος γέροντας βγαίνει απ' τη θάλασσα
με του Ζεφύρου τις πνοές, στο μαύρο του νερού ανατρίχιασμα
κρυμμένος, και βγαίνοντας κοιμάται βαθιά σε θολωτές σπηλιές.
Γύρω του αθρόες φώκιες άποδες, κόρες της όμορφης θαλασσινής θεάς,
κι αυτές αφήνουν το ψαρί νερό και δίπλα του πλαγιάζουν,
βαριά αναδίνοντας τη μυρωδιά του απύθμενου πελάγους.
Εκεί λοιπόν, μόλις χαράζοντας φανεί η αυγή, θα σε οδηγήσω
εγώ, να γείρεις πλάι τους˙ αλλά κι εσύ ξεδιάλεξε
τρεις από τους συντρόφους σου — ας είναι
των καραβιών με τις γερές κουβέρτες οι καλύτεροι.
Και τώρα θα σου πω κι όλες του γέροντα τις πονηριές˙
τις φώκιες πρώτα θα μετρήσει, βήμα βήμα,
κι αφού τις δει και λογαριάζοντας στα πέντε δάχτυλα
τις βρει σωστές, θα πέσει εκεί στη μέση να πλαγιάσει,
σαν τον βοσκό με το κοπάδι του, ανάμεσα στα πρόβατά του.
Κι όταν τον δείτε πια στον ύπνο βυθισμένο,
δικό σας μέλημα, με βία και δύναμη να τον κρατήσετε
γερά, όσο κι αν δέρνεται παλεύοντας να σας ξεφύγει.
Γιατί θα δοκιμάσει αλλάζοντας την όψη του μ' ό,τι ερπετό
στο χώμα σέρνεται, θα γίνει και νερό, κι ακαταμάχητη φωτιά.
Όμως εσείς μην τον αφήσετε απ' τα χέρια σας,
όλο και δυνατότερο το σφίξιμό σας.
Και μόνον όταν μιλώντας σάς ρωτήσει,
ίδιος στην όψη πάλι, όπως τον είδατε προτού ξαπλώσει,
τότε κι εσύ τη βία χαλάρωσε, λύσε τον γέροντα,
γενναίε, και ρώτησέ τον ποιος θεός σε κατατρέχει,

στ. 447 **με του Ζεφύρου τις πνοές:** με τις πνοές του δυτικού ανέμου. Τον άνεμο που φυσά από τα δυτικά και σήμερα οι ναυτικοί τον λένε ζέφυρο ή πουνέντε.

στ. 449 **Γύρω του αθρόες φώκιες άποδες, κόρες της όμορφης θαλασσινής θεάς:** πιθανόν εννοεί τη θεά Αμφιτρίτη. Βλ. σχόλιο στο στίχο *γ* 100.

στ. 455 **των καραβιών με τις γερές κουβέρτες:** των καραβιών με τα γερά φτιαγμένα καταστρώματα. Η κουβέρτα ή κατάστρωμα είναι η επάνω στρώση των ξύλων που καλύπτουν το κοίλο μέρος του πλοίου και το προστατεύουν από τα νερά των κυμάτων ή της βροχής, γιατί χάρη στην ελαφρά καμπυλότητά της τα διοχετεύει στη θάλασσα. Βλ. Παράρτημα, σ. 480, εικ. 9.2.

τον νόστο να σου πει, πώς θα περάσεις το ψαρίσιο πέλαγος”.
Τον λόγο της τελειώνοντας, βυθίστηκε στο κύμα της θαλάσσης.
Όσο για μένα, τράβηξα στα καράβια, στημένα εκεί στην άμμο,
κι όπως εβάδιζα, κυμάτιζε τα στήθη μου η καρδιά μου.
Αλλ’ όταν, στο ακροθαλάσσι κατεβαίνοντας έφτασα το καράβι,
φροντίσαμε το δείπνο μας, κι έπεσε το σκοτάδι
νύχτας αθάνατης — εμείς πλαγιάσαμε στο περιγιάλι τότε.
Την άλλη μέρα, όταν ξημέρωσε ροδίζοντας τον ουρανό η Αυγή,
προχώρησα στην αμμουδιά μιας θάλασσας απέραντης
κι εκεί γονυπετής παρακαλιόμουν τους θεούς˙ πήρα μαζί μου
και τους τρεις συντρόφους — σ’ αυτούς που ’χα την πιο μεγάλη εμπιστοσύνη
στην κάθε κίνησή μου.
Στο μεταξύ κι εκείνη, βυθισμένη στην ανοιχτή αγκαλιά της θάλασσας,
από τα πελαγίσια βάθη φέρνει τέσσερα δέρματα από φώκιες —
ήσανε και τα τέσσερα μόλις γδαρμένα˙ γιατί το σκέφτηκε καλά
με δόλο να γελάσει τον πατέρα της.
Εκεί λοιπόν στην αλμυρή αμμουδιά άνοιξε με τα χέρια της
λακκούβες να πλαγιάσουμε, και καθισμένη μας περίμενε.
Αλλά κι εμείς προφτάσαμε και πήγαμε πολύ κοντά της,
οπότε εκείνη στη σειρά μάς πλάγιασε κι έβαλε πάνω στον καθένα από ένα δέρμα.
Δεν θα μπορούσε να βρεθεί χειρότερο καρτέρι˙ φριχτά μας τυραννούσε
η καταραμένη οσμή απ’ τις θαλάσσιες φώκιες —
γιατί ποιος θα βαστούσε να κουρνιάσει στο πλάι θηρίου πελαγίσιου;
Αλλά μας έσωσε από μόνη της, σοφίστηκε μεγάλο το όφελός μας˙
έφερε κι έβαλε κάτω από τα ρουθούνια μας σ’ όλους την αμβροσία,

στ. 496 **έφερε κι έβαλε κάτω από τα ρουθούνια μας σ’ όλους την αμβροσία:** Η αμβροσία ήταν αποκλειστικά τροφή των θεών. Σαν θεϊκή τροφή εκτός από πολύ εύγευστη ήταν και εξαιρετικά ευωδιαστή. Η λέξη *“αμβροσία”* παράγεται από τη λέξη *“άμβροτος”* που σήμαινε αθάνατος· η λέξη *“βροτός”* σήμαινε θνητός.

Εικ. 32 Ο Πρωτέας με τις φώκιες του στο ακροθαλάσσι.
[Από την εικονογράφηση του έργου "Το βιβλίο της μυθολογίας", εκδ. Δεληθανάση, 1993]

που ευώδιασε τόσο γλυκά κι εξουδετέρωσε τη βρώμα απ’ τη δορά του
τέρατος.
Έτσι με υπομονή όλο το πρωινό προσμέναμε, ώσπου
κοπάδι πρόβαλαν βγαίνοντας απ’ τη θάλασσα κι οι φώκιες,
που πλάγιασαν να κοιμηθούν με τη σειρά στο ακροθαλάσσι.
Πάνω στο μεσημέρι φτάνει απ’ το πέλαγος κι ο γέροντας,
βρήκε τις φώκιες του καλοθρεμμένες, πηγαινοήλθε σε όλες,
λογάριασε τον αριθμό τους, και πρώτους μέτρησε κι εμάς
με τ’ άλλα του θηρία, δίχως να βάλει ο νους του τον στημένο δόλο μας.
Ύστερα πέφτει κι αυτός να κοιμηθεί. Οπότε εμείς κραυγάζοντας
πάνω του ορμήξαμε, τυλίξαμε γερά τα χέρια μας
στο σώμα του. Αλλά κι ο γέροντας καθόλου δεν λησμόνησε
τη δολερή του τέχνη:
έγινε λιοντάρι πρώτα με περήφανο το γένι του, φίδι μετά
και λεοπάρδαλη και μέγας κάπρος˙ έγινε τέλος και νερό
που τρέχει, δέντρο με φύλλωμα αψηλό —
κι ωστόσο εμείς με υπομονή τον συγκρατούσαμε γερά.
Όταν αργά βαρέθηκε τις δόλιες αλλαγές του,
τότε γυρίζοντας ο γέροντας μου μίλησε ρωτώντας:
“Άραγε ποιος θεός, του Ατρέα γιε, συνταίριαξε μαζί σου
τις βουλές του, με το στανιό να με συλλάβεις, στήνοντας
καρτέρι; τι τόσο σ’ αναγκάζει;”.
Έτσι μου μίλησε, κι εγώ αμέσως του αποκρίθηκα:
“Το ξέρεις, γέροντα, και μόνος σου˙ γιατί λοιπόν γυρεύεις
με τα λόγια σου να με παραπλανήσεις;
Σ’ ένα νησί εμποδίζομαι τόσον καιρό και δεν μπορώ
να βρω σωτήρια λύση — έτσι η καρδιά μου κάθε μέρα λιγοστεύει.
Αλλά ομολόγησέ μου τώρα εσύ, αφού οι θεοί τα ξέρουν όλα˙
σαν ποιος θεός μ’ έχει δεμένο, ποιος τον δρόμο μου έφραξε˙
πες και τον νόστο μου, πώς θα περάσω το ψαρίσιο πέλαγος”.
Στα λόγια μου εκείνος μιλώντας αποκρίθηκε:
“Όφειλες στον Δία πρώτα και στους άλλους αθανάτους
ιερά κι ωραία σφάγια να προσφέρεις, προτού ανεβείς
και το καράβι σου σε ταξιδέψει γρήγορα στην πατρίδα,
το πέλαγος περνώντας με το σκούρο χρώμα του κρασιού.
Γιατί της μοίρας σου δεν είναι να δεις δικούς, να φτάσεις
στο καλοχτισμένο σπιτικό σου, να πιάσεις χώμα πατρικό,
αν δεν περάσεις πάλι τα νερά του Αιγύπτου, του ποταμού

που κατεβαίνει από τον ουρανό ψηλά˙ αν δεν προσφέρεις
εκατόμβες, θυσία μεγάλη, στους αθάνατους
όσοι κατέχουν τον πλατύ ουρανό.
Τότε οι θεοί θα δώσουν και θ’ ανοίξουν τον δρόμο σου που λαχταράς”.
Έτσι μιλώντας, μέσα μου κλονίστηκε η καρδιά μου,
που με παρακινούσε, περνώντας πάλι τις ομίχλες του πελάγους,
στην Αίγυπτο να φτάσω — δρόμος μακρύς και τόσο δύσκολος.
Και μολοντούτο πήρα ξανά τον λόγο και του μίλησα:
“Αυτά θα γίνουν, γέροντα, όπως τα λες και τα προστάζεις.
Μα τώρα πες μου κάτι ακόμη, ομολογώντας την αλήθεια˙
γύρισαν ίσως σώοι κι άβλαβοι με τα καράβια τους οι Αχαιοί, όσοι
στην Τροία ξέμειναν, όταν ο Νέστορας κι εγώ κινούσαμε;
ή μήπως κάποιος χάθηκε μ’ έναν χαμόν αφρόντιστο πάνω στο πλοίο του
ή και στα χέρια των δικών του, μετά τον πόλεμο
που τον κατόρθωσε;”.
Κι όπως του μίλησα, εκείνος γύρισε τον λόγο κι είπε:

στ. 533-4 **αν δεν περάσεις πάλι τα νερά του Αιγύπτου, του ποταμού / που κατεβαίνει από τον ουρανό ψηλά:** Πρόκειται για τον ποταμό Νείλο.

Εικ. 33 Ανρί Σερίρ «Ο θάνατος του Αίαντα».

[Έργο του 1820 του Γάλλου ζωγράφου Ανρί Σερίρ (Henri Serrur), Λίλλη, Μουσείο Καλών Τεχνών]

**«Ο Αίας ο Λοκρός χαλάστηκε ...
γιατί καυχήθηκε πως μόνος του, και
δίχως να το θέλουν οι θεοί,
εγλίτωσε απ’ το πελώριο κύμα».** (*δ* 559-566)

“Ω γιε του Ατρέα, τι γυρεύεις και ρωτάς γι’ αυτά, ποια
η ανάγκη σου να μάθεις, ψάχνοντας την κρυφή δική μου γνώση;
Γιατί στο λέω, αδάκρυτος δεν πρόκειται να μείνεις για πολύ,
μόλις τ’ ακούσεις όλα κι ακριβώς.
Λοιπόν, πολλοί χαλάστηκαν αλλά και σώθηκαν πολλοί.
Από τους αρχηγούς των Αχαιών, που χάλκινο πουκάμισο φορούν,
δύο μονάχα χάθηκαν και παν στου γυρισμού τον δρόμο —
στη μάχη ξέρεις, ήσουν κι εσύ παρών˙
ένας ακόμη, ζωντανός, κάπου εμποδίζεται στα απέραντα πελάγη.
Ο Αίας ο Λοκρός χαλάστηκε, μαζί με τα μακρόκουπα καράβια του.
Τον έριξε ο Ποσειδώνας πρώτα στης Γύρης τους μεγάλους βράχους,
αλλά τον έσωσε προσώρας από την απειλή της θάλασσας.
Και θα μπορούσε μέχρι τέλους ν’ αποφύγει το μοιραίο, μόλο
που τον μισούσε η Αθηνά, αν δεν ξεστόμιζε τον υπερφίαλο λόγο,
αν δεν είχε τόσο ψηλώσει ο νους του˙
γιατί καυχήθηκε πως μόνος του, και δίχως να το θέλουν οι θεοί,
εγλίτωσε απ’ το πελώριο κύμα.
Αλλά τον άκουσε ο Ποσειδώνας που μεγαλαυχήθηκε,
κι ευθύς την τρίαινα πιάνει στα στιβαρά του χέρια,
την κατεβάζει πάνω στον Γυραίο βράχο, τον έσχισε στα δυο.
Το ’να του μέρος έμεινε επιτόπου˙ το απόκομμα όμως έπεσε
στο πέλαγος, αυτό που πάνω του ο Αίας πιασμένος
παραλογίστηκε κι ο νους του ψήλωσεν.
Κι εκείνο τότε τον παρέσυρε βαθιά, στα απέραντα πελάγη,
όπου και χάθηκε στα κύματα, πνίγηκε στ’ αλμυρό νερό.
Ο αδερφός σου κάπως ξέφυγε τη μοίρα του θανάτου,
γλίτωσε με τα βαθουλά καράβια του, γιατί τον έσωσε η σεβάσμια Ήρα.
Αλλ’ όταν κόντευε να παρακάμψει το ψηλό βουνό,
στον κάβο του Μαλέα ξέσπασε θύελλα, τον σήκωσε και τον παρέσυρε

στ. 559 **Ο Αίας ο Λοκρός:** Βλ. το σχόλιο στους στίχους *α* 363-5.

στ. 560 **στης Γύρης τους μεγάλους βράχους:** οι μεγάλοι βράχοι της Γύρης ήταν σκόπελοι κοντά στο ακρωτήριο Καφηρέα (καβο-Ντόρο), στο νοτιοανατολικό άκρο της Εύβοιας· κατ’ άλλους ήταν ερημονήσια κοντά στη Μύκονο.

στ. 576 **τον έσωσε η σεβάσμια Ήρα:** Η Ήρα, θεά σεβάσμια και αυστηρή, προστάτιδα του γάμου, ήταν κόρη του Κρόνου και της Ρέας, σύζυγος του Δία. Βλ. Παράρτημα σ. 463, εικ. 1.5.

στ. 578 **στον κάβο του Μαλέα ξέσπασε θύελλα:** στο ακρωτήριο του Μαλέα (καβο-Μαλιάς) στο νοτιοανατολικό άκρο της Πελοποννήσου· ήταν και είναι περιβόητο μεταξύ των ναυτικών για τους κινδύνους που κρύβει το πέρασμά του.

ξανά προς το ψαρίσιο πέλαγος˙ ώσπου τον έφερε,
βαριά βογγώντας, στο τελευταίο ακραίο σύνορο της χώρας,
όπου παλιά ζούσε ο Θυέστης, και τώρα του Θυέστη ο γιος, ο Αίγισθος.
Μα να που πήρε πια να φαίνεται ο σωτήριος νόστος,
γιατί οι θεοί γύρισαν σε καλόν τον άνεμο, κι έφτασαν έτσι στα δικά τους μέρη.
Όλος χαρά πάτησε τότε της πατρίδας του το χώμα,
στα χέρια του το πήρε, το φιλούσε, κι έχυνε δάκρυα θερμά
ποτάμι, βλέποντας επιτέλους με αγαλλίαση τη γη του.
Αλλά τον είδε επάνω απ' τη σκοπιά του ο φύλακας —
αυτός που εκεί τον έστησε ο δόλιος Αίγισθος,
με την υπόσχεση να τον αμείψει, προσφέροντας δυο τάλαντα χρυσού.
Και κατασκόπευε σωστά ένα χρόνο, μήπως και του περάσει
απαρατήρητος εκείνος και θυμηθεί το ορμητικό του θάρρος.
Έτρεξε αμέσως στο παλάτι, την αγγελία να φέρει
στον βασιλιά της χώρας, κι ευθύς ο Αίγισθος σοφίστηκε
μια τέχνη δολερή.
Απ' τον λαό ξεδιάλεξε είκοσι άντρες, τους καλύτερους,
και του 'στησε καρτέρι, ενώ μες στο παλάτι, αλλού,
παράγγειλε δείπνο φιλόξενο να στρώσουν.
Μετά κίνησε ο ίδιος, τον στρατηλάτη Αγαμέμνονα να προσκαλέσει,
μ' άμαξες κι άλογα, μέσα του μελετώντας πράξη ανίερη.
Κι έτσι, δίχως να ξέρει ο άλλος τι χαμός τον περιμένει,
τον πήρε μέσα και τον έσφαξε πάνω στο δείπνο,
σαν βόδι που το σφάζουν στο παχνί του.
Κανένας δεν απόμεινε στο τέλος ζωντανός, μήτε απ' τους συνοδούς
του Ατρείδη, μήτε και του Αιγίσθου — όλοι τους μεταξύ τους
σκοτωθήκαν στο παλάτι".

στ. 581 **όπου παλιά ζούσε ο Θυέστης:** Ο Θυέστης ήταν γιος του Πέλοπα, αδερφός του Ατρέα· η επικράτειά του κατ' άλλους τοποθετείται στην Αργολίδα και κατ' άλλους στα Κύθηρα. Ο στόλος του Αγαμέμνονα κατευθυνόμενος προς τις Μυκήνες πέρασε πρώτα το στενό ανάμεσα στην Εύβοια και την Άνδρο κι έπειτα ανάμεσα στην Αττική και την Κέα· προτού όμως προφτάσουν να στρέψουν και να μπουν στον Αργολικό κόλπο, μια ξαφνική θύελλα σηκώθηκε στον κάβο-Μαλιά, τους έσπρωξε ξανά στο ανοιχτό πέλαγος και τους έβγαλε στη χώρα του Θυέστη. Τελικά, από εκεί με ευνοϊκό άνεμο θα φτάσουν στη γη των Μυκηνών.

στ. 589 **προσφέροντας δυο τάλαντα χρυσού:** Το τάλαντο ήταν μονάδα μετάλλων. Είχε σχήμα τετράπλευρου με κοίλες και τις τέσσερις πλευρές του και ήταν μια πρακτική λύση για την αποθήκευση και τη μεταφορά των μετάλλων. Το βάρος ενός χάλκινου τάλαντου ήταν γύρω στα 30 κιλά. Βλ. Παράρτημα σ. 471, εικ. 3.8 και 3.9.

Σταμάτησε μιλώντας, κι εμένα σπάραξε η καρδιά μου˙
σωριάστηκα στην άμμο και θρηνούσα, δεν ήθελε η ψυχή μου
πια να ζει, τα μάτια μου να βλέπουνε το φως του ήλιου.
Κάποτε χόρτασα το κλάμα και το κύλισμά μου,
και τότε αλάθευτος ο ενάλιος γέροντας μου ξαναμίλησε:
“Μην κλαις, του Ατρέα γιε, ασταμάτητα,
γιατί το κλάμα δεν βγάζει πουθενά. Μόνο δοκίμασε
να φτάσεις το ταχύτερο στην πατρική σου γη.
Ή θα πετύχεις ζωντανόν ακόμη τον φονιά ή σ’ έχει προλάβει κιόλας
και τον σκότωσε ο Ορέστης — τότε προφταίνεις
δεν προφταίνεις την ταφή του”.
Μ’ αυτά τα λόγια κάπως μαλάκωσε η καρδιά μου,
ζεστάθηκε η περήφανη ψυχή μου, μ’ όλη την πίκρα της.
Κι όπως βρήκα και πάλι τη φωνή μου, μιλώντας
πέταξαν τα λόγια μου σαν τα πουλιά:
“Γι’ αυτούς, ξέρω το τέλος τους˙ τον τρίτο τώρα εσύ ονομάτισε,
ποιος είναι ακόμη ο ζωντανός, που πέρα στα ανοιχτά πελάγη
τον κρατούν εμποδισμένο — ή λογαριάζεται νεκρός;
Θέλω ν’ ακούσω, κι ας με σφάζει ο πόνος”.
Έτσι του μίλησα, κι εκείνος αποκρίθηκε:
“Γιος του Λαέρτη, τόπος του η Ιθάκη˙
τον είδα σ’ ένα απόμακρο νησί, να χύνει μαύρο δάκρυ
στο μέγαρο της νύμφης Καλυψώς, που άθελά του τον κρατεί
δικό της˙ κι εκείνος δεν μπορεί να βρει πατρίδα,
του λείπουν καράβια με κουπιά, του λείπουν σύντροφοι,
για να τον ταξιδέψουν στην πλατιά ράχη της θάλασσας.
Όσο για σένα, ω θεϊκέ Μενέλαε, δεν είναι το γραφτό σου
στο ιππόβοτο Άργος τα μάτια σου να κλείσεις
κι εκεί να βρεις τη μοίρα του θανάτου.
Στα πέρατα της γης θα σε προπέμψουν, στα Ηλύσια πεδία

στ. 633 **στο ιππόβοτο Άργος:** Βλ. το σχόλιο στο στ. *γ* 307.

στ. 635-7 **Στα πέρατα της γης θα σε προπέμψουν, στα Ηλύσια πεδία / οι θεοί· όπου ο ξανθός Ραδάμανθης, όπου ζωή μακαρισμένη, / χαρισάμενη μέλλεται των ανθρώπων:** Στο δυτικό άκρο της γης βρίσκονταν τα *Ηλύσια πεδία,* χώρα παραδεισένια όπου επικρατούσε διαρκής άνοιξη (βλ. στ. *δ* 638-640) και όπου οι θεοί έστελναν μετά το θάνατό τους τους ήρωες και τους ανθρώπους που αγαπούσαν. Ο Πρωτέας προφητεύει στο Μενέλαο ότι θα στείλουν οι θεοί κι αυτόν στα Ηλύσια πεδία, μια που είναι γαμπρός του Δία (βλ. στ. *δ* 641), όπως έστειλαν και τον ημίθεο Ραδάμανθη, το γιο του Δία και της Ευρώπης.

οι θεοί˙ όπου ο ξανθός Ραδάμανθης, όπου ζωή μακαρισμένη,
χαρισάμενη μέλλεται των ανθρώπων.
Χιόνι δεν πέφτει, μήτε ο βαρύς χειμώνας με νεροποντές˙
αδιάκοπα τις ξάστερες πνοές του Ζέφυρου ο Ωκεανός
σηκώνει, και τη δροσιά χαρίζει στους ανθρώπους —
έχεις γυναίκα την Ελένη, είσαι του Δία γαμπρός”.
Τον λόγο του τελειώνοντας, βυθίστηκε στα πελαγίσια κύματα.
Τότε κι εγώ κίνησα στα καράβια, μαζί με τους ισόθεους συντρόφους,
κι όπως εβάδιζα, κυμάτιζε τα στήθη μου η καρδιά μου.
Ώσπου βρεθήκαμε ξανά στο πλοίο, κάτω στο περιγιάλι˙
εκεί φροντίσαμε το δείπνο μας, σε λίγο νύχτα αθάνατη μας τύλιξε,
και τότε εμείς γείραμε στην ακτή, να κοιμηθούμε.
Όταν ξημέρωσε την άλλη μέρα ροδίζοντας τον ουρανό η Αυγή,
πρώτα στο θείο κύμα σύραμε τα καράβια,
ορθώσαμε κατάρτια και πανιά στα ισόρροπα πλεούμενα,
μετά ανεβήκαμε κι εμείς˙ οι σύντροφοι με τη σειρά κάθισαν
στα ζυγά και πήραν να χτυπούν με τα κουπιά
την αφρισμένη θάλασσα.
Γυρίζοντας πίσω στον Αίγυπτο, θείο ποτάμι με πηγές στον ουρανό,
έστησα τα καράβια και θυσία τελούσα τέλειες εκατόμβες.
Κι όταν μαλάκωσα τον χόλο των αθάνατων θεών,
ύψωσα σήμα του Αγαμέμνονα, να μείνει αλησμόνητο το κλέος του.
Τελειώνοντας αυτά, ξεκίνησα˙ αγέρι πρίμο οι θεοί
μου χάρισαν, και γρήγορα γυρίζοντας έφτασα
στη γλυκιά πατρίδα.
Αλλά κι εσύ, λέω να μείνεις κι άλλο στο παλάτι —
έντεκα μέρες, να συμπληρωθούν οι δώδεκα.

στ. 639-40 **αδιάκοπα τις ξάστερες πνοές του Ζέφυρου ο Ωκεανός / σηκώνει, και τη δροσιά χαρίζει στους ανθρώπους:** Ο Ωκεανός ήταν ο μέγας και ευρύς ποταμός ο οποίος, όπως πίστευαν, έζωνε κυκλικά τη γη, που τη ήθελαν επίπεδη. Από εκεί, από την άκρη του ορίζοντα, έρχονταν και οι άνεμοι, όπως και τα σύννεφα, που σπρωγμένα από τη δύναμη των ανέμων έφερναν τη βροχή και ανανέωναν τις πηγές και τα ποτάμια. Έτσι εξηγείται, σύμφωνα με μια άποψη, γιατί θεωρούσαν τον Ωκεανό πατέρα όλων των ποταμών και γιατί φαντάζονταν πως αυτός σηκώνει τους ανέμους. Για το Ζέφυρο βλ. σχόλιο στο στ. *δ* 447.

στ. 651-3 **οι σύντροφοι με τη σειρά κάθισαν / στα ζυγά και πήραν να χτυπούν με τα κουπιά / την αφρισμένη θάλασσα:** Τα ζυγά είναι οι ξύλινοι πάγκοι όπου καθισμένοι οι κωπηλάτες χειρίζονται τα κουπιά. Βλ. Παράρτημα σσ. 480-2.

Τότε κι εγώ με το καλό θα σε ξεπροβοδίσω, δώρα λαμπρά
θα σου χαρίσω˙ άλογα τρία κι άμαξα καλοξυσμένη˙
ακόμη θα σου δώσω ωραία κούπα, σπονδή να κάνεις
στους αθάνατους θεούς, να με θυμάσαι παντοτινά».

....

Εικ. 34 Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα «Μάσκα-Πρωτέας».
[Ανάγλυφο, ασήμι και πολύτιμοι λίθοι, 50 x 50 εκ., (1986), του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (1906-1994), Συλλογή Κριεζώτου]

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

γ 31-380 Ο Τηλέμαχος στην Πύλο – Η αφήγηση του Νέστορα

1. Τι πετυχαίνει ο ποιητής βάζοντας τον ίδιο το Νέστορα να αφηγείται τις δικές του περιπέτειες και τις περιπέτειες άλλων συμπολεμιστών του;
2. Να καταγράψετε τους ήρωες της τρωικής εκστρατείας οι οποίοι αναφέρονται στην αφήγηση του Νέστορα και να τους κατατάξετε σε κατηγορίες ανάλογα με τη μοίρα που είχε ο καθένας κατά τη διάρκεια του τρωικού πολέμου και κατά την επιστροφή του μετά την άλωση της Τροίας.
3. Ποιες συγκεκριμένες πληροφορίες παίρνει ο Τηλέμαχος για την τύχη του πατέρα του από το Νέστορα;
4. Στην αφήγηση του Νέστορα να προσδιορίσετε και, όπου είναι δυνατόν, να περιγράψετε τη διάθεση του αφηγητή, το ακροατήριο, το χρόνο και το χώρο της αφήγησης, την αφορμή και το θέμα της.
5. Αφού λάβετε υπόψη σας το κείμενο της ραψ. *γ* 31-380 και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψ. *β* και *γ,* να εντάξετε το κείμενο της ενότητας αυτής στη μεγάλη αφηγηματική ενότητα στην οποία ανήκει και να συντάξετε ένα κείμενο 80-100 λέξεων με το οποίο θα αφηγείστε τα αμέσως προηγούμενα και τα αμέσως επόμενα.

δ 241-666 Ο Τηλέμαχος στη Σπάρτη – Οι αφηγήσεις της Ελένης και του Μενέλαου

6. Τι πετυχαίνει ο ποιητής βάζοντας τον ίδιο το Μενέλαο και την Ελένη να αφηγούνται τις δικές τους περιπέτειες και τις περιπέτειες άλλων ηρώων;
7. Να καταγράψετε τους ήρωες της τρωικής εκστρατείας οι οποίοι αναφέρονται στην αφήγηση του Μενέλαου και να τους κατατάξετε σε κατηγορίες ανάλογα με τη μοίρα που είχε ο καθένας κατά τη διάρκεια του τρωικού πολέμου και κατά την επιστροφή του μετά την άλωση της Τροίας.
8. Ποιες συγκεκριμένες πληροφορίες παίρνει ο Τηλέμαχος για την τύχη του πατέρα του από την αφήγηση του Μενέλαου;
9. Στη μακρά αφήγηση του Μενέλαου να προσδιορίσετε και, όπου είναι δυνατόν, να περιγράψετε τη διάθεση του αφηγητή, το ακροα-

τήριο, το χρόνο και το χώρο της αφήγησης, την αφορμή και το θέμα της.

10. Αφού διαβάσετε το απόσπασμα από το θεατρικό έργο «Η Ελένη της Σπάρτης» του Φλαμανδού ποιητή Εμίλ Βεράρεν (βλ. Παράρτημα σ. 435), να περιγράψετε και να χαρακτηρίσετε τις σχέσεις του Μενέλαου και της Ελένης στο απόσπασμα της ραψωδίας *δ* που γνωρίσατε και στο θεατρικό αυτό απόσπασμα.

ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ "ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑΣ"

1. Να υποθέσετε τι θα έλεγε η Αθηνά στο Δία και τους άλλους θεούς, αν ήθελε να τους ενημερώσει για όσα είδε να συμβαίνουν στην Ιθάκη και στην Πύλο και για όσα η ίδια έκανε.

   Να συντάξετε ένα κείμενο 200-250 λέξεων με το θέμα αυτό με τη βοήθεια του ομηρικού κειμένου και των περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών *γ* και *δ*.

2. Να περιγράψετε την κατάσταση που επικρατεί στην Ιθάκη, όπως αυτή παρουσιάζεται στις *α* και *β* ραψωδίες, σε ένα κείμενο 300-350 λέξεων.

3. Στις *α* και *β* ραψωδίες ο ποιητής φροντίζει, ώστε είτε ο ίδιος είτε τα διάφορα πρόσωπα με τη δράση και τη συμπεριφορά τους γενικά να μας δώσουν μια εικόνα της κατάστασης που επικρατεί στην Ιθάκη.

   Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Οδυσσέας απουσιάζει από την Ιθάκη, αλλά επίκειται ο νόστος του, να συζητήσετε το λόγο για τον οποίο το κάνει αυτό ο ποιητής.

4. Ο Τηλέμαχος στην προσπάθειά του να υλοποιήσει τις προτροπές - οδηγίες της Αθηνάς με τη στάση - συμπεριφορά του στην Ιθάκη μετά την αναχώρηση της θεάς και κατά την “αγορά” των Ιθακησίων, αλλά και με το ταξίδι του στην Πύλο και στη Σπάρτη δοκιμάζει να εξομοιωθεί με τον πατέρα του.

   Να συζητήσετε την άποψη αυτή για το στόχο της “Τηλεμάχειας” και να προσπαθήσετε να την υποστηρίξετε ή να την απορρίψετε αιτιολογημένα.

   Κατά τη συζήτηση να λάβετε υπόψη σας και τους στίχους *δ* 153-154 όπου μιλά η Ελένη:

   «Ομολογώ, ποτέ μου ως τώρα δεν είδα άνθρωπος να μοιάζει τόσο
   (άντρας, γυναίκα — τον βλέπω και θολώνει ο νους μου)
   όπως αυτός στου μεγαλόψυχου Οδυσσέα το γιο»

και το στίχο *δ* 686, όπου ο Μενέλαος λέει στον Τηλέμαχο:

> «Καλό το γονικό σου αίμα, παιδί μου αγαπημένο, το μαρτυρούν τα λόγια σου.»

Στην περίπτωση που αποδεχτείτε την ερμηνεία αυτή, σκεφτείτε για ποιο λόγο ο ποιητής επιδιώκει να "ενηλικιώσει" τον Τηλέμαχο και να τον εξομοιώσει με τον πατέρα του.

5. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η δομή της "Τηλεμάχειας".

α. Να συμπληρώσετε στις παρενθέσεις τα γράμματα των ραψωδιών στις οποίες συνέβησαν τα γεγονότα που περιγράφει η κάθε φράση.

β. Να συμπληρώσετε τα κενά διαστήματα στις αγκύλες με μία από τις παρακάτω φράσεις, εκείνη που ταιριάζει σε κάθε γεγονός:

αναστέλλεται προσωρινά
δεν επιτυγχάνεται
επιτυγχάνεται
οι τελευταίες πληροφορίες για τον Οδυσσέα
πληροφορίες για νόστους άλλων ηρώων - τίποτε σχεδόν για τον Οδυσσέα
πραγματοποιείται αμέσως

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑΣ

α' "αγορά" των θεών (ραψ. ...)

→ Α. απόφαση να επιστρέψει ο Οδυσσέας
→ Β. σχέδιο της Αθηνάς για την επιστροφή του Οδυσσέα

Η Αθηνά στην Ιθάκη:
οδηγίες στον Τηλέμαχο (ραψ. ...)
[..]

Ο Ερμής στην Ωγυγία:
εντολή στην Καλυψώ
[..]

Υλοποίηση των οδηγιών από τον Τηλέμαχο (ραψ. ... έως ...)

→ 1. "αγορά" των Ιθακησίων (ραψ. ...):
  → α. καταγγελία των μνηστήρων
  [..]
  → β. αποπομπή των μνηστήρων
  [..]

→ 2. αποδημία του Τηλέμαχου (ραψ. ... & ...): αναζήτηση του Οδυσσέα
  → α. στην Πύλο (ραψ. ...)
  [..]
  → β. στη Σπάρτη (ραψ. ...)
  [..]

6. Να συζητήσετε για ποιο λόγο ο ποιητής πλέκει το μύθο του Οδυσσέα έτσι, ώστε, ενώ αποφασίζεται ο νόστος του, πραγματοποιείται πρώτα η αναζήτησή του;

7. Στην Εισαγωγή (σσ. 13-14) αναφέρθηκε ότι στην επική ποίηση υπήρχαν ορισμένες φράσεις που επαναλαμβάνονταν απαράλλαχτες ή ελαφρώς παραλλαγμένες και μάλιστα σε συγκεκριμένες θέσεις μέσα στους στίχους. Οι επαναλαμβανόμενες αυτές φράσεις ονομάζονται ***εκφραστικοί τύποι*** (αλλιώς λέγονται: ***τυπικές εκφράσεις***) και είναι ένα ενδεικτικό στοιχείο για την προφορική σύνθεση, εκτέλεση και διάδοση των επών. Οι εκφραστικοί τύποι πολλές φορές καταλάμβαναν έναν ολόκληρο στίχο (λ.χ. *Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος, με φρόνηση και γνώση*). Άλλοι απ’ αυτούς ήταν **ρηματικοί** και άλλοι **ονοματικοί**. Οι ρηματικοί αποτελούνταν από φράσεις με πυρήνα τους ένα ρήμα ή μια μετοχή (λ.χ. *τότε απάντησε* ή *έτσι μιλώντας*) Οι ονοματικοί αποτελούνταν συνήθως από ένα κύριο όνομα (ενός θεού, ενός ήρωα, αλλά ακόμη και ενός ζώου ή πράγματος) συνοδευμένο από ένα επίθετο ή μια περίφραση (λ.χ. *ο ιππικός Γερήνιος Νέστωρ* ή *ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος*). Το νόημα αυτών των επιθέτων ή των περιφράσεων δεν ήταν πάντα δεμένο με τα συμφραζόμενα του κειμένου.

α. Να συγκεντρώσετε τους προσδιορισμούς, μονολεκτικούς και περιφραστικούς, που συνοδεύουν το όνομα της θεάς Αθηνάς (στίχοι *α* 93, 174, 197, 349, 355, 405-406, *γ* 255, 270) και να περιγράψετε ποιες ιδιότητες - χαρακτηριστικά γνωρίσματα αποδίδονται σ’ αυτήν με τους προσδιορισμούς αυτούς.

β. Να συζητήσετε *1.* αν το νόημα των προσδιορισμών αυτών είναι δεμένο ή όχι με τα συμφραζόμενα και τι προσθέτουν οι προσδιορισμοί αυτοί στο νόημα του κειμένου σε κάθε περίπτωση· και *2.* γιατί οι εκφραστικοί τύποι αποτελούν ενδεικτικό στοιχείο για την προφορική σύνθεση, εκτέλεση και διάδοση των επών.

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ - ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ "ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ"

1. α. Ας υποθέσουμε πως ως βοηθός σκηνοθέτη αναλαμβάνετε να βρείτε ποιοι ρόλοι υπάρχουν στην ταινία που θα γυρίσετε με θέμα την *Οδύσσεια,* ώστε να αναζητήσετε έπειτα τον ανάλογο αριθμό ηθοποιών και κομπάρσων. Μετά την ανάγνωση της "Τηλεμάχειας", συγκροτήστε έναν κατάλογο προσώπων με τρεις στήλες: Ι. πρόσωπα των οποίων ο ρόλος πρέπει να ανατεθεί σε ηθοποιούς, ΙΙ. πρόσωπα τα οποία προς το παρόν απλώς αναφέρονται, δίχως να εμφανίζονται επί σκηνής, τα οποία όμως εκτιμάτε ότι αργότερα θα παίξουν ρόλο και επομένως θα πρέπει να βρείτε ηθοποιούς και γι' αυτά, και τέλος ΙΙΙ. κομπάρσοι.

   β. Από όσα γνωρίζετε για την υπόθεση της *Οδύσσειας* θυμάστε άλλα πρόσωπα το ρόλο των οποίων θα πρέπει να αναθέσετε σε ηθοποιούς και τα οποία δεν αναφέρθηκαν καθόλου στην πρώτη μεγάλη αυτή αφηγηματική ενότητα; Σημειώστε τα σε μια χωριστή στήλη (IV). Συγκρίνοντας τον αριθμό των προσώπων των στηλών Ι και ΙΙ με τον αριθμό των προσώπων που δεν αναφέρονται καθόλου (στήλη IV), μπορούμε να πούμε ότι τα περισσότερα και σημαντικότερα πρόσωπα της *Οδύσσειας* έχουν ήδη παρουσιαστεί στην "Τηλεμάχεια";

   γ. Ποιο πρόσωπο νομίζετε πως θα έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην ταινία σας; Προσέξτε σε ποια στήλη σημειώσατε το όνομά του.

2. Στο χάρτη 3 που θα βρείτε στη σ. 494 του Παραρτήματος να χαράξετε τις πορείες του νόστου του Διομήδη, του Νέστορα, του Αγαμέμνονα και του Μενέλαου, χρησιμοποιώντας για την καθεμιά διαφορετικό χρώμα. Θα πρέπει να μελετήσετε πρώτα προσεχτικά τις σχετικές αφηγήσεις του Νέστορα και του Μενέλαου στις ραψωδίες *γ* και *δ,* καθώς και όσες γεωγραφικές πληροφορίες σάς δίνονται στα υποσελίδια σχόλια των ραψωδιών αυτών. [Φυσικά θα αγνοηθούν οι περιπλανήσεις του Μενέλαου (Κύπρος, Φοινίκη, Αιθίοπες, Λιβύη κ.λπ.) που δεν αναφέρονται στα αποσπάσματα της *Οδύσσειας* που περιέχονται στο βιβλίο αυτό].

3. Να καταγράψετε τους χαρακτηρισμούς και τις πληροφορίες που δίνουν άμεσα ή έμμεσα για την προσωπικότητα του Οδυσσέα η Αθηνά (ως θεά, αλλά και ως Μέντης ή Μέντορας), ο Δίας, ο Τηλέμαχος, η Πηνελόπη, οι μνηστήρες, ο Νέστορας, η Ελένη και ο Μενέλαος.

4. Στην Εισαγωγή (σσ. 13-14) αναφέρθηκε ότι στην επική ποίηση υπήρχαν ορισμένες φράσεις που επαναλαμβάνονταν απαράλλαχτες ή ελαφρώς παραλλαγμένες και μάλιστα σε συγκεκριμένες θέσεις μέσα στους στίχους. Οι επαναλαμβανόμενες αυτές φράσεις ονομάζονται **εκφραστικοί τύποι** (αλλιώς λέγονται: **τυπικές εκφράσεις**) και είναι ένα ενδεικτικό στοιχείο για την

προφορική σύνθεση, εκτέλεση και διάδοση των επών. Οι εκφραστικοί τύποι πολλές φορές καταλάμβαναν έναν ολόκληρο στίχο (λ.χ. *Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος, με φρόνηση και γνώση*). Άλλοι απ' αυτούς ήταν **ρηματικοί** και άλλοι **ονοματικοί**. Οι ρηματικοί αποτελούνταν από φράσεις με πυρήνα τους ένα ρήμα ή μια μετοχή (λ.χ. *τότε απάντησε* ή *έτσι μιλώντας*) Οι ονοματικοί αποτελούνταν συνήθως από ένα κύριο όνομα (ενός θεού, ενός ήρωα, αλλά ακόμη και ενός ζώου ή πράγματος) συνοδευμένο από ένα επίθετο ή μια περίφραση (λ.χ. *ο ιππικός Γερήνιος Νέστωρ* ή *ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος*). Το νόημα αυτών των επιθέτων ή των περιφράσεων δεν ήταν πάντα δεμένο με τα συμφραζόμενα του κειμένου.

Να συγκεντρώσετε τους προσδιορισμούς, μονολεκτικούς και περιφραστικούς, που συνοδεύουν τα ονόματα:

1. Αίγισθος (στίχοι *α* 33, 333, *γ* 227, 292, 356, *δ* 588),
2. Τηλέμαχος (στίχοι *α* 236, 256, 341, 433, 460, *γ* 232, *δ* 350),
3. Νέστορας (στίχοι *γ* 76, 88, 114, 233, 244, 296),
4. Ελένη (στίχοι *δ* 201, 241, 328, 339),
5. νησί (στίχοι *α* 58, 60, 220, *δ* 627).

α. Αφού περιγράψετε ποιες ιδιότητες - χαρακτηριστικά γνωρίσματα αποδίδονται με τους προσδιορισμούς αυτούς στα ονόματα αυτά, να αναζητήσετε μεταξύ αυτών μία ή δύο περιπτώσεις στις οποίες το νόημα των προσδιορισμών αυτών δε φαίνεται να είναι δεμένο με τα συμφραζόμενα του κειμένου.

β. Να βρείτε κι εσείς άλλο ένα όνομα πράγματος ή προσώπου που παρατηρήσατε ότι συνοδεύεται κατά κανόνα από τον ίδιο προσδιορισμό, περιφραστικό ή μονολεκτικό, και να παραθέσετε τους στίχους στους οποίους επιβεβαιώνεται η παρατήρησή σας.

γ. Να βρείτε μια φράση που παρατηρήσατε ότι επαναλαμβάνεται σταθερά ή ελαφρώς παραλλαγμένη και να επισημάνετε τους στίχους στους οποίους επιβεβαιώνεται η παρατήρησή σας.

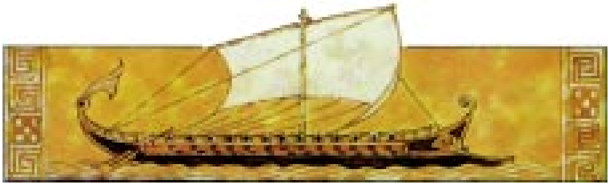

Εικ. 35 Ο Οδυσσέας.
Ο Οδυσσέας στηρίζοντας το ένα πόδι του σε βράχο, σκύβει μπροστά και χειρονομεί σαν σε συνομιλία. Στο αριστερό του χέρι κρατάει θήκη με ξίφος.

[Σφραγιδόλιθος (4ος αι. π.Χ.), Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο]

Β. ΦΑΙΑΚΙΔΑ

ραψωδίες

ε έως *ν* 209

Εισαγωγικό σημείωμα

Η ***“Φαιακίδα”*** είναι η δεύτερη μεγάλη αφηγηματική ενότητα της *Οδύσσειας*, η οποία αποτελείται από τις ραψωδίες *ζ* έως *ν* 209 και ακολουθεί η τρίτη και τελευταία, η **“Μνηστηροφονία”** (ραψωδίες *ν* 210 έως *ω*). Περιεχόμενο της “Φαιακίδας” είναι η τριήμερη παραμονή του Οδυσσέα στο νησί των Φαιάκων, εξού και το όνομά της, “Φαιακίδα”. Στο πρώτο μέρος της ενότητας αυτής (ραψωδίες *ζ* έως *θ*) η Ναυσικά υποδέχεται τον Οδυσσέα και τον οδηγεί στο ανάκτορο του πατέρα της, του βασιλιά Αλκίνοου. Εκεί ο Οδυσσέας αναγνωρίζεται ως “ξένος”, φιλοξενούμενός τους, και το ίδιο βράδυ αφηγείται στη βασίλισσα Αρήτη τις περιπέτειές του από το νησί της Καλυψώς ως τη χώρα των Φαιάκων (***“Ἀρήτης ἀπόλογος”***: σύντομη αφήγηση των περιπετειών του στην Αρήτη). Την επομένη φιλοξενείται επίσημα από τους Φαίακες. Στο δεύτερο μέρος της “Φαιακίδας” (ραψωδίες *ι* έως *ν* 209) ο Οδυσσέας αποκαλύπτει την ταυτότητά του και αφηγείται αναδρομικά τις περιπέτειές του από την Τροία ως το νησί της Καλυψώς (***“Ἀλκίνου ἀπόλογοι”:*** ραψωδίες *ι* έως *μ*). Την τελευταία μέρα οι Φαίακες τον προπέμπουν με πλούσια δώρα και τον μεταφέρουν στην Ιθάκη (ραψωδία *ν* 1-209).

Η ραψωδία *ε* είναι μια ενδιάμεση ραψωδία ανάμεσα στην “Τηλεμάχεια” και τη “Φαιακίδα”, ο επίλογος της εφτάχρονης καθήλωσης του Οδυσσέα στο νησί της Καλυψώς και ο πρόλογος της σύντομης παραμονής του στη Σχερία. Κατά τη διάρκεια της “Τηλεμάχειας” ο Οδυσσέας εξακολουθεί να παραμένει καθηλωμένος στην Ωγυγία. Με την “Τηλεμάχεια” ο ποιητής μάς παρουσίασε εισαγωγικά όλα τα θέματα που ήταν απαραίτητα για τον επικείμενο νόστο του Οδυσσέα: την κατάσταση που επικρατεί στην Ιθάκη, την προσωπογραφία του κεντρικού ήρωα και την τωρινή του τύχη, τα υπόλοιπα πρόσωπα του έπους, θεούς και ανθρώπους, και τη στάση τους στο νόστο του Οδυσσέα. Έτσι, με τη ραψωδία *ε* αρχίζει ο νόστος του Οδυσσέα ως αναμενόμενο γεγονός. Οι θεοί ξαναθυμούνται τον Οδυσσέα και ο Δίας προγραμματίζει το ταξίδι της επιστροφής του από το νησί της Καλυψώς ως την Ιθάκη, όπως θα το δούμε να πραγματοποιείται. Όμως ο ποιητής δε στέλνει τον Οδυσσέα κατευθείαν από την Ωγυγία στην Ιθάκη. Ανάμεσα στο θαυμαστό κόσμο του παραμυθιού, το νησί της Καλυψώς, και τον κόσμο της πραγματικότητας, την Ιθάκη, ο ποιητής επινοεί έναν ενδιάμεσο σταθμό, τη Σχερία, μια χώρα ειρηνική και ευτυχισμένη, ιδανική, σχεδόν ουτοπική. Εκεί φτάνει ναυαγός ο Οδυσσέας ύστερα από μια συγκλονιστική περιπέτεια, που την έζησε μόνος του χωρίς συντρόφους.

— Γιατί, αφού για δεύτερη φορά αποφασίζεται και αρχίζει να πραγματοποιείται ο νόστος του Οδυσσέα, ο ποιητής δεν τον στέλνει κατευθείαν στην Ιθάκη, αλλά επινοεί έναν ενδιάμεσο σταθμό και μάλιστα ύστερα από ένα κρίσιμο για το νόστο του ναυάγιο;

— Πώς εξυπηρετεί το νόστο του Οδυσσέα και την εξέλιξη της υπόθεσης της *Οδύσσειας* η τριήμερη παραμονή του στη χώρα των Φαιάκων;

Αυτά και άλλα ερωτήματα ενδεχομένως θα γεννηθούν, καθώς θα ακούμε μια τον ποιητή και μια τον ίδιο τον Οδυσσέα να αφηγούνται τις περιπέτειές του.

Εικ. 36 Οδυσσέας και Καλυψώ.
[Λεπτομέρεια από υδρία (5ος αι. π.Χ.) Νεάπολη Ιταλίας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

1. ραψωδία ε

’Οδυσσέως σχεδία

Από την Ωγυγία στη Σχερία

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία ε: "’Οδυσσέως σχεδία" *(Η σχεδία του Οδυσσέα).*

Ξημέρωσε η μέρα για θνητούς και αθάνατους (7η της *Οδύσσειας*) και στον Όλυμπο μια νέα σύναξη των θεών θα δώσει τέλος στα εφτά χρόνια παραμονής του Οδυσσέα στην Ωγυγία. Η Αθηνά θυμίζει το πρόβλημα του Οδυσσέα, που τώρα, όπως λέει, είναι διπλό: δεν είναι μόνο ότι ο Οδυσσέας είναι καθηλωμένος στο νησί της Καλυψώς· είναι κι ο κίνδυνος που απειλεί το γιο του με την ενέδρα των μνηστήρων. Ο Δίας τής απαντάει ότι η απόφαση έχει παρθεί και δεν αλλάζει: ο Οδυσσέας θα γυρίσει και θα τιμωρήσει τους μνηστήρες· όσο για τον Τηλέμαχο, είναι στο χέρι της να τον προστατέψει και να γυρίσει ασφαλής στην Ιθάκη. Αμέσως δίνει εντολή στον Ερμή να πάει στην Ωγυγία και να διατάξει την Καλυψώ να αφήσει τον Οδυσσέα να φύγει. Είναι στη μοίρα του να γυρίσει, προσθέτει.

Πέταξε ο Ερμής πάνω απ’ τις θάλασσες κι έφτασε στο απόμακρο νησί, ένα παράδεισο. Θα βρει την Καλυψώ να υφαίνει τραγουδώντας μέσα στη σπηλιά της και θα της ανακοινώσει το δυσάρεστο νέο. Η θεά αντιδρά, τα βάζει με τη ζήλια των θεών, αλλά τελικά υποχωρεί. Άλλωστε ο Ερμής καθώς φεύγει θα την προειδοποιήσει: πρόσεχε την οργή του Δία.

Η Καλυψώ κατεβαίνει στο ακρογιάλι. Βρίσκει τον Οδυσσέα να κλαίει αγναντεύοντας το πέλαγος. Κανένας παράδεισος δεν είναι σαν την πατρίδα. Η θεά δε μιλάει για την απόφαση του Δία· αυτή, λέει, αποφάσισε να τον στείλει στην πατρίδα. Ο Οδυσσέας δεν την πιστεύει. Τη βάζει να του ορκιστεί και τότε πείθεται. Καθώς γυρίζουν στη σπηλιά, η Καλυψώ τον προειδοποιεί για όσα δύσκολα θα περάσει, του θυμίζει πως τον θέλει κοντά της αθάνατο και αιώνια νέο και με κάποια πίκρα τού παραπονιέται πως όλα αυτά εκείνος τα θυσιάζει για την αγάπη της Πηνελόπης. Ο Οδυσσέας επιμένει στην απόφασή του: θέλει να γυρίσει. Λίγα βράδια θα είναι ακόμη μαζί…

Ο Οδυσσέας θα μπει στο δρόμο του γυρισμού για την Ιθάκη, χωρίς να μάθει πως είναι ο γυρισμός αυτός προαποφασισμένος, εγγυημένος από τη μοίρα κι απ’ το Δία. Πώς η ξεκάθαρη εντολή του Δία φτάνει στον Οδυσσέα τόσο παραλλαγμένη; Ανάμεσα στον πατέρα των θεών και τον Οδυσσέα υπάρχει ένας διακριτικός αγγελιαφόρος, και μια ερωτευμένη θεά. Γίνεται να μην αλλάξει η εντολή;

Είναι μια διαφορετική μέρα αυτή που ξημερώνει για τον Οδυσσέα (8η μέρα της *Οδύσσειας*). Πανέμορφη, με ιδιαίτερα φροντισμένη εμφάνιση, η Καλυψώ τού δίνει τα απαραίτητα, για να ετοιμάσει μια σχεδία. Ο Οδυσσέας κόβει δέντρα, πελεκάει κορμούς, δένει μαδέρια, στήνει κατάρτι, σχοινιά, πανιά. Τέσσερις μέρες και το σκαρί είναι έτοιμο. Την πέμπτη μέρα (12η της *Οδύσσειας*) η Καλυψώ θα γεμίσει το σκαρί προμήθειες, τα πανιά ευνοϊκό άνεμο και θα δώσει τις τελευταίες οδηγίες· να θυμάσαι: πάντα στα αριστερά σου να ’ναι η Πούλια. Ο Οδυσσέας φεύγει· για την Καλυψώ μια μοναξιά απομένει στο θεϊκό νησί.

Δεκαεφτά μέρες ταξίδευε ο Οδυσσέας και καθώς ξημέρωνε η δέκατη όγδοη (29η μέρα της *Οδύσσειας*) φάνηκε η Σχερία. Αλίμονο, όμως, τα βάσανά του δε λένε να τελειώσουν. Γυρίζοντας ο Ποσειδώνας απ' τους Αιθίοπες τον βλέπει και προκαλεί τρομερή τρικυμία, συντρίβει τη σχεδία και τον αφήνει έρμαιο των κυμάτων. Μια θεά, η Λευκοθέη, τον λυπάται και του δανείζει ένα μαγικό μαντίλι. Τότε ο Ποσειδώνας θα σηκώσει το μεγάλο κύμα, ίδιο βουνό, θα σκορπίσει τα ξύλα, θα γεμίσει το πέλαγο κορμούς. Ο Οδυσσέας δεν έχει άλλη λύση· ζώνεται το μαντίλι και γυμνός ρίχνεται στα κύματα. Ένας γυμνός άνθρωπος που παλεύει με τη φύση. Ο Ποσειδώνας φεύγει· πήρε την εκδίκησή του. Ούτε αυτός μπορεί να τα βάλει με τη μοίρα. Είναι η σειρά της Αθηνάς να μαζέψει τους ανέμους· αφήνει μόνο το βοριά να σπρώξει τον Οδυσσέα προς τη χώρα της σωτηρίας του.

Δυο μερόνυχτα πάνω στο κύμα ο Οδυσσέας παλεύει για τη ζωή του, ώσπου το ξημέρωμα της τρίτης μέρας (31η της *Οδύσσειας*) φάνηκε πάλι γη. Κολυμπάει προς τα κει. Πανύψηλα βράχια, πουθενά λιμάνι. Το κύμα πότε τον ρίχνει στα βράχια και πότε τον ξανατραβάει στο πέλαγο. Τελικά ο Οδυσσέας θα σωθεί απ' τα απόκρημνα βράχια που συνάντησε στις εκβολές ενός ποταμού-θεού και θα βρει καταφύγιο απ' τα αγρίμια και το κρύο της νύχτας στο πλούσιο φύλλωμα δύο θάμνων.

Ένας άντρας γυμνός, που με σώμα και νου τα 'βαλε με τη φύση, κέρδισε τη μοίρα του και τώρα κοιμάται. Ο Ποσειδώνας είναι μακριά πια· ο εφιάλτης τελείωσε. Ή μήπως όχι;

Εικ. 37 Ερμής.
[Λεπτομέρεια από τον πίνακα “Η Άνοιξη” (1478) του Ιταλού ζωγράφου Σάντρο Φιλιπέπι, του επονομαζόμενου Μποτιτσέλι (Sandro Filipepi Botticelli, περίπου 1445-1510), Φλωρεντία, Πινακοθήκη Ουφίτσι]

Εικ. 38 Ο Οδυσσέας πάνω στη σχεδία του μέσα στην τρικυμία.
[Εικονογράφηση του Libico Maraja για το βιβλίο «Ομήρου Οδύσσεια» (διασκευή για παιδιά) των εκδόσεων Αφοί Στρατίκη]

ραψωδία ε

Η δεύτερη "αγορά" των θεών – Ο Ερμής στην Ωγυγία – Διάλογος Ερμή Καλυψώς και Καλυψώς Οδυσσέα

Μόλις σηκώθηκε η Αυγή από την κλίνη του ευγενικού της Τιθωνού,
το φως να φέρει σε θνητούς κι αθάνατους,
αμέσως κι οι θεοί συνάχτηκαν στους θρόνους τους, στη μέση ο Δίας
που ψηλά βροντά κι έχει τη δύναμή του ακαταμάχητη.
Τότε κι η Αθηνά άρχισε να μιλά, τα πάθη τα πολλά
του Οδυσσέα μνημονεύοντας — είχε την έγνοια του εκεί που ξέμεινε
στα δώματα της Καλυψώς:
«Δία πατέρα κι άλλοι θεοί μακαρισμένοι με της αθανασίας το χάρισμα,
κανένας πια που το βασιλικό ραβδί κρατά, δεν θα ’ναι πρόθυμος,
ήπιος και νηφάλιος,
μήτε βαθιά στα φρένα του το δίκιο θα γνωρίζει,
μόνο από δω και πέρα θα μπορεί να δείχνεται άσπλαχνος,
να ξεστρατίζει σε παράνομα έργα˙ αφού μες στον λαό του,
όπου ο θείος Οδυσσέας βασίλευε, κανείς δεν τον αναθυμάται,
κι ας ήτανε γλυκός μαζί τους σαν πατέρας.
Κι όμως εκείνος βρίσκεται σ’ ένα νησί αφημένος, με πόνο ασήκωτο,
στα δώματα της νύφης Καλυψώς που τον κρατά άθελά του
και δεν μπορεί να ξαναδεί την πατρική του γη,
γιατί του λείπουν και καράβια και κουπιά και σύντροφοι
που θα μπορούσαν να τον φέρουν πίσω, περνώντας
την πλατιά ράχη της θάλασσας.
Τώρα και τον μονάκριβό του γιο γυρεύουν να σκοτώσουν,
όταν γυρίσει σπίτι του — πήγε ν’ ακούσει νέα του πατέρα του,
πρώτα στην Πύλο την ιερή, στη Λακεδαίμονα τη θεία μετά».
Όμως κι ο Δίας, που τα σύννεφα συνάζει, στην Αθηνά αποκρίθηκε:
«Κόρη, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου ανεμπόδιστος;
Εσύ δεν ήσουν που αποφάσισες εκείνη τη βουλή;
πίσω ο Οδυσσέας γυρίζοντας να πάρει εκδίκηση απ’ τους μνηστήρες;
Όσο για τον Τηλέμαχο, στο χέρι σου είναι, εσύ τον οδηγείς,

στ. 1 **Μόλις σηκώθηκε η Αυγή από την κλίνη του ευγενικού της Τιθωνού:** Η Αυγή (βλ. σχόλιο στο στ. *δ* 340) είχε ερωτευθεί τον Τιθωνό, τον αδερφό του Πρίαμου, και τον είχε πάρει για άντρα της. Του χάρισε αθανασία, παρέλειψε όμως να του δώσει και αιώνια νεότητα, γι’ αυτό εκείνος σιγά σιγά μαράζωνε· έφτασε να γίνει σαν μωρό παιδί και η φωνή του ακουγόταν σαν του τζίτζικα. Η Αυγή τον λυπήθηκε και τον μεταμόρφωσε σε τζίτζικα, για να μπορεί τουλάχιστον να ακούει τη φωνή του.

καταπώς ξέρεις και μπορείς,
ώστε με δίχως βλάβη να πατήσει της πατρίδας του το χώμα,
ενώ οι μνηστήρες άπρακτοι να φέρουν στο λιμάνι το καράβι τους».
Κι ευθύς στον γιο του Ερμή στράφηκε να του πει:
«Ερμή, μαντατοφόρε εσύ σ’ όλα μας τα μηνύματα,
σου παραγγέλλεται να πεις στην καλλίκομη νύφη την άψογη εντολή μας:
τον νόστο του καρτερικού Οδυσσέα, πως πρέπει να γυρίσει πίσω,
χωρίς τη συνοδεία θεών ή και θνητών ανθρώπων.
Πάνω σε μια ξυλόδετη σχεδία, είκοσι μέρες και φριχτά βασανισμένος,
στην εύφορη Σχερία ας φτάσει, τη χώρα των Φαιάκων,
που είναι η φύτρα τους συγγενική με των θεών.
Κι αυτοί από καρδιάς θα τον τιμήσουν σαν θεό,
και με καράβι θα τον στείλουν στη γλυκιά πατρίδα,
απλόχερα θα του χαρίσουν χαλκό, χρυσό και ρούχα,
όσα ποτέ ο Οδυσσέας δεν θα ’φερνε μαζί του από την Τροία,
αν δίχως βλάβη είχε γυρίσει,
μ’ όλα τα λάφυρα που του ’πεσαν στη μοιρασιά.
Είναι της μοίρας του να ξαναδεί δικούς και φίλους,
να φτάσει στο ψηλό παλάτι του, το χώμα
να πατήσει της πατρίδας του».
Μίλησε ο Δίας και δεν απείθησε ο Ερμής, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς.
Αμέσως έδεσε στα πόδια του τα ωραία σαντάλια,
εκείνα τα θεσπέσια και χρυσά που ανάλαφρα, με τις πνοές του ανέμου,
τον ταξιδεύουν στην απέραντη στεριά και στα πελάγη.
Πήρε και το ραβδί του, αυτό που μαγνητίζει τα μάτια των ανθρώπων,
όποιου θελήσει εκείνος, και τα κλείνει
ή κι απ’ τον ύπνο τον βαθύ τούς ανασταίνει.
Με τούτο το ραβδί στα χέρια του, άρχισε να πετά ο κρατερός αργοφονιάς,
κι ολοταχώς, απ’ τον αιθέρα του ουρανού, πάνω απ’ την Πιερία,
χύθηκε στο πέλαγος, το κύμα ακροπατώντας σαν τον γλάρο,
που ψάρια αρπάζει από τους άγριους κόλπους της ατρύγητης θαλάσσης,
βρέχοντας τα πυκνά φτερά του στο αλμυρό νερό.
Όμοιος με γλάρο κι ο θεός Ερμής, φάνταζε
καβαλάρης των αμέτρητων κυμάτων.
Κι όταν πετώντας έφτασε το απόμακρο νησί, τότε από τον πόντο βγήκε
τον μενεξελή, και πάτησε τη γη.
Πλησίασε προς την ευρύχωρη σπηλιά όπου η καλλίκομη νεράιδα
κατοικούσε. Την βρήκε μέσα. Κόρωνε στη σχάρα μια φωτιά μεγάλη,

και μοσκοβόλαγε ένα γύρο το νησί,
που καίγονταν ο κέδρος ο καλόσχιστος κι η θούγια.
Εκείνη εκεί: να τραγουδά με την ωραία φωνή της,
υφαίνοντας στον αργαλειό με τη χρυσή σαΐτα.
Γύρω από τη σπηλιά θρασομανούσε δάσος με λεύκες, σκλήθρες,
κυπαρίσσια μυριστά. Πουλιά με τα φτερά τους τεντωμένα,
τώρα πάνω στους κλώνους κούρνιαζαν: γεράκια,
κουκουβάγιες και μακρύγλωσσες θαλασσινές κουρούνες,
που ξόδεψαν τη μέρα τους στη θάλασσα.

στ. 69 **που καίγονταν ο κέδρος ο καλόσχιστος κι η θούγια:** Ο κέδρος είναι κωνοφόρο δέντρο με ψηλό και μεγάλο κορμό. Το ξύλο του είναι μαλακό και γι’ αυτό σχίζεται εύκολα με το τσεκούρι. Η θούγια πάλι είναι θαμνοειδές αρωματικό φυτό. Τα ξύλα των δύο φυτών είναι αρωματικά και ευωδιάζουν, όταν καίγονται.

στ. 71 **υφαίνοντας στον αργαλειό με τη χρυσή σαΐτα:** Η σαΐτα είναι το εργαλείο με το οποίο περνούν τα οριζόντια νήματα ανάμεσα στα κάθετα κατά την ύφανση στον αργαλειό. Βλ. σ. 469.

στ. 72-3 **θρασομανούσε δάσος με λεύκες, σκλήθρες, / κυπαρίσσια μυριστά:** φούντωνε, θέριευε δάσος με λεύκες, σκλήθρες, κυπαρίσσια. Οι σκλήθρες είναι είδος δέντρων που ευδοκιμεί όπου υπάρχει άφθονο νερό, συνήθως πλάι σε ποτάμια· μοιάζουν με τις λεύκες.

Εικ. 39 Ερμής σε θαλασσοπορία.
Φορά χλαμύδα, πέτασο (πλατύγυρο καπέλο) και τα φτερωτά πέδιλα που τον έφερναν επάνω από στεριές και θάλασσες. Στο ένα χέρι του κρατά το κηρύκειο, σύμβολο του αγγελιαφόρου, και στο άλλο τη λύρα, μουσικό όργανο που ήταν δική του εφεύρεση.
[Έργο του ζωγράφου Όλτου από κύλικα (500-490 π.Χ.), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

Κι εκεί μπροστά να περιβάλλει τη βαθιά σπηλιά
μια νιούτσικη και καρπερή κληματαριά, σταφύλια φορτωμένη.
Τέσσερις κρήνες στη σειρά να τρέχουν, στο πλάι η μια της αλληνής,
κι όμως η καθεμιά αλλού το γάργαρο νερό της να ξεδίνει.
Στις δυο μεριές λιβάδια μαλακά μ’ άγριες βιολέτες
κι άγρια σέλινα. Κι ένας θεός αν έρχονταν εδώ,
κοιτάζοντας αυτό της ομορφιάς το θαύμα, θα γέμιζε
αγαλλίαση η ψυχή του.
Έμεινε εκεί ο Ερμής, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς, το θαύμα να κοιτάζει.
Κι όταν ο νους του χόρτασε θαυμάζοντας,
το βλέμμα του γυρίζοντας παντού, μπήκε κατόπι
στη φαρδιά σπηλιά.
Μόλις τον είδε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, ευθύς
τον αναγνώρισε — γιατί οι θεοί δεν μένουν μεταξύ τους άγνωστοι,
ακόμη κι όταν κατοικούν μακριά ο ένας απ’ τον άλλο.
Μόνο τον μεγαλόψυχο Οδυσσέα δεν βρήκε στη σπηλιά˙
όπως και πριν, έτσι και τώρα, στην ακτή καθόταν κι έκλαιγε,
τα σωθικά του τρώγοντας με δάκρυα, στεναγμούς και λύπες,
κοιτάζοντας με μάτια βουρκωμένα απέραντο το πέλαγος.
Η Καλυψώ, αρχοντική θεά, ρώτησε αμέσως τον Ερμή,
αφού πρώτα τον κάθισε σε κάθισμα γυαλιστερό κι ωραίο:
«Ποιος λόγος πες μου, Ερμή με το χρυσό ραβδί, σε φέρνει εδώ;
Κι αν είσαι φίλος ακριβός, δεν το συνήθιζες ως τώρα.
Μίλα λοιπόν κι άνοιξε την ψυχή σου, πρόθυμη είμαι
να το κάνω ό,τι ζητάς, φτάνει να το μπορώ
και να μπορεί να γίνει.
Μα πρώτα έλα μαζί μου, θέλω να σε φιλέψω».
Τον λόγο της συμπλήρωσε η θεά και του έστρωσε τραπέζι:
άφθονη αμβροσία, νέκταρ κόκκινο.
Κι έπινε εκείνος κι έτρωγε, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς,
ώσπου δειπνώντας χόρτασε κι ευφράνθη.
Τότε κι αυτός με τη σειρά του πήρε τον λόγο κι είπε:
«Θεά εσύ, έναν θεό ρωτάς πώς έφτασα εδώ πέρα.
Ξεκάθαρα θα σου μιλήσω, όπως το θέλησες και μόνη σου˙

στ. 105 **άφθονη αμβροσία, νέκταρ κόκκινο:** η αμβροσία είναι η τροφή των θεών (βλ. και το σχόλιο στο στ. *δ* 496)˙ το νέκταρ το ποτό τους. Μόνο οι θεοί μπορούν να γεύονται την αμβροσία και το νέκταρ.

ο Δίας μ’ έστειλε, αυτός με πρόσταξε να ’ρθω, δίχως εγώ να το θελήσω
— ποιος με τη θέλησή του θα ’παιρνε τόσο δρόμο,
σχίζοντας το απέραντο νερό της αλμυρής θαλάσσης;
Πόλη δεν βλέπω εδώ κοντά καμιά μ’ ανθρώπους που προσφέρουν
στους θεούς θυσίες, εκατόμβες διαλεχτές.
Αλλά το ξέρεις, την εντολή του Δία, που έχει σκουτάρι τη βροντή του,

---

στ. 116 **που έχει σκουτάρι τη βροντή του:** που έχει ασπίδα τη βροντή του.

Εικ. 40 Ερμής και Καλυψώ.
Δεν είναι βέβαιο ότι η γυναίκα αυτή με τα βαρύτιμα πλουμιστά ρούχα που συνομιλεί με τον Ερμή είναι η νύμφη Καλυψώ. Όμως το κατάφορτο από φυτικά στολίδια βάθος του αγγείου είναι σαν να ζωντανεύει τη θαλερή ομορφιά της Ωγυγίας.
[Λεπτομέρεια από “μηλιακό” αμφορέα (γύρω στο 600 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

άλλος θεός δεν τόλμησε να παραβεί ποτέ και να χαλάσει. Εκείνος λέει
πως κοντά σου ζει ο πιο συφοριασμένος των ανθρώπων
απ’ όσους άντρες επολέμησαν χρόνους εννιά γύρω απ’ το κάστρο του Πριάμου,
τον δέκατο το κούρσεψαν, και πήραν τον δρόμο της επιστροφής.
Όμως καθώς ξεκίναγαν να φύγουν, αμάρτησαν στην Αθηνά,
κι εκείνη καταπάνω τους σηκώνει κακούς ανέμους και μεγάλα κύματα.
Οι άλλοι όλοι, ένδοξοι σύντροφοι, σβήσαν και χάθηκαν˙ μόνος του
αυτός, από τον άνεμο δαρμένος κι απ’ το κύμα, άραξε εδώ.
Αυτόν λοιπόν, κι αμέσως, ο Δίας εντέλλεται,
όσο πιο γρήγορα μπορείς, να τον κατευοδώσεις.
Γιατί δεν είναι το γραφτό του ν’ αφανιστεί εδώ πέρα, τόσο μακριά
από τους δικούς του˙ είναι της μοίρας του να ξαναδεί δικούς και φίλους,
να φτάσει στο ψηλό παλάτι του, το χώμα να πατήσει της πατρίδας του».
Ρίγησε η Καλυψώ, ακούγοντας τον λόγο του.
Ύστερα μίλησε, και πέταξαν τα λόγια της σαν τα πουλιά:
«Άσπλαχνοι και ζηλόφθονοι θεοί, σ’ αυτό είστε πρώτοι!
Ω, δεν ανέχεστε θεές που φανερά πλαγιάζουν με θνητούς,
αν κάποια στο κρεβάτι της τον πάρει ταίρι ν’ αγαπηθεί μαζί του.
Όταν η ροδοδάχτυλη Αυγή διάλεξε τον Ωρίωνα,
θεοί εσείς της ευτυχίας, φθονήσατε την τύχη της, ώσπου
στην Ορτυγία η Άρτεμη, άσπιλη και χρυσόθρονη,
τον σκότωσε, ρίχνοντας καταπάνω του τα βέλη της πυκνά.
Παρόμοια κι όταν η καρδιά της Δήμητρας με τους ωραίους πλοκάμους,

---

στ. 119 **το κάστρο του Πριάμου:** την Τροία. Ο Πρίαμος ήταν ο βασιλιάς της.

στ. 120 **τον δέκατο το κούρσεψαν:** το δέκατο χρόνο το κυρίεψαν και το λεηλάτησαν.

στ. 121 **αμάρτησαν στην Αθηνά:** Βλ. το σχόλιο στους στίχους *α* 363-365.

στ. 123 **Οι άλλοι όλοι, ένδοξοι σύντροφοι, σβήσαν και χάθηκαν:** Φυσικά εννοούνται μόνο οι σύντροφοι του Οδυσσέα· όχι όλοι οι Αχαιοί που πήραν μέρος στον τρωικό πόλεμο.

στ. 135 **όταν η ροδοδάχτυλη Αυγή διάλεξε τον Ωρίωνα:** Ο Ωρίων ήταν άνδρας έξοχης ομορφιάς και δύναμης, άφταστος κυνηγός, σύντροφος μάλιστα της Άρτεμης στο κυνήγι, σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου. Τον αγάπησε η Αυγή και ζήλεψε η Άρτεμη. Μετά το φόνο του (βλ. στ. 136-138) οι θεοί τον έκαναν αστερισμό δίπλα στον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου (βλ. στ. 303). Βλ. Παράρτημα σ. 498 το χάρτη 6 με τους αστερισμούς.

στ. 137 **στην Ορτυγία:** Ορτυγία είναι το πρώτο όνομα της νήσου Δήλου.

στ. 137 **η Άρτεμη, άσπιλη:** Η Άρτεμη ήταν κόρη του Δία και της Λητώς· ήταν προστάτισσα του κυνηγιού και της ελεύθερης φυσικής ζωής και θεωρούνταν θεά άσπιλη, δηλαδή αγνή, παρθενική.

στον πόθο του Ιασίου λύγισε, και πλάγιασε ν' αγαπηθεί μαζί του σε χωράφι
που, πριν το σπείρουν, τρεις φορές το οργώνουν,
ούτε και τότε ο Ζευς έμεινε απληροφόρητος·
τον κεραυνώνει φλογερό το αστροπελέκι του.
Έτσι και τώρα πέφτει ο φθόνος σας σε μένα που έχω κοντά μου ένα θνητό.
Κι όμως εγώ τον έσωσα, την ώρα που πιασμένος σε καρίνα
πάλευε μόνος με τα κύματα,
αφού το γρήγορο καράβι του ο Δίας το τσάκισε με τον πυρφόρο κεραυνό του
καταμεσής στο μαύρο πέλαγο. Οι άλλοι, ξακουστοί συντρόφοι του,
όλοι τους έσβησαν και πάνε, κι αυτόν μονάχα
κύμα κι άνεμος τον έφεραν εδώ.
Κι εγώ τον υποδέχτηκα μ' αγάπη και τον έθρεψα, λογάριαζα
να γίνει αθάνατος για πάντα και να μείνει αγέραστος.
Όμως, όπως το λες, την εντολή του Δία, που έχει σκουτάρι τη βροντή του,
άλλος θεός δεν τόλμησε να παραβεί ποτέ και να χαλάσει. Ας πάει λοιπόν
να δέρνεται, όπως εντέλλεται εκείνος και προστάζει,
στο άκαρπο πέλαγος. Δεν είμαι εγώ
που την πομπή του θα ετοιμάσω, δεν έχω καράβια και κουπιά
και ναυτικούς συντρόφους που θα μπορούσαν να τον συντροφέψουν
πάνω στη ράχη την πλατιά της θάλασσας. Είμαι ωστόσο πρόθυμη
στο να τον συμβουλεύσω, δεν θα του κρύψω τίποτε,
πώς να γυρίσει στην πατρίδα του χωρίς μεγάλη βλάβη».
Της αποκρίνεται ο Ερμής, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς:
«Ας τον να φύγει, όπως το λες. Φυλάξου από την οργή του Δία,
μήπως μια μέρα πέσει πάνω σου το βάρος του θυμού του».
Μίλησε κι αναχώρησε ο κρατερός αργοφονιάς. Κι εκείνη, σεβαστή νεράιδα,
πήγε να βρει τον μεγαλόψυχο Οδυσσέα, στην προσταγή του Δία υπάκουη.

στ. 139-40 **Παρόμοια κι όταν η καρδιά της Δήμητρας με τους ωραίους πλοκάμους, / στον πόθο λύγισε του Ιασίου:** Η Δήμητρα ήταν θεά προστάτισσα της γεωργίας, κόρη του Κρόνου και της Γης, αδερφή του Δία. Βλ. Παρ. σ. 465, εικ. 1.12. Η Δήμητρα ερωτεύθηκε τον Ιασίονα, τον άνθρωπο που, σύμφωνα με το μύθο, πρώτος καλλιέργησε σιτάρι. Βλ. και το σχόλιο στο στίχο *ε* 301.

στ. 145 **πιασμένος σε καρίνα:** πιασμένος από το μεγάλο δοκάρι που εκτείνεται από την πλώρη μέχρι την πρύμνη στο κάτω μέρος του πλοίου. Βλ. Παράρτημα σ. 480, εικ. 9.1.

στ. 147 **αφού το γρήγορο καράβι του ο Δίας το τσάκισε με τον πυρφόρο κεραυνό του:** Έτσι τιμώρησε ο Δίας τους συντρόφους του τελευταίου καραβιού του Οδυσσέα, επειδή φάγανε τα βόδια του Ήλιου στο νησί Θρινακία. Ο Δίας δεν ήταν θυμωμένος με τον Οδυσσέα, γιατί αυτός δεν πήρε μέρος στην ανόσια πράξη τους.

Τον βρήκε εκεί να κάθεται στο περιγιάλι, ούτε στιγμή δεν στέγνωναν
τα μάτια του απ’ το κλάμα, έλιωνε η γλυκιά ζωή του
απ’ τον καημό του γυρισμού, κι οδύρονταν,
αφού καμιά χαρά δεν του ’δινε τώρα η νεράιδα.
Τις νύχτες αν κοιμότανε μαζί της στο βάθος της σπηλιάς,
το ’κανε απ’ ανάγκη˙ το ’θελε εκείνη, εκείνος όχι.
Τις μέρες όμως τις περνούσε κρεμασμένος σε βράχια κι ακρωτήρια,
τα σωθικά του τρώγοντας με δάκρυα, στεναγμούς και λύπες,
με μάτια βουρκωμένα, στυλωμένα πάντα στο άκαρπο πέλαγος.
Κοντά του στάθηκε αρχοντική η θεά και τον προσφώνησε:
«Δύσμοιρε, δεν έχεις λόγο πια να οδύρεσαι, να χαραμίζεις
τη ζωή σου με το κλάμα. Το πήρα απόφαση, θα σε κατευοδώσω.
Εμπρός λοιπόν, πελέκησε μακριά μαδέρια, συνάρμοσέ τα
με καρφιά και φτιάξε μια σχεδία πλατιά˙ στήριξε πάνω της
ψηλά δοκάρια, να σε ταξιδέψει στο γαλάζιο πέλαγος.
Εγώ σου δίνω ψωμί, νερό και κόκκινο κρασί, να ’χεις να ζεις,
να μην πεθάνεις απ’ την πείνα.
Κι ακόμη ρούχα θα σε ντύσω και πίσω σου θα στείλω ούριο άνεμο,
ώστε να φτάσεις στην πατρίδα σου χωρίς μεγάλη βλάβη,
αν βέβαια το θελήσουν και οι ουράνιοι θεοί,
όσοι με ξεπερνούν στη γνώση και στην πράξη».
Ρίγησε που την άκουσε πολύπαθος και θείος,
ύστερα μίλησε ο Οδυσσεύς, και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:
«Το βλέπω, άλλο πράγμα έχεις, θεά, στον νου σου, όχι τον γυρισμό μου˙
που με παρακινείς σε μια σχεδία να περάσω
το μέγα κύμα της θαλάσσης, τόσο αποτρόπαιο και φοβερό, που μήτε
ισόρροπα και γρήγορα καράβια να το περάσουν δεν μπορούν,
κι αν έχουν πίσω τους πρίμο το αγέρι του Διός.
Σ’ το λέω: εγώ δεν πρόκειται ν’ ανέβω σε σχεδία,
αν πράγματι εσύ δεν το ’χεις αποφασισμένο.
Εκτός κι αν δέχεσαι τον μέγα όρκο να προφέρεις,
πως άλλο πια κακό δεν σκέφτεσαι για μένα».
Όπως τον άκουσε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, του χαμογέλασε,
το χέρι της απλώνει και τον χάιδεψε, μετά μιλώντας είπε:
«Ω, παραείσαι πονηρός κι όχι μονάχα ξύπνιος,
που τόλμησες να ξεστομίσεις τέτοιο λόγο. Λοιπόν, ορκίζομαι
σ’ αυτή τη γη και στον απέραντο ουρανό που μας σκεπάζει,

τὸν δ’ ἄρ’ ἐπ’ ἀκτῆς εὗρε καθήμενον· οὐδέ ποτ’ ὄσσε
δακρυόφιν τέρσοντο, κατείβετο δὲ γλυκὺς αἰὼν
νόστον ὀδυρομένῳ, ἐπεὶ οὐκέτι ἥνδανε νύμφη.
ἀλλ’ ἦ τοι νύκτας μὲν ἰαύεσκεν καὶ ἀνάγκῃ
ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι παρ’ οὐκ ἐθέλων ἐθελούσῃ·
ἤματα δ’ ἂμ πέτρῃσι καὶ ἠϊόνεσσι καθίζων
δάκρυσι καὶ στοναχῇσι καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἐρέχθων
πόντον ἐπ’ ἀτρύγετον δερκέσκετο δάκρυα λείβων.

Οι στίχοι ε 151-158 της *Οδύσσειας* στη γλώσσα και στη μορφή που τους συνέθεσε ο Όμηρος. Οι αντίστοιχοι στίχοι στο μεταφρασμένο κείμενο είναι οι 167-175.

Εικ. 41 Άρνολντ Μπέκλιν «Οδυσσέας και Καλυψώ».

[Τέμπερα πάνω σε μαόνι, 104 x 150 εκ., (1883) του Ελβετού ζωγράφου Άρνολντ Μπέκλιν, (Arnold Böcklin, 1827-1901), Βασιλεία, Μουσείο Τέχνης]

στο κατακόρυφο νερό της Στύγας —
όρκος πιο φοβερός και πιο μεγάλος δεν έγινε
για τους μακάριους θεούς:
αληθινά δεν σκέφτομαι κακό για σένα˙ όσα στον νου μου έχω και στοχάζομαι,
θα τα σκεφτόμουν και για μένα, αν τύχαινε την ίδια να με βρει
παρόμοια ανάγκη. Σ’ το βεβαιώνω:
είναι καλόγνωμος ο νους μου, δεν κρύβω μες στα στήθη
καρδιά από σίδερο, σπλαχνίζομαι κι εγώ».
Έτσι του μίλησε η αρχοντική θεά, και πήρε
να βαδίζει με γοργό ρυθμό. Εκείνος πήγαινε στα χνάρια της,
ώσπου σιμώσαν στη βαθιά σπηλιά — ένας θνητός και μια θεά.
Κάθισε αυτός στο ίδιο κάθισμα από όπου λίγο πριν ανασηκώθηκε ο Ερμής,
και τότε η νεράιδα του παρέθεσε τραπέζι:
να φάει, να πιει, καθώς που τρων και πίνουν οι βροτοί. Αντίκρυ του,
στον θείο Οδυσσέα πήρε τη θέση της κι η ίδια,
οι δούλες τής προσφέρουν νέκταρ κι αμβροσία,
κι οι δυο τους άπλωσαν τα χέρια τους στο έτοιμο δείπνο.
Κι όταν ευφράνθηκαν με το φαΐ, με το πιοτό,
τον λόγο πήρε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, και του είπε:
«Λαερτιάδη διογέννητε, πολύτροπε Οδυσσέα,
τόσο πολύ πεθύμησες το σπίτι σου;
τώρα αμέσως θέλεις να γυρίσεις στην πατρίδα;
Πήγαινε στο καλό λοιπόν.
Κι όμως αν ήξερες ποια πάθη γράφει η μοίρα σου να κακοπάθεις,
προτού πατήσεις χώμα πατρικό,
εδώ μαζί μου θα ’μενες, φύλακας νοικοκύρης της σπηλιάς.
Θα ’σουν κι αθάνατος, μόλο που σε φλογίζει ο πόθος της γυναίκας σου,
σε τυραννά ο καημός για να την ξαναδείς, μέρα και νύχτα.
Κι όμως δεν θα ’λεγα πως είμαι η κατώτερή της,
μήτε στην όψη μήτε και στο ανάστημα.
Έτσι κι αλλιώς, καθόλου δεν τους πρέπει, θνητές
να ανταγωνίζονται θεές στης ομορφιάς τη χάρη».
Ανταποκρίθηκε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Ω σεβαστή θεά, παρακαλώ σε μην πικραίνεσαι μαζί μου˙

στ. 204 **στο κατακόρυφο νερό της Στύγας:** Η Στύγα ήταν ποτάμι του Κάτω κόσμου. Πήγαζε από πηγή ψηλά πάνω σε βράχο και γι’ αυτό κυλούσε κατακόρυφα.

το είδα και καλά το ξέρω, η Πηνελόπη
αντίκρυ σου, όσο κι αν δεν της λείπει η φρόνηση,
σου υπολείπεται και στη μορφή και στο παράστημα.
Είναι θνητή, κι εσύ ’σαι αθάνατη, στον χρόνο αγέραστη.
Κι όμως εν γνώσει μου το θέλω και το επιθυμώ, απ’ το πρωί ως το βράδυ,
σπίτι μου να γυρίσω, να δω κι εγώ τη μέρα της επιστροφής.
Κι αν, όπως λες, κάποιος θεός θελήσει
να με χτυπήσει καταμεσής στο μπλάβο πέλαγος, θα το υπομείνω˙
ξέρει η καρδιά μου μες στα στήθη μου να υπομένει, γιατί
έχω πάθει πολλά πάθη και δοκιμάστηκα πολύ στο κύμα και στη μάχη.
Λοιπόν, μαζί με τ’ άλλα, ας πάει κι αυτό».
Σώπασε να μιλά. Και τότε άρχισε να δύει ο ήλιος,
έπεσε το σκοτάδι. Προχώρησαν οι δυο τους στο κοίλο βάθος της σπηλιάς,
κοιμήθηκαν μαζί, και χάρηκαν μαζί φιλί κι αγκάλη.

Η σχεδία του Οδυσσέα – Η τρικυμία και το ναυάγιο

Μόλις επήρε να χαράζει, φάνηκε ροδοδάχτυλη η Αυγή.
Εκείνος φόρεσε αμέσως χλαμύδα και χιτώνα, ο Οδυσσέας˙
εκείνη, η νεράιδα, ντύθηκε ρούχο κάτασπρο, μακρύ, χαριτωμένο,
αραχνοΰφαντο, και ζώστηκε στη μέση της ζώνη χρυσή
κι ωραία, ρίχνοντας στο κεφάλι της μαντίλα.
Κι ευθύς πήρε να σκέφτεται τον γυρισμό του μεγαλόψυχου Οδυσσέα.
Του δίνει ένα διπλό πελέκι κοφτερό, χάλκινο και μεγάλο,
καλάρμοστο στο χέρι, οπλισμένο μ’ όμορφο στειλιάρι,
τέλεια στεριωμένο, από ξύλο ελιάς.
Του ’δωσε και σκερπάνι ακονισμένο, και πρώτη
βγήκε στον δρόμο που τραβά στην άκρη του νησιού,
όπου και τα μεγάλα δέντρα υψώνονταν:
σκλήθρες και λεύκες, έλατα ουρανομήκη — στεγνά, κατάξερα,
για να μπορούν ανάλαφρα να πλέουν.
Τα δέντρα τα ψηλά του δείχνει, και ξαναγύρισε
προς τη σπηλιά η Καλυψώ θεόμορφη.
Εκείνος άρχισε να κόβει τους κορμούς (γρήγορα πήγαινε η δουλειά),
συμπλήρωσε τους είκοσι κομμένους
και τους πελέκησε με τον χαλκό τους κλώνους,
τους έξυσε μετά και τους εστάθμισε, για να ’ναι ίσοι.

στ. 253 **φόρεσε αμέσως χλαμύδα και χιτώνα:** Ο χιτώνας ήταν ρούχο μακρύ και στενό, χωρίς ζώνη και χωρίς μανίκια, που το φορούσαν κατάσαρκα. Η χλαμύδα ήταν επανωφόρι, ένας χοντρός μανδύας, που έριχναν πάνω από το χιτώνα για το κρύο. Βλ. Παράρτημα σ. 475, εικ. 6.1.

Στην ώρα της, θεόμορφη κι η Καλυψώ φέρνει τα τρύπανα.
Κι αυτός τα ξύλα τρύπησε και τα σοφίλιασε,
ταιριάζοντάς τα με ξύλινα καρφιά κι αρμούς.
Όσο φαρδύ τορνεύει μάστορης, που κατέχει την τέχνη του άριστα,
τον πάτο καραβιού για φόρτωμα,
τόσο φαρδιά κι ο Οδυσσέας την έφτιαξε την πλάβα,
στεριώνοντας τα ίκρια με πολλά στραβόξυλα.
Ώσπου απλώνοντας μακριές σανίδες τέλειωσε την κουβέρτα.
Τότε και το κατάρτι το έμπηξε στη μέση μ’ αντένα ταιριασμένη,
και το τιμόνι το μαστόρεψε, να ’ναι ο κυβερνήτης του.
Ύστερα τη σχεδία περίφραξε, στο κύμα για ν’ αντέχει,
με κλωνάρια ιτιάς, ρίχνοντας από πάνω φύλλα.
Και ξαναφτάνει η Καλυψώ θεόμορφη με το λινό για τα πανιά˙
καλά κι αυτά τα μαστορεύει.
Τα ξάρτια και τα κάτω καραβόσχοινα της έδεσε,
και με φαλάγγια τη σχεδία την σέρνει και την ρίχνει
στο θείο κύμα της θαλάσσης.
Είχε πια συμπληρώσει μέρες τέσσερις, ώσπου τα τέλειωσε όλα.
Στην πέμπτη μέρα η Καλυψώ θεόμορφη τον ξεπροβόδησε
από το νησί της, αφού τον έλουσε η ίδια και του φόρεσε
ρούχα που μοσχομύριζαν.
Του ’βαλε μέσα κι ένα ασκί, μαύρο κρασί γιομάτο˙
και δεύτερο, ακόμη πιο μεγάλο, με νερό˙ κι ένα δισάκι
με τα τρόφιμα και τα προσφάγια, νόστιμα όλα και πολλά.
Του στέλνει και τον ούριο άνεμο, άβλαβο και γλυκό.
Όλος χαρά ο θείος Οδυσσέας κι αγαλλίαση,
με πρίμο αγέρι σήκωσε τα πανιά, κάθισε στο τιμόνι
και το κυβέρνησε με τέχνη.
Ύπνος δεν έπεσε στα βλέφαρά του, αλλά κοιτούσε συνεχώς την Πούλια,

στ. 273 **τα σοφίλιασε:** συνάρμοσε τα ξύλα, τα ταίριαξε με τέχνη.

στ. 277 **την έφτιαξε την πλάβα:** Πλάβα λέγεται κάθε βάρκα χωρίς καρίνα, επομένως και η σχεδία. Για την κατασκευή της σχεδίας και για όλους τους ναυτικούς όρους που ακολουθούν στους στίχους 278-286 βλ. Παράρτημα, σσ. 480-1, εικ. 9.1 και 9.2.

στ. 287-8 **και με φαλάγγια τη σχεδία την σέρνει και την ρίχνει / στο θείο κύμα της θαλάσσης:** Φαλάγγια λέγονται τα ξύλα πάνω στα οποία γλυστράει το πλοίο κατά την καθέλκυση, καθώς δηλαδή το ρίχνουμε στη θάλασσα.

στ. 300 **κοιτούσε συνεχώς την Πούλια:** κοιτούσε συνεχώς τον αστερισμό των Πλειάδων. Τη νύχτα κρατούσαν τον προσανατολισμό τους με τη βοήθεια των άστρων. Για τους αστερισμούς που αναφέρονται στους στίχους αυτούς βλ. Παράρτημα σ. 498, χάρτη 6.

τον Βουκόλο που δύει αργά, την Άρκτο που την λεν κι Αμάξι˙
δεν φεύγει από τη θέση της γυρίζοντας, μόνο παραμονεύει
τον Ωρίωνα, και μόνη αυτή δεν λέει να πέσει στα λουτρά του Ωκεανού.
Η Καλυψώ η θεόμορφη τον είχε ορμηνέψει,
αυτό το αστέρι πάντοτε να το 'χει ποντοπορώντας
στο ζερβό του χέρι.
Και ποντοπόρησε μέρες δεκαεφτά˙ στη δέκατη όγδοη
πήραν να φαίνονται, στο μέρος του νησιού που πρόβλεψε,
βαθύσκιωτα της Φαιακίδας τα βουνά
έμοιαζαν σαν ασπίδα, στο πέλαγος το αχνό αφημένη.
Όμως τον είδε, απ' τους Αιθίοπες ανεβαίνοντας,
ο μέγας Ποσειδών που σείει τη γη˙ από μακριά το μάτι του τον πήρε,

---

στ. 301 **τον Βουκόλο, που δύει αργά:** τον αστερισμό του Βοώτη, που δύει αργά τα ξημερώματα. Σύμφωνα με μια μυθολογική εκδοχή ο Βουκόλος, που οδηγεί το Αμάξι (άλλο όνομα του αστερισμού της Μεγάλης Άρκτου), ήταν ο Ιασίων (βλ. σχόλιο στο *ε* 139-140).

στ. 301-3 **την Άρκτο που την λεν κι Αμάξι· / δεν φεύγει από τη θέση της γυρίζοντας, μόνο παραμονεύει / τον Ωρίωνα, και μόνη αυτή δεν λέει να πέσει στα λουτρά του Ωκεανού:** Τον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου, άλλοι τον παρομοίαζαν με αρκούδα κι άλλοι με άμαξα. Ο αστερισμός αυτός, αν και περιστρέφεται όπως και όλο το στερέωμα, δε δύει ποτέ για τους κατοίκους του βορείου ημισφαιρίου. Γι' αυτό, ενώ φαντάζονταν πως όλα τα άστρα, όπως άλλωστε και ο Ήλιος, η Αυγή και η Σελήνη, ανατέλλουν από τον Ωκεανό (βλ. σχόλιο στο *δ* 639-640) και σ' αυτόν πάλι δύουν, εξαιρούσαν τον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου. Εδώ λέγεται πως η Άρκτος δε δύει, γιατί παραμονεύει για τον Ωρίωνα, τον κυνηγό (βλ. σχόλιο στο *ε* 135).

στ. 304-6 **Η Καλυψώ η θεόμορφη τον είχε ορμηνέψει, / αυτό το αστέρι πάντοτε να το 'χει ποντοπορώντας / στο ζερβό του χέρι:** Η Καλυψώ τού είχε δώσει οδηγία, κατά το ταξίδι του να έχει πάντα στο αριστερό του χέρι τον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου. Αυτό σημαίνει πως ο Οδυσσέας ταξίδευε από τα δυτικά προς τα ανατολικά.

Εικ. 42 Ο Ποσειδών.
[Μωσαϊκό από τα "λουτρά του Ποσειδώνα", Όστια, Ιταλία (2ο μισό του 3ου αι. π.Χ.)]

από τα όρη των Σολύμων, ν’ αρμενίζει στο ανοιχτό το πέλαγος·
χολώθηκε βαριά, και το κεφάλι του κουνώντας είπε μόνος του:
«Αλίμονο. Έτσι λοιπόν και τόσο οι θεοί άλλαξαν γνώμη,
όσο εγώ βρισκόμουν στους Αιθίοπες;
Και νά τος τώρα ο Οδυσσέας, τόσο κοντά
στη χώρα των Φαιάκων, όπου του μέλλεται πως θα ξεφύγει
από το δίχτυ της μεγάλης που τον βρήκε συμφοράς.
Όμως κι εγώ το λέω: θα χορτάσει για καλά τη μαύρη μοίρα του».
Είπε και σύναξε τα νέφη και, πιάνοντας την τρίαινα στα χέρια,
συντάραξε τον πόντο, σκέπασε με τα σύννεφα θάλασσα και στεριά,
ξεσήκωσε όλες μαζί τις θύελλες και τους ανέμους όλους.
Έγινε η μέρα νύχτα, πέφτοντας ψηλά απ’ τον ουρανό.
Λεβάντες και νοτιάς, άγριος πουνέντες και βοριάς αιθερογέννητος
συγχρόνως φύσηξαν και σήκωσαν τεράστιο κύμα.
Τότε λυθήκαν και του Οδυσσέα τα γόνατα, λύγισε η ψυχή του,
βάρυνε η καρδιά του η μεγαλόψυχη, και μόνος του μιλούσε:
«Άμοιρος και τρισάμοιρος εγώ. Τι άλλο, πιο μεγάλο, κακό με περιμένει.
Τρέμω μήπως όλα τα είπε αλάθευτα η θεά,
που μου προφήτεψε πως θα χορτάσω πάθη του πελάγου,
προτού πατήσω χώμα της πατρίδας.
Και νά που τώρα όλα επαληθεύονται, αφού ο Ζευς
με τέτοια νέφη απ’ άκρη σ’ άκρη σκέπασε τον μέγα ουρανό,
τον πόντο τάραξε, η θύελλα λυσσομανά, σφυρίζουνε από παντού ανέμοι.
Καμιά πια σωτηρία, σκέτος όλεθρος. Ευτυχισμένοι
τρεις και τέσσερις φορές οι Δαναοί που είχαν την τύχη
στην ευρύχωρη Τροία να χαθούν για τους Ατρείδες.
Κι εγώ μακάρι εκεί να ’χα τελειώσει,
εκεί να με ’βρισκε η μοίρα του θανάτου, τη μέρα εκείνη που Τρώες
αμέτρητοι με σημαδεύαν με τα χάλκινά τους δόρατα,

στ. 313 **από τα όρη των Σολύμων:** Οι Σόλυμοι ήταν πολεμοχαρής λαός της Μικρασίας.

στ. 325 **Λεβάντες και νοτιάς, άγριος πουνέντες και βοριάς αιθερογέννητος:** Λεβάντες ή Εύρος λέγεται ο ανατολικός άνεμος, ενώ ο πουνέντες είναι ο δυτικός, που όπως είδαμε λέγεται και Ζέφυρος. Στον Όμηρο αναφέρονται μόνο αυτοί οι τέσσερις βασικοί άνεμοι, αντίστοιχοι προς τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα από τα οποία και πνέουν, και ο σιρόκος, ο νοτιοανατολικός άνεμος που πνέει από την Αφρική.

στ. 338 **να χαθούν για τους Ατρείδες:** να χαθούν για χάρη των γιων του Ατρέα, του Μενέλαου και του Αγαμέμνονα. Στον Όμηρο οι Αχαιοί δεν πολεμούν, γιατί προσβλήθηκε στο πρόσωπο του Μενέλαου ολόκληρη η Ελλάδα· η τρωική εκστρατεία παρουσιάζεται ως προσωπική υπόθεση των Ατρειδών.

καθώς για τον νεκρό Αχιλλέα πολεμούσα.
Τότε θα με τιμούσαν και με του τάφου τα κτερίσματα,
το όνομά μου οι Αχαιοί θα το ’χαν δοξασμένο. Μα τώρα το γραφτό μου
ήταν να γίνω λεία ενός ανήκουστου θανάτου».
Δεν είχε καν τον λόγο του τελειώσει, κι έπεσε μέγα κύμα πάνω του
σαρωτικό που ταρακούνησε και τη σχεδία.
Βρέθηκε ξαφνικά μακριά της, του ξέφυγε απ’ το χέρι το τιμόνι.
Η θυμωμένη θύελλα με τους μεικτούς ανέμους σύντριψε το κατάρτι,
πανί κι αντένα σφενδονίστηκαν πέρα στο πέλαγο.
Κι έμεινε αυτός ώρα πολλή μέσα στη δίνη,
κεφάλι δεν μπορούσε να σηκώσει
μπρος στην ορμή των φοβερών κυμάτων. Τον βάρυναν ακόμη
και τα ρούχα, αυτά που η θεία Καλυψώ τού είχε φορέσει.
Κάποια στιγμή ωστόσο ανάβλεψε, φτύνει από το στόμα του πικρή την άρμη
— σαν χείμαρρος κελάρυσε καθώς του βγαίνει απ’ το κεφάλι.
Όμως και τη σχεδία του θυμάται, κι ας είχε πια αποκάμει.
Βρήκε ξανά τη δύναμη κι αρπάζεται
μέσα απ’ τα κύματα επάνω της και, καθισμένος τώρα
εκεί στη μέση, δοκίμαζε πώς να ξεφύγει το τέλος του θανάτου.
Όμως το μέγα κύμα την πήγαινε όπου ήθελε˙ τη μιαν εδώ,
την άλλη εκεί. Πώς ο χειμερινός βοριάς σαρώνει στον κάμπο αγκάθια,
κι αυτά σφιχταγκαλιάζονται και γίνουνται ένα πράμα,
έτσι και τη σχεδία οι άνεμοι εδώ και εκεί την φέρναν και την πήγαιναν:
τη μια ο νότος στον βοριά την άφηνε κουμάντο,
την άλλη ο λεβάντες την παράδινε για να την σέρνει ο πουνέντες.
Ώσπου τον πήρε είδηση η καλλίσφυρη Ινώ, του Κάδμου η θυγατέρα,
η Λευκοθέη, που πρώτα είχε ανθρώπινη φωνή και φύση, και τώρα

στ. 342 **καθώς για τον νεκρό Αχιλλέα πολεμούσα:** Για το σώμα του νεκρού Αχιλλέα δόθηκε σκληρή μάχη μεταξύ Αχαιών και Τρώων. Στη μάχη αυτή διακρίθηκαν ο Αίαντας και ο Οδυσσέας. Ο Αίαντας πήρε στην πλάτη του το νεκρό σώμα του ήρωα, για να το φέρει πίσω στο στρατόπεδο των Αχαιών, και ο Οδυσσέας κάλυπτε την υποχώρησή του πολεμώντας με πλήθος εχθρούς.

στ. 367-8 **η καλλίσφυρη Ινώ, του Κάδμου η θυγατέρα, / η Λευκοθέη:** η Ινώ με τους όμορφους αστραγάλους, με τα ωραία πόδια. Η Ινώ, κόρη του μυθικού ιδρυτή της Θήβας, του Κάδμου, και αδερφή της Σεμέλης, της μητέρας του Διόνυσου, γκρεμίστηκε στη θάλασσα κυνηγημένη από τον άντρα της, που του είχε στείλει μανία η Ήρα, για να εκδικηθεί την Ινώ, επειδή εκείνη ανάθρεψε το μικρό Διόνυσο. Αλλά ο Ποσειδώνας και οι Νηρηίδες έκαναν αθάνατη την Ινώ. Από τότε αυτή ονομάστηκε Λευκοθέη και ως καλοπροαίρετη θεότητα του πελάγους προστάτευε τους ναυτικούς και τους οδηγούσε στα λιμάνια.

οι θεοί τής έδωσαν θεϊκή τιμή μες στα πελάγη.
Αυτή τον Οδυσσέα ελέησε όπως τον είδε θλιβερά παραδαρμένο˙
σκούρο πουλί με την ουρά σχιστή, παρόμοια πέταξε και βγήκε
από το κύμα, κάθισε πάνω στη σχεδία του, και του είπε τον δικό της λόγο:
«Δύσμοιρε, γιατί ο κοσμοσείστης Ποσειδών τόσο πολύ μαζί σου τα ’βαλε;
γιατί σου σπέρνει τόσα πάθη;
Κι όμως παρ’ όλο τον θυμό του, δεν θα μπορέσει να σε θανατώσει.
Να κάνεις μόνο ό,τι σου πω, και δεν μου φαίνεσαι για ασύνετος:
βγάλε από πάνω σου αυτά τα ρούχα, ξέχασε τη σχεδία σου
και χάρισέ την στους ανέμους˙ βάλε
τα δυνατά σου να κολυμπήσεις μ’ απλωτές, νόστο να βρεις
στη χώρα των Φαιάκων, όπου η μοίρα σου σου γράφει να γλιτώσεις.
Πάρε και τούτο το άφθαρτο μαγνάδι, ζώσε μ’ αυτό το στέρνο σου,
και φόβος πια θανάτου δεν θα σ’ απειλήσει,
μήτε και τ’ άλλα πάθη.
Κι όταν με το καλό πιάσουν τα χέρια σου στεριά,
λύσε το πάλι το μαγνάδι, στο μπλάβο πέλαγο να το πετάξεις,
όσο μπορείς μακρύτερα, κοιτάζοντας εσύ στην άλλην άκρη».
Τελειώνοντας του παραδίνει το μαγνάδι.
Σκούρο πουλί με την ουρά σχιστή, παρόμοια βούλιαξε ξανά
στον κυματώδη πόντο, ώσπου την αποσκέπασε το μαύρο κύμα.
Μόνος του τώρα, πολύπαθος και θείος ο Οδυσσεύς,
σε σκέψη δίβουλη μπλεγμένος,
αναστενάζοντας βαριά, γύρισε κι είπε στη γενναία ψυχή του:
«Αλίμονο, και ποιος αθάνατος πάλι μου πλέκει δόλο,

στ. 381 **το άφθαρτο μαγνάδι:** το άφθαρτο μαντίλι, κεφαλομάντιλο.

στ. 391 **σε σκέψη δίβουλη μπλεγμένος:** μην ξέροντας ποια απόφαση να πάρει: να δεχτεί τις συμβουλές της Λευκοθέης ή όχι;

Εικ. 43 Πελ. Τιμπάλντι «Η Ινώ (Λευκοθέη) σώζει τον Οδυσσέα δίνοντάς του το μαντίλι της».
[Έργο του 16ου αι. του Ιταλού ζωγράφου, γλύπτη και αρχιτέκτονα Πελεγκρίνο Τιμπάλντι (Pellegrino Tibaldi, 1527-1596)]

που με παρακινεί να παρατήσω τη σχεδία.
Κι όμως δεν θα τον υπακούσω, όσο ακόμη βλέπουνε τα μάτια μου
μακριά εκείνη τη στεριά, που λέει πως θα ’ναι η σωτηρία μου.
Μάλλον αυτό θα κάνω, μου φαίνεται και το καλύτερο:
όσο βαστάξουν τα μαδέρια στους αρμούς τους,
θα κρατηθώ σ’ αυτά, θα υπομείνω κι εγώ το βάσανό μου˙
και μόνο όταν το κύμα καταλύσει τη σχεδία, θα πέσω στο νερό.
Δεν βλέπω άλλο συμφερότερο που θα μπορούσα να σκεφτώ».
Κι ενώ μ’ αυτή τη σκέψη πάλευαν νους και ψυχή του,
ο κοσμοσείστης Ποσειδών σηκώνοντας κύμα μεγάλο, άγριο, φοβερό
και κατακόρυφο, το ’ριξε καταπάνω του.
Πώς άνεμος σφοδρός σκορπίζει αλλού κι αλλού
ξερά τα άχυρα της θημωνιάς, έτσι σκορπίστηκαν και τα μακριά μαδέρια.
Κι όμως ο Οδυσσέας κρατήθηκε σ’ έναν κορμό,
τον καβαλίκεψε, λες κι ήταν άλογο της κούρσας,
πέταξε από πάνω του τα ρούχα, εκείνα που του φόρεσε
η θεία Καλυψώ, αμέσως το μαγνάδι
ζώστηκε στο στέρνο, με το κεφάλι βούτηξε στη θάλασσα,
τα χέρια του άπλωσε, κι έβαλε δύναμη να κολυμπήσει.
Τον είδε όμως ο παντοδύναμος θεός που σείει τη γη,
την κεφαλή του κούνησε και μόνος του μιλούσε:
«Τώρα λοιπόν, με μύρια πάθη περιπλανήσου στα πελάγη,
μήπως και σμίξεις κάποτε μ’ ανθρώπους διογέννητους.
Όμως και τούτο αν γίνει, δεν θα μπορείς να πεις
πως ήταν λίγη η συμφορά σου».
Τελειώνοντας μαστίγωσε τ’ άλογα με την πλούσια χαίτη
και σίμωσε προς τις Αιγές, όπου βρισκόταν και το ξακουστό παλάτι του.
Μα νά που η Αθηνά, του Δία η κόρη, έρχεται τώρα μ’ άλλες σκέψεις:
δένει τον δρόμο στους ενάντιους ανέμους, τους προστάζει ανάπαυλα,
όλους τους κατευνάζει.
Σήκωσε μόνο τον γοργό βοριά, σπάζει τα κύματα μπροστά του,
για να μπορεί, ξεφεύγοντας τον χάρο και τη μαύρη μοίρα,
να σμίξει ο θείος Οδυσσεύς μ’ εκείνους που έχουν

στ. 420 **σίμωσε προς τις Αιγές:** Οι Αιγές, όπου πλησίασε ο Ποσειδώνας, άλλοι υποστηρίζουν πως είναι νησί κοντά στην Εύβοια ή μεταξύ Τήνου και Χίου, και άλλοι τις θέλουν πόλη και τις ταυτίζουν με την Κάρυστο της Εύβοιας ή με πολίχνη της Αχαΐας· είναι προφανώς φανταστική πόλη, εφόσον λέγεται πως είχε εκεί το παλάτι του ο Ποσειδώνας.

χαρά τους το κουπί, τους Φαίακες.
Κι ωστόσο δυο μερόνυχτα, δοσμένος στο μεγάλο κύμα,
είδε πολλές φορές τον χάρο με τα μάτια του.
Μόνο την τρίτη μέρα, σαν την ξημέρωσε η Αυγή
με τους ωραίους πλοκάμους, έπεσε ο άνεμος,
γαλήνεψε, κι έγινε νηνεμία.
Και ξαφνικά βλέπει στο πλάι του στεριά˙ όπως τον σήκωσε
ψηλά ένα μεγάλο κύμα, την είδε μπρος του με το κοφτερό του μάτι.
Πόση αγαλλίαση νιώθουν παιδιά που αναστήθηκε ο πατέρας τους
— τον είχε βρει και τον κρατούσε στο κρεβάτι
βαριά αρρώστια που τον παίδεψε πολύ˙ μέρα τη μέρα έλιωνε,
καθώς ο δαίμονας τον χτύπησε ο φριχτός˙ και τώρα
που οι θεοί τού λύνουν τα δεσμά της συμφοράς του,
αγάλλεται˙ τόση αγαλλίαση δίνει στον Οδυσσέα η θέα
της στεριάς της δασωμένης. Όλος σπουδή κολύμπησε
να φτάσει, για να πατήσει χώμα το ποδάρι του.
Αλλά όταν πια τον χώριζε τόση μόνον απόσταση, όσο
που ν’ ακουστεί φωνάζοντας, τον πήρε ο γδούπος
που τα ύφαλα της θάλασσας χτυπούσε.
Το μέγα κύμα, σπάζοντας φοβερό πάνω στις ξέρες,
βόγγαε και ξερνούσε, σκεπάζοντας τα πάντα μ’ αλισάχνη.
Λιμάνια ανύπαρκτα, των καραβιών οι κόλποι ανύπαρκτοι˙

στ. 444-5 **τον πήρε ο γδούπος / που τα ύφαλα της θάλασσας χτυπούσε:** έφτασε στ’ αυτιά του ο ήχος από το χτύπο του νερού στα βράχια του βυθού.

στ. 447 **σκεπάζοντας τα πάντα μ’ αλισάχνη:** σκεπάζοντας όλες τις επιφάνειες με ένα λεπτό στρώμα από αλάτι.

Εικ. 44 Οδυσσέας και Βοριάς. Η εικόνα αυτή παρωδεί την *Οδύσσεια.* Ο Οδυσσέας παριστάνεται να κρατά στο ένα χέρι του την τρίαινα του Ποσειδώνα, και στο άλλο το μαγνάδι της Λευκοθέης, ενώ διασχίζει τα πέλαγα πάνω σε δύο αμφορείς (προφανώς τα δύο ασκιά που του έδωσε η Καλυψώ, ένα με κρασί κι ένα δεύτερο μεγαλύτερο με νερό). Πίσω του φυσάει ο Βοριάς.

[Λεπτομέρεια από βοιωτικό σκύφο (410-400 π.Χ.), Οξφόρδη, Μουσείο Ashmolean]

υπήρχαν μόνον κάβοι απόκρημνοι, γκρεμοί και βράχοι.
Τότε του λύθηκαν τα γόνατα, λύγισε κι η καρδιά του,
βαρυγκομώντας ο Οδυσσέας μόνος του μιλούσε
λέγοντας στην περήφανη ψυχή του:
«Τώρα τι γίνεται. Αφού ο Δίας ανέλπιστα μου δίνει
να δω στεριά, και μπόρεσα να φτάσω εδώ, μέσα από τόσα κύματα,
δεν βλέπω μέρος πουθενά να καταφύγω, που να με βγάλει
από την αφρισμένη θάλασσα.
Έξω μονάχα βράχοι μυτεροί και γύρω τους
βρυχάται το κύμα πολυτάραχο˙ λείος
και κατακόρυφος αναδρομίζει τοίχος πέτρινος,
κι είναι από κάτω το νερό βαθύ, δεν γίνεται να στηριχτείς
στα πόδια και να σταθείς για να ξεφύγεις το κακό.
Αν πάω να βγω, φοβάμαι μήπως και μ’ αναρπάξει το μεγάλο κύμα
και με συντρίψει πάνω σε γρανιτένιο βράχο
— τότε κι η ορμή μου πάει χαμένη.
Αν πάλι πω πως κολυμπώ ένα γύρο, μήπως και βρω κάπως
απάνεμο ακρογιάλι ή και λιμάνι αυτής της θάλασσας, τρέμω
μην και με παρασύρει η αντάρα πάλι στο ψαροτρόφο πέλαγο,
που ξέρει πώς να βαριαναστενάζει.
Ή κι ένας δαίμονας από τα βάθη της θαλάσσης στείλει
να με σπαράξει κάποιο κήτος, απ’ τα μεγάλα και πολλά
που τρέφει η τρανή Αμφιτρίτη.
Καλά τον ξέρω τον θυμό του Κοσμοσείστη, το μένος του εναντίον μου,
του περιβόντου θεού».
Κι όπως ακόμη μες στα φρένα και τον νου του ανακινούσε τέτοιες σκέψεις,
μεγάλο κύμα τον παρέσυρε, τον έριξε στα βράχια της ακτής.
Τότε τις σάρκες του θα ξέσχιζε, τα κόκαλά του θα συντρίβονταν,
αν η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, δεν έδινε τη φώτισή της:
μαζεύοντας τη δύναμή του, και με τα δυο του χέρια
πιάστηκε απ’ τον βράχο, κι εκεί κρατήθηκε στενάζοντας
ώσπου το κύμα πέρασε.
Κι αν γλίτωσε έτσι, όμως το κύμα, πίσω γυρίζοντας ορμητικό,
τον έπληξε και τον επέταξε μακριά, ξανά τον πήγε στα βαθιά.

στ. 458-9 **λείος / και κατακόρυφος αναδρομίζει τοίχος πέτρινος:** λείος και κατακόρυφος υψώνεται μπροστά του τοίχος πέτρινος.

στ. 471 **η τρανή Αμφιτρίτη:** Βλ. σχόλιο στο στ. *γ* 100.

Πώς όταν ξεκολλούν χταπόδι απ’ το θολάμι του,
κολλούν απάνω στις θηλές του τα πυκνά χαλίκια,
παρόμοια μείναν κολλημένες κι οι σάρκες από τα θρασιά του χέρια
πάνω στα βράχια. Κι εκείνον τον εσκέπασε το μέγα κύμα.
Θα ’ταν κι αυτό απρόβλεπτος χαμός του δύστυχου Οδυσσέα,
αν πάλι η Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, δεν έδινε τη φώτισή της:
κατόρθωσε ν’ αναδυθεί απ’ το κύμα που έσπαζε στη στεριά,
έστριψε προς τα έξω και λοξά κολύμπησε, κοιτάζοντας
μη χάσει τη στεριά απ’ τα μάτια του, μήπως και βρει
κάπως απάνεμο ακρογιάλι ή και λιμάνι αυτής της θάλασσας.
Και τότε κολυμπώντας φτάνει στο στόμα ποταμού καλλίρροου
— αυτός ο χώρος έκρινε πως ήταν ο καλύτερος,
αφού του έλειπαν οι βράχοι, κι ο άνεμος δεν τον χτυπούσε. Βλέποντας
μπρος του τα νερά του ποταμού να ρέουν, έκανε ολόψυχην ευχή:
«Επάκουσε, όποιος κι αν είσαι, ποταμέ βασιλικέ μου.
Προσπέφτω, χίλιες φορές παρακαλώ σε, γλίτωσέ με
από την απειλή του ποσειδώνειου πελάγου.
Πρέπει, πιστεύω, κι οι αθάνατοι θεοί να τον σπλαχνίζονται
όποιον παραδαρμένος τους ζητά το έλεός τους.
Ένας που έπαθε πολλά κι εγώ, τώρα στα γόνατά σου πέφτω,
ποταμέ μου, ζητώ να μ’ ελεήσεις, βασιλιά μου.
Ικέτης σου είμαι, και το ομολογώ».
Ευχήθηκε κι ευθύς ο ποταμός ανέκοψε το ρέμα,
σταμάτησε το κύμα, μπροστά του τα νερά γαλήνεψε,
τον πήρε και τον έσωσε στις εκβολές του.
Μα είχαν πια λυγίσει και τα δυο του γόνατα, τα στιβαρά του χέρια
λύθηκαν, ένιωθε τσακισμένος απ’ το κύμα˙
σώμα πρησμένο, στόμα και ρουθούνια να ξερνούν τη θάλασσα,
κι αυτός πεσμένος κάτω, δίχως πνοή, δίχως φωνή,
σαν λιγοθυμισμένος, τυραννισμένος από κούραση φριχτή.
Κι ωστόσο μόλις πήρε ανάσα κι ήρθε η ψυχή ξανά στον τόπο της,
το μαγικό μαγνάδι λύνοντας το παραδίνει
στου ποταμού το ρέμα που έσμιγε με τη θάλασσα˙
γοργά το πήρε μες στη δίνη του ένα μεγάλο κύμα,
κι αμέσως το υποδέχτηκαν τα χέρια της Ινώς.
Τότε απ’ το ποτάμι βγαίνει, έγειρε σ’ έναν σχοίνο πλάι,

στ. 497 **ποταμέ βασιλικέ μου:** Οι αρχαίοι θεοποιούσαν τους ποταμούς.

σκύβοντας φίλησε το χώμα της ζωοδόχου γης.
Βαρύθυμος ακόμη, μιλώντας είπε στη γενναία ψυχή του:
«Τώρα στο τέλος τι μου μέλλεται να πάθω, αλίμονο.
Αν μείνω στο ποτάμι και περάσω εδώ τη μαύρη νύχτα,
πώς να μη συμμαχήσουν άσχημα πάχνη και παγωνιά,
εξαντλημένον να μου πάρουν την ψυχή˙
είναι που την αυγή τόσο ψυχρό το αγιάζι κατεβαίνει απ' το ποτάμι.
Αν πάλι ανέβω την πλαγιά στο δάσος το βαθύσκιωτο,
αν πέσω σε φυλλωσιές πυκνές να κοιμηθώ, πες πως το κρύο
κι ο κάματος μ' αφήνουν, κι επέρχεται γλυκός ο ύπνος˙
τα άγρια θηρία τρέμω μήπως με βρουν και με σπαράξουν».
Κι όπως το συλλογίστηκε, αυτό του φάνηκε πως είναι το καλύτερο:
ξεκίνησε να βρει το δάσος, το βρήκε πλάι στον ποταμό,
ψηλά σε ξάγναντο.
Τρύπωσε εκεί, κάτω από θάμνα δίδυμα, ελιά κι αγρίλι που ξεφύτρωναν μαζί.
Δεν έφτανε ως εδώ το μένος των υγρών ανέμων,
δεν τα χτυπούσε αυτά τα θάμνα ήλιος με τις αχτίνες του,
όταν σηκώνεται λαμπρός, μήτε η βροχή τα διαπερνούσε˙
τόσο πυκνά συμπλέκονταν το 'να μαζί με τ' άλλο.
Γλίστρησε ο Οδυσσέας στον κόρφο τους, και με τα χέρια του
φτιάχνει το στρώμα του παχύ κι ευρύχωρο,
από τα φύλλα τα πολλά που ήταν χυμένα γύρω, τόσο και τέτοιο,
που θα μπορούσε δυο και τρεις ανθρώπους να τους προφυλάξει,
ακόμη και σε χειμωνιάτικη ώρα, όταν βαραίνει ο καιρός πολύ.
Το έργο του κοιτώντας, βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
ένιωσε μέσα του χαρά˙ στη μέση ξάπλωσε ρίχνοντας
από πάνω του σωρό τα φύλλα.
Πώς κάποιος έκρυψε δαυλό μέσα στη μαύρη στάχτη,
σε χτήμα απόμερο, που γείτονες στο πλάι του δεν έχει, σώζοντας έτσι
το σπέρμα της φωτιάς, που να μην είναι ανάγκη απ' αλλού ν' ανάβει˙
με ένα δαυλό παρόμοιος ο Οδυσσέας σκεπάστηκε με φύλλα.
Τότε κι η Αθηνά χύνει στα μάτια του τον ύπνο,
γρήγορη ανάπαυση από τον μόχθο και τον κάματό του.
Κι ο ύπνος σφράγισε τα βλέφαρά του.

Εικ. 45 Κων. Παρθένη «Καλυψώ».
[Λάδι σε μουσαμά, 100 x 100 εκ., Κωνσταντίνου Παρθένη (1878-1967), συλλογή Γιάννη Περδίου]

; Με αφορμή τον παραπάνω πίνακα του Κωνσταντίνου Παρθένη και τον πίνακα του Άρνολντ Μπέκλιν που θα βρείτε στη σελίδα 121 (εικόνα 41) να γράψετε ένα δικό σας κείμενο στο οποίο θα εκφράζετε τα συναισθήματα και τις σκέψεις της Καλυψώς πριν και μετά την αναχώρηση του Οδυσσέα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

ε 1-251 Η δεύτερη "αγορά" των θεών – Ο Ερμής στην Ωγυγία – Διάλογος Ερμή Καλυψώς και Καλυψώς Οδυσσέα

1. Αφού θυμηθείτε την απόφαση που πήραν οι θεοί στην α′ “αγορά” τους, το σχέδιο της Αθηνάς και τον τρόπο που εφαρμόστηκε αυτό στις ραψωδίες *α-δ,* να περιγράψετε ποια καινούργια στοιχεία προκύπτουν σχετικά με το νόστο του Οδυσσέα από τη β′ “αγορά” των θεών και για ποια γεγονότα μάς προετοιμάζει αυτή.
2. Αφού περιγράψετε τις εντολές που δίνει ο Δίας στον Ερμή για την Καλυψώ, τις εντολές που δίνει ο Ερμής στην Καλυψώ και τι τελικά ανακοινώνει η Καλυψώ στον Οδυσσέα, να συζητήσετε γιατί κάθε πρόσωπο αλλάζει, λίγο ή πολύ, τις εντολές που πήρε αλλά και τη συμπεριφορά του ανάλογα με το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται.
3. Να συζητήσετε αν η απόφαση για το νόστο του Οδυσσέα είναι απόφαση των Ολυμπίων θεών, της Καλυψώς ή του Οδυσσέα. Κατά τη συζήτηση να τεκμηριώνετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.
4. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι οι θεοί τους όχι μόνο μπορούσαν να εμφανιστούν με μορφή κάποιου ανθρώπου, αλλά και ότι είχαν ανθρώπινες ιδιότητες, συμπεριφορά και συνήθειες ανθρώπων.

   Αφού περιγράψετε ιδιότητες, συνήθειες, συμπεριφορές της Καλυψώς και του Ερμή οι οποίες είναι ανθρώπινες, να συζητήσετε αυτήν την ανθρωπομορφική αντίληψη των αρχαίων για τους θεούς.
5. Ο Οδυσσέας με την απόφασή του να αφήσει την Ωγυγία, για να επιστρέψει στην Ιθάκη, θυσιάζει όσα του πρόσφερε η θεά Καλυψώ.

   Τι πρόσφερε η θεά στον Οδυσσέα, για να τον κρατήσει κοντά της, και τι επέλεξε εκείνος; Πώς εξηγείτε την επιλογή του;
6. Να συζητήσετε αν τα λόγια που λέει ο Οδυσσέας του ποιήματος του Λευτέρη Αλεξίου «Ο Οδυσσέας στην Καλυψώ» και του ποιήματος «Καλυψώ» του Γιάννη Τζανή (θα τα βρείτε στο Παράρτημα σ. 436) εκφράζουν και τον ομηρικό Οδυσσέα.
7. Να περιγράψετε τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής περιγράφει το νησί και τη σπηλιά, προσέχοντας ιδιαιτέρως α. τη θέση του Ερμή στο χώρο και το οπτικό του πεδίο και β. τη δημιουργία εικόνων στην περιγραφή.
8. Να περιγράψετε τη συμπεριφορά και την ψυχική κατάσταση του Ερμή, της Καλυψώς και του Οδυσσέα, λαμβάνοντας υπόψη και το χώρο μέσα στον οποίο κινούνται/δρουν τα πρόσωπα αυτά (νησί -

σπηλιά Καλυψώς).

9. Αφού διαβάσετε τους στίχους *ε* 66-85 και το ποίημα του Άγγελου Σικελιανού «Το τραγούδι της Καλυψώς» (θα το βρείτε στο Παράρτημα σσ. 437-8), να καταγράψετε εικόνες από την περιγραφή του νησιού της Καλυψώς και στα δύο κείμενα και να επισημάνετε τις αισθήσεις που ενεργοποιεί κάθε εικόνα.

10. α. Να αναζητήσετε στους στίχους 12-38 του ποιήματος «Ραψωδία» του Κωστή Παλαμά (βλ. στο Παράρτημα σσ. 438-9) αναφορές στην ενότητα *ε* 1-251 της *Οδύσσειας* και να τις καταγράψετε. Μπορείτε να οργανώσετε την απάντησή σας σε πίνακα με δύο στήλες: στην πρώτη θα σημειώνετε τους στίχους του ποιήματος αυτού και στη δεύτερη τους αντίστοιχους στίχους της *Οδύσσειας.*

    β. Ποιον αντίχτυπο είχε στην ψυχή του μικρού μαθητή η ακρόαση της *Οδύσσειας* και ποια επίδραση άσκησε στη ζωή του;

11. Αφού λάβετε υπόψη σας το κείμενο της ραψ. *ε* 1-251 και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψ. *δ* και *ε,* να εντάξετε το κείμενο της ενότητας αυτής στη μεγάλη αφηγηματική ενότητα στην οποία ανήκει και να συντάξετε ένα κείμενο 80-100 λέξεων με το οποίο θα αφηγείστε τα αμέσως προηγούμενα και τα αμέσως επόμενα.

ε 252-552 Η σχεδία του Οδυσσέα – Η τρικυμία και το ναυάγιο

12. Να περιγράψετε και να αξιολογήσετε τις γνώσεις και τις ικανότητες ναυπηγικής και ναυσιπλοΐας του Οδυσσέα και ειδικότερα την ικανότητά του να αντιμετωπίσει την τρικυμία.

13. Αφού περιγράψετε και αξιολογήσετε τις ενέργειες που κάνει ο Οδυσσέας προκειμένου να σωθεί από την τρικυμία, να συζητήσετε πού οφείλεται η σωτηρία του.

14. Την *Οδύσσεια* χαρακτηρίζει ο ***ανθρωποκεντρισμός,*** δηλαδή η αντίληψη ότι το κέντρο και ο σκοπός του κόσμου είναι ο άνθρωπος, ότι όλα πρέπει να οδηγούν στο καλό του ανθρώπου· ανθρωποκεντρικός είναι ο πολιτισμός που προβάλλει ως αξία τον άνθρωπο, τις ικανότητές του.

    Να συζητήσετε τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της *Οδύσσειας* με βάση την *ε* ραψωδία, λαμβάνοντας υπόψη σας κατά τη συζή-

τηση: α) τις συνθήκες κάτω από τις οποίες παίρνει την απόφαση ο Οδυσσέας και επομένως και τη σημασία που έχει η απόφασή του αυτή, β) την κατασκευή της σχεδίας, γ) τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει την τρικυμία ο Οδυσσέας.

15. Η ***παρομοίωση*** είναι σχήμα λόγου κατά το οποίο για να κατανοήσουμε την ιδιότητα ενός προσώπου, ενός πράγματος, μιας ιδέας το συσχετίζουμε με κάτι άλλο πολύ γνωστό που έχει την ίδια ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό. Η σύγκριση γίνεται με τις παρομοιαστικές λέξεις *σαν, καθώς, όπως, …* (Λεξικό Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη).

Όταν αναλύουμε μια παρομοίωση, 1. προσδιορίζουμε:

α. το *αναφορικό μέρος* της παρομοίωσης (την εικόνα) που εισάγεται με λέξεις όπως: *σαν, όπως, πώς, καθώς …*

β. το *δεικτικό μέρος* της παρομοίωσης (την αφήγηση) που εισάγεται με με λέξεις όπως: *έτσι, παρόμοια, …*

γ. τον *κοινό όρο* ανάμεσα στην εικόνα και στην αφήγηση,

αλλά κυρίως 2. επισημαίνουμε τις σχέσεις μεταξύ του αναφορικού και δεικτικού μέρους.

Να αναλύσετε τις δύο παρομοιώσεις που υπάρχουν στην περιγραφή της τρικυμίας στους στίχους *ε* 354-361 και 432-439 και να συζητήσετε για ποιο λόγο ο ποιητής αφηγούμενος την περιπέτεια του Οδυσσέα χρησιμοποιεί τόσο πολλές παρομοιώσεις.

16. Να εντοπίσετε τα σημεία του κειμένου στα οποία ο Οδυσσέας μονολογεί και να συζητήσετε το λόγο για τον οποίο ο ποιητής βάζει τον Οδυσσέα να μονολογεί.

17. Προοικονομώ σημαίνει σχεδιάζω εκ των προτέρων, προετοιμάζω, προβλέπω κάτι που θα το χρησιμοποιήσω αργότερα. Στη λογοτεχνία η ***προοικονομία*** είναι ένας τρόπος αφηγηματικής τεχνικής, τον οποίο χρησιμοποιεί και ο ποιητής των ομηρικών επών. Με την τεχνική αυτή ο ποιητής διαμορφώνει καταστάσεις, κινεί τα πρόσωπα, τα βάζει να μιλούν ή να ενεργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να προγραμματίζει σε γενικές γραμμές επεισόδια που θα συμβούν και να σχεδιάζει έτσι την εξέλιξη της πλοκής του έργου. Όπου ο ποιητής δίνει πληροφορίες ή κάνει υπαινιγμούς για τα θέματα αυτά ή και γενικότερα για θέματα που σχετίζονται με την πλοκή του έργου λέμε ότι έχουμε ***προοικονομία.***

Με ποιο τρόπο προοικονομείται το ναυάγιο του Οδυσσέα και η σωτηρία του στην ενότητα αυτή; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

18. Ο ποιητής καθώς αφηγείται χρησιμοποιεί το χρόνο με δύο τρόπους: άλλοτε αφηγείται εξαντλητικά γεγονότα που καλύπτουν μία μέρα

(***διαστολή του χρόνου***) και άλλοτε αναφέρεται συνοπτικά σε γεγονότα που διαρκούν πολλές μέρες (***συστολή του χρόνου***).

Να βρείτε τουλάχιστον δύο παραδείγματα, ένα διαστολής κι ένα συστολής, από τις ραψωδίες *α* έως *ε*.

19. Αφού προσδιορίσετε τις θεότητες που εμπλέκονται στην περιπέτεια του Οδυσσέα με την τρικυμία, να συζητήσετε:

α. τη στάση που κρατά ο καθένας απέναντι στον Οδυσσέα, και

β. τη χρονική στιγμή που επιλέγει ο καθένας να δράσει.

Εικ. 46 Ο Οδυσσέας, η Αθηνά και η Ναυσικά.
Κάτω από το προστατευτικό βλέμμα της Αθηνάς, ο Οδυσσέας κρατώντας κλαδιά ικεσίας πλησιάζει προς τις κόρες των Φαιάκων, απασχολημένες ακόμη με το πλύσιμο. Η πρώτη απ' αυτές, πιθανόν η Ναυσικά, κοντοστέκεται, ενώ η δεύτερη —μόλις διακρίνεται δεξιά— φεύγει φοβισμένη.

[Ερυθρόμορφος αμφορέας (450-440 π.Χ.), Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων]

2. ραψωδίες *ζ* έως *θ*

Ο Οδυσσέας στη Σχερία

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία ζ: "Ὀδυσσέως ἄφιξις εἰς Φαίακας" *(Ο Οδυσσέας φτάνει στη χώρα των Φαιάκων).*

Την ίδια νύχτα, ενώ ο Οδυσσέας κοιμόταν βαθιά δίπλα στο ποτάμι, η Αθηνά πήγε στην πόλη των Φαιάκων, μπήκε στο θάλαμο της πεντάμορφης Ναυσικάς, της κόρης του βασιλιά Αλκίνοου, και της παρουσιάστηκε στο όνειρο με τη μορφή μιας φίλης της. Της θύμισε πως είναι σε ώρα γάμου και την παρακίνησε να πάνε την άλλη μέρα να πλύνουν τα ρούχα στο ποτάμι. Κάποιος πρέπει να βοηθήσει τον Οδυσσέα.

Το πρώτο φως της μέρας (32η της *Οδύσσειας*) ξύπνησε τη Ναυσικά, που συνεπαρμένη από το όνειρο, έτρεξε να βρει τον πατέρα της, για να της επιτρέψει να κατέβει στο ποτάμι. Πώς να χαλάσει το χατίρι της μοναχοκόρης του ο Αλκίνοος; Έτσι, ξεκίνησαν η Ναυσικά και οι ακόλουθές της με την άμαξα για το ποτάμι, εκεί όπου κοιμόταν ο Οδυσσέας. Αφού έπλυναν και άπλωσαν τα ρούχα να στεγνώσουν, οι κοπέλες λούστηκαν, έφαγαν κι άρχισαν το παιχνίδι με μια μπάλα. Πρώτη και καλύτερη μέσα στις όμορφες κοπέλες ξεχώριζε η Ναυσικά, ίδια η Άρτεμη.

Εικ. 47 Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα «Ναυσικά» (πρβλ. εικ. 52, σ. 150).

Μια άστοχη προσπάθεια ρίχνει την μπάλα στο ποτάμι και οι φωνές των κοριτσιών ξυπνούν τον Οδυσσέα. Σαστίζει λίγο· αναρωτιέται: τι λογής άνθρωποι μένουν εδώ; Σκεπάζει τη γύμνια του μ' ένα κλαρί και βγαίνει απ' την κρυψώνα του. Τα κορίτσια σκορπίζουν τρομαγμένα μπρος στην άγρια και φριχτή του όψη. Μόνο η Ναυσικά άφοβη στάθηκε· η Αθηνά στήριξε την καρδιά της. Ο Οδυσσέας την παινεύει για την ομορφιά της, που τον θάμπωσε, της μιλάει για όσα τράβηξε στη θάλασσα, της ζητά ένα κουρέλι να ντυθεί και την παρακαλεί να του δείξει το δρόμο για την πόλη. Οι θεοί ας της χαρίσουν ένα γάμο, όπως τον ονειρεύεται, της εύχεται στο τέλος. Η βασιλοπούλα τον καθησυχάζει· θα 'χει όσα ζήτησε στη χώρα που βρέθηκε. Του συστήνεται με κάποια δόση περηφάνειας. Μαζεύει τις κοπέλες και τις προστάζει να περιποιηθούν τον ξένο. Ο Οδυσσέας από λεπτότητα ζητάει να λουστεί μόνος· αλείφεται με λάδι και ντύνεται. Η Αθηνά τον περιχύνει με χάρη. Είναι η σειρά της Ναυσικάς να θαμπωθεί απ' την ομορφιά του. Μοιάζει με θεό θα πει στις φίλες της. “Ένας τέτοιος άντρας μακάρι να μ' έπαιρνε γυναίκα του”.

Εικ. 48 Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα «Οδυσσεύς».

[Εικ. 47 και 48: χάλκινα γλυπτά, ύψος 34 και 39 εκ. αντίστοιχα, έργα του Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα (1906-1994), Συλλογή Κριεζώτου.]

Καθώς ετοιμάζονται για την επιστροφή η Ναυσικά τού δίνει οδηγίες πώς να φερθεί, όταν θα φτάσει στο παλάτι. Του μιλάει για τους Φαίακες, το λαό της, που είναι περίφημοι ναυτικοί. Του ζητάει μόνο να μην τη συνοδέψει, όταν θα μπουν στην πόλη, μη και την κακολογήσουν, αν τη δουν μ' ένα ξένο. Να πάει κατευθείαν στο παλάτι, του λέει, και να πέ-

σει στα πόδια της βασίλισσας, της Αρήτης. Η Ναυσικά επιστρέφει στην πόλη και ο Οδυσσέας δέεται στην Αθηνά να δείξουν έλεος οι Φαίακες. Πόσο εύστοχη θα αποδειχτεί τελικά εκείνη η άστοχη βολή στο ποτάμι;

Ραψωδία *η*: *"Ὀδυσσέως εἴσοδος πρὸς Ἀλκίνουν"* *(Η είσοδος του Οδυσσέα στο παλάτι του Αλκίνοου).*

Η Ναυσικά είχε φτάσει στο παλάτι, όταν ο Οδυσσέας ξεκίνησε για την πόλη. Η Αθηνά, για να μην έχει προβλήματα στο δρόμο του, τον σκεπάζει μ’ ένα σύννεφο ομίχλης. Του παρουσιάζεται με τη μορφή ενός νεαρού κοριτσιού και τον οδηγεί προς το παλάτι. Διασχίζοντας την πόλη ο Οδυσσέας εντυπωσιάζεται με όσα βλέπει. Η Αθηνά επαναλαμβάνει τη συμβουλή της Ναυσικάς να προσπέσει στην Αρήτη.

Μπρος στο παλάτι του Αλκίνοου ο Οδυσσέας κοντοστέκεται· το παλάτι ακτινοβολεί λάμψη, πλούτο κι ομορφιά. Χάλκινοι οι τοίχοι του, από χρυσάφι και ασήμι οι πόρτες, και δύο σκύλοι, μαλαματένιοι κι αργυροί, να στέκουν φύλακες απ’ έξω, έργα του Ηφαίστου. Μέσα στην αίθουσα θρόνοι σειρά και υφαντά λεπτουργημένα. Πλήθος οι δούλες να υπηρετούν. Δίπλα, ένα θαυμαστό περιβόλι. Θαμπώθηκαν τα μάτια του, κι ας είδε και είδε στη ζωή του τόσα θαυμαστά. Τέτοιος παράδεισος!

Αόρατος μπαίνει στη μεγάλη σάλα. Γονατίζει κι αγκαλιάζει τα γόνατα της Αρήτης. Τότε φεύγει η ομίχλη και όλοι κατάπληχτοι βλέπουν μπροστά τους τον ξένο. Ικετεύει τη βασίλισσα να τον λυπηθεί και να τον στείλει στην πατρίδα του. Πέφτει μια αμήχανη σιωπή. Ένας γερο-άρχοντας θα μιλήσει πρώτος: θυμίζει στον Αλκίνοο το καθήκον του. Αμέσως ο βασιλιάς δίνει εντολή να περιποιηθούν τον ξένο και προτείνει να πάνε όλοι σπίτια τους· την επαύριο θα υποδεχτούν τον ξένο τους επίσημα· υπόσχεται πως θα τον στείλει στην πατρίδα του.

Οι άλλοι φεύγουν· θα μείνουν μόνοι ο Αλκίνοος, η Αρήτη και ο ξένος. Τότε, η βασίλισσα, που αναγνώρισε τα ρούχα του, ρωτάει απορημένη ποιος είναι και από πού, ποιος του ’δωσε τα ρούχα. Ο Οδυσσέας δεν αποκαλύπτει την ταυτότητα του. Της διηγείται (“*Ἀρήτης ἀπόλογος*” στ. *η* 284-348) όσα πέρασε απ’ τη μέρα που ο Δίας τσάκισε το πλοίο του, έχασε τους συντρόφους του και βρέθηκε στην Ωγυγία. Αναφέρεται στα εφτά χρόνια της παραμονής του κοντά στη νύμφη Καλυψώ, στο ταξίδι και στο ναυάγιό του και τέλος αφηγείται πώς σώθηκε στη χώρα τους και πώς βρέθηκε με τη Ναυσικά στο ποτάμι. Εκείνη τον έσωσε, από κείνη τα ρούχα, της λέει. Ο Αλκίνοος παρατηρεί ότι κακώς η κόρη του δεν τον έφερε αμέσως στο παλάτι, αλλά ο Οδυσσέας δικαιολογεί τη Ναυσικά λέγοντας ότι αρνήθηκε να την ακολουθήσει, γιατί ο νους των ανθρώπων βάζει πολλά άσχημα. Ο Αλκίνοος τον παινεύει για τη φρονιμάδα του και εύχεται να κάνει γαμπρό με τέτοια φρόνηση, μακάρι και τον ίδιο. Υπόσχεται, την επομένη κιόλας, αυτοί, οι Φαίακες, οι πιο καλοί θαλασσινοί, να τον πάνε στην πατρίδα του. Μετά απ’ αυτά αποσύρονται όλοι, για να κοιμηθούν.

Τίποτε πια δε φαίνεται να εμποδίζει την επιστροφή του Οδυσσέα στην Ιθάκη. Ο ποιητής όμως δε βιάζεται. Δεν αξίζει να μας γνωρίσει καλύτερα τους Φαίακες; Ακόμη, οι Φαίακες δεν πρέπει να μάθουν ποιος είναι ο φιλοξενούμενός τους; Αλλά κι ο Οδυσσέας δεν πρέπει να θυμηθεί το ηρωικό του παρελθόν, για να κερδίσει πάλι την πίστη στον εαυτό του;

Ραψωδία θ: "*’Οδυσσέως σύστασις πρὸς Φαίακας*" *(Η παρουσίαση του Οδυσσέα στους Φαίακες).*

Το επόμενο πρωί (33η μέρα της *Οδύσσειας*) ο Αλκίνοος με τον Οδυσσέα ανέβηκαν στην αγορά των Φαιάκων, όπου συγκεντρώθηκαν με την προτροπή της Αθηνάς —είχε μεταμορφωθεί σε κήρυκα— οι άρχοντες της χώρας. Εκεί ο Αλκίνοος ανακοίνωσε ότι πρέπει να ετοιμαστεί καράβι για την αναχώρηση του ξένου και κάλεσε όλους, πλήρωμα και άρχοντες, στο παλάτι για συμπόσιο. Μαζί τους ζήτησε να έρθει και ο Δημόδοκος, ο θείος αοιδός. Μετά το φαγητό, ο Δημόδοκος έπιασε να τραγουδάει τη φιλονικία του Οδυσσέα με τον Αχιλλέα στην Τροία. Τα μάτια του Οδυσσέα γέμιζαν δάκρυα και, από ντροπή, κάλυπτε το πρόσωπό του με το ρούχο του. Ο μόνος που το κατάλαβε ήταν ο Αλκίνοος, που από λεπτότητα διέκοψε το τραγούδι και τους προέτρεψε να βγουν έξω και να διαγωνιστούν στ’ αθλήματα.

Ο γιος του Αλκίνοου, ο Λαοδάμας, προσκάλεσε και τον Οδυσσέα να πάρει μέρος στους αγώνες, αλλά εκείνος αρνήθηκε προβάλλοντας τη θλίψη του και τη λαχτάρα του για επιστροφή. Τότε ο όμορφος Ευρύαλος προκλητικά αμφισβήτησε τις ικανότητες του Οδυσσέα στους αγώνες. Γύρισε ο Οδυσσέας ερεθισμένος και του απάντησε πως συνήθως η ομορφιά δε συνοδεύεται από μυαλό. Μετά πήρε το βαρύτερο δίσκο και τον πέταξε πιο μακριά απ’ όλους. Τους προκάλεσε μάλιστα όποιος ήθελε να τον συναγωνιστεί σε οποιοδήποτε αγώνισμα. Τη σιωπή που ακολούθησε έσπασε ο Αλκίνοος, που, αφού επέκρινε τον Ευρύαλο, είπε πως οι Φαίακες πάνω απ’ όλα αγαπάνε τις χαρές της ζωής, την πολυτέλεια και τη διασκέδαση. Κάλεσε αμέσως τους νέους να χορέψουν και το Δημόδοκο να τους συνοδέψει με το τραγούδι του. Ο αοιδός ξεκίνησε ένα τραγούδι για την παράνομη σχέση του Άρη με την Αφροδίτη και για το πώς τους αποκάλυψε μ’ ένα τέχνασμα ο απατημένος Ήφαιστος, μπροστά στους θεούς. Θαμπώθηκε ο Οδυσσέας με τους περίτεχνους χορούς και το τραγούδι. Ακολούθησε προσφορά δώρων από τους άρχοντες των Φαιάκων, και από τον Ευρύαλο, απόδειξη συγγνώμης για τη συμπεριφορά του.

Γύρισαν στο παλάτι. Εκεί ο Αλκίνοος και η Αρήτη πρόσφεραν κι αυτοί ακριβά δώρα. Ο Οδυσσέας ασφάλισε τα δώρα, απόλαυσε μετά από καιρό, ένα ζεστό λουτρό και κίνησε για τη μεγάλη αίθουσα, όπου ξεκινούσε το συμπόσιο. Μα να, λίγο πριν μπει, η Ναυσικά όμορφη όσο ποτέ, ακουμπισμένη στον παραστάτη της πόρτας, τον κοίταξε ίσια στα μάτια και του είπε: “μη με ξεχάσεις· εγώ είμαι που πρώτη σ’ έσωσα”. “Σαν φτάσω στην πατρίδα μου, της απαντά, σε σένα θα προσεύχομαι σαν σε θεά, γιατί σε σένα χρωστάω τη ζωή μου”. Μετά την Καλυψώ, η Ναυσικά… Ο πόθος της επιστροφής στην πατρίδα νικάει και πάλι την ομορφιά.

Κατά τη διάρκεια του συμποσίου, ο Οδυσσέας ζητάει από το Δημόδοκο να τραγουδήσει για το δούρειο ίππο. Όσο ο αοιδός τραγουδά, ο Οδυσσέας πνίγεται στο κλάμα, ώσπου ο Αλκίνοος διακόπτει τον τραγουδιστή και ζητάει ανοιχτά απ’ τον ξένο του να αποκαλύψει την ταυτότητά του, τις περιπέτειες που πέρασε, γιατί του φέρνει τόσο πόνο η Τροία.

Εικ. 49 Ο Οδυσσέας στο νησί των Φαιάκων.

Σκυφτός, προσπαθώντας με λίγα φύλλα να κρύψει τη γύμνια του, και με το μαγνάδι της Λευκοθέης ακόμα τυλιγμένο γύρω του, ξεπροβάλλει ο Οδυσσέας πίσω από τους θάμνους για να προσπέσει στη Ναυσικά. Η Αθηνά τον προτρέπει να την ακολουθήσει. Μια κοπέλα συνεχίζει απορροφημένη το πλύσιμο, ενώ άλλες τρομαγμένες από την ξαφνική παρουσία του αγνώστου, τρέχουν να εξαφανιστούν. Μονάχα η βασιλοκόρη, ξεθαρρεμένη από τη μυστική παρέμβαση της θεάς, στέκει ασάλευτη αλλά σκεφτική περιμένοντας να ακούσει την ιστορία του ξένου. Τα ονόματα αναγράφονται. Η αγγειογραφία φαίνεται πως είναι επηρεασμένη τόσο από το έργο του Σοφοκλή *«Ναυσικάα»* ή *«Πλύντριαι»,* όσο και από την αντίστοιχη τοιχογραφία του Πολυγνώτου στην Πινακοθήκη.

[Πώμα ερυθρόμορφης πυξίδας (450-425 π.Χ.), Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών]

ραψωδία ζ

᾿Οδυσσέως ἄφιξις εἰς Φαίακας

ραψωδία ζ

Ο Οδυσσέας στη χώρα των Φαιάκων – Η Ναυσικά στο ποτάμι

Βαθιά κοιμότανε εκεί εκείνος, βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
στον ύπνο και στον κάματο δοσμένος.
Ωστόσο η Αθηνά τον δρόμο πήρε για τους Φαίακες,
να πάει στη χώρα και στην πόλη τους.
Που άλλοτε κατοικούσαν στην καλόστρωτη Υπερεία,
κοντά στους αλαζόνες Κύκλωπες.
Όμως αυτοί, ασυναγώνιστοι όπως ήταν στη βία και στη δύναμη,
συχνά τους έβλαπταν.
Όσπου ο ωραίος σαν θεός Ναυσίθοος
τους ξεσηκώνει, και τους πήγε να μείνουν στη Σχερία,
από τους σιτοφάγους γείτονες μακριά.
Εκεί, γύρω στην πόλη τείχος ύψωσε,
έχτισε κατοικίες, για τους θεούς ανάστησε ναούς,
μοίρασε και τη γη.
Στο μεταξύ πάει καιρός που είχε στον κάτω κόσμο κατεβεί,
από τη μοίρα του θανάτου χτυπημένος.
Τώρα κρατούσε την αρχή ο Αλκίνοος,
νους προικισμένος με τη γνώση των θεών.
Για το δικό του το παλάτι πήρε τον δρόμο η Αθηνά,
τα μάτια λάμποντας, και με τη σκέψη της στραμμένη
στον γυρισμό του μεγαλόψυχου Οδυσσέα.
Φτάνει πηγαίνοντας στον στολισμένο θάλαμο,
όπου κοιμότανε μια κόρη, σαν τις αθάνατες στην όψη και στο ανάστημα —
η Ναυσικά, του μεγαλόκαρδου Αλκινόου η θυγατέρα.
Κοντά της, πλάι στον κάθε παραστάτη, ησύχαζαν ακόλουθες,
κοπέλες δύο σαν τις Χάριτες ωραίες.
Και τα κλειστά θυρόφυλλα να λάμπουν.

στ. 11 **από τους σιτοφάγους γείτονες μακριά:** Η καλλιέργεια της γης και η κατανάλωση δημητριακών είναι δείγμα αναπτυγμένου πολιτισμού. Ο ποιητής θέλει τη Σχερία όχι μόνο μακριά από τους θηριώδεις και βίαιους Κύκλωπες, αλλά και από τους πολιτισμένους ανθρώπους. Η χώρα των Φαιάκων λοιπόν είναι κάπου ανάμεσα στον μυθικό και στον πραγματικό κόσμο.

στ. 25 **πλάι στον κάθε παραστάτη:** πλάι στην κάθε κολόνα της πόρτας του θαλάμου της.

στ. 26 **σαν τις Χάριτες ωραίες:** Οι Χάριτες είναι κόρες του Δία, θεές της χάρης και της ομορφιάς, ακόλουθες της Αφροδίτης, της θεάς του έρωτα. Βλ. Παράρτημα σ. 462, εικ. 1.3.

Σαν την πνοή του ανέμου η θεά περνώντας,
ρίγησε το κλινοσκέπασμα της κόρης.
Στάθηκε πάνω απ' το κεφάλι της κι όπως ξεκίνησε να της μιλήσει,
την όψη πήρε της θυγατέρας κάποιου Δύμαντα,
θαλασσινού με φήμη — της ήταν συνομήλικη, φίλη επιστήθια κι αγαπημένη.
Με το δικό της πρόσωπο, τα μάτια λάμποντας, της είπε η Αθηνά:
«Ω Ναυσικά, γιατί τόσο νωθρή να σε γεννήσει η μάνα σου;
Αφρόντιστα σου μένουν τα λαμπρά σου ρούχα,
κι όμως ο γάμος πια σου γνέφει˙
πρέπει και συ τα ωραία σου να τα φορέσεις,
να τα χαρίσεις όμως και στους άλλους που θα σε πάνε στου γαμπρού.
Έτσι στοχάζομαι πως ανεβαίνει ένδοξη η φήμη στους ανθρώπους,
και καμαρώνουν ο πατέρας σου κι η σεβαστή σου μάνα.
Εμπρός λοιπόν, μόλις χαράξει,
ας πάμε να τα πλύνουμε μαζί. Σκοπεύω να σ' ακολουθήσω,

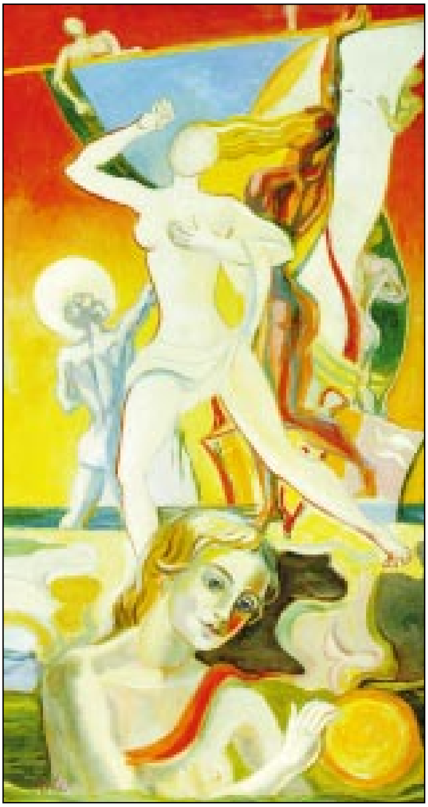

Εικ. 50 Γ. Στέρη «Όνειρο».
[Ελαιογραφία (22 x 55 εκ.), παραλλαγή του έργου «Όνειρο» (1955-1960) του ζωγράφου Γεράσιμου Στέρη (1898-1987)]

να ετοιμαστείς το γρηγορότερο, θα σου παρασταθώ κι εγώ,
αφού δεν θα ’σαι για καιρό παρθένα.
Κιόλας σε ορέγονται πολλοί για νύφη,
οι ευγενέστεροι άντρες σ’ όλον τον δήμο των Φαιάκων,
απ’ όπου έχει αναβλαστήσει κι η δική σου φύτρα.
Γι’ αυτό σου λέω παρότρυνε τον ξακουστό πατέρα σου,
πριν καλοξημερώσει, να σου ετοιμάσει άμαξα και μούλες,
για να φορτώσουν τους ζωστούς χιτώνες,
πέπλους λυτούς κι ενδύματα χρωματιστά που λάμπουν.
Καλύτερα κι εσύ στην άμαξα ν’ ανέβεις, μην πας πεζοπορώντας,
οι γούρνες βρίσκονται τόσο μακριά απ’ την πόλη».
Είπε τον λόγο της, τα μάτια λάμποντας, η Αθηνά,
και για τον Όλυμπο κινούσε όπου, καθώς διηγούνται,
τη μόνιμή τους έδρα έχουν οι θεοί ασφαλισμένη˙
δεν τη χτυπούν ανέμοι, δεν τη λασπώνουν οι νεροποντές,
χιόνι δεν τη βαραίνει˙
μόνον αιθρία απλώνεται παντού, λάμψη λευκή την περιβάλλει.
Εκεί μακαρισμένοι χαίρονται οι θεοί την αιωνία ζωή˙
εκεί κατέφυγε, τα μάτια λάμποντας, κι η Αθηνά
που φανερώθηκε στην κόρη.
Και πρόβαλε στην ώρα της καλλίθρονη η Αυγή,
τη Ναυσικά ξυπνώντας που τη στόλιζαν εξαίσιοι πέπλοι.
Από το θαυμαστό της όνειρο συνεπαρμένη,
έτρεξε από κάμαρη σε κάμαρη,
το μήνυμα να φέρει στους γονείς, στον κύρη και στη μάνα της.
Τους βρήκε μέσα˙ ήταν εκείνη στην εστία καθισμένη με τις ακόλουθές της,
κλώθωντας νήματα βαμμένα στην πορφύρα της θαλάσσης˙
εκείνον τον απάντησε στην πόρτα,
έτοιμο να προσέλθει στη βουλή με τους βασιλικούς συμβούλους,
όπου και τον καλούσαν φημισμένοι οι Φαίακες.
Πήγε και στάθηκε πολύ κοντά του, και τον πατέρα της προσφώνησε:
«Ω κύρη μου ακριβέ, δεν θ’ αρνηθείς στην κόρη σου ένα αμάξι,
ψηλό όσο πρέπει και καλλίτροχο,
στον ποταμό να φέρει, να τα πλύνω, ρούχα πολύτιμα

στ. 69 **βαμμένα στην πορφύρα της θαλάσσης:** βαμμένα με μια χρωστική ουσία που έπαιρναν από την πορφύρα, ένα κοχύλι της θάλασσας. Το χρώμα της πορφύρας είναι βαθυκόκκινο προς το μαβί.

που βρίσκονται στο σπίτι λερωμένα.
Πρώτος εσύ μέσα στους πρώτους της βουλής που αποφασίζει,
το σώμα σου δεν πρέπει να ντύνεις με ρούχα καθαρά;
Έχεις και πέντε γιους. Οι δυο τους είναι κιόλας παντρεμένοι,
οι τρεις ακόμη παλικάρια θαλερά κι ανύπαντρα.
Όλοι τους θέλουν, στο χοροστάσι όταν πηγαίνουν,
φρεσκοπλυμένα ρούχα να φορούν.
Κι είναι δικό μου χρέος όλα να τα σκέφτομαι».
Έτσι του μίλησε, σεμνά διστάζοντας να ομολογήσει
στον πατέρα της για τον δικό της γάμο που τη συγκινούσε.
Εκείνος όμως πιάνοντας καλά το νόημα, της αποκρίθηκε αναλόγως:
«Όχι, παιδί μου, μήτε μούλες θα σου λείψουν
μήτε και τ’ άλλα, τ’ απαραίτητα.
Πήγαινε όπου λες. Το αμάξι σου οι δούλοι θα ετοιμάσουν,
ψηλό όσο πρέπει και καλλίτροχο, με την καρότσα του γερά δεμένη».
Είπε και πρόσταξε τους δούλους. Εκείνοι υπάκουσαν,
κι ευθύς την άμαξα με τους ωραίους τροχούς,
πρόσφορη για τις μούλες, τη σέρνουν έξω, κι έζεψαν στην άμαξα
τις μούλες.

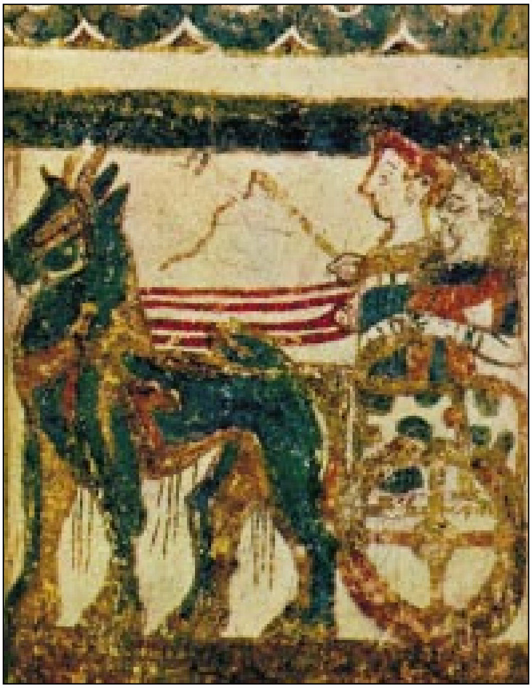

Εικ. 51 Κοπέλες σε άμαξα.

[Λεπτομέρεια από σαρκοφάγο που βρέθηκε στην Αγία Τριάδα της Κρήτης, (1500-1400 π.Χ.), Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο]

Τότε κι η κόρη φέρνει από τον θάλαμο τον πλούσιο ρουχισμό
και τον απόθεσε στο λείο αμάξι.
Στο μεταξύ κι η μάνα της διαλέγει
και της έβαλε σ’ ένα καλάθι τρόφιμα άφθονα κάθε λογής,
πρόσθεσε και τις λιχουδιές, και το γιδίσιο ασκί το γέμισε κρασί.
Κι όταν στην άμαξα η κόρη ανέβηκε,
της παραδίνει και μια λήκυθο χρυσή με λάδι λιπαρό,
για ν’ αλειφτεί κι η ίδια κι όσες κοπέλες τη συνόδευαν.
Τότε κι εκείνη το μαστίγιο πιάνει και τα ηνία λαμπρά,
τα ζώα μαστιγώνοντας να τρέξουν.
Κι αντήχησεν ο θόρυβος από τις μούλες,
που ακαταπόνητες τεντώθηκαν, σέρνοντας φορτίο και κόρη
— δεν ήταν μόνη, κίνησαν μαζί της κι άλλες
κοπέλες που την παραστέκουν.
Κι όταν πλησίασαν το ρέμα του καλλίρροου ποταμού,
όπου κι οι γούρνες ήσαν στη σειρά — έτρεχε το νερό ασταμάτητο
μπροστά τους, καλόδεχτο, να καθαρίζει κάθε ρύπο.
Εκεί λύνουν τις μούλες απ’ τ’ αμάξι και τις αμόλησαν
πλάι στο ποτάμι με τις πολλές του δίνες,
για να βοσκήσουν χλόη μαλακή σαν μέλι.
Από το αμάξι σήκωσαν στα χέρια τους τα ρούχα
και τα βαφτίζουν στο νερό, βαθύ σα μαύρο.
Με γρηγοράδα απίστευτη τα στύβουν στις χαβούζες,
κοιτώντας πώς θα ξεπεράσουνε η μια την άλλη.
Κι όταν απόσωσαν το πλύσιμο κι άστραψαν πεντακάθαρα τα ρούχα,
τα πήραν να τ’ απλώσουν στ’ ακρογιάλι με τη σειρά,
εκεί που η θάλασσα, χτυπώντας την ακτή, τα βότσαλα λευκαίνει.
Ύστερα κάνουν το λουτρό τους, με λάδι αλείφτηκαν
και στρώθηκαν να φάνε στην ποταμίσιαν όχθη,
τα ρούχα περιμένοντας να τα στεγνώσουν οι αχτίνες του ήλιου.
Κι όταν ευφράνθηκαν με το φαΐ η κόρη κι οι κοπέλες,
πήραν να παίζουν την πετόσφαιρα, τον κεφαλόδεσμο πετώντας πέρα.

στ. 101 **μια λήκυθο χρυσή με λάδι λιπαρό:** Η λήκυθος είναι μικρό αγγείο που χρησιμοποιούσαν ως μυροδοχείο και ιδιαίτερα ως δοχείο για αρωματικό έλαιο. Με τον καιρό το σχήμα του παγιώθηκε: πήρε μορφή φιάλης με μία λαβή και στενόμακρο λαιμό. Βλ. Παράρτ. σ. 468, εικ. 2.8.

στ. 117 **τα στύβουν στις χαβούζες:** τα στύβουν για να φύγει το πολύ νερό στις γούβες που σχηματίζονταν στα βράχια της όχθης του ποταμού.

Ανάμεσά τους, χέρια υψώνοντας λευκά, η Ναυσικά
κρατούσε τον ρυθμό με το τραγούδι της.
Πώς η τοξεύτρα η Άρτεμη στα όρη κατεβαίνει,
ή στον πανύψηλο Ταΰγετο ή στον Ερύμανθο,
για να χαρεί με κάπρους και μ’ ελάφια ωκύποδα˙
οι Νύμφες αγροδίαιτες, κόρες του Δία που κρατάει αιγίδα,
τη συντροφεύουν παίζοντας μαζί της,
βλέπει και χαίρεται βαθιά η Λητώ πως υπερέχουν
μέτωπο και κεφαλή της κόρης˙ αναγνωρίζεται εύκολα
σ’ όλες ανάμεσα, κι ας είναι ωραίες όλες τους˙
παρόμοια κι η αδάμαστη παρθένα Ναυσικά
από τις άλλες κοπέλες ξεχωρίζει που παράστεκαν.

Συνομιλία Οδυσσέα και Ναυσικάς

Πέρασε ωστόσο η ώρα κι έπρεπε
τον δρόμο πάλι να πάρει της επιστροφής προς το παλάτι,
να ξαναζέψει τα μουλάρια και να διπλώσει τα ωραία της ρούχα.
Τότε ακριβώς άλλα στοχάστηκε, τα μάτια λάμποντας, η θεά Αθηνά˙
πώς θα ξυπνήσει ο Οδυσσέας, να δει την κόρη την πεντάμορφη,
που θα τον οδηγούσε προς την πόλη όπου και κατοικούν οι Φαίακες.
Καθώς λοιπόν τη σφαίρα ρίχνει η Ναυσικά σε μια από τις κοπέλες,
η κοπελιά ξαστόχησε,
κι έπεσε η μπάλα στα βαθιά νερά του ποταμού. Ύψωσαν τότε μια φωνή
μεγάλη, κι ο θείος Οδυσσέας ξυπνά. Ανασηκώθηκε και ταραγμένος
συλλογίστηκε στα φρένα και στον νου του:
«Αλίμονό μου! Σε ποιων ανθρώπων έφτασα πάλι τη χώρα;
Είναι αλαζόνες, άγριοι κι άδικοι; ή μήπως τη φιλοξενία γνωρίζουν
κι ο νους τους σέβεται τα θεία;

στ. 129 **η τοξεύτρα η Άρτεμη:** Για την Άρτεμη βλ. το σχόλιο στο στίχο *ε* 137.

στ. 131 **με κάπρους και μ’ ελάφια ωκύποδα:** μ’ αγριογούρουνα και με ελάφια γοργοπόδαρα.

στ. 132 **οι Νύμφες αγροδίαιτες, κόρες του Δία που κρατάει την αιγίδα:** Οι Νύμφες είναι κατώτερες θεότητες που έχουν στενή σχέση με το νερό. Συμβολίζουν τη γονιμοποιό του δύναμη. Κατοικούν σε πηγές, λίμνες, ποτάμια, αλλά και σε βουνά, δάση, λιβάδια· γενικά όπου υπάρχει βλάστηση. Λέγονται αγροδίαιτες, γιατί περνούσαν τη μέρα τους στους αγρούς. Θεωρούνται κόρες του Δία. Βλ. Παράρτημα σ. 462, εικ. 1.4. Για την αιγίδα βλ. το σχόλιο στο στ. *γ* 47.

στ. 134 **βλέπει και χαίρεται βαθιά η Λητώ:** Η Λητώ ήταν κόρη του Τιτάνα Κοίου και της Φοίβης. Καρπός του έρωτά της με το Δία ήταν δυο μεγάλοι θεοί: ο Απόλλωνας και η Άρτεμη. Εδώ βλέπει την ομορφιά της Άρτεμης και καμαρώνει, σαν μητέρα της που ήταν.

στ. 149 **συλλογίστηκε στα φρένα:** Τα φρένα (ή οι φρένες) στον Όμηρο είναι το κέντρο των πνευματικών ιδιοτήτων και ενεργειών, αλλά και των συναισθημάτων.

Στ’ αυτιά μου ωστόσο χτύπησε μια κοριτσίστικη φωνή,
λες κι ήταν από κόρες Νύμφες
που, μένοντας ψηλά στα όρη, κατεβαίνουν
στις πηγές των ποταμών ή σε λιβάδια χλοερά.
Εκτός κι αν βρίσκομαι σε κάποιον τόπο
όπου μιλούν και μένουν άνθρωποι θνητοί.
Άλλο δεν έχω, μόνος μου πρέπει να δοκιμάσω και να δω τι τρέχει».
Είπε κι από τα θάμνα του αναδύθηκε θείος ο Οδυσσεύς, χώνει
το στιβαρό του χέρι σε σύδεντρο πυκνό και σπάζει
ένα κλαδί με φύλλα, τη γύμνια του να προστατέψει στ’ αντρικά του μέρη.
Και κίνησε σαν το περήφανο λιοντάρι που περιφέρεται στα όρη,
το δέρνει ο άνεμος και το μουσκεύει η μπόρα,
εκείνο όμως με τα μάτια φλογισμένα προχωρεί
ψάχνοντας για γελάδια, αρνιά κι ελάφια ανήμερα —
το σπρώχνει η πείνα στα κοπάδια, ακόμη και σε μάντρα φυλαγμένη˙
παρόμοιος έμελλε κι ο Οδυσσέας να σμίξει με κόρες καλλιπλόκαμες,
έτσι όπως ήτανε γυμνός, γιατί τον πίεζε η ανάγκη.
Όμως τους φάνηκε φριχτός, απ’ την αλμύρα φαγωμένος˙

Εικ. 52 Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα «Η συνάντηση του Οδυσσέα και της Ναυσικάς στο νησί των Φαιάκων».

[Ελαιογραφία σε ξύλο, έργο του 1948, του ζωγράφου χαράκτη και γλύπτη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (1906-1994)]

σκόρπισαν τότε πανικόβλητες, εδώ η μια
η άλλη αλλού, γυρεύοντας πού να κρυφτούν στα υψώματα της όχθης.
Μόνον του Αλκινόου η θυγατέρα παραμένει ακίνητη˙
η Αθηνά τής έδωσε το θάρρος της καρδιάς,
αυτή της πήρε την τρομάρα από τα μέλη.
Κι όπως απέναντί του στάθηκε αποφασισμένη,
ο Οδυσσέας διχογνώμησε: την κόρη την πεντάμορφη
να την παρακαλέσει πέφτοντας στα γόνατά της,
ή σε απόσταση και με μειλίχια λόγια να της ζητήσει, αν ήθελε,
την πόλη να του δείξει και να του δώσει ρούχα.
Κι όπως το συλλογίστηκε, του φάνηκε καλύτερο
κρατώντας την απόσταση και με μειλίχια λόγια να την παρακαλέσει,
μήπως κι αν άγγιζε το γόνα της, η κόρη χολωθεί.
Έτσι μειλίχιος κίνησε τον λόγο του, με σύνεση και πονηριά:
«Γονατιστός προσπέφτω, δέσποινά μου. Είσαι θνητή; θεά; Δεν ξέρω.
Αν στους θεούς ανήκεις, που κατέχουν τον πλατύ ουρανό,
τότε πως μοιάζεις λέω τόσο με την Άρτεμη, την κόρη του μεγάλου Δία,
στην ομορφιά, στο ανάστημα, στο ανάριμμα.
Αν πάλι ανήκεις στους θνητούς που κατοικούν τη γη μας,
τρισμάκαρες ο κύρης σου κι η σεβαστή σου μάνα,
οι αδελφοί σου τρισμακάριστοι˙ πόσο καμάρι
θα θερμαίνει πάντα την καρδιά τους να σ’ έχουν πλάι τους,
κι όταν σε βλέπουν στον χορό να μπαίνεις, τέτοιο βλαστάρι.
Και πάνω απ’ όλους εκείνος πιο μακαρισμένος
που με τα δώρα του θα σε κερδίσει και θα σε πάρει νύφη σπίτι του.
Τόση ομορφιά ποτέ δεν είδα ως τώρα, γυναίκα ή άντρα.
Θάμπωσα και δεν χορταίνω να κοιτώ.
Ω ναι, κάποτε και στη Δήλο, πλάι στον βωμό του Απόλλωνα,

στ. 183 **μήπως κι αν άγγιζε το γόνα της:** Αυτός που ικέτευε τη βοήθεια κάποιου έπρεπε να καθίσει πάνω ή πλάι στις στάχτες της εστίας του σπιτιού εκείνου είτε να γονατίσει μπροστά του και να αγκαλιάσει τα γόνατά του ή ακόμη με το ένα χέρι να αγγίξει τα γόνατα και με το άλλο το πηγούνι εκείνου τον οποίο ικέτευε. Συνόδευε τις παρακλήσεις του με ευχές προς το σωτήρα του. Σχεδόν πάντα ικανοποιούσαν τα αιτήματα ενός ικέτη, γιατί θεωρούσαν τον ικέτη πρόσωπο ιερό.

στ. 188 **στο ανάρριμμα:** στο παράστημα.

στ. 198 **στη Δήλο, πλάι στο βωμό του Απόλλωνα:** Ο Απόλλωνας ήταν γιος του Δία και της Λητώς (βλ. σχόλιο στο στ. ζ 134), προστάτης της μουσικής, της ποίησης και της μαντικής. Η Δήλος, νησί στο κέντρο των Κυκλάδων, θεωρούνταν ιερή, γιατί εκεί γέννησε η Λητώ τα δυο παιδιά της, τον Απόλλωνα και την Άρτεμη. Βλ. Παράρτημα σ.465, εικ. 1.14.

μπροστά στα μάτια μου, ένα βλαστάρι φοινικιάς το είδα να ψηλώνει
— πήγα κι εκεί, πολύς στρατός μ’ ακολουθούσε στον δρόμο
που έμελλε να γίνει οδός της μαύρης συμφοράς μου.
Τότε, όπως τώρα, κοιτούσα το βλαστάρι εκείνο,
κι έμεινε ο νους μου θαμπωμένος ώρα πολλή.
Γιατί ποτέ δεν αναβλάστησε στη γη τέτοιος ωραίος βλαστός.
Έτσι και σένα τώρα σε θαυμάζω, δέσποινά μου.
Έκθαμβος μένω, μέγα δέος με κατέχει τα γόνατά σου ν’ ακουμπήσω.
Είμαι που είμαι σε βαρύ πένθος χαντακωμένος.
Μόλις εχθές, είκοσι μέρες πάνε τώρα, γλίτωσα απ’ το μπλάβο πέλαγος.
Ως τότε το κύμα αέναο, θύελλες πυκνές μακριά
απ’ το νησί της Ωγυγίας μ’ έσερναν.
Και τώρα εδώ με ξέβρασε ενός θεού η εκδίκηση, όπου
κάποιο κακό καινούριο, σκέφτομαι, με περιμένει.
Γιατί δεν έκλεισεν ακόμη ο κύκλος των παθών μου˙
κι άλλα πολλά στοχάζομαι όρισαν οι θεοί πιο πριν να πάθω.
Έλεος όμως σου ζητώ. Εσύ είσαι η πρώτη που απαντώ,
έτσι φριχτά βασανισμένος˙ άλλον δεν ξέρω στους ανθρώπους
που κατοικούν αυτή τη γη κι αυτή την πόλη.
Και σου ζητώ την πόλη να μου δείξεις,
κι ένα κουρέλι να σκεπαστώ, αν έχεις φέρει εδώ μαζί σου
κάποιο πανί, να με τυλίξει.
Εύχομαι οι θεοί να σου χαρίσουν ό,τι βαθιά η ψυχή σου λαχταρά˙
σύζυγο, σπιτικό κι ομόνοια να σου δώσουν εύφημη.
Γιατί δεν είναι άλλο στήριγμα καλύτερο και πιο ισχυρό,
όταν ομοφρονούν κι ομονοούν στο σπίτι ο άντρας κι η γυναίκα˙
όποιοι διχογνωμούν, τους πρέπουν βάσανα˙
χαρές σ’ εκείνους που η φιλία τους δένει,
κι οι δυο κερδίζουν το καλό τους όνομα».
Τότε κι η Ναυσικά, τα χέρια της λευκά, του ανταποκρίθηκε:
«Ξένε, ασήμαντος δεν φαίνεσαι μήτε κι η φρόνηση σου λείπει.
Κι όπως το ξέρεις, ο ολύμπιος Δίας,
μόνος αυτός την ευτυχία μοιράζει στους ανθρώπους,
καταπώς θέλει στον καθένα, άσημους ή και επιφανείς.
Πες πως δικά του είναι τα πάθη που σε βρήκαν και πρέπει εσύ
καρτερικά να τα υπομείνεις.
Ωστόσο τώρα, που σ’ αυτή την πόλη και τη χώρα καλωσόρισες,
ρούχο δεν θα σου λείψει να ντυθείς μήτε και τίποτε άλλο,

όλα όσα πρέπουν σε πολύπαθον ικέτη που προσπέφτει.
Κι όπως ζητάς, την πόλη θα σου δείξω
και θα σου πω πώς ονομάζεται ο λαός μας˙ αυτήν τη χώρα και την πόλη
την κατοικούν οι Φαίακες˙ εγώ η θυγατέρα είμαι του γενναίου Αλκίνοου˙
αυτός στους Φαίακες κρατεί δύναμη κι εξουσία».
Είπε και δίνει προσταγή στις καλλιπλόκαμες κοπέλες:
«Κοπέλες μου, σταθείτε! Για πού το βάλατε στα πόδια,
που αντικρίσατε έναν τέτοιο άντρα;
μήπως σας πέρασε απ’ τον νου πως είναι εχθρός μας;
Δεν έγινε, το λέω, ως τώρα, μήτε θα γίνει, στων Φαιάκων τη χώρα
να φτάσει άνθρωπος φοβερός φέρνοντας αναστάτωση.
Το ξέρετε, μας αγαπούν οι αθάνατοι όσο λίγους —
μένουμε και παράμερα,
στα έσχατα όρια του πολυκύμαντου πελάγου,
που δύσκολα, ή και ποτέ, άλλος θνητός δεν θα μπορούσε να ’σμιγε μαζί μας.
Όμως αυτός, περιπλανώμενος και δύστυχος,
βρέθηκε κατά τύχη εδώ, και περιποίηση του πρέπει.
Όλοι οι φτωχοί κι οι ξένοι είναι του Δία αποσταλμένοι˙
ακόμη κι αν τους δώσεις κάτι λίγο,
νομίζεται καλόδεχτο.
Γι’ αυτό, κοπέλες μου, κι εσείς προστάζω να του δώσετε
κάτι να φάει, να πιει
και στο ποτάμι να τον λούσετε, διαλέγοντας μέρος απάνεμο».
Έτσι τους μίλησε κι εκείνες στάθηκαν, δίνοντας μεταξύ τους εντολές˙
τον Οδυσσέα οδήγησαν σε μέρος σκεπαστό,
όπως παράγγειλε κι η Ναυσικά, η θυγατέρα του γενναίου Αλκίνοου.
Δίπλα του απόθεσαν τα ρούχα, το πανωφόρι και χιτώνα,
και σε μια λήκυθο χρυσή του δίνουν λάδι λιπαρό. Ύστερα τον παρακινούσαν
να κατέβει στις ροές του ποταμού για να τον λούσουν.
Τότε ο θείος Οδυσσεύς τους αντιμίλησε με τρόπο:
«Κοπέλες, μείνετε εσείς παράμερα˙ μόνος μου εγώ
θα βγάλω λούζοντας από τους ώμους μου την άλμη,
και θ’ αλειφτώ παντού με λάδι.
Πάει καιρός που τέτοιο βάλσαμο δεν μάλαξε το δέρμα μου.
Όμως δεν πρόκειται μπροστά σας να λουστώ˙ νιώθω ντροπή
να με κοιτάζουνε γυμνόν κοπέλες καλλιπλόκαμες».

Κι όπως τους μίλησε, αποτραβήχτηκαν εκείνες,
λέγοντας και στη Ναυσικά όσα τους είπε.
Κι αυτός με το νερό του ποταμού,
ο θείος Οδυσσεύς, την άλμη απόνιψε που είχε καθίσει
στους φαρδείς ώμους και στην πλάτη, κι έτριβε το κεφάλι του καλά,
ώσπου το αλάτι να του φύγει της ατρύγητης θαλάσσης.
Κι όταν όλα τα μέλη του τ’ απόλουσε,
με λάδι αλείφτηκε και φόρεσε τα ρούχα,
εκείνα που του πρόσφερε η ανύπαντρη παρθένα.
Τότε κι η Αθηνά, του Δία το γέννημα, τον έκανε να φαίνεται
σαν πιο ψηλός και στιβαρός˙ κι απ’ το κεφάλι του να πέφτουν
τα μαλλιά σγουρά, σαν άνθη ζουμπουλιάς.
Πώς στο ασήμι πάνω μάλαμα χύνει ο επιδέξιος τεχνίτης
— τον δίδαξαν την τέλεια τέχνη ο Ήφαιστος κι η Αθηνά Παλλάδα,
κι αυτός τα έργα του αποτελειώνει ωραία˙
τόση ομορφιά χύνει η θεά στην κεφαλή του και στους ώμους.
Επήγε τότε να καθίσει απόμερα μόνος του στο ακρογιάλι,
λάμποντας όλος ομορφιά και χάρες,
ενώ η κόρη τον κοιτούσε και τον θαύμαζε.
Ύστερα γύρισε να πει στις καλλιπλόκαμες κοπέλες:
«Ακούστε με, ωραίες κοπέλες, γιατί έχω κάτι να σας πω.
Λέω πως δεν έσμιξε ένας τέτοιος άντρας με τους ισόθεους Φαίακες,
αν κάποιος δεν το θέλησε θεός απ’ όσους κατοικούν τον Όλυμπο.
Μόλις πριν από λίγο φαντάστηκα πως είναι κι άσκημος˙
τώρα μου φαίνεται να μοιάζει στους θεούς που τον πλατύ ουρανό
κατέχουν.
Μακάρι τέτοιος να βρεθεί γαμπρός κι εμένα να με πάρει —
αν κατοικούσε εδώ, αν ήθελε να μείνει εδώ.
Μα τώρα πρέπει να του δώσετε του ξένου κάτι να φάει, να πιει».
Τους μίλησε, αυτές την άκουσαν κι υπάκουσαν.
Κι αμέσως έστρωσαν στον Οδυσσέα μπροστά να φάει, να πιει.
Εκείνος, βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
έπινε κι έτρωγε με λαίμαργη σπουδή, καθώς τόσον καιρό
δεν είχε αγγίξει φαγητό.
Μα τώρα η Ναυσικά, τα χέρια της λευκά, στοχάζεται άλλα˙
τα ρούχα της διπλώνει και τα βάζει πάνω στο ωραίο τ’ αμάξι,
έζεψε και τις μούλες που δυνατές έχουν οπλές,
μετά κι εκείνη ανέβηκε.

Τότε, τον Οδυσσέα παροτρύνοντας, άρχισε να μιλά,
κι ήταν ο λόγος καλομοιρασμένος:
«Έφτασε η ώρα τώρα, ξένε˙ σήκω να προχωρήσουμε στην πόλη˙
θα σε προπέμψω στο παλάτι του γενναίου πατέρα μου,
όπου και θα γνωρίσεις όλους,
όσους σπουδαίους έχει η χώρα των Φαιάκων.
Και θα σου πω πώς πρέπει να φερθείς,
βλέπω πως είσαι γνωστικός και θα μ’ ακούσεις.
Λοιπόν, όσο εμείς θα προχωρούμε σ’ αγρούς κι αμπελοχώραφα,
μαζί κι εσύ με τις κοπέλες μπορείς ν’ ακολουθείς βήμα προς βήμα
πίσω απ’ τις μούλες και τ’ αμάξι — τον δρόμο θα τον δείχνω εγώ.
Όμως όταν ανηφορίσουμε κατά την πόλη
— την περιβάλλουν πυργωμένα τείχη
κι έχει μπροστά της όμορφο, διπλό λιμάνι στο κάθε γύρισμα του κάστρου˙
εκεί και τα καράβια μας ευέλικτα βρίσκουν το καταφύγιό τους,
όλα και το καθένα στη σειρά του.
Εδώ θα δεις την αγορά, στου Ποσειδώνα πλάι τον ωραίο βωμό,
χτισμένη με κομμένες πέτρες, χωστές στη γη˙
όπου κι οι ναυτικοί μας φτιάχνουν ξάρτια για τα μελανά μας σκάφη —
χοντρά σχοινιά, πανιά, ξύνουν και τα κουπιά.
Γιατί να ξέρεις, τους Φαίακες δεν τους μέλει το τόξο κι η φαρέτρα˙
μόνον κατάρτια, καραβιών κουπιά, πλεούμενα που να ζυγίζονται σωστά˙
μ’ αυτά περνούν και χαίρονται την αφρισμένη θάλασσα.
Την άσχημή τους όμως φήμη τη φοβάμαι,
μήπως ξοπίσω μας κάποιος κακολογήσει, ο κόσμος είναι εδώ περίεργος.
Ένας που θα μας έβλεπε μαζί, αν ήταν παρακατιανός, θα φώναζε ίσως:
“Η Ναυσικά, ποιος είναι αυτός που σέρνει πίσω της,
ψηλός κι ωραίος, μα ξένος;
Πού να τον βρήκε; Σίγουρα τον θέλει για γαμπρό δικό της.
Κοίτα μας φέρνει κάποιον άγνωστο από μια χώρα μακρινή,
που εδώ μας έφτασε δαρμένος με το σκάφος του —
εμείς δεν έχουμε γειτόνους κοντινούς.
Εκτός κι αν ίσως στην προσευχή της συγκατένευσε κάποιος θεός
και, παρακαλεστός, από τον ουρανό κατέβηκε,
δική του να την κάνει για το μέλλον.

στ. 330 **το τόξο κι η φαρέτρα:** Η φαρέτρα ήταν η θήκη στην οποία έβαζαν τα βέλη του τόξου. Βλ. Παράρτημα σ. 484, εικ. 10.7.

Όμως καλύτερα έτσι που, γυρνώντας μόνη κι απ’ αλλού,
βρήκε τον σύζυγο, αφού περιφρονεί τους ντόπιους Φαίακες,
κι ας τη ζητούν για νύφη τόσοι ξακουστοί μας”.
Αν κάτι τέτοιο πουν, θα ’ταν για μένα όνειδος˙
θα αγανακτούσα κι αν σε τέτοια ξέπεφτε καμώματα μιαν άλλη,
που δίχως να το εγκρίνουν κύρης και μητέρα της,
πήγαινε μ’ άλλους άντρες, πριν από γάμο επίσημο.
Γι’ αυτό σου λέω, ξένε,
τη συμβουλή μου πάραυτα σεβάσου, για να πετύχεις
από τον πατέρα μου γρήγορα συνοδούς και νόστο.
Θα δεις λοιπόν, στον δρόμο μας κοντά, της Αθηνάς
το τιμημένο άλσος με τις λεύκες, όπου μια κρήνη
με τα νάματά της δροσίζει ολόγυρα ένα λιβάδι.
Εκεί και του πατέρα μου το τέμενος, με περιβόλι καταπράσινο.
Πολύ από την πόλη δεν απέχει˙ αν φώναζες, θα σ’ άκουαν.
Εκεί να ξαποστάσεις και να περιμένεις, ώσπου
να μπούμε εμείς στην πόλη και το βασιλικό παλάτι να προφτάσουμε.
Τον χρόνο υπολογίζοντας πως έχουμε πια φτάσει,
ξεκίνησε τότε κι εσύ, κι όταν στην πολιτεία των Φαιάκων μπεις,
ρώτησε να σου πουν ποιο το παλάτι του πατέρα μου,
του μεγαλόπρεπου Αλκινόου˙
αναγνωρίζεται εύκολα, κι ένα μωρό παιδί μπορεί να σ’ οδηγήσει. Γιατί
από τ’ άλλα αρχοντικά, όσα έχουν χτίσει οι Φαίακες,
κανένα τους δεν μοιάζει στη λάμψη με το χτίσμα του λαμπρού Αλκινόου.
Κι όταν αυλή και τοίχοι θα σε κρύψουν,
τότε στην αίθουσα προχώρα με σπουδή μεγάλη, ψάχνοντας
τη μητέρα μου. Και θα τη βρεις να κάθεται πλάι στην εστία,
απ’ της φωτιάς τη λάμψη φωτισμένη,
να κλώθει νήματα βαμμένα στην πορφύρα της θαλάσσης,
γερμένη στην κολόνα — θα ’λεγες θαύμα που το βλέπεις—
την παραστέκουν πίσω της κι οι δούλες.
Εκεί κι ο θρόνος του πατέρα μου, στον ίδιο στύλο ακουμπισμένος˙

στ. 356-7 **όπου μια κρήνη / με τα νάματά της δροσίζει ολόγυρα ένα λιβάδι:** όπου μια κρήνη δροσίζει με τα καθαρά νερά της πηγής το γύρω της λιβάδι.

στ. 358 **του πατέρα μου το τέμενος:** Το τέμενος ήταν εκείνο το τμήμα της γης που παραχωρούσαν τιμητικά στο βασιλιά· τέμενος λεγόταν ακόμη και ο ιερός χώρος ο αφιερωμένος σε θεό ή ήρωα.

πάνω του κάθεται και πίνει το κρασί του —θα ’λεγες είναι αθάνατος.
Σε συμβουλεύω να τον προσπεράσεις, τα χέρια σου να περιβάλουν
της μάνας μου τα γόνατα, αν θέλεις μέρα επιστροφής να δεις
γρήγορη και χαρούμενη, όσο μακριά κι αν είναι ο τόπος σου.
Μόνο αν εκείνη με συμπάθεια σε κοιτάξει,
υπάρχει ελπίδα ν’ απαντήσεις τους δικούς σου,
στο σπίτι σου να φτάσεις το καλόχτιστο και να πατήσεις
χώμα της πατρίδας».
Κι όπως απόσωσε τον λόγο της, τις μούλες βίτσισε κι έφεξε
το μαστίγιο. Εκείνες γρήγορα του ποταμού τα ρείθρα αφήνουν.
Ωραία που τρέχουν, ωραία που αργοπορούσαν,
καθώς η Ναυσικά κρατούσε τα λουριά,
για να μπορούν ν’ ακολουθούν πεζοπορώντας οι κοπελιές κι ο Οδυσσεύς —
με νου και γνώση τα μαστίγωνε, όσο πρέπει.
Κι έδυε πια ο ήλιος, φτάνοντας στο τιμημένο κι ιερό
άλσος της Αθηνάς, όπου και ξέμεινε ο θείος Οδυσσέας.
Τότε στην κόρη του μεγάλου Δία προσεύχεται:
«Επάκουσέ με, ω Ατρυτώνη,
γέννημα του Διός εσύ, που έχει ασπίδα τη βροντή.
Τώρα παρακαλώ σε να μ’ ακούσεις. Πιο πριν δεν μ’ άκουσες
στη συντριβή μου, όταν με σύντριβε ο Κοσμοσείστης.
Αγάπη δώσε κι έλεος οι Φαίακες να μου δείξουν».
Τέλειωσε, και την ευχή του η Αθηνά Παλλάδα εισάκουσε,
όμως μπροστά του να φανερωθεί δεν το αποφάσιζε. Γιατί σεβόταν
του πατέρα της τον αδελφό, που ακόμη τον θυμό του κρεμούσε φοβερό
στον ήρωα Οδυσσέα, προτού πατήσει χώμα της πατρίδας.

στ. 378-9 **τα χέρια σου να περιβάλουν / της μάνας μου τα γόνατα:** βλ. το σχόλιο στο στίχο ζ 183.

στ. 386 **του ποταμού τα ρείθρα αφήνουν:** αφήνουν πίσω τους την κοίτη του ποταμού, φεύγουν απ’ το ποτάμι.

στ. 394 **Επάκουσέ με, ω Ατρυτώνη:** Ατρυτώνη είναι η Αθηνά· το επίθετο αυτό σημαίνει αδάμαστη, ακαταπόνητη.

Εικ. 53 Κων. Παρθένης «Άρτεμις».

[Λάδι σε πανί (162 x 56,5 εκ.) του ζωγράφου Κων. Παρθένη (1878-1967), Ιδιωτική συλλογή.]

Εικ. 54 Αοιδός και δύο άντρες που του προσφέρουν δώρα, πιθανόν κεράσματα. Ο αοιδός παριστάνεται καθιστός και κρατά τετράχορδη φόρμιγγα.

[Λεπτομέρεια από μελανόμορφη γεωμετρική οινοχόη, ύψος του αγγείου 27 εκ., (8ος αι. π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.]

ραψωδία θ

Ὀδυσσέως σύστασις πρὸς Φαίακας

ραψωδία θ

Η επίσημη φιλοξενία: γεύμα (πρώτο τραγούδι του Δημόδοκου), αθλητικοί αγώνες

Χάραζε ροδοδάχτυλη τη νέα μέρα η χαραυγή,
όταν από την κλίνη του σηκώθηκε ο Αλκίνοος μεγαλόπνοος˙
ορθός πετάχτηκε κι ο θείος Οδυσσέας, αυτός που πάτησε
της Τροίας το κάστρο.
Μαζί ξεκίνησαν, πήγαινε πρώτος ο γενναίος Αλκίνοος,
στην αγορά βαδίζοντας, χτισμένη από τους Φαίακες προς το λιμάνι,
στα καράβια τους κοντά.
Φτάνοντας κάθισαν στα πέτρινα, καλοξυσμένα σκαλοπάτια
παραπλήσιοι, ενώ η Αθηνά Παλλάδα κατεβαίνει
στην τειχισμένη πόλη, την όψη παίρνοντας του κήρυκα,
που υπηρετούσε τον γενναίο Αλκίνοο. Δεν είχε άλλο στον νου της
πάρεξ τον νόστο του μεγαλόψυχου Οδυσσέα,
γι’ αυτό κι έναν προς έναν τους πλησίαζε και τους μιλούσε:
«Ελάτε, σύμβουλοι των Φαιάκων κι αρχηγοί, στην αγορά,
να δείτε και να μάθετε για κάποιον ξένο,
που μόλις έφτασε στο αρχοντικό του βασιλιά Αλκινόου,
παραδαρμένος στα πελάγη, κι όμως στην όψη σαν θεός».
Μιλώντας κι ερεθίζοντας την όρεξη του καθενός, τους συγκινούσε
κι ευθύς της αγοράς τα σκαλοπάτια γέμισαν από το πλήθος
που συνέρρεε˙ έκθαμβοι οι πολλοί παρατηρούσαν τον πολύπειρο γιο
του Λαέρτη, που η Αθηνά τον περιέβαλε, ώμους και κεφαλή,

Εικ. 55 Πάνου Βαλσαμάκη «Ο διαλαλητής».

[Κεραμικός πίνακας (1975) 110 x 80 εκ., του Πάνου Βαλσαμάκη (1907-1985), Ιδιωτική συλλογή]

με τη θεσπέσια χάρη της, τον έκανε να φαίνεται
σαν πιο ψηλός και πιο μεστός.
Ήθελε όλοι τους να τον δεχτούν σαν φίλο,
δέος και σέβας να αισθανθούν μπροστά του, κι αυτός να φέρει
άθλους πολλούς σε πέρας, μ’ όσους οι Φαίακες,
μαζί του παραβγαίνοντας, θα τον δοκίμαζαν τον Οδυσσέα.
Κι όταν πια συναθροίστηκαν και βρέθηκαν συγκεντρωμένοι,
πήρε αγορεύοντας τον λόγο ο Αλκίνοος, να πει:
«Ακούστε, των Φαιάκων αρχηγοί και σύμβουλοι,
όσα μου παραγγέλλει η ψυχή στα στήθη˙ αυτός ο ξένος
(ποιος είναι δεν τον ξέρω) έφτασε στο παλάτι μου περιπλανώμενος,
μπορεί απ’ της Ανατολής τα μέρη, ίσως κι από της Δύσης.
Επιθυμεί να τον ξεπροβοδήσουμε, παρακαλεί για την ασφάλειά του˙
εμείς (δεν είναι η πρώτη μας φορά) προτείνω να επισπεύσουμε
την προπομπή του. Γιατί ποιος άλλος, δυστυχής και μόνος,
έφτασε σπίτι μου κι έμεινε περιμένοντας καιρό
με τον καημό της προπομπής του;
Ας ρίξουμε λοιπόν στην άγια θάλασσα μαύρο καράβι
πρωτοτάξιδο˙ να ξεχωρίσουν και πενήντα δύο αγόρια
διαλεχτά στην πόλη, άριστοι και δοκιμασμένοι ναυτικοί.
Δέσετε πρώτα τα κουπιά σας στους σκαρμούς με τάξη,
ύστερα βγείτε στη στεριά κι ελάτε κατευθείαν σπίτι μου,
σας περιμένει γεύμα˙ αναλαμβάνω εγώ το χρέος να προσφέρω
πλούσιο δείπνο σ’ όλους
— αυτή είναι η εντολή μου για τα νέα παιδιά.
Οι άλλοι, που το χέρι σας κρατεί ραβδί βασιλικό,
είστε προσκαλεσμένοι τώρα αμέσως στο παλάτι,
να υποδεχτούμε στη μεγάλη αίθουσα τον ξένο επίσημα
— παρακαλώ μην αρνηθεί κανείς.
Καλέσετε και τον Δημόδοκο, τον θείο αοιδό, που ένας θεός
τού χάρισε του τραγουδιού τη χάρη, να μας τέρπει
όπου και όπως τον παρακινεί ο πόθος του να τραγουδήσει».
Μιλώντας, πρώτος κίνησε κι ακολουθούσαν όσοι
κρατούν ραβδί βασιλικό˙ στο μεταξύ τρέχοντας έφυγε κι ο κήρυκας

στ. 42 **Δέσετε πρώτα τα κουπιά σας στους σκαρμούς με τάξη:** Για τους σκαρμούς όπως και για το κατάρτι, τα άρμενα και τις θηλιές των κουπιών που αναφέρονται παρακάτω (στ. 62-3). Βλ. Παράρτημα σ. 480, εικ. 9.1.

να βρει τον θείο τραγουδιστή.
Τότε ξεχώρισαν πενήντα δύο έφηβοι και, καταπώς τους είχε
παραγγείλει ο Αλκίνοος, προχώρησαν στο ακροθαλάσσι
του άκαρπου πελάγου. Κι όταν κατέβηκαν στη θάλασσα,
όπου και βρήκαν το καράβι,
το μαύρο πλοίο σέρνουν στα άπατα νερά·
στο μαύρο πλοίο έστησαν κατάρτι κι άρμενα, πέρασαν
στις δερμάτινες θηλιές κουπιά, όλα τους στη σειρά, σήκωσαν
τα λευκά πανιά, κι εκεί που το νερό βαθαίνει
αραξοβόλησαν.
Ύστερα κίνησαν για το λαμπρό παλάτι του σοφού Αλκινόου·
είχε γεμίσει ο μαζεμένος κόσμος κλειστές αυλές,
αίθουσες σκεπαστές, μεγάλες κάμαρες·
κι ήσαν πολλοί οι γεροντότεροι κι οι νέοι που έσμιξαν.
Για χάρη τους ο Αλκίνοος παράγγειλε να σφάξουν
δώδεκα αρνιά, δυο βόδια με τα πόδια τους στριφτά,
κι οχτώ θρεμμένους χοίρους με δόντια κάτασπρα.
Κι όπως τα γδάραν και τα φρόντισαν, στρώθηκε πλούσιο
το τραπέζι για το γεύμα.
Πάνω στην ώρα φάνηκε κι ο κήρυκας, τον τιμημένο οδηγώντας
αοιδό, που τον εσφράγισε η Μούσα με την εύνοιά της,
αντιχαρίζοντας ωστόσο με το καλό μαζί και το κακό·
του στέρησε το φως των ομματιών, για να του δώσει
το γλυκό τραγούδι.
Τότε τον έβαλε ο Ποντόνοος σ’ άνετο κάθισμα, συναρμοσμένο
με αργυρά καρφιά, στο μέσο των συνδαιτυμόνων,
αφού το στήριξε σε μια ψηλή κολόνα.
Ύστερα τη μελωδική κιθάρα κρέμασε ο κήρυκας σε ξύλινο καρφί,
πάνω από το κεφάλι του αοιδού, και του εξήγησε πώς να την φτάσει.
Έπειτα έσυρε μπροστά του το όμορφο τραπέζι μ’ ένα πανέρι,
πρόσφερε και μια κούπα με κρασί,
να πιει όσο τραβούσε η όρεξή του.

στ. 76-9 **τον εσφράγισε η Μούσα ... το γλυκό τραγούδι:** η Μούσα ξεχώρισε το Δημόδοκο και δείχνοντας την εύνοιά της προς αυτόν του δώρισε την τέχνη του τραγουδιού, του στέρησε όμως την όραση. Έτσι, έχουμε στο πρόσωπο του Δημόδοκου εφαρμογή του αρχαίου μύθου για τον τυφλό ποιητή (μύθος που συνοδεύει και το πρόσωπο του Ομήρου, βλ. Εισαγωγή, σ. 19 και το κείμενο 1.1.3 στη σ. 429).

Άπλωσαν τότε όλοι τους τα χέρια στο έτοιμο φαγητό˙
κι όταν ο πόθος τους κορέστηκε για το φαΐ, για το πιοτό,
η Μούσα παρακίνησε τον αοιδό να ψάλει κατορθώματα
γενναίων ανδρών, απ’ το τραγούδι εκείνο, που ανέβηκεν η δόξα του
στα ύψη του ουρανού:
πώς φιλονίκησαν ο Οδυσσέας κι ο Πηλείδης Αχιλλέας,
το πώς αντάλλαξαν σε γιορτινό τραπέζι με θυσίες θεών
λόγια βαριά˙ και πώς εντούτοις ο Αγαμέμνων, πρώτος στρατηγός,
χάρηκε μέσα του, που οι άριστοι των Αχαιών τώρα φιλονικούσαν˙
τέτοιο χρησμό τού είχε δώσει ο Φοίβος, έτσι του μίλησε
στην ιερή Πυθώ ο Απόλλων, τότε που πάτησε το πέτρινο κατώφλι
χρησμό γυρεύοντας — ήταν ακόμη στην αρχή του το κακό
που κύλησε σε Δαναούς και Τρώες, όπως ο μέγας Δίας
το όρισε με τη βουλή του.
Καθώς τραγούδαγε ο φημισμένος αοιδός, ο Οδυσσέας με τα δυο του χέρια
πιάνει το πορφυρό του πανωφόρι, το ’φερε πάνω απ’ το κεφάλι του
καλύπτοντας το ωραίο του πρόσωπο˙
από ντροπή μπροστά στους Φαίακες, που βούρκωσαν τα μάτια του
κι έτρεχε ασταμάτητο το δάκρυ.
Μόλις ο θείος αοιδός τέλειωνε το τραγούδι του, εκείνος
σφούγγιζε το κλάμα του, κατέβαζε το ρούχο απ’ το κεφάλι του
και με μια κούπα δίδυμη στάλαζε στους θεούς σπονδή.
Όταν ωστόσο ο αοιδός ξανάπιανε να τραγουδήσει,
γιατί του το ζητούσαν οι καλύτεροι των καλεσμένων
που απολάμβαναν τα έπη του, ο Οδυσσέας σκέπαζε πάλι
το κεφάλι του θρηνώντας.

στ. 93 **πώς φιλονίκησαν ο Οδυσσέας και ο Πηλείδης Αχιλλέας:** Το τραγούδι αυτό μας είναι άγνωστο και δεν μπορούμε να ξέρουμε με βεβαιότητα το λόγο της έριδας μεταξύ του Οδυσσέα και του Αχιλλέα. Μπορούμε όμως να υποθέσουμε ότι φιλονικούν για το πώς θα κυριευθεί η Τροία, με δόλο ή με βία, γιατί σ’ αυτά τα δυο είναι που κατέχουν τα πρωτεία μεταξύ των Αχαιών οι δύο ήρωες αντιστοίχως.

στ. 107 **μόλις ο θείος αοιδός τέλειωνε το τραγούδι του:** Τα επικά τραγούδια είναι πολύστιχα. Ο αοιδός δεν μπορούσε να τραγουδάει αδιάκοπα· έπρεπε λοιπόν κάθε τόσο να κάνει μια παύση, ένα διάλειμμα, κάπου όπου έκλεινε ένα επεισόδιο του τραγουδιού, και ύστερα από λίγο συνέχιζε το τραγούδι του (βλ. και τους στίχους *θ* 110-2).

στ. 109 **και με μια κούπα δίδυμη στάλαζε στους θεούς σπονδές:** προς τιμήν των θεών έσταζε στο χώμα κρασί από μια κούπα διπλή, δηλαδή μια κούπα φτιαγμένη από δύο ποτήρια κολλημένα μεταξύ τους· το πάνω γέμιζαν πιοτό, το κάτω αντεστραμμένο χρησίμευε σαν βάση.

Οι άλλοι καν δεν πρόσεξαν που μούσκευε στο δάκρυ ο ξένος˙
μόνον ο Αλκίνοος το αισθάνθηκε, όπως καθόταν πλάι του,
άκουσε και κατάλαβε βαρύ τον στεναγμό του.
Μπήκε τότε στη μέση και στους Φαίακες μίλησε,
που έχουν χαρά τους το κουπί:
«Ακούστε, των Φαιάκων αρχηγοί και σύμβουλοι˙
φτάνει νομίζω τόσο φαγητό, όσο του πρέπει καθενός,
και της κιθάρας ο σκοπός, συμπλήρωμα απαραίτητο
σε κάθε πλούσιο γεύμα.
Τώρα καιρός να βγούμε, να δοκιμαστούμε στα πολλά αγωνίσματα˙
να ’χει κι ο ξένος, στην πατρίδα του όταν φτάσει, να δηγάται
στους δικούς του πόσο υπερβάλλουμε τους άλλους
στην πυγμαχία, την πάλη, στο άλμα και τον δρόμο».
Μίλησε και προχώρησε, οι άλλοι πήγαιναν στα βήματά του.
Τότε κι ο κήρυκας κρέμασε πάλι τη μελωδική κιθάρα
στο ίδιο ξύλινο καρφί, πήρε απ’ το χέρι τον Δημόδοκο
και τον οδήγησε έξω από το παλάτι — στον δρόμο που πορεύονταν
οι πρώτοι των Φαιάκων, να δουν και να θαυμάσουν τα αγωνίσματα.
Και φτάνοντας στην αγορά, κόσμος πολύς μαζεύτηκε,
μυριάδες. Εκεί σηκώθηκαν να πιάσουν τα αγωνίσματα
άξιοι νέοι και πολλοί.
Πετάχτηκε ο Ακρόνεος, ο Ωκύαλος κι ο Ελατρεύς,
Ναυτέας και Πρυμνέας, Αγχίαλος και Ερετμεύς,
Ποντέας και Πρωρεύς, Θόων και Αναβησίνεος,
μαζί τους κι ο Αμφίαλος, του Τεκτονίδη Πολυνήου ο γιος˙
πετάχτηκε κι ο Ευρύαλος σαν βροτοκτόνος Άρης,
γιος του Ναυβόλου, ο ωραιότερος στην όψη και στο σώμα
ανάμεσα σ’ όλους τους Φαίακες, δεύτερος όμως στη σειρά
μετά τον Λαοδάμαντα, που πάνω του δεν έβρισκες ψεγάδι.
Πάνω πετάχτηκαν τρεις γιοι του άψογου Αλκινόου˙
ο Λαοδάμας, ο Άλιος, ισόθεος ο Κλυτόνηος.
Τότε ξεκίνησαν να παραβγούν στο τρέξιμο˙
ξάνοιγε μπρος στο σήμα της αρχής ο δρόμος, κι όρμησαν όλοι τους,

στ. 139 **σαν βροτοκτόνος Άρης:** που έμοιαζε στον Άρη, το θεό του πολέμου, που ευθύνεται για το θάνατο των βροτών, των θνητών δηλαδή. Ο Άρης ήταν γιος του Δία και της Ήρας. Ξεχώριζε πάνω απ’ όλα για την άγρια ρώμη του, αλλά και για την ταχύτητά του και την ομορφιά του˙ δεν είχε όμως καθόλου φρόνηση. Βλ. Παράρτημα σ. 464, εικ. 1.8.

πετώντας και σηκώνοντας σύννεφα σκόνης.
Στο τρέξιμο ξεχώρισε κατά πολύ ο Κλυτόνηος —
πόσο δυο μούλες, το χωράφι οργώνοντας, φτάνουν στο τέρμα
μονομιάς, τόσο κι εκείνος προπορεύτηκε, και πάλι πίσω
γύρισε στον κόσμο, που τους άλλους έβλεπε
να μένουν πίσω.
Μετά δοκίμασαν την ανελέητη πάλη — σ’ αυτήν ο Ευρύαλος
νίκησε τους καλύτερους.
Ανώτερος στο άλμα από τους άλλους φάνηκε ο Αμφίαλος,
στον δίσκο τούς ξεπέρασε όλους βγαίνοντας πρώτος ο Ελατρεύς,
στην πυγμαχία ο Λαοδάμας, του Αλκινόου ο γενναίος γιος.
Κι όταν οι πάντες ένιωσαν βαθιά την τέρψη
των αγώνων, πήρε τον λόγο να μιλήσει ο Λαοδάμας,
του Αλκινόου ο γιος:
«Φίλοι, θαρρώ πως πρέπει να ρωτήσουμε κι αυτόν τον ξένο
αν κάποιο ξέρει αγώνισμα και το κατέχει˙ κακός δεν φαίνεται,
αν κρίνουμε από το ανάστημά του. Μηροί και κνήμες,
τα δυο χέρια του ψηλά, ο αυχένας, όλα του δείχνουν
δύναμη και σθένος, και δεν νομίζω να τον εγκατέλειψε
κι η νιότη˙ μόνον οι συμφορές τον τσάκισαν πολλές˙
εγώ δεν ξέρω άλλο κακό χειρότερο απ’ τη θάλασσα,
μπορεί να καταλύσει τον καθένα, ακόμη κι όταν
περισσεύει η αντοχή του».
Του ανταπάντησε όμως μιλώντας ο Ευρύαλος:

Εικ. 56 Αγώνας δρόμου.
Γυμνοί νέοι σε μια δυναμική φάση δρόμου ταχύτητας.
[Λεπτομέρεια από αμφορέα του 6ου αι. π.Χ., Ν. Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο]

«Σωστός ο λόγος σου και μετρημένος, Λαοδάμα˙
πήγαινε ο ίδιος τώρα να τον προκαλέσεις,
εξήγησε την πρότασή σου».
Τον άκουσε ευγενικός ο γιος του Αλκινόου, πήγε
και στάθηκε στη μέση, κι εκεί τον Οδυσσέα προσφώνησε:
«Έλα και συ, πατέρα ξένε, να παραβγείς σε κάποιο αγώνισμα,
όποιο νομίζεις πως κατέχεις, γιατί δεν φαίνεσαι άπειρος
στα αθλήματα. Λέω, στον κόσμο δεν υπάρχει δόξα μεγαλύτερη,
αν κάποιος κάτι κατορθώσει είτε στα πόδια είτε με τα χέρια του.
Έλα λοιπόν και συ, δοκίμασε, διώξε τη θλίψη απ’ την ψυχή σου˙
πολύ πια δεν απέχει η ώρα της επιστροφής σου˙ έτοιμο
το καράβι στα βαθιά νερά, έτοιμοι κι όσοι θα σε συντροφέψουν».
Ευθύς του αντιμίλησε με την πολλή του γνώση ο Οδυσσεύς:
«Ω Λαοδάμα, μη με σπρώχνετε σε πράγματα που με πληγώνουν,
γιατί σε μένα πιο πολύ βαραίνουν πάθη απ’ ό,τι άθλοι,
τόσα που τράβηξα στο παρελθόν, τόσα που υπέφερα˙
και τώρα κάθομαι στην αγορά μπροστά σας,
με τον καημό του νόστου μου,
τον βασιλιά ικετεύοντας και τον λαό σας».
Τότε πετάχτηκε ο Ευρύαλος, προκλητικός κι εριστικός:
«Όχι, δεν είσαι ξένε, ένας που ξέρει από αγώνες,
όποιους και όσους συνηθίζει ο άλλος κόσμος.
Μάλλον μου φαίνεσαι κάποιος που τριγυρίζει
με το πολύκωπο καράβι του, σε ναυτεμπόρους αρχηγός,
κι άλλο δεν σκέφτεται απ’ το φορτιό και την πραμάτεια,
ό,τι κερδίσει αρπάζοντας˙ πάντως αθλητικός δεν μοιάζεις».
Λοξά τον κάρφωσε και μίλησε με τη δική του γνώση ο Οδυσσεύς:
«Ξένε, δεν μας τα λες καλά˙ φαίνεσαι με το παραπάνω ξιπασμένος.
Το δείχνεις, πως δεν δίνουν οι θεοί χάρες αμοίραστες
στον κάθε άνθρωπο: παράστημα συνάμα και μυαλό και λέγειν.
Αν κάποιος υπολείπεται στην ομορφιά, του αντιχάρισε ο θεός
όμορφο τότε λόγο, κι οι άλλοι χαίρονται να τον κοιτούν˙
όταν εκείνος αγορεύει απρόσκοπτα με μια γλυκιά σεμνότητα
στη συντροφιά του, αμέσως ξεχωρίζει˙
κι όταν στην πόλη κατεβαίνει να μιλήσει,
τον αντικρίζουν όλοι σαν θεό.
Κάποιος αντίθετα έχει την ομορφιά των αθανάτων, όμως
δεν τον στολίζει και το χάρισμα του ωραίου λόγου.

Έτσι και συ˙ την ομορφιά σου ούτε θεός δεν θα μπορούσε
να την κάνει ανώτερη, ο νους σου ωστόσο είναι λίγος και λειψός.
Κι αν έτσι σου μιλώ, εσύ με ερέθισες με τ’ άκοσμά σου λόγια,
βαθιά κεντώντας την ψυχή μου. Σε βεβαιώνω πως εγώ
δεν είμαι άμοιρος, όπως το είπες και το πίστεψες,
σ’ αγώνες και αγωνίσματα˙
άλλοτε ήμουνα, νομίζω, από τους πρώτους, όσο με στήριζαν
νιάτα κι αυτά τα χέρια. Τώρα βαρύνομαι με συμφορές και πάθη,
τόσα που σήκωσα στον πόλεμο με τους ανθρώπους,
στο πέλαγος με κύματα θεοτικά.
Και μολοντούτο, με τα τόσα πάθη, θα δοκιμάσω τα αγωνίσματά σας,
γιατί ο λόγος σου δάγκωσε την ψυχή μου, ξάναψες το φιλότιμό μου».
Είπε κι ευθύς, έτσι ντυμένος με τη χλαίνη του, πήδηξε πάνω
κι έπιασε πέτρινο δίσκο — τον πιο μεγάλο και παχύ,
κατά πολύ βαρύτερο από κείνον που οι Φαίακες συνήθιζαν
να ρίχνουν μεταξύ τους.
Πρώτα τον στριφογύρισε, κι όταν τον εξαπέλυσε το στιβαρό του χέρι,
βούιξε η πέτρα˙ σκύβουν στο χώμα οι Φαίακες
—αυτοί που το μακρύ κουπί αγαπούν και καμαρώνουν για τα πλοία τους—
μήπως τους πάρει η ριπή του δίσκου˙ που φεύγοντας
από το χέρι του, πετούσε τώρα μ’ απίστευτη ταχύτητα,
πέρα απ’ τα σήματα των άλλων.
Τότε κι η Αθηνά, μ’ όψη θνητού, το τέρμα σημαδεύοντας,
από μακριά τού φώναξε, να την ακούσουν:
«Κι ένας τυφλός ακόμη, ξένε, θα ξεχώριζε το σήμα σου
ψάχνοντας με τα χέρια˙ γιατί δεν είναι το δικό σου τέρμα
μες στα πολλά των άλλων, εβγήκε πρώτο με μεγάλη διαφορά.
Θάρρος λοιπόν και πέτυχες καλά σ’ αυτό το αγώνισμα˙
άλλος από τους Φαίακες δεν θα σε φτάσει, μήτε
και θα σε ξεπεράσει».
Έτσι του μίλησε, κι ευφράνθηκε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
όλος χαρά που βρήκε σύντροφο στον αγώνα του καλό.
Τότε με θάρρος κι ανακούφιση στράφηκε προς τους Φαίακες:
«Κοπιάστε παλικάρια μου, να φτάσετε τον δίσκο μου˙
σε λίγο ρίχνω κι άλλον, τόσο μακριά ή και μακρύτερα.
Αν κάποιος θαρραλέος θέλει, που να το λέει κι η καρδιά του,
ας παραβγεί μαζί μου σε οτιδήποτε —αλήθεια, μ’ έχετε χολώσει

αφάνταστα— στην πυγμαχία, στην πάλη, ακόμη και στο τρέξιμο.
Δεν θ’ αρνηθώ, και προκαλώ τους Φαίακες όλους, μόνον
τον Λαοδάμαντα εξαιρώ, τον ξένο που με φιλοξένησε˙
γιατί ποιος μ’ έναν φίλο, που του δείχνει αγάπη,
θα ’νοιγε μάχη˙ σίγουρα θα ’ταν τιποτένιος κι άμυαλος,
ένας που ανταγωνίζεται εκείνον που τον ξένισε
σε ξένον τόπο˙ όποιος το κάνει, όλο το δίκιο του το χάνει.
Από τους άλλους όμως κανέναν δεν αρνούμαι, κανέναν
δεν περιφρονώ˙ θέλω να δω ο καθένας πόσο αξίζει,
αν παραβγεί μαζί μου. Πάντως δεν είμαι ανάξιος
σ’ όσους αγώνες οι άντρες αγωνίζονται.
Ξέρω καλά πώς το καλοξυσμένο τόξο να χειρίζομαι,
και πρώτος θα μπορούσα να πετύχω με το βέλος τον αντίπαλό μου
ανάμεσα σ’ άλλους εχθρούς, ακόμη κι αν στο πλάι μου στέκουν
σύντροφοι πολλοί, κι αυτοί τοξεύοντας.
Ο Φιλοκτήτης μόνος με ξεπερνούσε τότε στο δοξάρι,
εκεί στων Τρώων τη χώρα, κάθε φορά που οι Αχαιοί τοξεύαμε.
Από τους άλλους όμως περηφανεύομαι πως υπερέχω, και μάλιστα
πολύ, όσοι θνητοί ζούνε στη γη και τρων ψωμί.
Δεν συνερίζομαι, και δεν το θέλω, τους παλιούς μου ήρωες,
μήτε τον Ηρακλή μήτε τον Εύρυτο από την Οιχαλία˙
εκείνοι ακόμη και με τους θεούς συναγωνίστηκαν στο τόξο.
Γι’ αυτό κι ο μέγας Εύρυτος χάθηκε πριν της ώρας του, δεν γέρασε
στο αρχοντικό του˙ ο Απόλλων χολωμένος τον θανάτωσε,
όταν εκείνος τον προκάλεσε να παραβγούν στο τόξο.
Ρίχνω και δόρυ, πιο μακριά από όσο οι άλλοι τη σαΐτα τους˙
φοβάμαι μόνον για τα πόδια μου, και κάποιος από σας τους Φαίακες
ίσως μπορούσε να μ’ αφήσει πίσω. Γιατί με τσάκισε, με δάμασε
άσχημα το κύμα, μέρες δεν είχα να πιαστώ καν σ’ ένα ξύλο

στ. 261 **Ο Φιλοκτήτης μόνος με ξεπερνούσε τότε στο δοξάρι:** Ο Φιλοκτήτης, βασιλιάς στη θεσσαλική Μαγνησία, ήταν άφταστος τοξότης. Ο ίδιος ο Ηρακλής τού χάρισε το τόξο και τα αλάθευτα βέλη του, χωρίς τα οποία, σύμφωνα με ένα χρησμό, δεν ήταν δυνατή η άλωση της Τροίας. Γι’ αυτό και αναγκάστηκαν οι Αχαιοί να τον φέρουν στην Τροία από τη Λήμνο, όπου τον είχαν εγκαταλείψει για εννέα χρόνια πληγωμένο στο πόδι από δάγκωμα φιδιού.

στ. 266 **μήτε τον Εύρυτο από την Οιχαλία:** Ο Εύρυτος, βασιλιάς της Οιχαλίας, περιοχής της Μεσσηνίας, ήταν κι αυτός περίφημος τοξότης. Το τόξο του, τα βέλη του και μια φαρέτρα πήρε ο Οδυσσέας ως δώρα φιλοξενίας από το γιο του τον Ίφιτο. Απ’ την αλαζονεία του βρήκε κακό τέλος (βλ. στ. *θ* 268-270).

καραβιού — έτσι μου λύθηκαν τα γόνατα».
Τελειώνοντας, έμειναν όλοι τους αμίλητοι και βυθισμένοι στη σιωπή,
ώσπου ο Αλκίνοος πήρε τον λόγο να μιλήσει:
«Ξένε, όσα αγορεύεις και μας είπες δεν είναι αχάριστα ασφαλώς˙
θέλησες ν' αποδείξεις και τη δική σου αρετή, που συντροφεύει
τη ζωή σου˙ από θυμό, που αυτός ο νιος
μπροστά στους άλλους βγήκε να σε προσβάλει αστόχαστα,
δείχνοντας περιφρόνηση στην αρετή σου,
όση κανείς δεν θα τολμούσε να προφέρει, αν είχε φρόνηση
και λόγια μετρημένα.
Πρόσεξε όμως τώρα και τον δικό μου λόγο, να 'χεις να λες
στον άλλον κόσμο, όταν μες στο δικό σου το παλάτι κάποτε,
σ' ένα τραπέζι καθισμένος με τη γυναίκα και τα τέκνα σου,
θα μνημονεύεις τη δική μας αρετή˙ ποια έργα ο Δίας
μας αξίωσε κι εμάς να ασκούμε, από τα χρόνια
των πατέρων μας, αδιάκοπα.
Δεν είμαστε, λοιπόν, ακατανίκητοι πυγμάχοι μήτε και παλαιστές,
αλλά στο τρέξιμο πετούν τα πόδια μας, και δεν θα βρεις
καλύτερόν μας στα καράβια.
Απόλαυση δική μας και παντοτινή˙ το πλούσιο γεύμα,
η κιθάρα κι οι χοροί, ρούχα πολύτιμα, που να τ' αλλάζουμε
όταν πρέπει, λουτρά θερμά, και το κρεβάτι.
Τώρα λοιπόν εμπρός, οι άριστοί μας χορευτές στήσετε, Φαίακες,
χορό, για να μπορεί κι ο ξένος να δηγάται,
όταν γυρίσει πίσω στην πατρίδα του, πόσο τους άλλους υπερβάλλουμε
στο αρμένισμα, τον δρόμο, στον χορό και το τραγούδι.
Κάποιος ας πάει να φέρει και τη γλυκόφωνη κιθάρα
στον Δημόδοκο — κάπου θα βρίσκεται μες στο παλάτι».

Η επίσημη φιλοξενία: μουσικο-χορευτικές επιδείξεις (δεύτερο τραγούδι

Έτσι τους μίλησε ο Αλκίνοος θεόμορφος, κι ο κήρυκας πετάχτηκε
να φέρει τη βαθουλή κιθάρα απ' το βασιλικό παλάτι.
Στο μεταξύ σηκώθηκαν επίσημοι οι εννέα κριτές,
όλοι τους διαλεχτοί του δήμου, αυτοί που ορίζουν
στους αγώνες τους κανόνες όπως πρέπει,
και τα ρυθμίζουν όλα˙ ίσωσαν τότε τον τόπο του χορού

στ. 304 **τη βαθουλή κιθάρα:** την κιθάρα με το βαθύ αντηχείο. Η αρχαία κιθάρα ή φόρμιγγα συγγένευε με τη λύρα, όμως είχε μεγαλύτερο αντηχείο, για να μπορεί ο ήχος της να ακούγεται σε μεγάλο ακροατήριο και ενδεχομένως και σε ανοιχτούς χώρους. Βλ. Παράρτημα σ. 474.

του Δημόδοκου)

κι άνοιξαν όμορφα τον κύκλο.
Στην ώρα του κατέφθασε κι ο κήρυκας με τη μελωδική κιθάρα,
την δίνει στον Δημόδοκο, κι αυτός πήγε και στάθηκε στη μέση.
Γύρω του στήθηκαν ωραία αγόρια, που μόλις άνθιζε το χνούδι τους,
δεινοί ωστόσο χορευτές, κι αμέσως άρχισαν, τα πόδια τους
χτυπώντας, τον θείο χορό. Ο Οδυσσέας έκθαμβος
κοιτούσε να λάμπει η μαρμαρυγή στα πόδια τους,
τον συνεπήρε αυτό το θαύμα.
Και νά ο Δημόδοκος έκρουσε την κιθάρα, ένα ωραίο τραγούδι
ξεκινώντας για την αγάπη του Άρη με την καλλιστέφανη Αφροδίτη.
Το πώς κρυφά, πρώτη φορά, στο ίδιο το παλάτι του Ήφαιστου,
έσμιξαν μεταξύ τους˙ το πώς εκείνος, με τα πολλά του δώρα,
άσχημα ντρόπιαζε την κλίνη και το στρώμα του θεού Ηφαίστου.
Δεν άργησε όμως, κι αγγελιαφόρος φτάνει ο Ήλιος,
που του φανέρωσε το πώς τους είδε αγκαλιασμένους
στον παράνομο έρωτα.
Τότε, λοιπόν, το νέο ακούγοντας,
που την ψυχή του δάγκωσε, ο Ήφαιστος τραβήχτηκε
στο εργαστήρι όπου τα μέταλλα δουλεύει,
κι ο νους του μελετούσε την εκδίκησή του.

στ. 314-5 **έκθαμβος / κοιτούσε να λάμπει η μαρμαρυγή στα πόδια τους:** κοιτούσε θαμπωμένος να ακτινοβολούν τα πόδια τους από την ένταση και τη χρωματική εναλλαγή.

στ. 318 **για την αγάπη του Άρη με την καλλιστέφανη Αφροδίτη:** Για τον Άρη βλ. σχόλιο στο στίχο *θ* 139. Η Αφροδίτη ήταν η θεά της ομορφιάς και του έρωτα. Τη λέγανε Κυθέρεια (βλ. στ. *θ* 344) ή Κύπριδα, γιατί γεννήθηκε απ’ τον αφρό της θάλασσας κοντά στα Κύθηρα και αναδύθηκε πρώτη φορά στην Κύπρο (βλ. και το σχόλιο στο στ. *θ* 430). Ήταν σύζυγος του Ήφαιστου και ερωμένη του Άρη. Βλ. Παράρτημα σ. 464, εικ. 1.9.

στ. 319 **του Ήφαιστου:** Ο Ήφαιστος, γιος του Δία και της Ήρας, ήταν ο θεός της φωτιάς και των μηχανικών τεχνών που χρησιμοποιούν τη φωτιά, κυρίως της μεταλλουργίας. Ήταν δύσμορφος και κουτσός, αλλά με γερά μπράτσα. Βλ. Παράρτημα σ. 464, εικ. 1.10.

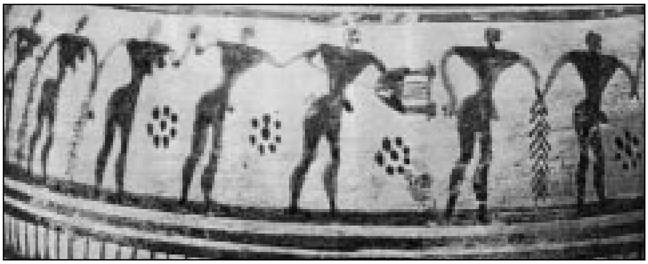

Εικ. 57 Παράσταση συρτού χορού ανδρών. Στη μέση εικονίζεται ο κιθαρωδός με την κιθάρα του.

[Από αμφορέα που βρέθηκε στο Δίπυλο των Αθηνών (8ος αι. π.Χ.), Tübingen, Πανεπιστημιακή Συλλογή]

Στήνει στο ξύλο του άκμονα μεγάλο αμόνι και πήρε να χτυπά
άρρηκτα κι άλυτα δεσμά, που να τους παγιδέψουν.
Κι όταν ετοίμασε το δόλιο έργο του, γλίστρησε,
χολωμένος με τον Άρη, στον θάλαμό του όπου
βρισκόταν κι η συζυγική του κλίνη.
Και περιπλέκει με τα δίχτυα το κρεβάτι, από τα πόδια ολόγυρα˙
κρέμασε κι άλλα από ψηλά στο μεσιανό δοκάρι, πολλά,
λεπτότατα, να πέφτουν σαν αράχνες, κανείς να μην μπορεί,
μήτε θεός, να τα ξεκρίνει — τόσο καλά τον δόλο του είχε στήσει.
Κι αφού τα δίχτυα του παγίδευσαν από παντού την κλίνη,
άφησε να φανεί πως πάει στη Λήμνο, οχυρωμένη
και καλοχτισμένη πόλη — της έτρεφε την πιο μεγάλη αγάπη,
την προτιμούσε από τις άλλες χώρες.
Στο μεταξύ ο Άρης χρυσοχάλινος, που δεν τον παραμόνεψε άδικα,
βλέποντας ότι ξεμακραίνει ο καλλιτέχνης Ήφαιστος,
στον έρωτα δοσμένος της καλλιστέφανης Κυθέρειας,
έσπευσε αμέσως στο παλάτι του ξακουστού Ηφαίστου.
Κι εκείνη, γυρίζοντας απ’ του πατέρα της, του παντοδύναμου Κρονίδη,
εκεί καθόταν περιμένοντας˙ ο Άρης τότε ορμητικός

στ. 329 **Στήνει στο ξύλο τού άκμονα μεγάλο αμόνι:** Στήνει ένα μεγάλο αμόνι στην ξύλινη βάση του. Το αμόνι ήταν ογκώδες συμπαγές σίδερο πάνω στο οποίο ο σιδεράς κατεργαζόταν πυρακτωμένα μέταλλα χτυπώντας τα με το σφυρί.

στ. 342 **ο Άρης χρυσοχάλινος:** ο Άρης που κυβερνούσε τα άλογά του με χρυσά χαλινάρια.

Εικ. 58 «Το σιδηρουργείο του Ηφαίστου».
Ο Ήλιος (κατ’ άλλους ο Απόλλωνας) φτάνει στο εργαστήριο του Ηφαίστου, ίσως για να του αποκαλύψει την απιστία της συζύγου του.
[Ελαιογραφία σε μουσαμά (1630), (223 x 290 εκ.), του Ισπανού ζωγράφου Ντιέγκο Βελάσκεθ ντε Σίλβα (Diego Velazquez de Silva,1599-1660), Μαδρίτη, Μουσείο Πράντο]

της έπιασε σφιχτά το χέρι και την προσφώνησε μιλώντας:
«Έλα, αγαπημένη, να πλαγιάσουμε, τον έρωτά μας να χαρούμε˙
δεν είναι εδώ ο Ήφαιστος, το ξέρω πως ξεκίνησε,
πηγαίνοντας μάλλον στη Λήμνο, στους Σίντιες
με τη βαριά κι άγρια φωνή».
Ακούγοντας η Αφροδίτη δέχτηκε με χαρά της να πλαγιάσουν,
οι δυο τους προχωρούν και πέφτουν στο κρεβάτι —
και ξαφνικά τούς τύλιξαν περίτεχνα τα δίχτυα του δολοπλόκου
Ηφαίστου˙ μήτε τα μέλη τους μπορούσαν να κινήσουν, μήτε
να σηκωθούν ξανά˙ τότε κατάλαβαν ότι τους βρήκε
το αναπόφευκτο.
Στην ώρα φθάνει ο περιώνυμος χωλός θεός, πίσω γυρίζοντας,
προτού πατήσει το νησί της Λήμνου˙ γιατί ο Ήλιος,
κατασκοπεύοντας για χάρη του, τους είδε και του φανερώνει
το μαντάτο. Βαρύθυμος ο Ήφαιστος και πληγωμένος,
προχώρησε στον θάλαμό του, έμεινε ακίνητος στο πρόθυρο,
κι όπως τον έπνιγε ο θυμός, σέρνει μια φοβερή, άγρια κραυγή,
να τον ακούσουν όλοι οι θεοί του Ολύμπου:
«Δία πατέρα, και μακάριοι εσείς θεοί αθάνατοι,
ελάτε, δείτε έργα καταγέλαστα κι αβάσταχτα˙
το πώς εμένα, τον χωλό θεό, η Αφροδίτη, η κόρη του Διός,

στ. 351 **στη Λήμνο, στους Σίντιες:** Ο αγαπημένος τόπος του Ηφαίστου ήταν η νήσος Λήμνος, όπου και το ηφαίστειο Μόσυχλος, και αγαπημένος του λαός οι Σίντιες, οι κάτοικοι της Λήμνου, οι οποίοι και τον περιέθαλψαν, όταν κάποτε τον γκρέμισε από τον Όλυμπο ο Δίας.

Εικ. 59 Ο Άρης και η Αφροδίτη αιχμάλωτοι του Ηφαίστου.

[Κεραμικό, χαρακτηριστικό δείγμα της τέχνης της Αλεξάνδρειας κατά την Ελληνιστική περίοδο (3ος - 1ος αι. π.Χ.) φυλάσσεται στο Μουσείο της πόλης Κλερμόν-Φεράν της Γαλλίας, συλλογή Sieglin]

με ατιμάζει συνεχώς˙ πώς στον ολέθριο Άρη χαρίζει
την αγάπη της, γιατί αυτός είναι ο ωραίος, αρτιμελής,
ενώ εγώ γεννήθηκα σακάτης˙ όχι από φταίξιμο άλλου κανενός,
μόνον των δυο γονιών μου, που καλύτερα να μ’ άφηναν αγέννητο.
Ελάτε να τους δείτε πώς ζευγαρώνουν τώρα πλαγιασμένοι,
ανεβασμένοι στη δική μου κλίνη, κι εγώ τους βλέπω
και με πνίγει ο πόνος. Φαντάζομαι όμως
πως το ζευγάρωμά τους δεν θα το συνεχίσουν για πολύ,
όσο κι αν τους κορώνει ο πόθος˙ δεν θα θελήσουν γρήγορα
να ξανασμίξουν μεταξύ τους. Γιατί ο δόλος και τα δίχτυα μου
θα τους κρατούν δεμένους, ωσότου τα γαμήλια δώρα γυρίσει πίσω
ο πατέρας της, όσα του πρόσφερα γι’ αυτήν τη σκύλα κόρη —
ωραία η θυγατέρα του, δεν λέω˙ μα τόσο ξέφρενη».
Ακούγοντας τον λόγο του, συναθροιστήκαν οι θεοί
στο χάλκινο κατώφλι του θαλάμου˙
ήλθε ο Ποσειδών, κύριος της γης˙ ήλθε ο πολύστροφος Ερμής˙
ήλθε λαμπρός ο Απόλλων, τοξότης με τα μακρινά του βέλη.
Δεν ήλθαν μόνον οι θεές, στο σπίτι μένοντας από αιδημοσύνη.
Οι άλλοι όμως αγαθοεργοί θεοί ήσαν στο πρόθυρο στημένοι˙
και τότε ξέσπασε άσβεστο γέλιο στους μακαρίους θεούς,
βλέποντας τα τεχνάσματα του δολοπλόκου Ηφαίστου.
Ο ένας κοίταζε τον άλλον, λέγοντας μεταξύ τους:
«Όχι, τ’ άνομα έργα δεν ευδοκιμούν˙ ο αργός προφθαίνει τον ταχύ.
Όπως και τώρα˙ αργός ο Ήφαιστος, τον Άρη πρόλαβε
ταχύτερον, όσο κανείς από τους άλλους ολυμπίους θεούς˙
αν και χωλός, τον έπιασε στα δίχτυα του˙ τώρα οφείλονται
και της μοιχείας τα χρέη».

στ. 379-80 **ωσότου τα γαμήλια δώρα γυρίσει πίσω / ο πατέρας της:** ο γαμπρός πρόσφερε δώρα στον πατέρα της νύφης, για να πάρει την κόρη του· τα δώρα αυτά έπρεπε ο πατέρας της νύφης να επιστρέψει στο γαμπρό, εφόσον η κόρη του αποδεικνυόταν άπιστη.

στ. 386 **Δεν ήλθαν μόνον οι θεές, στο σπίτι μένοντας από αιδημοσύνη:** από σεμνότητα, από ντροπή, οι θεές δεν πήγαν να δουν τους δυο μοιχούς.

στ. 394-5 **τώρα οφείλονται / και της μοιχείας τα χρέη:** στους μοιχούς πέρα από τον εξευτελισμό επιβαλλόταν ως ποινή να πληρώσουν και κάποιο πρόστιμο.

στ. 402 **λαμπρέ Εκηβόλε Απόλλωνα:** Ο Απόλλων λέγεται Εκηβόλος, γιατί τα βέλη που εκτοξεύει με το τόξο του πλήττουν τον στόχο τους από μακριά (βλ. και στο στίχο *θ* 385). Βλ. Παράρτημα σ. 465, εικ. 1.15.

Έτσι μιλούσαν, συναλλάσσοντας τα λόγια τους,
και τότε ο Απόλλων, ο περίλαμπρος γιος του Διός, γύρισε στον Ερμή:
«Ερμή διογέννητε, ψυχοπομπέ και δωροδότη,
αλήθεια, πες μου, θα δεχόσουν, παγιδευμένος σε φριχτά δεσμά,
να πλάγιαζες στην ίδια κλίνη με τη χρυσή Αφροδίτη;».
Ευθύς ανταποκρίθηκε ο Ερμής, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς:
«Άμποτε κάτι τέτοιο να γινόταν, λαμπρέ Εκηβόλε Απόλλωνα˙
ας ήμουν γύρω μου δεμένος, με τρεις φορές τόσα κι αμέτρητα δεσμά,
ας με θωρούσατε όλοι εσείς, θεοί, θεές˙
μόνο να πλάγιαζα με τη χρυσή Αφροδίτη».
Η απάντηση σήκωσε γέλιο στους αθάνατους θεούς,
όμως ο Ποσειδώνας δεν γελούσε˙ επίμονα παρακαλούσε
τον έξοχο τεχνίτη Ήφαιστο να λύσει τα δεσμά του Άρη.
Στράφηκε τότε προς το μέρος του μιλώντας, και πέταξαν
τα λόγια του σαν τα πουλιά:
«Λύσε τον˙ κι εγώ το υπόσχομαι να σου πληρώσει αυτός, σύμφωνα
με τις απαιτήσεις σου, όλα τα δίκια σου, με τους αθάνατους
θεούς μπροστά».
Ευθύς ανταποκρίθηκεν ο περιώνυμος χωλός θεός:
«Μη Ποσειδώνα που τη γη κρατείς, μην επιμένεις στο αίτημά σου˙
των τιποτένιων οι εγγυήσεις βγαίνουν κι αυτές στο τέλος τιποτένιες˙
πώς θα μπορούσα αλήθεια εγώ να σε δεσμεύσω,
μπρος στους αθάνατους θεούς, αν παρά ταύτα ο Άρης,
λευτερωμένος από τα δεσμά, φύγει αφήνοντας
το χρέος απλήρωτο;».
Κι ο κοσμοσείστης Ποσειδώνας ανταπάντησε:
«Ήφαιστε, αν ίσως ο Άρης, με το χρέος απλήρωτο
φεύγοντας εξαφανιστεί, εγώ θα το πληρώσω, μόνος μου».
Τότε τον λόγο ξαναπήρε ο περιώνυμος χωλός θεός:
«Δεν γίνεται, μήτε και πρέπει, ν’ απορρίψω την υπόσχεσή σου».
Μ’ αυτά τα λόγια, λύνει ο Ήφαιστος τα δίχτυα˙
κι όταν οι δυο τους βρέθηκαν λυμένοι απ’ τα ακατάλυτα δεσμά τους,
πάνω πετάχτηκαν — εκείνος πήρε τον δρόμο για τη Θράκη˙
στην Κύπρο φτάνει η Αφροδίτη, με το απαράμιλλο μειδίαμα,

στ. 414 **ο περιώνυμος χωλός θεός:** ο ξακουστός κουτσός θεός.

στ. 428 **εκείνος πήρε το δρόμο για τη Θράκη:** Η Θράκη ήταν ο αγαπημένος τόπος του θεού Άρη. Φαίνεται ότι κοιτίδα της λατρείας του θεού αυτού ήταν η Θράκη.

στην Πάφο καταφεύγοντας, όπου το τέμενος
κι ο μυριστός βωμός της˙ εκεί την έλουσαν οι Χάριτες,
την άλειψαν με λάδι αθάνατο, αυτό που βάζουν οι θεοί
κι αιώνια λάμπουν˙ την ντύνουν και με ρούχα εξαίσια,
πάγκαλο θέαμα και θαύμα.
Κι όπως τραγούδαγε ο φημισμένος αοιδός τούτο το ποίημα,
ο Οδυσσέας ακούγοντας γέμιζε αγαλλίαση˙ μαζί
κι οι άλλοι Φαίακες, θαλασσινοί περίφημοι,
με τα μακριά κουπιά τους.
Τότε ο Αλκίνοος παράγγειλε, ο Άλιος κι ο Λαοδάμας,
μόνοι τους να χορέψουν,
αφού οι δυο τους στον χορό ήσαν ασυναγώνιστοι.
Πήραν λοιπόν στα χέρια τους μια σφαίρα ωραία, πορφυρή,
έργο της επιδέξιας τέχνης του Πολύβου˙
όσο την έριχνε ψηλά στα σκούρα νέφη ο ένας,
λυγίζοντας συγχρόνως το κορμί του προς τα πίσω, ο άλλος,
υψωμένος στον αέρα, την έπιανε με μαεστρία και χάρη,
προτού τα πόδια του πατήσουνε το χώμα.
Κι όταν δοκίμασαν την τέχνη τους στη σφαίρα,

στ. 430-1 **στην Πάφο καταφεύγοντας, όπου το τέμενος / κι ο μυριστός βωμός της:** Στην Πάφο σύμφωνα με την παράδοση είχε πατήσει για πρώτη φορά το πόδι της σε στεριά η Αφροδίτη. Σε ανασκαφές στην Πάφο βρέθηκε ναός της θεάς, ο οποίος πρέπει να χτίστηκε γύρω στο 1200 π.Χ. Για το τέμενος βλ. το σχόλιο στο στίχο ζ 358.

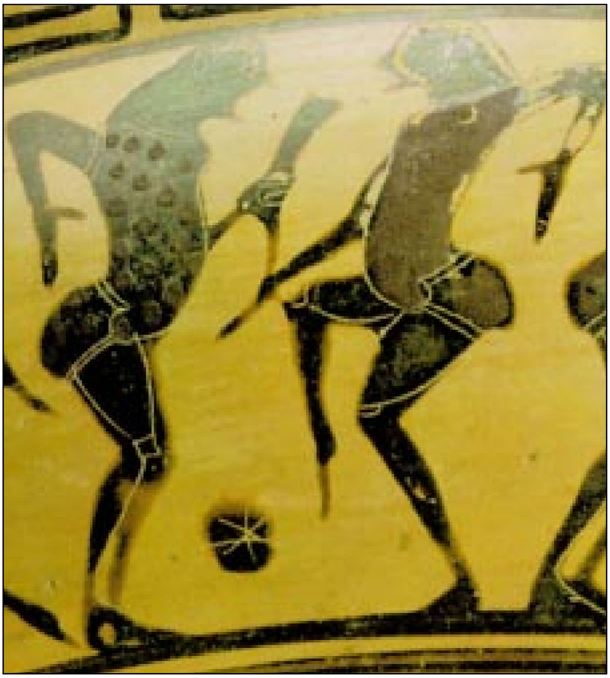

Εικ. 60 Χορευτές.
[Λεπτομέρεια από κορινθιακή κύλικα του πρώτου τέταρτου του 6ου αι. π.Χ., Μόσχα, Μουσείο Καλών Τεχνών - Πούσκιν]

πετώντας την ψηλά και κατακόρυφα, άρχισαν τότε
οι δυο τους τον χορό,
τη γη πατώντας που μας τρέφει τους ανθρώπους,
αντικριστά και συναλλάσσοντας απανωτά λυγίσματα˙
ενώ στο πλάι οι άλλοι, παλικαράκια ακόμη,
μέσα στον ίδιο κυκλικό χορό στημένα, φώναζαν
και χτυπούσαν παλαμάκια. Κι αντιλαλούσε ο τόπος
απ’ το μεγάλο βουντό.
Γύρισε τότε στον Αλκίνοο ο θείος Οδυσσέας μιλώντας:
«Αλκίνοε κραταιέ, περίβλεπτε σ’ όλη τη χώρα,
καυχήθηκες πως είναι οι χορευτές σας άριστοι,
κι έχουμε τώρα την απόδειξη˙ τους βλέπω μπρος μου
και με πιάνει θάμβος».

Η επίσημη φιλοξενία: δώρα, λουτρό, δείπνο (τρίτο τραγούδι του Δημόδοκου)

Τον άκουσε κι ευφράνθηκε του Αλκινόου η γενναία ψυχή,
κι αμέσως στράφηκε στους Φαίακες, που έχουν χαρά τους το κουπί:
«Ακούστε, των Φαιάκων αρχηγοί και σύμβουλοι,
νομίζω ο ξένος αποδείχτηκε έξυπνος και στοχαστικός,
γι’ αυτό προτείνω να προσφέρουμε δώρα φιλόξενα, καθώς
το θέλει κι η περίσταση.
Δώδεκα βασιλείς λαμπροί την εξουσία μοιράζονται,
σ’ αυτή τη χώρα, δέκατος τρίτος βρίσκομαι στην κορυφή εγώ.
Λοιπόν, καθένας σας ας φέρει πανωφόρι καθαρό,
χιτώνα, κι από ’να τάλαντο πολύτιμου χρυσού.
Και λέω όλα να συγκεντρωθούν αμέσως, ώστε κι ο ξένος,
με τα δώρα του στο χέρι, εύθυμος και χαρούμενος
στο δείπνο να προσέλθει.
Όσο για τον Ευρύαλο, μόνος ας βρει λόγο και δώρο
που θα φέρουν συμφιλίωση˙ γιατί τα λόγια που ξεστόμισε
δεν είχαν ασφαλώς κανένα μέτρο».
Τον άκουσαν, κι οι πάντες συμφωνώντας συγκατάνευσαν˙
τότε ο καθένας δίνει εντολή στον κήρυκά του
να πάει να φέρει τα φιλόξενά του δώρα.
Στο μεταξύ τον λόγο ζήτησε ο Ευρύαλος κι απολογήθηκε:
«Αλκίνοε κραταιέ, περίβλεπτε σ’ όλη τη χώρα,
εγώ είμαι πρόθυμος, όπως το παραγγέλλεις, να δείξω

στ. 471 **κι από ’να τάλαντο πολύτιμου χρυσού:** Βλ. το σχόλιο στο στίχο *δ* 589 και Παράρτημα σ.471, εικ. 3.8.

τη συγγνώμη μου στον ξένο˙
θα του προσφέρω το σπαθί μου αυτό — χαλκός ατόφιος,
με λαβή ασημένια, η θήκη που το σφίγγει από καινούριο
γυαλισμένο φίλντισι˙ μεγάλη η αξία του για κείνον
που θα το κρατήσει».
Τελειώνοντας, παρέδωσε στα χέρια του Οδυσσέα ξίφος
δεμένο με αργυρά καρφιά˙ ύστερα τον προσφώνησε,
και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:
«Χαίρε, πατέρα ξένε˙ κι αν απ' το στόμα τούτο βγήκε λόγος βαρύς,
ανεμοθύελλες ας τον αρπάξουν τώρα, να τον ρίξουν
κάπου αλλού, μακριά. Κι εύχομαι οι θεοί
να δώσουν, και συ να δεις γυναίκα και πατρίδα
φτάνοντας στο νησί σου, που τόσα χρόνια βασανίζεσαι
και πάσχεις».
Ανταποκρίθηκε με την πολύστροφή του γνώση ο Οδυσσεύς:
«Διπλό το χαίρε, φίλε μου, για σένα˙ κι αντεύχομαι οι θεοί
πάντοτε να σου δίνουν πλούτη, για να μη φτάσει η ώρα
να ποθήσεις αυτό το ξίφος που μου χάρισες, σφραγίζοντας
τον λόγο της συμπάθειας».
Μιλώντας πέρασε στους ώμους του το ξίφος, δεμένο
μ' αργυρά καρφιά. Κι έγερνε ο ήλιος προς τη Δύση,
όταν κατέφθασαν και τ' άλλα τιμημένα δώρα,
που τα μετέφεραν οι ξακουσμένοι κήρυκες στο σπίτι
του Αλκινόου, όπου τα υποδέχτηκαν οι γιοι του άψογου
Αλκινόου˙ τότε τα απίθωσαν, δώρα περίκαλλα,
στα πόδια της σεμνής τους μάνας.
Κι όπως πήγαινε πρώτος, με τους άλλους Φαίακες,
γενναία ψυχή ο Αλκίνοος, έφτασαν στο παλάτι κι έσπευσαν
να καθίσουν σε υψωμένους θρόνους.
Κι ευθύς γύρισε στην Αρήτη ο μεγαλόψυχος Αλκίνοος, της είπε:
«Γυναίκα, φέρε εδώ πολύτιμη κασέλα, την ωραιότερη που έχεις,
και βάλε μέσα πανωφόρι καθαρό κι ένα χιτώνα.
Ύστερα στήσετε στη φωτιά λεβέτι χάλκινο, να ζεσταθεί νερό,
για να λουστεί ο ξένος˙ έτσι λουσμένος, βλέποντας
σε τάξη όλα τα δώρα που του πρόσφεραν οι τίμιοι Φαίακες,

στ. 486-7 **η θήκη που το σφίγγει από καινούριο / γυαλισμένο φίλντισι:** Η θήκη του ξίφους ήταν από ελεφαντόδοντο, πρόσφατα κομμένο και γυαλισμένο.

το δείπνο θα χαρεί καλύτερα, ακούγοντας
και το υμνητικό τραγούδι.
Όσο για μένα, του χαρίζω αυτή την κούπα,
δική μου, ολόχρυση και πάγκαλη, να με θυμάται στην υπόλοιπη
ζωή του˙ όταν πια στο παλάτι του σπονδές στον Δία θα κάνει
ή και στους άλλους αθανάτους».
Ακούγοντας τον λόγο του, δίνει η Αρήτη εντολή στις δούλες της,
να στήσουν, δίχως καθυστέρηση, μεγάλο τρίποδα επάνω στη φωτιά.
Κι αυτές στήνουν στη λάμπουσα φωτιά τρίποδο λέβητα, τον γέμισαν
νερό για το λουτρό, βάζοντας από κάτω ξύλα να καούν.
Κι ευθύς η φλόγα τύλιξε την κοιλιά ολόγυρα στο τρίποδο λεβέτι,
και το νερό ζεστάθηκε.
Στο μεταξύ η Αρήτη μεταφέρει από την κάμαρή της μια πανέμορφη
κασέλα για τον ξένο, έβαλε μέσα τα λαμπρά του δώρα,
χρυσό και ρούχα, που του χάρισαν οι Φαίακες,
πρόσθεσε και δικό της πανωφόρι, κι όμορφο χιτώνα.
Ύστερα στράφηκε στον ξένο, κι όπως επήγε να μιλήσει,
τα λόγια της πετούσαν σαν πουλιά.
«Μόνος σου τώρα φρόντισε το σκέπασμα και κοίταξε
καλά πώς θα το δέσεις
μήπως και κάποιος στο ταξίδι το πειράξει, αν βυθιστείς εσύ
σ’ ύπνο γλυκό, καθώς θα ταξιδεύεις
με το μαύρο τους καράβι».
Ακούγοντας τον λόγο της, βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
ευθύς συνάρμοσε το σκέπασμα, το σύνδεσε σφιχτά μ’ άλυτο
κόμπο, όπως τον δίδαξε η Κίρκη κάποτε,
με την πανέξυπνή της γνώμη.
Κι αμέσως η κελάρισσα τον κάλεσε ν’ ανέβει στον λουτρό,
για να λουστεί˙ εκείνος βλέποντας θερμά λουτρά,
γέμισε αγαλλίαση — δεν είχε βρει τέτοια φροντίδα,
αφότου άφησε για πάντα τα δώματα της Καλυψώς
της καλλιπλόκαμης˙ εκεί τον φρόντιζαν πολύ
και συνεχώς, σάμπως να ήτανε κι αυτός θεός.
Κι αφού τον έλουσαν οι δούλες και τον άλειψαν με λάδι,
του φόρεσαν ωραία χλαμύδα και χιτώνα. Κι έτσι λαμπρός

στ. 527 **στήνουν στη λάμπουσα φωτιά τρίποδο λέβητα:** μεγάλο σκεύος με τρία ψηλά πόδια, ειδικό για να ζεσταίνουν στη φωτιά νερό για το λουτρό. Βλ. Παράρτημα σ. 467, εικ. 2.7.

βγήκε από το λουτρό και προχωρούσε προς τους άλλους
που έπιναν κρασί. Τότε κι η Ναυσικά, με τα θεόσταλτά της κάλλη,
στάθηκε πλάι στον παραστάτη της καλοδεμένης στέγης
κι έμεινε εκεί να τον θαυμάζει, το βλέμμα προσηλώνοντας
στον Οδυσσέα. Ύστερα μίλησε, κι όπως τον προσφωνούσε,
τα λόγια της πετούσαν σαν πουλιά:
«Χαίρε, ω ξένε. Όταν μια μέρα φτάσεις στην πατρίδα σου,
να με θυμάσαι˙ γιατί σ’ εμένα πρώτη οφείλεις τη ζωή σου».
Ευθύς της αποκρίθηκε με την πολύτροπή του γνώση ο Οδυσσεύς:
«Ω Ναυσικά, κόρη του μεγαλόκαρδου Αλκινόου!
Άμποτε ο Δίας να ενδώσει, κεραυνοβόλος σύζυγος της Ήρας,
κι εγώ να φτάσω στην πατρίδα, να δω του νόστου μου τη μέρα˙
τότε, το υπόσχομαι, σ’ εσένα, σαν θεά, εκεί τις προσευχές μου
θα αναπέμπω, μέχρι το τέλος της ζωής μου˙
γιατί σ’ εσένα, κόρη μου, χρωστώ που ακόμη ζω».
Μιλώντας, κάθισε σε θρόνο, στο πλάι του βασιλιά Αλκινόου,
κι ήταν η ώρα που το κρέας μοίραζαν και συγκερνούσαν το κρασί.

Εικ. 61 Ν. Εγγονόπουλου «Ναυσικά και Οδυσσεύς στο νησί των Φαιάκων».

[Σχέδιο του 1982 του ζωγράφου Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985) με κάρβουνο και μολύβι σε χαρτί (55 x 46 εκ.)]

1. Η Ναυσικά στη σκηνή αυτή αποχαιρετά τον Οδυσσέα και δεν εμφανίζεται πια, μέχρι τη στιγμή που ο Οδυσσέας αναχωρεί από τη χώρα των Φαιάκων (*ν* 138). Πώς ερμηνεύετε και πώς σχολιάζετε τη στάση της αυτή;
2. Ποιες διαφορές διαπιστώνετε να παρουσιάζει η απόδοση της συνάντησης Οδυσσέα και Ναυσικάς στο παλάτι των Φαιάκων από τον ποιητή της *Οδύσσειας* και από το ζωγράφο Ν. Εγγονόπουλο στο διπλανό σχέδιο του; Όσοι/ες θέλετε, να αποδώσετε την ίδια σκηνή ζωγραφικά με το δικό σας τρόπο/ύφος.

Τότε φτάνει κι ο κήρυκας φέρνοντας μέσα τον Δημόδοκο,
τον αοιδό που ο κόσμος αγαπούσε και τιμούσε˙
τον κάθισε στο μέσο των συνδαιτυμόνων, κοντά σε μια ψηλή
κολόνα, να στηρίζεται.
Κι αμέσως τον κήρυκα προσφώνησε πολύγνωμος ο Οδυσσεύς,
κόβοντας απ’ την πλάτη ένα κομμάτι —το πιο πολύ το άφησε ανέπαφο—
από ’να χοίρο μ’ άσπρα δόντια, γυάλιζε το λίπος πάνω του:
«Ορίστε, κήρυκα, πρόσφερε τούτο το κρέας στον Δημόδοκο,
να το γευτεί˙ θέλω να δείξω την εκτίμησή μου,
κι ας με βαραίνει η τόση θλίψη.
Γιατί πάνω στη γη όλοι οι θνητοί οφείλουν σέβας και τιμή
στους αοιδούς, που η Μούσα τούς εδίδαξε τον δρόμο
στα τραγούδια τους κι αγάπησε πολύ των αοιδών το γένος».
Μίλησε, κι ευθύς ο κήρυκας πήρε και δίνει στου μυθικού Δημόδοκου
τα χέρια το κομμάτι˙ αυτός το δέχτηκε κι ευφράνθηκε η ψυχή του.
Τότε κι οι άλλοι απλώνουν στο έτοιμο φαγητό τα χέρια τους,
κι όταν ο πόθος τους κορέστηκε με το φαΐ, με το πιοτό,
γύρισε στον Δημόδοκο με την πολύτροπή του γνώση
ο Οδυσσεύς και τον προσφώνησε:
«Δημόδοκε, εσένα ξεχωρίζω από όλους τους θνητούς στον έπαινό μου˙
σε δίδαξε ασφαλώς η Μούσα, η κόρη του Διός, ή κι ο Απόλλων,
έτσι που τραγουδάς με τάξη εξαίρετη των Αχαιών τη μοίρα,
τι έπραξαν οι Αχαιοί, τι έπαθαν, τι έχουν υποφέρει —
σάμπως να βρέθηκες παρών ο ίδιος ή σου τα είπε κάποιος που τα είδε.
Μα τώρα λέω άλλαξε σκοπό, ιστόρησέ μας για τον δούρειο ίππο,
το πώς τον έφτιαξε με τέχνη ο Επειός, και η Αθηνά μαζί του˙
το πώς τον δόλο αυτόν τον έφερε επάνω στην ακρόπολη
ο θείος Οδυσσεύς, κλείνοντας μέσα του πλήθος ανδρών,
αυτοί που ερήμωσαν το Ίλιο.
Αν ίσως κατορθώσεις με τη σωστή σειρά κι αυτά ν’ ανιστορήσεις,
τότε κι εγώ θα ομολογήσω σ’ όλους τους ανθρώπους ότι

στ. 573 **τον κάθισε στο μέσο των συνδαιτυμόνων:** του πρόσφερε κάθισμα στη μέση όλων όσων συμμετείχαν στο δείπνο.

στ. 596 **το πώς τον έφτιαξε με τέχνη ο Επειός και η Αθηνά μαζί του:** το τεχνικό μέρος της κατασκευής του δούρειου (=ξύλινου) ίππου ανέλαβε ένας εξαιρετικά επιδέξιος τεχνίτης, ο Επειός, ο γιος του Πανοπέα από τη Φωκίδα, με τη βοήθεια της Αθηνάς. Για την ιστορία του δούρειου ίππου και την άλωση της Τροίας βλ. και την αφήγηση του Μενέλαου στη ραψωδία *δ*.

ένας θεός καλόγνωμος σου χάρισε το θείο τραγούδι».
Έτσι του μίλησε, κι αυτός θεόπνευστος φανέρωσε
του τραγουδιού του την αρχή. Απ' το σημείο κινώντας, όταν
οι άλλοι, ανεβαίνοντας στα πλοία με τη γερή κουβέρτα,
πήραν να φεύγουν, βάζοντας στις σκηνές φωτιά.
Ενώ οι υπόλοιποι, γύρω στον περιβόητο Οδυσσέα,
βρέθηκαν στην αγορά των Τρώων, κρυμμένοι στην κοιλιά του αλόγου,
που μόνοι τους οι Τρώες το 'φεραν στην ακρόπολή τους.
Ο δούρειος ίππος ήταν εκεί στημένος, κι εκείνοι, τριγύρω,
καθισμένοι, αγόρευαν πολλά κι ανόητα. Τότε μοιράστηκε
στα τρία η γνώμη τους:
ή να κεντήσουν το κούφιο ξύλο με τον άσπλαχνο χαλκό τους·

στ. 605 **στα πλοία με τη γερή κουβέρτα:** Για την κουβέρτα των καραβιών βλ. το σχόλιο στο στίχο *δ* 455 καθώς και Παράρτημα σ. 480, εικ. 9.1.

στ. 613 **να κεντήσουν το κούφιο ξύλο με τον άσπλαχνο χαλκό τους:** να τρυπήσουν με τα χάλκινα όπλα τους το κούφιο ξύλο.

Εικ. 62 Η έξοδος των Αχαιών από τον δούρειο ίππο. Εδώ εφτά από τους Αχαιούς έχουν ήδη βγει από το ξύλινο άλογο, ενώ άλλοι εφτά περιμένουν τη σειρά τους· ορισμένοι βγάζουν ήδη τα όπλα τους από τα ανοίγματα.

[Λεπτομέρεια από αμφορέα με ανάγλυφες παραστάσεις (670 π.Χ. περίπου). Το αγγείο είναι γνωστό ως "πίθος της Μυκόνου". Μύκονος, Αρχαιολογικό Μουσείο]

ή να τον σύρουν στην κορφή, να γκρεμιστεί πάνω στους βράχους˙
ή αθικτο να τον αφήσουν, για τους θεούς εξιλαστήριο
αφιέρωμα. Κι έμελλε να συντελεστεί η τρίτη γνώμη˙
γιατί ήταν το γραφτό της μοίρας τους να αφανιστούν, αν τον προστάτευε
η πόλη αυτόν τον μέγα δούρειο ίππο, όπου
ήσαν κρυμμένοι οι άριστοι των Αχαιών, στους Τρώες
απειλώντας θάνατο και φόνο.
Και τραγουδούσε πώς των Αχαιών τα παλικάρια πάτησαν
το κάστρο, όταν ξεχύθηκαν από τον δούρειο ίππο, αφήνοντας
την κούφια δολερή κοιλιά του.
Και τραγουδούσε πώς σκορπίστηκαν, ένας εδώ άλλος αλλού,
ρημάζοντας την πάνω πόλη˙ ο Οδυσσέας όμως, σαν τον Άρη,
με τον ισόθεο μαζί Μενέλαο, πώς τράβηξαν ορμώντας
στο παλάτι του Δηιφόβου˙ κι εκεί, διηγήθηκε, το πώς εκείνος
τόλμησε πόλεμο ανελέητο, και τέλος νίκησε
με τη βοήθεια της αντρειωμένης Αθηνάς.
Αυτά τραγούδαγε ο φημισμένος αοιδός˙ ωστόσο ο Οδυσσέας
έλιωνε, το δάκρυ του έτρεχε ασταμάτητο μουσκεύοντας
τα μάγουλά του.
Πώς μια γυναίκα μοιρολογεί τον άντρα της πεσμένη πάνω του,
που εκεί, μπροστά στην πόλη του και στον λαό του, πέφτει
για την πατρίδα πολεμώντας και τα τέκνα του, να τα γλιτώσει
από τη μαύρη μέρα˙
κι εκείνη, όπως τον βλέπει τώρα να σπαρταρά και να τελειώνει,
γύρω του σωριασμένη, σπαράζει από το κλάμα˙ ενώ οι εχθροί
με τα κοντάρια τους πισωχτυπούν αλύπητα στην πλάτη και τους ώμους,
την σέρνουν να την πάρουν σκλάβα τους, για να βουλιάξει
στης δυστυχίας τον πόνο —
πώς το πικρότατό της πάθος μαραίνει πρόσωπο και παρειές,
έτσι κι ο Οδυσσέας θρηνώντας, έχυνε τότε το πικρό του δάκρυ.
Οι άλλοι καν δεν πρόσεξαν που μούσκευε στο δάκρυ ο ξένος,
μόνο ο Αλκίνοος το αισθάνθηκε, όπως καθόταν πλάι του,
άκουσε εκείνος και κατάλαβε βαρύ τον στεναγμό του.

στ. 615-6 **για τους θεούς εξιλαστήριο / αφιέρωμα:** αφιέρωμα στους θεούς, για να εξιλεωθούν οι άνθρωποι για τα αμαρτήματά τους και να μαλακώσουν την εναντίον τους οργή των θεών.

στ. 627 **στο παλάτι του Δηιφόβου:** Για το Δηίφοβο βλ. το σχόλιο στο στίχο *δ* 305.

στ. 642 **μαραίνει πρόσωπο και παρειές:** μαραίνει το πρόσωπο και τα μάγουλά της.

Μπήκε τότε στη μέση και στους Φαίακες μίλησε
που έχουν χαρά τους το κουπί:
«Ακούστε, των Φαιάκων αρχηγοί και σύμβουλοι˙
ας σταματήσει τη γλυκόφωνη κιθάρα του ο Δημόδοκος,
γιατί θαρρώ δεν προξενεί σ’ όλους χαρά με τα τραγούδια του.
Αφότου ο θείος τραγουδιστής σ’ αυτό το δείπνο ανασηκώθηκε
να τραγουδήσει, ούτε στιγμή δεν έπαψε τον δύστυχό του θρήνο
ο ξένος˙ ίσως τον βασανίζει κάποιος κρυφός καημός.
Λέω λοιπόν να σταματήσει, κι εμείς να βρούμε τρόπο
να χαρούμε όλοι μαζί, ο ξένος κι οι φιλόξενοι —
αυτό νομίζω είναι το καλύτερο.
Αφού προς χάριν του όλα γίνονται του τιμημένου ξένου˙
το κατευόδιο και τα φιλόξενά μας δώρα, όσα
μ’ αγάπη τού προσφέρουμε.
Ο κάθε ξένος που ικετεύει αξίζει όσο κι ο αδελφός,
αν έχει κι ο φιλόξενος λιγάκι στέρεο νου.
Αλλά και συ μην κρύβεσαι σε σκέψεις υστερόβουλες,
απάντησε σ’ ό,τι κι αν σε ρωτήσω — ομολογώντας, κάνεις το καλύτερο.
Πες πρώτα το όνομά σου, μ’ όποιο κι αν σε καλούν στα μέρη σου
η μάνα κι ο πατέρας σου κι οι άλλοι,
όσοι σε γειτονεύουν μες στην πόλη. Γιατί το ξέρουμε,
σ’ αυτόν τον κόσμο κανείς δεν μένει ανώνυμος,
το ίδιο ο άσημος όπως κι ο ευγενής,
από την πρώτη μέρα που γεννήθηκε˙ δίνουνε στον καθένα που γεννούν
όνομα οι γονείς του.
Κι ακόμη, φανέρωσε τη χώρα σου, λαό και πόλη,
για να σε ταξιδέψουν προς τα εκεί τα πλοία, με τους δικούς τους
λογισμούς. Γιατί σε μας τους Φαίακες οι καπετάνιοι περισσεύουν,
δεν μας χρειάζονται καν τα πηδάλια, όπως συμβαίνει με των άλλων
τα καράβια. Μόνα τους τα πλεούμενά μας ξέρουν τι λογαριάζουν
και τι σκέφτονται οι άνθρωποι που ταξιδεύουν˙ γνωρίζουν
πόλεις και χωράφια καρπερά˙ κι έτσι ταχύτατα περνούν
το άγριο κύμα της θαλάσσης μες στην ομίχλη,
σκεπασμένα με νεφέλη.
Κι ούτε ποτέ κινδύνεψαν να πάθουν κάποια βλάβη ή να βουλιάξουν.
Μόνο που μια φορά άκουσα τον πατέρα μου Ναυσίθοο να λέει —
αυτός μας είπε πως ο Ποσειδών μπορεί και να εξοργιστεί,
που εμείς όλους τούς ταξιδεύουμε με δίχως βλάβη˙

πρόσθεσε μάλιστα πως κάποια μέρα, το καλοτάξιδο καράβι, καθώς
εκείνο θα γυρνά από ταξίδι γυρισμού, θα το συντρίψει ο θεός
καταμεσής στο μαύρο πέλαγο˙ και πως την πόλη
θα σκεπάσει μέγα βουνό.
Τέτοια μιλούσε ο γέροντας˙ όμως αυτά είναι στο χέρι του θεού
να τα εκτελέσει ή να τ᾽ αφήσει ατέλεστα, όπως
το κρίνει εκείνος και το προτιμήσει.
Εμπρός, λοιπόν, πες μου κι αυτό, μην αποφεύγεις την αλήθεια˙
σαν πού περιπλανήθηκες; ποιες χώρες έφτασες
και ποιους ανθρώπους; αυτούς που είδες
και τις μεγάλες πολιτείες τους˙
ποιοι ήσαν βάναυσοι, άδικοι κι απολίτιστοι;
και ποιοι φιλόξενοι, με νου και σέβας στους θεούς;
Κι ακόμη εξήγησε γιατί θρηνείς κι οδύρεται η ψυχή σου,
όταν ακούς τα πάθη των Αργείων,
των Δαναών τη μοίρα και της Τροίας;
Ό,τι κι αν έγινε, έργο θεού˙ τον όλεθρο τόσων ανθρώπων
έκλωσαν οι θεοί, να γίνει στους μελλούμενους τραγούδι.
Ή μήπως σου σκοτώθηκε κάποιος δικός, εκεί στο Ίλιο,
μπροστά στα τείχη; κι ήταν γενναίος, γαμπρός ή
πεθερός; είναι κι αυτοί πιο κοντινοί μας, μετά από κείνους
που μαζί τους μας ενώνει αίμα και γένος.
Ή μην σου χάθηκε κάποιος εταίρος, επιστήθιος φίλος,
ένας ανδρείος; Καλύτερος κι από αδελφός ο φίλος,
φτάνει μονάχα να σε νιώθει».

Εικ. 63 Ο Οδυσσέας στους Φαίακες.

[Ελαιογραφία του ζωγράφου Φραγκίσκου Χέιεζ (Francesco Hayez, 19ος αι.), Νεάπολη Ιταλίας, Μουσείο Capodimonte]

Εικ. 64 Φρ. Λορντ Λέιτον «Ναυσικά».
[Έργο του Βρετανού ζωγράφου Φρέντερικ Λορντ Λέιτον (Frederic Lord Leighton, 1830-1896)]

… Ναυσικάα δὲ θεῶν ἄπο κάλλος ἔχουσα
στῆ ῥα παρὰ σταθμὸν τέγεος πύκα ποιητοῖο,
θαύμαζεν δ’ ’Οδυσῆα ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶσα ... (*θ* 457-459)

**«... Τότε κι η Ναυσικά, με τα θεόσταλτά της κάλλη,
στάθηκε πλάι στον παραστάτη της καλοδεμένης στέγης
κι έμεινε εκεί να τον θαυμάζει, το βλέμμα προσηλώνοντας
στον Οδυσσέα. ...»** (*θ* 555-558)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

ζ 1-138 Ο Οδυσσέας στη χώρα των Φαιάκων – Η Ναυσικά στο ποτάμι

1. Με ποιον τρόπο και με ποιο πρόσχημα πετυχαίνει η Αθηνά να οδηγήσει τη Ναυσικά στο ποτάμι; Ποιος είναι ο πραγματικός σκοπός της θεάς;
2. Η Αθηνά εμφανίζεται στο όνειρο της Ναυσικάς με τη μορφή μιας φίλης της.
   Να συζητήσετε πώς σχετίζεται αυτή η επιλογή του προσώπου με το περιεχόμενο του ονείρου και την ηλικία της Ναυσικάς.
3. Ο ποιητής προκειμένου να προβάλει την ομορφιά της Ναυσικάς χρησιμοποιεί δύο παρομοιώσεις.
   α. Να τις προσδιορίσετε και να τις αναλύσετε, για να δείξετε το βαθμό στον οποίο πετυχαίνει ο ποιητής το στόχο του αυτό.
   β. Ποια σχέση νομίζετε ότι μπορεί να έχει η προβολή της ομορφιάς της Ναυσικάς αλλά και η διάθεσή της να παντρευτεί με την εξέλιξη της πλοκής του μύθου;
4. Να περιγράψετε σε ένα κείμενο 300-350 λέξεων την ιστορία των Φαιάκων, την πολιτική τους οργάνωση, τις σχέσεις των μελών της οικογένειας, τα έθιμα γάμου και τις ασχολίες των κατοίκων, στηριζόμενοι/ες μόνο στις πληροφορίες που μπορείτε να αντλήσετε από τους στίχους ζ 1-138.
5. Όσοι/ες θέλετε, να ζωγραφίσετε ένα από τα παρακάτω θέματα:
   η Ναυσικά παρακαλεί τον πατέρα της
   η Ναυσικά και οι ακόλουθές της πλένουν στο ποτάμι
   η Ναυσικά και οι ακόλουθές της παίζουν πετόσφαιρα.

ζ 139-402 Συνομιλία Οδυσσέα και Ναυσικάς

6. Με ποιο τρόπο προοικονομείται η συνάντηση του Οδυσσέα και της Ναυσικάς στη ραψ. ζ; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
7. Ο Μέγας Βασίλειος σχολιάζοντας τη σκηνή της συνάντησης και του διαλόγου του Οδυσσέα και της Ναυσικάς γράφει: «Όπως άκουσα να λέει κάποιος άνθρωπος, ικανός να κατανοήσει το πνεύμα του ποιητή, ολόκληρη η ποίηση του Ομήρου είναι ένας έπαινος της αρετής και όλα στον Όμηρο, εκτός απ’ αυτά που είναι επουσιώδη, οδηγούν στην αρετή. Ιδιαιτέρως στους στίχους εκείνους όπου πα-

ρουσιάζει το στρατηγό των Κεφαλλήνων (τον Οδυσσέα), όταν σώθηκε γυμνός από το ναυάγιο, και μόνο με την εμφάνισή του να προκαλεί το σεβασμό στη βασιλοπούλα, χωρίς καθόλου να τα χάσει από ντροπή που τον είδε γυμνό, γιατί πράγματι τον παρουσίασε στολισμένο με αρετή αντί με ενδύματα». (Μεγάλου Βασιλείου, *Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, 4,16-23)

Να συζητήσετε το σχόλιο αυτό του Μεγάλου Βασιλείου, το οποίο αναφέρεται και στη Ναυσικά και στον Οδυσσέα, με στόχο να το υποστηρίξετε ή να το αμφισβητήσετε με επιχειρήματα τα οποία μπορείτε να αντλήσετε από το ίδιο το κείμενο (*ζ* 160-274).

8. Η ηθογράφηση των προσώπων (δηλαδή η περιγραφή και αξιολόγηση της συμπεριφοράς και της δράσης τους) γίνεται από: α' τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τις πράξεις των ίδιων, β' τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τους χαρακτηρισμούς άλλων προσώπων του έργου για τα πρόσωπα που ηθογραφούνται, και τέλος γ' από τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τους χαρακτηρισμούς του αφηγητή/ποιητή.

   Με βάση τα κριτήρια αυτά να ηθογραφήσετε:

   α. τον Οδυσσέα *1.* από το μονόλογό του, *2.* από το διάλογό του με τη Ναυσικά, *3.* από τις παρομοιώσεις που αναφέρονται σ’ αυτόν, *4.* από τη συμπεριφορά του γενικά προς τη Ναυσικά και τις άλλες κοπέλες πριν και μετά το διάλογο.

   β. τη Ναυσικά *1.* από το διάλογό της με τον Οδυσσέα, *2.* από την παρομοίωση που αναφέρεται σ’ αυτήν, *3.* από τη συμπεριφορά της γενικά προς τον Οδυσσέα και τις κοπέλες πριν και μετά το διάλογο.

9. Ο λόγος του Οδυσσέα προς τη Ναυσικά (*ζ* 185-227) έχει την παρακάτω δομή, κατασκευή, δηλαδή αποτελείται από τα εξής μέρη:

   1. ο Οδυσσέας προσφωνεί τη Ναυσικά, ικετεύει γονατιστός,
   2. επαινεί την ομορφιά της,
   3. δίνει πληροφορίες για τη μοίρα του,
   4. ζητά έλεος-βοήθεια,
   5. εύχεται στους θεούς για τη Ναυσικά.

   α. Να προσδιορίσετε τα σημεία του κειμένου και τους σχετικούς στίχους που αναφέρονται σε κάθε μέρος του λόγου του.

   β. Να αξιολογήσετε το λόγο του Οδυσσέα, δηλαδή να κρίνετε αν αυτός εξυπηρετεί το σκοπό που θέλει να πετύχει μιλώντας στη Ναυσικά.

10. Να προσδιορίσετε τη δομή του λόγου της Ναυσικάς προς τον Οδυσσέα (*ζ* 229-241). Με άλλα λόγια: να βρείτε τα μέρη από τα

οποία αποτελείται ο λόγος της και να δώσετε έναν τίτλο στο κάθε μέρος εργαζόμενοι όπως υποδεικνύει η προηγούμενη άσκηση.

11. Ποια συναισθήματα προξενεί στη Ναυσικά ο Οδυσσέας με την εμφάνισή του, τα λόγια του και τη συμπεριφορά του; Πώς και σε ποιους στίχους εκφράζονται τα συναισθήματα αυτά;

12. Ένας ερμηνευτής της *Οδύσσειας*, ο Ι. Θ. Κακριδής, σχολιάζοντας τη συνάντηση-συνομιλία Οδυσσέα και Ναυσικάς διατύπωσε την άποψη: «στερνή κι όχι μικρότερη δοκιμασία του Οδυσσέα θα σταθεί η συνάντησή του με τη βασιλοπούλα των Φαιάκων, την παρθενική κόρη με την τόση δροσιά και χάρη. Κι όμως και από τη δοκιμασία αυτή ο ήρωας θα βγει νικητής».

    Να συζητήσετε την άποψη αυτή στηριζόμενοι/ες στο κείμενο της ραψωδίας *ζ* και την ερμηνεία που δίνετε εσείς σ’ αυτό.

13. Να περιγράψετε τις οδηγίες που δίνει η Ναυσικά στον Οδυσσέα (*ζ* 316-389). Πώς ανταποκρίνεται ο Οδυσσέας σ’ αυτές; Για να απαντήσετε θα χρειαστεί να μελετήσετε τους στίχους *ζ* 391-402 και την περιληπτική αναδιήγηση της *η* ραψωδίας.

14. Αφού λάβετε υπόψη σας:

    α. τις πληροφορίες που συγκεντρώσατε για τον πολιτισμό και την κοινωνία των Φαιάκων στην ενότητα *ζ* 1-138 και όσες μπορείτε να συγκεντρώσετε συμπληρωματικά από την ενότητα *ζ* 139-402 και την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *η*,

    β. το ήθος της Ναυσικάς,

    γ. τις οδηγίες της Ναυσικάς προς τον Οδυσσέα και τον τρόπο με τον οποίο ο Οδυσσέας ανταποκρίνεται σ’ αυτές,

    να συζητήσετε για τον πολιτισμό και την κοινωνία των Φαιάκων και να προσπαθήσετε να δικαιολογήσετε το χαρακτηρισμό: «η χώρα των Φαιάκων είναι μια χώρα ειρηνική κι ευτυχισμένη, μια κοινωνία ιδανική σχεδόν ουτοπική».

15. Ανθρωπισμός, ανθρωπιά είναι η συμπεριφορά που ταιριάζει σε άνθρωπο προς το συνάνθρωπό του και που τη χαρακτηρίζει ο σεβασμός και η αγάπη.

    Να συζητήσετε αν τη συνάντηση και συνομιλία Οδυσσέα και Ναυσικάς (*ζ* 139-402) τη χαρακτηρίζει ανθρωπιά· οι απόψεις σας να στηρίζονται στα δεδομένα του κειμένου και να είναι αιτιολογημένες.

16. Να μελετήσετε τους στίχους 7-21 του ποιήματος «Ο Οδυσσέας στο ποτάμι» του Τάκη Σινόπουλου (βλ. Παράρτημα σσ. 439-40) και να συγκρίνετε τη σκηνή της συνάντησης του Οδυσσέα με τη Ναυσικά στο απόσπασμα αυτό και στους στίχους *ζ* 139 κ.ε. της *Οδύσ-*

σειας. Ποιες παρατηρήσεις μπορείτε να κάνετε;

17. Υποθέστε ότι είστε μια από τις κοπέλες που συνόδεψαν τη Ναυσικά στο ποτάμι και μετά την επιστροφή σας στην πόλη θέλετε να διηγηθείτε τη συνάντησή σας με τον Οδυσσέα σε δικά σας πρόσωπα: στη μητέρα σας ή σε μία φίλη σας που δεν ήρθε μαζί σας.

    Όσα θα πείτε στο επόμενο μάθημα προφορικά στην τάξη μπορείτε να τα έχετε προετοιμάσει συντάσσοντας ένα κατάλληλο κείμενο, ανάλογα με το πρόσωπο στο οποίο θα απευθυνθείτε.

θ 1-302 Η επίσημη φιλοξενία: γεύμα (πρώτο τραγούδι του Δημόδοκου), αθλητικοί αγώνες

18. Από τους στίχους *θ* 1-302 ποιες πρωτοβουλίες φαίνεται ότι αναλαμβάνει ο Αλκίνοος α. για να καθησυχάσει τον φιλοξενούμενό του πως θα τον βοηθήσουν να επιστρέψει στην πατρίδα του και β. για να τον ευχαριστήσει, αλλά και για να προβάλει τον πολιτισμό των Φαιάκων;

19. α. Σε ποια αγωνίσματα διαγωνίζονται οι νεαροί Φαίακες στους αγώνες που διοργάνωσε ο βασιλιάς Αλκίνοος προς χάριν του Οδυσσέα, σε ποιο απ’ όλα συμμετέχει ο Οδυσσέας και σε ποια άλλα προκαλεί τους Φαίακες να παραβγούν μαζί του;

    β. Αφού ψάξετε αν υπάρχουν έπαθλα για τους νικητές, να βγάλετε τα συμπεράσματά σας για τα κίνητρα όσων συμμετείχαν σ’ αυτούς τους αγώνες.

20. Ποιες δραστηριότητες εκφράζουν τους Φαίακες σύμφωνα με τα λεγόμενα από το βασιλιά Αλκίνοο στους στίχους *θ* 285-300; Ποιες διαφορές διαπιστώνετε μεταξύ των όσων λέει ο Αλκίνοος στους στίχους αυτούς και όσων είπε στους στίχους *θ* 123-126 και πώς τις εξηγείτε;

21. Ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα και ικανότητες του Οδυσσέα αναδεικνύονται από τις συναισθηματικές αντιδράσεις του στο τραγούδι του Δημόδοκου, από το λόγο του προς τον Ευρύαλο και τους Φαίακες και από τη συμμετοχή του στα αγωνίσματα;

    Να συζητήσετε με ποιο σκοπό ο ποιητής πλέκει το μύθο έτσι, ώστε να πάρει τελικά μέρος στους αγώνες ο Οδυσσέας παρά την αρχική απροθυμία του. Να πάρετε υπόψη σας και όσα λέγονται για τις επιδιώξεις της Αθηνάς στους στίχους *θ* 24-26;

22. Ο Οδυσσέας, όταν βγαίνει στη χώρα των Φαιάκων, δεν είναι ένας ήρωας αλλά ένας απελπισμένος ναυαγός. Τον χωρίζουν πάνω από

εννιά χρόνια από το τέλος του τρωικού πολέμου και έχουν μεσολαβήσει πάνω από εφτά χρόνια απραξίας στην Ωγυγία. Ζητώντας από τους Φαίακες να τον προπέμψουν στην πατρίδα του εύχεται (*η* 246-248):

> «… μόνον να δω
> τις δούλες και τα κτήματά μου, το σπίτι μου μεγάλο και ψηλόστεγο,
> τότε ας τελειώσει κι η ζωή μου».

Η παραμονή του όμως στη Σχερία θα του δώσει την ευκαιρία να θυμηθεί το ηρωικό του παρελθόν και να ξαναβρεί τον εαυτό του. Μπορούμε να πούμε ότι ο Οδυσσέας στη Σχερία προετοιμάζεται για την επιστροφή του στην Ιθάκη.

α. Με ποιες αφορμές στην ενότητα αυτή θυμάται ο Οδυσσέας την παλιά του δόξα και τον παλιό του εαυτό;

β. Ποιες συγκεκριμένες στιγμές του ένδοξου παρελθόντος του θυμάται και ποιες ιδιότητές του ανακτά;

23. Με βάση όσα αφηγείται ο ποιητής να κάνετε (προφορικά) την περιγραφή και το σχολιασμό των αθλητικών αγώνων που οργανώθηκαν από τον Αλκίνοο προς τιμήν του Οδυσσέα, όπως θα την έκανε ένας σημερινός αθλητικός ανταποκριτής ενός ραδιοφωνικού σταθμού. Ο χρόνος που σας διαθέτει ο σταθμός είναι μόνο δύο λεπτά.

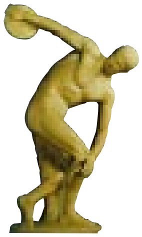

θ 303-461 Η επίσημη φιλοξενία: μουσικο-χορευτικές επιδείξεις (δεύτερο τραγούδι του Δημόδοκου)

24. Ποια η αφορμή και ποιο το θέμα του δεύτερου τραγουδιού του Δημόδοκου, πότε και πού τραγουδιέται, ποιο το ακροατήριο και ποιος ο αντίχτυπος που είχε το τραγούδι αυτό στους ακροατές του;

25. Τι επιδιώκει ο Αλκίνοος όταν καλεί το Δημόδοκο να τραγουδήσει και τους νέους να χορέψουν; Πέτυχε τους στόχους του; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

26. Να συγκρίνετε το τραγούδι για την αγάπη του Άρη και της Αφροδίτης με το γνωστό μύθο του Αισώπου για τον αγώνα του λαγού με τη χελώνα (βλ. Παράρτημα σ. 440, “Χελώνα και λαγός”). Ποιο πρόσωπο του τραγουδιού αντιστοιχεί με το λαγό και ποιο με τη χελώνα; Πού οφείλεται η επικράτηση της χελώνας στον αγώνα

της με το λαγό και πού η επιτυχία του αντίστοιχου προσώπου στο τραγούδι του Δημόδοκου; Να δικαιολογήσετε τις απαντήσεις σας.

27. Οι θεοί γελούν δύο φορές στο τραγούδι για τον έρωτα του Άρη και της Αφροδίτης.

    Τι το αστείο βρίσκουν την πρώτη και τι τη δεύτερη φορά;

28. Τι θεωρείτε κωμικό στο τραγούδι του Δημόδοκου “για την αγάπη του Άρη με την καλλιστέφανη Αφροδίτη”;

29. Αφού λάβετε υπόψη σας το κείμενο της ραψ. *θ* 1-461 και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψ. *η* και *θ*, να εντάξετε το κείμενο της ενότητας αυτής στη μεγάλη αφηγηματική ενότητα στην οποία ανήκει και να συντάξετε ένα κείμενο 80-100 λέξεων με το οποίο θα αφηγείστε τα αμέσως προηγούμενα και τα αμέσως επόμενα.

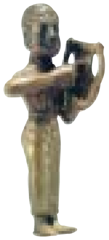

θ 462-709 Η επίσημη φιλοξενία: δώρα, λουτρό, δείπνο (τρίτο τραγούδι του Δημόδοκου)

30. Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για τους αοιδούς από όλη τη ραψωδία *θ*˙ ειδικότερα για το έργο τους και την κοινωνική τους θέση, το θέμα των τραγουδιών τους, τον τρόπο εκτέλεσής τους και την απήχηση που είχαν αυτά στο ακροατήριο.

31. Να χαρακτηρίσετε τα τρία τραγούδια του Δημόδοκου ανάλογα με το περιεχόμενό τους και να δώσετε ένα τίτλο στο καθένα.

32. Ο Οδυσσέας στους πρώτους στίχους της επόμενης ραψωδίας και πριν απαντήσει στα ερωτήματα που του έθεσε ο Αλκίνοος για την ταυτότητά του, θα επαινέσει τον αοιδό και την ευφρόσυνη ατμόσφαιρα του συμποσίου μ’ αυτά τα λόγια:

    «Ευγενικέ μου Αλκίνοε, που ξεχωρίζεις πρώτος στον λαό σου,
    ωραίο πράγματι ν’ ακούς έναν καλό αοιδό,
    όπως αυτός εδώ, με θεία θα ’λεγες φωνή.
    Κι ομολογώ, απόλαυση άλλη δεν υπάρχει πιο χαριτωμένη,
    απ’ όταν σμίγει ο κόσμος όλος σ’ ευφροσύνη˙ στην αίθουσα
    οι καλεσμένοι, καθισμένοι στη σειρά, ακούν τον αοιδό
    προσηλωμένοι˙ και τα τραπέζια εκεί μπροστά γεμάτα
    ψωμί και κρέας˙ ο οινοχόος να τραβά απ’ τον κρατήρα
    το κρασί και να περνά, να το κερνά στις κούπες.
    Βαθιά το αισθάνομαι πως είναι αυτό ό,τι πιο ωραίο υπάρχει».

Με βάση τους παραπάνω στίχους και τους στίχους *θ* 569-643 να περιγράψετε τη διαδικασία και την ατμόσφαιρα ενός αρχαίου συμποσίου. Να επιμείνετε ιδιαίτερα στο ρόλο του αοιδού και στη στάση των παρευρισκομένων απέναντί του.

33. Να συζητήσετε ποιοι είναι οι βαθύτεροι λόγοι που κάνουν τον Οδυσσέα να ζητήσει από τον αοιδό να τραγουδήσει το τραγούδι για το δούρειο ίππο και γιατί ξεσπά σε θρήνο στο άκουσμά του;

34. Να περιγράψετε την προσωπικότητα του Οδυσσέα από τη δράση του, όπως την πληροφορούμαστε στο τραγούδι του δούρειου ίππου (*θ* 595-629), και από τη στάση/συμπεριφορά του όσο ακούει αυτό το τραγούδι. Να προσέξετε και την παρομοίωση των στίχων *θ* 633-643.

35. Στην ένθετη αφήγηση του Νέστορα (ραψωδία *γ*) και στην ένθετη αφήγηση του Μενέλαου (ραψωδία *δ*) διαπιστώθηκαν η διάθεση του αφηγητή, το ακροατήριο, ο χώρος και ο χρόνος, η αφορμή και το θέμα της αφήγησης και, τέλος, ο αντίχτυπος που είχε η αφήγηση στο ακροατήριο.

    Να διερευνήσετε αν τα στοιχεία αυτά υπάρχουν και στα τρία τραγούδια του Δημόδοκου και να τα προσδιορίσετε. Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;

36. Να συγκεντρώσετε από όλη τη ραψωδία *θ* πληροφορίες για τον πολιτισμό και την κοινωνία των Φαιάκων οι οποίες επιβεβαιώνουν το υψηλό επίπεδο πολιτισμού, την ανθρωπιά και το ειρηνικό πνεύμα της κοινωνίας αυτής.

Εικ. 65 Ν. Εγγονόπουλου «Ο Οδυσσεύς αφηγείται εις τον Όμηρον».
[Λάδι σε μουσαμά (1957) 91,5 x 72 εκ., του Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985)]

3. ραψωδίες *ι* έως *ν* 209

Ο Οδυσσέας αφηγείται τις περιπέτειές του

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία ι: "'Αλκίνου ἀπόλογοι. Κυκλώπεια" *(Ο Οδυσσέας διηγείται στον Αλκίνοο. Η Κυκλώπεια).*

Στη μεγάλη αίθουσα του παλατιού των Φαιάκων έφτασε πια η ώρα να απαντήσει ο Οδυσσέας στο ερώτημα του Αλκίνοου. Αφού επαίνεσε τον αοιδό και τη γιορταστική ατμόσφαιρα του συμποσίου, αποκάλυψε την ταυτότητά του και άρχισε να διηγείται τις περιπέτειές του. Μια μεγάλη νύχτα άρχιζε στο παλάτι των Φαιάκων...

Ξεκινώντας από την Τροία για την πατρίδα ο άνεμος τους παρασύρει στη Θράκη, όπου κατοικούσαν οι Κίκονες. Εκεί κυριεύουν την πόλη Ίσμαρο και αρπάζουν τις γυναίκες και πολλά αγαθά, αλλά κινδυνεύουν από τους Κίκονες που αντεπιτέθηκαν· έξι σύντροφοι χάθηκαν από κάθε καράβι (ι 42-75). Φεύγοντας από τη Θράκη πέφτουν σε μεγάλη τρικυμία, που τους παρέσυρε από το ακρωτήριο Μαλέα σε άγνωστα νερά. Εννιά μέρες αργότερα βρέθηκαν στη χώρα των Λωτοφάγων. Μέσα σε εννιά μερόνυχτα ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του πέρασαν στη χώρα του παραμυθιού, όπου όλα μπορούν να γίνουν...

Εικ. 66 Ο Μάρωνας, ιερέας του Απόλλωνα στη χώρα των Κικόνων προσφέρει ένα ασκί κρασί στον Οδυσσέα, από ευγνωμοσύνη που του χάρισε τη ζωή. Δίπλα τους η Οπώρα, προσωποποίηση της συγκομιδής, και η Αμπελίς, προσωποποίηση του αμπελιού.

[Σικελικός κρατήρας (μέσα του 4ου αι. π.Χ.), Λίπαρι Ιταλίας, Αρχαιολογικό Μουσείο Eoliano]

Στη χώρα των Λωτοφάγων ο Οδυσσέας στέλνει τρεις συντρόφους να εξερευνήσουν το εσωτερικό, αλλά αυτοί τρώνε το λωτό, τον καρπό της χώρας που σ' έκανε να ξεχνάς πατρίδα και δικούς. Τους παίρνουν με τη βία πίσω, μαζεύουν τα καράβια και ανοίγονται στο πέλαγο (ι 95-116).

Εικ. 67 Δύο πολεμικά πλέουν με φουσκωμένα τα πανιά.
Μπρος διακρίνεται όρθιος ναύτης στην πλώρη, πίσω ο τιμονιέρης.
[Από αττική μελανόμορφη κύλικα του Νικοσθένη (530-520 π.Χ. περίπου), Παρίσι, Μουσείο Λούβρου]

Πρόσω ἠρέμα

Ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον ἀμφὶ δὲ κῦμα στείρῃ
πορφύρεον μεγάλ' ἴαχε νηὸς ἰούσης*

Καὶ τὶς χῶρες παραπλέαμε τῶν Λωτοφάγων μὲ τὴ διαρκῆ
πανσέληνο ἀνασηκωμένα πάνω στὰ νερὰ νησιὰ μαῦρα καὶ
ὀστεώδη ἄλλοτε ἦταν ἡ Αἰολία ὅπου οἱ ἄνθρωποι γύριζαν
στὸν ὕπνο τους ἀνάλογα μὲ τὸν καιρὸ

(Οδυσσέα Ελύτη, «Το Φωτόδεντρο και η δέκατη τέταρτη ομορφιά»)

**Οδύσσεια, β* 427-8

[«Φούσκωσε ο άνεμος το μεσιανό πανί και γύρω στην καρίνα
χτυπούσε τώρα δυνατά το κύμα πορφυρό, όπως το πλοίο προχωρούσε»]

Επόμενος σταθμός η χώρα των Κυκλώπων... Γιγάντιοι, μονόφθαλμοι, απαίσιοι στην όψη οι Κύκλωπες ζουν μόνοι, ο καθείς και η σπηλιά του, χωρίς οργάνωση και νόμους. Είναι βοσκοί και δεν ξέρουν να καλλιεργούν τη γη, ούτε να ταξιδεύουν στη θάλασσα. Υπάρχει κι ένα νησί απέναντι απ' τη χώρα, ένας φυσικός παράδεισος, απάτητος από ανθρώπους. Εκεί, μέσα στη μαύρη νύχτα, αράζουν ο Οδυσσέας και οι σύντροφοι, και βρίσκουν όσα χρειάζονταν για τη συνέχεια του ταξιδιού. Αυτό όμως δεν ήταν αρκετό για τον Οδυσσέα, θέλει να γνωρίσει και τη χώρα απέναντι, κι ας διαφωνούν οι σύντροφοι. Το άλλο πρωί με δώδεκα συντρόφους και ένα ασκί κρασί, αυτό που θα τον σώσει την κρίσιμη ώρα, φτάνουν σε μια τε-

ράστια σπηλιά. Εκεί ζούσε ο Πολύφημος, ο μονόφθαλμος γιος του Ποσειδώνα, ένα θεόρατο τέρας· κτηνώδης στη συμπεριφορά, αφιλόξενος, περιφρονεί ακόμα και τους θεούς. Ο Οδυσσέας του λέει πως είναι ναυαγοί, για να προφυλάξει το πλοίο και το πλήρωμά του, και ζητά φιλοξενία. Εκείνος, όμως, αμέσως δείχνει τις πραγματικές του διαθέσεις και τρώει δύο συντρόφους. Το επόμενο πρωί θα φάει άλλους δύο και πριν φύγει, με μια θεόρατη πέτρα φυλακίζει τους συντρόφους και τον Οδυσσέα στη σπηλιά. Το ίδιο βράδυ άλλοι δύο θα γίνουν το δείπνο του Κύκλωπα. Τα πράγματα γίνονται απελπιστικά. Το ανθρώπινο μυαλό και η επινοητικότητα όμως, θα νικήσουν την ωμή δύναμη. Ο Οδυσσέας καταφέρνει να μεθύσει τον Κύκλωπα, τον εξαπατά, όταν αυτός θέλησε να μάθει ποιος είναι, και τον τυφλώνει. Το άλλο πρωί ο Οδυσσέας και όσοι σύντροφοι απόμειναν από την παγίδα της σπηλιάς, βγαίνουν κρυμμένοι κάτω από την κοιλιά των κριαριών.

Και μετά;... Ο Οδυσσέας κάνει το μεγάλο λάθος πάνω στη χαρά της σωτηρίας. Προσβάλλει τον Ποσειδώνα στο πρόσωπο του γιου του κι ο θεός οργίζεται. Αυτό το λάθος θα το πληρώσει ακριβά. Ο Δίας δε θα δεχτεί την ευχαριστήρια θυσία του Οδυσσέα για τη σωτηρία τους. Το ξέρει ο πατέρας των θεών πως ο Οδυσσέας θα γυρίσει στην Ιθάκη, αλλά μέσα από περιπέτειες, μόνος, χωρίς συντρόφους, μετά από δέκα χρόνια. (*ι* 117-630).

Ραψωδία *κ*: *"Τὰ περὶ Αἰόλου καὶ Λαιστρυγόνων καὶ Κίρκης"* *(Για τον Αίολο, τους Λαιστρυγόνες και την Κίρκη).*

Από τη χώρα των Κυκλώπων ο Οδυσσέας και οι σύντροφοι φτάνουν στο νησί του Αιόλου, του θεού των ανέμων. Ένα μήνα τούς φιλοξένησε πλουσιοπάροχα και, όταν ήταν να φύγουν, δίνει στον Οδυσσέα ένα ασκί, όπου έκλεισε όλους τους ανέμους, αφήνοντας ελεύθερο μόνο το Ζέφυρο να τους σπρώξει στην Ιθάκη. Όταν, μετά από εννιά μέρες, φάνηκε η γη της πατρίδας, ο Οδυσσέας αποκαμωμένος αποκοιμιέται. Οι σύντροφοι, πιστεύοντας πως το ασκί περιέχει θησαυρούς που δεν ήθελε να τους μοιραστεί μαζί τους ο Οδυσσέας, το ανοίγουν. Αμέσως ξεχύνονται οι άνεμοι και σηκώνουν άγρια θύελλα που τους παρέσυρε πίσω στο νησί του Αιόλου. Όμως τώρα ο τόσο φιλόξενος Αίολος διώχνει τον Οδυσσέα απ' το νησί του, γιατί βλέπει πως είναι μισητός στους θεούς (*κ* 1-89).

Εικ. 68 Ένας από τους συντρόφους του Οδυσσέα ανοίγει το ασκί του Αιόλου. Από το άνοιγμα ξεπηδάει το κεφάλι κάποιου θεού-ανέμου, που αρχίζει κιόλας να φυσάει απειλητικά.
[Ετρουσκικός σφραγιδόλιθος (β' μισό του 5ου αι. π.Χ.), Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη]

Έξι μέρες μετά αράζουν στη γη των γιγάντων Λαιστρυγόνων, που ήταν αφιλόξε-

νοι και ανθρωποφάγοι· χειρότεροι απ’ τους Κύκλωπες, μια και τούτοι ζούσαν σ’ οργανωμένη κοινωνία. Μη ξέροντας τι θα συναντήσουν τρεις σύντροφοι, σταλμένοι απ’ τον Οδυσσέα, φτάνουν ως το παλάτι του βασιλιά, του Αντιφάτη, μα εκείνος, αφού έφαγε έναν απ’ αυτούς, έτσι για καλωσόρισμα, επιτίθεται με τους Λαιστρυγόνες και καταστρέφει όλα τα καράβια. Μόνο το πλοίο του Οδυσσέα σώθηκε, που είχε την πρόνοια να το δέσει στην άκρη του λιμανιού (*κ* 90-151).

Εικ. 69 Οι Λαιστρυγόνες επιτίθενται στα πλοία του Οδυσσέα.
[Τοιχογραφία από σπίτι στο λόφο Esquilino στη Ρώμη (μέσα του 1ου αι. π.Χ.), Ρώμη, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού]

Από κει φτάνουν στην Αία, το νησί της Κίρκης, μιας δαιμονικής θεάς. Ο Οδυσσέας χωρίζει το πλήρωμα σε δύο ομάδες με αρχηγούς τον ίδιο και τον Ευρύλοχο. Μετά από κλήρωση η ομάδα του Ευρύλοχου αναλαμβάνει να εξερευνήσει το νησί και φτάνει στο παλάτι της Κίρκης, όπου ανύποπτοι πίνουν ένα μαγικό ποτό που τους πρόσφερε η θεά και μεταμορφώνονται σε χοίρους. Ο Ευρύλοχος, ο μόνος που γλίτωσε, γιατί κάτι υποψιάστηκε και δεν μπήκε στο παλάτι, ειδοποιεί τον Οδυσσέα. Αυτός δεν άντεξε ν’ αφήσει τους συντρόφους αβοήθητους και ξεκινά να τους σώσει. Στο δρόμο απροσδόκητα εμφανίζεται ο Ερμής, που του δίνει οδηγίες πώς να αντιμετωπίσει την Κίρκη καθώς κι ένα βοτάνι, αντίδοτο στα μαγικά της φίλτρα. Πράγματι, η Κίρκη αποτυγχάνει να μεταμορφώσει τον Οδυσσέα. Αυτός τη βάζει, με τη βία να ορκιστεί πως δε θα τους κάνει άλλο κακό και πως θα τους στείλει στην πατρίδα. Η Κίρκη ορκίζεται, ξαναδίνει στους συντρόφους την ανθρώπινη μορφή τους και τους προσφέρει λαμπρή φιλοξενία. Όπως και η Καλυψώ αργότερα, τον θέλει κοντά της, τον κρατάει με τον έρωτά της ένα ολόκληρο χρόνο, αλλά τελικά

του δείχνει το δρόμο της επιστροφής. Και να πώς: Αφού έμειναν ένα χρόνο στο νησί να χαίρονται ανέμελοι τη φιλοξενία της θεάς, πρώτοι οι σύντροφοι συνέρχονται και ζητούν επίμονα απ’ τον Οδυσσέα να γυρίσουν στην πατρίδα. Εκείνος παρακαλεί τη θεά να τηρήσει τον όρκο της κι αυτή δέχεται και του αποκαλύπτει το μεγάλο μυστικό: αν θέλει να γυρίσει στην Ιθάκη, πρέπει να κατέβει στον Άδη και να ζητήσει οδηγίες από το νεκρό μάντη Τειρεσία. Η ίδια τον καθοδηγεί πώς θα τα καταφέρει. Λίγο πριν ξεκινήσουν, μεθυσμένος ένας από τους συντρόφους, ο Ελπήνορας, σκοτώνεται πέφτοντας από ψηλά και μένει άταφος στο νησί της Κίρκης (*κ* 152-652).

Από τον πραγματικό κόσμο στον κόσμο του παραμυθιού, και τώρα μπροστά στον Οδυσσέα ένας άλλος κόσμος, και κάτι που άνθρωπος δεν το έζησε: ζωντανός να κατεβεί στον Άδη. Ο νόστος του απαιτεί να ξεπεράσει την ίδια την ανθρώπινη φύση.

Εικ. 70 Ο Οδυσσέας πετάγεται από το θρονί όπου τον κάθισε η Κίρκη και χύνεται πάνω της με το ξίφος του. Η μάγισσα ρίχνει κάτω τα μαγικά της σύνεργα και τρέχει για να σωθεί, ενώ ταυτόχρονα στρέφεται προς τον ήρωα παρακαλεστικά. Αριστερά διακρίνονται δύο σύντροφοι του Οδυσσέα μεταμορφωμένοι σε άλογο και χοίρο.

[Από ερυθρόμορφο κρατήρα (450-430 π.Χ.), Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο]

Ραψωδία *λ*: *"Νέκυια"* [7].

Το καράβι οδηγημένο από τον άνεμο που στέλνει η Κίρκη φτάνει στην άκρη του Ωκεανού, στη χώρα των Κιμμερίων, που ζούσαν την αιώνια νύχτα και δεν τους άγγιζε το φως του Ήλιου. Από κει ακολουθώντας το ρεύμα του Ωκεανού φτάνουν στις πύλες του Άδη. Ακολουθώντας τις οδηγίες της Κίρκης ανοίγουν λάκκο, κάνουν νεκρικές σπονδές και θυσιάζουν ζώα. Μυριάδες νεκροί φάνηκαν οδηγημένοι από το αίμα, αλλά ο Οδυσσέας δεν τους άφησε να πλησιάσουν.

Σημ. 7 Η ***νέκυια*** (από τη λέξη *νέκυς*, που θα πει νεκρός) είναι η μαγική τελετή με την οποία καλούσαν τους νεκρούς και τους ρωτούσαν για τα μελλούμενα. Γι’ αυτό η ραψωδία *λ* της *Οδύσσειας*, που αναφέρεται στην κάθοδο του Οδυσσέα στον Άδη, για να μάθει από το μάντη Τειρεσία πώς θα γυρίσει στην Ιθάκη, καθιερώθηκε να ονομάζεται *Νέκυια*.

Εικ. 71 Ο Οδυσσέας στον Άδη.
Εικονίζεται να κοιτάζει σκεφτικός τον Ελπήνορα που ανεβαίνει από το χάσμα. Κάθεται μπροστά στο λάκκο που άνοιξε για τη θυσία στους θεούς του κάτω κόσμου και κρατά ξίφος· μπρος στα πόδια του είναι σφαγμένα ένα κριάρι και μια προβατίνα. Του παραστέκεται ο ψυχοπομπός Ερμής (κάτι που δεν αναφέρεται στο ομηρικό κείμενο).
[Από ερυθρόμορφη πελίκη (440 π.Χ. περίπου), Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών]

Ανάμεσα στους νεκρούς εμφανίστηκε ο άταφος Ελπήνορας, που ζήτησε απ’ τον Οδυσσέα, όταν επιστρέψει στην Αία να τον θάψει, για να μην τυραννιέται στον Κάτω κόσμο και ο Οδυσσέας το υποσχέθηκε. Τότε εμφανίζεται η Αντίκλεια, η μάνα του ήρωα. Αν και συγκλονισμένος που βλέπει τη μάνα του, δεν αφήνει να πλησιάσει ούτε κι αυτή. Η οδηγία της Κίρκης ήταν ξεκάθαρη: πρώτος ο Τειρεσίας. Επιτέλους εκείνος εμφανίζεται και, αφού ήπιε μαύρο αίμα, προφητεύει στον Οδυσσέα όσα θ’ ακολουθήσουν στο ταξίδι του ως την Ιθάκη. Μόνο που ο μάντης μιλάει με ενδεχόμενα. Τι επιδιώκει ο ποιητής βάζοντάς τον να μιλάει διφορούμενα; Ακολουθεί η τρίτη συνομιλία του Οδυσσέα, η πιο σπαρακτική, ανάμεσα στη μάνα και το γιο. Ο Οδυσσέας μαθαίνει από την Αντίκλεια για το σπίτι, τη γυναίκα και τον Τηλέμαχο, για τον καημό του Λαέρτη για τον γιο του, καημό που έστειλε και την ίδια στον τάφο. Θέλησε να την αγκαλιάσει, αλλά δεν μπόρεσε. Οι νεκροί είναι σαν τις σκιές του ονείρου. Πιάνονται οι σκιές;...

Την Αντίκλεια ακολουθεί ένας μεγάλος αριθμός γυναικών, ένδοξων μανάδων και συζύγων, ατέλειωτος κατάλογος, που δε θα ’φτανε ολόκληρη τη νύχτα να τις ιστορεί ο Οδυσσέας στους Φαίακες.

Σταμάτησε, λοιπόν, ο Οδυσσέας να διηγείται κι έπεσε μια σιωπή μέσα στο παλάτι, καθώς όλοι μαγεύτηκαν απ’ όσα άκουσαν. Γοητευμένη η Αρήτη έσπασε πρώτη τη σιωπή και πρότεινε να μείνει κι άλλο κοντά τους ο ξένος και να του προσφέρουν κι άλλα δώρα. Ο Αλκίνοος, με τη σειρά του, αφού επαίνεσε τον Οδυσσέα για τον τρόπο του να διηγείται, λες κι ήταν αοιδός, τον παρακάλεσε να συνεχίσει. Έτσι ο Οδυσσέας συνέχισε τη διήγηση.

Μετά απ’ τις γυναίκες εμφανίζονται τρεις παλιοί σύντροφοι–αρχηγοί απ’ την Τροία, ο Αγαμέμνονας, ο Αχιλλέας και ο Αίαντας. Από τον ίδιο τον Αγαμέμνονα ο

Οδυσσέας μαθαίνει πώς δολοφονήθηκε. Ακόμη ο Αγαμέμνων τον προειδοποιεί να μην εμπιστεύεται τις γυναίκες και τον συμβουλεύει πώς να ενεργήσει, όταν γυρίσει στην Ιθάκη. Ο Αχιλλέας με τη σειρά του απορεί που βλέπει τον Οδυσσέα στον Κάτω κόσμο και δηλώνει με πίκρα πως θα προτιμούσε να ζει ταπεινός και άσημος στον πάνω κόσμο, παρά να είναι ο πιο τιμημένος στον Άδη. Η έγνοια του μεγάλη για τον πατέρα και το γιο του. Μόνο ο Αίαντας δε μίλησε, όσο κι αν ο Οδυσσέας τού ζήτησε να συμφιλιωθούν για την παλιά τους έχθρα, που έγινε αφορμή να αυτοκτονήσει ο Αίαντας. Αμίλητος αποχώρησε.

Ο Οδυσσέας στρέφεται να δει και να μιλήσει με άλλους διάσημους άντρες, αυτή τη φορά. Σημαντικοί νομοθέτες, ήρωες, μεγάλοι αμαρτωλοί περνούν μπρος απ’ τα μάτια του. Τέλος εμφανίζεται η πάνοπλη σκιά του Ηρακλή, που μίλησε για τα δικά του κατορθώματα. Αλλά πληθαίναν οι νεκροί και μέγας φόβος έπιασε τον Οδυσσέα μη και προκαλέσει την οργή της Περσεφόνης. Γρήγορα ανεβαίνει με τους συντρόφους στο καράβι και πήραν τον αντίστροφο δρόμο. Αφήνουν πίσω τους τα σκοτάδια του Άδη, που φώτισαν ωστόσο το δρόμο για την επιστροφή στην Ιθάκη. Τώρα ξέρει πώς θα γυρίσει. Θα μπορέσει όμως να γυρίσει;

Ραψωδία μ: "Σειρῆνες. Σκύλλα, Χάρυβδις. Βόες Ἡλίου" (Οι Σειρήνες. Η Σκύλλα, η Χάρυβδη. Τα βόδια του Ήλιου).

Νύχτα επέστρεψαν ο Οδυσσέας και οι σύντροφοι από τον Άδη στο νησί της Κίρκης. Όταν ξημέρωσε, έθαψαν το σώμα του Ελπήνορα, όπως το ζήτησε. Η Κίρκη θαύμασε το κατόρθωμά τους, ζωντανοί αυτοί να κατέβουν στον Άδη, και τους περιποιήθηκε. Το ίδιο βράδυ πήρε παράμερα τον Οδυσσέα και τον προειδοποίησε για όσα θα συναντήσει. Πρώτα για τις Σειρήνες που μαγεύουν τους ανθρώπους με το τραγούδι τους· αν ήθελε να τις ακούσει, μόνο σφιχτά δεμένος στο κατάρτι θα το

Εικ. 72 Οι Σειρήνες και ο Οδυσσέας. Διακρίνονται οι επιγραφές ΣΕΡΕΝ, ΟΛΥΤΕΥΣ και ΛΥΣ(Ο)Ν. Ο Οδυσσέας δεμένος στο κατάρτι του πλοίου του μαγεύεται από το τραγούδι τους και γνέφει να τον λύσουν.

[Από μελανόμορφη οινοχόη (500-475 π.Χ.), Στοκχόλμη, Συλλογή Throneholst]

κατόρθωνε κι οι σύντροφοι στα κουπιά γρήγορα να κωπηλατούν και να ’ναι τ’ αυτιά τους βουλωμένα με κερί. Ύστερα θα ’πρεπε να περάσει είτε ανάμεσα απ’ τις Πλαγκτές Πέτρες είτε απ’ τους σκοπέλους της Σκύλλας και της Χάρυβδης. Οι Πλαγκτές ήταν βράχοι που χτυπιούνταν μεταξύ τους· μόνο οι Αργοναύτες πέρασαν ανάμεσά τους, κι αυτό χάρη στην εύνοια της Ήρας. Μα και στους άλλους βράχους καραδοκούσε ο κίνδυνος: στον ένα ζει η Σκύλλα, μέσα σε άπατη σπηλιά, το τέρας με τα δώδεκα κεφάλια, που αρπάζει ναύτες· στον άλλο η Χάρυβδη, που τρεις φορές τη μέρα ρουφά τη θάλασσα και άλλες τόσες την ξερνάει. Καμιά ελπίδα για το πλοίο που θα βρεθεί μπροστά της. Τον συμβούλεψε λοιπόν να προτιμήσει να περάσει δίπλα στη Σκύλλα κι ας χάσει κάποιους συντρόφους. Μετά θα φτάσει στο νησί του Ήλιου, όπου βόσκουν τα βόδια του θεού. Μην τύχει και τα πειράξουν, γιατί δεν πρόκειται να ξαναδούν την Ιθάκη.

Ξημερώνει και ξεκινούν το ταξίδι. Ο Οδυσσέας προειδοποιεί τους συντρόφους για όσα τους μέλλονται. Πράγματι, όλα έγιναν όπως τα είπε η Κίρκη. Δεμένος στο κατάρτι περνά ο Οδυσσέας απ’ τις Σειρήνες, κι όσο κι αν γνέφει τους συντρόφους να τον λύσουν, αυτοί τον δένουν όλο και πιο σφιχτά (στ. *μ* 177-231). Αμέσως μετά στρέφονται προς τη Σκύλλα και τη Χάρυβδη. Με χίλιους κόπους καταφέρνουν να περάσουν το στενό πέρασμα μέσα στην καταχνιά, όχι χωρίς απώλειες. Έξι σύντροφοι πλήρωσαν με τη ζωή τους· τους άρπαξε η Σκύλλα, κι ας προσπάθησε ο Οδυσσέας, λαμπρός μέσα στην πανοπλία του, να αποτρέψει το κακό πολεμώντας το τέρας (στ. *μ* 232-296).

Εικ. 73 Η Σκύλλα.
Εδώ παριστάνεται μισή γυναίκα και μισή θαλάσσιος δράκοντας, ενώ από τη μέση της φυτρώνουν κεφάλια σκύλων με το λαιμό και τα μπροστινά τους πόδια.
[“Μηλιακό” ανάγλυφο, (475-450 π.Χ.), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

Όταν έφτασαν στο νησί του Ήλιου, ο Οδυσσέας θέλησε να το προσπεράσουν. Κατάκοποι οι σύντροφοι αρνήθηκαν και ζήτησαν επίμονα ν’ αράξουν στο λιμάνι για να βγάλουν τη νύχτα. Ο Οδυσσέας υποχωρεί, αλλά τους ορκίζει να μην πειράξουν τα ζώα. Ανίδεοι προκαλούσαν τη μοίρα τους. Πολλοί το είχαν πει άλλωστε: ο

Οδυσσέας θα γυρίσει στην Ιθάκη χωρίς συντρόφους. Και να πώς έγινε: την ίδια νύχτα άσχημος καιρός τούς αποκλείει στο νησί. Όταν πέρασε κοντά ένας μήνας και σώθηκαν οι τροφές, μια μέρα που ο Οδυσσέας απομακρύνθηκε για να δεηθεί στους θεούς —καθώς μάλιστα αυτοί τον βύθισαν σ' ένα γλυκό ύπνο— βρίσκουν την ευκαιρία να σφάξουν και να φάνε τα βόδια του Ήλιου. Το τέλος τους είναι πια βέβαιο. Ο Ήλιος ζήτησε την τιμωρία τους απ' τον Δία κι αυτός ανταποκρίθηκε. Έξι μέρες μετά, αφού καλοσύνεψε, άφησε το καράβι να ξεκινήσει και μετά προκάλεσε θύελλα φοβερή και το τσάκισε με τον κεραυνό του. Όλοι νεκροί (στ. *μ* 297-471).

Μόνος ο Οδυσσέας αρπάζεται απ' τα συντρίμια του πλοίου και, αφού κινδύνεψε πάλι απ' τη Χάρυβδη, παλεύει με τη θάλασσα εννιά μερόνυχτα, ώσπου τη δέκατη μέρα βγαίνει στην Ωγυγία… Εδώ σταμάτησε τη διήγηση ο Οδυσσέας. Τα υπόλοιπα τα είχε αφηγηθεί την προηγούμενη νύχτα στην Αρήτη. Όταν διηγείσαι τόσο μαγευτικά, ποτέ δε λες το ίδιο πράγμα δύο φορές.

Ραψωδία *ν* (1-209)*: "Ὀδυσσέως ἀπόπλους παρὰ Φαιάκων" (Ο Οδυσσέας αποπλέει από το νησί των Φαιάκων).*

Καθώς ο Οδυσσέας τελείωσε τη διήγησή του, βαθιά σιωπή έπεσε στο ανάκτορο της Σχερίας. Ο Αλκίνοος μίλησε πρώτος, βεβαίωσε ότι θα τηρήσει όσα υποσχέθηκε και πρότεινε κι άλλα δώρα για τον Οδυσσέα.

Ξημέρωσε η μέρα της επιστροφής του Οδυσσέα στην Ιθάκη (34η της *Οδύσσειας).* Ο Αλκίνοος ετοίμασε το καράβι, ασφάλισε τα δώρα και πρόσφερε επίσημο γεύμα. Ανυπόμονα ο Οδυσσέας περιμένει τη νύχτα για να ξεκινήσουν. Όταν σουρούπωσε, έγιναν οι τελευταίες σπονδές και αντάλλαξαν τις αποχαιρετιστήριες ευχές. Το καράβι ξεκίνησε κι ο Οδυσσέας βυθίστηκε σε βαθύ ύπνο. Είκοσι χρόνια μακριά απ' την πατρίδα. Πολέμησε στην Τροία, πλανήθηκε στα πέλαγα, αντιμετώπισε τέρατα και θεούς, κατέβηκε στον Άδη, έχασε τους συντρόφους. Και τώρα μόνος, αυτός ο πολύπαθος, κοιμάται ήσυχος έναν ύπνο που μοιάζει με θάνατο· λες και στην Ιθάκη τον περιμένει η ανάσταση. Τι άλλο όμως του μέλλεται στον τόπο του; Τελειώνουν εδώ τα βάσανά του;

Ξημερώνοντας (35η μέρα) έφτασαν στην Ιθάκη. Οι Φαίακες απίθωσαν τον Οδυσσέα κοιμισμένο στην άμμο, φύλαξαν παράμερα τα δώρα και πήραν το δρόμο του γυρισμού. Στον Όλυμπο ο Ποσειδώνας, δυσαρεστημένος με τους Φαίακες πέτρωσε το πλοίο τους, καθώς έμπαινε στο λιμάνι της Σχερίας, κι έμεινε βράχος, να θυμίζει το θυμό του θεού. Ακόμη, αποφάσισε να κλείσει την πόλη των Φαιάκων με βουνά. Για να τον εξευμενίσουν ο Αλκίνοος και οι Φαίακες του πρόσφεραν μεγάλη θυσία. Πραγματοποίησε ο θεός την απόφασή του; Κανείς δεν ξέρει· ούτε κι ο ποιητής.

Εικ. 74 Η διαφυγή του Οδυσσέα από τη σπηλιά του Κύκλωπα Πολύφημου.
Ο Πολύφημος χαϊδεύει το κριάρι του που βγαίνει για βοσκή,
χωρίς να υποπτεύεται ότι ο Οδυσσέας κρεμασμένος κάτω από την κοιλιά του δραπετεύει.
[Από μελανόμορφη οινοχόη (500-475 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

ραψωδία ι

Ἀλκίνου ἀπόλογοι.

Κυκλώπεια.

ραψωδία ι 1-41 και 240-630

Ο Οδυσσέας αποκαλύπτει την ταυτότητά του και αφηγείται τις περιπέτειές του

Γυρνώντας τότε του αποκρίθηκε ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Ευγενικέ μου Αλκίνοε, που ξεχωρίζεις πρώτος στον λαό σου,
ωραίο πράγματι ν’ ακούς έναν καλό αοιδό,
όπως αυτός εδώ, με θεία θα ’λεγες φωνή.
Κι ομολογώ, απόλαυση άλλη δεν υπάρχει πιο χαριτωμένη,
απ’ όταν σμίγει ο κόσμος όλος σ’ ευφροσύνη˙ στην αίθουσα
οι καλεσμένοι, καθισμένοι στη σειρά, ακούν τον αοιδό
προσηλωμένοι˙ και τα τραπέζια εκεί μπροστά γεμάτα
ψωμί και κρέας˙ ο οινοχόος να τραβά απ’ τον κρατήρα
το κρασί και να περνά, να το κερνά στις κούπες.
Βαθιά το αισθάνομαι πως είναι αυτό ό,τι πιο ωραίο υπάρχει.
Εσένα όμως η ψυχή σου ορμήθηκε να μάθεις τις βαριές μου
συμφορές, για να με κάνεις πιο πολύ να οδύρομαι και να στενάζω.
Τι πρώτο αλήθεια να σου πω, τι τελευταίο να αφήσω,
εμένα που με βάρυναν με τόσα βάσανα οι επουράνιοι θεοί;
Τώρα θα ομολογήσω πρώτο το όνομά μου, να το κατέχετε
κι εσείς, κι εγώ στο μέλλον, όταν και αν τη μοίρα μου
ξεφύγω, να μείνω ο φίλος σας, κι ας κατοικώ
τόσο μακριά στο αρχοντικό μου.
Είμαι λοιπόν ο Οδυσσεύς, γιος του Λαέρτη, όλοι καλά με ξέρουν
για τους δόλους μου, η φήμη μου έχει φτάσει ψηλά στον ουρανό.
Πατρίδα μου η Ιθάκη που την γνωρίζεις εύκολα˙ στη μέση της
υψώνεται βουνό, το Νήριτο περήφανο, ο άνεμος κλονίζει
τα φυλλώματά του. Τριγύρω κατοικούνται κι άλλα,
πολλά νησιά, πολύ κοντά το ένα στο άλλο,
Δουλίχιο και Σάμη, η δασωμένη Ζάκυνθος.
Αν είναι χαμηλή η Ιθάκη, βρίσκεται όμως πιο ψηλά
στην αλμυρή τη θάλασσα και προς τη δύση — τα άλλα νησιά,
μακραίνοντας, κοιτούν τον ήλιο στο ξημέρωμα.
Τραχιά, κι όμως καλή, τρέφει τα παλικάρια της λαμπρά —
εγώ δεν ξέρω να ’χω δει κάτι γλυκύτερο απ’ τη γη της.
Αλλά με κράτησε μακριά η Καλυψώ στις θολωτές σπηλιές της,
θεά δαιμονική, από τον πόθο ταίρι της να με κάνει˙
όπως μ’ εμπόδισε κι η Κίρκη, μες στο δικό της το παλάτι
δολερή, εκεί στην Αία, από τον πόθο ταίρι της να με κάνει.

στ. 35 **στην Αία:** στο νησί της Κίρκης.

Κι όμως δεν μπόρεσε το φρόνημά μου να λυγίσει μες στα στήθη —
τίποτε άλλο πιο γλυκό από πατρίδα και γονιούς,
έστω κι αν κάποιος κατοικεί σε τόσο πλούσιο σπίτι
αλλά σε τόπο ξένο, απόμακρο, απ’ τους δικούς του χωρισμένος.
Ήλθε ο καιρός ωστόσο τον πολυδάκρυτό μου νόστο να ιστορήσω,
όπως ο Ζευς τον όρισε, όταν ξεκίνησα να φύγω από την Τροία.
....

Τὸν δ’ ἀπαμειβόμενος προσέφη πολύμητις ’Οδυσσεύς·
«’Αλκίνοε κρεῖον, πάντων ἀριδείκετε λαῶν,
....
εἴμ’ ’Οδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν
ἀνθρώποισι μέλω, καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει.
ναιετάω δ’ ’Ιθάκην εὐδείελον· ἐν δ’ ὄρος αὐτῇ,
Νήριτον εἰνοσίφυλλον ἀριπρεπές· ἀμφὶ δὲ νῆσοι
πολλαὶ ναιετάουσι μάλα σχεδὸν ἀλλήλῃσι,
Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος.
αὐτὴ δὲ χθαμαλὴ πανυπερτάτη εἰν ἁλὶ κεῖται
πρὸς ζόφον, αἱ δέ τ’ ἄνευθε πρὸς ἠῶ τ’ ἠέλιόν τε,
τρηχεῖ’, ἀλλ’ ἀγαθὴ κουροτρόφος· οὔ τοι ἐγώ γε
ἧς γαίης δύναμαι γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.
ἦ μέν μ’ αὐτόθ’ ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,
ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, λιλαιομένη πόσιν εἶναι·
ὣς δ’ αὔτως Κίρκη κατερήτυεν ἐν μεγάροισιν
Αἰαίη δολόεσσα, λιλαιομένη πόσιν εἶναι.
ἀλλ’ ἐμὸν οὔ ποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθεν.
ὡς οὐδὲν γλύκιον ἧς πατρίδος οὐδὲ τοκήων
γίγνεται, εἴ περ καί τις ἀπόπροθι πίονα οἶκον
γαίῃ ἐν ἀλλοδαπῇ ναίει ἀπάνευθε τοκήων.
εἰ δ’ ἄγε τοι καὶ νόστον ἐμὸν πολυκηδέ’ ἐνίσπω,
ὅν μοι Ζεὺς ἐφέηκεν ἀπὸ Τροίηθεν ἰόντι.

Οι στίχοι *ι* 1-2 και 19-38 της *Οδύσσειας* στη γλώσσα και στη μορφή που τους συνέθεσε ο Όμηρος.
Οι αντίστοιχοι στίχοι στο μεταφρασμένο κείμενο είναι οι 1-2 και 20-41.

;

1. Να προετοιμαστείτε για μια καλή ανάγνωση των παραπάνω στίχων του ομηρικού κειμένου στην τάξη.
2. Να προσέξετε αν οι στίχοι αυτοί του πρωτοτύπου και οι αντίστοιχοι στίχοι της μετάφρασης έχουν συντεθεί σε σταθερή μετρική μορφή ή όχι. Να ανατρέξετε και στην Εισαγωγή, για να θυμηθείτε όσα λέγονται εκεί για τη μορφή των στίχων των επικών ποιημάτων.

Η τύφλωση του Πολύφημου

Φτάσαμε τότε με σπουδή ως τη σπηλιά, εκείνον όμως μέσα,
δεν τον βρήκαμε˙ έβοσκε στο λειβάδι τα παχιά του πρόβατα.
Μπαίνοντας στη σπηλιά κοιτούσαμε έκθαμβοι το καθετί:
γεμάτα από τυριά πανέρια καλαμένια˙ στις μάντρες να στενάζουν,
ερίφια κι αρνιά, με τάξη όμως μεταξύ τους χωρισμένα˙
αλλού τα πρωτογέννητα και τα μεσαία αλλού, αλλού
τα νεογνά τους˙ οι κάδοι ξέχειλοι με το τυρόγαλο,
καρδάρες και σκαφίδια, έτοιμα όλα καμωμένα, μέσα τους να τ’ αρμέγει.
Τότε λοιπόν οι σύντροφοι με προλαβαίνουν, παρακαλιούνται
με τα λόγια τους να πάρουμε όσα τυριά, και πίσω να γυρίσουμε˙
με βιάση να φορτώσουμε στο γρήγορο καράβι
ερίφια κι αρνιά, από τις μάντρες ξεσηκώνοντάς τα,
κι αμέσως να ανοιχτούμε στην αλμυρή τη θάλασσα.
Όμως εγώ δεν άκουσα, πράγμα που θα ’ταν συμφερότερο˙
ήθελα να τον δω, μήπως και μου φανεί φιλόξενος.
Αλλά δεν έμελλε, μόλις τον είδαμε, να δείξει καλοσύνη στους συντρόφους.
Τότε ανάβοντας φωτιά, πρώτα θυσία τελούμε, ύστερα μόνοι μας,
κόβοντας τα τυριά, δειπνήσαμε, και περιμένοντας μείναμε εκεί,
στην άκρη της σπηλιάς, ωσότου φάνηκε κι αυτός με το κοπάδι του.
Στη ράχη κουβαλούσε ασήκωτο φορτιό με ξεραμένα ξύλα,
χρήσιμο για το δείπνο του˙ κι όπως το ξεφορτώθηκε,
στη μέση της σπηλιάς, ξεσήκωσε ορυμαγδό.
Τρομάζοντας τότε κι εμείς, βρεθήκαμε στο βάθος της σπηλιάς˙
εκείνος μπάζει τα παχιά του ζώα στο μεγάλο σπήλαιο,
όλα που θ’ άρμεγε˙ αφήνοντας μόνο τα σερνικά απέξω,
κριάρια και τραγιά, στην άπλα της βαθιάς αυλής.
Έπειτα φράζει το άνοιγμα, ψηλά σηκώνοντας τεράστιο λίθο
και βαρύ — αμάξια εικοσιδυό, γερά, τετράτροχα δεν θα μπορούσαν
καν να τον κουνήσουν απ’ τον τόπο του˙ τόσος ο βράχος ο τραχύς
που σφράγισε μ’ αυτόν τη θύρα της σπηλιάς.
Ύστερα γονατίζοντας πήρε να αρμέγει πρόβατα και γίδια που βελάζουν,
όλα με τη σειρά, βάζοντας κάτω από τη μάνα τους
και τα μικρά, για να βυζάξουν.
Μετά μαζεύοντας πυκνώνει το μισό λευκό τους γάλα γρήγορα,

στ. 247 **καρδάρες και σκαφίδια:** σκεύη που χρησιμοποιούν οι κτηνοτρόφοι για να συγκεντρώσουν το γάλα και να φτιάξουν τυρί.

στ. 261 **ξεσήκωσε ορυμαγδό:** έκανε πάταγο, δηλαδή μεγάλο και ξαφνικό κρότο.

και το αποθέτει σε πλεχτά πανέρια˙ το άλλο μισό το κένωσε
σε κάδους, να ’χει να πίνει παίρνοντας, σαν θα δειπνούσε.
Κι όταν με τάξη και σπουδή αυτά τα έργα του αποτέλειωσε,
άναψε την πυρά, ρίχνει το μάτι του σε μας, και μας ρωτά:
«Ξένοι, ποιοι να ’στε; κι από πού εδώ σας φέρνουν οι πλωτοί σας δρόμοι;
μήπως για εμπόριο; ή όπου λάχει τριγυρνάτε,
καθώς το κάνουν οι ληστές στα πέλαγα, παίζοντας τη ζωή τους,
στους άλλους όμως προξενούν κακό;».
Έτσι μιλώντας, η δική μας η καρδιά πήγε να σπάσει
από τον φόβο της βαριάς φωνής και της πελώριας του θωριάς.
Και μολοντούτο εγώ αποκρίθηκα, μιλώντας του μ’ αυτά τα λόγια:
«Εμείς, από την Τροία μισεύοντας, είμαστε Αχαιοί περιπλανώμενοι,
που μας εχτύπησαν κάθε λογής ανέμοι, το μέγα κύμα περνώντας
της θαλάσσης˙ γυρεύοντας να πάμε σπίτι, πέσαμε σ’ άλλη οδό
και σ’ άλλους δρόμους — έτσι ασφαλώς το θέλησε ο Δίας αποφασίζοντας.
Κι όμως ανήκουμε, και το καυχιόμαστε, στο μέγα στράτευμα
του Ατρείδη Αγαμέμνονα, που τώρα απέραντη δεσπόζει η δόξα του
κάτω από κάθε ουρανό˙ αφού εκείνος πάτησε μεγάλη, τειχισμένη πόλη
κι αφάνισε τόσους και τόσους.
Και να, η τύχη εδώ μας φέρνει, οπού ικετεύοντας προσπέφτουμε
στα γόνατά σου˙ ανίσως ήθελες να μας φιλοξενήσεις, κι ακόμη
να μας δώσεις κάποιο δώρο, όπως το ορίζει κι η τιμή στους ξένους.
Αλλά σεβάσου, όσο μεγάλη αν είναι η δύναμή σου, τους θεούς˙ είμαστε
ικέτες σου˙ κι ο Δίας εκδικείται και τους ικέτες και τους ξένους,
ο Ξένιος Δίας, που τιμώντας τους ξένους συντροφεύει».
Έτσι του μίλησα, εκείνος όμως απαντούσε μ’ άσπλαχνο φυσικό:
«Είσαι μωρός, άνθρωπε ξένε˙ φτασμένος από μέρη μακρινά, εσύ
μου παραγγέλλεις ή να φοβάμαι τους θεούς ή να αποφεύγω
την οργή τους; Μάθε λοιπόν οι Κύκλωπες δεν νοιάζονται
τι λέει ο Δίας με την αιγίδα του μήτε οι μακάριοι θεοί —
είμαστε εμείς κατά πολύ πιο δυνατοί.
Γι’ αυτό κι εγώ μην περιμένεις, από τον φόβο του Διός
και της οργής του, να λυπηθώ κανέναν, εσένα μήτε τους συντρόφους,
αν η δική μου βούληση δεν το θελήσει.
Μα τώρα πες μου, καλοχτισμένο το καράβι σου πού το κρατάς;

στ. 298 **ο Ξένιος Δίας:** το επίθετο *Ξένιος* αποδιδόταν στο Δία, γιατί ήταν προστάτης των ξένων· όσο δεν υπήρχαν γραπτοί νόμοι, πίστευαν ότι αυτός προστατεύει τους ξένους, τους ικέτες και τους φυγάδες. Βλ. και στ. *ι* 254.

κάπου στην άλλην άκρη; μήπως κοντά; θέλω να ξέρω».
Μιλώντας έτσι γύρευε να με ψαρέψει·
εμένα όμως, που πολλά ο νους μου κόβει,
ο δόλος δεν μου ξέφυγε, γι’ αυτό κι αμέσως αποκρίθηκα με δόλια λόγια:
«Α, το καράβι μου το σύντριψε ο κοσμοσείστης Ποσειδών·
στα βράχια το ’ριξε, πέρα στην άλλην άκρη της δικής σου χώρας·
το τσάκισε πάνω σε κάβο, όπου και το παρέσυρε ο πελαγίσιος άνεμος·
μόνος εγώ, μ’ αυτούς εδώ, γλίτωσα τον φριχτό χαμό».
Εγώ του μίλησα, όμως αυτός καμιάν απόκριση δεν δίνει, άσπλαχνη καρδιά·
μόνο πετάχτηκε κι απλώνει τα δυο του χέρια στους συντρόφους,
αρπάζει δυο μαζί, και καταγής, σάμπως κουτάβια, τους χτυπά·
ο εγκέφαλός τους λύθηκε, χύθηκε κάτω, μούσκεψε το χώμα·
μετά τους διαμελίζει και με τα μέλη τους στρώνει το δείπνο του·
λιοντάρι ορεσίβιο, τους καταβρόχθιζε, τίποτε να μην μείνει
υπόλοιπο· σπλάχνα και σάρκες, κόκαλα και μεδούλι.
Εμείς, θρηνώντας, τα χέρια μας υψώναμε στον Δία,
βλέποντας μπρος στα μάτια μας έργα φριχτά, ανήμποροι
και σαν παραλυμένοι.
Ώσπου ξεχείλισε ο Κύκλωπας τη φουσκωμένη του κοιλιά,
μασώντας κρέας ανθρώπινο και καταπίνοντας άμεικτο γάλα.
Τέλος, ξαπλώθηκε φαρδύς πλατύς στη μέση της σπηλιάς,
ανάμεσα στα πρόβατά του.
Τότε κι εγώ μελέτησα μες στη γενναία ψυχή μου,
να τον σιμώσω και, τραβώντας κοφτερό σπαθί απ’ τον μηρό,
να του το μπήξω εκεί στο στήθος, όπου οι φρένες συγκρατούν το σκώτι,
το μέρος ψάχνοντας και με το χέρι· δεύτερη όμως σκέψη με συγκράτησε.
Γιατί και μας φριχτός χαμός θα μας περίμενε επιτόπου·
αφού πώς θα μπορούσαμε από τις θύρες τις ψηλές, και μόνον με τα χέρια μας,
τον λίθο εκείνο τον βαρύ να τον μετακυλίσουμε,
που αυτός είχε προλάβει να τον βάλει;

στ. 328 **καταπίνοντας άμεικτο γάλα:** πίνοντας γάλα που δεν αραιώθηκε με νερό.

στ. 333 **όπου οι φρένες συγκρατούν το σκώτι:** φρένες είναι το διάφραγμα που χωρίζει την καρδιά και τους πνεύμονες από τα εντόσθια. Στον Όμηρο οι φρένες είναι το κέντρο των πνευματικών ιδιοτήτων και ενεργειών, όπως είναι το πνεύμα, ο νους, η γνώμη, η θέληση κ.λπ., αλλά και των συναισθημάτων, όπως η χαρά, η λύπη κ.λπ. Το χτύπημα στο σημείο αυτό νέκρωνε κάθε ον.

Γι’ αυτό και περιμέναμε στενάζοντας πότε θα φέξει η θεία Αυγή.
Κι όταν, χαράζοντας την άλλη μέρα, ρόδινη φάνηκε στον ουρανό η Αυγή,
τότε κι εκείνος άναψε πυρά κι άρμεξε τα καλά του γιδοπρόβατα —
όλα με τη σειρά, βάζοντας κάτω από την κάθε μάνα το μικρό της.
Αποτελειώνοντας, μ’ όση σπουδή μπορούσε το έργο της ημέρας,
άρπαξε πάλι δυο συντρόφους, τους έφαγε για πρόγευμα.
Κι όταν απόφαγε, έβγαλε το παχύ κοπάδι του απ’ τη σπηλιά,
εύκολα αφαιρώντας τον βράχο της μπασιάς˙ ύστερα,
εύκολα πάλι τον έβαλε στη θέση του, σάμπως και να ’βαζε
το πώμα στη φαρέτρα.
Μετά σφυρίζοντας ξέγνοιαστος ανεβάζει στο βουνό
παχιά τα γιδοπρόβατά του ο Κύκλωπας˙ όμως κι εγώ απομονωμένος
βυσσοδομούσα το κακό˙ πώς θα μπορούσα εκδίκηση να πάρω,
αν ήθελε κι η Αθηνά να με δοξάσει.
Κι όπως σκεφτόμουν μόνος μου, αυτή μου φάνηκε η πιο καλή βουλή:
ήταν εκεί του Κύκλωπα, κορμός μεγάλος, αφημένος στη μέσα μάντρα,
χλωρός ακόμη, από ξύλο ελιάς˙ τον είχε κόψει, να τον κάνει ρόπαλο,
όταν στεγνώσει για καλά˙ εμείς τον βλέπαμε μπροστά μας,
και φανταστήκαμε κατάρτι σε καράβι μαύρο μ’ είκοσι κουπιά,
πες φορτηγό ευρύχωρο, όπως αυτά που σκίζουν το μεγάλο κύμα —
τόσο το μάκρος, τόσο το πάχος του μας φάνηκε πως ήταν.
Τότε πήγα κι εγώ κοντά, κόβω, καμιάν οργιά, ένα κομμάτι,
το παραδίνω στους συντρόφους, τους είπα να το ξεφλουδίσουν˙
κι αυτοί το ’φτιαξαν λείο˙ μετά στα χέρια μου το παίρνω εγώ,
το ’ξυσα για να γίνει μυτερό και, πιάνοντάς το από την άκρη,
το βάζω αμέσως στης φωτιάς τη φλόγα, για να σφίξει˙
ύστερα το τακτοποιώ καλά, το ’κρυψα κάτω απ’ την κοπριά —
ήταν μες στη σπηλιά παντού χυμένη ή μαζεμένη
σε μεγάλους, πολλούς σωρούς.
Συγχρόνως παραγγέλλω κλήρωση στους άλλους μου συντρόφους,
να δείξει ποιος θα το τολμούσε, τον πάσσαλο σηκώνοντας μαζί μου,
να τον σφηνώσουμε στο μάτι του, όταν γλυκός ο ύπνος τον ναρκώσει.

στ. 346 **αφαιρώντας τον βράχο της μπασιάς:** βγάζοντας τον βράχο που έκλεινε την είσοδο της σπηλιάς.

στ. 347-8 **σάμπως και να ’βαζε το πώμα στη φαρέτρα:** έβαλε το βράχο στην είσοδο, όπως κλείνει κάποιος τη φαρέτρα με το καπάκι της.

στ. 351 **βυσσοδομούσα το κακό:** σκεφτόμουν, σχεδίαζα μέσα μου το κακό του.

Κι ο κλήρος πέφτει ακριβώς σ’ εκείνους, που θα τους ήθελα διαλέγοντας
και μόνος˙ τέσσερις βγήκαν, μαζί τους λογαριάστηκα πέμπτος εγώ.
Σουρούπωσε, και φτάνει εκείνος οδηγώντας,
τα μαλλιαρά βοσκήματά του˙ τα φέρνει γρήγορα στο μέγα σπήλαιο
παχιά τα γιδοπρόβατά του, ένα προς ένα, όλα˙ απέξω,
ετούτη τη φορά δεν άφησε κανένα — ποιος ξέρει αν κάτι μόνος του
φαντάστηκε ή μήπως και θεός τον παρακίνησε για να το κάνει.
Μετά, ψηλά σηκώνοντας τον μέγα βράχο, την είσοδο σφραγίζει
κι ύστερα κάθισε, αρνιά και γίδια αρμέγοντας —εκείνα να βελάζουν—
όλα με τη σειρά, κι έσπρωχνε στην κάθε μάνα το μικρό της.
Τελειώνοντας με τάξη και σπουδή αυτά του τα έργα,
αρπάζει πάλι δυο, κι έπιασε να τους τρώει.
Τότε κι εγώ, από πολύ κοντά, προσφώνησα τον Κύκλωπα,
στο χέρι μου κρατώντας μια γαβάθα μαύρο κρασί:
«Κύκλωπα, νά, πιες το κρασί, τώρα που το ’φαγες κρέας ανθρώπινο˙
να δεις και μόνος σου τι θείο ποτό έχει κρυμμένο
το δικό μας το καράβι˙ σου το ’φερνα, να κάνουμε σπονδή,

Εικ. 75 Ο Οδυσσέας και ο Πολύφημος.
[Μωσαϊκό από την αίθουσα του Οδυσσέα και του Κύκλωπα Πολύφημου (4ος αι. μ.Χ.), ρωμαϊκή έπαυλη του Casale, Πλατεία Armerina, Ιταλία]

αν μ’ ελεούσες κι ήθελες να με στείλεις πίσω στην πατρίδα˙
όμως εσένα σε κρατεί μανία ανήκουστη.
Σκληρέ κι απάνθρωπε! πώς θα τολμούσε, και στο μέλλον, να ’ρθει
κοντά σου άνθρωπος απ’ τους πολλούς που ζουν;
Όχι, αυτά που κάνεις ξεπερνούν το κάθε μέτρο».
Του μίλησα, κι αυτός το κέρασμά μου δέχτηκε, το ρούφηξε μεμιάς, ένιωσε
φοβερή ηδονή πίνοντας το γλυκό κρασί, μου ζήτησε και δεύτερο:
«Αν είσαι εντάξει, δος μου κι άλλο, πες μου και το όνομά σου
τώρα εδώ, αν θες να σου χαρίσω δώρο φιλόξενο,
να το ’χεις να το χαίρεσαι.
Δεν λέω, εύφορη είναι των Κυκλώπων μας η γη, βγάζει κρασί
από μεγάλες αμπελίσιες ρώγες, που τις μεστώνουν οι βροχές του Δία˙
όμως αυτό είναι το απόσταγμα από αμβροσία και νέκταρ».
Δεν πρόλαβε να το ζητήσει, κι εγώ του ξαναδίνω κρασί φλογάτο.
του φέρνω τρεις φορές, να πιει, το πίνει και τις τρεις,
δεν άφησε σταγόνα, ο άμυαλος.
Και μόνο όταν πια του ανέβηκε του Κύκλωπα στα φρένα το κρασί,
γύρισα προς το μέρος του, μιλώντας μελιστάλακτα:
«Κύκλωπα, με ρωτάς το ξακουστό μου τ’ όνομα˙ λοιπόν κι εγώ
θα σου το φανερώσω˙ όμως κι εσύ δος μου το δώρο σου φιλόξενο,
όπως το υποσχέθης.
Ούτις το όνομά μου˙ με φωνάζουν Ούτιν,
μάνα, πατέρας κι όλοι οι άλλοι φίλοι».
Έτσι του μίλησα, κι αυτός μου δίνει αμέσως την απάντηση, σκληρή καρδιά:
«Τον Ούτιν θα τον φάω τελευταίον ανάμεσα στους άλλους του συντρόφους˙
πρώτα θα φάω τους άλλους˙ τώρα το ξέρεις το φιλόξενό μου δώρο».
Μιλώντας πέφτει πίσω ανάσκελα, με τον χοντρό λαιμό γερτό
στο πλάι, κι αμέσως βυθίστηκε στον ύπνο που μας δαμάζει όλους˙
στο μεταξύ, κρασί και βούκες από κρέας ανθρώπινο
ξερνούσε το λαρύγγι του, ρευόταν άσχημα,
με το κεφάλι του βαρύ απ’ το μεθύσι.
Τότε κι εγώ παράχωσα τον πάσσαλο στην πλούσια χόβολη,
ώσπου να πυρωθεί˙ συγχρόνως στους συντρόφους όλους, τους δίνω
θάρρος με τα λόγια μου, μήπως κανείς τους φοβηθεί και κάνει πίσω.

στ. 404 **ανέβηκε στα φρένα το κρασί:** μέθυσε· όπως λέμε “το κρασί τον χτύπησε στο κεφάλι”. Βλ. και σχόλιο στο στ. *ι* 333.

στ. 409 **με φωνάζουν Ούτιν:** με φωνάζουν Κανένα.

Εικ. 76, **77** και **78** Η τύφλωση του Πολύφημου.

*[**Εικ. 76.** Από πρωτοαττικό κρατήρα (660 π.Χ. περίπου), Ελευσίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο]*

;

1. Αφού συγκρίνετε τις παραστάσεις της τύφλωσης του Κύκλωπα (εικ. 76, 77, 78) μεταξύ τους και με την αφήγηση του επεισοδίου αυτού από τον ποιητή (στ. ι 353-444) να επισημάνετε ποιες διαφορές παρουσιάζουν οι παραστάσεις μεταξύ τους και ποιες αποκλίσεις από την ομηρική αφήγηση.
2. Ποια από όλες τις παραστάσεις κινεί περισσότερο το ενδιαφέρον σας και γιατί;

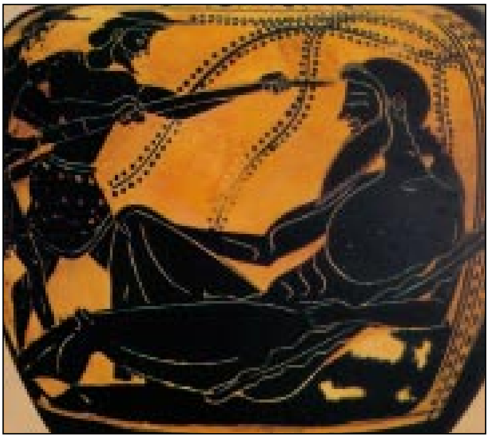

*[**Εικ. 77.** Από μελανόμορφη οινοχόη (500 π.Χ. περίπου), Παρίσι, Μουσείο Λούβρου]*

*[**Εικ. 78.** Από λακωνική κύλικα (550 π.Χ. περίπου), Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη]*

Κόντευε πια το ελίτικο παλούκι στην πυρωμένη χόβολη
ν᾽ ανάψει˙ όσο χλωρό κι αν ήταν, έλαμπε τώρα και κοκκίνισε.
Στην ώρα του κι εγώ το τράβηξα απ᾽ την πυρά, το ᾽φερα πιο κοντά,
κι οι σύντροφοι τριγύρω μου στημένοι —
μεγάλο θάρρος ένας δαίμονας μας είχε εμπνεύσει.
Εκείνοι τότε αδράχνοντας το ελίτικο παλούκι, στην άκρη κιόλας μυτερό,
το χώνουν μες στο μάτι˙ κι εγώ, από πάνω του πιασμένος,
το στριφογύριζα. Πώς ο τεχνίτης τρυπά με το τρυπάνι του
μαδέρι καραβίσιο˙ πιάνουν οι άλλοι από κάτω, τραβώντας
τον ιμάντα κι απ᾽ τις δυο μεριές, και το τρυπάνι ασταμάτητο
γυρίζει σαν τρελό˙ όμοια κι εμείς τον πυρωμένο πάσσαλο γερά κρατώντας
μέσα στο μάτι περιστρέφαμε,
και τον πλημμύριζε τον πάσσαλο καυτό το αίμα˙
όλα του, βλέφαρα, γύρω τα φρύδια ψήνονταν από τη φλόγα του βολβού
που καίγονταν˙ τρίζαν και τσίριζαν οι ρίζες του ματιού απ᾽ τη φωτιά.
Πώς ο χαλκιάς, για να το φτιάξει, ένα πελέκι ή και σκεπάρνι
το βάφει μες στο κρύο νερό, κι αυτό τσιρίζει ξεκουφαίνοντας,
γιατί έτσι μόνο παίρνει το σίδερο τη δύναμή του˙ παρόμοια
τσίριζε γύρω απ᾽ το ελίτικο παλούκι και το μάτι του.
Μούγκρισε τότε από τον πόνο, κι άγρια η φωνή του αντήχησε
γύρω στην πέτρινη σπηλιά˙ εμείς κάνουμε πίσω από τον τρόμο
παγωμένοι˙ τράβηξε αυτός απ᾽ το μάτι του το αιμόφυρτο παλούκι,
κι αλλόφρων το άφησε να πέσει από τα χέρια του.
Αμέσως βγάζει φωνή μεγάλη, τους Κύκλωπες καλώντας, όσοι τριγύρω
κατοικούσαν, κι αυτοί μες στις σπηλιές, στις ανεμόδαρτες κορφές.
Εκείνοι, τη βοή του ακούγοντας, μαζεύονται, καθένας κι απ᾽ αλλού,
κι έμειναν γύρω απ᾽ τη σπηλιά να τον ρωτούν
ποιο πάθος να τον βρήκε:
«Ποιο τέλος πάντων το κακό, Πολύφημε, που σε βαραίνει και βοάς
μέσα στη θεία νύχτα, κι άγρυπνους μας κρατάς;
Μήπως κάποιος θνητός, παρά τη θέλησή σου, άρπαξε το κοπάδι σου;
μήπως και κάποιος θέλησε να σε σκοτώσει, με δόλο ή βία;».
Μέσα από τη σπηλιά τούς δίνει απόκριση ο δυνατός Πολύφημος:
«Φίλοι μου, με σκοτώνει ο Ούτις, με δόλο κι όχι με τη βία».

στ. 444 **κι αλλόφρων τ᾽ άφησε να πέσει:** τρελαμένος απ᾽ τον πόνο το άφησε να πέσει.

Κι εκείνοι ανταπαντώντας, λόγια του ανέμου αγόρευαν:
«Αν ο κανείς δεν σε βϊάζει, κι είσαι μόνος,
τρόπο δεν έχεις να γλιτώσεις τη νόσο του μεγάλου Δία
ευχήσου όμως στον δεσποτικό πατέρα σου, τον Ποσειδώνα».
Μιλώντας έφυγαν˙ εμένα ωστόσο αναγέλασε η καρδιά μου,
που το όνομά μου τους απάτησε κι η τέλεια έμπνευσή μου.
Στο μεταξύ ο Κύκλωπας, πονώντας και στενάζοντας απ' την οδύνη,
ψηλάφησε και με τα χέρια την βρήκε, τράβηξε απ' την είσοδο την πέτρα˙
ύστερα κάθισε στο πέρασμα μπροστά, τα δυο του χέρια απλώνοντας,
ανίσως και συλλάβει κάποιον, καθώς θα πήγαινε να βγει με το κοπάδι —
περίμενε με το κουτό του το μυαλό πως θά 'βρει εμένα ανόητο.
Όμως κι εγώ το μελετούσα κιόλας,
το πώς θα πήγαινε το πράγμα στο καλύτερο˙
αν εύρισκα τη λύση, από τον θάνατο να σώσω τους συντρόφους μου
και μένα. Όλους τους δόλους έκλωθα στον νου μου την κάθε ιδέα,
βλέποντας πια πως είναι ζήτημα ζωής˙ έπεφτε πάνω μας κακό μεγάλο.
Και ξαφνικά φαντάστηκα, την βρήκα την καλύτερη βουλή.
Υπήρχαν κριάρια, καλοθρεμμένα και δασύμαλλα,
ωραία, μεγάλα, με μαλλί σκουρόχρωμο προς το μενεξελί.
Δίχως λοιπόν να κάνω θόρυβο, τα σύνδεσα με λυγαριές καλοστριμμένες —
πάνω τους ξάπλωνε ο τερατώδης Κύκλωπας, άνομος απ' τη φύση του—
συντρία τα 'δεσα˙ το μεσιανό φορτώθηκε έναν άντρα˙
τα δυο, πηγαίνοντας καθένα τους στο πλάι, έκρυβαν
τους συντρόφους˙ τρία κριάρια κουβανούσαν τον καθέναν. Όσο για μένα,
υπήρχε ένας κριός μπροστάρης, απ' όλο το κοπάδι ο πιο καλός˙
απ' τη δική του ράχη πιάστηκα˙ τυλίχτηκα στη μαλλιαρή κοιλιά του
κι έμεινα εκεί˙ γερά τα χέρια μου κρατώντας στο πυκνό μαλλί του,
ανάστροφος κρεμιόμουν, κάνοντας μεγάλη υπομονή.
Σ' αυτή τη στάση περιμέναμε στενάζοντας πότε θα φέξει η θεία Αυγή.
Κι όταν την άλλη μέρα ξημερώνοντας, φάνηκε ρόδινη στον ουρανό η Αυγή,
εκείνος τα έβγαλε, για να βοσκήσουν, τα σερνικά του κοπαδιού˙
τα θηλυκά, βελάζοντας που δεν τ' αρμέξαν, μείναν στις μάντρες,
με τους μαστούς τους σπαργωμένους. Ο αφέντης, τυραννισμένος
από τους φριχτούς του πόνους, όλα τα ψηλαφούσε τα κριάρια του στη ράχη,

στ. 458 **τη νόσο του μεγάλου Δία:** κάποια μορφή ψυχικής ασθένειας που οι αρχαίοι πίστευαν ότι την έστελνε ο Δίας.

στ. 488 **με τους μαστούς σπαργωμένους:** με τους μαστούς γεμάτους γάλα.

κι αυτά ορθωμένα στέκονταν μπροστά του —
δεν συλλογίστηκε ο μωρός ποιοι στα μαλλιαρά τους στήθη ήσαν δεμένοι.
Απ’ το κοπάδι τελευταίος πήγαινε ο κριός μπροστάρης
προς το πέρασμα, βαρύς απ’ το μαλλί του κι από μένα,
που ’χε συλλάβει ο νους μου τέτοια τέχνη.
Σ’ αυτόν τα χέρια του ακουμπώντας, έτσι του μίλησε ο δυνατός Πολύφημος:
«Κριάρι μου καλό, πώς και γιατί απ’ όλο το κοπάδι τελευταίο
βγαίνεις κι αφήνεις τη σπηλιά; Δεν το συνήθιζες πιο πριν
ν’ ακολουθείς και να ξεμένεις πίσω˙ το πρώτο πρώτο ήσουν
από τα γιδοπρόβατά μου, που πιλαλώντας έτρεχες να βοσκήσεις
τη λουλουδισμένη χλόη˙ το πρώτο που έφτανε στου ποταμού το ρέμα˙
και πάλι πρώτο γύρευες να γυρίσεις στο μαντρί,
σαν έπεφτε το βράδυ˙ κι έγινες τώρα το στερνό και τελευταίο!
Μάλλον θ’ αποζητάς του αφεντικού το μάτι, που του το τύφλωσε
ο κακός εχθρός κι οι άθλιοι σύντροφοί του, αφού του σκότισε
τον νου με το κρασί, αυτός ο Ούτις —
όχι, μα την αλήθεια, δεν ξέφυγε τον όλεθρό του ακόμη.
Αν να σκεφτείς μπορούσες σαν και μένα, μιλιά αν είχες και μιλούσες,
να ομολογούσες το πού κρύβεται, για να ξεφύγει εκείνος
την οργή μου˙ τότε, σ’ το λέω, θα ράντιζα με τα μυαλά του ολούθε
τη σπηλιά, στο χώμα πάνω θα τον τσάκιζα˙ λίγο ν’ αλάφρωνε η ψυχή μου
απ’ το κακό, αυτό που μου ’κανε ο τιποτένιος Ούτις».
Έτσι μιλώντας στο κριάρι του, τ’ άφησε να τον προσπεράσει.
Τότε κι εμείς, μόλις λιγάκι πιο μακριά βρεθήκαμε
απ’ τη σπηλιά και την αυλή, λύθηκα πρώτος από τον κριό,
λύνω μετά και τους συντρόφους.

Εικ. 79 Ο Οδυσσέας δεμένος κάτω από την κοιλιά του κριαριού βγαίνει από τη σπηλιά του Κύκλωπα.

[Από μελανόμορφο κρατήρα (500 π.Χ. περίπου), Καρλσρούη, Μουσείο του τοπικού Κοινοβουλίου της Βάδης]

Όσο πιο γρήγορα μπορούσαμε, τρέχαμε πίσω απ’ τα λιγνόποδα βοσκήματα,
θρεμμένα ωστόσο από το πάχος, στρέφοντας συνεχώς το μάτι μας
τριγύρω, ώσπου επιτέλους φτάσαμε στο πλοίο.

Η φυγή και η "ύβρις" του Οδυσσέα

Εκεί μας είδαν οι καλοί συντρόφοι με αγαλλίαση,
εμάς που τον ξεφύγαμε τον θάνατο˙ στέναζαν όμως και θρηνούσαν
για τους άλλους. Κι όμως εγώ, κάνοντας νεύμα στον καθένα,
έδειξα πως δεν πρέπει να θρηνούν˙ προστάζοντας αμέσως,
μόλις φορτώσουν τα πολλά καλόμαλλα βοσκήματα στο πλοίο,
να ξανοιχτούμε ευθύς στην αλμυρή τη θάλασσα.
Εκείνοι ανέβηκαν αμέσως, κάθισαν στα ζυγά και, καθισμένοι στη σειρά,
με τα κουπιά χτυπούσαν την αφρισμένη θάλασσα.
Πήραμε κάποια απόσταση, τόση ωστόσο που ν’ ακούγεται η φωνή,
κι εγώ φώναξα τότε προς τον Κύκλωπα χλευάζοντας:
«Κύκλωπα, δεν σου έμελλε να πέσεις σε δειλό αρχηγό,
που πήγες κι έφαγες στη θολωτή σπηλιά σου τους συντρόφους του
μ’ άγρια βία˙ έπρεπε να πληρώσεις με το παραπάνω τα τόσα
ανόσια έργα σου. Άσπλαχνε εσύ, που δεν φοβήθηκες, μέσα στο σπίτι σου,
τους ξένους να καταβροχθίσεις˙ γι’ αυτό και σε τιμώρησαν,
ο Δίας κι οι θεοί».
Έτσι του μίλησα, κι αυτός χολώθηκε μέσα του πιο πολύ.
Κόβει λοιπόν μια κορυφή ψηλού βουνού και πάνω μας την ρίχνει˙
ο βράχος έπεσε μπροστά απ’ το καράβι με τη γαλάζια πλώρη,
ακόμη λίγο και θα σύντριβε του τιμονιού την άκρη.
Φουρτούνιασε στο πέσιμο του βράχου η θάλασσα, το κύμα
αγρίεψε και πίσω γύρισε απ’ τ’ ανοιχτά, το πλοίο παρασύροντας
προς τη στεριά — πήγαμε να καθίσουμε στην άμμο.
Όμως εγώ, στα χέρια πιάνοντας μακρύ κοντάρι,
έσπρωξα πάλι το καράβι προς τα μέσα˙ συγχρόνως φώναξα τους συντρόφους,
τους παραγγέλλω στα κουπιά να πέσουν, για να γλιτώσουμε απ’ το κακό
— κουνώντας το κεφάλι μου τους έδινα ρυθμό
κι αυτοί σκυμμένοι στα κουπιά κωπηλατούσαν.
Όταν πια σχίζοντας το κύμα βρεθήκαμε σ’ απόσταση απ’ την ακτή,
πες δυο φορές μακρύτερα από πριν, θέλησα πάλι
να στραφώ στον Κύκλωπα˙ μόλο που γύρω μου οι σύντροφοί μου γύρευαν
πώς θα με κρατήσουν με λόγια μαλακά, καθένας από μέρους του:
«Σκληρέ κι αλύγιστε, τι σ’ έπιασε και προκαλείς ένα θεριό,

που τώρα μόλις, ρίχνοντας βράχο στ’ ανοιχτά,
έφερε πίσω το καράβι στη στεριά, κι είπαμε: έφτασε το τέλος!
Αν κάποιος πάλι του μιλούσε δυνατά, αν άκουγε εκείνος τη φωνή του,
σίγουρα θα μας τσάκιζε όλων τις κεφαλές, θα σύντριβε τα καραβίσια ξύλα,
ρίχνοντας πάνω μας βράχο τραχύ και μυτερό —
αφού μπορεί ακόμη να μας φτάσει».
Έτσι μου μίλησαν˙ όμως δεν μπόρεσαν ν’ αλλάξουν το περήφανό μου θάρρος.
Γυρνώντας τότε προς το μέρος του, φώναξα εγώ πνιγμένος στον θυμό:
«Κύκλωπα, αν κάποιος κάποτε απ’ τους θνητούς ανθρώπους
ρωτήσει ποιος σου χάλασε το μάτι, ποιος σε τύφλωσε,
να πεις ο Οδυσσεύς μου το ’βγαλε, ο πορθητής,
γιος του Λαέρτη, που έχει το σπιτικό του στην Ιθάκη».
Ακούγοντας τον λόγο μου, βαριά αναστέναξε μιλώντας:
«Αλίμονό μου, νά λοιπόν που τα παλιά μαντεύματα αληθεύουν˙
ήτανε κάποτε στα μέρη μας ένας σπουδαίος και μεγάλος μάντης,
ο Ευρυμίδης Τήλεμος, με μαντοσύνη προικισμένος,
ως τα βαθιά του τα γεράματα μαντεύοντας στους Κύκλωπες.
Αυτός τα πάντα μού προφήτεψε, όσα στο μέλλον θα συμβούν,
πως θα χαθεί το φως μου από το χέρι κάποιου Οδυσσέα.
Χρόνια περίμενα έναν άντρα μέγα κι όμορφο
να φτάσει εδώ, που να ’χει πάνω του αντρεία μεγάλη˙
μα τώρα κάποιος αχαμνός, ασήμαντος και λίγος,
μου χάλασε το μάτι, αφού πρώτα με νάρκωσε με το κρασί του.
Αλλά, Οδυσσέα, έλα, κόπιασε εδώ, να πάρεις
το δώρο σου φιλόξενο˙ από τον ξακουσμένο Κοσμοσείστη θα γυρέψω
την επιστροφή σου. Είμαι δικός του γιος, κι αυτός το δέχεται
πως είναι ο πατέρας μου. Ο ίδιος μόνο, αν το θελήσει, μπορεί
να με γιατρέψει˙ άλλος κανείς απ’ τους μακάριους θεούς
μήτε κι απ’ τους θνητούς ανθρώπους».
Τελειώνοντας αυτός τον λόγο του, εγώ αμέσως του αποκρίθηκα:
«Άμποτε να μπορούσα να κόψω για καλά και τη ζωή και την πνοή σου,
κι έτσι τυφλό στον κάτω κόσμο να σε στείλω˙
γιατί το μάτι σου κανείς δεν θα γιατρέψει, καν ο Κοσμοσείστης».
Έτσι του μίλησα, κι αυτός, τα χέρια του υψώνοντας στον έναστρο ουρανό,
ευχήθηκε στον μέγα Ποσειδώνα:
«Επάκουσέ με, Ποσειδών με την κατάμαυρή σου κόμη, εσύ κρατάς
τη γη στα χέρια σου˙ δώσε ποτέ να μη γυρίσει στην πατρίδα του

ο πορθητής της Τροίας Οδυσσεύς, γιος του Λαέρτη, που έχει
το σπιτικό του στην Ιθάκη.
Αν όμως είναι το γραφτό του να δει δικούς, να φτάσει
στο καλοχτισμένο σπιτικό του και να πατήσει της πατρίδας του το χώμα,
τότε να επιστρέψει αργά, χάνοντας πρώτα όλους τους συντρόφους,
πάνω σε ξενικό καράβι, και μες στο σπίτι του να βρει
καινούρια πάθη».
Έτσι μιλώντας προσευχήθηκε, και τον συνάκουσε ο θεός
με την κατάμαυρή του χαίτη. Οπότε πάλι ο Κύκλωπας
σήκωσε τώρα βράχο μεγαλύτερο, τον στριφογύρισε με δύναμη ασυγκράτητη,
μετά τον άφησε να φύγει — έπεσε ο βράχος λίγο πιο πίσω
από τη βαθυγάλαζη πλώρη του καραβιού, κόντεψε να συντρίψει
του τιμονιού την άκρη.
Η πέτρα πέφτοντας, φουρτούνιασε τη θάλασσα˙ το κύμα
μάς παρέσυρε μπροστά˙ μας έσπρωξε προς την αντικρινή στεριά.
Στο τέλος όμως φτάσαμε το νησί, όπου και τ’ άλλα τα πλεούμενα,
γερές κουβέρτες, όλα μαζί περίμεναν˙ και γύρω οι σύντροφοι,
πάνω τους καθισμένοι, μας θρηνούσαν, τον ερχομό μας
καρτερώντας ώρα την ώρα.
Μόλις αράξαμε, τραβάμε το καράβι μας στην άμμο
και βγήκαμε στο ακροθαλάσσι πρώτοι.
Ύστερα βγάλαμε απ’ το βαθύ καράβι γίδια και πρόβατα του Κύκλωπα,
και τα μοιράσαμε σωστά — κανείς μη φύγει αδικημένος από τη μοιρασιά.
Για μένα μόνο ξεχωρίζουν οι καλοί μου εταίροι
ένα κριάρι χάρισμα από τα πρόβατα που μοίρασαν˙ αυτό στην αμμουδιά
το σφάζω, θυσία στον Κρονίδη Δία, που τον σκέπουν μαύρα νέφη,
κύριο των πάντων, κι έκαψα τα μεριά˙ όμως δεν δέχτηκε ο θεός
την ιερή μου προσφορά, μόνον μουρμούριζε και συλλογιόταν πώς
να χαθούν όλα τα καλοκούβερτα καράβια, να αφανιστούν
οι τιμημένοι σύντροφοί μου.
Τότε λοιπόν όλη τη μέρα, ώσπου να βασιλέψει ο ήλιος,
μείναμε εκεί, να τρώμε κρέας άφθονο, να πίνουμε γλυκό κρασί.
Κι όταν ο ήλιος έπεσε στη Δύση και το σκοτάδι απλώθηκε παντού,
γείραμε πια να κοιμηθούμε στο ακρογιάλι.
Την άλλη μέρα που ξημέρωσε, ροδίζοντας τον ουρανό η Αυγή,
παρακινώ και παραγγέλλω, οι σύντροφοι στα πλοία
ν’ ανέβουν και να λύσουν τις πρυμάτσες.

Εκείνοι υπάκουσαν κι ανέβηκαν, κάθισαν στα ζυγά και, καθισμένοι
στη σειρά, με τα κουπιά χτυπούσαν την αφρισμένη θάλασσα.
Πήραμε τότε να ανοιχτούμε, με την ψυχή περίλυπη,
χαρούμενοι που δεν μας βρήκε ο χάρος, χάνοντας όμως
τους καλούς συντρόφους.

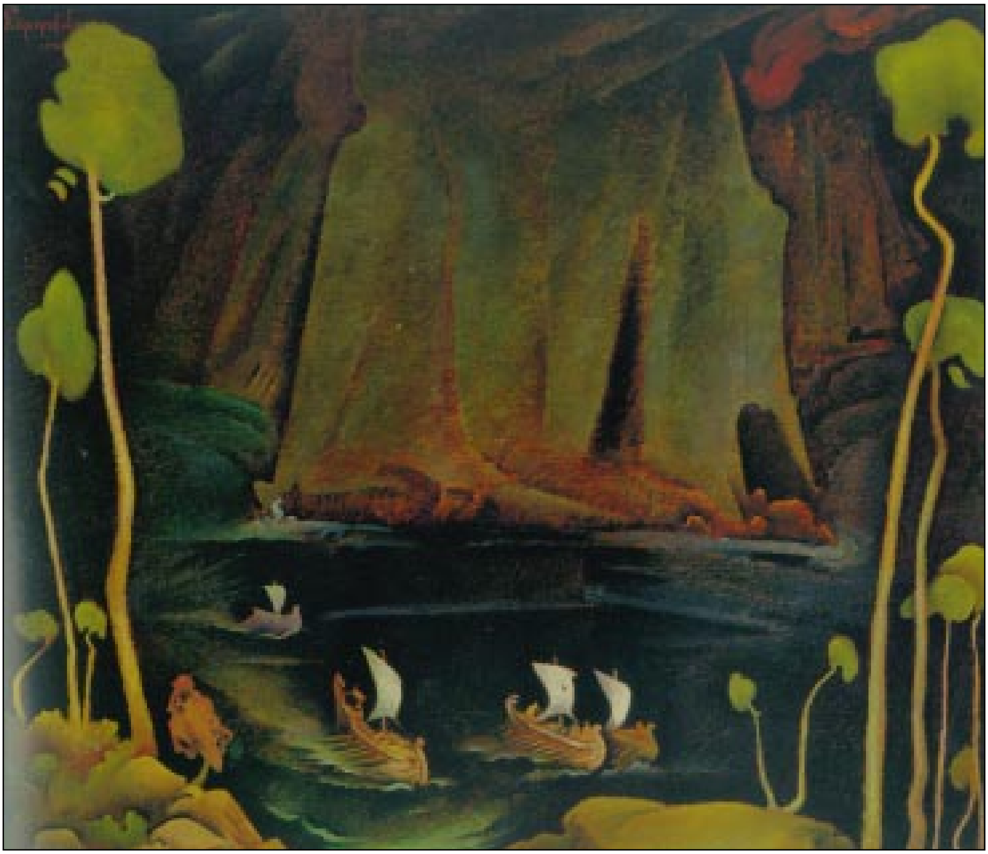

Εικ. 80 Βάλια Σεμερτζίδη «Στη χώρα των Κυκλώπων».
[Ελαιογραφία, 86 x 101 εκ., έργο του 1939 του ζωγράφου Βάλια Σεμερτζίδη (1911-1983), Αθήνα, Πινακοθήκη του δήμου Αθηναίων]

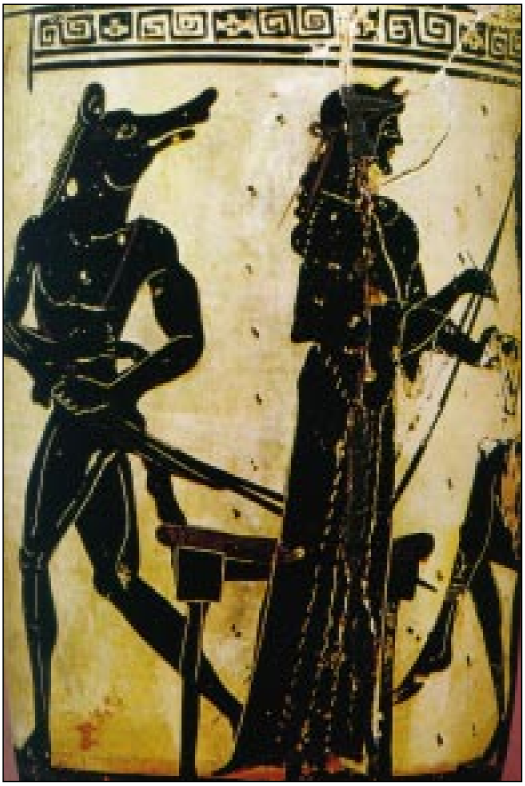

Εικ. 81 Η Κίρκη αναδεύει το μαγικό ποτό, για να το προσφέρει στον Οδυσσέα, ενώ ένας από τους μεταμορφωμένους συντρόφους του απομακρύνεται ανήσυχος.
[Από μελανόμορφη λήκυθο με υπόλευκο φόντο (490-480 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

ραψωδία κ

Τὰ περὶ Αἰόλου καὶ Λαιστρυγόνων καὶ Κίρκης

ραψωδία *κ* 211-582

. . . .

Οδυσσέας και Κίρκη

Την άλλη μέρα ξημερώνοντας, ρόδισε τον ουρανό η Αυγή,
τότε κι εγώ συγκάλεσα τη σύναξη, κι ανάμεσό τους σ’ όλους μίλησα:
«Ακούστε, σύντροφοι, τα λόγια μου, κι ας σας βαραίνουν τόσα πάθη˙
καλοί μου φίλοι, εδώ δεν ξέρουμε πού σκοτεινιάζει και πού φέγγει,
το πού ο φωτοδότης ήλιος δύει κάτω απ’ τη γη, το πού ανατέλλει˙
πρέπει λοιπόν, και γρήγορα, να το σκεφτούμε˙
μπορεί και να μας έλθει τώρα η έμπνευση˙
εμένα ο νους μου πάντως σταματά.
Γιατί, ανεβαίνοντας σε βίγλα απόκρημνη, είδα τριγύρω
ένα νησί, στεφανωμένο από πελάγη ατέρμονα˙
έτσι απλωμένο, μοιάζει χαμηλό˙ κάπου στη μέση πήραν
τα μάτια μου καπνό, σε δάση ανάμεσα και σε πυκνούς δρυμούς».
Ακούγοντας τα λόγια μου, ραγίστηκε η καρδιά τους˙
θυμήθηκαν τα πάθη τους στη Λαιστρυγόνα από τον Αντιφάτη,
του Κύκλωπα τη βία, βάναυση δύναμη ενός ανθρωποφάγου,
και ξέσπασαν σε θρήνο οξύ, έτρεχε ποταμός το δάκρυ˙
αλλά δεν έβγαινε κανένα κέρδος με το τόσο κλάμα.
Τότε κι εγώ, μοιράζοντας στα δύο τους οπλισμένους μου συντρόφους,
τους μέτρησα, κι έβαλα και στις δύο ομάδες αρχηγό˙
στην πρώτη ήμουν αρχηγός εγώ, στην άλλη ο Ευρύλοχος, ωραίος σαν θεός.
Αμέσως κλήρους ρίξαμε σε κράνος χάλκινο, κι όπως το ανακινήσαμε,
έξω πετάχτηκε ο λαχνός του μεγαλόκαρδου Ευρυλόχου.
Ο Ευρύλοχος βγήκε μπροστά, κι ακολουθούσαν οι εικοσιδυό εταίροι
κλαίγοντας˙ κι εμάς όμως μας άφησαν πίσω τους να θρηνούμε.
Βρέθηκαν τότε, μέσα από τις κοιλάδες, στης Κίρκης το παλάτι,
χτισμένο με πελεκητά λιθάρια, σε φυλαγμένο μέρος
που να βλέπει ολόγυρα.
Τους συναπάντησαν εκεί λύκοι ορεσίβιοι, λιοντάρια,
που ήσαν γητεμένα από την ίδια, με τα φαρμακερά βοτάνια που τους έδινε.
Γι αυτό δεν όρμησαν πάνω στους άντρες˙ μόνο σηκώθηκαν

στ. 219 **ανεβαίνοντας σε βίγλα απόκρημνη:** ανεβαίνοντας σε μια ψηλή απόκρημνη τοποθεσία, απ’ όπου μπορεί κανείς να παρατηρήσει μακριά.

στ. 220 **από πελάγη ατέρμονα:** από πελάγη απέραντα.

και πήραν να κουνούν τις μακριές ουρές τους.
Πώς γύρω από τον κύρη τους, που φτάνει από τραπέζι,
μαζεύονται οι σκύλοι του κουνώντας την ουρά τους,
γιατί κάθε φορά κάτι καλό τούς φέρνει να το μασουλήσουν˙
έτσι κι αυτούς λύκοι με νύχια κοφτερά και τα λιοντάρια
τούς τριγύρισαν με την ουρά σεινάμενη˙ εκείνοι όμως
τρόμαξαν από τα τρομερά θεριά που είδαν μπροστά τους.
Έντρομοι στάθηκαν στα πρόθυρα της καλλιπλόκαμης θεάς,
της Κίρκης, που την ακούν μέσα να τραγουδά
με την ωραία φωνή της˙ πήγαινε κι έρχονταν υφαίνοντας
φαντό μεγάλο, αθάνατο, όπως εκείνα τα έργα που οι θεές υφαίνουν —
αραχνοΰφαντα και λαμπερά, χαριτωμένα.
Τότε πήρε τον λόγο πρώτος ο Πολίτης, τους μίλησε σαν αρχηγός —
ήταν ο αγαπημένος σύντροφος μου, έμπιστος κι έντιμος πολύ:
«Καλοί μου φίλοι, κάποια εκεί μέσα πάει κι έρχεται, υφαίνοντας
φαντό μεγάλο˙ κι όπως ωραία τραγουδά, ο αντίλαλος σηκώνεται
παντού στο σπίτι˙ ίσως θεά, ίσως θνητή — είναι καιρός κι εμείς
να την φωνάξουμε».
Μιλώντας έτσι, τους έπεισε φωνάζοντας να την καλέσουν˙
και τότε η Κίρκη, ανοίγοντας θυρόφυλλα λαμπρά, πρόβαλε
και τους προσκαλούσε˙ ανυποψίαστοι όλοι την ακολούθησαν˙
μόνο ο Ευρύλοχος έμεινε πίσω, γιατί φαντάστηκε τι δόλος κρύβεται.
Εκείνη τους πήρε μέσα και τους κάθισε σε θρόνους και σκαμνιά˙

Εικ. 82 Ράιτ Μπάρκερ «Κίρκη».

[Έργο του 1900 του ζωγράφου Ράιτ Μπάρκερ (Wright Barker)]

αμέσως τους ετοίμασε, ανακινώντας σε κρασί της Πράμνου,
τυρί τριμμένο και κριθάλευρο, μέλι χρυσό˙ και μέσα εκεί ανακάτεψε
φαρμακερά βοτάνια, να λησμονήσουν την πατρίδα τους για πάντα.
Κι όπως τους έδωσε να πιουν, το ήπιαν όλο˙ τότε τους χτύπησε
με το ραβδί της και τους έκλεισε στο χοιροστάσι.
Αλλάζοντας, είχαν κεφάλι τώρα γουρουνίσιο, ανάλογη φωνή, σώμα
και τρίχες˙ ο νους τους μόνον έμεινε όπως και πρώτα στέρεος.
Αποκλεισμένοι εκεί θρηνούσαν˙ πάνω στην ώρα η Κίρκη
τούς ρίχνει πρίνους, βαλανίδια και καρπούς κρανιάς, να φαν
όπως τα χαμοκύλιστα γουρούνια.
Στο μεταξύ ο Ευρύλοχος γύρισε πίσω με σπουδή στο μαύρο
γρήγορο καράβι, να πει την είδηση για τους συντρόφους, τι τρομερό
κακό τους βρήκε. Όμως δεν μπόρεσε να ξεστομίσει λέξη,
μόλο που προσπαθούσε˙ ένιωθε την ψυχή του λαβωμένη
απ’ τον μεγάλο πόνο˙ τα μάτια του πλημμυρισμένα από τα δάκρυα,
ήθελε να ξεσπάσει σε θρήνο γοερό.
Κι όταν εμείς όλοι μαζί, κατάπληκτοι, επίμονα ρωτούσαμε
το τι συμβαίνει, τότε επιτέλους ανιστόρησε
τον όλεθρο των άλλων μας συντρόφων:
«Κινήσαμε, όπως πρόσταξες, μέσα στα δάση, Οδυσσέα λαμπρέ,

στ. 264 **ανακινώντας σε κρασί της Πράμνου:** ανακατέβοντας σε κρασί της Πράμνου. Πρόκειται για δυνατό, στυφό μαύρο κρασί, που έβγαινε στην Πράμνο, την οποία άλλοι τοποθετούσαν στην Ικαρία και άλλοι στην περιοχή της Σμύρνης ή της Εφέσου.

Εικ. 83 Η Κίρκη στη μέση κρατά κύλικα με το μαγικό ποτό της. Οι σύντροφοι μεταμορφωμένοι σε λιοντάρι, κάπρους, κριάρι και λύκο. Το κάτω μέρος τους παριστάνεται ανθρώπινο (ίσως για να δηλωθεί ότι διατηρούν ενμέρει την ανθρώπινη φύση και επομένως ότι έχουν συνείδηση της συμφοράς που τους βρήκε). Στα δεξιά διακρίνεται να φεύγει τρομαγμένος ο Ευρύλοχος και στα αριστερά ο Οδυσσέας να πλησιάζει απειλητικός με ήδη γυμνό το ξίφος.

[Από μελανόμορφη κύλικα (του 550 π.Χ. περίπου), Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών]

και στις κοιλάδες βρήκαμε το αρχοντικό ωραίο, χτισμένο
με πελεκημένες πέτρες, σε μέρος φυλαγμένο, που να βλέπει ολόγυρα.
Εκεί πηγαινοέρχονταν κάποια γυναίκα υφαίνοντας φαντό μεγάλο,
που τραγουδούσε με τη δυνατή φωνή της — ίσως θεά, ίσως θνητή˙
αυτοί πήραν να την φωνάζουν, κι όπως την κάλεσαν, εκείνη
αμέσως έξω πρόβαλε, ανοίγοντας θυρόφυλλα που λάμπουν,
και τους προσκάλεσε˙ τότε λοιπόν, όλοι μαζί κι ανυποψίαστοι,
την ακολούθησαν˙ μόνος μου έμεινα πιο πίσω εγώ, γιατί φαντάστηκα
τι δόλος κρύβεται. Και ξαφνικά εξαφανίστηκαν οι πάντες, κανείς
δεν έλεγε να εμφανιστεί˙ παρότι εγώ ώρα πολλή κάθισα εκεί,
προσμένοντας μήπως φανούν».
Μόλις τον λόγο του αποτέλειωσε, ευθύς κι εγώ πέρασα το σπαθί μου,
με τ' ασημένια του καρφιά, γύρω στους ώμους, μέγα, χάλκινο,
φόρεσα και το τόξο μου, κι έδωσα αμέσως εντολή, να μπει ο Ευρύλοχος
μπροστά, στον δρόμο μου οδηγός.
Εκείνος όμως, πιασμένος με τα δύο του χέρια από τα γόνατά μου,
ολοφυρόμενος παρακαλούσε, κι έτσι μου μίλησε με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά.
«Μην επιμένεις, άθελά μου, να με πας εκεί, θεών βλαστάρι˙ μόνο άφησέ με
εδώ να μείνω. Γιατί το ξέρω, μήτε του λόγου σου θα ξαναρθείς, μήτε
κανέναν άλλο σύντροφο θα φέρεις πίσω˙ γι' αυτό καλύτερα, όσοι απομείναμε,
το γρηγορότερο να φύγουμε˙ καιρός ακόμη, κι ίσως έτσι
ξεφύγουμε τη μαύρη μέρα».
Είπε όσα είπε˙ αλλά κι εγώ του ανταποκρίθηκα μιλώντας:
«Ευρύλοχε, αφού το θέλεις, μείνε εδώ σ' αυτόν τον χώρο,
με το φαΐ και το πιοτό σου, πλάι στο καράβι, μελανό και κοίλο˙
όμως εγώ θα πάω εκεί˙ η ανάγκη με προστάζει αδήριτη».
Μ' αυτά τα λόγια, πήρα να ξεμακραίνω από το πλοίο
κι από το περιγιάλι˙ αλλά όταν πια, περνώντας μέσα από ιερές κοιλάδες,
πλησίαζα το μέγα αρχοντικό της Κίρκης, με τα πολλά φαρμάκια της,
τότε, την ώρα που είχα φτάσει πια στο σπίτι, με συναπάντησε
ο Ερμής με το χρυσό ραβδί του˙ πήρε την όψη εφήβου,
που μόλις χνούδισε το γένι του, κι η πρώτη νιότη λάμπει
πάνω του με πάσα χάρη.
Σφίγγει λοιπόν το χέρι μου, σχημάτισε τα λόγια του, και μίλησε:

στ. 309 **η ανάγκη με προστάζει αδήριτη:** η ανάγκη με προστάζει και δεν μπορώ να κάνω αλλιώς.

«Πού πας και πάλι, δύστυχε, μόνος σ’ απόμερες κορφές
χώρας που δεν την ξέρεις; ενώ οι μισοί σου σύντροφοι στης Κίρκης
παγιδεύτηκαν, μαζί με τα γουρούνια, κλεισμένοι
σε περίφρακτους κρυψώνες. Ή μήπως ήλθες να τους λευτερώσεις;
Λοιπόν σ’ το λέω, μήτε ο ίδιος θα γυρίσεις πίσω˙
εδώ θα μείνεις, όπου βρίσκονται κι οι άλλοι.
Δώσε ωστόσο προσοχή, υπόσχομαι να σε γλιτώσω, να σε σώσω˙
να, πάρε αυτό, καλό βοτάνι˙ να το κρατάς, όταν θα μπεις
στο αρχοντικό της Κίρκης˙ μπορεί και να γλιτώσεις το κεφάλι σου
από την ώρα την κακιά.
Και θα σου πω όλα της Κίρκης τα πανούργα σχέδια˙
θα φτιάξει να σου δώσει πηχτό σιρόπι˙ μέσα στην ψίχα του
θα ρίξει τα φαρμάκια της˙ κι όμως μ’ αυτό δεν θα μπορέσει
να σε γητέψει εσένα˙ γιατί δεν θα το αφήσει να δράσει το άλλο,
το καλό βοτάνι, όποιο σου δίνω εγώ — το πώς σου το εξηγώ καταλεπτώς.
Μόλις η Κίρκη πάει να σε χτυπήσει μ’ εκείνο το πολύ μακρύ ραβδί της,
τότε κι εσύ σύρε το κοφτερό σπαθί απ’ τον μηρό σου,
χίμηξε καταπάνω της, της Κίρκης, σάμπως και να ’θελες να την σκοτώσεις.

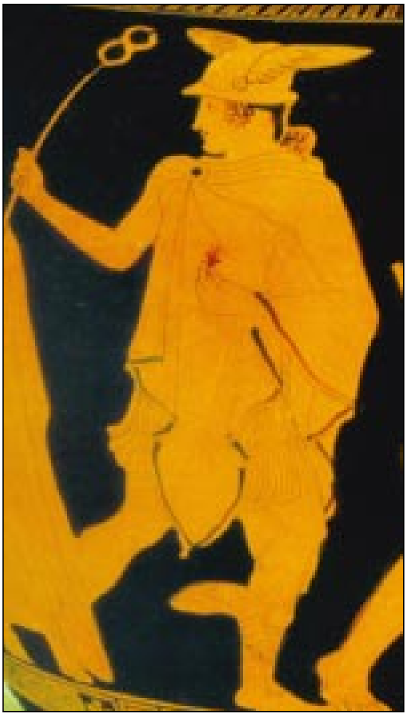

Εικ. 84 Ο Ερμής αγγελιαφόρος. Στο χέρι του κρατά ένα λουλούδι, δώρο του Διός προς την Πανδώρα.

[Από ερυθρόμορφο κρατήρα (γύρω στο 450 π.Χ.), Οξφόρδη, Μουσείο Ashmolean]

Εκείνη τότε, από τον τρόμο της, θα σε καλέσει να την κοιμηθείς˙
εσύ μην αρνηθείς να πέσεις στο κρεβάτι μιας θεάς,
αν πράγματι το θες να λευτερώσει τους συντρόφους, αλλά
να δείξει και σε σένα τη φροντίδα της.
Πιο πριν ωστόσο να την βάλεις να ορκιστεί τον μέγαν όρκο των μακάρων,
πως άλλο πια δεν θα σκεφτεί βαρύ κακό εναντίον σου˙
μήπως την ώρα που θα γυμνωθείς, σε κάνει ανήμπορο κι ανίκανο».
Τελειώνοντας, μου δίνει το καλό βοτάνι του ο Αργοφονιάς,
που το ανέσπασε απ’ τη γη και μου εξήγησε τη φύση του˙
στη ρίζα του ήταν μελανό, αλλά το άνθος του άσπρο σαν το γάλα˙
μώλυ το ονομάζουν οι θεοί, δύσκολο όμως να το ξεριζώσουν με τα χέρια
άνθρωποι θνητοί — για τους αθάνατους είναι τα πάντα δυνατά.
Στο μεταξύ ο Ερμής ανέβαινε ψηλά στον Όλυμπο, περνώντας
μέσα από τα δάση του νησιού˙ τότε κι εγώ
τράβηξα για της Κίρκης το παλάτι κι, όπως εβάδιζα,
ανήσυχη πολύ τρικύμιζε η ψυχή μου.
Σταμάτησα μπροστά στο πρόθυρο της καλλιπλόκαμης θεάς,
κι εκεί στημένος φώναξα δυνατά˙ ακούγοντας τη δυνατή φωνή μου,
πρόβαλε έξω η θεά, με προσκαλούσε, ανοίγοντας θυρόφυλλα που λάμπουν.
Την ακολούθησα, κι ας ήμουν με βαριά καρδιά˙ μ’ επήρε εκείνη μέσα
και με κάθισε σε θρόνο —καρφιά ασημένια,
όμορφα στολισμένος— μ’ ένα σκαμνί κάτω απ’ τα πόδια μου.
Κι αμέσως φτιάχνει το δικό της μείγμα σε κούπα ολόχρυση,
για να το πιω, ρίχνοντας μέσα το φαρμάκι της —
έκλωθε ακόμη ο νους της το κακό.
Μου το ’δωκε, το ρούφηξα, όμως δεν μπόρεσε να με γητέψει˙
οπότε με χτυπά με το ραβδί της, κι είπε την προσταγή της:
«Σύρε κι εσύ τώρα στο χοιροστάσι, να κυλιστείς με τους συντρόφους σου».
Το ξόρκι της τελειώνοντας, τραβώ κι εγώ απ’ τον μηρό μου
κοφτερό σπαθί και χίμηξα πάνω στην Κίρκη, σάμπως
και να ’θελα να την σκοτώσω.
Εκείνη τότε ανέκραξε φωνή μεγάλη και, πέφτοντας στα γόνατά μου,
πήρε να λέει ολοφυρόμενη τα λόγια της, που πέταξαν σαν τα πουλιά:
«Ποιος είσαι τέλος πάντων; έρχεσαι από πού; ποια η πατρίδα σου;
ποιοι οι γονείς σου; Γιατί θαυμάζω κι απορώ
που δεν μαγεύτηκες, μόλο που ήπιες το φαρμάκι μου —
τούτο το βότανο, που άλλος κανείς δεν θα μπορούσε να το αντέξει,
μόλις το πιει ή κι αν περάσει μόνο το φράγμα των δοντιών του.
Όμως τον νου σου εσένα δεν τον πιάνουν μάγια.

Λέω λοιπόν πως είσαι ο Οδυσσεύς, εκείνος ο πολύτροπος˙ πάντα
μου το ’λεγε πως θα ’ρθεις ο χρυσόραβδος θεός που σκότωσε τον Άργο,
γυρίζοντας από την Τροία, σ’ ένα καράβι μαύρο.
Αλλά κρατήσου τώρα, βάλε στη θήκη το σπαθί σου, ν’ ανέβουμε
κι οι δύο στην κλίνη μου, τα σώματά μας να σμίξουν στο κρεβάτι,
με την αγάπη να δεθούμε μεταξύ μας».
Έτσι μου μίλησε, αλλά κι εγώ της αποκρίθηκα μ’ αυτά τα λόγια:
«Κίρκη, πώς με καλείς μαζί σου να φανώ καλός;
όταν, μέσα στο σπίτι σου, έκανες τους εταίρους μου γουρούνια,
τώρα κι εμένα με κρατείς γυρεύοντας, με δόλιο σχέδιο,
στην κάμαρή σου να με παρασύρεις, να με ανεβάσεις στο κρεβάτι σου,
ώστε γυμνόν, να μ’ έχεις κι ανήμπορο κι ανίκανο.
Όχι, δεν θα δεχόμουν ν’ ανεβώ στην κλίνη σου, αν πρώτα
δεν συγκατανεύσεις, μια θεά, τον μέγαν όρκο να ορκιστείς,
πως πια δεν θα σκεφτείς άλλο κακό εις βάρος μου».
Αυτά της είπα, κι έδωσε τον όρκο που της ζήτησα.
Και μόνον όταν πρόφερε και τέλειωσε τον όρκο της,
ανέβηκα κι εγώ σ’ εκείνην την περίκαλλη κλίνη της Κίρκης.

Εικ. 85 Τζ. Γ. Γουοτερχάουζ «Η Κίρκη προσφέρει την κούπα στον Οδυσσέα».

[Έργο του 1891 του Βρετανού ζωγράφου Τζον Γουίλιαμ Γουοτερχάουζ (John William Waterhouse, 1849-1917), Πινακοθήκη της πόλης Oldham της Αγγλίας]

Στο μεταξύ κυκλοφορούσαν, συγυρίζοντας το σπίτι, θεραπαινίδες —
τέσσερις, που τις είχε η Κίρκη στο αρχοντικό, να την υπηρετούν˙
όλες τους γεννημένες σε πηγές, άλση κι αγνά ποτάμια,
που χύνονται στη θάλασσα.
Έβαλε τότε η μία πάνω στους θρόνους πάνω όμορφα στρωσίδια,
πορφυρά, απλώνοντας λινό πανί από κάτω.
Η άλλη στήνει, μπρος στους θρόνους, αργυρά τραπέζια,
και πάνω τοποθέτησε μαλαματένια κάνιστρα.
Η τρίτη το κρασί κερνούσε, γλυκόπιοτο σαν μέλι, σ' έναν κρατήρα
ασημωμένο, και μοίραζε κούπες χρυσές.
Η τέταρτη κουβάλησε νερό κι άναψε δυνατή φωτιά κάτω
από τον μεγάλο τρίποδα, για να ζεστάνει το νερό.
Κι όταν, στο χάλκωμα που γυάλιζε, κόχλασε το νερό,
με κατεβάζει στον λουτρό για να με λούσει˙ γλύκανε το καυτό νερό
απ' τον μεγάλο τρίποδα, με δροσερό, κι ύστερα το 'χυνε
στους ώμους και στην κεφαλή μου, τα μέλη μου ν' ανακουφίσει
από τον κάματο, που βάραινε και την ψυχή μου.
Τελειώνοντας με το λουτρό, ύστερα μ' άλειψε καλότατα με λάδι,
μου πέρασε ωραία χλαμύδα και χιτώνα,
και με οδηγούσε μέσα, σε θρόνο να καθίσω μ' αργυρά καρφιά,
όμορφα στολισμένον, σέρνοντας και σκαμνί,
για ν' ακουμπώ τα πόδια μου.
Τότε κι η παρακόρη φέρνει σ' ολόχρυσο ωραίο κανάτι
νερό που το 'ριχνε πάνω στην αργυρή λεκάνη, τα χέρια μου
να νίψω, κι έσυρε αμέσως πλάι μου τραπέζι αστραφτερό.
Οπότε σίμωσε κι η σεβαστή οικονόμος, προσφέροντας ψωμί
κι άλλα πολλά εδέσματα, ό,τι καλό τής βρέθηκε, να μας φιλέψει.
Και με καλεί να φάω, όμως εγώ μ' ανόρεχτη ψυχή καθόμουν˙
έτρεχε ο νους μου αλλού, φοβόμουν πως θα γυρίσουν όλα στο κακό.
Η Κίρκη ωστόσο που με πρόσεξε, να κάθομαι άπραγος,
να μην απλώνω καν τα χέρια μου στο φαγητό, και να με πνίγει
θλίψη πένθιμη, ήλθε κοντά μου και μου μίλησε,
με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Πώς κάθεσαι, Οδυσσέα, άναυδος σάμπως και να 'σουνα μουγγός;
τρώγεσαι μέσα σου, και δεν αγγίζεις φαγητό μήτε πιοτό.
Ίσως φαντάζεσαι πως πλέκεται κανένας άλλος δόλος˙ όμως δεν πρέπει
να φοβάσαι πια˙ αφού σου ορκίστηκα, και μάλιστα
μεγάλον όρκο κι απαράβατο».

Στον λόγο της αμέσως αποκρίθηκα με τα δικά μου λόγια:
«Ω Κίρκη, πες, ποιος άνθρωπος, αν είναι τίμιος,
θα το άντεχε, στο στόμα του να βάλει φαΐ ή πιοτό,
πριν δει λευτερωμένους τους συντρόφους του, προτού
τους αντικρίσει πάλι με τα μάτια του;
Αν όμως μίλησες ειλικρινά και θέλεις πράγματι να φάω, να πιω,
τότε λευτέρωσέ τους, να τους δουν τα μάτια μου
τους τιμημένους μου συντρόφους».
Έτσι της μίλησα˙ κι εκείνη αμέσως βγαίνει από την αίθουσα,
στο χέρι της κρατώντας το ραβδί της˙ άνοιξε τα πορτόφυλλα
στο χοιροστάσι και τους έφερε έξω — κι αυτοί να μοιάζουν
σιτευτά γουρούνια εννιάχρονα.
Απέναντι της, ένας-ένας στάθηκαν, κι εκείνη
περνούσε ανάμεσά τους κι άλειφε στον καθένα το αντιφάρμακο.
Και να, τους πέφτουν απ’ τα μέλη τους οι τρίχες — αυτές που φύτρωσαν
με το καταραμένο βότανο, που τους το έδωσε η δεσποσύνη Κίρκη.
Έγιναν άνθρωποι ξανά, τώρα πιο νέοι, παρότι πριν,
πολύ πιο ωραίοι, πιο μεγαλόσωμοι, που να τους βλέπεις και να χαίρεσαι.
Αμέσως με αναγνώρισαν, κι έπλεξε ο καθένας τους το χέρι του
στο χέρι μου. Όλους μάς συνεπήρε τότε θρήνος νοσταλγικός,
ολόγυρα το σπίτι αντιλαλούσε δυνατό το κλάμα μας,
τόσο που μας συμπόνεσε συγκινημένη κι η θεά.
Στάθηκε πλάι μου, πολύ κοντά, και με προσφώνησε η μεγαλόπρεπη θεά:
«Βλαστάρι του Διός εσύ, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
πήγαινε τώρα αμέσως στο γρήγορο καράβι, εκεί στο περιγιάλι
της θαλάσσης, και πρώτα-πρώτα τραβήξετε το πλοίο στη στεριά˙ μετά,
όσα αγαθά κατέχετε κι όλα τα σύνεργά σας, τα φέρνετε μες στις σπηλιές˙
έπειτα, ξαναγυρίζοντας εδώ, πάρε μαζί σου
και τους άλλους καλούς συντρόφους».
Έτσι μου μίλησε, κι εμένα ησύχασε η γενναία καρδιά μου˙
κίνησα αμέσως να προφτάσω το ταχύ καράβι, στο περιγιάλι
της θαλάσσης, όπου τους βρήκα εκεί στο γρήγορο πλεούμενο,
τους τιμημένους μου συντρόφους, οικτρά να ολοφύρονται,
χύνοντας μαύρο δάκρυ.
Πώς τα μικρά δαμάλια στους αγρούς περικυκλώνουν τις γελάδες,
όταν αυτές κοπάδι φτάνουν, απ’ τη βοσκή τους χορτασμένες, πίσω
στον στάβλο˙ κι εκείνα γύρω τους όλα χοροπηδούν˙ δεν τα χωρούν
οι μάντρες πια, με δυνατά μουγκανητά πώς τριγυρίζουν

τις μανάδες τους˙ έτσι κι εκείνοι εμένα, όταν μ’ αντίκρισαν,
έπεσαν πάνω μου χύνοντας δάκρυα χαράς.
Φαντάστηκαν με της ψυχής τα μάτια,
πως ήταν σαν να γύρισαν στην ίδια την πατρίδα τους,
στην πόλη τη δική τους της τραχιάς Ιθάκης,
όπου γεννήθηκαν κι όπου ανατράφηκαν.
Ολοφυρόμενοι τότε μου μίλησαν με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Με τον δικό σου νόστο, του Διός βλαστάρι, τόση η χαρά που νιώσαμε,
σάμπως οι ίδιοι στην Ιθάκη να γυρίσαμε, πίσω στην πατρική μας γη.
Ωστόσο μην αργείς, ιστόρησέ μας τον χαμό των άλλων μας συντρόφων».
Στον λόγο τους εγώ αποκρίθηκα, με λόγια τώρα μαλακά:
«Πρώτο και κύριο, να τραβήξουμε το πλοίο στη στεριά˙ ύστερα
όσα αγαθά μάς έμειναν, όλα τα σύνεργά μας, να τα ασφαλίσουμε
σε κοντινές σπηλιές.
Εσάς τους ίδιους συμβουλεύω να βιαστείτε, ελάτε πίσω μου,
κανείς μη λείψει, για να αντικρίσετε τους άλλους μας συντρόφους,
πώς τρων και πίνουν στο μέγα αρχοντικό της Κίρκης˙
αφού τους περισσεύουν τα αγαθά κι ως ένα χρόνο».
Έτσι τους μίλησα, κι εκείνοι αμέσως με τα λόγια μου συμφώνησαν˙
μόνο ο Ευρύλοχος ήθελε να τους συγκρατήσει τους συντρόφους όλους˙
γι’ αυτό τους μίλησε με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Ταλαίπωροι, πού πάμε; ποιο το κακό που σας τραβά,
και θέλετε να μπείτε μέσα στις κάμαρες της Κίρκης;
όπου, σας λέω, θα μας κάνει όλους γουρούνια ή λύκους ή λιοντάρια,
θα γίνουμε με το στανιό οι φύλακες του αρχοντικού της.
Όπως το έπραξε κι ο Κύκλωπας˙ τότε που οι σύντροφοί μας
μπήκανε στο μαντρί του, και πίσω τους απόκοτος ο Οδυσσεύς˙
γιατί δικό του λάθος ήταν, που αφανίστηκαν εκείνοι».
Ακούγοντας τα λόγια του, μέσα μου τότε ταλαντεύθηκα
αν έπρεπε να σύρω το μακρύ σπαθί μου από το στιβαρό μερί μου˙
κόβοντας το κεφάλι του, να το άφηνα να κυλιστεί στο χώμα,
κι ας ήταν άνθρωπος πολύ δικός˙ οι σύντροφοί μου όμως
με συγκρατούσαν με μειλίχια λόγια, καθένας από μόνος του κι όλοι μαζί:
«Διογέννητε, ας τον αφήσουμε λοιπόν, αν συμφωνεί κι η θέλησή σου,
εδώ να μείνει στο καράβι, να ’χει του καραβιού τη φύλαξη˙
όσο για μας, εσύ μπροστά, κι εμείς πηγαίνουμε
στο μέγα αρχοντικό της Κίρκης».
Μιλώντας, πήραν κιόλας να ανεβαίνουν, πίσω αφήνοντας

πλοίο και θάλασσα˙ αλλά κι ο Ευρύλοχος δεν ξέμεινε
μόνος του στην κοιλιά του καραβιού˙ μας ακολούθησε, γιατί
τον φόβισε η τρομερή απειλή μου.
Την ίδια ώρα στο παλάτι της η Κίρκη καλά τους έλουζε
τους άλλους μου συντρόφους, τους άλειψε με πλούσιο λάδι,
τους φόρεσε χλαίνες σγουρές, τους έβαλε χιτώνες,
κι έτσι καλά τους βρήκαμε όλους στο τραπέζι, μέσα στην αίθουσα.
Μόλις μας είδαν, ανταμώθηκαν και μεταξύ τους αντικρίστηκαν,
ξεσπούν σε θρήνο κι οδυρμό, κι όλο το σπίτι στέναζε.
Εκείνη τότε πλάι μου στάθηκε, πολύ κοντά, κι έτσι μου μίλησε

Εικ. 86 Κ. Γραμματόπουλου «Ο Οδυσσέας στην Κίρκη».
[Ξυλογραφία (1957) του χαράκτη Κώστα Γραμματόπουλου (γενν. 1916)]

η μεγαλόπρεπη θεά:
«Διογέννητε, γιε του Λαέρτη, Οδυσσέα πολύτροπε,
το θαλερό σας κλάμα άλλο πια μην παροξύνετε˙ ω ναι, ξέρω καλά
και μόνη μου τα πάθη και τα άλγη σας στο απέραντο ψαρίσιο πέλαγο,
και στη στεριά το πόσο σας τυράννησαν οι εχθροί σας.
Και μολοντούτο, λέω τώρα να χαρείτε˙ φάτε ψωμί, πιείτε κρασί,
ώσπου να στυλωθείτε πάλι και το θάρρος σας να βρείτε˙
όπως και τότε που θα αφήνατε πρώτη φορά το πατρικό σας χώμα
της τραχιάς Ιθάκης˙ όχι όπως τώρα, που βαρύθυμοι, στον πόνο σας
δοσμένοι, θυμάστε μόνο τους παραδαρμούς της θάλασσας˙
καν δεν αφήνετε να ευφρανθεί η ψυχή σας, με τόσα αλήθεια
βάσανα που σας βαραίνουν».
Έτσι μας μίλησε, κι ησύχασε η περήφανη ψυχή μας.
Εκεί, λοιπόν, μέρες ατέλειωτες, ώσπου να κλείσει χρόνος,
μείναμε κι ευφραινόμαστε μ’ άφθονο κρέας και γλυκό κρασί.
Αλλ’ όταν κύλησε η χρονιά, κι αλλάζοντας οι εποχές,
λιγόστεψαν και τα φεγγάρια˙ όταν γυρίζοντας ο κύκλος, τέλειωσαν
οι μακρές ημέρες, τότε με φώναξαν παράμερα κι έτσι μου μίλησαν
οι τίμιοι σύντροφοί μου:
«Αλόγιστε, καιρός πια να σκεφτείς και την πατρίδα˙
αν είναι από θεού γραμμένο να σωθείς και πίσω να γυρίσεις
στο σπιτικό σου το καλόχτιστο, στην πατρική σου γη».
Μ’ αυτά τα λόγια τους κλονίστηκε περήφανη η ψυχή μου.
Έτσι τη μέρα εκείνη ολόκληρη, ώσπου να δύσει ο ήλιος,
μείναμε κι ευφραινόμαστε μ’ άφθονο κρέας και γλυκό κρασί˙
όταν ο ήλιος όμως έδυσε κι έπεσε το βαθύ σκοτάδι,
οι σύντροφοί μου πήγαν να πλαγιάσουν στις ισκιωμένες
κάμαρες του παλατιού.
Όμως εγώ στην κλίνη την περίκαλλη της Κίρκης βρέθηκα,
κι εκεί γονατιστός παρακαλούσα, με τη θεά ν’ ακούει τη φωνή μου˙
την φώναξα με τ’ όνομά της και μιλώντας
τα λόγια μου πετούσαν σαν πουλιά:
«Ω Κίρκη, την υπόσχεσή σου κάνε πράξη, όπως και το υποσχέθης,
πως θα με στείλεις πίσω στην πατρίδα μέσα μου πια η ψυχή μου
πεταρίζει, όσο και των συντρόφων μου˙ που μου σπαράζουν
την καρδιά θρηνώντας, όταν εσύ κάπου και λίγο απομακρύνεσαι».
Ακούγοντας τα λόγια μου, αμέσως μου αποκρίθηκε η μεγαλόπρεπη θεά:
«Βλαστάρι των θεών, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,

αν δεν το θέλετε, κι εγώ δεν θέλω κι άλλο να μείνετε σ’ αυτό το σπίτι˙
όμως σας μέλλεται μια άλλη οδός, που να την φέρετε σε πέρας˙
γιατί σας πρέπει πρώτα να φτάσετε στου Άδη το παλάτι,
εκεί που ανήμερη κι η Περσεφόνη κατοικεί˙
να πάρετε χρησμό απ’ του Θηβαίου Τειρεσία την ψυχή,
του μάντη εκείνου του τυφλού, που η γνώση του ακέραιη πάντα μένει˙
γιατί, ακόμη κι όταν πέθανε, η Περσεφόνη του άφησε τον νου του ανέπαφο,
μόνος αυτός να ’ναι στα σύγκαλά του και να σκέφτεται˙ οι άλλοι όμως
περιφέρονται άδειες σκιές».
Έτσι μου μίλησε, εμένα ωστόσο ράγισε η καρδιά μου˙
θρηνούσα καθισμένος στο κρεβάτι της, δεν ήθελε η ψυχή μου
άλλο να ζω, και πώς να δω το φως του ήλιου!
Και μόνον όταν, σαν κουβάρι κυλισμένος, χόρτασα πια το κλάμα μου,
πήρα τον λόγο και την ρώτησα:
«Ω Κίρκη, ποιος του δρόμου μας θα γίνει κυβερνήτης;
γιατί θαρρώ στον Άδη, ως τώρα, άλλος κανείς δεν έφτασε
με μελανό καράβι».
Ακούγοντας τα λόγια μου, αμέσως μου αποκρίθηκε η μεγαλόπρεπη θεά:
«Βλαστάρι των θεών, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
να μη σε βασανίζει ποιος θα κυβερνήσει το καράβι σου˙
να στήσεις μόνο το κατάρτι, να ανοίξεις τα λευκά πανιά,
και φτάνει˙ το πλοίο θα αρμενίσει με του βοριά το φύσημα.
Κι όταν με το καράβι σου περάσεις πέρα ως πέρα τον Ωκεανό,
όπου θα δεις μια χαμηλήν ακτή κι άλση της Περσεφόνης,
με σκούρες και μεγάλες λεύκες, ιτιές που δεν προφταίνουν να καρπίσουν —
εκεί εμπιστεύσου το πλεούμενο στον ίδιο τον Ωκεανό,
με τις βαθιές του δίνες˙ εσύ τον δρόμο τράβηξε
για το άραχλο παλάτι του Άδη (...)».

....

στ. 557-8 **στου Άδη το παλάτι, / εκεί που ανήμερη κι η Περσεφόνη κατοικεί:** Για τον Άδη (Πλούτωνα) βλ. τα σχόλια στους στίχους *α* 53 και *α* 73. Η Περσεφόνη ήταν κόρη του Δία και της Δήμητρας, βασίλισσα του Κάτω κόσμου. Ο Άδης, για να την κάνει σύζυγό του, την απήγαγε από την μητέρα της. Βλ. Παράρτημα σ. 463, εικ. 1.7.

Εικ. 87 Ο Οδυσσέας συνομιλεί με τη σκιά του Τειρεσία στον Άδη.
[Ρωμαϊκό ανάγλυφο σε μάρμαρο (1ος αι. π.Χ.), Παρίσι, Μουσείο Λούβρου]

ραψωδία λ

Νέκυια

ραψωδία λ 1-54, 92-250 και 369-607

ο Οδυσσέας στον Άδη – ο Οδυσσέας συνομιλεί με τον Τειρεσία και την Αντίκλεια

Όταν σε λίγο κατεβήκαμε στη θάλασσα, στο πλοίο,
πρώτη μας μέριμνα να σύρουμε το πλοίο στο αλμυρό, θείο νερό˙
όπου και στήσαμε κατάρτι και πανιά στο μαύρο μας καράβι,
μέσα τα πρόβατά μας φέραμε, τέλος κι εμείς βρεθήκαμε επάνω
στο πλεούμενο, με την καρδιά βαριά, χύνοντας μαύρο δάκρυ.
Για χάρη μας, ωστόσο, πίσω στο κυανόπρωρο καράβι,
στέλνει τον ούριο άνεμο, που τα πανιά φουσκώνει, καλό μας σύντροφο,
η Κίρκη καλλιπλόκαμη, θεά που δέος φέρνει, με την ανθρώπινη μιλιά της.
Κι αφού πάνω στο πλοίο τ’ άρμενα, ένα προς ένα, τα φροντίσαμε,
μείναμε καθιστοί — εκείνο γύρευε τον δρόμο μόνο του,
κυβερνημένο από τον άνεμο.
Όλη τη μέρα, μ’ ανοιχτά πανιά, ποντοπορούσε,
ωσότου ο ήλιος έδυσε κι όλοι οι μεγάλοι δρόμοι βούλιαξαν στο σκοτάδι.
Έφτανε το καράβι πια στα πέρατα του Ωκεανού με τις βαθιές ροές,
όπου των Κιμμερίων ανδρών η χώρα και η πόλη —
από τα νέφη σκεπασμένοι και την καταχνιά, ποτέ
το φως του Ήλιου δεν τους βλέπει με τις λαμπρές ακτίνες του,
μήτε κάθε φορά που ανηφορίζει ψηλά στον έναστρο ουρανό,
μήτε και σαν κατηφορίζει από τον ουρανό πάλι στη γη˙
νύχτα βαριά και παγερή κρέμεται πάνω τους, σ’ αυτούς
τους δύστυχους βροτούς.
Στα μέρη εκείνα φτάνοντας, τραβήξαμε το πλοίο στην άμμο, φέραμε
και τα πρόβατα έξω˙ ύστερα εμείς, στου Ωκεανού το ρεύμα πλάι
πηγαίνοντας, βρεθήκαμε στον τόπο εκείνο που η Κίρκη μάς εξήγησε.
Εκεί τα σφάγια ο Περιμήδης κι ο Ευρύλοχος γερά
κρατούσαν˙ κι εγώ τραβώντας μυτερό σπαθί απ’ τον μηρό μου,
άνοιξα λάκκο ως έναν πήχη —φάρδος, πλάτος—
κι έχυνα γύρω από τα χείλη του σπονδές προς όλους τους νεκρούς˙
πρώτα μέλι με γάλα, κρασί μετά γλυκό, τρίτο νεράκι,
και πάνω εκεί πασπάλιζα λευκό κριθάλευρο.
Παρακαλούσα επίμονα τα αδύναμα κεφάλια των νεκρών˙
αν φτάσω στην Ιθάκη, τάζω ένα βόδι θηλυκό και στείρο, το καλύτερο,
να σφάξω στο παλάτι μου, να κάψω στην πυρά σκεύη πολύτιμα˙
στον Τειρεσία χωριστά, μόνο σ’ αυτόν, πως θα προσφέρω
κατάμαυρο κριάρι, που ξεχωρίζει στο κοπάδι μας.

Κι αφού με τάματα και παρακάλια το σμάρι των νεκρών
λιτάνευσα, πιάνω τα πρόβατα, κι εκεί στον λάκκο κόβω
τον λαιμό τους — έτρεχε μαύρο το αίμα τους. Κι ευθύς μαζεύτηκαν,
από το έρεβος του κάτω κόσμου, ψυχές νεκρών που ο θάνατος τους βρήκε:
νύφες, παλικαράκια, συφοριαμένοι γέροντες,
κορίτσια τόσο τρυφερά, με λαβωμένη την καρδιά από το πρόωρο πένθος˙
πολλοί κι οι χτυπημένοι από κοντάρια χάλκινα,
άντρες που πολεμώντας έπεσαν, στο χέρι τους κρατώντας
ματοβαμμένα τα όπλα τους.
Αυτοί λοιπόν, τόσοι και τόσοι, γύρω στον λάκκο συναθροίστηκαν,
καθένας κι απ’ αλλού, σηκώνοντας ανήκουστη βοή˙ κι εμένα
με συγκλόνισε τρόμος χλωρός.
Και μ’ όλα ταύτα, παρακινώντας τους συντρόφους, πρόσταξα,
τα ζώα που σφαγμένα κείτονταν από τον ανελέητο χαλκό,

Εικ. 88 Ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του κάνουν σπονδές προς τους νεκρούς˙ πολλοί από τους νεκρούς έχουν ήδη προσέλθει ζητώντας να πιουν από το αίμα των σφαγμένων ζώων. Ο Οδυσσέας τούς κρατά σε απόσταση με το σπαθί του.

[Τοιχογραφία από σπίτι στο λόφο Esquilino στη Ρώμη (μέσα του 1ου αι. π.Χ.), Ρώμη, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού]

να γδάρουν και να κάψουν, υψώνοντας ευχές προς τους θεούς,
στον κρατερό τον Άδη, στην τρομερή την Περσεφόνη.
Στην ώρα μου κι εγώ, τραβώντας από τον μηρό το οξύ μου ξίφος,
εκεί στεκόμουν και δεν άφηνα τα αδύναμα κεφάλια των νεκρών
να σκύψουν στο αίμα, προτού τον Τειρεσία ρωτήσω για να μάθω.

....

Κι ήλθε η ψυχή της μάνας μου — είχε στο μεταξύ πεθάνει,
η Αντίκλεια, κόρη του μεγαλόκαρδου Αυτολύκου,
που ζωντανή την άφησα πηγαίνοντας στην άγια Τροία.
Την είδα, και τα μάτια μου γέμισαν δάκρυα, η ψυχή μου λύπη˙
ωστόσο την εμπόδισα στο αίμα να σιμώσει,
μόλο που μ’ έτρωγε ο καημός, προτού τον Τειρεσία
ρωτήσω για να μάθω.
Κι ήλθε και του Θηβαίου Τειρεσία η ψυχή˙ κρατούσε
το χρυσό του σκήπτρο, αμέσως μ’ αναγνώρισε και με προσφώνησε:
«Γέννημα του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
πώς και γιατί, ω δύστυχε, το φως του ήλιου εγκαταλείποντας,
ήλθες εδώ να βρεις νεκρούς σ’ αυτόν τον έρμο τόπο;
Ωστόσο τώρα από τον λάκκο παραμέρισε και πέρα κάνε
με το κοφτερό σπαθί σου˙ αίμα να πιω, για να σου πω
την πάσα αλήθεια».
Υπάκουσα στα λόγια του κι αμέσως υποχώρησα, το ξίφος μου
με τ’ αργυρά καρφιά μπήκε ξανά στη θήκη του˙ εκείνος ήπιε
από το μαύρο αίμα, και τότε γύρισε στο μέρος μου
κι έτσι μου μίλησε ο τέλειος μάντης:
«Τον νόστο σου γυρεύεις, γλυκόν σαν μέλι, Οδυσσέα περίφημε˙
όμως κάποιος θεός θα σου σταθεί στον δρόμο σου φραγμός˙ γιατί
δεν το πιστεύω πως θα ξεχάσει ο Κοσμοσείστης εκείνη την οργή
που άναψε μέσα του, όταν χολώθηκε μαζί σου, που τύφλωσες
τον ίδιο του τον γιο.
Παρ’ όλα αυτά, έστω με βάσανα και πάθη, μπορεί και να νοστήσετε,
φτάνει να συγκρατήσεις τις ορμές σου, εσύ κι οι σύντροφοί σου,
όταν θ’ αράξεις κάποτε με το καράβι σου γερό
στης Θρινακίας το νησί, γλιτώνοντας από το μπλάβο πέλαγο˙
θα βρείτε εκεί βόδια να βόσκουν θηλυκά, πρόβατα μαλλιαρά —

στ. 51 **στον κρατερό τον Άδη, στην τρομερή την Περσεφόνη:** Βλ. τα σχόλια στους στίχους *α* 53, *α* 73 και *κ* 557-8.

στον Ήλιο ανήκουν, που τα πάντα βλέπει από ψηλά, τα πάντα ακούει.
Ανίσως και δεν τα πειράξεις, στον νόστο σου προσηλωμένος,
μπορεί, έστω με βάσανα και πάθη, να φτάσετε και στην Ιθάκη˙
αν όμως τα πειράξεις, τότε προβλέπω όλεθρο
για το καράβι σου και τους συντρόφους˙ αλλά και συ, που ίσως γλιτώσεις,
λέω πως αργά κι άσχημα θα γυρίσεις πίσω,
θα χάσεις όλους τους συντρόφους,
θα ταξιδέψεις σε καράβι ξένο˙ όμως κι εκεί, στο σπίτι σου, σε περιμένουν
συμφορές, μνηστήρες αλαζόνες, που μαδούν το βιο σου,
που θέλουν την ισόθεη γυναίκα σου δική τους,
τάζοντας δώρα για τη νύφη˙
και μ’ όλα ταύτα, γυρίζοντας, θα εκδικηθείς την αδικία αυτή.
Όταν ωστόσο τους μνηστήρες, στο παλάτι,
με τον χαλκό που κόβει τους σκοτώσεις, είτε με δόλο ή και φανερά,
τότε πιάσε στο χέρι σου κουπί καλά αρμοσμένο,
και κίνησε ώσπου να φτάσεις σ’ ανθρώπους που δεν είδαν θάλασσα,

Εικ. 89 Ο Οδυσσέας καθισμένος ανάμεσα σε δύο συντρόφους του, τον Ευρύλοχο και τον Περιμήδη, έχει στραμμένη την προσοχή του στο κεφάλι του Τειρεσία, που εικονίζεται στο κάτω αριστερό άκρο.

[Από λουκανικό κρατήρα (400-390 π.Χ.), Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη]

που αλατισμένο δεν τρων το φαγητό τους˙
δεν ξέρουν καν τα πλοία, βαμμένα κόκκινα στα μάγουλά τους,
ή τα καλά κουπιά, που γίνονται φτερά των καραβιών.
Και θα σου πω κι άλλο σημάδι πεντακάθαρο — μην το ξεχάσεις˙
όταν στον δρόμο σου βρεθεί οδοιπόρος
να πει πως λιχνιστήρι φέρνεις στον όμορφο ώμο σου,
τότε κι εσύ μπήξε στο χώμα το καλάρμοστο κουπί,
και πρόσφερε θυσίες καλές στον μέγα Ποσειδώνα —
κριάρι, ταύρο, κάπρο που καβαλάει γουρούνια˙
ύστερα γύρνα στην πατρίδα σου, εκεί θυσίασε
μιαν εκατόμβη στους αθάνατους θεούς που τον πλατύ ουρανό κατέχουν,
σ’ όλους με τη σειρά.
Ο θάνατός σου, λέω, θα σε βρει απόμακρα απ’ τη θάλασσα,
ήσυχος και γλυκός, τέτοιος θα ’ρθει για να σε σβήσει
σε βαθιά, μεστά γεράματα˙ και γύρω σου λαοί,
όλοι θα ζουν ευτυχισμένοι. Αυτός ο λόγος μου,
αλάνθαστος κι αληθινός».
Έτσι μου μίλησε, κι εγώ του ανταποκρίθηκα:
«Το ξέρω τώρα, Τειρεσία˙ τη μοίρα μου την έκλωσαν μόνοι τους οι θεοί.
Αλλά και κάτι άλλο να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια˙
βλέπω μπροστά μου την ψυχή της πεθαμένης μάνας μου,
αμίλητη κοντά στο αίμα, να μην μπορεί τον ίδιο της τον γιο
στα μάτια να αντικρίσει, καν να τον προσφωνήσει.
Ω μάντη, πες μου πώς θα γίνει ν’ αναγνωρίσει το ποιος είμαι,
πως είμαι ζωντανός;».
Έτσι του μίλησα κι αυτός πήρε τον λόγο αμέσως, είπε:
«Εύκολη συμβουλή θα πω, για να την στοχαστείς˙
όποιος απ’ τους νεκρούς, που ο θάνατος τους βρήκε,
σιμώσει στο αίμα, αυτός θα σου μιλήσει την αλήθεια˙
σ’ όποιον όμως το αίμα το αρνηθείς, θα υποχωρήσει και θα φύγει».
Αυτά μου μήνυσε η ψυχή του μάντη Τειρεσία, και πίσω κίνησε
για το παλάτι του Άδη, αφού τα θέσφατα προφήτεψε.
Όσο για μένα, ακίνητος στεκόμουν˙ τότε κι η μάνα μου
πλησίασε, ήπιε το μαύρο αίμα, κι αμέσως με αναγνώρισε˙
ολοφυρόμενη πήρε να μου μιλά και πέταξαν τα λόγια της σαν τα πουλιά:
«Γιε μου, πώς ήλθες ζωντανός σ’ αυτό το ζοφερό σκοτάδι;

στ. 168 **αφού τα θέσφατα προφήτεψε:** αφού προφήτεψε τα θεϊκά λόγια, τη θέληση των θεών.

Δύσκολο όσοι ζουν να δουν τον κόσμο μας, και πώς!
Μεγάλοι μας χωρίζουν ποταμοί, φριχτά νερά,
ο ίδιος ο Ωκεανός˙ που ένας πεζός δεν το μπορεί
να τον περάσει, εκτός κι αν έχει πλοίο ακαταμάχητο.
Ή μήπως έρχεσαι στον κάτω κόσμο από την Τροία,
χρόνια ολόκληρα παραδαρμένος, με το καράβι σου
και τους συντρόφους; ίσως δεν πήγες στην Ιθάκη καν˙
δεν είδες τη γυναίκα σου στο αρχοντικό σου;».
Ρωτούσε εκείνη, κι εγώ της αποκρίθηκα:
«Μάνα, το χρέος μ’ έφερε κάτω στον Άδη,
χρησμό γυρεύοντας απ’ του Θηβαίου Τειρεσία την ψυχή.
Όχι, ακόμη δεν ακούμπησα των Αχαιών τη χώρα, μήτε και πάτησα
το χώμα της πατρίδας μου˙ χρόνια πολλά
παραδαρμένος, στη συμφορά μου βυθισμένος ζω, αφότου
τότε, στην αρχή, κινούσα, τον θεϊκό Αγαμέμνονα ακολουθώντας,
και βρέθηκα στο Ίλιο με τις καλές φοράδες, τους Τρώες να πολεμώ.
Άλλο γυρεύω τώρα να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια˙
ποια μοίρα τάχα να σε δάμασε αμείλικτου θανάτου;
αρρώστια που δεν έχει τελειωμό; η Άρτεμη, που ξέρει πυκνά τα βέλη της
να ρίχνει, σε βρήκε και σε σκότωσε;
Πες μου ακόμη και για τον πατέρα, τον γιο μου που εγκατέλειψα˙
τη βασιλεία μου κρατούν ακόμη εκείνοι; ή μήπως κιόλας έπεσε
σε ξένα χέρια, αυτών που λεν πως πια δεν θα γυρίσω πίσω.
Πες και για τη γυναίκα που παντρεύτηκα, μίλησε για το φρόνημα
και τη βουλή της˙ στέκει στο πλάι του γιου της, φύλακας σταθερός
των αγαθών μου; ή μήπως την πήρε κιόλας άλλος στο κρεβάτι του,
από τους Αχαιούς ο πιο καλός κι ωραίος;».
Αυτά την ρώτησα, κι ευθύς μου απάντησε η σεβαστή μου μάνα:
«Ησύχασε, εκείνη μένει εκεί, και κάνει υπομονή,
στο σπίτι σου κλεισμένη˙ στη θλίψη
σβήνουν, χάνονται οι μέρες όλες κι όλες της οι νύχτες,
πνίγεται στο κλάμα.
Για τη βασιλική τιμή σου˙ όχι, κανείς ακόμη δεν την άρπαξε˙
ήσυχος ο Τηλέμαχος ορίζει τα μετόχια και στα τραπέζια παίρνει
άρτιο το μερτικό του, όπως ταιριάζει σ’ όποιον το δίκιο κρίνει και μοιράζει˙

στ. 191-2 **η Άρτεμη, που ξέρει πυκνά τα βέλη της / να ρίχνει:** Η Άρτεμη θεωρούνταν υπεύθυνη για τον αιφνίδιο θάνατο των γυναικών, όπως ο Απόλλωνας για τον αιφνίδιο θάνατο των ανδρών. Βλ. και το σχόλιο στους στίχους *γ* 324-5 και Παράρτημα σ. 465, εικ. 1.15.

γιατί ακόμη όλοι τον καλούν.
Όσο για τον πατέρα σου, αυτός αδιάκοπα μένει έξω στα χωράφια˙
δεν κατεβαίνει πια στην πόλη˙ δεν έχει να πλαγιάσει
καλοστρωμένη κλίνη, με φλοκάτες, σεντόνια αστραφτερά.
Σαν βαρυχειμωνιάσει, κοιμάται στο υποστατικό, μαζί με δούλους,
καταγής, πλάι στη φωτιά, ντυμένος στα κουρέλια του˙
Όταν καλοκαιριάζει πάλι, έρχεται ο θέρος και μεστώνουν οι καρποί,
τότε παντού, όπου βρεθεί, στους κήπους, σε πλαγιές κι αμπέλια,
μαζεύει τα πεσμένα φύλλα, και κουρνιάζει ταπεινά.
Κείτεται εκεί περίλυπος, το πένθος μέσα του
μέρα τη μέρα αυξάνει, ποθώντας τον δικό σου νόστο,
και τον βαραίνουν τα γεράματα.
Έτσι κι εμένα χάθηκε η ζωή μου, έτσι με βρήκε ο θάνατος˙
όχι, μες στο παλάτι δεν με πέτυχε η θεά
που, σημαδεύοντας καλά, βρίσκει παντού τον στόχο της˙
δεν πήγα απ’ τα πυκνά δικά της βέλη, μήτε κι έπεσε πάνω μου
αρρώστια μισητή, αυτή που μαραζώνει το κορμί του ανθρώπου
και βγάζει την ψυχή του.
Μόνον ο πόθος μου για σένα, το ξύπνιο σου μυαλό, λαμπρέ Οδυσσέα,
για την ευγενική σου καλοσύνη — αυτά μου στέρησαν
τη γλύκα της ζωής».
Τόσα μου είπε, όμως εγώ, μέσα μου ταραγμένος,
θέλησα την ψυχή της ν’ αγκαλιάσω, της πεθαμένης μάνας μου˙
όρμησα τρεις φορές, ποθώντας να την σφίξω πάνω μου,
και τρεις φορές μέσα απ’ τα χέρια, σαν τη σκιά, σαν το όνειρο,
μου πέταξε. Κάθε φορά και πιο πολύ έσφαζε ο πόνος την καρδιά μου,
ώσπου της μίλησα φωνάζοντας, με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Μάνα μου, πώς δεν στέκεις να σε πιάσω, που σε λαχταρώ;
έλα, κι εδώ στον Άδη, δένοντας χέρια να σφιχταγκαλιαστούμε
οι δυο μας, παρηγοριά να βρούμε στον φριχτό μας θρήνο.
Εκτός και αν, αγέρωχη η Περσεφόνη, μόνον τον άδειον ίσκιο σου
μου στέλνει, να οδύρομαι βαριά, και πιο πολύ ν’ αναστενάζω».
Έτσι της μίλησα, κι η σεβαστή μου μάνα τότε μου αποκρίθηκε:
«Αλίμονο, παιδί μου δύσμοιρο όσο κανείς άλλος στον κόσμο,
όχι δεν σ’ απατά η Περσεφόνη, η θυγατέρα του Διός.
Αυτή είναι η μοίρα των βροτών, όταν κάποιος πεθαίνει˙
δεν συγκρατούνε πια τα νεύρα του τις σάρκες και τα κόκαλά του˙
όλα τους τα δαμάζει το μένος της πυράς
που λαμπαδιάζει, αφού η ζωή του φύγει κι αφήσει τα λευκά του οστά —

μόνο η ψυχή πάει πέταξε, σαν όνειρο, και φτερουγίζει.
Ωστόσο είναι πια καιρός το φως να επιθυμήσεις,
και μην αργείς˙ μάθε κι αυτά, όλα που βλέπεις γύρω σου,
για να μπορείς να τα ιστορήσεις κάποτε στη γυναίκα σου».

....

Έπαινος του Οδυσσέα ως αφηγητή – ο Οδυσσέας συνομιλεί με τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα

Όμως θα σταματήσω, έτσι κι αλλιώς δεν θα μπορούσα
όλες τους να τις πω και να τις ονομάσω, όσες και πόσες
είδα γυναίκες ή και θυγατέρες διάσημων ηρώων
— πιο πριν θα τέλειωνε αυτή η θεσπέσια νύχτα.
Ώρα λοιπόν να κοιμηθούμε˙ ή κατεβαίνω
στο γρήγορο καράβι πλάι σε συντρόφους, εκτός κι αν
με κοιμίσετε εδώ˙ όσο για το ταξίδι μου, είναι στο χέρι
των θεών, και στο δικό σας, πώς θα το φροντίσετε».
Έπαψε εκείνος να μιλά, κι οι άλλοι όλοι έμειναν βουβοί
κι αμίλητοι, σαν μαγεμένοι κάτω απ' τον ίσκιο της μεγάλης αίθουσας.
Ώσπου η Αρήτη, λευκή κι ωραία, έσπασε τη σιωπή μιλώντας:
«Φαίακες, πώς σας φαίνεται ο ξένος άντρας,
στην ομορφιά, στο ανάστημα, στο ισορροπημένο του μυαλό;

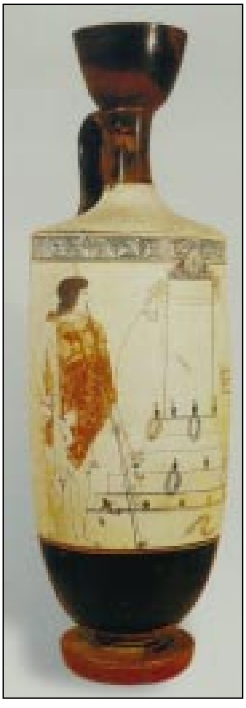

Εικ. 90 Στη λήκυθο αυτή παριστάνεται ένας νέος άνδρας, που νοείται νεκρός, δίπλα στην επιτύμβια στήλη του. Στην άλλη όψη του αγγείου εικονίζεται η σύζυγος του νεκρού, που έρχεται να στολίσει τον τάφο του πρόωρα χαμένου συντρόφου της. Εκείνος στέκεται αόρατος γι' αυτήν από την άλλη πλευρά της στήλης.

[Λευκή αττική λήκυθος (του 440 π.Χ. περίπου), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

Είναι δικός μου ξένος, όμως κι εσείς, έχει ο καθένας μέρος
στην τιμή της πόλης˙ γι’ αυτό προτείνω, μη βιαστείτε,
μην τον αφήσετε να φύγει, μη λυπηθείτε τα μεγάλα δώρα,
τώρα στην ώρα της ανάγκης του˙ έτσι κι αλλιώς κρύβουν τα σπίτια σας
πολλά αγαθά, με των θεών τη χάρη».
Τότε στη μέση μπήκε να μιλήσει τίμιος ο γέροντας Εχένηος —
ήταν ο γεροντότερος ανάμεσα στους άλλους Φαίακες:
«Φίλοι, λέω πως δεν πέφτουν έξω απ’ τους δικούς μας τους σκοπούς,
απ’ τη δική μας γνώμη όσα η βασίλισσα μας είπε˙ πρέπει να συμφωνήσετε.
Ωστόσο είναι ο Αλκίνοος εδώ, κι αυτός κρατεί τον λόγο και την πράξη».
Αμέσως πήρε ο Αλκίνοος τον λόγο λέγοντας:
«Ό,τι ακούσατε θα γίνει˙ όσο τουλάχιστον θα ’μαι ζωντανός
και βασιλιάς στους Φαίακες που έχουν χαρά τους το κουπί.
Ας κάνει όμως λίγη υπομονή ο ξένος, μόλο που τόσο επιθυμεί
τον νόστο του˙ ας μείνει ως αύριο, ώστε κι εγώ
να αποτελειώσω την υπόθεση των δώρων˙ ο γυρισμός του εξάλλου
είναι η φροντίδα σας, και πιο πολύ δική μου,
αφού εγώ κρατώ τη δύναμη αυτής της χώρας».
Του ανταποκρίθηκε ο Οδυσσέας πανέξυπνος:
«Αλκίνοε βασιλιά, που διαπρέπεις σ’ όλον τον λαό σου,
ακόμη κι αν θα λέγατε να μείνω εδώ ώσπου να κλείσει χρόνος,
να μου ετοιμάσετε τον γυρισμό, να μου χαρίσετε δώρα λαμπρά,
μετά χαράς θα το δεχόμουν˙ το κέρδος θα ’ταν μεγαλύτερο,
να φτάσω στη γλυκιά πατρίδα με γεμάτα χέρια˙
θα με τιμούσαν τότε περισσότερο, θα μ’ αγαπούσαν πιο πολύ,
όλοι που θα με δουν να επιστρέφω στην Ιθάκη».
Πήρε ο Αλκίνοος ξανά τον λόγο, τον φώναξε με το όνομά του:
«Ω Οδυσσέα, μ’ όλα που βλέπουμε μπροστά μας,
κανείς δεν θα μπορούσε να σε πει απατεώνα ή ψεύτη,
όπως είναι πολλοί που βόσκουν πάνω σ’ αυτή τη μαύρη γη,
άνθρωποι σκορπισμένοι που ψέματα σκαρώνουν,
όσα δεν βάζει ο νους του ανθρώπου.
Εσένα ωστόσο και τα λόγια σου έχουν μορφή και το μυαλό σου λάμπει˙
ξέρεις την τέχνη να ιστορείς, σαν αοιδός με άρτια γνώση,
και των Αργείων τα βάσανα και τα δικά σου
πάθη τα λυπητερά.
Μα τώρα πες μου κάτι ακόμη, το εξηγείς με κάθε ακρίβεια˙
ανίσως είδες κάτω εκεί κάποιους απ’ τους ισόθεους εταίρους,
όσοι στην Τροία βρέθηκαν μαζί σου κι όσους τους βρήκε ο θάνατος.

Η νύχτα αυτή είναι μεγάλη, ατελείωτη˙ δεν έφτασε η ώρα
ακόμη να κοιμηθούμε στο παλάτι˙ πες μου
λοιπόν τα θαυμαστά σου έργα˙ κι εγώ θα ’μενα ξάγρυπνος
ώσπου να ξημερώσει η θεία αυγή, αν δέχεσαι κι εσύ, μέσα στο σπίτι μου
να μου ιστορήσεις τα δικά σου πάθη».
Του ανταπάντησε μιλώντας ο Οδυσσέας πολυμήχανος:
«Αλκίνοε βασιλιά, που διαπρέπεις σ’ όλον τον λαό σου,
έχουν την ώρα τους κι οι διηγήσεις που μακραίνουν, έχει
την ώρα του κι ο ύπνος. Αν όμως φλέγεσαι κι άλλο ν’ ακούσεις,
δεν είμαι εγώ που θα το αρνιόμουν˙ μπορώ κι άλλες πικρότερες
να σου ομολογήσω ιστορίες, τα πένθη των εταίρων μου που χάθηκαν
μετά˙ ενώ στην Τροία ξέφυγαν την ταραχή της μάχης και τους στεναγμούς,
επήγαν του χαμού στον δρόμο της επιστροφής —
κι όλα για χάρη μιας ολέθριας γυναίκας.
Αφού λοιπόν τις σκόρπισε η Περσεφόνη αγνή,
κάθε ψυχή κι αλλού, τις τρυφερές γυναίκες,
ήλθε του Αγαμέμνονα η ψυχή, γιου του Ατρέα,
λυπημένη˙ γύρω της συναθροίστηκαν κι άλλες ψυχές, όσοι
στο αρχοντικό του Αιγίσθου έπεσαν μαζί του
κι εκεί τους βρήκε ο θάνατος.
Μόλις εκείνος ήπιε από το μαύρο αίμα, αμέσως με αναγνώρισε,
πήρε να κλαίει σπαραχτικά, το δάκρυ του έτρεχε ποτάμι,
απλώνοντας τα χέρια του, ποθούσε να μ’ αγγίξει˙
όμως δεν μπόρεσε, γιατί του είχε λείψει η δύναμη,
εκείνη η ρώμη, που άλλοτε στήριζε τα ευλύγιστά του μέλη.
Κι όπως τον είδα, δάκρυσα, πλημμύρισε η ψυχή μου έλεος,
τον φώναξα με το όνομα και πέταξαν
τα λόγια μου σαν τα πουλιά:
«Ατρείδη τιμημένε, ω Αγαμέμνονα, με τον λαό και τον στρατό σου,
ποια μοίρα να σε δάμασε, ποιος ανελέντος θάνατος;
Μήπως σε τσάκισε ο Ποσειδώνας στα καράβια σου,
σ’ άρπαξε θύελλα φριχτή, μ’ ανέμους φοβερούς;
μήπως σε χάλασαν εχθροί επάνω στη στεριά,
που γύρεψες να κόψεις βόδια; ή όμορφο κοπάδι γιδοπρόβατα;
ή πολεμώντας για μια πόλη τειχισμένη; ή για γυναίκες;».
Έτσι του μίλησα, κι εκείνος μου αποκρίθηκε με το όνομά μου:
«Γέννημα του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
όχι, μήτε ο Ποσειδώνας στα καράβια μου με τσάκισε,
με θύελλα φριχτή, μ’ ανέμους φοβερούς,

μήτε κι εχθροί με χάλασαν κάπου σε μια στεριά˙
ο Αίγισθος συντέλεσε τη μοίρα του θανάτου μου,
αυτός με σκότωσε, μαζί κι η δολερή γυναίκα μου˙ ενώ με κάλεσε
στο σπίτι να δειπνήσω, μ’ έσφαξε σαν το βόδι στο παχνί.
Εκεί με βρήκε ο θάνατος, οικτρότατος˙ και γύρω οι σύντροφοί μου
σκοτωμένοι, ένας πάνω στον άλλο, σάμπως γουρούνια μ’ άσπρα δόντια
που σφάζονται στο αρχοντικό κάποιου με δύναμη και πλούτη,
σε γάμο, γλέντι συντροφικό, γιορτή μεγάλη.
Είδες εσύ και ξέρεις από φονικό, όπου οι νεκροί σωριάζονται
μονομαχώντας ένας με τον άλλο ή πολεμώντας σ’ άγρια μάχη.
Αν όμως τα ’βλεπες εκείνα, τότε θα σπάραζε η καρδιά σου πιο πολύ˙
που γύρω στον κρατήρα, σε κατάφορτα τραπέζια, βρεθήκαμε
νεκροί μες στο παλάτι, κι άχνιζε στο πάτωμα παντού
το αίμα μας ζεστό.
Μα ακόμη πιο σπαραχτική άκουσα τη φωνή της κόρης του Πριάμου,
της Κασσάνδρας, την ώρα που την σκότωνε πανούργα η Κλυταιμνήστρα

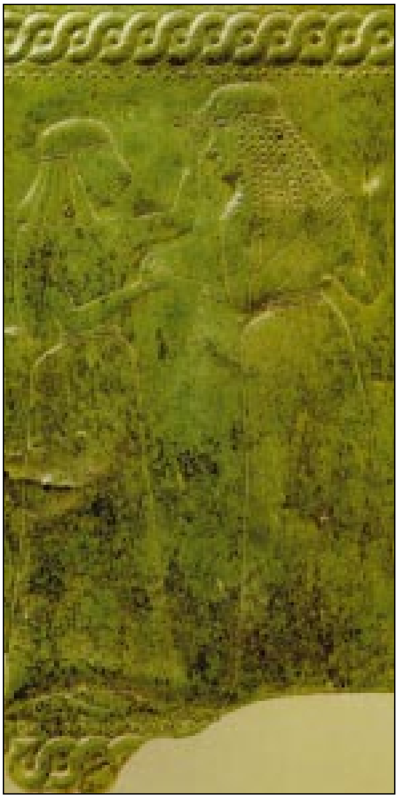

Εικ. 91 Η δολοφονία της Κασσάνδρας, της κόρης του Πριάμου, από την Κλυταιμνήστρα.
Η Κλυταιμνήστρα έχει αρπάξει με το αριστερό χέρι από τα μαλλιά την τρωαδίτισσα που έφερε μαζί του σκλάβα ο σύζυγός της και με το δεξί βυθίζει το ξίφος στην πλάτη της. Εκείνη υψώνει μάταια τα χέρια της σε ικεσία. Γνωρίζει πως έφτασε το τέλος της˙ το προφητικό χάρισμα που της έδωσε ο Απόλλων ήταν γι’ αυτήν μαζί προνόμιο και κατάρα.

[Χάλκινο έλασμα (πρώτο μισό του 7ου αι. π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

πλάι και πάνω μου˙ κι εγώ, τα χέρια υψώνοντας,
κάτω στη γη σφάδαζα και χτυπιόμουν,
ώσπου ξεψύχησα με το σπαθί στο στήθος.
Κι όμως εκείνη η σκύλα με παράτησε˙ δεν θέλησε, καν τη στιγμή
που πήγαινα στον Άδη, τα μάτια να μου τα σφαλίσει με τα χέρια της,
το στόμα να μου κλείσει.
Ω ναι, στον κόσμο τίποτε δεν είναι σκληρότερο κι απάνθρωπο
απ’ τη γυναίκα που έβαλε στο μυαλό της τέτοιες πράξεις,
όπως αυτή, που το μελέτησε το ανόσιο έργο,
σφάζοντας άντρα που την στεφανώθηκε. Κι ας έλεγα ο ταλαίπωρος,
θα με απαντήσουν παιδιά και δούλες με αγαλλίαση,
όταν γυρίσω στην πατρίδα μου˙ εκείνη υφαίνοντας στον νου της
ό,τι μπορούσε πιο φριχτό, βούτηξε η ίδια στην ντροπή, ντρόπιασε
όμως μια για πάντα κι όλο το θηλυκό το γένος, τις μελλούμενες γυναίκες,
έστω κι αν κάποια αποδειχτεί κάποτε φρόνιμη».
Έτσι μου μίλησε, κι εγώ πήρα τον λόγο λέγοντας:
«Αλίμονο, πόσο το γένος του Ατρέα ο Δίας, που το μάτι του
βλέπει μακριά, το μίσησε εξαρχής θανάσιμα με τις βουλές των γυναικών˙
ενώ εμείς αφανιζόμασταν τόσοι για μιαν Ελένη,
εσένα η Κλυταιμνήστρα σ’ έπλεκε στον δόλο της, κι ας ήσουνα μακριά».
Στα λόγια μου αποκρίθηκε μ’ αυτά τα λόγια:
«Γι’ αυτό, λοιπόν, και συ μην έχεις στη γυναίκα σου μεγάλη εμπιστοσύνη,
να μην της φανερώνεις όλη σου τη σκέψη, ό,τι καλό γεννήσει ο νους σου˙
λίγα να ομολογείς, τα πιο πολλά καλύτερα να τα κρατείς κρυφά.
Κι όμως εσένα δεν σ’ απειλεί, Οδυσσέα, φόνος απ’ τη γυναίκα σου˙
είναι, και με το παραπάνω, φρόνιμη, και γνωστικά στοχάζεται
του Ικαρίου η κόρη, η συνετή κι έξυπνη Πηνελόπη.
Θυμάμαι, την αφήσαμε νέα και νιόνυμφη, όταν εμείς
κινούσαμε στον πόλεμο˙ είχε ακόμη στο βυζί τον γιο σου,
νήπιο˙ τώρα κι αυτός θα έχει μεγαλώσει, θα κάθεται με τους μεγάλους —
καλότυχος, γιατί μπροστά του θα τον βρει ο πατέρας του γυρίζοντας,
αλλά κι εκείνος θα πέσει στην αγκάλη του πατέρα του,
όπως το θέλει η καλή περίσταση. Μόνον εμένα
η γυναίκα μου δεν μ’ άφησε να τον χαρούν τα μάτια μου
τον γιο μου˙ πρόλαβε και με σκότωσε.
Έχω και κάτι άλλο να σου πω, και να το στοχαστείς καλά˙
κρυφά, ποτέ στα φανερά να μην αράξεις στη γλυκιά πατρίδα
το καράβι σου˙ γιατί πιστές γυναίκες δεν υπάρχουν πια.
Και τώρα απάντησέ μου, λέγοντας όλη την αλήθεια,

ανίσως κάπου ζωντανός ακόμη ακούγεται κι ο γιος μου,
ή στον Ορχομενό ή και στην Πύλο την αμμουδερή,
μπορεί στη Σπάρτη την ευρύχωρη, στο πλάι του Μενελάου
— ακόμη λέω δεν πέθανε ο Ορέστης μου πάνω στη γη».
Στο ερώτημά του εγώ ανταπάντησα μ’ αυτά τα λόγια:
«Ατρείδη, τέτοια μην ρωτάς˙ δεν ξέρω αλήθεια τίποτε,
αν ζει εκείνος ή αν πέθανε˙ κακό όποιος βγάζει από το στόμα του
λόγια του ανέμου».
Οι δυο μας, συναλλάσσοντας τα πικραμένα λόγια μας,
εκεί στεκόμαστε, στη λύπη μας δοσμένοι, στο δάκρυ μας πνιγμένοι.
Και τότε ήλθε η ψυχή του Αχιλλέα, γιου του Πηλέα,
και του Πατρόκλου η ψυχή, και του άψογου Αντιλόχου,
κι ακόμη του Αίαντα, που υπήρξε ο άριστος στην όψη, στο παράστημα,
ανάμεσα στους άλλους Δαναούς, με μόνη εξαίρεση τον Αχιλλέα.
Αμέσως μ’ αναγνώρισε του Αιακίδη η ψυχή, ασυναγώνιστου τότε στο τρέξιμο,
ολοφυρόμενη φώναξε το όνομά μου κι, όπως μου μίλησε,
τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
«Γέννημα του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα˙
άφοβε, ποιο άλλο έργο φοβερότερο θα βάλει ακόμη ο νους σου;
που τόλμησες να κατεβείς στον Άδη, όπου νεκροί μονάχα
κατοικούν, δίχως τον νου τους πια, είδωλα και σκιές
βροτών που έχουν πεθάνει».
Έτσι μου μίλησε, κι εγώ αποκρίθηκα, με το όνομά του:
«Ω Αχιλλέα, του Πηλέα γιε, ο πρώτος κι ο καλύτερος των Αχαιών,
ήλθα γυρεύοντας τον Τειρεσία, μήπως μου δώσει
κάποια συμβουλή, το πώς θα φτάσω στην τραχιάν Ιθάκη.
Γιατί δεν ζύγωσα ακόμη στη δική μας γη, δεν πάτησα
το χώμα της πατρίδας μου˙ με δέρνει πάντα το κακό. Εσένα όμως,
Αχιλλέα, κρίνω πως δεν υπάρχει άλλος σου ευτυχέστερος, ούτε από όσους
έζησαν στο παρελθόν, μήτε από εκείνους που θα ’ρθουν στο μέλλον.

στ. 526-7 **του Πάτροκλου η ψυχή, και του άψογου Αντίλοχου / κι ακόμη του Αίαντα:** ο Πάτροκλος, γιος του Μενοίτιου, και ο Αντίλοχος, γιος του Νέστορα, ήταν οι αδελφικοί φίλοι του Αχιλλέα· ο Αίαντας, γιος του Τελαμώνα, βασιλιά της Σαλαμίνας, ήταν ο δυνατότερος και γενναιότερος Αχαιός μετά τον Αχιλλέα.

στ. 529 **του Αιακίδη η ψυχή:** η ψυχή του Αχιλλέα· παππούς του Αχιλλέα ήταν ο Αιακός, γιος του Δία.

Αφού, και ενόσω ζούσες, όλοι μας σε τιμούσαμε σαν να ’σουνα θεός,
οι Αργείοι, αλλά κι εδώ που βρίσκεσαι με τους νεκρούς,
μένει μεγάλη η δύναμή σου˙ γι’ αυτό, Αχιλλέα, μη θλίβεσαι
και μην πικραίνεσαι πολύ στον θάνατό σου».
Σ’ αυτά τα λόγια μου εκείνος αμέσως ανταπάντησε μιλώντας:
«Μη θες να με παρηγορήσεις για τον θάνατό μου, Οδυσσέα γενναίε˙
θα προτιμούσα πάνω στη γη να ζούσα, κι ας ξενοδούλευα σε κάποιον,
άκληρο πια που να μην έχει και μεγάλο βιος,
παρά να είμαι ο άρχοντας στον κάτω κόσμο των νεκρών.
Αλλά αυτά ας τα αφήσουμε, και πες μου κάτι για τον ακριβό μου γιο˙
μπήκε στον πόλεμο; πρώτος στους πρώτους; μήπως όχι;
Μίλα μου όμως και για τον ευγενικό Πηλέα, αν κάτι ξέρεις κι έμαθες˙
κρατεί ακόμη την τιμή στους τόσους Μυρμιδόνες;
ή μήπως ατιμάζεται στη Φθία και την Ελλάδα,
καθώς τα γηρατειά τον τσάκισαν και του ’κοψαν χέρια και πόδια;
Γιατί δεν είμαι εγώ κοντά να του παρασταθώ, αφού δεν βλέπω
πια το φως του ήλιου˙ τέτοιος και όπως κάποτε, στης Τροίας τον κάμπο,
σκότωνα σωρηδόν γενναίους πολεμιστές, να σώσω τους Αργείους.
Αν, όπως ήμουν, έστω λίγο, ανέβαινα στο πατρικό μου σπίτι,
κάποιοι, έτσι κι αλλιώς, θα ’νιωθαν φρίκη με το μένος μου,
τα ανίκητά μου χέρια, όσοι εκείνον τώρα τον κρατούν
και βίαια του στερούν τη νόμιμη τιμή».
Στο ερώτημά του εγώ αποκρίθηκα μιλώντας:
«Λυπάμαι, που δεν ξέρω να σου πω κάτι για τον πατέρα σου,
τον ανεπίληπτο Πηλέα˙ αλλά για το παιδί, τον ακριβό σου Νεοπτόλεμο,
θα ακούσεις απ’ το στόμα μου, όπως το ζήτησες, ακέραιη την αλήθεια.
Μόνος μου, σε καράβι ισόρροπο και κοίλο,
τον έφερα απ’ τη Σκύρο στους άλλους Αχαιούς, εκεί
που ωραία αρματωμένοι πολεμούσαν.
Κάθε φορά, λοιπόν, που αποφασίζαμε γύρω απ’ της Τροίας το κάστρο,
πάντοτε εκείνος έπαιρνε τον λόγο πρώτος κι η γνώμη του δεν αστοχούσε
— μόνο ο ισόθεος Νέστορας κι εγώ, νομίζω, υπερτερούσαμε.

στ. 558 **στη Φθία και την Ελλάδα:** Η Φθία και η Ελλάδα ανήκαν στην επικράτεια του Πηλέα. Η Φθία ήταν στην περιοχή του Σπερχειού, ενώ η Ελλάδα ήταν τμήμα της Θεσσαλίας. Βλ. και το σχόλιο στο στίχο *δ* 308.

στ. 572 **τον έφερα απ’ τη Σκύρο:** Ο Οδυσσέας έφερε το Νεοπτόλεμο στην Τροία, γιατί, σύμφωνα με το χρησμό, η Τροία δεν θα έπεφτε χωρίς το γιο του Αχιλλέα.

Αλλά, και στο πεδίο της μάχης, όταν οι Αχαιοί τους Τρώες πολεμούσαμε,
ποτέ δεν ξέμεινε μέσα στο πλήθος, στον σωρό των άλλων˙
έτρεχε κι έβγαινε πολύ μπροστά, η ορμή του δεν υποχωρούσε
σε κανέναν, και σκότωνε πολλούς στην άγρια μάχη.
Δεν θα μπορούσα ασφαλώς να αραδιάσω και να τους ονομάσω όλους,
όσους εχθρούς θανάτωσε στον πόλεμο, βοηθώντας τους Αργείους.
Αλλά τι άθλος, όταν τον γιο του Τήλεφου κάτω τον σώριασε,
με το χαλκό κοντάρι του, τον ήρωα Ευρύπυλο. Και γύρω του να πέφτουν
πλήθος οι σύντροφοι, οι Κήτειοι, νεκροί, για δώρα μιας γυναίκας —
αλήθεια, δεν είδα άλλον ομορφότερο από κείνον, εξόν τον θείο Μέμνονα.
Αλλά, κι όταν αργότερα χωθήκαμε σ’ εκείνο το άλογο,
που το ’χτισε ο Επειός, οι πιο γενναίοι Αργείοι, κι έπεσε πάνω μου
όλη η ευθύνη, πότε θα ανοίξει η κλειστή παγίδα μας, πότε θα κλείσει˙
τότε λοιπόν οι άλλοι, των Δαναών οι αρχηγοί κι οι σύμβουλοι,
δεν μπόρεσαν να κρύψουν δάκρυ και τρόμο, που τους έλυνε τα γόνατα.

στ. 583-5 **όταν τον γιο του Τήλεφου ... για δώρα μιας γυναίκας:** Ο Ευρύπυλος, βασιλιάς των Κητείων, λαού της Μικράς Ασίας, ήταν γιος του Τήλεφου και της Αστυόχης, αδερφής του Πριάμου. Ο Πρίαμος έδωσε δώρο στην Αστυόχη ένα χρυσό κλήμα και αυτή έπεισε το γιο της να πάρει μέρος στον τρωικό πόλεμο στο πλευρό των Τρώων.

στ. 586 **τον θείο Μέμνονα:** Ο Μέμνονας ήταν γιος της Αυγής και του Τιθωνού, επομένως ανηψιός του Πριάμου. Στον τρωικό πόλεμο πολέμησε στο πλευρό των Τρώων. Τον σκότωσε κι αυτόν ο Αχιλλέας, για να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του, του Αντίλοχου.

Εικ. 92 Σκηνή από τη δράση του Νεοπτόλεμου στην Τροία.
Ο Ευρύπυλος, ο ωραιότερος άντρας μετά τον Μέμνονα – κατά τον Οδυσσέα –, κείτεται νεκρός με το δόρυ του Νεοπτόλεμου μπηγμένο στο κορμί του. Ο νεαρός ήδη καρφώνει με το άλλο δόρυ του τον ηνίοχο του άρματος του Ευρύπυλου, ο οποίος γέρνει πίσω βογκώντας.

[Από μελανόμορφη υδρία (του 510 π.Χ. περίπου), Βασιλεία, Μουσείο Αρχαιοτήτων]

Εξόν εκείνος, που ούτε μια φορά, ποτέ τα μάτια μου δεν είδαν
να χλωμιάζει η ωραία του όψη ή να σκουπίζει κάποιο δάκρυ
στα μάγουλά του˙ αμέτρητες φορές παρακαλούσε
έξω να πεταχτεί επιτέλους από το άλογο, να πιάσει τη λαβή
του ξίφους του, το χάλκινο βαρύ του δόρυ, γιατί άναβε τον νου του ο πόθος,
το πώς τους Τρώες θα βλάψει.
Αλλά, και τότε πια που πήραμε την πόλη του Πριάμου, το ψηλό της κάστρο,
αυτός, αφού μοιράστηκε λεία και έπαθλο λαμπρό, αμέσως
στο καράβι ανέβηκε, απείραχτος˙ μήτε ποτέ τον βρήκε
χάλκινη αιχμή, μήτε κι από κοντά λαβώθηκε — πράγματα
που συχνά συμβαίνουν την ώρα του πολέμου, όταν, δίχως καμιά διάκριση,
μαίνεται ο Άρης».
Ακούγοντας τον λόγο μου, πήρε να απομακρύνεται του Αιακίδη η ψυχή,
που δεν τον έφτανε άλλοτε κανείς στο τρέξιμο,
ανοίγοντας μεγάλο βήμα προς το ασφοδελό λιβάδι —
με μια χαρά περήφανη, μ’ όσα του ιστόρησα για το λαμπρό του παλικάρι.
. . . .

στ. 606 **προς το ασφοδελό λιβάδι:** προς το λιβάδι με τους ασφόδελους. Ο ασφόδελος είναι φυτό που μοιάζει με τα αγριοκρέμμυδα και συνδεόταν με τον Κάτω κόσμο. Σήμερα το λέμε σφερδούκλι ή ασφοδέλι.

Εικ. 93 Παράσταση πολεμικού πλοίου του πρώτου μισού του 6ου αι. π.Χ. Διακρίνονται οι κωπηλάτες, ο πρωράτης όρθιος με το δόρυ στην πλώρη, ο κελευστής στη μέση και ο πηδαλιούχος στην πρύμνη.

[Παρίσι, Μουσείο Λούβρου]

ραψωδία μ

Σειρῆνες.
Σκύλλα, Χάρυβδις.
Βόες Ἡλίου.

ραψωδία *μ* 297-511

. . . .

Οι "νήπιοι" σύντροφοι χάνονται – Ο "φιλέταιρος" αρχηγός μόνος

Όταν πια προσπεράσαμε τις Πέτρες, την τρομερή τη Χάρυβδη,
τη Σκύλλα, έπειτα γρήγορα αντικρίσαμε το θείο
κι άψογο νησί˙ όπου κυκλοφορούσαν, όμορφα κι ευρυμέτωπα,
τα βόδια, και τα πολλά θρεμμένα αρνιά του Υπερίονα Ήλιου.
Τότε, κι ενόσω εγώ έπλεα ακόμη στα ανοιχτά, μέσα στο μελανό καράβι,
άκουσα το μουκανητό από τα μαντρισμένα βόδια
και των προβάτων τα βελάσματα˙ οπότε ανέβηκε στον νου μου ο λόγος
του μάντη Τειρεσία, του τυφλού Θηβαίου,
κι εκεί στην Αία της Κίρκης, που μου παράγγειλαν επίμονα
πώς να αποφύγω το νησί του Ηλίου
που τέρπει με το φως του τους βροτούς.
Γι’ αυτό κι εγώ στράφηκα στους συντρόφους, μιλώντας με βαριά καρδιά:
«Σύντροφοι, ακούσετε τα λόγια μου, όσα κι αν σας βαραίνουν πάθη˙
για να σας πω τι μου παράγγειλαν επίμονα ο Τειρεσίας
και στην Αία η Κίρκη, πώς να αποφύγω το νησί του Ηλίου,
που τέρπει με το φως του τους βροτούς˙
γιατί, το τόνισαν, εδώ μας περιμένει το μεγαλύτερο κακό.
Για τούτο σας προστάζω, το μελανό καράβι μας να προσπεράσει το νησί».
Έτσι τους μίλησα, εκείνων όμως ράγισε η καρδιά τους,
κι ευθύς ο Ευρύλοχος μου απάντησε μ’ άσχημο τρόπο:
«Είσαι, Οδυσσέα, σκληρός, η αντοχή σου ξεπερνά το μέτρο,
τα μέλη σου δεν ξέρουν από κούραση˙ όλα σε σένα καμωμένα
αλύγιστα από σίδερο.
Και τώρα τους συντρόφους, από τον κάματο ξεθεωμένους,
την αγρύπνια, δεν τους αφήνεις να πατήσουνε στεριά˙
σε τούτο το περίβρεχτο νησί να βάλουμε στο στόμα μας
γλυκό ψωμί, κάτι να φάμε.
Αλλά μέσα στη νύχτα αυτή που τρέχει, προστάζεις από το νησί

στ. 297 **Όταν προσπεράσαμε τις Πέτρες:** Όταν προσπεράσαμε τις Συμπληγάδες Πέτρες. Αυτές ήταν ζευγάρι σκοπέλων που σύμφωνα με το μύθο συγκρούονταν μεταξύ τους και δεν άφηναν τα καράβια να περάσουν. Οι μόνοι που τις πέρασαν ήταν ο Ιάσονας και οι Αργοναύτες.

στ. 300 **του Υπερίονα Ήλιου:** Υπερίονας είναι επίθετο του Ήλιου και σημαίνει, πιθανώς, αυτός που βρίσκεται ψηλά.

να ξεμακρύνουμε, να περιπλανηθούμε στο σκοτεινιασμένο πέλαγο˙
γνωρίζοντας πως οι αγέρηδες της νύχτας είναι φοβεροί,
η βέβαιη καταστροφή των πλοίων.
Αλήθεια, πες μου, ποιος και πώς θα το μπορούσε να ξεφύγει
την απειλή του ολέθρου, αν ξαφνικά ξεσπούσε η θύελλα,
απ’ τον νοτιά ή τον σφοδρό πουνέντε (άνεμοι που καταλύουν
τα πλοία), κι ας μην το θέλησαν οι κραταιοί θεοί;
Γι’ αυτό και τώρα, ας υπακούσουμε στο πρόσταγμα της μαύρης νύχτας,
στο περιγιάλι να φροντίσουμε το δείπνο μας, πλάι
στο ταχύπλοο καράβι, περιμένοντας˙ κι όταν πια ξημερώσει,
τότε ανεβαίνουμε στο πλοίο, να ανοιχτούμε πάλι
στην απεραντοσύνη του πελάγου».
Έτσι ο Ευρύλοχος μιλούσε, κι οι άλλοι εταίροι επαίνεσαν τον λόγο του˙
όσο για μένα γύριζε ο νους μου στο κακό που κάποιος δαίμονας μας έκλωθε.
Τότε τον φώναξα απαντώντας, και πέταξαν τα λόγια μου σαν τα πουλιά:
«Ευρύλοχε, το βλέπω, μ’ εκβιάζεις, κι έμεινα μόνος.
Αλλά σας προκαλώ, όλοι σας ορκιστείτε τον απαράβατο όρκο˙
ανίσως απαντήσουμε βοδιών αγέλη ή και κοπάδι πρόβατα μεγάλο,
κανείς να μην ενδώσει στο κακό, και τυφλωμένος
σφάξει ή βόδι ή πρόβατο˙ φρόνιμοι κι ήσυχοι,
να τρώτε μόνον τις τροφές που μας προμήθευσε η Κίρκη αθάνατη».
Έτσι τους μίλησα, κι αυτοί δίνουν τον όρκο που παράγγειλα.
Μόλις ορκίστηκαν και σφράγισαν τον όρκο τους,
στήσαμε το καλόχτιστο καράβι σε βαθύ λιμάνι,
πλάι σε γλυκό νερό˙ έπειτα βγαίνουν από το καράβι οι σύντροφοι,
κι εκεί το δείπνο ετοίμαζαν με γνώση και φροντίδα.
Κι όταν εκόρεσαν τον πόθο τους για το φαΐ, για το πιοτό,
τότε θυμήθηκαν τους ακριβούς συντρόφους και θρηνούσαν
όσους η Σκύλλα κατασπάραξε απ’ το βαθύ μας πλοίο αρπάζοντας.
Κι έτσι θρηνώντας, έπεσε και τους συνεπήρε νήδυμος ύπνος.
Είχε στο μεταξύ κι η νύχτα προχωρήσει στην τρίτη μοίρα της,
έγειραν τ’ άστρα˙ κι ο Δίας τότε, που τα σύννεφα συνάζει,
άνεμο σήκωσε σφοδρό˙ με νέφη σκέπασε παντού

στ. 354 **τους συνεπήρε νήδυμος ύπνος:** τους πήρε ύπνος γλυκός, ηδονικός

στ. 355 **είχε κι η νύχτα προχωρήσει στην τρίτη μοίρα της:** είχε φτάσει το τρίτο μέρος της νύχτας, κάπου κοντά στα χαράματα. Ο Όμηρος χωρίζει τη νύχτα σε τρία μέρη.

στεριά και πέλαγος˙ μαύρισε πάνω μας ο ουρανός.
Ώσπου ξημέρωσε και φάνηκε ροδίζοντας η Αυγή˙
τότε τραβήξαμε πιο μέσα το καράβι, το δέσαμε σε μια βαθιά σπηλιά
εκεί που οι Νύμφες είχαν όμορφο χορό και θρόνους.
Αμέσως κάλεσα συνέλευση, μπήκα στη μέση και τους μίλησα:
«Φίλοι, υπάρχει ακόμη στο γοργό καράβι φαγητό, πιοτό˙
μακριά λοιπόν τα χέρια από τα βόδια,
να μη μας βρει κι άλλο κακό μεγάλο˙ γιατί τα βόδια αυτά
και τα θρεμμένα πρόβατα ανήκουν στον αμείλικτο θεό, τον Ήλιο,
που βλέπει από ψηλά τα πάντα και τα πάντα ακούει».
Έτσι τους μίλησα, κι υπάκουσε περήφανη η ψυχή τους.
Γέμισε όμως κι έλιωσε ένα φεγγάρι ολόκληρο,
κι όλο φυσούσε ασίγαστος νοτιάς —
κανένας άλλος άνεμος, μόνο νοτιάς-σιρόκος.
Οι σύντροφοι, όσο ακόμη τους περίσσευαν ψωμί και κόκκινο κρασί,
τόσο δεν άγγιζαν τα βόδια — λογάριαζαν και τη ζωή τους.
Αλλ’ όταν πια μες στο καράβι σώθηκαν όλες μας οι τροφές,
τότε τριγύριζαν παντού, αναγκασμένοι, κάτι να πιάσουν και να βρουν,
ψάρι, πουλί, ό,τι τους έπεφτε στο χέρι, με τα καμπύλα αγκίστρια τους —
τους θέριζε, μ’ άδειο στομάχι, η πείνα.
Οπότε εγώ ξεμάκρυνα και πήρα να ανεβαίνω το νησί,
ευχή να κάνω στους θεούς, άμποτε κάποιος να μου δείξει δρόμο γυρισμού.
Κι όταν ανηφορίζοντας στο βάθος του νησιού, βρέθηκα απόμακρα
απ’ τους συντρόφους, τα χέρια μου ένιψα κι εκεί, σε κάποια απάνεμη μεριά,
ύψωνα δέηση προς όλους τους θεούς του Ολύμπου.
Εκείνοι όμως χύνουν στα βλέφαρά μου ύπνο γλυκό.
Τότε ο Ευρύλοχος, μιλώντας στους συντρόφους,
ξεκίνησε μια συμβουλή κακή:
«Ακούστε με και μένα τώρα, μ’ όσα κι αν σας βαραίνουν πάθη˙
οι θάνατοι όλοι αν είναι μισητοί στους άμοιρους θνητούς,
ο πιο πικρός είναι ο θάνατος της πείνας, μοιραίο τέλος.
Λοιπόν ελάτε, ας φέρουμε τα βόδια του Ήλιου, τα καλύτερα,
ας τα προσφέρουμε θυσία στους θεούς, που τον πλατύ ουρανό κατέχουν.
Κι αν μιαν ημέρα στην Ιθάκη φτάσουμε, στην πατρική μας γη,
ευθύς να υψώσουμε πλούσιο ναό στον Υπερίονα Ήλιο,
μ’ αφιερώματα να τον στολίσουμε πολλά, λαμπρά.

στ. 371 **μόνο νοτιάς-σιρόκος:** βλ. το σχόλιο στο στίχο *ε* 325.

Αν όμως χολωθεί βαριά για τα ορθοκέρατά του βόδια,
αν το καράβι μας θελήσει ν’ αφανίσει,
και συμφωνήσουν οι λοιποί θεοί, τότε το προτιμώ,
το κύμα να με πνίξει, χάνοντας τη ζωή μου,
παρά να μαραζώνω ατέλειωτα σε τούτο το έρημο νησί».
Έτσι ο Ευρύλοχος τους μίλησε κι οι άλλοι εταίροι επαίνεσαν τον λόγο του.
Αμέσως πήραν κι έφεραν τα βόδια του Ήλιου, τα καλύτερα,
κάπου εκεί κοντά˙ γιατί δεν έβοσκαν τόσο μακριά
από το μελανόπρωρο καράβι τα βόδια ωραία,
ελικοκέρατα, ευρυμέτωπα.
Κι αφού τα περικύκλωσαν, δέονταν στους θεούς
κόβοντας φύλλα τρυφερά βαλανιδιάς υψίκομης,
γιατί δεν τους απόμεινε λευκό κριθάρι στο καλόχτιστο καράβι.
Ύστερα προσευχήθηκαν, τα ’σφαξαν και τα γδέρνουν,
χώρισαν τα μεριά, κι ολόγυρα τα σκέπασαν με λίπος
διπλωμένα, κι έβαλαν αποπάνω κομμάτια κρέας ωμό.
Κι όπως κρασί δεν είχαν να σταλάξουν στα σφάγια που φλέγονταν,
έκαναν με νερό σπονδή, ψήνοντας ύστερα τα σπλάχνα.
Κι αφού κάηκαν τα μεριά και γεύτηκαν τα σπλάχνα,
τα υπόλοιπα τα λιάνισαν και τα περνούν στις σούβλες.
Κι αυτοστιγμεί μου φεύγει ο ύπνος ο γλυκός, ανοίγοντας τα βλέφαρά μου˙
ευθύς πήγα να βρω το γρήγορο σκαρί στης θάλασσας το περιγιάλι.
Κι όπως κατέβαινα γοργά κι ήμουνα πια κοντά στο αμφίκυρτο καράβι,
γλυκά με πήρε η μυρωδιά της κνίσας.
Βόγγηξα τότε κι ύψωσα φωνή μεγάλη στους αθάνατους θεούς:
«Δία πατέρα και θεοί μακαρισμένοι, αιώνιοι˙
στη βλάβη εμένα με βουλιάξατε του ανελέητου ύπνου,
κι οι σύντροφοί μου βρήκαν τον καιρό να μελετήσουν
το ανόσιο έργο».
Στην ώρα τότε φέρνει μήνυμα στον Υπερίονα Ήλιο
η Λαμπετώ με τον μακρύ της πέπλο, πως σφάξαμε, εμείς, τα βόδια του.

στ. 402-3 **τα βόδια ωραία, / ελικοκέρατα, ευρυμέτωπα:** τα ωραία βόδια με τα στριφογυριστά κέρατα και το πλατύ κούτελο.

στ. 405 **βαλανιδιάς υψίκομης:** ψηλής, φουντωμένης βαλανιδιάς.

στ. 406 **δεν τους απόμενε λευκό κριθάρι στο καλόχτιστο καράβι:** το κριθάρι χρησιμοποιούνταν στις τελετές πριν από τη θυσία.

στ. 424 **Η Λαμπετώ:** Η Λαμπετώ και η Φαέθουσα, κόρες του Ήλιου και της Νεαίρας, ήταν φύλακες των κοπαδιών του Ήλιου στη Θρινακία.

Εκείνος, χολωμένος και βαρύς, μίλησε κι έλεγε στους αθανάτους:
«Δία πατέρα και θεοί μακαρισμένοι, αιώνιοι,
εκδίκηση! Να το πληρώσουν του Λαερτιάδη οι σύντροφοι,
που πήγαν κι έσφαξαν, δίχως ντροπή και μέτρο, τα δικά μου βόδια˙
μ' αυτά που εγώ ευφραινόμουν, όποτε ανέβαινα τον έναστρο ουρανό,
κι όποτε πάλι, τον ουρανό κατηφορίζοντας, στη γη ακουμπούσα.
Αν όμως δεν πληρώσουν για τα βόδια μου τη δίκαιη τιμωρία,
θα κατεβώ στον Άδη, θα φέγγω μόνο στους νεκρούς».
Κι ο Δίας τότε, που τα σύννεφα συνάζει, είπε κι ανταποκρίθηκε:
«Ήλιε, μη σταματάς να φέγγεις στους αθάνατους
και στους θνητούς βροτούς πάνω στη γη
που μας χαρίζει τα γεννήματά της˙
κι εγώ, το υπόσχομαι, θα ρίξω στο γοργό καράβι τους πυρφόρο κεραυνό,
θα το συντρίψω σε κομμάτια, καταμεσής στο μπλάβο πέλαγος».
(Τ' άκουσα αυτά από την Καλυψώ με την εξαίσια κόμη˙
που είπε πως τα άκουσε από τον προπομπό Ερμή.)
Όταν κατέβηκα φτάνοντας στο καράβι και στο περιγιάλι,
έβαλα τις φωνές ελέγχοντας τον ένα και τον άλλο˙ μάταια όμως,
δεν χωρούσε πια καμιά γιατρειά — ήσαν τα βόδια σκοτωμένα.
Τότε τους φανερώνουν κι οι θεοί σημεία και τέρατα:
σάλευαν τα τομάρια καταγής˙ στις σούβλες μούγκριζαν τα κρέατα,

Εικ. 94 Ο Ήλιος στο άρμα του. Πάνω από το κεφάλι του λάμπει ο ηλιακός δίσκος.
[Από ερυθρόμορφο κρατήρα (γύρω στα μέσα του 5ου αι. π.Χ.), Ντητρόιτ, Ινστιτούτο Τεχνών]

τα ωμά και τα ψημένα˙ κι ανέβαινε φωνή σαν από βόδια ζωντανά.
Για έξι μέρες στη σειρά οι ακριβοί μου εταίροι
έσερναν κι έτρωγαν τα βόδια του Ήλιου, τα καλύτερα.
Την έβδομη όμως μέρα, που έδωσε κι έφεξε ο Κρονίδης Δίας,
μεμιάς ο άνεμος σταμάτησε, που πριν λυσσομανούσε.
Τότε ανεβήκαμε κι εμείς γρήγορα στο καράβι, κι αμέσως ανοιχτήκαμε
στα απέραντα πελάγη, στήνοντας το κατάρτι ορθό, με τεντωμένα
τα λευκά πανιά.
Είχαμε αφήσει πίσω το νησί και δεν φαινόταν στον ορίζοντα
άλλη στεριά, μόνο ουρανός και θάλασσα.
Ξάφνου νεφέλη μαύρη κρέμασε στο κοίλο μας καράβι ο Δίας,
που βύθισε το πέλαγος στο σκότος.
Και δεν αρμένισε το πλοίο μας πολύ˙ πουνέντες ξέσπασε
μουγκρίζοντας και μανιασμένη λαίλαπα μεγάλη˙
σύντριψε η θύελλα τα μπροστινά μας ξάρτια,
και τα δυο, έπεσε πίσω το κατάρτι, κι όλα μας τ’ άρμενα
βρέθηκαν στο αμπάρι κάτω, μέσα στα απόνερα˙
κι όπως γκρεμίστηκε ο ιστός του καραβιού την πρύμη,
χτύπησε κατακέφαλα τον κυβερνήτη, λιώνοντας τα οστά της κεφαλής του˙
κι αυτός σαν δύτης βούτηξε πάνω από το κατάστρωμα,
το σώμα του έμεινε άψυχο.
Τότε κι ο Δίας βροντά, ρίχνει στο πλοίο αστροπελέκι˙
γύρισε αυτό σα σβούρα σύγκορμο, μόλις το χτύπησε ο κεραυνός του Δία˙
γέμισε θειάφι ο τόπος, κι οι σύντροφοί μου βρέθηκαν στη θάλασσα˙
σαν τις κουρούνες, γύρω στο μαύρο μας πλεούμενο,

στ. 470 **σαν τις κουρούνες:** Οι κουρούνες είναι μαύρα θαλασσοπούλια.

Εικ. 95 Ναυάγιο. Ένας ναυαγός φαίνεται πως έχει διασωθεί ανεβασμένος πάνω στη καρίνα του αναποδογυρισμένου πλοίου.

[Ανάπτυγμα από την παράσταση του λαιμού οινοχόης της γεωμετρικής εποχής (ύστερος 8ος αι. π.Χ.), Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων]

στο κύμα παραδόθηκαν — έτσι ο θεός τούς στέρησε τον νόστο.
Εγώ γυρόφερνα στο πλοίο ακόμη, ώσπου η καταιγίδα λύνει
τα πλευρά του — έμεινε μόνη πια η καρίνα, έρμαιο στο κύμα.
Για μια στιγμή πέφτει και το κατάρτι πάνω της˙ κι όπως η σκότα,
καμωμένη από βοδίσιο δέρμα, κρεμόταν στον ιστό,
πιάνω τα δυο μαζί και τα ’δεσα, καρίνα και κατάρτι˙
κάθισα τότε πάνω τους κι αφέθηκα στη δίνη
των δεινών ανέμων.
Κάποια στιγμή σταμάτησε ο πουνέντες κι η λυσσασμένη λαίλαπα˙
βίαιος τώρα ξέσπασε νοτιάς — καινούργιο βάσανο για μένα,
που με ’φερνε να μετρηθώ με την καταραμένη Χάρυβδη.
Όλη τη νύχτα με παρέσυρε το κύμα, κι όταν επήρε ο Ήλιος να ανατέλλει,
βρέθηκα πάλι στον σκόπελο της Σκύλλας, στον σκόπελο της Χάρυβδης.
Πάνω στην ώρα που αναρροφούσε το αλμυρό νερό της θάλασσας˙
οπότε εγώ, πρώτα μετέωρος, μετά κρεμάστηκα στην αγριοσυκιά, όπου
και πιάστηκα γερά, σαν νυχτερίδα˙ αλλά δεν είχα πού
να στηριχτούν τα πόδια μου, μήτε μπορούσα ν’ ανεβώ ψηλότερα
για να καθίσω˙ ήταν μακριά οι ρίζες της και τα κλαδιά
απλησίαστα, μεγάλα κι απλωμένα, ρίχνοντας

στ. 485 **μετά κρεμάστηκα στην αγριοσυκιά:** πάνω από το στόμιο της Χάρυβδης φύτρωνε μια μεγάλη αγριοσυκιά· απ’ αυτήν αρπάχτηκε ο Οδυσσέας και σώθηκε.

Εικ. 96 Ο Οδυσσέας, σύμφωνα με την ομηρική εκδοχή, θα μείνει για ώρες γαντζωμένος από τα κλαριά μιας αγριοσυκιάς και θα σωθεί πάνω στα συντρίμια του καραβιού του που θα ξεβράσει η Χάρυβδη. Στην παράσταση αυτή διακρίνονται δεξιά τα κλαδιά της αγριοσυκιάς, όμως ο Οδυσσέας εμφανίζεται να απομακρύνεται πάνω σε μια θαλάσσια χελώνα.

[Από μελανόμορφο σκύφο (αρχές του 5ου αι. π.Χ.), Παλέρμο, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

τη βαριά σκιά στη Χάρυβδη.
Δεν έμενε άλλο, παρά να περιμένω κρεμασμένος, ώσπου ξανά
καράβι και καρίνα να ξεράσει — κάτι που τόσο επιθυμούσα,
όμως εκείνο αργούσε.
Ποιαν ώρα από την αγορά σηκώνεται ο κριτής για δείπνο,
αφού στο μεταξύ το δίκιο μοίραζε σε τσούρμο νέους
που φιλονικούσαν, τόσο αργά αναφάνηκαν τα ξύλα
από της Χάρυβδης το στόμα.
Αμέσως τότε χέρια και πόδια αμόλησα, πηδώντας
βρόντηξα στη μέση, κοντά σ’ εκείνα τα μακριά μαδέρια,
κάθισα πάνω τους, κι έκανα τα χέρια μου κουπιά.
Τη Σκύλλα, ευτύχημά μου, ο Δίας δεν μ’ άφησε, πατέρας θεών κι ανθρώπων,
μπροστά μου πάλι να την δω˙ αλλιώς δεν γλίτωνα
από τον βέβαιο όλεθρο.
Μέρες εννιά το κύμα με παρέσυρε˙ τη δέκατη, μέσα στη νύχτα ακόμη,
με πλησιάζουν οι θεοί στης Ωγυγίας το νησί — το κατοικούσε
η Καλυψώ, καλλίκομη, δαιμονική θεά, ανθρώπινη μιλιά˙
αυτή μ’ αγάπησε, αυτή με φρόντισε. Όμως τι κάθομαι και ανιστορώ;
Εχτές ακόμη τα διηγήθηκα σε τούτο το παλάτι,
για σένα και την έξοχη γυναίκα σου. Το βρίσκω αλήθεια
αταίριαστο και πληκτικό, λόγια ειπωμένα και ξεκάθαρα,
να τα διηγούμαι δεύτερη φορά».

Εικ. 97 Μαν. Σιγανού «Γυρισμός στην Ιθάκη».
[Έργο του αγιογράφου και λογοτέχνη Μανώλη Σιγανού (γενν. 1916)]

ραψωδία ν

᾿Οδυσσέως ἀπόπλους παρὰ Φαιάκων

ραψωδία *ν* 1-139

Από τη Σχερία στην Ιθάκη

Εκείνος τη διήγησή του τέλειωσε, κι αυτοί σαν μαγεμένοι,
βουβοί κι αμίλητοι, κάτω απ’ τον ίσκιο της μεγάλης αίθουσας.
Ώσπου ο Αλκίνοος μιλώντας έκοψε τη σιωπή:
«Ω Οδυσσέα, αφότου βρέθηκες σε τούτο το ψηλόροφο παλάτι
και πάτησες το χάλκινο κατώφλι, αληθινά πιστεύω πως
δεν σε περιμένει κι άλλη περιπλάνηση, πως
θα νοστήσεις στο νησί σου, μετά από τόσα πάθη.
Τώρα σε σας, όσοι στο αρχοντικό μου κάθε μέρα
κρασί βασιλικό, σπινθηροβόλο πίνετε μαζί μου
κι ακούτε απολαμβάνοντας τον αοιδό,
έχω για τον καθένα σας να πω τον ορισμό μου.
Βρίσκονται κιόλας σε κασέλα σκαλιστή ασφαλισμένα
για τον φιλοξενούμενό μας ρούχα, περίτεχνα μαλάματα, αλλά
και τ’ άλλα δώρα, όσα μας έφεραν οι βουληφόροι Φαίακες.
Κι όμως προτείνω να του δώσουμε επιπλέον μεγάλο τρίποδα
με το λεβέτι του, καθένας κι έναν˙ μετά μαζεύουμε
κι απ’ τον λαό το μερτικό του˙ αλλιώς βαρύ θα αποδειχτεί το χάρισμα,
αν όλο πέσει μόνο στη μια μεριά.
Έτσι ο Αλκίνοος τους μίλησε, κι εκείνοι δέχτηκαν ευχάριστα
τον λόγο του˙ ύστερα τράβηξε καθένας σπίτι του, να κοιμηθούν.
Κι όταν την άλλη μέρα ξημερώνοντας ρόδισε η Αυγή τον ουρανό,
κατέβηκαν γοργά στο πλοίο, φορτωμένοι τον αντρίκιο τους χαλκό.
Κι εκεί καλά τον βόλεψε ο Αλκίνοος, γενναία ψυχή˙
ήλθε ο ίδιος και τον έστησε κάτω από τα ζυγά του καραβιού,
για να μη γίνει εμπόδισμα σε κάποιον κωπηλάτη,
όταν με τα κουπιά τους θ’ άνοιγαν θαλάσσιο δρόμο.
Κι ευθύς πήγαν εκείνοι στου Αλκινόου το παλάτι, φροντίζοντας το γεύμα τους.
Τότε ο Αλκίνοος, γενναία ψυχή, τους σφάζει βόδι,
θυσία στον Κρονίδη Δία, παντοδύναμο, που τον σκεπάζει η μελανή νεφέλη.

στ. 14 **οι βουληφόροι Φαίακες:** οι Φαίακες που παίρνουν τις αποφάσεις, οι άρχοντες.

στ. 15-16 **να του δώσουμε μεγάλο τρίποδα / με το λεβέτι του.** Βλ. Παράρτημα σ. 467, εικ. 2.7.

στ. 22 **φορτωμένοι τον αντρίκιο τους χαλκό:** φορτωμένοι τον χαλκό που ταιριάζει στους άντρες. Πιθανόν ταιριάζει στους άντρες, επειδή απ’ αυτόν κατασκευάζονταν όπλα.

στ. 29 **που τον σκεπάζει η μελανή νεφέλη:** που τον τυλίγουν μαύρα σύννεφα. Βλ. σχόλιο στο στ. *α* 73.

Έκαψαν πρώτα τα μεριά, μοιράστηκαν μετά με απόλαυση το πλούσιο γεύμα,
κι ανάμεσά τους τραγουδούσε, τιμημένος του λαού,
ο θείος αοιδός Δημόδοκος.
Ο Οδυσσέας μόνος είχε το βλέμμα του στραμμένο συνεχώς στον πάμφωτο ήλιο,
προσμένοντας με αγωνία να δύσει, γιατί τον έτρωγε ο καημός του νόστου.
Πόσο και πώς πεθύμησε το δείπνο ο γεωργός —
όλη τη μέρα τα δυο βόδια, χρώμα του κρασιού,
το αλέτρι του έσυραν σε χώμα σβωλιασμένο, κι εκείνος
βλέπει με αγαλλίαση να δύει ο ήλιος χαμηλώνοντας το φως,
να φτάνει η ώρα για το βραδινό του, οπότε ξεκινώντας
νιώθει μια κούραση γλυκιά στα γόνατά του που λυγίζουν˙
τόση αγαλλίαση το φως του ήλιου χαμηλώνοντας
χάρισε και στον Οδυσσέα.
Κι ευθύς στους Φαίακες, που έχουν χαρά τους το κουπί,
θέλησε να ακουστεί, αλλά τον λόγο του φανέρωσε μιλώντας στον Αλκίνοο:
«Αλκίνοε βασιλιά, που τόσο ξεχωρίζεις στον λαό σου,
σταλάξετε τώρα σπονδή, να με ξεπροβοδήσετε μετά κι εμένα δίχως βλάβη.
Σας αποχαιρετώ. Γιατί έχουν πια συντελεστεί
όσα πεθύμησε η ψυχή μου˙ οι συνοδοί μου και τα φιλικά σας δώρα.
Είθε οι ουράνιοι θεοί να ευλογούνε τα αγαθά σας, κι εγώ γυρίζοντας
στο σπίτι μου, να βρω γερούς την άψογη γυναίκα μου και τους δικούς μου.
Αλλά κι εσείς που θα απομείνετε, καθένας ας ευφραίνει
το ακριβό του ταίρι και τα τέκνα του. Εύχομαι
κάθε ενάρετο καλό να σας χαρίζουν οι θεοί,
κακό κανένα να μην πέσει στον λαό σας».
Τόσα τους είπε, κι εκείνοι ολόψυχα τον επαινούσαν,
συμφώνησαν τον ξένο να προπέμψουν, που τους εμίλησε καλά.
Τότε ο γενναίος Αλκίνοος φώναξε προς τον κήρυκα:
«Ποντόνοε, συγκέρασε κρασί μες στον κρατήρα,
κέρασε όλους στο παλάτι˙ να υψώσουμε στον Δία πατέρα
την ευχή μας, να στείλουμε τον ξένο στην πατρική του γη».
Έτσι τους μίλησε, και το γλυκόπιοτο κρασί συγκέρασε ο Ποντόνοος,
μετά ζυγώνοντας έναν προς έναν τούς το μοίρασε,
κι αυτοί στάλαξαν τη σπονδή στους μάκαρες θεούς
που κυβερνούν τους ουρανούς, ενθρονισμένοι.
Όρθιος τότε ο θείος Οδυσσέας πήρε μια κούπα δίγουβη,
την έβαλε στο χέρι της Αρήτης, κι όπως την προσφωνούσε,

τά λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
«Χαίρε, βασίλισσα, αδιάκοπη η χαρά σου, ως τα γεράματα
και ως τον θάνατο — κλήρος αυτός διπλός του ανθρώπου.
Εγώ γυρίζω τώρα στην πατρίδα μου, αλλά κι εσύ
ευφρόσυνα να ζεις σ’ αυτό το σπίτι, με τα παιδιά σου, τον λαό σου,
τον βασιλέα Αλκίνοο».
Μ’ αυτά τα λόγια πέρασε ο θείος Οδυσσέας το κατώφλι,
ενώ ο γενναίος Αλκίνοος παράγγειλε να πάει ο κήρυκας
μπροστά, να γίνει ο οδηγός του στο γρήγορο καράβι,
κάτω στο περιγιάλι.
Στην ώρα της η Αρήτη έκανε νόημα να ακολουθήσουν
τρεις από τις σκλάβες της˙ η μια κρατώντας πανωφόρι
και χιτώνα πεντακάθαρο, η άλλη κουβαλώντας μια γερή κασέλα, η τρίτη
έφερε ψωμί και κόκκινο κρασί.
Κι όταν κατέβηκαν στο πλοίο και στη θάλασσα, όλα τα πήραν
και τα βόλεψαν οι τιμημένοι συνοδοί στο βαθουλό καράβι,
βρώση και πόση.

Εικ. 98 «Ο αποχαιρετισμός του Αλκίνοου από τον Οδυσσέα».
[Του Γάλλου ζωγράφου Κλωντ Ζελέ του επονομαζόμενου Λορέν (Claude Gellée ή Lorrain, 1600-1682)]

Μετά στρώνουν του Οδυσσέα σκέπασμα και σεντόνι
στο κοίλο πλοίο, πάνω στης πρύμνης την κουβέρτα,
να κοιμηθεί ύπνο βαθύ, σάμπως αξύπνητο.
Ανέβηκε τότε κι εκείνος και πλαγιάζει αμίλητος˙
οπότε οι άλλοι κάθονται στα κουπιά, καθένας τους με τάξη,
έλυσαν την πρυμάτσα απ' το τρυπητό λιθάρι,
και το κορμί τους αναγέρνοντας χτυπούσαν το κουπί στο κύμα.
Αμέσως στου Οδυσσέα τα βλέφαρα έπεσε ο ύπνος —
ηδονικός, γλυκύτατος, αξύπνητος, λες κι ήταν θάνατος.
Πώς, στον κάμπο πέρα, άλογα τέσσερα, ζεμένα στον ένα τους ζυγό,
όλα μαζί κινούν, στον χτύπο υπάκουα της μάστιγας,
κι ορθώνουν τα πόδια τους ψηλά, για να τελειώσουν
γρήγορα τον δρόμο τους˙
παρόμοια ορθώνονταν κι η καραβίσια πρύμνη, ενώ το κύμα,
πορφυρό και μέγα, φούσκωνε πίσω την αφρισμένη θάλασσα.
΄Ετρεχε το καράβι σταθερό και σίγουρο˙ μήτε γεράκι,
το γοργότερο πετούμενο, δεν θα μπορούσε να το φτάσει˙
σαν το γεράκι και το πλοίο πετώντας έσχιζε το θαλάσσιο κύμα,
τον άντρα ταξιδεύοντας που η στόχασή του έμοιαζε θεού —
ένας που τόσα πάθη πόνεσε η γενναία ψυχή του,
που πέρασε ανδρείους πολέμους, άγρια κύματα της θάλασσας,
τώρα ατάραχος κοιμόταν, λησμονώντας τ' αμέτρητα παθήματά του.
Κι όταν το πιο περίλαμπρο άστρο πρόβαλε ψηλά,
που πρώτο αγγέλλει της εωθινής Αυγής το φως,
ποντοπορώντας το καράβι στο νησί ακουμπούσε.

στ. 89 **έλυσαν την πρυμάτσα απ' το τρυπητό λιθάρι:** έλυσαν το σκοινί από την πέτρα που βρισκόταν στην παραλία και είχε τρύπα, για να δένουν το πλοίο.

στ. 106-7 **Κι όταν το πιο περίλαμπρο άστρο ... το φως:** Πρόκειται για τον Αυγερινό, τον πλανήτη Αφροδίτη.

ὣς ἡ ῥίμφα θέουσα θαλάσσης κύματ' ἔταμνεν,
ἄνδρα φέρουσα θεοῖς ἐναλίγκια μήδε' ἔχοντα,
ὃς πρὶν μὲν μάλα πολλὰ πάθ' ἄλγεα ὃν κατὰ θυμὸν
ἀνδρῶν τε πτολέμους ἀλεγεινά τε κύματα πείρων,
δὴ τότε γ' ἀτρέμας εὗδε, λελασμένος ὅσσ' ἐπεπόνθει.

Οι στίχοι *ν* 88-92 της *Οδύσσειας* στη γλώσσα και στη μορφή που τους συνέθεσε ο Όμηρος. Οι αντίστοιχοι στίχοι στο μεταφρασμένο κείμενο είναι οι 101-105.

Βρίσκεται εκεί, στη χώρα της Ιθάκης, του Φόρκυνα, ενάλιου γέροντα,
λιμάνι˙ δυο κάβοι απόκρημνοι το ορίζουν,
που προς τα μέσα χαμηλώνουν και το κλείνουν,
κρατώντας το μεγάλο κύμα απέξω, όταν οι άνεμοι λυσσομανούν.
Στον κόρφο του τα καλοκούβερτα καράβια άδετα αράζουν
κι ησυχάζουν, μόλις φτάσουν στον όρμο.
Στου λιμανιού την κεφαλή ελιά μακρόφυλλη,
κι εκεί στο πλάι της θαμπή σπηλιά χαριτωμένη, τόπος
ταμένος των νυμφών που λέγονται ναϊάδες.
Μες στη σπηλιά στημένοι λίθινοι κρατήρες κι ακόμη αμφορείς
διπλόχεροι — εκεί χτίζουν κι οι μέλισσες κερί για την τροφή τους.
Στο βάθος της σπηλιάς ψηλοί οι πέτρινοι αργαλειοί˙
εδώ υφαίνουν αλιπόρφυρα φαντά οι νεράιδες —
θέαμα θαύμα.
Τρέχουν εκεί νερά αστείρευτα κι υπάρχουν δυο μπασιές˙
μόνο τη βορεινή την κατεβαίνουν οι θνητοί˙ την άλλη, προς τον νότο,
θεϊκότερη, άνθρωπος δεν μπορεί να την διαβεί — είναι το πέρασμα των αθανάτων.
Σ’ αυτό το μέρος τράβηξαν που δεν τους ήταν κι άγνωστο.
Κι όπως με φόρα μπήκε το πλεούμενο, πάτησε η μισή καρίνα του
στην άμμο — τόσο γοργά τα χέρια δούλεψαν κωπηλατώντας.
΄Αφησαν τότε τα ζυγά του καραβιού και πριν πατήσουνε στεριά,
στα χέρια σήκωσαν, από το βαθουλό τους πλοίο,
τον Οδυσσέα — με το σεντόνι του μαζί και το πολύτιμό του σκέπασμα.
Μετά στην άμμο τον απίθωσαν, στον ύπνο βυθισμένο,
κι ευθύς μετέφεραν τα δώρα, που οι τιμημένοι Φαίακες του χάρισαν
στον δρόμο της επιστροφής, όπως το είχε προνοήσει
η μεγάθυμη Αθηνά.
Τ’ ακούμπησαν όλα μαζί στον λάκκο της ελιάς, παράμερα όμως,
μήπως κανείς περαστικός τα βρει μπροστά του και τ’ αρπάξει,
προτού ο Οδυσσέας ξυπνήσει.
Τέλος, με δίχως καθυστέρηση πήραν ξανά τον δρόμο της επιστροφής.
. . . .

στ. 109-10 **του Φόρκυνα, ενάλιου γέροντα, / λιμάνι:** το λιμάνι του Φόρκυνα, του θαλάσσιου γέροντα. Ο Φόρκυς ήταν θεότητα της θάλασσας· μια από τις κατοικίες του έλεγαν ότι ήταν στην Ιθάκη. Βλ. Παράρτημα σ. 496, χάρτης 5.

στ. 121 **εδώ υφαίνουν αλιπόρφυρα φαντά οι νεράιδες:** εδώ υφαίνουν οι νεράιδες υφαντά που έχουν βαθύ κόκκινο χρώμα ανάμεικτο με το βαθύ μπλε της θάλασσας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

ι 1-41 Ο Οδυσσέας αποκαλύπτει την ταυτότητά του και αφηγείται τις περιπέτειές του

1. Να συζητήσετε τι πετυχαίνει ο ποιητής βάζοντας τον ίδιο τον Οδυσσέα να αφηγείται τις περιπέτειές του;

2. Με ποια αφορμή, σε ποιο χώρο, σε ποια χρονική στιγμή και με ποια διάθεση αρχίζει ο Οδυσσέας να αφηγείται ο ίδιος τις περιπέτειές του; Να συζητήσετε αν ο Οδυσσέας έχει ή δεν έχει πραγματικά διάθεση να αφηγηθεί τις περιπέτειές του.

3. Από το στίχο *ι* 41 αρχίζει ο Οδυσσέας τη μακρά αφήγηση των περιπετειών του μετά την αναχώρησή του από την Τροία και πριν την άφιξή του στην Ωγυγία.

   Με τη βοήθεια των περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών *ι* έως *μ*

   α. να καταχωρίσετε τις περιπέτειες αυτές του Οδυσσέα και των συντρόφων του κατά ραψωδία στον παρακάτω πίνακα,

   β. να σημειώσετε στην παρένθεση δίπλα από κάθε περιπέτεια τον αριθμό των στίχων που καλύπτει αυτή, και

   γ. να μετρήσετε πόσες είναι.

ραψωδία	οι περιπέτειες του Οδυσσέα και των συντρόφων του		
ι:	____ ( )	____ ( )	____ ( )
κ:	____ ( )	____ ( )	____ ( )
λ:			____ ( )
μ:	____ ( )	____ ( )	____ ( )
σύνολο περιπετειών: ____			

   Να κάνετε τις παρατηρήσεις σας σχετικά με την έκταση και τη διάταξη των περιπετειών σε κάθε ραψωδία.

4. Οι περιπέτειες του Οδυσσέα και των συντρόφων του διαδραματίζονται: στον τότε γνωστό κόσμο —ας τον πούμε “πραγματικό”—, σ’ έναν άλλο κόσμο που θυμίζει τον κόσμο των παραμυθιών —ας πούμε αυτόν το δεύτερο κόσμο “φανταστικό”— και στον Άδη.

   Αφού καταγράψετε με τη βοήθεια της περιληπτικής αναδιήγησης της ραψωδίας *ι* τις περιπέτειες που αναφέρονται στη ραψωδία αυτή, να βρείτε σε ποιον από τους τρεις αυτούς κόσμους διαδραματίζεται η καθεμιά απ’ αυτές. Να δικαιολογήσετε τις απαντήσεις σας.

5. Ο Οδυσσέας επαινεί το Δημόδοκο και τον διαδέχεται αφηγούμενος τις δικές του περιπέτειες.

   Ποια παρατήρηση μπορείτε να κάνετε, αν λάβετε υπόψη σας το περιεχόμενο του τρίτου τραγουδιού του Δημόδοκου και την αρχή των “Απολόγων” (*ι* 40-41);

6. Στους στίχους *ι* 11-39 ο Οδυσσέας αποκαλύπτει την ταυτότητά του και αυτοσυστήνεται στους Φαίακες.

   Ποιες πληροφορίες επιλέγει και δίνει για τον εαυτό του και την πατρίδα του και γιατί;

***ι* 240-518 Η τύφλωση του Πολύφημου**

7. Πώς αποδεικνύεται η δίψα για γνώση του Οδυσσέα και των συντρόφων του από τις περιπέτειές τους στις χώρες των Κικόνων, των Λωτοφάγων και των Κυκλώπων; Για να απαντήσετε θα χρειαστεί να μελετήσετε και την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *ι*.

8. Να αναφέρετε τους δόλους που επιστρατεύει ο Οδυσσέας, για να αντιμετωπίσει τον Κύκλωπα.

   Ποιον από όλους κρίνετε πιο αποτελεσματικό για τη σωτηρία του ίδιου και των συντρόφων του και γιατί;

9. Ο Οδυσσέας αιχμάλωτος στη σπηλιά του Κύκλωπα προβληματίστηκε για την απόφαση που τελικά πήρε.

   Ποια άλλη λύση σκέφτηκε και γιατί την απέρριψε;

   Να συζητήσετε α) ποια προβλήματα υπήρχε το ενδεχόμενο να αντιμετωπίσει και β) ποιες πιθανότητες επιτυχίας είχε να τα καταφέρει.

10. Να αναλύσετε τις παρομοιώσεις που χρησιμοποιεί ο Οδυσσέας περιγράφοντας την τύφλωση του Κύκλωπα. Να επιμείνετε κυρίως στο τι επιδιώκει και τι πετυχαίνει ο Οδυσσέας χρησιμοποιώντας τις συγκεκριμένες παρομοιώσεις;

11. Στο προοίμιο ο ποιητής χαρακτηρίζει τον Οδυσσέα «πολύτροπο» και ακόμη λέει ότι «γνώρισε πολιτείες πολλές» και «έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές», ενώ ο ίδιος πάλι ο Οδυσσέας, όταν αυτοσυστήνεται στους Φαίακες λέει για τον εαυτό του ότι «όλοι καλά με ξέρουν για τους δόλους μου» (*ι* 20-21).

Να δικαιολογήσετε αυτούς τους χαρακτηρισμούς του Οδυσσέα στηριζόμενοι στην περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *ι* και στο κείμενο της ενότητας αυτής.

12. Να ηθογραφήσετε τον Κύκλωπα όπως παρουσιάζεται στην ενότητα αυτή.

13. Να ζωγραφίσετε το εσωτερικό της σπηλιάς του Κύκλωπα βασισμένοι κυρίως στην περιγραφή της από τον Οδυσσέα στους στίχους *ι* 240-247, αλλά και στις άλλες πληροφορίες που μπορείτε να αντλήσετε από την ενότητα αυτή.

14. Να περιγράψετε και να συγκρίνετε την κοινωνία και τον πολιτισμό των Κυκλώπων με την κοινωνία και τον πολιτισμό των Φαιάκων.

15. Υποθέστε ότι είστε ένας από τους συντρόφους του Οδυσσέα που βγήκαν ζωντανοί από τη σπηλιά του Κύκλωπα. Μόλις συναντιέστε με τους άλλους συντρόφους σας που περίμεναν στο καράβι και πριν αυτό αναχωρήσει σας ρωτούν τι συνέβη μέσα στη σπηλιά. Τι θα τους λέγατε μέσα σε δύο λεπτά με βάση αυτά που γνωρίσατε στην ενότητα αυτή;

16. Ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας της *Οδύσσειας* επιβεβαιώνεται από τη στάση, συμπεριφορά και δράση του Οδυσσέα και των συντρόφων του στη χώρα των Κικόνων, στη χώρα των Λωτοφάγων και στο νησί των Κυκλώπων και ιδιαιτέρως από την ικανότητα του Οδυσσέα να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τον Πολύφημο.

    Να συζητήσετε την άποψη αυτή, αφού λάβετε υπόψη σας την περιληπτική αναδιήγηση και το κείμενο της ραψωδίας *ι*.

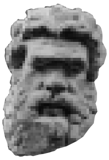

17. Όταν κάποιος συμπεριφέρεται με προσβλητικό τρόπο που υπερβαίνει τη φύση του και τα επιτρεπτά όρια δράσης του, λέμε ότι διαπράττει ***"ύβριν".*** Η συμπεριφορά αυτή οφείλεται σε υπερεκτίμηση των δυνάμεών του ή σε υπερβολικό πάθος και εκδηλώνεται με προσβλητικές ή βίαιες πράξεις και αλαζονικά λόγια.

    Ο Οδυσσέας στην ενότητα αυτή (*ι* 519-630) πέφτει σε "ύβριν".

    Με ποιες πράξεις και με ποια λόγια εκδηλώνεται η "ύβρις" του Οδυσσέα;

ι 519-630 Η φυγή και η "ύβρις" του Οδυσσέα

18. Θυμάστε ότι στο προοίμιο της *Οδύσσειας* οι σύντροφοι του Οδυσσέα χαρακτηρίστηκαν "νήπιοι και μωροί", γιατί έφαγαν τα

βόδια του Ήλιου, παρά τις προειδοποιήσεις του Οδυσσέα. Αντίθετα, ο Οδυσσέας υπήρξε φρόνιμος και φυλάχτηκε από την “ύβριν” εκείνη.

Από τη στάση του Οδυσσέα και των συντρόφων του κατά τη φυγή τους από τη χώρα των Κυκλώπων μπορούμε να πούμε ότι επιβεβαιώνονται οι ίδιοι χαρακτηρισμοί για τα ίδια πρόσωπα; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

19. Εκτός από τον Οδυσσέα και ο Πολύφημος διαπράττει “ύβριν” για την οποία τιμωρείται από τους θεούς με το χέρι του Οδυσσέα.

Να μελετήσετε τους στίχους *ι* 278-534 και να απαντήσετε:

α) Με ποιες πράξεις και με ποια λόγια εκδηλώνεται η “ύβρις” του Πολύφημου;

β) Ποια η τιμωρία του και πώς αποδεικνύεται ότι η τιμωρία αυτή προέρχεται από τους θεούς;

20. Αφού λάβετε υπόψη σας τη συμπεριφορά των μνηστήρων, όπως περιγράφεται στους στίχους *α* 162-183, *α* 249-255, *α* 408-471, *γ* 232-243, *δ* 350-356 και στην περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *β,* να συντάξετε ένα κείμενο στο οποίο θα δικαιολογείτε γιατί αυτή η συμπεριφορά αποτελεί “ύβριν”.

21. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι κάθε “ύβρις” προκαλεί την ***“νέμεσιν”,*** την οργή των θεών, και επιφέρει την ***“τίσιν”,*** δηλαδή την τιμωρία.

Αφού μελετήσετε α) τι ζητάει ο Πολύφημος προσευχόμενος στον πατέρα του, τον Ποσειδώνα (*ι* 587-595), β) πώς ανταποκρίθηκε ο Ποσειδώνας στην προσευχή του, γ) πώς αντέδρασε ο Δίας στην ευχαριστήρια θυσία του Οδυσσέα (*ι* 612-617), να συζητήσετε για τη σημασία που έχει η “ύβρις” του Οδυσσέα για την εξέλιξη της πλοκής του μύθου.

22. Ο Οδυσσέας αποκρύπτοντας το πραγματικό του όνομα λέει στον Κύκλωπα ότι ονομάζεται “Ούτις”, Κανένας.

Από την εξέλιξη της περιπέτειας του Οδυσσέα στη χώρα των Κυκλώπων πώς βλέπετε ότι βοήθησε τον Οδυσσέα το ψεύτικο αυτό όνομα με το οποίο συστήθηκε στον Κύκλωπα;

23. Να καταγράψετε τις οδηγίες του Ερμή προς τον Οδυσσέα και να ελέγξετε αν και πώς τις εφαρμόζει ο Οδυσσέας. ***κ 211-582 Οδυσσέας και Κίρκη***

24. ***“Φιλέταιρος”*** σημαίνει “αυτός που αγαπάει, νοιάζεται και υπερα-

σπίζεται τους συντρόφους του”.

Με βάση την περιπέτεια του Οδυσσέα στο νησί της Κίρκης όπως τη γνωρίσατε από την αναδιήγηση και το κείμενο της ραψωδίας *κ* να συζητήσετε α) αν δικαιώνεται ο χαρακτηρισμός του Οδυσσέα ως “φιλέταιρου” και β) αν επιβεβαιώνεται ο αρχηγικός του ρόλος.

25. Να συζητήσετε για ποιο λόγο η περιπέτεια του Οδυσσέα στο νησί της Κίρκης είναι πολύ σημαντική για το νόστο του. Ο καθένας να συντάξει στο σπίτι του ένα κείμενο περίπου 150 λέξεων όπου θα εκθέτει τις απόψεις του για το θέμα αυτό.

26. Η Κίρκη, όπως και η Καλυψώ, με τις ενέργειες και τη συμπεριφορά τους στην αρχή εμποδίζουν το νόστο του Οδυσσέα, τελικά όμως τον βοηθούν να επιστρέψει στην πατρίδα του.

Να συζητήσετε: α) με ποιο σκοπό η καθεμιά ήθελε να τον κρατήσει κοντά της;

και β) πώς τελικά η καθεμιά πήρε την απόφαση να βοηθήσει τον Οδυσσέα και πώς τον βοήθησε;

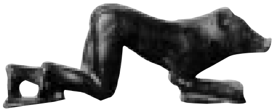

λ 1-54 και 93-250 Ο Οδυσσέας στον Άδη – Ο Οδυσσέας συνομιλεί με τον Τειρεσία και την Αντίκλεια

27. Να περιγράψετε την εικόνα του Άδη και την κατάσταση των νεκρών, όπως παρουσιάζονται στους στίχους *λ* 1-54 και 92-250 αλλά και στους στίχους *κ* 554-582.

28. Να συγκρίνετε την εικόνα του ομηρικού Άδη με την εικόνα του Κάτω κόσμου στα δημοτικά μας τραγούδια (βλ. Παράρτημα σ. 440). Ποιες παρατηρήσεις μπορείτε να κάνετε από τη σύγκριση;

29. Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία στον Άδη κατέβηκαν ζωντανοί ο Ηρακλής με εντολή του Ευρυσθέα, για να φέρει στον πάνω κόσμο τον Κέρβερο, ο Ορφέας, για να ελευθερώσει από το θάνατο την αγαπημένη του Ευρυδίκη, και τέλος ο Θησέας και ο Πειρίθοος, για να αρπάξουν τη βασίλισσα του Κάτω κόσμου Περσεφόνη, που την ήθελε για γυναίκα του ο Πειρίθοος. Απ’ αυτούς μόνον ο Ηρακλής έφερε σε πέρας την αποστολή του, με τη βοήθεια του Ερμή και της Αθηνάς. Αυτός ελευθέρωσε και τον Θησέα, δεν μπόρεσε όμως να ελευθερώσει και τον Πειρίθοο, που έμεινε για πάντα παγιδευμένος στον Άδη.

α. Να συγκρίνετε το σκοπό για τον οποίο κατεβαίνουν στον Άδη ο Οδυσσέας και οι άλλοι ήρωες που αναφέρονται παραπάνω.

β. Να αξιολογήσετε την κάθοδο του Οδυσσέα στον Άδη ως

κατόρθωμα ενός θνητού, αφού τη συγκρίνετε και με την κάθοδο των άλλων ηρώων.

30. α. Αφού μελετήσετε τους στίχους λ 111-132, να καταγράψετε τις πληροφορίες που δίνει ο μάντης στον Οδυσσέα.
    β. Με ποιο σκοπό οι πληροφορίες αυτές δίνονται στον Οδυσσέα με κάποιες προϋποθέσεις (μπορεί, ανίσως, αν όμως ...);
    γ. Ποια η σημασία που έχουν για την επιστροφή στην πατρίδα του;

31. Οι πληροφορίες που δίνει στον Οδυσσέα η Αντίκλεια για την κατάσταση στην Ιθάκη δεν επαναλαμβάνουν, αλλά συμπληρώνουν εκείνες που, άμεσα ή έμμεσα, του δίνει ο Τειρεσίας για το ίδιο θέμα.

    Αφού μελετήσετε προσεκτικά τις πληροφορίες που παίρνει ο Οδυσσέας από την Αντίκλεια, να συζητήσετε: α. αν ισχύει η παραπάνω θέση, και β. αν και γιατί οι πληροφορίες αυτές βοηθούν τον Οδυσσέα για τον νόστο του στην Ιθάκη.

32. Με ποια λόγια και ποια συμπεριφορά εκδηλώνεται στην ενότητα αυτή ο συναισθηματικός δεσμός μάνας και γιου;

33. Θα ξέρετε ίσως ότι η πρώτη και η τελευταία θέση σε μια σειρά είναι προβεβλημένες και γι’ αυτό θεωρούνται και οι πιο σημαντικές. Έχοντας αυτό υπόψη σας να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:
    α. Ποιες ερωτήσεις υποβάλλονται από την Αντίκλεια και τον Οδυσσέα στο μεταξύ τους διάλογο, ποιες απαντήσεις δίνονται αντίστοιχα και από τους δύο και με ποια σειρά υποβάλλονται οι ερωτήσεις και δίνονται οι απαντήσεις;
    β. Πώς εξηγείτε τη σειρά που επιλέγει το καθένα από τα δύο αυτά πρόσωπα;

34. Να αναδιηγηθείτε προφορικά σε ένα με δύο λεπτά τη συνάντηση και συνομιλία του Οδυσσέα με την Αντίκλεια αναδεικνύοντας τα κρίσιμα σημεία και τις σημαντικές λεπτομέρειες της συνάντησης αυτής.

35. Ποιες πληροφορίες και παραινέσεις δίνει ο Αγαμέμνονας στον Οδυσσέα οι οποίες είναι δυνατόν να τον βοηθήσουν στο νόστο του; Να απαντήσετε αιτιολογημένα. ***λ 369-636 Έπαινος του Οδυσσέα ως αφηγητή***

36. Ο Οδυσσέας στη συνομιλία του με τον Αχιλλέα τον καλοτυχίζει, γιατί και όταν ζούσε οι Αργίτες τον τιμούσαν και τώρα στον Άδη

απολαμβάνει ξεχωριστές τιμές ανάμεσα στους νεκρούς.

Ποια είναι η άποψη του Αχιλλέα; Να τη συζητήσετε.

– Ο Οδυσσέας συνομιλεί με τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα

37. Να συγκρίνετε τις απόψεις του Αχιλλέα για τη ζωή και το θάνατο με τις απόψεις που εκφράζονται για τα ίδια θέματα στα δημοτικά μας τραγούδια (βλ. Παράρτημα σ. 440) και να κάνετε τις παρατηρήσεις σας.

38. Στη συνομιλία Οδυσσέα - Αχιλλέα μέσα από τα λόγια του Οδυσσέα για το γιο του Αχιλλέα, το Νεοπτόλεμο, παρουσιάζεται ο ιδανικός τύπος του άντρα της ηρωικής εποχής.

Να περιγράψετε τα χαρακτηριστικά αυτού του τύπου και να τον αξιολογήσετε με βάση τα δεδομένα της εποχής εκείνης.

39. Να αναζητήσετε στη συνομιλία του Οδυσσέα με τον Αχιλλέα αξίες και αντιλήψεις που εκφράζουν τη μεταπολεμική εποχή.

40. ***Άστοχα ερωτήματα*** λέγονται οι άστοχες υποθέσεις-ερωτήσεις που κάνει κάποιος γι’ αυτό που θέλει να μάθει. Κατόπιν όλες αυτές οι υποθέσεις-ερωτήσεις απορρίπτονται από τον ερωτώμενο, για να δοθεί έτσι έμφαση στη σωστή εκδοχή-απάντηση που δίνεται τελευταία.

α. Τι ρωτά ο Οδυσσέας τον Αγαμέμνονα και ποιες υποθέσεις κάνει γι’ αυτό; Ποια απάντηση δίνει ο Αγαμέμνονας;

β. Τι πετυχαίνει ο ποιητής βάζοντας τον Αγαμέμνονα να απορρίπτει πρώτα τις υποθέσεις που έκανε ο Οδυσσέας για τον τρόπο που πέθανε και να αποκαλύπτει στο τέλος τον τραγικό του θάνατο;

41. Να αναζητήσετε στα αποσπάσματα των δημοτικών τραγουδιών του Παραρτήματος (σ. 441) τα άστοχα ερωτήματα και να ελέγξετε αν αυτά έχουν τον ίδιο λειτουργικό ρόλο στην ομηρική και στη δημοτική μας ποίηση. Να βρείτε ένα τουλάχιστον ακόμη δημοτικό τραγούδι στο οποίο απαντάται το θέμα των άστοχων ερωτημάτων.

42. Τι απήχηση είχε η αφήγηση του Οδυσσέα στο ακροατήριό του; Γιατί ο Οδυσσέας διέκοψε την αφήγησή του και μάλιστα γιατί διάλεξε τη συγκεκριμένη στιγμή; Να δικαιολογήσετε τις απαντήσεις σας.

43. Η “Νέκυια”, η λ ραψωδία, έχει μια εσωτερική συμμετρία και ισορροπία.

Με τη βοήθεια της περιληπτικής αναδιήγησης της ραψωδίας *λ* και του πίνακα 2 στη σ. 501 του Παραρτήματος να μελετήσετε τη δομή της ραψωδίας αυτής και να επισημάνετε ορισμένα χαρα-

κτηριστικά της συμμετρίας και ισορροπίας της.

44. Να αξιολογήσετε τη στάση και τη συμπεριφορά των συντρόφων του Οδυσσέα, αφού πάρετε υπόψη σας α) τις συστάσεις του Οδυσσέα προς αυτούς, β) τις συνθήκες κάτω από τις οποίες λαμβάνουν τις αποφάσεις τους και τις πραγματοποιούν και γ) τα λόγια με τα οποία προσπαθούν αυτοί να δικαιολογήσουν τις αποφάσεις τους.

μ 297-511 Οι "νήπιοι" σύντροφοι

45. Αφού μελετήσετε προσεχτικά όλη την περιπέτεια του Οδυσσέα και των συντρόφων του στη Θρινακία, να συζητήσετε αν η συμπεριφορά των συντρόφων αποτελεί "ύβριν", αν η οργή των θεών εναντίον τους είναι δικαιολογημένη και αν η τιμωρία τους είναι δίκαιη.

46. Οι σύντροφοι του Οδυσσέα στη Θρινακία αποδείχτηκαν κοινοί άνθρωποι, όχι ήρωες, όπως ο Οδυσσέας που τελικά πέτυχε το νόστο του.

Να δικαιολογήσετε την άποψη αυτή, αφού μελετήσετε προσεχτικά τη συμπεριφορά των συντρόφων του Οδυσσέα στη Θρινακία, στο ομηρικό κείμενο και το ποίημα του Γ. Σεφέρη «Οι σύντροφοι στον Άδη» (θα το βρείτε σ. 441 στο Παράρτημα).

47. Η περιπέτεια του Οδυσσέα και των συντρόφων του στο νησί της Θρινακίας επιβεβαιώνει τον Οδυσσέα ως "φιλέταιρο" αρχηγό και τους συντρόφους του ως "νήπιους".

Να συντάξετε ένα κείμενο δύο παραγράφων όπου θα δικαιολογείτε τους χαρακτηρισμούς αυτούς, σε μία παράγραφο τον καθένα, στηριζόμενοι/ες μόνο στην περιπέτεια της Θρινακίας.

48. Η περιπέτεια του Οδυσσέα και των συντρόφων του στο νησί της Θρινακίας θεωρείται η κρισιμότερη από όλες τις περιπέτειες των "Απολόγων" για το νόστο του Οδυσσέα.

Να συζητήσετε την άποψη αυτή.

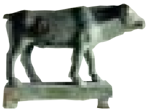

49. α. Να περιγράψετε τον αντίχτυπο που είχε στο ακροατήριο η αφήγηση των περιπετειών του Οδυσσέα από τον ίδιο.

β. Από όσα αποσπάσματα της διήγησης των περιπετειών του Οδυσσέα στους Φαίακες ακούσατε και μελετήσατε κι εσείς,

ν 1-139 Από τη Σχερία στην Ιθάκη

θεωρείτε δικαιολογημένο τον αντίχτυπο που είχε η διήγηση αυτή στο ακροατήριό του;

50. Στην αρχή της ραψωδίας *ν* ολοκληρώνεται η φιλοξενία του Οδυσσέα από τους Φαίακες.

Να περιγράψετε τις τελευταίες φάσεις αυτής της φιλοξενίας. Πώς εκφράζει ο Οδυσσέας την ευγνωμοσύνη του για τη φιλοξενία των Φαιάκων;

51. Στην Εισαγωγή αναφέρθηκε ότι στην επική ποίηση ορισμένα θέματα, ενέργειες, δραστηριότητες (λ.χ. πώς φιλοξενούσαν έναν ξένο, πώς γινόταν ένας αναγνωρισμός, πώς σκηνοθετούνταν μια ένθετη διήγηση) επαναλαμβάνονταν με τις ίδιες περίπου λεπτομέρειες ή ακόμη και με τις ίδιες λέξεις ή φράσεις. Τα επαναλαμβανόμενα αυτά θέματα, ενέργειες, δραστηριότητες ονομάζονται ***θεματικοί τύποι*** (αλλιώς λέγονται: **τυπικές σκηνές** ή **τυπικά θέματα**) και είναι ένα ακόμη ενδεικτικό στοιχείο για την προφορική σύνθεση, εκτέλεση και διάδοση των επών.

Αφού μελετήσετε και όσα λέγονται στην Εισαγωγή (σσ. 13-14) για το ζήτημα αυτό, να συζητήσετε: α. για ποιο λόγο η φιλοξενία και η ένθετη διήγηση ή η ένθετη αοιδή αποτελούν **θεματικούς τύπους,** και β. ποια η σημασία των **θεματικών τύπων** για τη σύνθεση των επών.

52. Η επιστροφή του Οδυσσέα στην πατρίδα του πραγματοποιείται στην αρχή της ραψωδίας *ν* κάτω από αρκετά παράξενες και απροσδόκητες συνθήκες. Μπορείτε να διαβάσετε στο Παράρτημα σ. 442 το ποίημα του Μπέρτολντ Μπρεχτ «Ο γυρισμός του Οδυσσέα», για να δείτε πόσο διαφορετικό φαντάστηκε εκείνος το γυρισμό του δικού του Οδυσσέα.

α. Να περιγράψετε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες επιστρέφει ο Οδυσσέας στην Ιθάκη και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες φανταζόσασταν εσείς ότι θα πραγματοποιηθεί αυτή η επιστροφή.

β. Να συζητήσετε για τους λόγους που έκαναν τον ποιητή να προτιμήσει μια τέτοια επιστροφή.

53. Στην αρχή της ραψωδίας *ν*, στη μέση του έπους, βλέπουμε να εκπληρώνεται η απόφαση των θεών: ο Οδυσσέας επιστρέφει επιτέλους στην Ιθάκη μετά από μια πολύχρονη και περιπετειώδη περιπλάνηση.

Θεωρείτε ότι με την άφιξή του στην Ιθάκη ολοκληρώθηκε ο νόστος του; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ "ΦΑΙΑΚΙΔΑΣ"

1. Στις σσ. 23-4 της Εισαγωγής δίνεται σύντομα η αφήγηση των γεγονότων της *Οδύσσειας* με χρονογραφική σειρά. Και ο πίνακας 4 στη σ. 503 του Παραρτήματος παρουσιάζει τις περιπέτειές του Οδυσσέα επίσης με χρονογραφική σειρά.

   Με ποια σειρά και από ποιον αφηγητή πληροφορείται ο ακροατής/αναγνώστης της *Οδύσσειας* την καθεμιά από τις περιπέτειες αυτές;

2. Στον παρακάτω πίνακα αποδίδεται σχηματικά η βασική δομή της "Φαιακίδας", της δεύτερης μεγάλης αφηγηματικής ενότητας της *Οδύσσειας*. Η "Φαιακίδα" παριστάνεται σαν ένα κιβώτιο που περιέχει δύο άλλα, στα οποία περικλείονται οι περιπέτειες του Οδυσσέα από την Τροία μέχρι και την πρώτη ημέρα παραμονής του στη Σχερία.

   α. Αφού συμβουλευτείτε και τις σχετικές περιληπτικές αναδιηγήσεις να συμπληρώσετε στον πίνακα αυτό τα κενά διαστήματα στις παρενθέσεις.

   β. Πώς καταλαβαίνετε την άποψη ότι η "Φαιακίδα" μοιάζει με ένα κιβώτιο που περιέχει δύο άλλα μεγαλύτερα κιβώτια;

   γ. Αν ο ποιητής είχε προτιμήσει να αφηγηθεί τις περιπέτειες αυτές του Οδυσσέα με τη σειρά που συνέβησαν, με ποια σειρά θα έπρεπε να τοποθετήσετε τα τρία κιβώτια το ένα δίπλα στο άλλο;

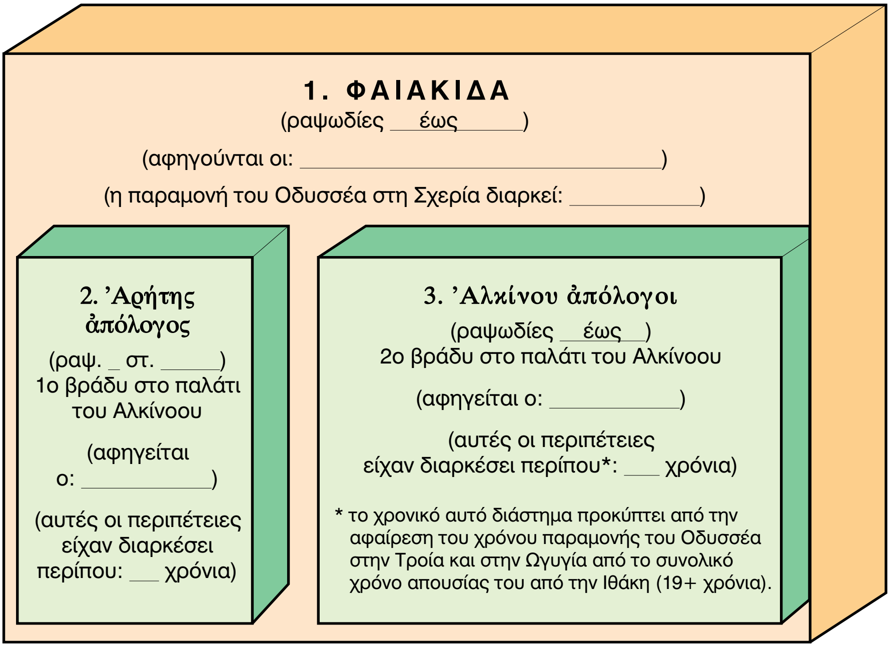

3. Η περιπέτεια του Οδυσσέα στη ραψωδία *ε* έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: α. γίνεται στο παρόν, β. είναι ατομική και γ. η αφήγησή της γίνεται σε τρίτο πρόσωπο από τον ποιητή.

Ποια είναι τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά των περιπετειών που αφηγείται ο ίδιος ο Οδυσσέας στον Αλκίνοο και στους Φαίακες;

4. Ο Οδυσσέας, όταν βγαίνει στη χώρα των Φαιάκων, είναι ένας άγνωστος και άδοξος ναυαγός· ένας άνθρωπος βασανισμένος που από το παρελθόν του δε θυμάται παρά μόνο πάθη. Στη Σχερία όμως οι αναμνήσεις θα ξυπνήσουν και χάρη σ’ αυτές θα ανακτήσει το ηρωικό του παρελθόν και την ταυτότητά του. Έτσι, όταν αναχωρεί από τη Σχερία είναι και πάλι ο δοξασμένος Οδυσσέας.

Να συζητήσετε πώς συμβάλλουν στην ανάκτηση του ηρωικού παρελθόντος του Οδυσσέα:

1. η στάση και η συμπεριφορά του κατά τους αθλητικούς αγώνες που διοργανώνουν οι Φαίακες προς τιμήν του·

2. η ακρόαση της πρώτης και τρίτης αοιδής του Δημόδοκου·

3. η αφήγηση των “Μεγάλων απολόγων”.

5. Η συμπεριφορά του Οδυσσσέα ως ατόμου και ως αρχηγού κατά τη διάρκεια των περιπετειών του από την Τροία ως τη Θρινακία διαφοροποιείται και εξελίσσεται.

Αφού συγκρίνετε τη στάση και τη συμπεριφορά του στις περιπέτειές του στο νησί των Κυκλώπων, στο νησί της Κίρκης και στο νησί του Ήλιου να συζητήσετε γι’ αυτή τη διαφοροποίηση και εξέλιξη.

6. Από την *Ιλιάδα* (*Β* 631-637) μαθαίνουμε ότι ο Οδυσσέας φεύγοντας για την Τροία είχε στις διαταγές του δώδεκα πολεμικά πλοία. Στην *Οδύσσεια* (*ι* 177) μαθαίνουμε ότι και στο γυρισμό του τον ακολουθούσαν δώδεκα πλοία. Όμως από όλους τους ήρωες του τρωικού πολέμου μόνο ο Οδυσσέας θα γυρίσει εντέλει στην πατρίδα του μόνος, χωρίς συντρόφους, και με ξένο καράβι.

α. Με τη βοήθεια των περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών *ι* έως *μ* να βρείτε σε ποιες περιπέτειες έχασε συντρόφους του ή καράβια ο Οδυσσέας και πόσους/α σε καθεμιά. Μπορείτε να οργανώσετε την απάντησή σας σε πίνακα.

β. Από όσα ακούσατε να αφηγείται ο Οδυσσέας στους “Μεγάλους απολόγους” σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, ευθυνόταν εκείνος για την απώλεια τόσων συντρόφων και τόσων καραβιών; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

7. Αφού συγκρίνετε τη στάση και συμπεριφορά των συντρόφων του

Οδυσσέα στο νησί της Θρινακίας, με τη στάση και συμπεριφορά τους στο νησί των Κυκλώπων και στο νησί της Κίρκης, να συζητήσετε:

α. για ποιο λόγο οι σύντροφοι του Οδυσσέα ως άνθρωποι ενεργούν ή συμπεριφέρονται με το συγκεκριμένο κάθε φορά τρόπο, και

β. με ποιο σκοπό ο ποιητής θέλει οι σύντροφοι του Οδυσσέα ως ήρωες του έπους να ενεργούν ή να συμπεριφέρονται με τον τρόπο αυτό.

8. Οι περιπέτειες του Οδυσσέα και των συντρόφων του διαδραματίζονται: στον τότε γνωστό, γεωγραφημένο κόσμο —ας τον πούμε "πραγματικό"—, σ' έναν άλλο κόσμο που θυμίζει τον κόσμο των παραμυθιών κι όπου πιο πολύ κυριαρχούν οι φόβοι της φαντασίας —ας πούμε αυτόν το δεύτερο κόσμο "φανταστικό"— και στον Άδη.
Αφού καταγράψετε τις περιπέτειες που έζησε ο Οδυσσέας, με τους συντρόφους του ή μόνος του, από τότε που έφυγε από την Τροία μέχρι που επέστρεψε στην πατρίδα του την Ιθάκη να βρείτε σε ποιον από τους τρεις αυτούς κόσμους διαδρατίζεται η καθεμιά απ' αυτές. Να δικαιολογήσετε τις απαντήσεις σας. (Βλ. και ερώτηση 3 στη σ. 269)

9. Όπως είδαμε οι "Ἀλκίνου ἀπόλογοι" αρχίζουν από το στίχο *ι* 41 και με μια σύντομη διακοπή (*λ* 369-425) συνεχίζονται ως το τέλος της ραψωδίας *μ*, ώστε καταλαμβάνουν σχεδόν τέσσερις ραψωδίες. Σ' αυτούς ο Οδυσσέας αφηγείται τις περιπέτειές του μετά την αναχώρησή του από την Τροία και πριν την άφιξή του στην Ωγυγία. Τις άλλες περιπέτειες του Οδυσσέα πριν φτάσει στην Ιθάκη τις πληροφορούμαστε από τον ίδιο τον ποιητή στις ραψωδίες *ε* έως *θ* και *ν* 1-209.

α. Με τη βοήθεια των περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών *ε* έως *μ* να σχηματίσετε έναν πίνακα όπου
   1. θα καταχωρίσετε όλες τις περιπέτειες με τη σειρά που τις πληροφορούμαστε μέσα στο έπος και με βάση το νησί ή τη χώρα όπου διαδραματίζεται η καθεμιά,
   2. θα σημειώσετε σε μια παρένθεση δίπλα από κάθε περιπέτεια τον αριθμό των στίχων ή των ραψωδιών που καλύπτει αυτή, και
   3. θα τις απαριθμήσετε.

β. Να κάνετε τις παρατηρήσεις σας σχετικά με τη σημασία και την έκταση που καταλαμβάνει η κάθε περιπέτεια.

γ. Αν θέλατε να καταχωρίσετε τις περιπέτειες του Οδυσσέα με τη σειρά που αυτός τις έζησε, ποιες θα έπρεπε να μετακινήσετε και πού;

Θα βοηθηθείτε πολύ, αν συμβουλευτείτε και τον πίνακα της άσκησης 3 στη σ. 269.

10. α. Να δώσετε ένα τίτλο στο καθένα από τα δύο σκίτσα που ακολουθούν και να σημειώσετε δίπλα στον τίτλο σε μια παρένθεση το γράμμα της ραψωδίας στην οποία αναφέρεται το κάθενα.

β. Να φτιάξετε κι εσείς ένα ή περισσότερα σκίτσα για τις περιπέτειες που αφηγείται ο Οδυσσέας στους Φαίακες και να τα τιτλοφορήσετε.

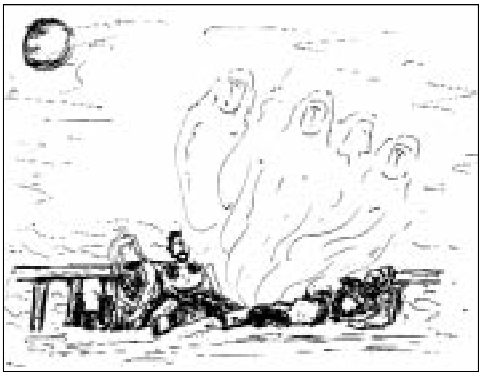

....

11. Να συγκρίνετε τα συναισθήματα και τις σκέψεις του Γάλλου ποιητή Ιωακείμ Ντυ Μπελέ (Joachim du Bellay) όπως τα εκφράζει στο ποίημά του «Νοσταλγία της πατρίδας» (βλ. στο Παράρτημα σ. 443) με τα συναισθήματα και τις σκέψεις του Οδυσσέα, όσο αυτός απουσίαζε από την Ιθάκη.

12. Στο XX Κάντο του (βλ. στο Παράρτημα σ. 442) ο Αμερικανός ποιητής Έζρα Πάουντ (Ezra Pound) διαμαρτύρεται για την αδικία που γίνεται σε βάρος των συντρόφων του Οδυσσέα.

α. Σε ποιες συγκεκριμένες περιπέτειες της *Οδύσσειας* κάνει αναφορά ο ποιητής Έζρα Πάουντ;

β. Αφού διαβάσετε και το ποίημα του Γ. Σεφέρη «Οι σύντροφοι στον Άδη» (βλ. στη σ. 441 του Παραρτήματος), να συζητήσετε αν οι σύντροφοι του Οδυσσέα είναι πράγματι αδικημένοι.

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ - ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ *"ΦΑΙΑΚΙΔΑ"*

1. Αφού συγκρίνετε την περιγραφή του ναυαγίου και της τρικυμίας στην *Οδύσσεια* (*ε* 321-552), στον «Ροβινσόνα Κρούσο» του Ντάνιελ Ντεφόε και στις «Πράξεις των Αποστόλων» (27,13-14) να επισημάνετε τις πιο χαρακτηριστικές ομοιότητες και διαφορές, επιμένοντας κυρίως στον τρόπο με τον οποίο τα τρία πρόσωπα αντιμετωπίζουν την τρικυμία[8].

2. Να ζωγραφίσετε ή να κατασκευάσετε μια μακέτα της σχεδίας του Οδυσσέα στηριζόμενοι/ες στην περιγραφή της κατασκευής της στους στίχους *ε* 258-288. Θα σας βοηθήσουν και οι διευκρινίσεις που δίνονται στα υποσελίδια σχόλια καθώς και τα σχεδιαγράμματα για τα μέρη των πλοίων της αρχαιότητας που θα βρείτε στο Παράρτημα σσ. 481-2.

3. Στα παραμύθια από τη Σάμο/Κυνουρία, τη Γορτυνία και τη Σερβία να βρείτε στοιχεία της περιπέτειας του Οδυσσέα με τον Πολύφημο που επιβιώνουν στη νεοελληνική παράδοση και στην παράδοση άλλων λαών[8].

4. Αφού διαβάσετε το απόσπασμα από το σατυρικό δράμα του Ευριπίδη ο «Κύκλωψ», να προσδιορίσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στο δράμα αυτό του Ευριπίδη και την περιπέτεια του Οδυσσέα στη χώρα των Κυκλώπων, όπως την παρουσιάζει ο ποιητής της *Οδύσσειας* στη ραψωδία *ι*[8].

5. Αν και ο θάνατος των συντρόφων του Οδυσσέα αποδίδεται σε δική τους ευθύνη, έχει όμως προαναγγελθεί επανειλημμένα και προαποφασιστεί.

   Να συντάξετε ένα κείμενο στο οποίο θα απαντάτε τεκμηριωμένα στα παρακάτω ερωτήματα:

   α. Ποιοι προανήγγειλαν, ποιοι ευχήθηκαν και ποιοι προφήτεψαν το τέλος των συντρόφων του Οδυσσέα και σε ποια περίσταση;

   β. Ποιος αποφάσισε το τέλος τους αυτό και γιατί πήρε μια τέτοια απόφαση;

   γ. Τι έκανε ο Οδυσσέας και τι οι ίδιοι οι σύντροφοι για να το αποτρέψουν;

6. Στο δρόμο του Οδυσσέα για το γυρισμό στην πατρίδα ιδιαίτερο ρόλο έπαιξαν πρόσωπα θηλυκού γένους, θεές αλλά και θνητές γυναίκες.

   α. Ποια γυναικεία πρόσωπα (θνητές ή θεές) είδαμε στις ραψωδίες *α* έως *κ* να εμπλέκονται στο νόστο του Οδυσσέα;

   β. Πώς έδρασε το καθένα από τα πρόσωπα αυτά σε σχέση με το νόστο του Οδυσσέα: θετικά, αρνητικά ή και με τους δύο τρόπους;

Σημ. 8 Τα κείμενα που θα χρειαστείτε για τις συνθετικές εργασίες 1, 3, 4, θα σας δοθούν σε φωτοτυπία από τον/την καθηγητή/καθηγήτριά σας.

Εικ. 99 Γ. Γουναρόπουλου «Τρεις αρχαϊκές μορφές».
[Γ. Γουναρόπουλου (1889-1977), Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου]

7. Από όλους τους νόστους των άλλων τρωικών ηρώων που μας αφηγείται ο ποιητής της *Οδύσσειας* περισσότερο επιμένει στο νόστο του Αγαμέμνονα, για την τραγική ιστορία του οποίου μιλούν διάφορα πρόσωπα του έπους. Κι όμως τα πρόσωπα αυτά δεν επαναλαμβάνουν μονότονα τα ίδια γεγονότα· αντίθετα το καθένα μάς δίνει συμπληρωματικές πληροφορίες.

α. Ποια πρόσωπα του έπους μίλησαν για την τραγική ιστορία της οικογένειας του Αγαμέμνονα και πόσο άμεσες είναι οι γνώσεις του καθενός για τα γεγονότα που αφηγείται;

β. Γιατί νομίζετε ότι επιμένει τόσο ο ποιητής στην αφήγηση του τραγικού νόστου του Αγαμέμνονα;

γ. Αφού ξαναδιαβάσετε όλους τους σχετικούς στίχους (*α* 33-51, 331-333, *γ* 223-228, 297-320 και 349-361, *δ* 575-605 και 611-616, *λ* 457-490), να ανασυνθέσετε την ιστορία αυτή που γνωρίσατε αποσπασματικά, σε ένα κείμενο δικό σας (400-500 λέξεων) όπου θα εκθέτετε τα γεγονότα με χρονογραφική σειρά, δηλαδή με τη σειρά που συνέβησαν.

8. Το θέμα της *Οδύσσειας* είναι ο νόστος του Οδυσσέα. Κι όμως επανειλημμένα από διάφορα πρόσωπα του έπους παίρνουμε σημαντικές πληροφορίες

για τη δράση του Οδυσσέα στην Τροία και ιδιαίτερα για τη δράση του κατά το τελευταίο έτος, το έτος της άλωσης.

Να μελετήσετε τους στίχους: *γ* 134-188, *δ* 264-292 και 293-320, *θ* 595-629, λ 568-603 και 610-630 και να προσπαθήσετε:

α. να χαρακτηρίσετε τον Οδυσσέα με βάση τη δράση του αλλά και τη γενικότερη συμπεριφορά του στην Τροία·

β. να συνθέσετε ένα δικό σας κείμενο (400-500 λέξεων) όπου θα αφηγείστε όλη τη σκηνή της άλωσης της Τροίας με επίκεντρο το δούρειο ίππο.

Όσοι/ες θέλετε, να κατασκευάσετε μια μακέτα με το ίδιο θέμα με βάση το κείμενο αλλά και τις εικόνες 30, 62 και 100 του βιβλίου σας.

Εικ. 100 Στο θραύσμα αυτό φαίνεται τμήμα ενός ποδαριού του δούρειου ίππου και τα πόδια δύο Αχαιών που κατεβαίνουν πατώντας πάνω στους ώμους δύο άλλων συμπολεμιστών τους.
[Όστρακο από μελανόμορφο κρατήρα (550 π.Χ. περίπου) Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο]

9. Στη "Φαιακίδα" τέσσερις φορές ο ύπνος του Οδυσσέα αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός για την εξέλιξη της πλοκής της *Οδύσσειας:* 1. όταν βγαίνει ναυαγός στο νησί των Φαιάκων (*ε* 520-552 και *ζ* 1-2), 2. την πρώτη φορά που φεύγει από το νησί του Αιόλου και λίγο πριν φτάσει με όλα τα πλοία του στην Ιθάκη (βλ. την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *κ*), 3. στη Θρινακία, όταν οι σύντροφοι του τελευταίου καραβιού θυσίασαν και έφαγαν τα βόδια του Ήλιου (*μ* 378-422), και 4. κατά τη μεταφορά του και την απόθεσή του από τους Φαίακες στην Ιθάκη (*ν* 86-139)· την τελευταία αυτή φορά μάλιστα ο ύπνος του παραβάλλεται με θάνατο (*ν* 91-92).

Αφού συμβουλευτείτε τα παραπάνω αποσπάσματα και τις σχετικές περι-

Εικ. 101 Άντ. Κάρο «΄Υπνος» (αριστερά).
[Κεραμικό, ξύλο jarrah και χάλυβας. 149 x 50,3 x 46 εκ.]

Εικ. 102 Άντ. Κάρο «Θάνατος» (κάτω).
[Κεραμικό, ξύλο πεύκου και ξύλο jarrah. 143,5 x 66 x 29,5 εκ.]

[2 γλυπτά του Antony Caro (γενν. 1924) από τη σειρά Τρωικός Πόλεμος, 1993/4, Φωτογραφίες από τον κατάλογο της Έκθεσης που οργανώθηκε στο Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης το 1997]

ληπτικές αναδιηγήσεις, να συντάξετε ένα κείμενο όπου θα απαντάτε αιτιολογημένα στις ερωτήσεις που ακολουθούν:

α. Σε ποιες από τις περιπτώσεις αυτές ο ύπνος επενεργεί αρνητικά για το νόστο και σε ποιες θετικά;

β. Ποιος είναι ο λόγος που κοιμάται ο Οδυσσέας στην κάθε χωριστή περίπτωση και πώς εξυπηρετεί ο καθένας από τους ύπνους αυτούς την εξέλιξη της υπόθεσης;

γ. Εφόσον ο τελευταίος από τους τέσσερις ύπνους παραβάλλεται με θάνατο, πώς θα χαρακτηρίζατε το ξύπνημα του Οδυσσέα στην πατρίδα του την Ιθάκη;

Όσοι/ες θέλετε, να ζωγραφίσετε τον Οδυσσέα σ' έναν από τους ύπνους του αυτούς, ακολουθώντας την περιγραφή του ποιητή και φροντίζοντας να αποδώσετε και τον περιβάλλοντα χώρο.

10. Στο χάρτη 4 που θα βρείτε στη σ. 495 στο Παράρτημα να χαράξετε την πορεία του νόστου του Οδυσσέα. Θα πρέπει να μελετήσετε πρώτα προσεχτικά τις σχετικές αφηγήσεις στις ραψωδίες *γ, ε,* και *ι* έως *ν* 209. [Για τις περιπέτειες του Οδυσσέα έξω από τον τότε γνωστό κόσμο έχει δοθεί μια σχηματική απεικόνιση κάτω ακριβώς από το σχετικό χάρτη].

11. Στην αρχή της ραψωδίας *ν*, στη μέση του έπους, βλέπουμε να εκπληρώνεται η απόφαση των θεών: ο Οδυσσέας επιστρέφει επιτέλους στην Ιθάκη μετά από έναν πολύχρονο και περιπετειώδη νόστο.

α. Πόσα χρόνια πέρασαν από τότε που αναχώρησε ο Οδυσσέας από την Τροία με προορισμό την πατρίδα του, την Ιθάκη; (Σχετικές πληροφορίες θα βρείτε στην εισαγωγή, στην περιληπτική αναδιήγηση της *β* ραψωδίας και στο κείμενο της *γ* και της *ε* ραψωδίας)

β. Πόσο παρέμεινε στο νησί την Καλυψώς, την Ωγυγία; (Σχετικές πληροφορίες θα βρείτε στην περιληπτική αναδιήγηση της *η* ραψωδίας)

γ. Πόσο διαρκέσαν οι περιπέτειές του που αφηγείται στον Αλκίνοο και τους Φαίακες (στις ραψωδίες *ι* έως *μ*); (Σχετικές πληροφορίες θα βρείτε στην Εισαγωγή. Το χρονικό αυτό διάστημα προκύπτει από την αφαίρεση του χρόνου παραμονής του Οδυσσέα στην Τροία και στην Ωγυγία από το συνολικό χρόνο απουσίας του από την Ιθάκη· αξιοποίησε και τις απαντήσεις των δύο προηγούμενων ερωτήσεων).

δ. Πόσο κράτησε η αφήγηση αυτών των περιπετειών στον Αλκίνοο και τους Φαίακες; (Σχετικές πληροφορίες θα βρείτε στο κείμενο των ραψωδιών *θ, λ* 369-434 και *ν* 1-139)

ε. Πόσο παρέμεινε στο νησί της Κίρκης, την Αία; (Σχετικές πληροφορίες θα βρείτε στο κείμενο της *κ* ραψωδίας)

ζ. Πόσες ημέρες πέρασαν από τότε που αποφασίστηκε ο νόστος του

Οδυσσέα στην α' "αγορά" των θεών; (Σχετικές πληροφορίες θα βρείτε στις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *α* έως *ν*)

η. Πόσες ημέρες παρέμεινε στο νησί των Φαιάκων, τη Σχερία; (Σχετικές πληροφορίες θα βρείτε στο κείμενο των ραψωδιών *ζ, θ, λ* και *ν* 1-139 και στις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *ζ* έως *ν*)

12. Με τη βοήθεια των περιληπτικών αναδιηγήσεων και του πίνακα 6 του Παραρτήματος να συντάξετε ένα "ημερολόγιο" της "Φαιακίδας" (ραψωδίες *ε* έως *ν* 209) ανάλογο του "ημερολογίου" της "Τηλεμάχειας" που θα βρείτε στο Παράρτημα σ. 500 (πίνακας 1)

13. α. Μετά την ανάγνωση και της "Φαιακίδας", συμπληρώστε τον πίνακα με τον κατάλογο προσώπων που συγκροτήσατε ως βοηθός σκηνοθέτη με τα πρόσωπα της "Τηλεμάχειας" (βλ. σ. 104, συνθετική εργασία 1)

Θυμίζουμε ότι είχαν διαμορφωθεί τέσσερις στήλες:

I. πρόσωπα των οποίων ο ρόλος πρέπει να ανατεθεί σε ηθοποιούς,

II. πρόσωπα τα οποία προς το παρόν απλώς αναφέρονται, δίχως να εμφανίζονται επί σκηνής, τα οποία όμως εκτιμάτε ότι αργότερα θα παίξουν ρόλο και επομένως θα πρέπει να βρείτε ηθοποιούς και γι' αυτά,

III. κομπάρσοι, και τέλος

IV. άλλα πρόσωπα το ρόλο των οποίων θα πρέπει να αναθέσετε σε ηθοποιούς και τα οποία δεν αναφέρθηκαν καθόλου.

β. προσθέστε τώρα μια πέμπτη στήλη: V. πρόσωπα που κατέχουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης, όμως δε θα πρέπει να αναθέσετε το ρόλο τους σε ηθοποιούς, γιατί δεν παρουσιάζονται επί σκηνής αλλά μόνο μέσω της αφήγησης.

γ. Να συντάξετε ένα σύντομο κείμενο προς το σκηνοθέτη της ταινίας με τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις σας (αθροίσματα ηθοποιών για τους πρωτεύοντες, τους δευτερεύοντες ρόλους και τους κομπάρσους, πρώτες εκτιμήσεις για το κόστος της ταινίας, ενδεχόμενες δυσκολίες στην ανεύρεση των κατάλληλων ηθοποιών, προτάσεις για την αντιμετώπιση προβλημάτων που εκτιμάτε ότι θα προκύψουν, ενδεχομένως κάποιες ιδέες για τη σκηνοθεσία του έργου, τη σκηνογραφία κ.ά.τ.).

14. Συγκροτήστε μια θεατρική ομάδα από μαθητές/τριες του τμήματός σας και αναλάβετε να γράψετε με βάση το ομηρικό κείμενο ένα θεατρικό κείμενο για ένα επεισόδιο της *Οδύσσσειας.*

Ενδεικτικά προτείνονται τα θέματα:

α. «Δεύτερη "αγορά" των θεών, η εντολή του Δία στην Καλυψώ. Ο Οδυσσέας αποφασίζει να γυρίσει στην πατρίδα του». (ραψ. *ε*)

β. «Η περιπέτεια στο νησί των Κυκλώπων» (ραψ. *ι*)

γ. «Η περιπέτεια στο νησί της Κίρκης» (ραψ. *κ*)

δ. «Η περιπέτεια στο νησί του Ήλιου» (ραψ. *μ*)

Συγκεκριμένα σκεφτείτε και αποφασίστε:

1. Ποιοι/ες θα γράψουν το θεατρικό κείμενο,
2. Ποιοι/ες θα είναι ηθοποιοί, πώς θα γίνει η διανομή των ρόλων και ποιος θα αναλάβει τη διδασκαλία των ηθοποιών,
3. Ποιοι/ες θα ετοιμάσουν τα σκηνικά, τα κοστούμια και τις διάφορες κατασκευές που ενδεχομένως θα χρειαστούν,
4. Ποιοι/ες θα αναλάβουν να φροντίσουν για τη μουσική επένδυση της θεατρικής παράστασης, τις ηχητικές εγκαταστάσεις, το φωτισμό κ.λπ.
5. Ποιοι/ες θα αναλάβουν να φροντίσουν για τη χορογραφία, αν χρειαστεί, και τη διδασκαλία του χορού,
6. Ποιοι/ες θα αναλάβουν άλλες εργασίες (ανακοινώσεις, προσκλήσεις, εξασφάλιση οικονομικής ενίσχυσης),
7. Σε ποιο χώρο και χρόνο θα γίνει η προετοιμασία της παράστασης και σε ποιο χώρο και χρόνο η ίδια η παράσταση.

Όταν είστε έτοιμοι/ες, να ανεβάσετε τη θεατρική παράσταση που προετοιμάσατε.

16. Όσοι/ες έχετε ενδιαφέρον και κλίση για την ποίηση να γράψετε ποιήματα που θα αναφέρονται:

α. στη νοσταλγία του Οδυσσέα για την πατρίδα του,

β. στο χαμό των συντρόφων του Οδυσσέα,

γ. στη χαρά της ζωής, όπως τη βιώνουν οι Φαίακες,

δ. στην πίκρα του Αχιλλέα για τον Κάτω κόσμο.

17. Όσοι/ες μπορείτε, να συνεργαστείτε και να συνθέσετε ένα τραγούδι, σε σοβαρό ή αστείο ύφος, για τις περιπέτειες του Οδυσσέα και των συντρόφων του.

18. Με έργα μαθητών/τριών του τμήματός σας να οργανώσετε ομαδική έκθεση ζωγραφικής και σχεδίων με θέμα τις περιπέτειες που αφηγείται ο Οδυσσέας στους Φαίακες

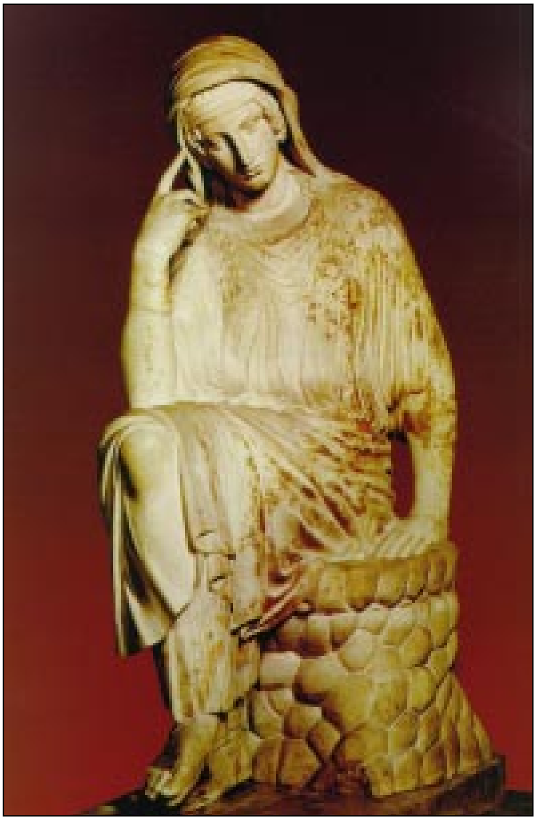

Εικ. 103 Η αρχοντική αυτή γυναίκα που κάθεται συλλογισμένη και βαρύθυμη πιστεύεται πως είναι η Πηνελόπη, η οποία σε όλες σχεδόν τις αρχαίες απεικονίσεις της παριστάνεται καθιστή και με τα πόδια σταυροπόδι.

[Μαρμάρινο άγαλμα, αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων από πρωτότυπο του 460 π.Χ., Ρώμη, Μουσείο Βατικανού.]

Γ. ΜΗΝΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ

ραψωδίες

ν 210 έως *ω*

Εισαγωγικό σημείωμα

Η ***“Μνηστηροφονία”*** είναι η τρίτη και τελευταία μεγάλη αφηγηματική ενότητα της *Οδύσσειας,* η οποία αποτελείται από τις ραψωδίες *ν* 210 έως *ω*. Περιεχόμενο της “Μνηστηροφονίας” είναι η σταδιακή προετοιμασία και πραγματοποίηση της δολοφονίας των μνηστήρων, εξού και το όνομά της, “Μνηστηροφονία”. Δώδεκα ραψωδίες αποτελούν τη “Μνηστηροφονία”, όσες την “Τηλεμάχεια” και τη “Φαιακίδα” μαζί. Στη “Φαιακίδα” ο ποιητής μάς αφηγήθηκε τις δραματικές περιπέτειες του Οδυσσέα από την Τροία ως τη Σχερία, μακριά από την πατρίδα του. Στη “Μνηστηροφονία” θα μας αφηγηθεί τις περιπέτειές του στην ίδια του την πατρίδα και τον προσωπικό του αγώνα, για να κερδίσει το θρόνο του και τη γυναίκα του και να επιβάλει τάξη στο βασίλειό του τιμωρώντας τους μνηστήρες.

Στο πρώτο μέρος της “Μνηστηροφονίας” (ραψωδίες *ν* 210 έως *π*) ο Οδυσσέας βρίσκεται μακριά από την πόλη της Ιθάκης στο απόμερο καλύβι του χοιροβοσκού Εύμαιου. Εκεί τον στέλνει η Αθηνά μεταμορφώνοντάς τον σε ζητιάνο. Εκεί στέλνει η Αθηνά και το γιο του, Τηλέμαχο. Εκεί θα αναγνωριστούν πατέρας και γιος και θα σκεφτούν πώς θα εξοντώσουν τους μνηστήρες. Θα ακολουθήσουν και άλλοι αναγνωρισμοί· όλοι αυτοί οι αναγνωρισμοί υπηρετούν τη μνηστηροφονία, ο καθένας με τον τρόπο του.

Στο δεύτερο μέρος της “Μνηστηροφονίας” (ραψωδίες *ρ* έως *υ*) ο Οδυσσέας μετακινείται από τη μάντρα του Εύμαιου στην πόλη της Ιθάκης και κατορθώνει σταδιακά να εγκατασταθεί ως ζητιάνος στο παλάτι του. Μεταμορφωμένος ο Οδυσσέας μπορεί να παρακολουθεί την κατάσταση που επικρατεί στο σπίτι του και να διαπιστώσει ποιοι είναι ακόμη φίλοι του και ποιοι εχθροί του.

Στο τρίτο μέρος (ραψωδίες *φ* έως *ψ*) ο Οδυσσέας εγκατεστημένος πια ως ζητιάνος στο σπίτι του αναγνωρίζεται μ’ αυτούς που ακόμη παραμένουν φίλοι του. Μ’ αυτούς και με το γιο του προετοιμάζει προσεκτικά και διεκπεραιώνει με επιτυχία τη μνηστηροφονία παίρνοντας εκδίκηση για τις τόσες ανομίες των μνηστήρων. Η Πηνελόπη απουσιάζει από την κρίσιμη αυτή στιγμή· θα αναγνωριστεί με τον Οδυσσέα, αφού θα έχουν τελειώσει όλα.

Στο τέταρτο μέρος (ραψωδία *ω*), που αποτελεί τη λύση του έπους, ο Οδυσσέας μετά τη συγκινητική συνάντηση με τον πατέρα του, το Λαέρτη, και τον αναγνωρισμό τους, επιβάλλει τάξη στην Ιθάκη με τη βοήθεια των θεών.

— Γιατί η Αθηνά μεταμορφώνει τον Οδυσσέα σε ζητιάνο και έτσι μεταμορφωμένος αυτός φτάνει στο βασιλικό παλάτι;

— Γιατί η Αθηνά στέλνει τον Οδυσσέα και τον Τηλέμαχο στο καλύβι του Εύμαιου και όχι κατευθείαν στην πόλη της Ιθάκης, στο σπίτι τους;

— Με ποια πρόσωπα αναγνωρίζεται ο Οδυσσέας, γιατί μ’ αυτά κι όχι με άλλα;

— Πώς τελικά κατορθώνει ο Οδυσσέας να εξοντώσει τόσους μνηστήρες;

Αυτά και άλλα ερωτήματα θα δημιουργηθούν, καθώς θα ακούμε τον ποιητή να μας αφηγείται τις τελευταίες και πιο συγκλονιστικές περιπέτειες του Οδυσσέα.

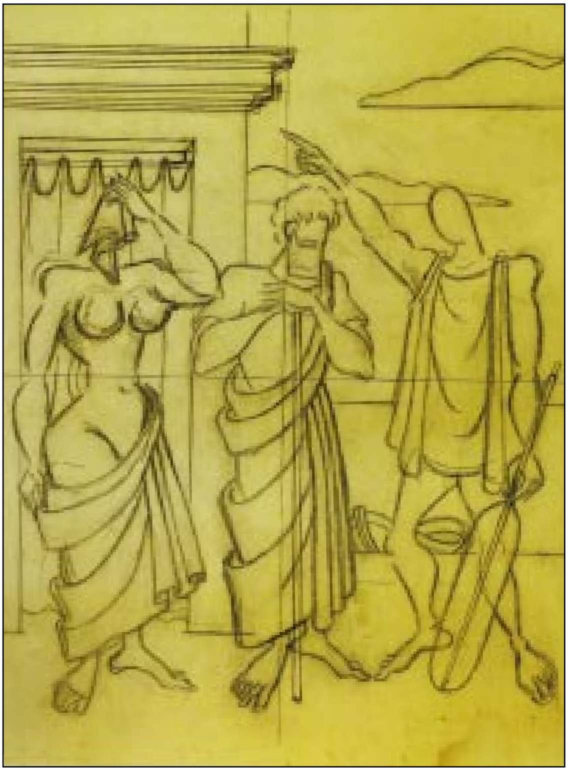

Εικ. 104 Ν. Εγγονόπουλου «Η αναχώρηση και η επιστροφή του Οδυσσέα».
[Σχέδιο με κάρβουνο και μολύβι σε χαρτί (58,5 x 43,5 εκ.), έργο του 1969 του ζωγράφου Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985)]

1. ραψωδίες *ν* 210 έως *π*

Από το λιμάνι του Φόρκυνα στο καλύβι του Εύμαιου

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία ν 210-494: “*Ὀδυσσέως ἄφιξις εἰς Ἰθάκην*” *(Ο Οδυσσέας φτάνει στην Ιθάκη).*

Ο Οδυσσέας ξυπνάει, αλλά δεν αναγνωρίζει την Ιθάκη (35η μέρα της *Οδύσσειας*). Η Αθηνά είχε σκεπάσει το τοπίο με ομίχλη και φάνταζε στα μάτια του σαν ξένος τόπος. Ο ήρωας απελπισμένος κλαίει και χτυπιέται. Πού να ασφαλίσει τα δώρα; Γιατί τον εξαπάτησαν οι Φαίακες;

Και νά η Αθηνά με τη μορφή βοσκόπουλου, ο πρώτος άνθρωπος τον οποίο μπορεί να ρωτήσει πού βρίσκεται. Η θεά τού αποκαλύπτει ότι βρίσκεται στην Ιθάκη. Αισθάνεται ανακούφιση και χαρά, αλλά δεν αποκαλύπτεται· δεν έχει εμπιστοσύνη σε κανένα. Αρχίζει να διηγείται μια ιστορία που σκαρφίστηκε εκείνη τη στιγμή, πως τάχα είναι Κρητικός και πως έφυγε από την πατρίδα του, γιατί σκότωσε κάποιον που ήθελε να του πάρει τα λάφυρα που κέρδισε στην Τροία, και πως δήθεν έμποροι Φοίνικες τον έφεραν ως εδώ. Χαμογέλασε η θεά, πήρε ευθύς τη μορφή πανέμορφης γυναίκας, και, αφού τον παίνεψε για το ξύπνιο του μυαλό και την πανουργία του, του αποκάλυψε ποια είναι. Πρώτο μας μέλημα, του λέει, να ασφαλίσουμε τα δώρα και μετά θα σου πω ποια βάσανα σου μέλλονται. Εσύ δε θα μιλήσεις σε κανένα και θα τα υπομείνεις όλα. Ο Οδυσσέας απαντώντας, παραπονιέται γιατί η θεά δεν του παραστάθηκε στις περιπέτειές του από την Τροία ως τη Σχερία και ζητά αποδείξεις ότι πράγματι βρίσκεται στην Ιθάκη. Η Αθηνά τού δείχνει χαρακτηριστικά σημάδια του νησιού και διώχνει ταυτόχρονα την ομίχλη. Τώρα πια ο Οδυσσέας αναγνωρίζει την Ιθάκη, πλημμυρίζει από χαρά, φιλάει το χώμα, εύχεται στις Νύμφες που κατοικούν τον τόπο. Μαζί με την Αθηνά ασφαλίζουν τα δώρα στη σπηλιά των Νυμφών και κάθονται κάτω απ’ την ιερή ελιά, σαν δυο παλιοί φίλοι, για να προετοιμάσουν τη μνηστηροφονία.

Αθηνά και Οδυσσέας· μια θεά κι ένας θνητός: η πρώτη ανάμεσα στους θεούς κι ο πρώτος ανάμεσα στους ανθρώπους και για το ξύπνιο τους μυαλό και για την πανουργία. Στο ακρογιάλι της Ιθάκης παίχτηκε ένα παιχνίδι ανάμεσα στους δυο. Ποιος νίκησε σ’ αυτό το παιχνίδι; Δύσκολο να το πούμε. Πιο σωστό είναι να θεωρήσουμε ότι κανένας δεν έχασε.

Καθισμένος κάτω απ’ την ελιά ο Οδυσσέας ακούει απ’ την Αθηνά για την πίστη της γυναίκας του και της ζητάει να τον συμβουλέψει πώς να εξοντώσει τους μνηστήρες και να του παρασταθεί στον αγώνα του. Η Αθηνά υπόσχεται να τον βοηθήσει και καταστρώνει ένα σχέδιο: πρώτα θα τον μεταμορφώσει σε γέρο ζητιάνο και θα πάει στην καλύβα του Εύμαιου, του χοιροβοσκού. Στο μεταξύ η ίδια θα ξεσηκώσει τον Τηλέμαχο να φύγει απ’ τη Σπάρτη και να γυρίσει στην Ιθάκη, φυλάγοντάς τον από την ενέδρα των μνηστήρων. Έτσι έγινε· η θεά πέταξε για τη Σπάρτη κι ο Οδυσσέας, γεροζητιάνος τράβηξε για την καλύβα του Εύμαιου.

Εικ. 105 Φωκίωνα Δημητριάδη «Ο Οδυσσέας φτάνει στην καλύβα του Εύμαιου».
[Σχέδιο του σκιτσογράφου και γελοιογράφου Φωκίωνα Δημητριάδη (1894-1976) που εικονογράφησε με ιδιαίτερη επιτυχία μια διασκευή της Οδύσσειας για το Δημοτικό (1958)]

Ραψωδία ξ: *“Ὀδυσσέως πρὸς Εὔμαιον ὁμιλία”* *(Ο Οδυσσέας συνομιλεί με τον Εύμαιο).*

Ο Οδυσσέας μεταμορφωμένος σε ζητιάνο φτάνει στο καλύβι του Εύμαιου. Αυτός τον φιλοξενεί πρόθυμα και με ανθρωπιά. Καθώς συζητούν ο Εύμαιος βγάζει όλη την πίκρα του για το χαμό του Οδυσσέα και την αγανάκτησή του για τη συμπεριφορά των μνηστήρων. Μιλά για την πίστη της Πηνελόπης και τη λαχτάρα της να μάθει κάτι για το χαμένο Οδυσσέα, για το πώς αυτή καλοδέχεται όποιον περιπλανώμενο ξένο φτάνει στο νησί και ισχυρίζεται ότι έχει κάποιες πληροφορίες.

Μα ποιος αλήθεια είναι αυτός ο ξένος που εμφανίστηκε στο καλύβι του; Ο Οδυσσέας, για άλλη μια φορά, δεν αποκαλύπτεται. Διηγείται μια πλαστή ιστορία τάχα πως ήταν Κρητικός, πως πολέμησε στην Τροία, γύρισε στον τόπο του, αλλά γρήγορα ξανάφυγε να γνωρίσει άλλες χώρες. Πλούτισε στην Αίγυπτο και, θέλοντας να γυρίσει το δέκατο χρόνο της απουσίας του, έπεσε θύμα κάποιου πονηρού απ’ τη Φοινίκη, που, ενώ ανέλαβε να τον γυρίσει στον τόπο του, ήθελε να τον πουλήσει για δούλο. Καθώς πλησίαζαν στην Κρήτη, ο Δίας τσάκισε το καράβι με τον κεραυνό του και μόνον αυτός σώθηκε στις ακτές της Θεσπρωτίας. Εκεί άκουσε για τον Οδυσσέα ότι σώθηκε και όπου να ’ναι γυρίζει στην Ιθάκη. Ο ίδιος ξεκίνησε γρηγορότερα για το νησί· αυτοί που τον μετέφεραν τον κράτησαν αιχμάλωτο, αλλά κατόρθωσε να τους ξεφύγει και βρέθηκε στο καλύβι του Εύμαιου.

Μισές αλήθειες, μισά ψέματα, μια όμορφη ιστορία που συγκίνησε τον Εύμαιο, αλλά δεν τον έπεισε για την επιστροφή του αφέντη του. Παρ’ όλα αυτά περιποιείται τον ξένο όσο μπορεί: φαγητό πλούσιο και την κάπα του να σκεπαστεί ο ξένος.

Τι άλλο να προσφέρει ένας φτωχός χοιροβοσκός;

Καθώς ακούμε τον ποιητή να μας περιγράφει τη συνάντηση στο καλύβι νιώθουμε ότι τα πράγματα κυλούν αργά. Γιατί καθυστερεί ο Οδυσσέας; Τα τελευταία λόγια της Αθηνάς ήταν πως θα ειδοποιήσει τον Τηλέμαχο να γυρίσει. Πού θα βρεθούν πατέρας και γιος, αυτό δεν το είπε. Θαρρείς και φυλάει για έκπληξη και στους δύο τη συνάντησή τους στο καλύβι του χοιροβοσκού. Απ’ τη μεγάλη θάλασσα στο ακρογιάλι της Ιθάκης· από κει στο καλύβι του Εύμαιου και μετά στο παλάτι. Ο Οδυσσέας πλησιάζει στο στόχο του, όχι όμως όπως θα ’κανε κάποιος ανυπόμονος. Πλησιάζει σαν Οδυσσέας.

Ραψωδία *ο*: *“Τηλεμάχου πρὸς Εὔμαιον ἄφιξις”* *(Ο Τηλέμαχος φτάνει στο καλύβι του Εύμαιου).*

Την ίδια νύχτα που ο Οδυσσέας κοιμάται στο καλύβι του Εύμαιου, η Αθηνά πηγαίνει στη Σπάρτη και παρουσιάζεται στον Τηλέμαχο. Πρέπει να φύγεις, του λέει, για την Ιθάκη, γιατί πρόκειται η Πηνελόπη να παντρευτεί τον Ευρύμαχο. Πρόσεξε μην πας κατευθείαν στο παλάτι· πρώτα να περάσεις από το καλύβι του Εύμαιου. Ένα ψέμα της θεάς ενεργοποιεί τον Τηλέμαχο. Μήπως αυτό όμως είναι ένα πραγματικό ενδεχόμενο, μια και τα ψέματα έχουν τελειώσει στην Ιθάκη;

Το άλλο πρωί (36η μέρα) ο Μενέλαος και η Ελένη προπέμπουν τον Τηλέμαχο με μεγαλοπρέπεια: γεύμα και δώρα βασιλικά. Τη στιγμή της αναχώρησης, καθώς εύχεται ο Τηλέμαχος να βρει τον πατέρα του στην Ιθάκη, ένας αετός εμφανίζεται κρατώντας μια χήνα· φανερός ο οιωνός για την Ελένη: ο Οδυσσέας θα γυρίσει και θα εκδικηθεί τους μνηστήρες.

Με ενδιάμεσο σταθμό τις Φηρές, ταξιδεύουν για την Πύλο, όπου φτάνουν την άλλη μέρα (37η). Ο Τηλέμαχος βιάζεται να γυρίσει και έτσι αφήνει τον Πεισίστρατο έξω από την Πύλο και στέλνει θερμούς χαιρετισμούς στο Νέστορα. Στο λιμάνι συναντά έναν κυνηγημένο μάντη, το Θεοκλύμενο, που τον παρακαλεί να τον πάρει μαζί του· τον λυπάται και δέχεται την παράκλησή του. Την ίδια νύχτα που ο Τηλέμαχος ταξιδεύει, στην Ιθάκη Οδυσσέας και Εύμαιος ξεχνιούνται συζητώντας ως το ξημέρωμα για το Λαέρτη και τη ζωή του Εύμαιου. Καθώς φώτισε η μέρα (38η της *Οδύσσειας*), ο Τηλέμαχος φτάνει στην Ιθάκη και αποβιβάζεται σ’ ένα απόμερο ακρογιάλι. Και να, ένα γεράκι που ξεσκίζει μια περιστέρα εμφανίζεται στον ουρανό· ο Οδυσσέας θα κρατήσει την εξουσία του, προφητεύει ο Θεοκλύμενος. Τα καλά σημάδια πληθαίνουν… Οι θεοί είναι ευνοϊκοί. Ο Αλιθέρσης στη συνέλευση των Ιθακησίων, η Ελένη στη Σπάρτη, ο Θεοκλύμενος τώρα, όλοι προφητεύουν την επιστροφή και την αποκατάσταση του Οδυσσέα στο θρόνο του.

Καθώς ο Τηλέμαχος ανηφορίζει μόνος για το καλύβι του Εύμαιου, ο νόστος του πατέρα του και η αναζήτησή του απ’ το γιο του συγκλίνουν, όχι στο παλάτι της Ιθάκης, αλλά στο ταπεινό καλύβι ενός χοιροβοσκού. Το τέλος των υπερφίαλων μνηστήρων είναι πια κοντά.

Εικ. 106 Αρχαϊκό πολεμικό πλοίο.
[Από μελανόμορφη κύλικα του δεύτερου μισού του 6ου αι. π.Χ., Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης]

Ραψωδία π: "Τηλεμάχου ἀναγνωρισμὸς 'Οδυσσέως" *(Ο Τηλέμαχος αναγνωρίζει τον Οδυσσέα).*

Πρωί. Κάποιος πλησιάζει στο καλύβι του Εύμαιου και τα σκυλιά τού κάνουν χαρές. Και να, ο Τηλέμαχος είναι κιόλας στην πόρτα. Η σκηνή που ακολουθεί είναι γεμάτη συγκίνηση. Ο Εύμαιος υποδέχεται τον Τηλέμαχο σαν να 'ταν το χαμένο παιδί του, τη στιγμή που ο πραγματικός πατέρας του παρακολουθεί, μη μπορώντας ακόμη να αποκαλυφθεί.

Καθώς τρώνε, ο Τηλέμαχος ζητάει πληροφορίες από τον Εύμαιο για τον ξένο και εκφράζει τη στεναχώρια του που δεν μπορεί να τον φιλοξενήσει στο παλάτι εξαιτίας των μνηστήρων. Τότε ο Οδυσσέας παρεμβαίνει, για να τον ενθαρρύνει και για να καταλάβει πώς αντιμετωπίζει ο Τηλέμαχος την κατάσταση με τους μνηστήρες. Ο Τηλέμαχος απαντώντας δηλώνει την αδυναμία του να τους αντιμετωπίσει μόνος. Ζητάει από τον Εύμαιο να ειδοποιήσει την Πηνελόπη για την επιστροφή του κι εκείνη με τη σειρά της το Λαέρτη, που είχε πέσει σε βαθιά θλίψη από τότε που έφυγε ο εγγονός του.

Μόλις έφυγε ο χοιροβοσκός, η Αθηνά, αόρατη για τον Τηλέμαχο, ξαναδίνει στον Οδυσσέα την πραγματική του μορφή. Καθώς τον βλέπει ο γιος του μεταμορφωμένο, νομίζει ότι είναι θεός· τόση ήταν η κατάπληξή του. Ο Οδυσσέας τού φανερώνεται, μα ο γιος του δεν πείθεται· θα χρειαστεί να του αποκαλύψει το ρόλο της Αθηνάς, για να πειστεί. Και τότε πατέρας και γιος αγκαλιασμένοι αφήνουν τα δάκρυα να τρέξουν, όπως έτρεξαν τα είκοσι χρόνια του χωρισμού τους. Ο Τηλέμαχος δε χρειάζεται άλλες αποδείξεις. Ποιος θα αμφισβητούσε τον πατέρα του τέτοια στιγμή; Άλλωστε μοιάζουν τόσο οι δυο τους…

Τώρα που είναι μαζί κάθονται και καταστρώνουν σχέδιο να εξοντώσουν τους μνηστήρες, που δεν είναι και λίγοι· εκατόν οχτώ μνηστήρες, χώρια κάποιοι ακόλουθοί τους. Ο Τηλέμαχος πρέπει να φύγει πρώτος για το παλάτι και ν' ακολουθήσουν ο Εύμαιος με τον Οδυσσέα μετά από λίγο. Κανείς μην πληροφορηθεί την παρουσία του Οδυσσέα· όσο για τις προσβολές των μνηστήρων σε βάρος του πα-

τέρα του, ο Τηλέμαχος οφείλει να τις αντέξει και να υπομένει. Ακόμη, να απομακρύνει τα όπλα απ’ τη μεγάλη αίθουσα και μαζί να κοιτάξουν ποιοι δούλοι είναι πιστοί και μπορούν να τους εμπιστευτούν. Καθώς σχεδιάζουν τον αφανισμό των μνηστήρων, ο Τηλέμαχος αποδεικνύεται το ίδιο συνετός με τον πατέρα του.

Στο μεταξύ το μήνυμα της επιστροφής του Τηλέμαχου φτάνει στην Πηνελόπη διπλό: ο Εύμαιος και ο κήρυκας, ο Μέδοντας, της το ανακοινώνουν. Οι μνηστήρες συγκεντρώνονται στην αγορά, καθώς είχε γυρίσει άπρακτο και το καράβι που έστησε την ενέδρα, και σχεδιάζουν και πάλι την εξόντωση του Τηλέμαχου. Φοβούνται μήπως αποκαλυφθεί η ενέδρα και θέλουν να προλάβουν την οργή του λαού. Μόνο ο Αμφίνομος αντιδρά και προτείνει να ζητήσουν πρώτα χρησμό απ’ το Δία. Επιστρέφουν στο παλάτι, όπου η Πηνελόπη ειδοποιημένη για όλα αυτά από το Μέδοντα, κατηγορεί ανοιχτά τον Αντίνοο για όσα σχεδιάζουν. Υποκριτικά προσπαθεί να την καθησυχάσει ο Ευρύμαχος. Τελικά η βασίλισσα αποσύρεται, για να βυθιστεί σε ύπνο σταλμένο απ’ την Αθηνά.

Καθώς ο Εύμαιος γυρίζει στο καλύβι το σούρουπο, η Αθηνά μεταμορφώνει πάλι τον Οδυσσέα σε ζητιάνο. Τη νύχτα την περνούν οι τρεις στο καλύβι. Η μέρα που θα ξημερώσει φέρνει πολλά μαζί της.

Εικ. 107 Πιντουρίκιο «Πηνελόπη και Τηλέμαχος».

[Ελαιογραφία (15ος αι.) του Ιταλού αναγεννησιακού ζωγράφου Μπερναρντίνο ντι Μπέτο Πιντουρίκιο (Pinturicchio) (1454-1513), Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη]

Εικ. 108 Ν. Εγγονόπουλου «Θεά Αθηνά και θνητός».
[Λάδι σε μουσαμά, έργο του 1978 (55 x 46 εκ.) του ζωγράφου Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985)]

ραψωδία *ν* 210-421

Ὀδυσσέως ἄφιξις εἰς Ἰθάκην

ραψωδία ν 210-421

. . . .

Ο Οδυσσέας στην Ιθάκη – Συνάντηση και συνομιλία Οδυσσέα και Αθηνάς – Οι πρώτοι αναγνωρισμοί

Τότε ο Οδυσσέας ξυπνά από τον ύπνο που κοιμόταν
στα χώματά του˙ κι ωστόσο δεν την αναγνώρισε την πατρική του γη,
τόσον καιρό που έλειψε στα ξένα. Την είχε η θεά,
η Αθηνά Παλλάδα, περιβάλει με θολή ομίχλη, του Δία η κόρη˙
θέλοντας να τον κάνει και τον ίδιο αγνώριστο,
να του εξηγήσει τα καθέκαστα˙ ότι δεν έπρεπε να τον αναγνωρίσουν
γυναίκα και δικοί μήτε κι οι άνθρωποι της πόλης,
προτού με την εκδίκησή του τιμωρήσει τους μνηστήρες
για την ασύστολη ανομία τους.
Γι’ αυτό του φάνταξαν του βασιλιά όλα τριγύρω αλλόκοτα˙
τα μακρινά φιδίσια μονοπάτια, φιλόξενα λιμάνια, βράχια
απόκρημνα και δέντρα θαλερά.
Πάνω πετάχτηκε και προσηλώνοντας το βλέμμα του
στην ίδια την πατρίδα του, έβγαλε στεναγμό βαρύ,
μετά χτυπούσε τα μεριά του με χέρια σαν σπαθιά,
τέλος ολοφυρόμενος μίλησε κι είπε:
«Αλίμονο, σε ποιων ανθρώπων έφτασα πάλι τη χώρα!
Είναι αλαζόνες, άγριοι κι άδικοι; ή μήπως τη φιλοξενία γνωρίζουν
κι ο νους τους σέβεται τα θεία;
δεν ξέρω καν πού να τα πάω τα τόσα δώρα˙ ο ίδιος
πού να πλανηθώ; καλύτερα στη χώρα εκείνη να ’χα μείνει
των Φαιάκων˙ μια μέρα θα ’φτανα σε κάποιον άλλον βασιλιά,
θα ’ταν πονόψυχος, φιλόξενα θα με δεχόταν, να με στείλει πίσω
στην πατρίδα.
Τώρα δεν έχω πού να τ’ ακουμπήσω αυτά˙ μήτε και πρέπει
να τ’ αφήσω εδώ, γιατί μπορεί να μου τ’ αρπάξουν άλλοι,
να κάνουνε φτερά.
Α, βέβαια, όχι˙ δεν ήσαν όλοι οι Φαίακες και λογικοί και δίκαιοι,
οι άρχοντες κι οι σύμβουλοί τους, που μ’ έφεραν αλλού,
σε ξένη χώρα˙ κι ας έλεγαν θα με οδηγήσουν
στην περίβλεπτη Ιθάκη — όμως δεν τήρησαν τον λόγο τους.
Ο ικέσιος Δίας ας τους τιμωρήσει, εκείνος που εφορά

στ. 218 **για την ασύστολη ανομία τους**: για την ξεδιάντροπη παρανομία τους.
στ. 240-1 **εκείνος που εφορά / τους πάντες**: εκείνος που εποπτεύει και ελέγχει όλους.

τους πάντες, που τιμωρεί όποιον κι αν σφάλλει.
Αλλά τον νου μου τώρα, να μετρήσω τ’ αγαθά μου, να δω
μήπως και πήραν δρόμο αυτοί κρατώντας κάτι για λογαριασμό τους
στο κοίλο τους καράβι».
Έτσι μιλώντας άρχισε να μετρά λεβέτια, τρίποδες πανέμορφους,
χρυσαφικά κι ωραία φαντά φορέματα.
δεν βρήκε κάτι να του λείπει˙ ποθώντας όμως
κι οδυρόμενος για χώμα πατρικό, σύρθηκε
εκεί στο περιγιάλι της ασίγαστης θαλάσσης,
στον θρήνο του δοσμένος. Κι ήλθε κοντά του η Αθηνά,
στάθηκε πλάι του, ίδια στην όψη με παλικάρι νιούτσικο,
βοσκόπουλο με σάρκα ακόμη τρυφερή, πες
βασιλόπουλο˙ είχε στους ώμους περασμένη κάπα διπλωτή,
στ’ άσπρα του πόδια πέδιλα, στα χέρια του κοντάρι.
Μόλις την είδε ο Οδυσσέας χάρηκε, στάθηκε αντίκρυ της
κι όπως μιλώντας την προσφώνησε, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά.
«Χαίρε, ω φίλε, αφού εσένα πρώτα απάντησα
σ’ αυτόν τον τόπο. Αλλά μη βάλει τώρα ο νους σου τίποτε κακό
σε βάρος μου˙ σώσε κι αυτά, σώσε κι εμένα˙ ικέτης σου είμαι,
πέφτω στα γόνατά σου, σάμπως και να ’σουνα θεός.
Μόνο μολόγησέ μου τώρα την αλήθεια, να σιγουρευτώ˙
ποια η χώρα, ποιος ο τόπος, η φύτρα των ανθρώπων;
είναι νησί αυτό περίβλεπτο; ακτή μιας εύφορης στεριάς
που γέρνει στο ακρογιάλι;»
Τότε αποκρίθηκε η θεά Αθηνά τα μάτια λάμποντας:
«Μου φαίνεσαι, ξένε, κουτούτσικος. Εκτός κι αν έφτασες
από πολύ μακριά, για να ρωτάς τη σύσταση της χώρας.
Δεν είναι δα κι ανώνυμη! Πολλοί, πάρα πολλοί την ξέρουν˙
όσοι τα μέρη κατοικούν που ανατέλλει ο ήλιος την αυγή,
αλλά κι οι άλλοι πάλι προς τη δύση, στο θολό σκοτάδι.
Κάπως τραχιά η γη αυτή, για τα άλογα ακατάλληλη˙
όχι και τόσο ευρύχωρη, όμως δεν είναι και φτενό το χώμα της˙
βγάζει σιτάρι αμέτρητο, έχει κι αμπέλια για κρασί,
βρέχει συχνά και στην πολλή δροσιά νοτίζουν τα χωράφια.
Καλά τα βοσκοτόπια της για γίδες και για βόδια,

στ. 267 **για να ρωτάς τη σύσταση της χώρας**: για να ρωτάς ποια είναι η χώρα.

μεγάλα δάση, δέντρα λογής λογής, τρέχουν πηγές
για να ποτίζονται τα ζώα.
Γι αυτά λοιπόν ακούστηκε το όνομα της Ιθάκης, ακόμη
και στην Τροία, τόσο απόμακρη από των Αχαιών τη χώρα».
Ακούγοντας τον λόγο της, βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
αλάφρωσε η ψυχή του, χάρηκε με την πατρική του γη, όπως την είπε
η Αθηνά Παλλάδα, θυγατέρα του αιγίοχου Δία.
Πήρε λοιπόν να της μιλήσει, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά,
μόνο που την αλήθεια δεν φανέρωσε, συγκράτησε και πάλι
τα λεγόμενά του — ο νους του πάντα γύρευε το κέρδος:
«Την έχω την Ιθάκη ακουστά στην Κρήτη την απλόχωρη,
πέρα μακριά στην άλλη θάλασσα. Και νά που τώρα φτάνω ο ίδιος
με τ’ αγαθά μου αυτά. ΄Αφησα κι άλλα τόσα στα παιδιά μου
φεύγοντας, όταν θανάτωσα τον γιο του Ιδομενέα —
μιλώ για τον Ορσίλοχο, στα πόδια γρήγορο, που πάντα του νικούσε,
στο απέραντο νησί της Κρήτης, όσους μαζί του έτρωγαν ψωμί,
στο τρέξιμο άφταστος.
Κι ο λόγος˙ γύρεψε τα λάφυρα να μου στερήσει,
όλα που μάζεψα στην Τροία, κι ας είχα υποφέρει τόσα πάθη εγώ
για χάρη τους, με τον εχθρό μου πολεμώντας, περνώντας
τα σαράντα κύματα.
Δεν είχα, λέει, σταθεί, δεν είχα χαριστεί στον κύρη του
εκεί στης Τροίας τα μέρη˙ έγινα μόνος μου αρχηγός
σ’ άλλους συντρόφους.
Τον χτύπησα λοιπόν θανάσιμα με δόρυ χάλκινο, την ώρα
που κατέβαινε στην πόλη απ’ τους αγρούς˙ πλάι στον δρόμο
έστησα καρτέρι μ’ ένα μου φίλο.
Έσκεπε η νύχτα κατασκότεινη τον ουρανό, έτσι που δεν μας πήρε είδηση κανείς —
του πήρα τη ζωή κρυφά.
Κι αφού τον σκότωσα με μυτερό κοντάρι χάλκινο,
έτρεξα σε φοινικικό καράβι, τίμιοι άνθρωποι,
και τους παρακαλούσα μαζί τους να με πάρουν, χαρίζοντας
γενναίο μερίδιο από τα λάφυρά μου.
Τους είπα στην Πύλο να με βγάλουν ή και στη θεία ΄Ηλιδα
να μ’ ακουμπήσουν, όπου κρατούν οι Επειοί.

στ. 309-10 **στη θεία Ήλιδα / … όπου κρατούν οι Επειοί:** στη θεϊκή Ηλεία, που την εξουσιάζουν οι Επειοί. Το όνομα Επειοί το πήραν οι κάτοικοι της Ηλείας για κάποιο διάστημα από το βασιλιά τους, τον Επειό. Αυτός δεν έχει σχέση με τον ομώνυμο κατασκευαστή του δούρειου ίππου.

Αλλά τους έσυρε μακριά του ανέμου η δίνη —
σίγουρα δεν το θέλησαν, γιατί δεν σκόπευαν να μ' απατήσουν.
΄Ετσι λοιπόν περιπλανώμενοι φτάσαμε νύχτα εδώ˙
κωπηλατώντας με σπουδή μπήκαμε στο λιμάνι, κανείς μας
δεν θυμήθηκε την ώρα αυτή το φαγητό, μόλο που το 'χαμε τόση ανάγκη˙
μόλις που βγήκαμε απ' το καράβι, πέσαμε
όλοι μας ξεροί.
Βυθίστηκα τότε κι εγώ σ' ύπνο γλυκό από την τόση κούρασή μου,
κι εκείνοι βγάζουν απ' το κοίλο πλοίο τ αγαθά μου,
τα απόθεσαν εκεί πάνω στην άμμο που βαθιά κοιμόμουν.
Μετά ανεβαίνουν στο καράβι τους και τράβηξαν
για την καλοχτισμένη Σιδονία. ΄Οσο για μένα μόνος ξέμεινα,
με την καρδιά βαριά κι ασήκωτη».
Έτσι της μίλησε, κι η Αθηνά τα μάτια λάμποντας
του χαμογέλασε, απλώνοντας χαϊδευτικά το χέρι της˙
αλλάζοντας πάλι την όψη της, ίδια με μια ψηλή, ωραία γυναίκα
που ξέρει πώς να υφαίνει τα λαμπρά φαντά της.
Κι όπως μιλώντας τον προσφώνησε, τα λόγια της
πετούσαν σαν πουλιά:

στ. 321-2 **και τράβηξαν για την καλοχτισμένη Σιδονία:** Ονομαστή πόλη της Φοινίκης.

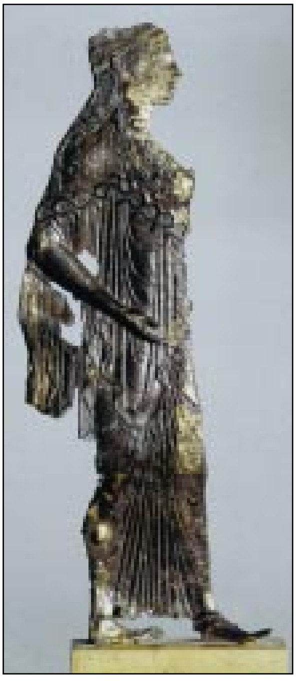

Εικ. 109 Η Αθηνά.

[Χάλκινο έλασμα με Αθηνά, πιθανόν τμήμα της διακόσμησης μεγάλου αγγείου (τέλος του 6ου αι. π.Χ.). Από την Ακρόπολη των Αθηνών, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.]

«Θα πρέπει, αν κάποιος παραβγεί μαζί σου, να παραείναι πονηρός,
να ξέρει πώς να ξεγελά τους άλλους στον κάθε δόλο,
ακόμη κι αν θεός βρεθεί μπροστά σου.
Είσαι αλήθεια φοβερός, πολύστροφε κι αχόρταγε στους δόλους,
που μήτε εδώ, στην πατρική σου γη, δεν λες να σταματήσεις
σκέψεις απατηλές και ιστορίες πλαστές —
είναι το ριζικό σου αυτό.
Αλλά καιρός να σταματήσουμε τα τέτοια μεταξύ μας,
αφού κι οι δυο μας ξέρουμε καλά την ίδια τέχνη˙
αν είσαι εσύ μες στους θνητούς πρώτος στις αποφάσεις και στα πλάνα λόγια,
εγώ φημίζομαι πως ξεχωρίζω σ όλους τους θεούς
και για το ξύπνιο μου μυαλό και για την πανουργία.
Γιατί μην πεις δεν αναγνώρισες την Αθηνά Παλλάδα,
τη θυγατέρα του Διός, που παραστέκομαι στον κάθε μόχθο σου,
παντού και πάντα έγινα ο φύλακάς σου.
Σ’ έκανα τότε φίλο εγώ στους Φαίακες όλους
και τώρα πάλι νά ’μαι εδώ, μαζί σου υφαίνω
το πανούργο πλάνο: θα κρύψω πρώτα αυτά τα δώρα,
όσα οι τίμιοι Φαίακες σου χάρισαν, όταν ξεκίνησες
για την πατρίδα, με σκέψη όμως κι απόφαση δική μου.
Και θα σου πω μετά ποια βάσανα σου προορίζει η μοίρα
να σηκώσεις στο στέρεο σπίτι σου — πρέπει να τα υπομείνεις,
γιατί η ανάγκη το καλεί.
Και προσοχή, μη φανερώσεις σε κανένα, άντρα ή γυναίκα,
τον λόγο που επιστρέφεις μετά την τόση περιπλάνηση˙
αμίλητος τον κάθε πόνο σου να τον βαστάξεις,
όποια βρισιά και βία σού μέλλεται, να τη δεχτείς».
Πήρε τον λόγο και της μίλησε ο Οδυσσέας πανούργος:
«Δύσκολο, ω θεά, σ’ όποιον βρεθείς μπροστά, να σε γνωρίσει,
ακόμη κι αν του περισσεύει η γνώση — κάθε φορά αλλάζει η όψη σου.
Όσο για μένα, αυτό το αναγνωρίζω˙ ήσουνα πράγματι καλή μαζί μου
στο παρελθόν, όταν στην Τροία πολεμούσαμε των Αχαιών οι γιοι.
Όμως μετά, σαν πήραμε ψηλό κι απόκρημνο το κάστρο του Πριάμου,
μπήκαμε στα καράβια μας κι ένας θεός μάς σκόρπισε τους Αχαιούς,

στ. 346-7 **μαζί σου υφαίνω / το πανούργο πλάνο:** μαζί σου οργανώνω το πανούργο σχέδιο.

δεν είδα πια μπροστά μου τη μορφή σου, κόρη του Δία, δεν
σε αναλογίστηκα
στο πλοίο μου επιβάτη, τον πόνο μου να ξαλαφρώσεις.
Μόνος με την καρδιά στα στήθη σπαραγμένη,
εδώ κι εκεί περιπλανήθηκα, ώσπου να λύσουν οι θεοί τη συμφορά μου.
Στο τέλος μόνο, στην πλούσια χώρα των Φαιάκων,
μ’ ενθάρρυναν τα λόγια σου κι εσύ μ’ οδήγησες στην πόλη.
Τώρα, στο όνομα του πατέρα σου, πέφτω στα γόνατά σου
— όχι, δεν το φαντάζομαι πως έχω φτάσει στην περίβλεπτη Ιθάκη,
μάλλον σε κάποιον άλλον τόπο περιφέρομαι˙ κι εσύ, νομίζω,
κοροϊδεύεις μ’ όσα λες, τον νου μου θες να παγιδέψεις.
Πες μου λοιπόν αν είναι αλήθεια πως πατώ
το χώμα της γλυκιάς πατρίδας».
Του αποκρίθηκε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας:
«Τέτοιος ο νους σου πάντα εσένα και το φρόνημά σου,

Εικ. 110 Συνομιλία Αθηνάς και Οδυσσέα.
Ο άντρας αυτός που κινεί το χέρι με εκφραστικότητα προς την Αθηνά είναι πιθανότατα ο Οδυσσέας. Εκείνη με μια επιτακτική κίνηση του χεριού της φαίνεται πως του κάνει υποδείξεις.

[Από ερυθρόμορφη πελίκη (450-430 π.Χ.), Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο]

που εγώ δεν το βαστώ στη συμφορά σου μόνο να σ' αφήσω —
είσαι και γνωστικός και ξύπνιος κι εύστροφος.
Ποιος άλλος, λέω, περιπλανώμενος, φτάνοντας επιτέλους σπίτι του,
δεν θα 'τρεχε όλος χαρά να δει το ταίρι, τα παιδιά του.
Σε σένα όμως δεν συμφέρει να το σκέφτεσαι μήτε να το ρωτάς,
πριν δοκιμάσεις πρώτα τη γυναίκα σου — έρημη
μένει στο παλάτι, βλέπει μέρες και νύχτες δύστυχες να φθίνουν,
πνίγεται στο κλάμα.
Εγώ δεν είχα αμφιβολία καμιά, καλά το γνώριζα
πως θα νοστήσεις, χάνοντας όλους τους συντρόφους.
Μόνο που δεν το θέλησα με του πατέρα μου τον αδελφό,
τον Ποσειδώνα, να τα βάλω — κρατούσε την οργή του αυτός
από θυμό που εσύ του τύφλωσες το γιο του.
Έλα, σκοπεύω τώρα να σου δείξω σήματα της Ιθάκης, να πειστείς:
αυτό είναι το λιμάνι του ενάλιου γέροντα, του Φόρκυνα˙
και νά η μακρόφυλλη ελιά στου λιμανιού την κορυφή˙
εκεί στο πλάι της θα δεις χαριτωμένη τη θαμπή σπηλιά,
τόπο ταμένο των νυμφών που λέγονται ναϊάδες —
τη θολωτή κι ευρύχωρη σπηλιά, όπου κι εσύ τόσες θυσίες τελούσες,
τέλειες εκατόμβες.
Κι αυτό το καταπράσινο βουνό είναι το δασωμένο Νήριτο».
Έτσι μιλώντας η θεά, σήκωσε την ομίχλη κι ο τόπος φανερώθηκε˙
Πλημμύρισε τότε χαρά βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
χαρούμενος σκύβει στη γη, το κάρπιμό της χώμα φίλησε,
αμέσως σήκωσε τα χέρια του ψηλά κι ευχήθηκε στις νύμφες:
«Νύμφες ναϊάδες, θυγατέρες του Διός, έλεγα πως ποτέ μου πια
δεν θα σας ξαναδώ˙ μα νά που τώρα ευφρόσυνα υποδέχεστε
τις φιλικές μου ευχές. Θα σας προσφέρουμε, όπως και πρώτα,
δώρα, φτάνει να δώσει πρόθυμη του Δία η κόρη, που της αρέσει
η λεία του πολέμου, κι εγώ να ζω κι ο γιος μου να προκόψει».
Ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας:
«Θάρρος, και μην αφήνεις να βασανίζουν τέτοιες έγνοιες
την ψυχή σου. Πρώτα τα δώρα ας κρύψουμε
στα βάθη της θεσπέσιας σπηλιάς — εκεί να στέκουν σώα κι ασφαλή.
Μετά να στοχαστούμε οι δυο μας πώς η υπόθεση αυτή
θα βρει την πιο καλή της άκρη».

στ. 391 **να σου δείξω σήματα της Ιθάκης:** να σου δείξω σημάδια ότι το νησί είναι η Ιθάκη.

Είπε η θεά και στη θολή σπηλιά βυθίζεται
ψάχνοντας γύρω της κρυψώνες. Ο Οδυσσέας από κοντά,
όλα με τη σειρά τα κουβαλούσε˙ χρυσάφι, ακατάλυτο χαλκό,
εξαίσια ρούχα — όσα του χάρισαν οι Φαίακες.
Εκεί τα τοποθέτησε καλά κι ασφάλισε με πέτρα το άνοιγμα της σπηλιάς
η ίδια η Αθηνά Παλλάδα, κόρη του αιγίοχου Δία.
Ύστερα κάθισαν οι δυο στης ιερής ελιάς τον λάκκο
όπου και πήραν να στοχάζονται τον όλεθρο των αλαζονικών μνηστήρων.
. . . .

Εικ. 111 Άγγ. Γιαλλινά «Τοπίο»
[Υδατογραφία σε χαρτί (16 x 31 εκ.) του Άγγελου Γιαλλινά (1857-1939)]

**«Ύστερα κάθισαν οι δυο στης ιερής ελιάς τον λάκκο
όπου και πήραν να στοχάζονται τον όλεθρο των αλαζονικών μνηστήρων».** (*ν* 420-1)

Εικ. 112 Ηρακλή Παρχαρίδη «Το φιλί».
[Λάδι σε μουσαμά (120 x 140 εκ.) έργο του 1991 του ζωγράφου Ηρακλή Παρχαρίδη (γενν. 1956)]

ραψωδία *π*

Τηλεμάχου ἀναγνωρισμὸς Ὀδυσσέως

ραψωδία π 1-260

Ο Τηλέμαχος στο καλύβι του Εύμαιου – Αναγνωρισμός Οδυσσέα και Τηλέμαχου

Οι δυο τους πάλι, ο Οδυσσέας και πλάι ο θείος χοιροβοσκός,
ανάβοντας χαράματα φωτιά, ετοίμαζαν το πρωινό τους —
στο μεταξύ, με τη δική τους προτροπή, βγήκαν οι άλλοι
στη βοσκή με τους συναθροισμένους χοίρους.
Ωστόσο οι σκύλοι, που γαβγίζουνε τους ξένους, μόλις τον είδαν
τον Τηλέμαχο να πλησιάζει, έτρεξαν γύρω του κουνώντας την ουρά τους—
δεν τον εγάβγισαν. Το πήρε ο θείος Οδυσσέας είδηση
που τα σκυλιά τον χάιδευαν με την ουρά τους, κι ήλθε στα αυτιά του
χτύπος από βήματα. Αμέσως γύρισε στον Εύμαιο μιλώντας,
και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:
«Εύμαιε, κάποιος σύντροφος μέλλεται σε λίγο να φανεί,
μπορεί και γνώριμος˙ γιατί δεν αλυχτούν οι σκύλοι,
μονάχα παίζουν την ουρά τους γύρω του, κι ακόμη ακούω
βήματα, τον χτύπο τους».
Δεν πρόλαβε να πει τον λόγο του, κι ο αγαπημένος γιος του
πρόβαλε στη θύρα. Τα ’χασε ο χοιροβοσκός,
κι όπως πετάχτηκε όρθιος, του πέφτουν οι κούπες απ’ το χέρι,
που τις ετοίμαζε να συγκεράσει κρασί σπινθηροβόλο.
Τρέχοντας, με τον κύρη του αντικρίστηκε και βουρκωμένος τον ασπάστηκε

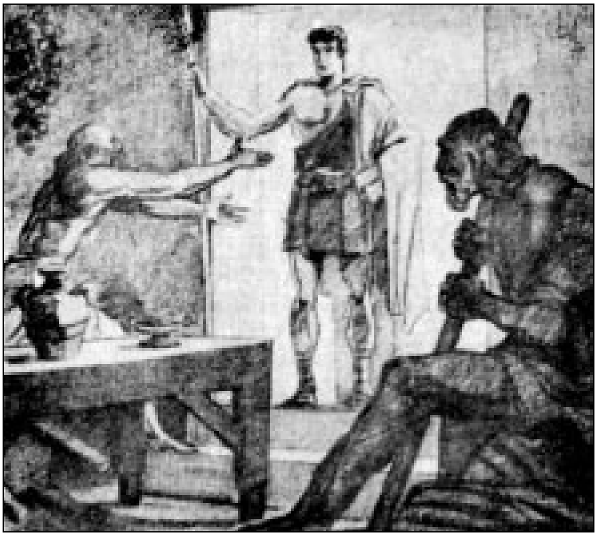

Εικ. 113 Φωκίωνα Δημητριάδη «Ο Τηλέμαχος στο κατώφλι της καλύβας του Εύμαιου».

[Σχέδιο του σκιτσογράφου και γελοιογράφου Φωκίωνα Δημητριάδη (1894-1976) που εικονογράφησε με ιδιαίτερη επιτυχία μια διασκευή της Οδύσσειας για το Δημοτικό (1958)]

στην κεφαλή, στα δύο ωραία μάτια, στα δυο του χέρια.
Με πόση αγάπη ένας πατέρας υποδέχεται τον γιο του,
που γύρισε επιτέλους από χώρα μακρινή πάνω στα δέκα χρόνια,
μοναχογιός μονάκριβος, μεγαλωμένος με βάσανα και κόπο˙
έτσι και τον θεόμορφο Τηλέμαχο τον έσφιξε στην αγκαλιά του
ο θείος χοιροβοσκός και τον εγέμισε φιλήματα,
σάμπως να γλίτωσε από θάνατο.
Ολοφυρόμενος τον προσφωνούσε και σαν πουλιά τα λόγια του πετούσαν:
«Ήλθες, γλυκό μου φως! Κι εγώ δεν έλεγα πως θα σε ξαναδούν τα μάτια μου,
αφότου εμίσεψες με το καράβι σου στην Πύλο.
Μα τώρα εμπρός, κόπιασε μέσα, παιδί μου αγαπημένο,
να σε χαρεί η ψυχή μου βλέποντας πως είσαι πάλι εδώ,
φτασμένος απ’ τα ξένα.
Έτσι κι αλλιώς δεν συνηθίζεις να ’ρχεσαι στα χτήματα
και τους βοσκούς σου˙ μένεις στην πόλη πιο πολύ. Μπορεί
να νιώθεις μέσα σου και κάποια απόλαυση βλέποντας με τα μάτια σου
το καταστροφικό σινάφι των μνηστήρων».
Κι ο συνετός Τηλέμαχος ανταποκρίθηκε:
«Μεγάλη μου χαρά, καλέ μου γέροντα˙ για τη δική σου εξάλλου χάρη
βρίσκομαι εδώ, για να σε δουν τα μάτια μου, τον λόγο σου
ν’ ακούσω˙ ανίσως είναι ακόμη στο παλάτι η μάνα μου,
ή μήπως κιόλας κάποιος άλλος άντρας την κοιμήθηκε,
κι απόμεινε του Οδυσσέα η κλίνη αδειανή, γυμνή,
γεμάτη αράχνες που την ασχημίζουν».
Πήρε ξανά τον λόγο ο Εύμαιος, της συντροφιάς του ο πρώτος:
«Μένει και παραμένει στο παλάτι, καρτερικά υπομένοντας˙
φεύγουν οι μέρες της κι οι νύχτες όλες,
χάνονται μες στη συμφορά, κι αυτή μουσκεύει με τα δάκρυά της».
Είπε, και πήρε από το χέρι του το χάλκινό του δόρυ.
Εκείνος μέσα πέρασε πατώντας το λίθινο κατώφλι,
προχώρησε, κι ο Οδυσσέας υποχώρησε, πήγε ο πατέρας του να σηκωθεί˙
αλλά από μέρους του ο Τηλέμαχος τον εμποδίζει λέγοντας:
«Κάθισε, ξένε μου˙ θα βρούμε εμείς αλλού τη θέση μας
σ’ αυτή τη στάνη˙ δική μας είναι, υπάρχει ο άνθρωπος
που θα με βάλει να καθίσω».
Έτσι του μίλησε, κι αυτός μετακινήθηκε και ξανακάθισε˙
τότε ο χοιροβοσκός έστρωσε κάτω χλοερά κλαδιά κι απάνω τους
προβιά, όπου κι ακούμπησε ο αγαπημένος γιος του Οδυσσέα.

Ευθύς τους έφερε μπροστά τους πινάκια
με κρέατα ψημένα, όσα περίσσεψαν από το χθεσινό τους δείπνο.
Κι ακόμη με σπουδή γέμισε τα πανέρια τους ψωμί και συγκερνούσε
στη γαβάθα το γλυκόπιοτο κρασί —
πήγε μετά κι αντίκρυ κάθισε στον θείο Οδυσσέα.
Εκείνοι τότε απλώνουν στο έτοιμο φαγητό τα χέρια τους,
κι όταν εκόρεσαν τον πόθο τους για το φαΐ και το πιοτό,
γύρισε ο Τηλέμαχος στον θεϊκό χοιροβοσκό και τον προσφώνησε:
«Πες μου, παππούλη, από πού μας ήρθε ο ξένος; πώς έτσι και τον έφεραν
προς την Ιθάκη οι ναυτικοί; για ποια γενιά τους καμαρώνουν;
γιατί φαντάζομαι δεν έφτασε πεζός αυτός στα μέρη μας».
Και τότε, Εύμαιε χοιροβοσκέ, πήρες τον λόγο κι αποκρίθηκες:
«Και βέβαια θα σου πω, παιδί μου, όλη την αλήθεια.
Για τη γενιά του από τη μεγάλη Κρήτη καμαρώνει˙
λέει πως περιπλανώμενος γνώρισε παραδέρνοντας
πολλών ανθρώπων πολιτείες, γιατί ένας δαίμονας του όρισε τη μοίρα αυτή˙
πως τώρα ξέφυγε από καράβι Θεσπρωτών — έτσι πως έφτασε
στη στάνη μου. Εγώ στον παραδίδω, και κάμε τον εσύ ό,τι θελήσεις —
ομολογεί πως είναι ικέτης σου».
Ο συνετός Τηλέμαχος αντιμιλώντας είπε:
«Εύμαιε, δάγκωσε αλήθεια την ψυχή μου ο λόγος σου˙
γιατί πώς θα μπορούσα εγώ τον ξένο να δεξιωθώ στο σπίτι μου;
Είμαι ακόμη νέος πολύ, δεν εμπιστεύομαι τα χέρια μου,
για ν’ αποκρούσω κάποιον, αν πρώτος αγριέψει.
Κι η μάνα μου, μοιράζεται στα δύο ο νους της:
να μείνει αμετακίνητη, φροντίζοντας το σπίτι, και να σταθεί
στο πλάι μου, σεβόμενη και το συζυγικό κρεβάτι της και τη φωνή του
κόσμου;
ή να πάρει το κατόπι όποιο Αχαιό φαντάζει σπουδαιότερος,
και μέσα στο παλάτι τής γυρεύει γάμο, προσφέροντας τα πιο πολλά;
Τον ξένο ωστόσο που έφτασε στο υποστατικό σου εδώ,

στ. 69 **και τότε, Εύμαιε χοιροβοσκέ, πήρες το λόγο κι αποκρίθηκες:** Το πρόσωπο του ποιητή δεν εμφανίζεται στα ομηρικά έπη. Σε σπάνιες περιπτώσεις, όπως εδώ, ο ποιητής διακόπτει την αφήγηση και απευθύνεται σε ένα από τα πρόσωπα του έργου σε δεύτερο πρόσωπο. Στην *Οδύσσεια* αυτό συμβαίνει μόνο με τον Εύμαιο. Παρόμοιες προσφωνήσεις στην *Ιλιάδα* απευθύνει ο ποιητής στο Μενέλαο και στον Πάτροκλο.

στ. 87 **που έφτασε στο υποστατικό σου:** που έφτασε στη στάνη και το καλύβι σου.

υπόσχομαι πως θα τον ντύσω με χλαίνη και χιτώνα, ωραία ρούχα,
πως θα του δώσω ξίφος δίκοπο και πέδιλα στα πόδια του —
μετά θα τον ξεπροβοδίσω όπου η ψυχή κι η όρεξή του θέλουν.
Αν πάλι προτιμάς, λέω να τον κρατήσεις στο καλύβι σου
κι εσύ να τον φροντίζεις˙ εγώ θα στείλω εδώ ρούχα
και το απαραίτητο ψωμί για την τροφή του, να μην σου γίνει βάρος,
εσένα και της συντροφιάς σου.
Όμως εκεί με τους μνηστήρες, δεν θα τον άφηνα εγώ
να ’ρθει. Είναι το θράσος τους μεγάλο και ξεδιάντροπο,
μην τον χλευάσουν, και τότε η λύπη μου θα γίνει ασήκωτη.
Δύσκολα κάποιος να τα βγάλει πέρα, ένας με τους πολλούς,
έστω γενναίος, αφού είναι αυτοί πιο δυνατοί».
Πήρε τον λόγο τώρα και του μίλησε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος:
«Φίλε, θαρρώ πως επιτρέπεται να πω κι εγώ τον λόγο μου.
Σ’ ακούω αλήθεια κι η καρδιά μου γίνεται κομμάτια,
με τις ξεδιαντροπιές που λέτε των μνηστήρων, όσα μες στο παλάτι
μηχανεύονται και δεν σε λογαριάζουν, ας είσαι αυτός που είσαι.
Πες μου, θέλεις και σ’ έχουν από κάτω; μήπως από φωνή θεού
σ’ εχθρεύεται ο λαός; ή πικραμένος κατηγορείς
τ’ αδέλφια σου; Κι όμως σ’ αυτά στηρίζεται
όποιος συναγωνίζεται μαζί τους, αν έχει σηκωθεί φιλονικία μεγάλη.
Νέος ας ήμουνα κι εγώ, αν είχα το κουράγιο σου,
να ’μουνα ο γιος του άψογου Οδυσσέα˙ ή, και μετά την τόση περιπλάνησή του,
να ’φτανε εδώ ο Οδυσσέας ο ίδιος — υπάρχει ακόμη ελπίδα˙
τότε επιτόπου να μου κόψει το κεφάλι ο κάθε ξένος,
αν δεν γινόμουνα σ’ όλους αυτούς η συμφορά τους,
φτάνει να μπω στου Οδυσσέα το σπίτι, που τον εγέννησε ο Λαέρτης.
Αν πάλι, έναν εμένα, οι πολλοί με δάμαζαν,
καλύτερα μες στο παλάτι μου νεκρός να πέσω χτυπημένος,
παρά να βλέπουν συνεχώς τα μάτια μου τα ανόσια έργα τους˙
ξένους να τους προπηλακίζουν, δούλες γυναίκες να τις σέρνουν άσχημα
σε δώματα ωραία, κρασί να το στραγγίζουν ως τον πάτο,
ψωμί που με το έτσι θέλω να το τρων, άκοπα κι άσκοπα —
υπόθεση που τελειωμό δεν έχει».

στ. 118 **ξένους να τους προπηλακίζουν:** ξένους να τους εξευτελίζουν, να τους κοροϊδεύουν.

Ανταποκρίθηκε στα λόγια του ο φρόνιμος Τηλέμαχος:
«Ξένε, ξεκάθαρα, χωρίς περιστροφές θα σου μιλήσω.
Μήτε ο λαός μ’ εχθρεύεται κι είναι βαρύς μαζί μου,
μήτε τ’ αδέλφια μου κατηγορώ, που όποιος συναγωνίζεται μαζί τους
βρίσκει σ’ αυτά πράγματι στήριγμα, αν σηκωθεί φιλονικία μεγάλη.
Γιατί ο Κρονίδης τη γενιά μας την έκαμε μονόκληρη˙
μοναχογιό τον γέννησε ο Αρκείσιος τον Λαέρτη,
μοναχογιό ο Λαέρτης τον πατέρα μου Οδυσσέα˙
κι ο Οδυσσέας πάλι μόνον εμένα έσπειρε και μ’ άφησε
σε τούτο το παλάτι, αλλά δεν πρόλαβε όφελος να δει.
Και νά στο σπίτι τώρα χιλιάδες οι κακόβουλοι ξεφύτρωσαν˙
όσοι ξεχωριστοί αφεντεύουν τα νησιά τριγύρω
—τη Σάμη, το Δουλίχιο, τη δασωμένη Ζάκυνθο—
αλλά κι αυτοί που κάνουνε κουμάντο στη βραχώδη Ιθάκη,
τόσοι της μάνας μου οι μνηστήρες, τόσοι λυμαίνονται το βιος μου.
Κι εκείνη μήτε αρνείται τον μισητό της γάμο μήτε μπορεί
να βάλει τέλος στην υπόθεση˙ στο μεταξύ τρων κι αφανίζουν
οι μνηστήρες τ’ αγαθά μου˙ λίγο ακόμη, θα με φαν κι εμένα ολόκληρο —
όμως αυτά το ξέρω πως είναι στο χέρι των θεών.
Και τώρα, γέροντά μου, όσο μπορείς πιο γρήγορα, πήγαινε
στη συλλογισμένη Πηνελόπη, το νέο να πεις πως είμαι σώος,
πως έφτασα καλά από την Πύλο. Εγώ προς το παρόν θα μείνω εδώ˙
εσύ γύρισε πάλι πίσω, αφού σ’ εκείνη μόνον

στ. 136 **τόσοι λυμαίνονται το βιος μου:** τόσοι αφανίζουν την περιουσία μου.

Εικ. 114 Χαράλαμπου Παπαδόπουλου «Βοσκός».

[Λάδι σε μουσαμά (40 x 50 εκ.) έργο του ζωγράφου Χαράλαμπου Παπαδόπουλου (γεν. 1952)]

αναγγείλεις το μήνυμά μου˙
από τους Αχαιούς άλλος κανείς μην πάρει είδηση,
αφού πολλοί θέλουν και μελετούνε το κακό μου».
Και τότε, Εύμαιε χοιροβοσκέ, πήρες τον λόγο κι αποκρίθηκες:
«Κατάλαβα, το βλέπω, συλλογίζομαι την εντολή σου.
Αλλά πες μου παρακαλώ κι αυτό, μίλησε καθαρά˙
πρέπει στον δρόμο μου κι απ’ τον Λαέρτη να περάσω;
το μήνυμά σου και σ’ αυτόν τον δύστυχο να φέρω; Που πρώτα,
μ’ όλον τον βαρύ καημό του για τον γιο του, φρόντιζε ακόμη
τα χωράφια, έπινε κι έτρωγε μέσα στο σπίτι με τους δούλους,
όταν η όρεξή του το ζητούσε.
Μα τώρα, αφότου εσύ με το καράβι σου εμίσεψες στην Πύλο,
λένε δεν τρώει, δεν πίνει πια, όπως παλιά,
δεν θέλει καν να δει τα χτήματα˙ μόνος του σέρνεται,
στενάζοντας βογγά, οδύρεται και λιώνει η σάρκα του
γύρω στα κόκαλά του».
Ευθύς του ανταποκρίθηκε ο συνετός Τηλέμαχος:
«Κι αν περισσεύει ο πόνος του, λέω να τον αφήσουμε — κι εμείς πονάμε.
Γιατί αν μπορούσαν οι θνητοί να κάνουν πάντα τη δική τους εκλογή,
θα προτιμούσαμε τον νόστο του πατέρα μου — αυτός πρωτεύει.
Γι’ αυτό κι εσύ πες το μαντάτο, και γύρνα πίσω˙
μην τρέχεις πέρα στους αγρούς, για να τον βρεις.
Αλλά παράγγειλε στη μάνα μου, αυτή κρυφά και γρήγορα
την οικονόμο μας να στείλει, κι εκείνη ας φέρει
στον γέροντα τα νέα μας».
Μιλώντας έτσι τον ξεσήκωσε˙ έπιασε αμέσως τα σαντάλια του στο χέρι
και τα ’δεσε ο χοιροβοσκός στα πόδια του —
ύστερα κίνησε να πάει στην πόλη.
Δεν ξέφυγε όμως την προσοχή της Αθηνάς πως έφυγε ο χοιροβοσκός,
ο Εύμαιος απ’ το μαντρί του, κι αμέσως πλησιάζει.
Πήρε την όψη όμορφης, ψηλής γυναίκας, στα ωραία εργόχειρα επιδέξιας˙
στάθηκε αντίκρυ στην εξώθυρα της μάντρας˙ μόνο στον Οδυσσέα φανερή,
αόρατη για τον Τηλέμαχο, που δεν την έβλεπε˙

στ. 175 **στα ωραία εργόχειρα επιδέξιας:** Μία από τις ιδιότητες που αποδιδόταν στην Αθηνά ήταν η ιδιότητα της εξαιρετικής τεχνίτρας· την ονόμαζαν Αθηνά Εργάνη, προσωνυμία που προέρχεται από τη λέξη “έργον”.

γιατί οι θεοί δεν φανερώνονται όπως όπως στον καθένα.
Την είδαν όμως ο Οδυσσέας κι οι σκύλοι που δεν την γάβγισαν˙
σκόρπισαν κλαψουρίζοντας, φεύγοντας στην απέναντι μεριά της στάνης.
Έκανε τότε νεύμα η θεά παίζοντας τα ματόκλαδά της,
κι ο Οδυσσέας κατάλαβε.
Βγήκε από το καλύβι, προσπέρασε τον υψωμένο τοίχο της αυλής
και στήθηκε μπροστά της. Η Αθηνά αμέσως τον προσφώνησε:
«Λαερτιάδη διογέννητε, ω πολυμήχανε Οδυσσέα,
έφτασε η ώρα, ομολογήσου τώρα στο παιδί σου, μην του κρύβεσαι˙
οι δυο να συνταιριάξετε τον φόνο των μνηστήρων και τον χαλασμό τους,
κι ύστερα κατεβαίνετε στη δοξασμένη πόλη. Αλλά κι εγώ
δεν πρόκειται να σας αφήσω για πολύ — φλέγομαι αλήθεια
να μπω σ’ αυτή τη μάχη».
Είπε, και τον ακούμπησε τον Οδυσσέα η Αθηνά με το χρυσό ραβδί της.
Του φόρεσε γύρω στο στήθος πουκαμίσα καθαρή
και πανωφόρι. Και ξαφνικά ξανάνιωσε, έδειξε πιο ψηλός˙
το δέρμα του έγινε πάλι μελαχροινό, τα μάγουλά του τσίτωσαν,
και μαύρισε το γένι γύρω στο πηγούνι.
Το έργο της τελειώνοντας, απομακρύνθηκε η θεά˙ ο Οδυσσέας όμως
προχωρούσε τώρα στην καλύβα. Τον είδε ο γιος του κι έμεινε
έκθαμβος, γύρισε αλλού το βλέμμα του με δέος,
μήπως του φανερώθηκε κάποιος θεός.
Κι όπως του μίλησε, πέταξαν σαν πουλιά τα λόγια του:
«Αλλιώτικος φαντάζεις τώρα, ξένε, παρότι πριν˙
άλλα τα ρούχα σου, άλλαξε και το δέρμα σου.
Ανίσως είσαι ένας θεός απ’ όσους τον απέραντο ουρανό κρατούν,
σπλαχνίσου μας, κι εμείς θα σου προσφέρουμε
θυσία ευχάριστη, δώρα από δουλεμένο μάλαμα.
Μόνον ελέησέ μας».
Πήρε τον λόγο τότε κι αποκρίθηκε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος:
«Όχι, θεός δεν είμαι˙ πώς με φαντάστηκες αθάνατο;
είμαι ο πατέρας ο δικός σου˙ που εσύ για χάρη του στενάζεις
και πολλά υποφέρεις, σηκώνοντας τα βάρη από βίαιες πράξεις
άλλων ανδρών».
Μιλώντας φίλησε τον γιο του κι άφησε να κυλήσουν από τις παρειές
στο χώμα τα δάκρυά του, που πριν με τόση επιμονή τα συγκρατούσε.
Αλλά ο Τηλέμαχος δεν ήθελε να το πιστέψει πως έβλεπε μπροστά του
τον πατέρα του˙ γι’ αυτό πήρε ξανά τον λόγο και του μίλησε:

«Όχι, δεν είσαι ο Οδυσσέας εσύ, δεν είσαι εσύ ο πατέρας μου˙
ένας θεός θα με μαγεύει, για να στενάζω και να οδύρομαι
ακόμη πιο πολύ.
Γιατί δεν θα μπορούσε κανείς θνητός, με το δικό του το μυαλό,
να φανταστεί το έργο αυτό˙ εκτός κι αν τον συνέτρεχε
κάποιος θεός που εύκολα, αν θέλει, κάνει τον γέρο νέο
και τον νέο γέρο.
Εσύ πρωτύτερα ήσουν γέρος, ντυμένος με άσχημα κουρέλια,
και τώρα μοιάζεις στους θεούς που τον απέραντο ουρανό κρατούν».
Του αντιμίλησε έπειτα ο Οδυσσέας πολυμήχανος:
«Τηλέμαχε, όχι, δεν σου πρέπει, με τον πατέρα σου στο πλάι,
να αποθαυμάζεσαι τόσο πολύ και να αμφιβάλλεις.
Δεν πρόκειται άλλος Οδυσσέας να φτάσει εδώ˙
είναι μπροστά σου κι είμαι εγώ˙ που πάτησα τα πατρικά μου χώματα
μετά από πάθη φοβερά κι από μεγάλη περιπλάνηση —
είκοσι χρόνια πάνε τώρα.
Το έργο που βλέπεις και θαυμάζεις, είναι της Αθηνάς που της αρέσει
του πολέμου η λεία˙ εκείνη μ’ έκανε όπως θέλει και μπορεί,
τη μια να μοιάζω με φτωχό ζητιάνο,
την άλλη νέος που φορεί το σώμα του ωραία ρούχα.
Εύκολο το έχουν οι θεοί που τον απέραντο ουρανό κρατούν,
έναν θνητό άλλοτε να τον κάνουν λαμπερό,
άλλοτε να τον ασχημίζουν».
Μιλώντας υποχώρησε και κάθισε, αλλά ο Τηλέμαχος
χύθηκε πάνω του οδυρόμενος και βουρκωμένος τώρα τον αγκάλιασε.
Τότε τους συνεπήρε και τους δυο του θρήνου ο ίμερος˙
σπαραχτικά θρηνούσαν, πιο δυνατά κι από πουλιά,
σαν αετοί, γύπες γαμψώνυχοι, που τα μικρά τους
κυνηγοί τούς άρπαξαν, προτού ξεπεταρίσουν˙
τόσο πικρό και το δικό τους δάκρυ από τα βλέφαρά τους κύλησε.
Και θα μπορούσε ο οδυρμός τους να κρατήσει ώσπου να δύσει ο ήλιος,
αν ο Τηλέμαχος δεν προσφωνούσε τον πατέρα του:
«Με ποιο καράβι, αγαπημένε μου πατέρα, ποιοι ναυτικοί
σ’ έφεραν στην Ιθάκη; για ποια γενιά καμάρωναν;
φαντάζομαι δεν έφτασες στα μέρη μας πεζός».
Αμέσως του αποκρίθηκε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος:
«Παιδί μου, την αλήθεια θέλω να σου πω˙
οι Φαίακες, θαλασσινοί διάσημοι, μ’ οδήγησαν — ξεπροβοδούν αυτοί

κι άλλους πολλούς, όποιον πατήσει στο νησί τους.
Στον ύπνο βυθισμένο, από το πέλαγος με πέρασαν σε γρήγορο καράβι
και στην Ιθάκη μ’ άφησαν. Μου χάρισαν δώρα λαμπρά,
χαλκό, μαλάματα πολλά, φαντά φορέματα,
που από τη φώτιση θεού βρίσκονται τώρα ασφαλισμένα στη σπηλιά.
Κι έφτασα εδώ με σύσταση της Αθηνάς,
να αποφασίσουμε μαζί τον φόνο των εχθρών μας...»

. . . .

Εικ. 115 Λ. Ντουσέ «Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο»
[Έργο του 1880 του Γάλλου ζωγράφου Λισιέν Ντουσέ (Lucien Doucet)
Παρίσι, Ανωτάτη Εθνική Σχολή Καλών Τεχνών]

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

ν 210-421 Ο Οδυσσέας στην Ιθάκη – Συνάντηση και συνομιλία Οδυσσέα και Αθηνάς – Οι πρώτοι αναγνωρισμοί

1. Για ποιο λόγο ο ποιητής δίνει τέτοια εξέλιξη στην πλοκή της *Οδύσσειας,* ώστε α) οι Φαίακες να μεταφέρουν τον Οδυσσέα κοιμισμένο και κοιμισμένο να τον αφήσουν στην Ιθάκη και β) ο Οδυσσέας να μην αναγνωρίζει την πατρίδα του, όταν ξυπνά;
2. Με βάση της περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *ν* 210-494, *ξ, ο, π* να περιγράψετε το σχέδιο με το οποίο η Αθηνά προετοιμάζει τη μνηστηροφονία σε συνεργασία με τον Οδυσσέα και την εφαρμογή του σχεδίου αυτού μέχρι τη ραψωδία *π.*
3. Να περιγράψετε τον τόπο και τα πρόσωπα που παρουσιάζονται μεταμορφωμένα ή αλλαγμένα στην ενότητα *ν* 210-421.

   Με ποιο σκοπό παρουσιάζεται μεταμορφωμένο ή αλλαγμένο το καθένα απ' αυτά;
4. Από τη στιγμή που φτάνει ο Οδυσσέας στην Ιθάκη αναγνωρίζει και αναγνωρίζεται από πολλούς. Ο πρώτος αναγνωρισμός του Οδυσσέα είναι ο αναγνωρισμός της πατρίδας του. Για να αναγνωρίσει όμως την Ιθάκη ο Οδυσσέας, έπρεπε η Αθηνά να του πει πού βρίσκεται, να του δώσει σημάδια του τόπου του και τελικά να διώξει την ομίχλη, που είχε ρίξει η ίδια πάνω στο νησί και παραμόρφωνε, άλλαζε την εικόνα του.

   α. Να περιγράψετε τη διαδικασία με την οποία γίνεται ο αναγνωρισμός της Αθηνάς από τον Οδυσσέα και του Οδυσσέα από την Αθηνά.

   β. Αφού συγκρίνετε τη διαδικασία με την οποία γίνονται οι αναγνωρισμοί αυτοί με τη διαδικασία αναγνωρισμού της Ιθάκης από τον Οδυσσέα, να περιγράψετε τις ομοιότητες και διαφορές που παρουσιάζουν αυτοί· ποιες παρατηρήσεις μπορείτε να κάνετε;
5. Όταν η Αθηνά-βοσκός λέει στον Οδυσσέα ότι βρίσκεται στην Ιθάκη, αυτός χαίρεται βέβαια, κρύβει όμως τη χαρά του και δεν της λέει ποιος είναι· αντίθετα, διηγείται σ' αυτήν μια πλαστή ιστορία, ανάμεικτη από ψέματα και αλήθειες (*ν* 285-323).

   α. Αφού συγκρίνετε την ιστορία του Οδυσσέα, όπως τη γνωρίζετε μέχρι τώρα, με την πλαστή ιστορία που διηγείται ο Οδυσσέας στην Αθηνά-βοσκό, να περιγράψετε ποιες αλήθειες ή παραλλαγμένες αλήθειες της λέει και ποια ψέματα.

   β. Για ποιο λόγο και με ποιο σκοπό, κατά τη γνώμη σας, ο Οδυσσέας δεν αποκαλύπτει την ταυτότητά του, αλλά διηγείται μια

πλαστή ιστορία και μάλιστα με το συγκεκριμένο περιεχόμενο;

6. Στην πλαστή ιστορία που διηγείται ο Οδυσσέας στην Αθηνά (*ν* 285-323) ένα από τα ψέματα που της λέει είναι ότι η αιτία για την οποία έφυγε από την Κρήτη ήταν η δολοφονία του Ορσίλοχου.

   Με ποιο σκοπό νομίζετε ότι ο Οδυσσέας λέει αυτό το ψέμα;

7. Στην αρχή της συνομιλίας του Οδυσσέα με την Αθηνά η Αθηνά τον χαρακτηρίζει "κουτούτσικο". Η συνέχεια όμως αποδεικνύει το εντελώς αντίθετο.

   Ποια λόγια, ποιες ενέργειες και ποια συμπεριφορά του Οδυσσέα και της Αθηνάς το αποδεικνύουν αυτό;

8. Από τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ήθους του Οδυσσέα είναι το "πολύτροπο" μυαλό του, η ρητορική και αφηγηματική του ικανότητα, η πανουργία και η "κλεπτοσύνη" του (η ικανότητά του δηλαδή να αποκρύπτει την ταυτότητά του, για να πετύχει το σκοπό του, χωρίς να τον υποψιάζονται οι άλλοι).

   α. Ποια από τα γνωρίσματα αυτά του Οδυσσέα, κατά τη γνώμη σας, αποκαλύπτονται και αναδεικνύονται στην ενότητά αυτή;

   β. Να αναφέρετε ορισμένα περιστατικά από όσα μάθατε μέχρι σήμερα για τον Οδυσσέα τα οποία αποδεικνύουν την κλεπτοσύνη του.

9. Πώς καταλαβαίνει ο Οδυσσέας ότι συνομιλεί με θεά και μάλιστα την Αθηνά;

10. Όταν ένας θεός ή μια θεά δηλώνουν την παρουσία τους στους ανθρώπους με σημάδια, με την αιφνίδια εμφάνιση / εξαφάνιση / μεταμόρφωσή τους ή —κάτι που συμβαίνει πιο σπάνια— όταν αποκαλύπτουν την ταυτότητά τους στους ανθρώπους με θαυμαστές ή μαγικές ενέργειες και γνώσεις που δεν μπορεί να έχει ένας άνθρωπος ή ακόμη και συστήνονται ως θεοί, τότε μιλούμε για ***επιφάνεια.*** Όταν όμως παρουσιάζονται στους ανθρώπους με μορφή ανθρώπου (γνωστού συνήθως σ' αυτούς), θέλοντας ακριβώς να αποκρύψουν τη θεϊκή τους ιδιότητα, μιλούμε για ***ενανθρώπιση.***

    α. Στην ενότητα *ν* 210-421 έχουμε και *ενανθρώπιση* και *επιφάνεια* της Αθηνάς. Με ποιο τρόπο και για ποιο σκοπό πραγματοποιούνται αυτές;

    β. *Ενανθρωπίσεις* και *επιφάνειες* έχουμε και σε άλλες ραψωδίες, όπως στη *δ* (στ. 501-642), στην *ε* (στ. 367-389), στη *θ* (στ. 9-27), στην *κ* (στ. 248-270 και 311-349). Σε καθεμιά από τις περιπτώσεις αυτές να βρείτε ποιος θεός ή θεά ενανθρωπίζεται ή επιφαίνεται, με ποια μορφή ενανθρωπίζεται, με ποιο τρόπο επιφαίνεται και για ποιο σκοπό;

11. Από την περιληπτική αναδιήγηση των στίχων *ν* 210-494 πληροφορούμαστε την απόφαση της Αθηνάς να σπεύσει στη Σπάρτη, για να φέρει πίσω τον Τηλέμαχο.

Αφού συμβουλευτείτε τους πίνακες 1 (το “ημερολόγιο” της “Τηλεμάχειας”) και 6 (το “ημερολόγιο” της *Οδύσσειας*) καθώς και την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *δ*, να βρείτε πόσες ημέρες απουσιάζει ο Τηλέμαχος από την Ιθάκη και πόσες ημέρες διαρκεί η σύντομη —όπως την ήθελε— παραμονή του στη Σπάρτη, όταν αποφασίζεται η επιστροφή του από την Αθηνά.

12. Αφού λάβετε υπόψη σας το κείμενο της ραψωδίας *ν* και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *ν* (1-209 και 210-494) και *ξ*, να εντάξετε το κείμενο της ενότητας αυτής στη μεγάλη αφηγηματική ενότητα στην οποία ανήκει και να συντάξετε ένα κείμενο 80-100 λέξεων με το οποίο θα αφηγείστε τα αμέσως προηγούμενα και τα αμέσως επόμενα.

π 1-260 Ο Τηλέμαχος στο καλύβι του Εύμαιου – Αναγνωρισμός Οδυσσέα και Τηλέμαχου

13. Σε ποια ραψωδία αποφασίζεται και σε ποια πραγματοποιείται η συνάντηση Οδυσσέα και Τηλέμαχου; Με τη βοήθεια των περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών *ξ* και *ο* να βρείτε πώς αυτή προοικονομείται στις ραψωδίες αυτές;

14. Στην ενότητα *α* 109-173 μάθατε ότι σε μια αφήγηση-περιγραφή γεγονότων έχουμε αλλαγή “σκηνής”, όταν έχουμε αλλαγή α'. τόπου β'. προσώπων και γ'. τόπου και προσώπων.

Με βάση τα κριτήρια προσδιορισμού μιας “σκηνής” να προσδιορίσετε τις “σκηνές” της ενότητας *π* 1-245. Συγκεκριμένα:

1. να ορίσετε α) τους στίχους που περιλαμβάνουν κάθε σκηνή, β) τα πρόσωπα που συμμετέχουν στην καθεμιά, γ) τον τόπο στον οποίο βρίσκονται.

2. να δώσετε έναν τίτλο σε κάθε σκηνή.

Με τα στοιχεία που θα συγκεντρώσετε να συμπληρώσετε τον πίνακα της επόμενης σελίδας.

Όσοι/ες θέλετε, να ζωγραφίσετε μια από αυτές τις σκηνές.

ΣΚΗΝΗ

	στίχοι	τόπος	πρόσωπα	τίτλος
1η:				
2η:				
3η:				
4η:				
5η:				
6η:				

15. Να περιγράψετε τη συναισθηματική κατάσταση και τη γενικότερη συμπεριφορά του Εύμαιου αναλύοντας και τις παρομοίωσεις των στίχων *π* 21-26.

16. Να περιγράψετε τη συναισθηματική κατάσταση και τη γενικότερη συμπεριφορά του Οδυσσέα και του Τηλέμαχου όπως εκδηλώνονται στους στίχους *π* 1-172.

17. Ο Τηλέμαχος στην πρώτη αυτή συνάντησή του με τον Οδυσσέα τον προσφωνεί «ξένε» (βλ. στίχους *π* 52, 123, 201).

    α) Ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα σας γεννά αυτή η προσφώνηση;

    β) Σε ποιες άλλες περιπτώσεις στη ραψωδία αυτή ή στη ραψωδία *ν* (210-494) σας γεννήθηκαν ανάλογες σκέψεις και συναισθήματα και γιατί;

18. ***Ειρωνεία*** είναι α'. σχήμα λόγου κατά το οποίο ένας ομιλητής χρησιμοποιεί λέξεις ή φράσεις με περιεχόμενο εντελώς αντίθετο από αυτό που εννοεί, για να χλευάσει ή να περιπαίξει, να εκφράσει έντονη αγανάκτηση κ.ά.τ., β'. τεχνική στην πλοκή του μύθου που παρουσιάζει τους ήρωες να αγνοούν την αλήθεια, τους θεατές, ακροατές ή αναγνώστες όμως να τη γνωρίζουν και να αγωνιούν για την πλάνη των ηρώων (από το Λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη).

    α. Με ποια από τις μορφές αυτές παρουσιάζεται η ειρωνεία στην

ενότητα αυτή;

β. Να προσδιορίσετε τα σημεία εκείνα του κειμένου όπου δημιουργείται κατάσταση ειρωνείας, να την περιγράψετε και να εξηγήσετε πώς δημιουργείται αυτή.

19. Ο ***αναγνωρισμός*** στην *Οδύσσεια* πραγματοποιείται με μια ορισμένη διαδικασία, η οποία κάθε φορά μπορεί να παρουσιάζει ορισμένες διαφοροποιήσεις. Δηλαδή ο αναγνωρισμός είναι κι αυτός ένας ***θεματικός τύπος***, όπως λ.χ. η φιλοξενία. Κατά τη διαδικασία του αναγνωρισμού:

1. αποκρύπτεται η ταυτότητα κάποιου προσώπου με μεταμόρφωση/παραμόρφωση ή με μια ψεύτικη ιστορία,
2. απομονώνονται τα δύο πρόσωπα που μετέχουν στον αναγνωρισμό,
3. αποκαλύπτεται η ταυτότητα του προσώπου που πρόκειται να αναγνωρισθεί με άρση της μεταμόρφωσης/παραμόρφωσης ή με μια δεύτερη μεταμόρφωση/παραμόρφωση και με ομολογία της πραγματικής του ταυτότητας,
4. το πρόσωπο που αναγνωρίζει εκφράζει τη δυσπιστία του να δεχτεί την ταυτότητα του άλλου και απαιτεί αποδεικτικά στοιχεία,
5. έπειτα, το πρόσωπο που αναγνωρίζεται παρουσιάζει αποδεικτικά στοιχεία,
6. ακολουθεί ο αναγνωρισμός συνοδευμένος και από την έκφραση των ανάλογων συναισθημάτων.

Να περιγράψετε τη διαδικασία του αναγνωρισμού του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο προσδιορίζοντας ταυτόχρονα σε ποιους στίχους πραγματοποιείται η κάθε φάση αυτής της διαδικασίας.

20. Να συγκρίνετε τη διαδικασία του αναγνωρισμού του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο με τη διαδικασία του αναγνωρισμού της Ιθάκης από τον Οδυσσέα και να κάνετε τις παρατηρήσεις σας.

21. Ποιες πληροφορίες δίνονται από τον Εύμαιο και τον Τηλέμαχο για την κατάσταση που επικρατεί στο παλάτι του Οδυσσέα και ποιες ενέργειες εκδηλώνονται από τον Τηλέμαχο και τον Οδυσσέα οι οποίες προετοιμάζουν τη μνηστηροφονία;

22. Με βάση όσα πληροφορηθήκατε διαβάζοντας την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *π* να περιγράψετε το σχέδιο της μνηστηροφονίας, όπως το προετοίμασε ο Οδυσσέας με τον Τηλέμαχο.

Εικ. 116 Ν. Εγγονόπουλου «Πηνελόπη και Οδυσσεύς».
[Σινική και ακουαρέλα σε χαρτί (12 x 10,5 εκ.), (1960-70), του ζωγράφου Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985)]

2. ραψωδίες *ρ* έως *υ*

Από το καλύβι του Εύμαιου στο παλάτι της Ιθάκης

Η προετοιμασία της μνηστηροφονίας

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία ρ: *“Τηλεμάχου ἐπάνοδος εἰς Ἰθάκην”* *(Ο Τηλέμαχος επιστρέφει στην Ιθάκη).*

Ξημέρωσε η μέρα (39η) και ο Τηλέμαχος φεύγει για την πόλη. Αργότερα θα τον ακολουθήσουν ο Εύμαιος με τον Οδυσσέα. Το σχέδιο της μνηστηροφονίας, όπως το οργάνωσαν πατέρας και γιος, μπαίνει μπροστά. Στο παλάτι ο Τηλέμαχος θα πει στην Πηνελόπη όσα έμαθε στο ταξίδι του, χωρίς να αποκαλύψει τον ερχομό του Οδυσσέα. Ο μάντης Θεοκλύμενος, παρών κι αυτός στη συζήτηση, θα εκφράσει για άλλη μια φορά τη βεβαιότητά του για την επιστροφή του Οδυσσέα.

Εικ. 117 Ο Οδυσσέας και ο Εύμαιος καθ’ οδόν προς την πόλη.
[Από ερυθρόμορφη οινοχόη (440 π.Χ. περίπου), Γερμανία, Tübingen, Πανεπιστημιακή Συλλογή]

Στο μεταξύ Οδυσσέας και Εύμαιος λίγο έξω από την πόλη συναντούν ένα δούλο, το Μελάνθιο, προστατευόμενο του Αντίνοου. Με απίστευτη θρασύτητα τους βρίζει και κλωτσάει τον Οδυσσέα, που υπομένει αγόγγυστα τον εξευτελισμό. Ο βασιλιάς φτάνει στο παλάτι, αλλά πώς; Κουρελής ζητιάνος αντικρίζει το σπιτικό του, ακούει το Φήμιο να τραγουδάει, ξένους να γλεντούν. Ένα γέρικο σκυλί, το δικό του σκυλί, ο Άργος, μόλις αναγνωρίζει τον κύριό του, ξεψυχά. Ο Εύμαιος μπαίνει στο παλάτι, ενώ μόνος ο βασιλιάς-ζητιάνος θα σταθεί στο κατώφλι της μεγάλης αίθουσας. Δίπλα του αόρατη η Αθηνά θα τον παρακινήσει να δοκιμάσει τους μνηστήρες.

Ο Μελάνθιος, χωρίς κανένα λόγο, μόλις τον αντιλαμβάνεται, αρχίζει να τον βρίζει και ακολουθεί ο Αντίνοος με ανάλογες βρισιές. Δυσκολεύεται κανείς να ξεχωρίσει άρχοντα από δούλο. Καθώς φουντώνει καυγάς ανάμεσα σε Εύμαιο, Τηλέμαχο και Αντίνοο, ο Οδυσσέας γυρίζει τα τραπέζια και δέχεται αποφάγια απ’ τους μνηστήρες. Μόνο ο Αντίνοος δε δίνει, παρά την επιμονή του Οδυσσέα· αντίθετα “φιλοδωρεί” το ζητιάνο μ’ ένα σκαμνί στο δεξί του ώμο. Ο Οδυσσέας πονάει, αλλά μένει ασάλευτος και καταριέται τον Αντίνοο.

Δεν ξεφεύγουν όλα αυτά από την προσοχή της Πηνελόπης. Αγανακτισμένη καταριέται κι αυτή τους μνηστήρες· καλεί τον Εύμαιο και του ζητάει να οδηγήσει αμέσως τον ξένο μπροστά της, μήπως και φέρνει κάποιες ειδήσεις για τον Οδυσσέα. Ο Εύμαιος ενισχύει την προσδοκία της λέγοντας ότι ο ξένος είναι κοσμογυ-

ρισμένος, πολύπαθος και ξέρει να διηγείται σαν αοιδός. Σε λίγο όμως, επιστρέφει για να της μεταφέρει την επιθυμία του ζητιάνου να τη δει το βράδυ. Όσα θα πει πρέπει μόνο αυτή να τ' ακούσει. Έτσι αρχίζει ένας διάλογος ανάμεσα στον Οδυσσέα και στην Πηνελόπη, όχι ακόμη άμεσος, αλλά με ενδιάμεσο τον Εύμαιο. Μετά απ' αυτό ο χοιροβοσκός φεύγει για το καλύβι με εντολή του Τηλέμαχου να επιστρέψει την επομένη.

Ραψωδία σ: *“Ὀδυσσέως καὶ Ἴρου πυγμή”* *(Ο Οδυσσέας και ο Ίρος πυγμαχούν).*

Με το σούρουπο φτάνει ένας πασίγνωστος ζητιάνος της Ιθάκης, που τον φώναζαν Ίρο. Βλέποντας το ζητιάνο-Οδυσσέα προσπαθεί να τον διώξει. Αρχίζει καυγάς για το ποιος απ' τους δυο θα μείνει στο παλάτι. Ο Αντίνοος και οι άλλοι μνηστήρες ενθουσιάζονται με το απροσδόκητο θέαμα, αθλοθετούν μάλιστα και έπαθλο για το νικητή. Ο Οδυσσέας, επειδή φοβήθηκε μήπως αποκαλυφθεί, δε σκοτώνει τον Ίρο, αλλά τον τραυματίζει βαριά.

Ο Αμφίνομος, ένας ευγενικός μνηστήρας, γιος παλιού φίλου του Οδυσσέα, προσφέρει το έπαθλο και του εύχεται να τελειώσουν τα βάσανά του, χωρίς να ξέρει τι εύχεται στην πραγματικότητα. Ο Οδυσσέας τον συμβουλεύει σαν πατέρας ν' αλλάξει στάση και να επιστρέψει στο σπίτι του. Αυτός ταλαντεύεται, αλλά τελικά παραμένει.

Ενώ συμβαίνουν αυτά στη μεγάλη αίθουσα, η Αθηνά βάζει στο μυαλό της Πηνελόπης την ιδέα να παρουσιαστεί στους μνηστήρες και να ενισχύσει τον πόθο τους να την παντρευτούν. Εξάλλου, σκέφτεται η Πηνελόπη, πρέπει να συμβουλέψει και το γιο της να σταματήσει τις πολλές κουβέντες μαζί τους. Η Αθηνά, αφού αποκοιμίζει τη βασίλισσα, την κάνει πανέμορφη, έτσι ώστε, όταν παρουσιάζεται στους μνηστήρες λίγο αργότερα, αυτοί μένουν έκθαμβοι. Η Πηνελόπη μαλώνει το γιο της, γιατί άφησε να χτυπήσουν τον ξένο μέσα στο παλάτι. Καθώς ο Τηλέμαχος δικαιολογείται, τους διακόπτει ο Ευρύμαχος και εκφράζει το θαυμασμό του για την Πηνελόπη. Αυτή αρπάζει την ευκαιρία και δηλώνει στους μνηστήρες ότι γι' αυτήν ένας άντρας υπάρχει, ο Οδυσσέας. Αναφέρει ότι του έμεινε πιστή και τήρησε την υπόσχεση που του έδωσε, όταν έφευγε για την Τροία, ότι δεν θα παντρευτεί, μέχρι να ενηλικιωθεί ο Τηλέμαχος. Τώρα, ένας νέος γάμος μοιάζει με μαύρη νύχτα που 'ρχεται να την σκεπάσει. Ακόμη θλίβεται για το φέρσιμο των μνηστήρων. Όσοι θέλουν να παντρευτούν φέρνουν δώρα στη νύφη και δεν κατασπαταλούν ξένη περιουσία, τονίζει. Χωρίς να υποσχεθεί τίποτε η Πηνελόπη χειρίζεται έξυπνα τους μνηστήρες και τους πλανεύει. Αυτοί ανύποπτοι και ενθουσιασμένοι με όσα ακούν, με πρόταση του Αντίνοου, στέλνουν αμέσως τους υπηρέτες και φέρνουν πολύτιμα δώρα στη βασίλισσα.

Ο Οδυσσέας, καθώς παρακολουθεί σιωπηλός, όσα συμβαίνουν, χαίρεται για την εξυπνάδα της γυναίκας του, που απ' τη μια του μένει πιστή κι απ' την άλλη εκμεταλλεύεται με τον καλύτερο τρόπο το πάθος των μνηστήρων. Αν το καλοσκε-

φτούμε, εδώ η Πηνελόπη ενεργεί σαν θηλυκός Οδυσσέας.

Όταν έφυγε η Πηνελόπη, ο Οδυσσέας αντιμετωπίζει τη χυδαία συμπεριφορά και τις βρισιές της Μελανθώς, παρακόρης της Πηνελόπης, που είχε καταντήσει ερωμένη του Ευρύμαχου. Αλλά και ο τελευταίος με την ίδια χυδαιότητα ειρωνεύεται και βρίζει τον Οδυσσέα. Ακολουθεί άγριος καυγάς αναμεσά τους· ένα σκαμνί που πετάει ο Ευρύμαχος τραυματίζει τον κεραστή του κρασιού. Τότε επεμβαίνει ο Τηλέμαχος και με αποφασιστικότητα συστήνει στους μνηστήρες να διαλύσουν το συμπόσιο. Σ’ αυτό συμφωνεί κι ο Αμφίνομος. Αφού κάνουν την τελευταία σπονδή, σκορπίζουν ο καθένας για το σπίτι του.

Εικ. 118 Οι μνηστήρες σπεύδουν να προσφέρουν δώρα στην Πηνελόπη ως απάντηση στις επικρίσεις της για τη συμπεριφορά τους και ως έκφραση της άσβεστης επιθυμίας τους να την κάνουν δική τους. Οι τέσσερις μνηστήρες που φαίνονται εδώ φέρνουν: πυξίδα, ύφασμα, φιάλη και καθρέφτη.
[Από ερυθρόμορφο κρατήρα (475-450 π.Χ.), Συρακούσες, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

Ραψωδία τ: *“Ὀδυσσέως καὶ Πηνελόπης ὁμιλία. Τὰ νίπτρα”* *(Ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη συνομιλούν. Το πλύσιμο των ποδιών του Οδυσσέα).*

Αφού έφυγαν οι μνηστήρες, ο Οδυσσέας και ο Τηλέμαχος με τη βοήθεια της Αθηνάς, που αόρατη τους συμπαραστέκεται, αδειάζουν τη μεγάλη αίθουσα από τα όπλα. Η Πηνελόπη κατεβαίνει στη μεγάλη αίθουσα, για να συναντήσει το ζητιάνο. Καθώς οι δούλες καθαρίζουν το χώρο, για δεύτερη φορά η Μελανθώ τα βάζει με τον Οδυσσέα και θέλει να τον πετάξει έξω από το παλάτι. Πάλι ο Οδυσσέας απαντάει μετρημένα και θυμίζει στη δούλα ότι η ίδια κινδυνεύει να τιμωρηθεί από

την Πηνελόπη και τον Τηλέμαχο. Πράγματι, η Πηνελόπη εξοργίζεται και μαλώνει τη Μελανθώ για τη συμπεριφορά της.

Καθισμένοι ο ένας απέναντι στον άλλο, ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη αρχίζουν να συζητούν. Η βασίλισσα ανοίγει την καρδιά της στον ξένο, του διηγείται πώς ξεγελούσε τους μνηστήρες μέχρι που την κατάλαβαν· τώρα πια δεν έχει άλλη λύση απ’ το γάμο. Ζητάει να μάθει ποιος είναι, και εκείνος της διηγείται μια πλαστή ιστορία, όπου ανάμεσα στ’ άλλα αναφέρει ότι φιλοξένησε τον Οδυσσέα. Συγκινημένη η Πηνελόπη ζητάει αποδείξεις, αν πράγματι ήταν ο Οδυσσέας ο φιλοξενούμενός του. Ο Οδυσσέας δίνει αναμφισβήτητες αποδείξεις, που φέρνουν κλάματα στην Πηνελόπη, και τη διαβεβαιώνει ότι ο άντρας της πολύ γρήγορα θα γυρίσει. Πόσο κουράγιο, αλήθεια, και δύναμη, χρειάζεται να βλέπεις τη γυναίκα σου μετά από είκοσι χρόνια να λιώνει στο κλάμα κι εσύ να στέκεσαι αδάκρυτος, γιατί αλλιώς δε γίνεται!

Μετά απ’ αυτά η Πηνελόπη προσφέρει στον ξένο φιλοξενία άξια ενός άρχοντα. Αυτός έξυπνα την αρνείται και ζητάει μόνο να του πλύνει τα πόδια μια γερόντισσα. Αναλαμβάνει η παραμάνα του, η Ευρύκλεια, που αναγνωρίζει τον Οδυσσέα από μια παλιά ουλή, αλλά αυτός την προλαβαίνει να μην το φωνάξει στην Πηνελόπη. Η βασίλισσα, που δεν αντιλήφθηκε τίποτε, διηγείται στον ξένο ένα όνειρό της κι αυτός το ερμηνεύει σαν σημάδι επιστροφής του Οδυσσέα. Αυτή διατηρεί τις επιφυλάξεις της και πληροφορεί τον ξένο πως την επόμενη μέρα θα οργανώσει αγώνα τόξου· ο νικητής θα γίνει άντρας της. Είναι πια αργά, όταν χωρίζουν για να κοιμηθούν.

Προχωρημένο βράδυ. Το πρώτο βράδυ που μετά από είκοσι χρόνια το παλάτι της Ιθάκης θα ’χει κάτω απ’ τη στέγη του τον κύριό του. Ο Οδυσσέας μίλησε με την Πηνελόπη. Αυτή όμως δε μίλησε με τον Οδυσσέα αλλά μ’ έναν παράδοξα γοητευτικό ζητιάνο.

Ραψωδία υ: *“Τὰ πρὸ τῆς μνηστηροφονίας”* *(Πριν από τη μνηστηροφονία).*

Ξάπλωσε ο Οδυσσέας να κοιμηθεί, αλλά οι σκέψεις πώς να σκοτώσει τους μνηστήρες και οι δούλες που τρέχαν να σμίξουν μ’ αυτούς δεν τον άφηναν . Τότε παρουσιάζεται η Αθηνά, του υπόσχεται αμέριστη βοήθεια και τον αποκοιμίζει γλυκά. Η Πηνελόπη ξυπνάει από ταραγμένο ύπνο —πάλι ονειρεύτηκε τον Οδυσσέα—, ξαγρυπνάει κλαίγοντας και εύχεται στην Άρτεμη να πεθάνει παρά να παντρευτεί.

Καθώς ξημερώνει (40η μέρα της *Οδύσσειας*) ο Οδυσσέας ξυπνάει με τη σειρά του από το θρήνο της γυναίκας του· αισθάνθηκε για μια στιγμή πως τάχα είχε σταθεί από πάνω του. Ζητάει απ’ το Δία να του δώσει σημάδι εύνοιας κι αυτός ανταποκρίνεται. Ο Οδυσσέας χαίρεται, γιατί ακούει τη βροντή του Δία και μαζί την ευχή μιας δούλας: να ’ναι αυτή η τελευταία μέρα των μνηστήρων.

Το παλάτι σιγά-σιγά ξυπνάει κι αρχίζουν οι προετοιμασίες για ένα ακόμη γεύ-

μα των μνηστήρων αλλά και για τη γιορτή του Απόλλωνα. Φτάνουν ο Εύμαιος και ο Φιλοίτιος φέρνοντας ζώα για το συμπόσιο. Ο Φιλοίτιος δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον ξένο και δηλώνει την αφοσίωσή του στο χαμένο αφέντη του, αντίθετα με τον Μελάνθιο που δε χάνει την ευκαιρία να βρίσει πάλι τον Οδυσσέα.

Αμετανόητοι οι μνηστήρες σχεδιάζουν το θάνατο του Τηλέμαχου και, καθώς πλησιάζει το συμπόσιο, ανυποψίαστοι για το τι τους περιμένει συνεχίζουν τις προκλήσεις τους κατά του Οδυσσέα και του γιου του. Ένας προτείνει στον Τηλέμαχο να πιέσει τη μάνα του για το γάμο, άλλος κοροϊδεύει. Η Αθηνά προκαλεί ένα τρελό γέλιο στους μνηστήρες. Τότε ο Θεοκλύμενος βλέπει σε όραμα το φριχτό τους τέλος και φεύγει έντρομος απ’ το παλάτι. Τον παίρνουν για τρελό, και με γέλια και χαρές κάθονται στο τραπέζι.

Το τέλος των μνηστήρων είναι προκαθορισμένο. Όλα τα σημάδια αυτό δείχνουν. Οι ίδιοι, μεθυσμένοι από την υπεροψία τους, δε νιώθουν ότι αυτό το τραπέζι είναι το τελευταίο και ότι το βράδυ δε θα τους βρει ζωντανούς.

Εικ. 119 Σκηνή συμποσίου.
Μια από τις παλαιότερες παραστάσεις συμποσίου στην ελληνική τέχνη.
[Λεπτομέρεια από κορινθιακό κρατήρα (600-590 π.Χ.), Παρίσι, Μουσείο Λούβρου]

Εικ. 120 Οδυσσέας και Άργος.
[Από ρωμαϊκή σαρκοφάγο (γύρω στα 200 μ.Χ.) που βρέθηκε στη Νεάπολη της Ιταλίας, Σαν Μαρτίνο, Εθνικό Μουσείο]

ραψωδία ρ

Τηλεμάχου ἐπάνοδος εἰς Ἰθάκην

ραψωδία ρ 333-378

. . . .

Ο Άργος, το πιστό σκυλί του Οδυσσέα

Κι ενώ εκείνοι συναλλάσσοντας τα λόγια τους μιλούσαν,
ένα σκυλί που ζάρωνε, σήκωσε ξαφνικά τ’ αφτιά και το κεφάλι του —
ο Άργος του καρτερικού Οδυσσέα! Τον είχε ο ίδιος
μεγαλώσει, όμως δεν πρόλαβε να τον χαρεί˙ πρωτύτερα
αναχώρησε να πάει στην άγια Τροία.
Τα πρώτα χρόνια οι νιούτσικοι τον έβγαζαν κυνήγι,
και κυνηγούσε αγριοκάτσικα, ζαρκάδια και λαγούς.
Μετά τον παραμέλησαν, αφότου ο κύρης του ταξίδεψε μακριά,
και σέρνονταν στην κοπριά, χυμένη σε σωρούς από τις μούλες
και τα βόδια στην αυλόθυρα μπροστά, απ’ όπου
του Οδυσσέα οι δούλοι σήκωναν κάθε τόσο να κοπρίσουν
το μέγα τέμενός του.
Εκεί τώρα σερνόταν το σκυλί, μ’ αμέτρητα τσιμπούρια ο Άργος.
Κι όμως, αναγνωρίζοντας τον Οδυσσέα στο πλάι του,
σάλεψε την ουρά του και κατέβασε πάλι τ’ αφτιά του,
όμως τη δύναμη δεν βρήκε να φτάσει πιο κοντά στον κύρη του.
Τον είδε εκείνος, και γυρίζοντας αλλού το βλέμμα του,
σκούπισε ένα δάκρυ — από τον Εύμαιο κρυφά,
για να τον ξεγελάσει. Ύστερα μίλησε ρωτώντας:
«Εύμαιε, τι παράξενο˙ τέτοιο σκυλί μες στις κοπριές να σέρνεται.
Φαίνεται η καλή του ράτσα. Δεν ξέρω ωστόσο και γι’ αυτό
ρωτώ˙ εξόν από την ομορφιά, ήταν και γρήγορο στο τρέξιμο;
ή μήπως έτσι, σαν τους άλλους σκύλους που τριγυρίζουν
στα τραπέζια των ανδρών, και τους κρατούν οι άρχοντες
μόνο για το καμάρι τους;».
Και τότε, Εύμαιε χοιροβοσκέ, πήρες ξανά τον λόγο κι αποκρίθηκες:
«Ω ναι, ετούτο το σκυλί σ’ αυτόν ανήκει που αφανίστηκε
πέρα στα ξένα. Αν είχε ακόμη το σκαρί, αν είχε και την αντοχή,
όπως ο Οδυσσέας το άφησε, μισεύοντας στην Τροία,
βλέποντας θα το θαύμαζες και για τη γρηγοράδα
και για την αλκή του˙ που κυνηγώντας, δεν του ξέφευγε
κανένα αγρίμι, βαθιά χωμένο στο δάσος το βαθύ —

στ. 344 **Το μέγα τέμενός του:** για το τέμενος βλ. σχόλιο στο στ. ζ 358.

ξεχώριζε πατώντας πάνω στα πατήματά του.
Τώρα το πλάκωσε η μιζέρια, αφότου χάθηκε το αφεντικό του
μακριά από την πατρίδα του, κι αδιάφορες οι δούλες
αφρόντιστο το αφήνουν.
Ξέρεις, οι δούλοι, σαν τους λείψει το κουμάντο των αρχόντων,
δεν θέλουν πια να κάνουν τη στρωτή δουλειά τους.
Γιατί κι ο Δίας, που το μάτι του βλέπει παντού, κόβει του ανθρώπου
τη μισή αρετή, απ' τη στιγμή που θα τον βρει
η μέρα της σκλαβιάς».
Μιλώντας πια προχώρησε στα ωραία δώματα,
και πέρασε στην αίθουσα με τους περήφανους μνηστήρες.
Αυτοστιγμεί τον Άργο σκέπασε η μαύρη μοίρα του θανάτου,
αφού τα μάτια του είδαν ξανά, είκοσι χρόνια
περασμένα, τον Οδυσσέα.
....

Εικ. 121 «Ο Οδυσσέας ντυμένος ζητιάνος αναγνωρίζεται από τον πιστό Άργο».
[Ασημένιο δηνάριο οδοντωτό της ρωμαϊκής Δημοκρατίας (82 π.Χ.), Τορόντο, Βασιλικό Μουσείο του Οντάριο]

Εικ. 122 «Οδυσσέας».
[Χαλκογραφία αγνώστου καλλιτέχνη (19,9 x 14,4 εκ.) από τη συλλογή χαρακτικής της Ιονικής τράπεζας]

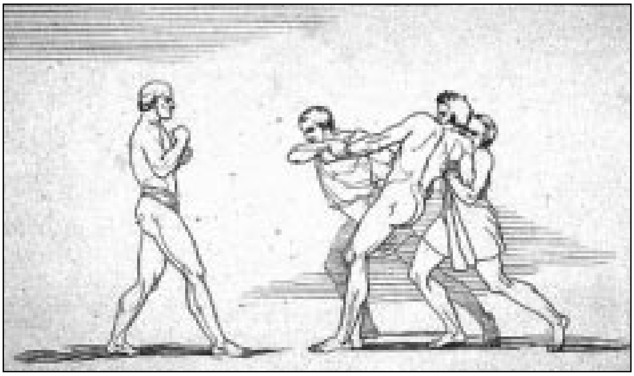

Εικ. 123 Τζ. Φλάξμαν «Ο Ίρος τρομοκρατείται από τη διάπλαση του Οδυσσέα».
[Σχέδιο του Άγγλου γλύπτη Τζον Φλάξμαν (John Flaxman, 1755-1826). Χαρακτικό σε χαρτί από την εικονογράφηση της Οδύσσειας του Ομήρου, έργο του 1805, Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate]

ραψωδία σ

Ὀδυσσέως καὶ Ἴρου πυγμή

ραψωδία σ 1-140

Πυγμαχία Οδυσσέα και Ίρου

Βραδιάζοντας, εισβάλλει στο παλάτι άλλος ζητιάνος,
διάσημος σ’ όλη την πόλη της Ιθάκης ψωμοζήτης,
αχόρταγη κοιλιά, ο νους του πάντα στο φαΐ και στο πιοτό,
αδύναμος και μάλλον μαλακός στο σώμα, παρότι μεγαλόσωμος,
μ’ ένα σκαρί που χτύπαγε στο μάτι.
Αρναίος τ’ όνομά του — έτσι τον είπε η καλή του μάνα,
τη μέρα που τον γέννησε. Οι άλλοι, ωστόσο, νέοι αυτοί κι ωραίοι,
όλοι τού κόλλησαν το παρατσούκλι Ίρος — Ίρις αρσενική,
έτσι που πάνω κάτω τρέχοντας μετέφερε μηνύματα,
κάθε φορά που κάποιος κάτι του ζητούσε.
Αυτός λοιπόν, με το που μπήκε, γύρευε με το ζόρι τον Οδυσσέα να διώξει
μέσα απ’ το ίδιο του το σπίτι, με λόγια βάναυσα,
απανωτά που σαν πουλιά πετούσαν:
«Μακριά, γεράκο, από τούτο το κατώφλι, αλλιώς σερνάμενος θα βγεις
από το πόδι˙ τάχα δεν άκουσες πως όλοι εδώ
μου κλείνουνε το μάτι, με σπρώχνουν να σε κάνω καροτσάκι;
Κι όμως εγώ κομμάτι ντρέπομαι, γι’ αυτό σήκω και πάρε δρόμο
μόνος σου˙ αλλιώς το βλέπω μεταξύ μας να μαλώνουμε,
στα χέρια θα πιαστούμε».
Λοξά τον κοίταξε κι έτσι αντιμίλησε ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Αλλόκοτε, εγώ μήτε κακό σού κάνω μήτε και λόγον άσχημο
ξεστόμισα˙ κανέναν δεν ζηλεύω που του δίνουν κι άλλα
στα πολλά που πήρε˙ όσο για το κατώφλι αυτό,
χωράει νομίζω και τους δυο. Αλλά κι ελόγου σου δεν πρέπει να φθονείς
τα ξένα πράγματα˙ είσαι ένας ψωμοζήτης, όπως κι εγώ,
πλούτη οι θεοί θ’ αργήσουν να μας δώσουν.
Και μην με προκαλείς εμένα, μην κορδώνεσαι για πάλη,
μήπως φουντώσω από θυμό, και τότε, μ’ όλα μου τα γεράματα,
στήθος και χείλια, θα σου τα ζυμώσω με αίμα.
Έτσι ίσως βρω την ησυχία μου αύριο˙ γιατί δεν βλέπω
να γυρίζεις δεύτερη φορά στου Οδυσσέα το σπιτικό,
που τον εγέννησε ο Λαέρτης».

στ. 8 **Ίρις:** Η Ίριδα ήταν αγγελιαφόρος των θεών, κόρη του Θαύμαντα και της Ηλέκτρας, από το γένος του Ωκεανού. Βλ. Παράρτημα σ. 463, εικ. 1.5.

Ο Ίρος όμως φουρκισμένος, μιλώντας είπε ο αλιτήριος:
«Κοίτα ο λιμάρης, πάει ροδάνι η γλώσσα του, στόμα γριάς
στην κάπνα βουτηγμένης. Αν όμως το αποφάσιζα
να τον ξυλοφορτώσω με τα δυο μου χέρια, ξεδοντιασμένος πια,
θα μάζευε απ’ το χώμα όλα του τα δόντια, τέτοιο γουρούνι που ’ναι
ρημάζοντας το ξένο καλαμπόκι.
Εμπρός, λοιπόν, ανασκουμπώσου, να δουν που θα παλέψουμε
όλοι τους ένα γύρο. Όμως το σκέφτηκες καλά πώς θα τα βγάλεις πέρα
με κάποιον που έχει τα μισά σου χρόνια;».
Έτσι, μπροστά στις θύρες τις ψηλές, πατώντας το γυαλιστερό κατώφλι,
οι δυο τους ξαναμμένοι κιόλας, έδειχναν τον θυμό τους.
Τότε ο Αντίνοος, αγέρωχη ψυχή, τους πήρε είδηση κι αμέσως,
ξεκαρδισμένος με το θέαμα, γύρισε στους υπόλοιπους μνηστήρες:
«Φίλοι, μοναδική ευκαιρία, άλλη δεν έγινε ποτέ ως τώρα˙
ένας θεός μάς έφερε σ’ αυτό το σπίτι τέτοιο γλέντι˙
Ίρος και ξένος συνερίζονται, έτοιμοι πια να ’ρθουν
στα χέρια˙ εμπρός λοιπόν, κι εμείς γρήγορα να τους σπρώξουμε».
Τόσα τους είπε, κι όλοι πάνω πετάχτηκαν γελώντας,
μαζεύτηκαν γύρω απ’ τους κουρελήδες ψωμοζήτες,
οπότε ο Αντίνοος πήρε ξανά τον λόγο, του Ευπείθη ο γιος:
«Αγέρωχοι μνηστήρες, ακούσετε τι σκέφτηκα και θα το πω:
ψήνονται κιόλας στην πυρά κοιλιές γιδίσιες — εμείς τις βάλαμε
για το δικό μας δείπνο, ξίγκι γεμάτες κι αίμα˙
λοιπόν, όποιος νικήσει από τους δυο κι αποδειχτεί πιο δυνατός,
όποια κοιλιά θελήσει, να σηκωθεί και να την πάρει μερτικό του.
Κι ακόμη, αυτός και μόνον θα συμμερίζεται εφεξής τα γεύματά μας˙
κανέναν άλλο δεν θα αφήσουμε ζητιάνο να ανακατεύεται στα πόδια μας,
για να γυρέψει φαγητό».
Όπως τους μίλησε ο Αντίνοος, άρεσε ο λόγος του πολύ.
Πανούργος τότε ο Οδυσσεύς, μπήκε στη μέση ο πολυμήχανος:
«Αλήθεια, φίλοι, δεν είναι λογικό, άνθρωπος γέρος και συφοριασμένος,
να μάχεται νεότερό του˙ εμένα ωστόσο η άτιμη κοιλιά,
αυτή με σπρώχνει να χτυπηθώ μαζί του, κι ας τις φάω.
Αλλά, παρακαλώ σας, ορκιστείτε τώρα τον μεγάλο όρκο˙
κανείς, το μέρος παίρνοντας του Ίρου, να μη σηκώσει το βαρύ του χέρι
πάνω μου, κι έτσι με δύναμη παράνομη να με συντρίψει».
Αυτά τους είπε, κι όλοι δίνουν τον όρκο που τους ζήτησε.
Όταν ορκίστηκαν κι έμειναν ορκισμένοι,

πήρε τον λόγο ο γενναίος Τηλέμαχος, στον Οδυσσέα μιλώντας:
«Ξένε, αν πράγματι το λέει η καρδιά σου, αν η περήφανη ψυχή σου το ποθεί,
να μετρηθείς μ’ αυτόν, μην φοβηθείς κανένα παρόντα Αχαιό˙
ένας αυτός, θα ’χει να κάνει με πολλούς, όποιος τολμήσει
ν’ απλώσει χέρι πάνω σου.
Είμαι ο φιλόξενος εγώ οικοδεσπότης κι εσύ φιλοξενούμενος,
θα σεβαστούν λοιπόν τη γνώμη μου οι ευγενείς,
Ευρύμαχος κι Αντίνοος, γιατί έχουν φρόνιμο μυαλό».
Τελειώνοντας, όλοι συμφώνησαν μαζί του˙ στο μεταξύ
τα ράκη του ο Οδυσσέας έζωσε τριγύρω στ’ αχαμνά του, κι αμέσως φάνηκαν
ωραίοι μηροί και στιβαροί, φάνηκαν οι φαρδιές του πλάτες,
το στέρνο, τα γερά του μπράτσα — η Αθηνά
βρέθηκε πλάι του κι αυτή του στέριωσε τα μέλη του,
ν’ αναδειχτεί η ηγεμονική ομορφιά του.
Βλέποντας τότε οι μνηστήρες, όλοι αποσβολώθηκαν, ένας στον άλλο έλεγε:
«Γρήγορα ο Ίρος Άιρος θα γίνει, αλλά την πάτησε γυρεύοντας˙
δες τι μεριά φανέρωσε μέσα απ’ τα ράκη του ο γέρος».
Μ’ αυτά τα λόγια τους, έπαθε ταραχή μεγάλη ο Ίρος,
και μολαταύτα τον έζωσαν οι δούλοι και σηκωτό τον έφεραν
τρακαρισμένο — έτρεμαν σ’ όλο του το σώμα οι σάρκες.
Τότε ο Αντίνοος του πέταξε μιλώντας λόγια φαρμακερά:
«Βοϊδάλογο, καλύτερα να πέθαινες ή να μην είχες γεννηθεί,
που τρέμεις τώρα και κακάρωσες μπροστά σ’ αυτόν τον γέρο,
τον τσακισμένο από μαύρη συμφορά.
Άκουσε όμως τι θα πω και πες πως έγινε:
αν σε νικήσει αυτός κι αποδειχτεί πιο δυνατός,
σε ξαποστέλνω αντίκρυ στη στεριά, μ’ ένα καράβι μαύρο,
να βρεις τον Έχετο, ρήγα ανελέητο με ξένους και δικούς˙
αυτός θα σου τα κόψει αυτιά και μύτη μ’ άσπλαχνο χαλκό,
τ’ αρχίδια θα σου ξεριζώσει, ωμά να σου τα φάνε τα σκυλιά».
Ακούγοντας τα λόγια του, παρέλυσαν κι άλλο τα μέλη του.
Όμως τον είχαν φέρει πια στη μέση, κι οι δυο τους σήκωναν
τα χέρια τώρα να παλέψουν.
Προσώρας ταλαντεύτηκε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος˙

στ. 98 **να βρεις τον Έχετο**: Ο Έχετος ήταν μυθικός βασιλιάς της Ηπείρου.

αν έπρεπε μεμιάς, νεκρό να τον σωριάσει με χτύπημα θανάσιμο ή,
κάπως μαλακά βαρώντας, να τον ξαπλώσει καταγής.
Κι όπως το σκέφτηκε καλά, αυτό του φάνηκε το πιο συμφέρον˙
να ’ναι το χτύπημα λαφρύτερο, μήπως αλλιώς οι Αχαιοί
τον πάρουν είδηση ποιος είναι.
Ένας στον άλλο πια αντιμέτωποι, βαράει ο Ίρος πρώτος στον ώμο τον δεξί˙
οπότε εκείνος του δίνει μια στον σβέρκο, πιο κάτω από το αφτί,
σπάζοντας τ’ απομέσα κόκαλα, κι αμέσως μπούκωσε το στόμα του
με κόκκινο αίμα.
Πέφτει στη σκόνη ο Ίρος μουκανίζοντας και σφίγγοντας τα δόντια
κλωτσούσε με τα πόδια του τη γη. Γύρω οι αγέρωχοι μνηστήρες,
σηκώνοντας ψηλά τα χέρια, πέθαναν στο γέλιο. Ο Οδυσσέας
στο μεταξύ τον έσερνε απ’ τα πόδια, πατώντας το κατώφλι πέρασε
τη δίφυλλη εξώπορτα, ώσπου να φτάσει στην αυλή˙ εκεί
πάνω στον φράκτη της αυλής τον έγειρε, του βάζει και ραβδί στο χέρι,
ύστερα τον προσφώνησε με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Εδώ τώρα ξαπόστασε, σκιάχτρο για τα σκυλιά και τα γουρούνια,
κι άλλη φορά, κακόμοιρε, το αφεντικό μην παίξεις σε ξένους και φτωχούς,
μήπως σε βρει άλλο κακό χειρότερο».
Τελειώνοντας, στον ώμο πέρασε το τρύπιο του σακούλι, το κρεμασμένο
από στριφτό σχοινί, και στο κατώφλι κάθισε ξανά˙ γελώντας γύρισαν
μέσα οι μνηστήρες, που με γλυκόλογα τον υποδέχτηκαν:

Εικ. 124 Λ. Κόριντ «Ο Οδυσσέας παλεύει με τον Ίρο»

[Πίνακας του 1903 του Γερμανού ζωγράφου Λόβις Κόριντ (Lovis Corinth, 1858-1925)]

«Να δώσει ο Δίας, ξένε, κι οι άλλοι αθάνατοι θεοί,
ό,τι καλύτερο ποθείς, όσα βαθιά πεθύμησε η καρδιά σου,
αφού τον ακαμάτη αυτόν κι αχόρταγο τον έκανες να μην μπορεί
άλλο να ζητιανεύει στο νησί μας˙ εμείς το γρηγορότερο
τώρα θα τον περάσουμε αντίκρυ στη στεριά,
να πάει να βρει τον Έχετο, ρήγα ανελέητο με ξένους και δικούς».
Με τα καλοσυνάτα τούτα λόγια ένιωσε μέσα του χαρά ο θείος Οδυσσέας.
Κι ευθύς ο Αντίνοος απίθωσε μπροστά του μια κοιλιά μεγάλη,
ξίγκι γεμάτη κι αίμα˙ ενώ ο Αμφίνομος πήρε από το καλάθι
δυο ψωμιά και με το ίδιο του το χέρι τα προσφέρει˙ μετά
με κύπελλο χρυσό τον χαιρετά και τον προσφώνησε:
«Χαίρε, πατέρα ξένε, μακάρι οι μέρες που θα ’ρθουν
να φέρουν και σε σένα αγαθά και πλούτη˙ τώρα σε δέρνει ακόμη
η πολλή σου συμφορά».
. . . .

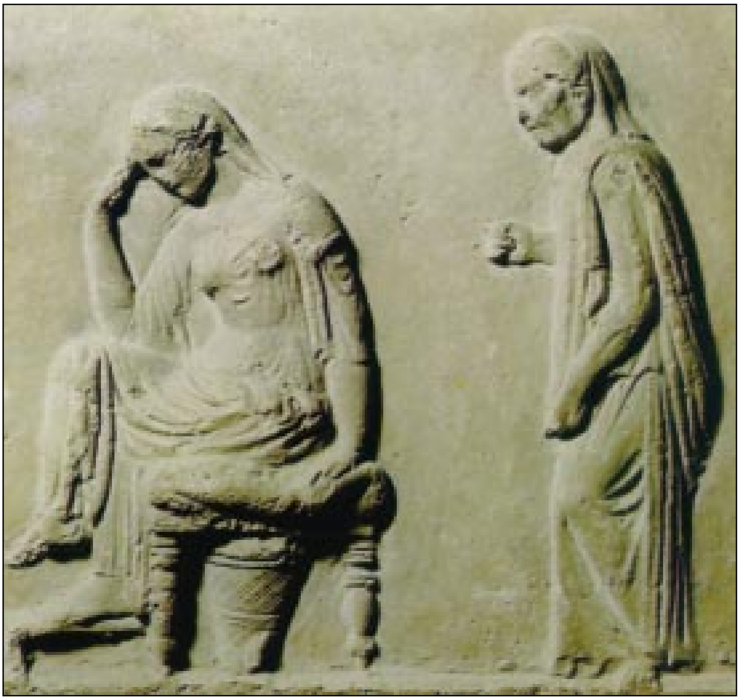

Εικ. 125 Πηνελόπη και Ευρύκλεια.
Η πιστή παραμάνα του Οδυσσέα συντροφεύει τη θλιμμένη Πηνελόπη.
[Πήλινη πλάκα ζωφόρου (του 1ου αι. π.Χ.), Ρώμη, Εθνικό Ρωμαϊκό Μουσείο]

ραψωδία τ

Ὀδυσσέως καὶ Πηνελόπης ὁμιλία.
Τὰ νίπτρα.

ραψωδία *τ* 100-539

. . . .

Η πρώτη συνομιλία Οδυσσέα και Πηνελόπης

Της μίλησε, κι αυτή ολοπρόθυμη φέρνει και στήνει
σκαμνί μαστορεμένο, ρίχνοντας πάνω του προβιά,
για να καθίσει εκεί βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος.
Οπότε η Πηνελόπη, φρόνιμη και με γνώση, άρχισε να μιλά:
«Ξένε, έχω μια πρώτη ερώτηση για σένα˙
ποιος είσαι κι από πού; ποια η πατρίδα σου, ποιοι οι γονείς σου;».
Ανταποκρίθηκε πολύγνωμος ο Οδυσσέας μιλώντας:
«Ω δέσποινά μου, ποιος θνητός στη γη μας την ατέρμονη
ψεγάδι εσένα θα μπορούσε να σου βρει˙ έφτασε η δόξα σου
ψηλά κι απλώθηκε στον ουρανό, σαν κάποιου βασιλιά που
θεοσεβής και άψογος, ένα λαό μεγάλο και γενναίο κυβερνά,
με γνώμονα τη δίκαιη κρίση του˙
κι εκεί το μαύρο χώμα βγάζει σιτάρι και κριθάρι,
απ’ τους καρπούς λυγίζουνε τα δέντρα, γεννοβολούν τα πρόβατα,
καλοκυβερνημένη η θάλασσα προσφέρει ψάρια,
κι ο κόσμος όλος, καλός κι ενάρετος, στον ίσκιο ζει του βασιλιά.
Γι’ αυτό ό,τι άλλο θες —είσαι, έτσι κι αλλιώς, στο σπίτι σου—
μπορείς να το ρωτήσεις˙ μόνο μη με ρωτάς
ποια η πατρίδα μου και ποια η γενιά μου. Γιατί θα φούσκωνε
κι άλλο η καρδιά μου απ’ την οδύνη, αν κάνω
πως θυμάμαι, αφού βάρος ασήκωτο στενάζει μέσα μου.
Όμως δεν πρέπει, σε ξένο σπίτι, να βογκάω και να θρηνώ,
άσχημο πράγμα και το πένθος άμετρο˙
μήπως και κάποια δούλη σου, ίσως κι η ίδια εσύ,
μαζί μου αγανακτήσει και πει πως το πολύ κρασί βάρεσε
το κεφάλι μου, γι’ αυτό και πνίγομαι στο κλάμα».
Τον λόγο πήρε πάλι η Πηνελόπη, φρόνιμο κι έξυπνο μυαλό:
«Ξένε, σ’ εμένα τα χαρίσματα, την ομορφιά, το ανάστημα,
όλα τα χάλασαν οι αθάνατοι, τη μέρα εκείνη που αποφάσισαν
οι Αργείοι το Ίλιο να πατήσουν — μαζί τους ο Οδυσσέας έφυγε,
το ταίρι το δικό μου.
Αν ήταν να γυρίσει, αν κυβερνούσε πάλι τη ζωή μου,
τότε κι η δόξα μου θ’ ανέβαινε ψηλότερα, όλα θα πήγαιναν
καλύτερα. Μα τώρα εγώ μαραίνομαι, με τόσα βάσανα

που δαίμονας κακός μού φόρτωσε.
Όσοι αφεντεύουν, οι καλύτεροι, τα γύρω μας νησιά,
Δουλίχιο και Σάμη, τη δασωμένη Ζάκυνθο,
κι αυτοί που την περίβλεπτη Ιθάκη νέμονται, όλοι με θέλουν,
παρά τη θέλησή μου, στο κρεβάτι τους και σπαταλούν το βιος μου.
Γι’ αυτό κι εγώ δεν λογαριάζω πια τους ξένους, τους ικέτες
ή και τους κήρυκες, όσοι δουλεύουν για τον δήμο.
Του Οδυσσέα ο πόθος εμένα με μαράζωσε, κι όσο αυτοί
για γάμο βιάζονται, τόσο κι εγώ σκαρώνω δόλους.
Ένας θεός πρώτα με φώτισε για κείνο το πανί,
να στήσω μες στην κάμαρή μου τον ψηλό αργαλειό,
αρχίζοντας να υφαίνω φαντό μακρύ κι αραχνοΰφαντο, ενώ τους έλεγα
τα λόγια αυτά, για να τους ξεγελάσω˙
"Νέοι κι ωραίοι μνηστήρες, αφού ο θείος Οδυσσέας πέθανε,
κάνετε λίγη υπομονή, μην τρέχετε πίσω απ’ τον γάμο μου,
ωσότου τούτο το πανί το αποτελειώσω, για να μην παν χαμένες
οι κλωστές μου. Το υφαίνω σάβανο του σεβαστού Λαέρτη,
την ώρα εκείνη που θα πέσει πάνω του μαύρη η μοίρα του θανάτου,
για να τον καταλύσει η άσπλαχνη˙ μήπως βρεθεί
στον κόσμο μας κάποια γυναίκα να με ψέξει
που θα τον άφηνα νεκρό ασαβάνωτο, έναν που του περίσσευαν
τα πλούτη".

στ. 140 **τους κήρυκες, όσοι δουλεύουν για τον δήμο:** βλ. το σχόλιο στο στ. *α* 123.

Εικ. 126 Μαξ Κλίνγκερ «Η Πηνελόπη συλλογισμένη μπρος απ’ τον αργαλειό της».
[Έργο του 1895 του Γερμανού ζωγράφου, χαράκτη και γλύπτη Μαξ Κλίνγκερ (Max Klinger, 1857-1920), Σαν Φραντσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

Έτσι τους μίλησα, κι αυτοί περήφανοι τα λόγια μου εμπιστεύτηκαν.
Τότε λοιπόν αδιάκοπα, την πάσα μέρα ύφαινα, στημένη
στον ψηλό αργαλειό, τις νύχτες όμως ξήλωνα, έχοντας πλάι μου
τις δάδες αναμμένες. Για τρία χρόνια ολόκληρα
τους ξεγελούσα και τους έπειθα ανύποπτους τους Αχαιούς.
Όταν ωστόσο μπήκε η τέταρτη χρονιά, γυρίζοντας οι εποχές,
διαβαίνοντας οι μήνες, οι μέρες τρέχοντας απανωτές, τότε οι σκύλες
δούλες μου
το μαρτυρούν και επ' αυτοφώρω μ' έπιασαν, ξεστόμισαν
λόγια βαριά, κι έτσι αναγκάστηκα να το τελειώσω,
θέλοντας και μη.
Τώρα πια δεν μπορώ τον γάμο ν' αποφύγω, μήτε και βρίσκω
τέχνασμα άλλο πονηρό, ενώ οι γονείς με σπρώχνουν
κάποιον να παντρευτώ, αλλά κι ο γιος μου βλέπει
το βιος του να του τρων και γίνεται έξαλλος.
Γιατί μεγάλωσε, άντρας ολόκληρος, μπορεί να κάνει πια
στο σπίτι του κουμάντο — του δίνει ο Δίας την τιμή αυτή.
Και μ' όλα ταύτα, πες μου να μάθω τη γενιά και την πατρίδα σου˙
δεν είσαι δα αναβλάστημα της μυθικής βελανιδιάς, μήτε και ξεπετάχτηκες
από κανένα βράχο».
Της αποκρίθηκε μιλώντας πάλι ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Ω σεβαστή γυναίκα, του Οδυσσέα ομόκλινη, που τον εγέννησε
ο Λαέρτης, δεν λες να σταματήσεις κι επίμονα ρωτάς για τη γενιά μου.
Λοιπόν θα σου τη φανερώσω, μόνο που βάζεις έτσι κι άλλα βάσανα
στα βάσανα που με κρατούν.
Είναι ωστόσο η μοίρα αυτή του κάθε ανθρώπου, που χρόνια έλειψε πολλά
απ' την πατρίδα του μακριά, όσα κι εγώ, περιπλανώμενος κι αλλάζοντας
τους ξένους τόπους, να τυραννιέται με τα πάθη του.
Και μ' όλα ταύτα, σ' ό,τι ρωτάς να μάθεις αποκρίνομαι:
Κάπου υπάρχει η Κρήτη, νησί στη μέση ενός πελάγου
βαμμένου στο μαβί, πλούσιο κι εύφορο, θαλασσοφίλητο˙
το κατοικούν πολλοί, άνθρωποι αναρίθμητοι, σε πόλεις ενενήντα.
Μεικτή η γλώσσα τους κι ανάκατη, ανάλογα με τη φυλή˙

στ. 172–3 **δεν είσαι δα αναβλάστημα της μυθικής βαλανιδιάς, μήτε και ξεπετάχτηκες / από κανένα βράχο:** (παροιμιακή έκφραση) γιατί δε γεννήθηκες από τη βαλανιδιά του μύθου, ούτε από κάποιο βράχο. Η Πηνελόπη ζητάει από τον Οδυσσέα να δηλώσει την ταυτότητά του, γιατί μια και είναι άνθρωπος, γεννήθηκε σε κάποιο τόπο από ανθρώπους.

άλλοι Αχαιοί, άλλοι οι βέροι Κρητικοί, γενναίοι,
εκεί κι οι Δωριείς στα τρία χωρισμένοι, κι ακόμη
οι Κύδωνες κι οι θείοι Πελασγοί.
Ανάμεσά τους η Κνωσσός, μεγάλη πόλη, όπου βασίλευε ο Μίνως,
στα εννιά του χρόνια του μεγάλου Δία αγαπημένος,
πατέρας του πατέρα μου, του αντρείου Δευκαλίωνα —
ο Δευκαλίων μ’ έσπειρε, μαζί και τον Ιδομενέα βασιλιά.
Εκείνος όμως με κυρτά καράβια ξεκίνησε να πάει στην Τροία
ακολουθώντας τους Ατρείδες. Αίθων το όνομά μου,
είμαι ο μικρότερος, ο άλλος μεγαλύτερος και παλικάρι.
Εκεί λοιπόν είδαν τον Οδυσσέα τα μάτια μου, εκεί τον φιλοξένησα·
όταν του ανέμου η δίνη τον έριξε στην Κρήτη,
καθώς γυρεύοντας τον δρόμο για την Τροία,
στον κάβο του Μαλέα στρίβοντας, έπειτα πόδισε στην Αμνισό,
λιμάνι κακολίμενο, με μια σπηλιά θεάς που τις λεχώνες
προστατεύει — μόλις που γλίτωσε την άγρια θύελλα.
Κι ευθύς ανέβηκε τον δρόμο προς την πόλη, για τον Ιδομενέα ρωτώντας —
τον είχε λέει φίλο ξενικό και τιμημένο.
Αλλά στο μεταξύ εκείνος είχε φύγει κιόλας για την Τροία
με τα κυρτά καράβια του, ημέρες δέκα περασμένες πια,
μπορεί και έντεκα.
Έτσι τον έφερα εγώ στο αρχοντικό, τον φιλοξένησα καταπώς πρέπει,

---

στ. 187–9 **άλλοι Αχαιοί ... Πελασγοί:** Η Κρήτη, εκτός από τους ντόπιους κατοίκους της, κατοικήθηκε και από Αχαιούς (1400 π.Χ.) και από Δωριείς (μετά το 1000 π.Χ.). Οι Κύδωνες θεωρούνται οι αρχαιότεροι κάτοικοι της Κρήτης, όπου έχτισαν την πόλη Κυδωνία στα ΒΔ του νησιού. Το όνομά τους το πήραν από τον Κύδωνα, γιο του Ερμή ή του Απόλλωνα. Οι Πελασγοί θεωρούνται προελληνικό φύλο που κατοικούσε στην Ελλάδα πριν από το 2000 π.Χ. Η αναφορά στους Δωριείς είναι μια ακόμη περίπτωση ***αναχρονισμού***.

στ. 190–6 **η Κνωσσός, μεγάλη πόλη ... παλικάρι:** Η Κνωσσός ήταν η πρωτεύουσα του βασιλείου του Μίνωα, κοντά στο σημερινό Ηράκλειο. Ο Μίνως έζησε τρεις γενιές πριν τον Τρωικό πόλεμο και ήταν γιος του Δία και της Ευρώπης. Κάθε εννιά χρόνια πήγαινε στο Ιδαίο άντρο και συμβουλευόταν τον πατέρα του για τον τρόπο που έπρεπε να κυβερνήσει. Ο Δευκαλίωνας ήταν γιος του Μίνωα και ο Ιδομενέας γιος του Δευκαλίωνα. Με το όνομα Αίθων παρουσιάζεται ο Οδυσσέας ως αδελφός του Ιδομενέα, για πρώτη φορά επώνυμα στην πλαστή διήγηση.

στ. 200 **έπειτα πόδισε στην Αμνισό:** έπειτα έπιασε προσωρινά στην Αμνισό, που ήταν το λιμάνι της Κνωσσού.

τον φίλεψα μ’ αγάπη, μ’ όσα πολλά αγαθά είχε το σπίτι μας.
Αλλά και τους συντρόφους του, που πήγαιναν μαζί του,
απ’ τον λαό μαζεύοντας, τους έδωσα κριθάρι και κρασί φλογάτο,
κι έσφαξα βόδια, να τρων για να χορτάσουν. Κι εκεί
ξέμειναν μέρες δώδεκα οι ωραίοι Αχαιοί, γιατί σηκώθηκε
άγριος ο βοριάς που τους εμπόδιζε και δεν τους άφηνε
μήτε και στη στεριά να κρατηθούν στα πόδια τους —ένας θεός
τον άνεμο ξεσήκωσε ο φοβερός. Πέρασαν έτσι μέρες δεκατρείς,
και τότε μόνον, σαν έπεσε ο αγέρας, εκείνοι σήκωσαν πανιά».
Αράδιαζε διηγώντας ψέματα πολλά, που όμως έμοιαζαν αληθινά.
Κι η Πηνελόπη ακούγοντας, της έτρεχαν τα δάκρυα ποτάμι,
μαραίνοντας το πρόσωπο.
Όπως το χιόνι αναλιώνει στα πανύψηλα βουνά —
το στοίβαξε ο πουνέντες, μετά το λιώνει φυσώντας ο σιρόκος
και στα ποτάμια φουσκώνουν τα νερά·
έτσι κι εκείνη, μούσκευε τα ωραία της μάγουλα
με τα πολλά της δάκρυα, τον άντρα της θρηνώντας —ήταν όμως εκεί,
μπροστά στα μάτια της.
Ο Οδυσσέας ωστόσο, κι αν ελεούσε τη γυναίκα του
για το σπαραχτικό της κλάμα, αδάκρυτα τα μάτια του δεν σάλευαν,
καν δεν τρεμόπαιξαν τα βλέφαρά του, λες κι ήταν κέρατο ή ατσάλι —
ο δόλος του μυαλού τον έκανε να κρύβει τη συγκίνησή του.
Όταν εκείνη χόρτασε τον πολυδάκρυτό της γόο, συνήρθε και ξαναμιλώντας είπε:
«Ξένε, τώρα φαντάζομαι πως ήρθε η ώρα να σε δοκιμάσω,
αν λες αλήθεια πως τον φιλοξένησες τον άντρα μου,
μαζί με τους συντρόφους στο παλάτι, όπως το λεν τα λόγια σου.
Πες μου λοιπόν πώς έμοιαζε στην όψη, και τι λογής ρούχα
φορούσε το κορμί του, ποιοι σύντροφοι τον είχαν συντροφέψει;».
Ανταποκρίθηκε από μέρους του πολύγνωμος ο Οδυσσέας:
«Ω δέσποινα, με τόσα χρόνια που μεσολαβούν, δύσκολο αλήθεια να μιλήσω·
πέρασαν κιόλας είκοσι, αφότου εκείνος φεύγοντας άφησε
πίσω την πατρίδα μου.
Κι όμως θα σου τον περιγράψω, όπως τον φέρνει η φαντασία μου.
Χλαίνη φορούσε πορφυρή, σγουρή, διπλόφαρδη ο θείος Οδυσσέας,

στ. 222 **το στοίβαξε ο πουνέντες, μετά το λιώνει φυσώντας ο σιρόκος:** Ο πουνέντες είναι άνεμος ψυχρός, ενώ ο σιρόκος ζεστός. Για τους ανέμους βλ. το σχόλιο στο στ. *ε* 325.

διπλά θηλυκωμένη με χρυσή περόνη, και πάνω της στολίδι σκαλισμένο:
σκύλος στα μπροστινά του πόδια κράταγε κατάστικτο ελαφάκι,
το δάγκωνε, κι αυτό να σπαρταρά˙ όλοι κοιτούσαν κι αποθαύμαζαν
το χρυσαφένιο σύμπλεγμα˙ έβλεπες το σκυλί το νεογνό να πνίγει
κι αυτό να θέλει να ξεφύγει σπαρταρώντας απ' τη δαγκάνη των ποδιών.
Όσο για τον χιτώνα που κατάσαρκα φορούσε, τον είδα φωτεινό,
λεπτό σαν φλούδα κρεμμυδιού γυαλίζοντας, ήτανε τόσο
μαλακός, λάμποντας σαν τον ήλιο —
πολλές γυναίκες βλέποντας δεν έκρυψαν τον θαυμασμό τους.
Και κάτι ακόμη θα σου πω, για να μου το θυμάσαι˙
δεν ξέρω αν τα ρούχα αυτά ο Οδυσσέας τα φόραγε στο σπίτι
ή μήπως του τα χάρισε κάποιος του σύντροφος, ενώ ταξίδευε
πάνω στο γρήγορο πλεούμενο, μπορεί και φίλος που τον φιλοξένησε,
γιατί πολλοί τον Οδυσσέα αγάπησαν˙ λίγοι Αχαιοί
σ' αυτό τον έμοιαξαν.
Κι εγώ του χάρισα χάλκινο ξίφος, πανωφόρι ωραίο,
διπλόφαρδο και πορφυρό, χιτώνα με δέρμα ξακρισμένο.
Τέλος τον ξεπροβόδισα με σέβας και τιμή ως το γεροδεμένο του καράβι.
Και κάτι ακόμη˙ είχε, στα χρόνια κάπως μεγαλύτερο, τον κήρυκά του συνοδό —
γι' αυτόν μπορώ να πω πώς έδειχνε στην όψη:

στ. 243 **διπλά θηλυκωμένη με χρυσή περόνη:** που διπλά κούμπωνε με μια χρυσή καρφίτσα. Βλ. Παράρτημα σ. 475, εικ. 6.4.

στ. 244 **κράταγε κατάστικτο ελαφάκι:** κρατούσε ελαφάκι που το δέρμα του ήταν γεμάτο στίγματα, βούλες.

στ. 259 **χιτώνα με δέρμα ξακρισμένο:** χιτώνα που στο τέλειωμά του είχε δερμάτινο σειρήτι.

Εικ. 127 Ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη στον καθιερωμένο εικονογραφικό τύπο της συνάντησής τους. Εκείνη καθισμένη με το ένα πόδι πάνω στο άλλο, στηρίζει το κεφάλι με απόγνωση στο λυγισμένο της χέρι˙ εκείνος, δυστυχισμένος ζητιάνος, σκυφτός μπροστά της.

["Μηλιακό" ανάγλυφο (460-450 π.Χ. περίπου), Παρίσι, Μουσείο Λούβρου]

ώμοι λιγάκι στρογγυλοί, το δέρμα μελαψό, σγουρά μαλλιά,
τον λέγαν Ευρυβάτη˙ αυτόν από όλους τους συντρόφους
ο Οδυσσέας τιμούσε πιο πολύ, γιατί είχε γνώμη
ταιριαστή με τη δική του».
Έτσι μιλώντας, κι άλλο της άναψε τον πόθο για θρήνο γοερό,
αναγνωρίζοντας σημάδια απαραγνώριστα στα λόγια του Οδυσσέα.
Όταν συνήλθε, πήρε ξανά τον λόγο λέγοντας:
«Ξένε μου, σε συμπάθησα απ’ την αρχή, μα τώρα θα μου γίνεις
φίλος πολύτιμος σε τούτο το παλάτι.
Να ξέρεις, τα ρούχα αυτά που λες εγώ του τα ’δωσα, αφού τα δίπλωσα
στην κάμαρή μου κι έβαλα πάνω τους τη λαμπερή περόνη,
να καμαρώνει όταν τα φορεί.
Κι όμως εγώ δεν θα τον ξαναδώ στο σπίτι να γυρίζει,
να δει κι αυτός μια μέρα την πατρίδα του.
Μοίρα κακή τον στρίμωξε να φύγει, σε βαθουλό ανεβαίνοντας καράβι,
το Κακοΐλιο να πάει να δει, το ακατανόμαστο».
Ανταποκρίθηκε ο Οδυσσέας πάλι, μυαλό εφευρετικό:
«Σεμνή γυναίκα του Οδυσσέα, που τον ανάστησε ο Λαέρτης,
μη το χαλάς το ωραίο σου πρόσωπο, μη λιώνεις κι άλλο την καρδιά σου
θρηνώντας για τον άντρα σου.
Δεν λέω πως το βρίσκω αταίριαστο˙ κάθε γυναίκα οδύρεται αν χάσει
τον νόμιμό της σύντροφο, που σμίγοντας μαζί του σ’ έρωτα
του γέννησε παιδιά˙ και πόσο μάλλον αν ταίρι της τον Οδυσσέα έχει,
που η φήμη του τον φέρνει ωραίο σαν θεό.
Όμως σταμάτησε το κλάμα, πρόσεξε τώρα τι θα πω,
θα σου μιλήσω αληθινά, τίποτα δεν θα κρύψω.
Άκουσα με τ’ αφτιά μου εγώ του Οδυσσέα τον νόστο˙
όχι μακριά, στων Θεσπρωτών την πλούσια χώρα˙ είπαν πως ζει,
και φέρνει μάλιστα μαζί του πολλά κειμήλια πολύτιμα,
όσα γυρίζοντας τον κόσμο μάζεψε. Έχασε όμως τους εταίρους του
και το βαθύ καράβι του, καταμεσής στο μπλάβο πέλαγος, μόλις που άφησε
της Θρινακίας το νησί˙ γιατί εξοργίστηκε ο Ήλιος και ο Δίας μαζί του˙
του Ήλιου τα γελάδια οι σύντροφοί του έσφαξαν.
Έτσι αυτοί αφανίστηκαν και πάνε, όλους τούς έπνιξε ο πόντος

στ. 278 **το Κακοΐλιο να πάει να δει:** να πάει να δει το ολέθριο Ίλιο. Όπως είδαμε στην Εισαγωγή, Ίλιο είναι το άλλο όνομα της Τροίας.

πολυκύμαντος.
Μόνον εκείνον το κύμα της θαλάσσης, καβάλα στην καρίνα, τον έβγαλε
σε μιαν ακτή, στη χώρα των Φαιάκων, που η φύτρα τους απ’ τους
θεούς κρατεί,
κι αυτοί εγκάρδια τον τίμησαν, λες κι ήτανε θεός˙
του πρόσφεραν δώρα πολλά κι έδωσαν λόγο να τον γυρίσουν
στην πατρίδα του, δίχως να πάθει τίποτε.
Θα είχε κιόλας φτάσει ο Οδυσσέας εδώ, αλλά φαντάστηκε
πιο κερδοφόρο να κάνει γύρα στα περίχωρα, μαζεύοντας κι άλλα αγαθά.
Γιατί απ’ όλους τους θνητούς της γης εκείνος ξέρει πιο καλά
πώς να κερδίζει περισσότερα — σ’ αυτό κανείς δεν θα μπορούσε
να του παραβγεί.
Αυτά που λέω ο Φείδων, βασιλιάς των Θεσπρωτών, σ’ εμένα τα ομολόγησε,
και πήρε όρκο, κάνοντας στο παλάτι του σπονδή, πως είχαν ρίξει πια
στο κύμα το καράβι, πως τον περίμεναν οι ναύτες,
για να τον ταξιδέψουν στην πατρίδα του.
Εμένα ο Φείδων μ’ έστειλε πρωτύτερα˙ έτυχε να ’ρχεται θεσπρωτικό καράβι
σ’ αυτά τα μέρη, πήγαινε στο Δουλίχιο που βγάζει άφθονο σιτάρι.
Αλλά και τα αποκτήματα, όσα ο Οδυσσέας μάζεψε, τα ’δειξε και σ’ εμένα,
δέκα γενιές μ’ αυτά μπορούν να ζήσουν και να περισσέψουν —
τόσα του Οδυσσέα τα πλούτη που στέκουν στο βασιλικό παλάτι.
Όσο για κείνον, είπε πως πήγε στη Δωδώνη, να μάθει
τη βουλή του Δία, όπως τη φανερώνει η δρυς με τ’ αψηλό της φύλλωμα˙
το πώς, μετά τα τόσα χρόνια που έλειψε, θα ’πρεπε να νοστήσει
στην πατρίδα του, στα φανερά ή μήπως στα κρυφά.
Γι’ αυτό σου λέω πως σώος είναι, όπου να ’ναι φτάνει,
βρίσκεται πια κοντά σου, δεν πρόκειται να μείνει για πολύ
μακριά από δικούς κι από πατρίδα. Όρκο θα πάρω να πειστείς:
μάρτυς μου πρώτα ο Δίας, ύπατος, παντοδύναμος θεός,
μάρτυς μου ακόμη αυτή η εστία στο σπιτικό του Οδυσσέα που βρίσκομαι,
όλα θα γίνουν ακριβώς όπως τα είπα κι όπως τ’ άκουσες˙
προτού να κλείσει ο χρόνος, θα φτάσει ο Οδυσσέας εδώ,
μπορεί στου φεγγαριού τη χάση ή το πολύ όταν θα πιάσει
η νέα σελήνη».

στ. 315-6 **πήγε στη Δωδώνη, να μάθει / τη βουλή του Δία, όπως τη φανερώνει η δρυς με τ’ αψηλό της φύλλωμα:** στη Δωδώνη υπήρχε περίφημο ιερό και μαντείο του Δία, όπου οι ιερείς του ερμήνευαν τον ήχο που έκαναν τα φύλλα της ιερής βαλανιδιάς.

Ανταποκρίθηκε η Πηνελόπη, φρόνιμο μυαλό:
«Μακάρι, ξένε, ο λόγος σου να βγει αληθινός.
Τότε θα γνώριζες καλά και τη δική μου αγάπη και τη δική σου
ανταμοιβή, δώρα πολλά — θα σε μακάριζε γι’ αυτά,
όποιος θα τύχαινε κοντά σου να βρεθεί.
Μα η δική μου η ψυχή αλλιώς φαντάζεται το μέλλον˙
ούτε ο Οδυσσέας θα γυρίσει σπίτι του, ούτε κι εσύ
κάποιον θα βρεις να σε ξεπροβοδίσει.
Γιατί σε τούτο το παλάτι πια οικοδεσπότες τέτοιοι δεν κυκλοφορούν,
ωσάν τον Οδυσσέα, που ανάμεσά μας, αν έζησε ποτέ κι αυτός,
φιλόξενος, τους τίμιους ξένους τους δεχόταν και τους προβοδούσε.
Όμως ελάτε τώρα, παρακόρες, ώρα να πλύνετε τον ξένο και να του στήσετε
μια κλίνη, με στρώμα, με προβιές και με λευκά σεντόνια που να λάμπουν,
να μην τον βρει η Αυγή χρυσόθρονη ξεπαγιασμένο.
Και το πρωί, μόλις θα ξημερώσει, τον οδηγείτε στον λουτρό και τον μυρώνετε˙
μετά στο πλάι του Τηλεμάχου καθισμένος, το φαγητό του
ας γευτεί, κανονικά μες στο παλάτι. Πικρά θα μετανιώσει,
όποιος κακόψυχος τολμήσει κι άλλο να τον πειράξει˙ δεν θα προλάβει
να συντελέσει το έργο του, όσο κι αν βράζει από θυμό.
Και πώς αλλιώς, καλέ μου ξένε, εσύ θα μάθεις πως είμαι εγώ
η ανώτερη από τις άλλες τις γυναίκες και στο μυαλό και στη σωστή μου σκέψη,
αν σ’ άφηνα έτσι λερωμένο και ρακένδυτο σ’ αυτό το σπιτικό
να τρως ό,τι αυτοί σου δίνουν.
Του ανθρώπου η ζωή, το ξέρεις, είναι λειψή και λίγη,
κι όποιος από τη φύση του άσπλαχνος, άσπλαχνα φέρεται,
όσο που ζει, όλοι τον καταριούνται, να πέσουν πάνω του
πόνοι και βάσανα˙ αλλά κι όταν πεθάνει, πάλι οι πάντες τον χλευάζουν.
Όποιος αντίθετα έμεινε στη ζωή του άψογος και αψεγάδιαστα στοχάζεται,
τη φήμη του κυκλοφορούν οι ξένοι σ’ όλον τον κόσμο
και το καλό του όνομα πολλοί το μελετούν».
Πήρε τον λόγο κι αποκρίθηκε ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Σεμνή γυναίκα του Οδυσσέα, που τον ανάστησε ο Λαέρτης,
βαριές μου πέφτουν οι προβιές εμένα, βαριά και τα κατάλευκα σεντόνια,
αφότου ξενιτεύτηκα μ’ ένα μακρόκουπο καράβι, αφήνοντας
την Κρήτη και τα χιονισμένα της βουνά.

Γι’ αυτό σαν τότε θέλω να πλαγιάσω, που ξάγρυπνες οι νύχτες μου περνούσαν,
νύχτες πολλές που στριφογύριζα σ’ άβολο στρώμα, προσμένοντας
πότε θα φέξει η θεία Αυγή.
Αλλά και το ποδόλουτρο που λες, ας μείνει τώρα, δεν το θέλω˙
καμιά γυναίκα δεν θ’ αγγίξει τα δικά μου πόδια, όσες στο σπιτικό
κυκλοφορούν δουλεύοντας. Εκτός κι αν είναι μια γερόντισσα,
δοκιμασμένη από τα χρόνια και με φρόνημα σωστό,
να ’χει υποφέρει η ψυχούλα της όσα υπέφερα κι εγώ˙
αυτή δεν θα το αρνιόμουν να πιάσει με τα χέρια της τα πόδια μου».
Ανταποκρίθηκε με τη δική της φρόνηση η Πηνελόπη:
«Καλέ μου ξένε, κανείς ως τώρα, απ’ όσους φιλοξένησα, δεν έφτασε,
σ’ αυτό το αρχοντικό με το δικό σου το μυαλό,
που όλα τα λόγια σου βγαίνουν στοχαστικά και ταιριασμένα.
Έχω κοντά μου μια γερόντισσα, που κόβει το μυαλό της,
εκείνη εκείνον και τον βύζαξε και τον ανάθρεψε τον δύστυχο,
αυτή τον πήρε στην αγκάλη της, μόλις που βγήκε απ’ την κοιλιά της μάνας του˙
αυτή λοιπόν τα πόδια σου θα πλύνει, κι ας της απόμειναν λίγες δυνάμεις.
Έλα, καλή μου Ευρύκλεια, σήκω και σίμωσε, να νίψεις κάποιον συνομήλικο
του κύρη σου˙ ανίσως κάπου ο Οδυσσέας βρίσκεται, τέτοια θα είναι
τα ποδάρια και τα χέρια του, γιατί πριν απ’ την ώρα τους γερνούν
όσοι τους χτύπησε η συμφορά».

Τα “νίπτρα”, αναγνωρισμός του Οδυσσέα από την Ευρύκλεια

Έτσι της μίλησε, κι έκρυψε η γερόντισσα το πρόσωπο στα χέρια της˙
χύνοντας δάκρυα θερμά, μέσα στο κλάμα της ξεστόμισε αυτά τα λόγια:
«Γιε μου ακριβέ, εγώ μαζί σου άλλη εξήγηση δεν βρίσκω˙ θα πρέπει
ο Δίας να σε μίσησε απ’ όλους τους ανθρώπους περισσότερο, εσένα τον θεοσεβή.
Κι όμως κανείς βροτός στον Δία που τον τέρπει ο κεραυνός
δεν έκαψε τόσα παχιά μεριά, δεν πρόσφερε
εκατόμβες διαλεχτές, όσα του πρόσφερες εσύ, καθώς ευχόσουν
να φτάσεις κάποτε σε γηρατειά μακαρισμένα και ν’ αναθρέψεις
ένα γιο λαμπρό˙ μα να που τώρα είσαι ο μόνος στερημένος
από του νόστου σου τη μέρα.
Μπορεί και κείνον κάποιες δούλες, εκεί μακριά στα ξένα,
να τον βρίζουν, κάθε φορά που φτάνει σε ξακουσμένο αρχοντικό,
όπως αυτές οι σκύλες που όλες μαζί βρίζουν κι εσένα.

Φαντάζομαι πως θέλοντας το όνειδός τους ν’ αποφύγεις, την αναισχυντία τους,
δεν δέχεσαι καμιά τους να σε πλύνει. Εμένα ωστόσο, με τη θέλησή μου,
μου έδωσε την εντολή του Ικαρίου η κόρη, η μυαλωμένη Πηνελόπη.
Γι’ αυτό και πρόθυμα τα πόδια σου θα πλύνω για χάρη και δική σου
και της Πηνελόπης, καθώς αφόρμισαν και πάλι μέσα μου οι καημοί.
Άκουσε τώρα και τον λόγο που θα πω˙ πολλοί οι ξένοι
και βασανισμένοι που πάτησαν σ’ αυτό το σπίτι˙ όμως κανένας
που τον είδανε τα μάτια μου δεν έμοιαζε, όσο εσύ, του Οδυσσέα,
και στο παράστημα και στη φωνή του και στα πόδια».
Ανταποκρίθηκε στα λόγια της ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Καλή γερόντισσα, το ίδιο λεν κι όσοι μας είδαν με τα μάτια τους
τους δυο μας˙ πως μεταξύ μας μοιάζουμε πολύ, καθώς το παρατήρησες
κι εσύ τώρα και το ομολόγησες».
Τελειώνοντας, πήρε η γερόντισσα στα χέρια της λεβέτι γυαλισμένο —το ίδιο είχε
και για το ποδόλουτρο εκείνου— χύνει μετά άφθονο κρύο νερό
κι έπειτα από πάνω του ζεστό. Ο Οδυσσέας στο μεταξύ
καθόνταν με την πλάτη γυρισμένη προς το τζάκι, μένοντας έτσι στο σκοτάδι,
γιατί του πέρασε απ’ το μυαλό η ιδέα μήπως εκείνη ψαύοντας

στ. 401 **καθώς αφόρμισαν και πάλι μέσα μου οι καημοί:** καθώς πάλι οι καημοί άνοιξαν μέσα μου την παλιά πληγή.

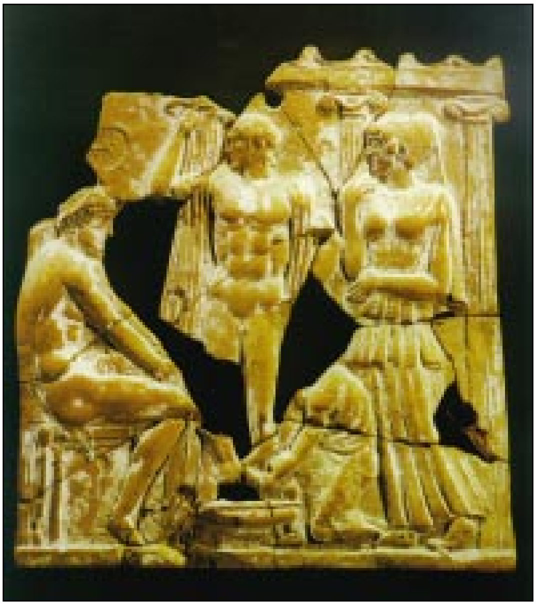

Εικ. 128 Η σκηνή των «νίπτρων».
Η Ευρύκλεια γονατιστή πλένει τα πόδια του Οδυσσέα. Όρθιοι παριστάνονται η Πηνελόπη αλλά και ο Τηλέμαχος (ο οποίος σύμφωνα με το κείμενο απουσιάζει από τη σκηνή αυτή). Οι δυο τους δείχνουν απορροφημένοι στις σκέψεις τους.

["Μηλιακό" ανάγλυφο (460-450 π.Χ. περίπου), Ν. Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο]

αναγνωρίσει την ουλή του, και ξαφνικά φανερωθούν τα πάντα.
Σίμωσε τότε εκείνη, πήρε τον κύρη της να νίβει, έπεσε όμως πάνω
στην ουλή του και την αναγνώρισε. Ουλή που κάποτε
ένας κάπρος με το λευκό του δόντι τού στιγμάτισε, κάπου στον Παρνασσό,
πηγαίνοντας να συναντήσει τον Αυτόλυκο και τα παιδιά του,
λαμπρό πατέρα της μητέρας του, που ξεπερνούσε τους ανθρώπους
στην πονηρή κλεψιά, πατώντας και τον όρκο του — χαρίσματα ενός θεού,
του ίδιου του Ερμή˙ γιατί ο Αυτόλυκος για χάρη του έκαιγε
ευπρόσδεκτα μεριά, ερίφια κι αρνιά, σ’ αντάλλαγμα ο θεός
έγινε πρόθυμός του παραστάτης.
Μια μέρα ο Αυτόλυκος στην πόλη φτάνοντας της εύφορης Ιθάκης,
λεχώνα πέτυχε τη θυγατέρα του με μόλις νεογέννητο παιδί,
οπότε η Ευρύκλεια έβαλε το μωρό στα γόνατά του,
κι όπως είχε τελειώσει πια το δείπνο, εκείνη τον προσφώνησε μιλώντας:
«Αυτόλυκε, να βρεις ο ίδιος τώρα τ’ όνομά του, όποιο εσύ θα βάλεις
στο παιδί της θυγατέρας σου, που ευχόσουν πάντα ν’ αποχτήσεις».
Τον λόγο παίρνοντας ο Αυτόλυκος μίλησε τότε δυνατά:
«Γαμπρέ και θυγατέρα μου, ακούσετε ποιο όνομα του δίνω˙
έφτασα εδώ οδυσσάμενος, που πάει να πει θυμώθηκα από πολλούς,
γυναίκες κι άντρες, όσους απάντησα στον δρόμο μου, γυρίζοντας
από τη μια χώρα στην άλλη.
Γι’ αυτό ονομάζω Οδυσσέα το παιδί, έτσι να το φωνάζουν˙
όσο για μένα, όταν με το καλό θα μεγαλώσει, έφηβος πια
να ’ρθει στον Παρνασσό, στο πατρικό της μάνας του, όπου φυλάω τα πλούτη μου˙
θα του χαρίσω τότε γενναίο μερτικό και πιο χαρούμενο θα τον ξεπροβοδίσω».
Έτσι μια μέρα ο Οδυσσέας πήγε να πάρει τα ταξίματα,
θαυμάσια δώρα˙ οπότε ο Αυτόλυκος κι οι γιοι του, μόλις τον είδαν
του έσφιξαν το χέρι εγκάρδια, του μίλησαν γλυκά κι ωραία.
Ενώ της μάνας του η μάνα τον κράτησε στην αγκαλιά της και τον φιλούσε τρυφερά,
μια στο κεφάλι, μια στα ωραία του μάτια.
Οπότε ο Αυτόλυκος πρόσταξε τώρα τους τιμημένους γιους του να ετοιμάσουν

στ. 418 **με το λευκό του δόντι τού στιγμάτισε:** του άφησε σημάδι με το λευκό του δόντι.
στ. 433 **θυμώθηκα από πολλούς:** πολλοί θύμωσαν με εμένα, μισήθηκα από πολλούς.

δείπνο˙ κι αυτοί υπακούοντας στην εντολή του έφεραν μέσα
βόδι αρσενικό, πεντάχρονο, το ’γδαραν και το φρόντισαν, όλο το κόβουν
σε κομμάτια, μετά το λιάνισαν στις σούβλες επιδέξια,
το ’ψησαν στη φωτιά με τέχνη, τέλος το μοίρασαν.
Έτσι όλη μέρα, ωσότου πια να βασιλέψει ο ήλιος, έτρωγαν κι έπιναν,
και κανενός δεν έλειψε το δίκιο μερτικό.
Όταν ο ήλιος έδυσε κι έπεσε το σκοτάδι, επήγαν τότε
να πλαγιάσουν, για να χαρούν το δώρο του ύπνου.
Την άλλη μέρα ξημερώνοντας ρόδισε η Αυγή τον ουρανό,
κι αμέσως κίνησαν να πάνε για κυνήγι, τα κυνηγόσκυλα κι οι γιοι
του Αυτολύκου —
μαζί τους πήγαινε κι ο Οδυσσέας.
Επήραν ν’ ανεβαίνουν το απόκρημνο βουνό του Παρνασσού,
με δάση σκεπασμένο, κι έφτασαν γρήγορα σε ανεμοδαρμένους λόγγους.
Την ώρα εκείνη ο Ήλιος ανατέλλοντας έριχνε τις ακτίνες του
στη γη, απ’ τον βαθύρροο Ωκεανό ανεβαίνοντας, με τα ασάλευτα νερά.
Και τότε βρέθηκαν οι κυνηγοί βαθιά στη λαγκαδιά˙
μπροστά τους έτρεχαν τα κυνηγόσκυλα, ψάχνοντας ίχνη αγριμιών,
κι ακολουθούσαν πίσω τους οι γιοι του Αυτολύκου˙ ανάμεσά τους ο θείος
Οδυσσέας,
πλάι στα σκυλιά, κραδαίνοντας στο χέρι δόρυ μακρόσκιο.
Μέσα σε λόχμη απέραστη χωμένος τεράστιος κάπρος —
λόχμη που μήτε των υγρών ανέμων οι ριπές περνούσαν,

στ. 465 **μέσα σε λόχμη:** μέσα σε πυκνούς θάμνους του δάσους.

Εικ. 129 Κυνήγι κάπρου.
[Έργο του Ζωγράφου του Αντιφώντος από ερυθρόμορφη κύλικα του 5ου αι. π.Χ. Βαλτιμόρη, Αίθουσα Τέχνης Valters]

μήτε κι ο ήλιος με τις πάμφωτες ακτίνες του την έφτανε,
μήτε η βροχή δεν νότιζε το χώμα της, τόσο πυκνή που ήταν —
και γύρω εκεί πεσμένα φύλλα αμέτρητα.
Ακούγοντας ο κάπρος των κυνηγών και των σκυλιών το ποδοβολητό,
καθώς εκείνοι προχωρούσαν για να τον κεντρίσουν,
τους βγήκε αντίκρυ από τον λόγγο, με ανατριχιασμένη την κορφή του,
με μάτια που φωτιές πετούσαν, κι αυτοί όλο και πιο κοντά του ζύγωναν.
Πρώτος απ’ όλους όρμησε ο Οδυσσέας, ψηλά σηκώνοντας στο στιβαρό του χέρι
το μακρύ κοντάρι, έτοιμος να χτυπήσει˙ τον πρόλαβε όμως,
λοξά πετάχτηκε ο κάπρος κι έσκισε με το δόντι του,
πάνω απ’ το γόνατο, τη σάρκα, αλλά δεν έφτασε η πληγή στο κόκαλο.
Συγχρόνως ο Οδυσσέας έριξε το δόρυ, τον πέτυχε στον ώμο τον δεξί,
και πέρασε η αιχμή από το φωτεινό του δόρυ βγαίνοντας στην άλλην άκρη˙
αυτός μουγκρίζοντας πέφτει στο σκονισμένο χώμα, και ξεψύχησε.
Τον κάπρο οι γιοι του Αυτόλυκου έτρεξαν να φροντίσουν
μετά με τέχνη δένουν την πληγή του άψογου, ισόθεου Οδυσσέα,
το μαύρο αίμα σταματώντας το με ξόρκι — ύστερα γύρισαν
στα πατρικά τους δώματα.
Εκεί ο Αυτόλυκος κι οι γιοι του τον Οδύσσεα γιάτρεψαν καλά,
του χάρισαν ωραία δώρα και, δίχως καθυστέρηση, γερό πια και χαρούμενο,
τον έστειλαν στην πατρική του Ιθάκη.
Όπου ο πατέρας του κι η σεβαστή του μάνα, ολόχαροι με την επιστροφή του,
πήραν τα πάντα να ρωτούν, βλέποντας το σημάδι της ουλής του.
Οπότε εκείνος εξιστόρησε καταλεπτώς το τι και πώς
επάνω στο κυνήγι, ο κάπρος τον στιγμάτισε με το λευκό του δόντι,
όταν στον Παρνασσό ανέβηκε να κυνηγήσει, παρέα
με τους γιους του Αυτολύκου.
Λοιπόν, εκείνη την ουλή η γερόντισσα, μόλις τα χέρια κατεβάζοντας
την άγγιξε και ψηλαφώντας πια την αναγνώρισε, αμόλησε
το πόδι στον αέρα˙ έπεσε τότε του Οδυσσέα το πόδι μέσα στο λεβέτι,
βρόντηξε ο χαλκός, έγειρε η λεκάνη πλάι και χύθηκε
όλο το νερό στο χωματένιο δάπεδο.
Και πάνω εκεί η Ευρύκλεια ένιωσε μέσα της χαρά και πόνο,

στ. 483 **το μαύρο αίμα σταματώντας το με ξόρκι:** αφού σταματήσαν το μαύρο αίμα με μαγικό τραγούδι. Ο Αυτόλυκος και οι γιοι του είχαν το χάρισμα να γιατρεύουν με μαγικά. Η παράδοση έλεγε ότι μαγικές ιδιότητες κληρονόμησε κι ο Οδυσσέας απ’ τον παππού του.

πλημμύρισαν τα μάτια της στο δάκρυ, πιάστηκε η σωστή φωνή της,
ώσπου ακούμπησε το χέρι της στου Οδυσσέα το γένι
και μετά βίας μίλησε:
«Γιε μου, αλήθεια ο Οδυσσέας είσαι! Κι εγώ πιο πριν
δεν σ' αναγνώρισα, προτού τον κύρη μου παντού να ψηλαφίσω».
Μιλώντας έριξε το μάτι της στην Πηνελόπη, θέλοντας να της κάνει
νόημα πως είναι εδώ ο αγαπημένος της, μέσα στο σπίτι.
Εκείνη όμως δεν μπορούσε να δει μπροστά της, καν να σκεφτεί,
γιατί ξεστράτισε η Αθηνά τον νου της.
Στο μεταξύ με το δεξί του χέρι ο Οδυσσέας έπιασε τη γριά απ' τον λαιμό,
ενώ με το άλλο την τράβηξε κοντά του και μυστικά της είπε:
«Μανούλα, θες αλήθεια να με καταστρέψεις; Εσύ μ' ανάθρεψες
με γάλα πάνω στο βυζί σου. Και νά που τώρα, μετά τα τόσα
βάσανα και πάθη, γύρισα επιτέλους στην πατρίδα — κοντεύουν πια
να κλείσουν χρόνια είκοσι.
Αφού όμως με γνώρισες, μ' ενός θεού τη φώτιση,
τώρα μιλιά, ψυχή να μην το μάθει μέσα στο παλάτι.
Κάτι θα πω, και πες το σίγουρα πως έγινε·
αν με το χέρι μου κάποιος θεός δαμάσει τους περήφανους μνηστήρες,
κι ας ήσουν παραμάνα μου, δεν πρόκειται να μου ξεφύγεις,
όταν τις άλλες δούλες, σε τούτο, το δικό μου το παλάτι,
όλες θα σφάξω με το χέρι μου».
Ανταποκρίθηκε στα λόγια του η γνωστική Ευρύκλεια:
«Παιδί μου, τι λόγος πάλι είναι αυτός που βγήκε από το στόμα σου·
ξέρεις πως έχω μέσα μου μεγάλη δύναμη, που δεν λυγίζει,
δεν υποχωρεί· θα κρατηθώ λοιπόν, σαν τη σκληρή την πέτρα,
σαν το σίδερο.
Και τώρα κάτι άλλο θα σου πω, και συ βάλ' το καλά στον νου σου·
αν με το χέρι σου κάποιος θεός δαμάσει τους περήφανους μνηστήρες,
εγώ θα σου τις φανερώσω μία προς μία τις γυναίκες,
ποιες στο παλάτι σ' ατιμάζουν και ποιες αθώες έμειναν».
Της αποκρίθηκε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Γερόντισσα, δεν θα μου πεις εσύ το τι συμβαίνει, δεν είναι αυτή δουλειά δική σου·
μπορώ και μόνος μου να κρίνω, θα μάθω καθεμιάς τη στάση και το φρόνημα.
Εσύ κράτα το στόμα σου κλειστό, άφησε στους θεούς τα υπόλοιπα».
Έτσι της μίλησε, κι αμέσως η γερόντισσα βγήκε από την κάμαρη,

νερό να φέρει πάλι για τα πόδια του, αφού το πρώτο
είχε ολότελα χυθεί. Μετά του απόνιψε τα πόδια, με λάδι τα άλειψε,
και τότε εκείνος τράβηξε το σκαμνί κοντύτερα στο τζάκι,
να ζεσταθεί, σκεπάζοντας με τα δικά του ράκη την πληγή.

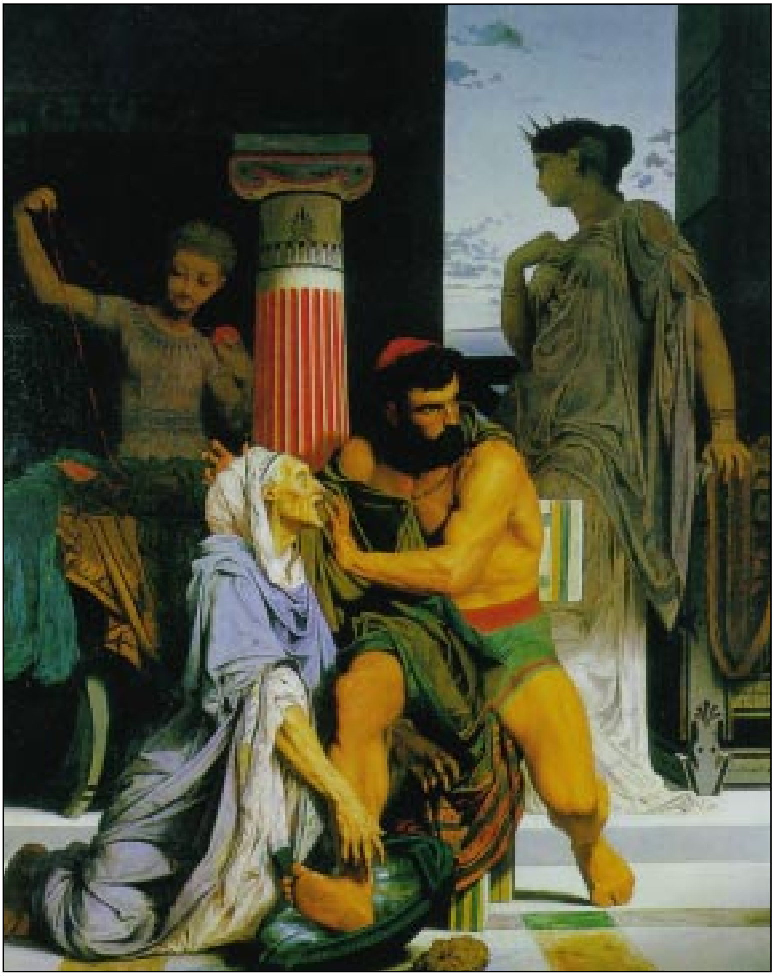

Εικ. 130 Γκ. Μπουλανζέ «Ο Οδυσσέας αναγνωρίζεται από την παραμάνα του Ευρύκλεια».
[Λάδι σε μουσαμά, έργο του 1849 του Γάλλου ζωγράφου Γκυστάβ Μπουλανζέ (Gustave Boulanger 1824-1888), Παρίσι, Ανώτατη Εθνική Σχολή των Καλών Τεχνών]

; Πόσο πιστά προς το κείμενο και πόσο εύστοχα θεωρείτε ότι αποδίδεται η σκηνή του αναγνωρισμού του Οδυσσέα από την Ευρύκλεια στον πίνακα αυτό του Γκυστάβ Μπουλανζέ; Προσέξτε ιδιαίτερα πώς χρησιμοποιεί ο ζωγράφος το φως και τη σκιά και προσπαθήστε να προσδιορίσετε από πού έρχεται το φως. Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΄Η ΕΡΓΑΣΙΑ

ρ 333-378 Ο Άργος, το πιστό σκυλί του Οδυσσέα

1. Με βάση τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψ. *ρ, σ, τ* και *υ* να περιγράψετε α) την εφαρμογή του σχεδίου της μνηστηροφονίας μέχρι τη ραψ. *υ*, όπως το προετοίμασαν η Αθηνά με τον Οδυσσέα και ο Οδυσσέας με τον Τηλέμαχο· και β) τη συμπεριφορά των μνηστήρων η οποία προοικονομεί και δικαιώνει τη μνηστηροφονία που επίκειται.
2. Πώς προβάλλεται ο δεσμός Οδυσσέα και Άργου στους στίχους *ρ* 333-378;
3. Από όσα γνωρίσατε στους στίχους *ρ* 333-378 να γράψετε την ιστορία της ζωής του Άργου όπως θα τη διηγούνταν ο ίδιος.

σ 1-140 Πυγμαχία Οδυσσέα και ΄Ιρου

4. Να περιγράψετε τη στάση, τη συμπεριφορά και δράση του Οδυσσέα και του ΄Ιρου πριν από την πυγμαχία, κατά τη διάρκειά της και μετά.
5. Να συντάξετε ένα δικό σας κείμενο 250-300 λέξεων περιγράφοντας α) τη στάση και συμπεριφορά των μνηστήρων και των δούλων του παλατιού προς τον Οδυσσέα και β) τις εντυπώσεις του Οδυσσέα καθώς αντικρίζει για πρώτη φορά μετά από είκοσι χρόνια το σπιτικό του και διαπιστώνει ο ίδιος τη στάση και τη συμπεριφορά των μνηστήρων και των δούλων προς αυτόν ως ζητιάνο αλλά και προς τον Οδυσσέα και τους δικούς του. Να λάβετε υπόψη σας το κείμενο και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *ρ* και *σ.*
6. Να συζητήσετε πώς υπηρετούν την προετοιμασία και την προοικονομία της μνηστηροφονίας η συμπεριφορά και η δράση του Οδυσσέα και των μνηστήρων στην ενότητα αυτή.
7. Γιατί ο Οδυσσέας στην περίπτωση του ΄Ιρου διαφοροποιεί τη στάση του αποφασίζοντας να τον τιμωρήσει αμέσως και δεν αναβάλλει την τιμωρία του για αργότερα όπως κάνει λ.χ. με το βοσκό Μελάνθιο; Πώς διασφαλίζει ότι δε θα αποκαλυφθεί η πραγματική του ταυτότητα;
8. Ποιες διαφορές παρατηρείτε στη γλώσσα και στο ύφος που χρησιμοποιεί ο ποιητής στο επεισόδιο του καβγά Οδυσσέα και ΄Ιρου σε σύγκριση με τη γλώσσα και το ύφος που χρησιμοποιεί ο ποιητής στο επεισόδιο του αναγνωρισμού Οδυσσέα και Άργου; Πώς ε-

ξηγείτε τις διαφορές που επισημάνατε;

τ 100-383 Η πρώτη συνομιλία Οδυσσέα και Πηνελόπης

9. Στους στίχους *τ* 104-105 η Πηνελόπη ζητά από τον Οδυσσέα να συστηθεί, εκείνος όμως αποφεύγει να απαντήσει στις ερωτήσεις της και αναφέρεται στην ίδια.

   Να συζητήσετε τι επιδιώκει ο Οδυσσέας δίνοντας μια τέτοια απάντηση και τι πετυχαίνει τελικά. Να πάρετε υπόψη σας όχι μόνο την απάντηση του Οδυσσέα αλλά και την απάντηση της Πηνελόπης και να προσέξετε την παρομοίωση που χρησιμοποιεί ο Οδυσσέας για την Πηνελόπη.

10. Ο κύριος κορμός της πλαστής διήγησης του Οδυσσέα στην Πηνελόπη χωρίζεται σε τρία μέρη (*τ* 183-217, 238-266, 280-327).

    Ποια ερωτήματα ή σχόλια της Πηνελόπης δίνουν αφορμή στον Οδυσσέα να διηγηθεί το καθένα από τα τρία αυτά μέρη; Ποιον πλαγιότιτλο θα προτείνατε για το καθένα;

11. Στους στίχους *τ* 235-236 η Πηνελόπη υποβάλλει στον Οδυσσέα τρία ερωτήματα, για να δοκιμάσει την αξιοπιστία του, και εκείνος της απαντά με το δεύτερο μέρος της πλαστής διήγησής του.

    Να συζητήσετε: α) ποιες απαντήσεις δίνει ο Οδυσσέας στα ερωτήματα της Πηνελόπης και β) τι επιδιώκει και τι πετυχαίνει τελικά ο Οδυσσέας με τις απαντήσεις που δίνει.

12. Στην πλαστή διήγηση του Οδυσσέα στην Πηνελόπη (*τ* 183-217, 238-266, 280-327) υπάρχουν πληροφορίες αληθινές, ψεύτικες και πληροφορίες στις οποίες το ψέμα αναμειγνύεται με την αλήθεια.

    α. Να δώσετε από ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για κάθε περίπτωση, χρησιμοποιώντας ως μέτρο της αλήθειας την ιστορία του Οδυσσέα, όπως τη γνωρίσατε μέχρι τη ραψωδία *τ*.

    β. Να συζητήσετε για ποιο λόγο ο Οδυσσέας ακολουθεί αυτή την τακτική στη συνομιλία του με την Πηνελόπη.

13. Με βάση όσα λέει για τον Οδυσσέα ο ποιητής στους στίχους *τ* 227-230 να συζητήσετε γιατί ο Οδυσσέας κρατά αυτή τη στάση και πώς αυτή η στάση υπηρετεί τα σχέδιά του.

14. Ποια σημασία έχει η συναισθηματική κατάσταση και η γενικότερη συμπεριφορά της Πηνελόπης κατά τη διάρκεια της συνομιλίας της με τον Οδυσσέα-ζητιάνο για τον Οδυσσέα προσωπικά και για την προετοιμασία της μνηστηροφονίας;

15. Στο ποίημά του με τίτλο «Πηνελόπη» (βλ. Παράρτημα σ. 444) ο ποιητής Κ. Παλαμάς συνοψίζει τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η γυναίκα του Οδυσσέα όλο εκείνο τον καιρό που ο άντρας απουσίαζε και πλέκει το εγκώμιό της. Στην ενότητα *τ* 100-383 ο ίδιος ο Οδυσσέας πλέκει ένα εγκώμιο για την Πηνελόπη, ενώ η ίδια η Πηνελόπη διεκτραγωδεί τα βάσανά της.
   α. Με τη βοήθεια όσων λέει η Πηνελόπη στον Οδυσσέα στην ενότητα αυτή αλλά και με τη βοήθεια όσων γνωρίζετε μέχρι τώρα από την *Οδύσσεια* να εξηγήσετε καθεμιά από τις φράσεις με τις οποίες συνοψίζει ο Κ. Παλαμάς το δράμα της Πηνελόπης στους πέντε πρώτους στίχους του ποιήματος.
   β. Πώς προβάλλει ο ποιητής Κ. Παλαμάς την αρετή της Πηνελόπης και ποιο θεωρεί υπέρτατο έπαινό της;

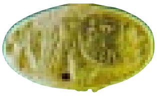

τ 384-539
Τα “νίπτρα”, αναγνωρισμός του Οδυσσέα από την Ευρύκλεια

16. Να συζητήσετε για ποιο λόγο ο ποιητής διακόπτει τη διαδικασία του αναγνωρισμού του Οδυσσέα από την Πηνελόπη και φέρνει τα πράγματα έτσι, ώστε να αναγνωρίζεται ο Οδυσσέας όχι από την Πηνελόπη αλλά από την Ευρύκλεια. Να λάβετε υπόψη σας ότι τελικά ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από την Πηνελόπη ολοκληρώνεται μετά τη μνηστηροφονία στη ραψωδία *ψ*.
17. Να συζητήσετε γιατί ο Οδυσσέας δέχεται να πλύνει η Ευρύκλεια τα πόδια του, ενώ ξέρει ότι υπάρχει κίνδυνος να τον αναγνωρίσει από την ουλή του, και γιατί, όταν εκείνη τον αναγνωρίζει, της απαγορεύει με αυστηρότητα να αποκαλύψει την ταυτότητά του.
18. Αφού πάρετε υπόψη σας το κείμενο και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *ρ, σ, τ* και *υ,* να υποθέσετε ποια πρόσωπα θα βρεθούν σύμμαχοι του Οδυσσέα στην επικείμενη μνηστηροφονία και ποια αντίπαλοί του. Να δικαιολογήσετε τις απαντήσεις σας με βάση κυρίως τη συμπεριφορά του κάθε προσώπου.
19. Από τους στίχους *τ* 384-539 να συγκεντρώσετε όλες τις άγνωστες μέχρι τη ραψωδία αυτή πληροφορίες για τη ζωή του Οδυσσέα και με βάση αυτές να συντάξετε ένα κείμενο 100-150 λέξεων όπου θα βιογραφείτε τον Οδυσσέα.
20. Τι πετυχαίνει ο ποιητής παρεμβάλλοντας την ιστορία με τον Αυτόλυκο και την ουλή του Οδυσσέα στην αφήγηση της σκηνής των "νίπτρων";

Εικ. 131 Μ. Σαγκάλ «Ο θάνατος των μνηστήρων».
[Λιθογραφία (1974-5) του Γάλλου ζωγράφου ρωσοεβραϊκής καταγωγής Μαρκ Σαγκάλ (Marc Chagall, 1887-1985), Μουσείο Σαγκάλ, Νίκαια]

3. ραψωδίες *φ* έως *ψ*

Η διεκπεραίωση της μνηστηροφονίας

Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα με την Πηνελόπη

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία φ: “Τόξου θέσις” *(Προκήρυξη αγώνα τόξου).*

Η Πηνελόπη με την παρακίνηση της Αθηνάς αποφασίζει να προκηρύξει τον αγώνα του τόξου· ο νικητής θα γινόταν άντρας της. Από το δωμάτιο όπου φύλαγαν τους θησαυρούς του Οδυσσέα, πνιγμένη στο κλάμα, παίρνει το τόξο του, δώρο του Ίφιτου, και κατεβαίνει στην αίθουσα, όπου θα γινόταν ο αγώνας. Όποιος τεντώσει το τόξο, για να βάλει τη χορδή στη θέση της, και περάσει το βέλος μέσα από δώδεκα πελέκια, θα είναι ο νικητής.

Ο Αντίνοος προβλέπει ότι κανείς δε θα τα καταφέρει, αν και μέσα του ελπίζει ότι αυτός θα νικήσει. Ο Τηλέμαχος αντίθετα προτρέπει τους μνηστήρες να δοκιμάσουν. Ο ίδιος προσπαθεί πρώτος και παραλίγο να τα κατάφερνε, αν δεν τον σταματούσε με νεύματα ο Οδυσσέας. Έτσι αρχίζουν να δοκιμάζουν οι υπόλοιποι, με πρώτο το Λειώδη, που, αμάθητος καθώς είναι, αποτυγχάνει. Ο Αντίνοος, βλέποντας πόσο δυσκολεύονται όλοι, δίνει εντολή ν’ ανάψουν φωτιά και να μαλακώσουν το τόξο ζεσταίνοντάς το και αλείβοντάς το με λίπος. Κανένας τελικά δεν τα κατάφερε.

Ο Εύμαιος και ο Φιλοίτιος στο μεταξύ βγαίνουν στην αυλή και τους ακολουθεί ο ξένος. Εκεί, σίγουρος για την πίστη τους, ο Οδυσσέας τους αποκαλύπτεται δείχνοντας για απόδειξη την ουλή. Κλαίγοντας οι δύο φιλούν τον κύριό τους που κι αυτός συγκινείται. Αμέσως τους δίνει εντολές πώς να ενεργήσουν: ο Εύμαιος θα φροντίσει να του δώσει το τόξο και θα ειδοποιήσει τις δούλες να μην εμφανιστούν ό,τι κι αν ακούσουν, ενώ ο Φιλοίτιος θα ασφαλίσει τις πόρτες της αυλής, ώστε να μην ξεφύγει κανείς.

Καθώς ο Οδυσσέας επιστρέφει στην αίθουσα, ο Ευρύμαχος εκφράζει την απογοήτευσή του για την αποτυχία του, αλλά ο Αντίνοος προτείνει να αναβάλουν τον αγώνα για την επομένη και να συνεχίσουν τη διασκέδαση. Τότε ο Οδυσσέας ζητάει να δοκιμάσει κι αυτός. Οι μνηστήρες οργίζονται, αλλά και φοβούνται ταυτόχρονα μήπως το τεντώσει. Ο Αντίνοος μάλιστα τον απειλεί με θάνατο, αν τα καταφέρει. Παρεμβαίνει η Πηνελόπη και καθησυχάζει τους μνηστήρες πως δεν πρόκειται να γίνει γυναίκα του ζητιάνου. Ο Ευρύμαχος δικαιολογείται μιλώντας για την ντροπή που τους περιμένει, αν πετύχει ο ξένος. Η Πηνελόπη εύστοχα τον βάζει στη θέση του —κοίτα ποιοι μιλούν για ντροπή!— και προτείνει να δοκιμάσει ο ξένος. Αν πετύχει, η ίδια θα τον αμείψει πλουσιοπάροχα. Τότε παρεμβαίνει ο Τηλέμαχος και υποχρεώνει την Πηνελόπη να γυρίσει στο γυναικωνίτη, όπου η Αθηνά την αποκοιμίζει. Σοφά ο ποιητής απομακρύνει τη βασίλισσα απ’ την αίθουσα. Πώς θα μπορούσε να γίνει μπροστά στα μάτια της μια σφαγή, σαν αυτή που ετοι-

μάζεται;

Ο Εύμαιος βρίσκει ευκαιρία και, παρά τις διαμαρτυρίες των μνηστήρων, προσπαθεί να δώσει το τόξο στον Οδυσσέα. Τελικά, με παρέμβαση του Τηλέμαχου το τόξο φτάνει στα χέρια του. Ο Εύμαιος ταυτόχρονα ειδοποιεί την Ευρύκλεια να απομακρύνει τις δούλες, ενώ ο Φιλοίτιος ασφαλίζει τις πόρτες. Η παγίδα έχει στηθεί για τα καλά. Ανύποπτοι οι μνηστήρες σχολιάζουν με κακία τον Οδυσσέα, καθώς αυτός ελέγχει το τόξο. Με απίστευτη ευκολία ο βασιλιάς τεντώνει το τόξο και τοποθετεί τη χορδή. Την ίδια στιγμή, βροντή του Δία επιβεβαιώνει τη θεϊκή εύνοια. Οι μνηστήρες μένουν άλαλοι, κατατρομαγμένοι, καθώς ο Οδυσσέας διαπερνά με το βέλος τα δώδεκα πελέκια. Κάτι ακόμη αξίζω θα πει ο βασιλιάς στο γιο του· ας ετοιμαστεί το δείπνο που θα χαρούν οι μνηστήρες. Είναι το σύνθημα για την αρχή της μνηστηροφονίας.

Εικ. 132 Μια σκηνή από τη μνηστηροφονία.
Ο νεαρός που αρπάζει έναν γενειοφόρο από τα μαλλιά πρέπει να είναι ο Τηλέμαχος.
[Από θραύσμα απουλικού κρατήρα (τέλος 5ου με αρχές 4ου αι. π.Χ.), Βασιλεία, Μουσείο Αρχαιοτήτων]

Ραψωδία *χ*: *“Μνηστηροφονία”*

Ο Οδυσσέας πετά τα κουρέλια και αρχίζει το μακελειό. Σκοτώνει πρώτο τον Αντίνοο. Οι μνηστήρες τα χάνουν, ψάχνουν μάταια να βρουν όπλα στην αίθουσα και απειλούν το ζητιάνο. Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται και οι μνηστήρες πανικοβάλλονται. Μάταια ο Ευρύμαχος πάει να ρίξει όλες τις ευθύνες στο νεκρό Αντίνοο, ζητάει έλεος και υπόσχεται να αποζημιώσουν πλουσιοπάροχα τον Οδυσσέα· αυτός αρνείται κάθε συμβιβασμό. Τότε ο Ευρύμαχος παρακινεί τους μνηστήρες να επιτεθούν στον Οδυσσέα, αλλά πέφτει νεκρός από βέλος του βασιλιά. Ο Τηλέμαχος σκοτώνει τον Αμφίνομο και σπεύδει στην αποθήκη να φέρει όπλα, για να εξοπλιστούν· ξεχνά όμως την πόρτα ανοιχτή. Το εκμεταλλεύεται ο Μελάνθιος που φέρνει κι αυτός οπλισμό για τους μνηστήρες. Όμως, καθώς ξαναπηγαίνει, ο Εύ-

μαιος και ο Φιλοίτιος με εντολή του Οδυσσέα τον παγιδεύουν και τον δένουν ψηλά στο στύλο της αποθήκης.

Τη στιγμή εκείνη εμφανίζεται η Αθηνά, βοηθός του Οδυσσέα, με τη μορφή του Μέντορα· ο Αγέλαος την απειλεί μην ξέροντας πως είναι η θεά. Η θεά-Μέντορας θυμίζει στον Οδυσσέα την παλιά του ανδρεία και του παραστέκεται. Η μάχη γενικεύεται. Δύο φορές επιτίθενται πετώντας δόρατα οι μνηστήρες, αλλά η Αθηνά δεν αφήνει να ευστοχήσουν. Ο Λειώδης ικετεύει τον Οδυσσέα να τον λυπηθεί, αλλά αυτός τον αποκεφαλίζει. Μόνο ο Φήμιος και ο Μέδοντας σώζονται με παρέμβαση του Τηλέμαχου, γιατί αυτοί υπηρετούσαν από ανάγκη τους μνηστήρες.

Στο παλάτι όλοι οι μνηστήρες κείτονται νεκροί. Ο Οδυσσέας ζητάει να έρθει η Ευρύκλεια. Έξαλλη από χαρά η παραμάνα πάει να βγάλει κραυγή θριάμβου, αλλά τη σταματάει ο Οδυσσέας. Δεν πρέπει να χαιρόμαστε για νεκρούς, της λέει, ακόμη και γι’ αυτούς που πλήρωσαν την ανομία και την υπεροψία τους. Της ζητάει να έρθουν οι δούλες που είχαν σχέσεις με τους μνηστήρες. Αυτές μεταφέρουν τα πτώματα στο κελάρι και καθαρίζουν το παλάτι. Έξω από το κελάρι κρεμάει τελικά ο Τηλέμαχος και τις δούλες. Τελευταίο σκοτώνουν φριχτά το Μελάνθιο. Μετά απ’ αυτά ο Οδυσσέας εξαγνίζει το σπίτι με θειάφι και φωτιά, που διώχνουν το κακό. Τότε έρχονται οι πιστές δούλες κρατώντας δαυλούς και περιτριγυρίζουν τον Οδυσσέα γεμάτες αγάπη, αγάπη που φέρνει δάκρυα στα μάτια του ήρωα.

Μαζί με το γιο του και τους πιστούς δούλους ο Οδυσσέας απέδωσε δικαιοσύνη και αποκατέστησε την τάξη στο σπίτι του. Τώρα πρέπει να ξανακερδίσει τη γυναίκα του.

Εικ. 133 Ν.-Α. Μονσιό «Ο Οδυσσέας διατάζει τις γυναίκες να πάρουν τα κορμιά των μνηστήρων».
[Έργο του 1791 του Γάλλου ζωγράφου Νικολά-Αντρέ Μονσιό (Nikolas-André Monsiau)]

Εικ. 134 Γκ. Κεσσίδη «Πηνελόπη-2»
[Γλυπτό του 1995 (29 x 23 x 9 εκ.) του γλύπτη Γκέλα Κεσσίδη (γενν. 1959)]

Ραψωδία *ψ*: *“᾿Οδυσσέως ὑπὸ Πηνελόπης ἀναγνωρισμός”* *(Η Πηνελόπη αναγνωρίζει τον Οδυσσέα).*

Φτερά έβαλε στα πόδια της η Ευρύκλεια να φέρει το μεγάλο νέο της επιστροφής του Οδυσσέα στην Πηνελόπη που κοιμόταν. Αυτή δεν την πιστεύει. Αν άλλη της έκοβε αυτόν τον γλυκό ύπνο, θα το πλήρωνε ακριβά. Η Ευρύκλεια επιμένει και η βασίλισσα γεμάτη λαχτάρα ζητάει να μάθει το τι και πώς. Η παραμάνα δεν ξέρει πολλά· το μόνο που γνωρίζει είναι ότι οι μνηστήρες είναι νεκροί. Την προτρέπει να τρέξει να βρει τον άντρα της. Η Πηνελόπη είναι επιφυλακτική: μήπως δεν είναι ο Οδυσσέας αλλά κάποιος θεός που θύμωσε με τους μνηστήρες; Η Ευρύκλεια αγανακτεί με τη στάση της Πηνελόπης και, για να την πείσει, αναφέρει την ουλή του Οδυσσέα και ορκίζεται πως λέει αλήθεια.

Η βασίλισσα τελικά κατεβαίνει στην αίθουσα. Αναρωτιέται πώς να φερθεί: να κάτσει μακριά του ή να τον φιλήσει; Προτιμά το πρώτο. Κοντά στο τζάκι αντικριστά οι δυο τους· τα μάτια της Πηνελόπης πάνω στον Οδυσσέα, του Οδυσσέα στο χώμα. Θυμωμένος ο Τηλέμαχος τα βάζει μαζί της. Τόσο σκληρόκαρδη δεν την περίμενε. Η Πηνελόπη αποδίδει τη στάση της στην έκπληξη και τον καθησυχάζει πως, αν αυτός είναι ο Οδυσσέας, οι δυο τους έχουν τον τρόπο να αναγνωριστούν. Ας την να με εξετάσει, παρεμβαίνει ο Οδυσσέας, και θα με γνωρίσει. Αυτό που κυρίως τον απασχολεί είναι να μη μαθευτεί το φονικό. Έτσι δίνει εντολή να στήσουν γαμήλιο γλέντι, ώστε να παραπλανήσουν τους συγγενείς των μνηστήρων. Πράγματι, το τέχνασμα πιάνει και όλοι στην πόλη πιστεύουν ότι η βασίλισσα παντρεύεται.

Οι δούλες λούζουν τον Οδυσσέα κι η Αθηνά τον περιχύνει με χάρη. Πανέμορφος κάθεται απέναντι στην γυναίκα του και της παραπονιέται για τη στάση της.

Τελικά ζητάει να του στρώσουν να κοιμηθεί στο κρεβάτι του. Είναι η ευκαιρία για την Πηνελόπη να τον δοκιμάσει. Ζητάει να μετακινήσουν το κρεβάτι τους έξω, για να κοιμηθεί ο Οδυσσέας. Αυτός, γεμάτος αγανάκτηση, απορεί ποιος το μετακίνησε. Το ένα πόδι του είναι κορμός ελιάς ριζωμένος στη γη. Είναι το μυστικό τους. Μετά από είκοσι χρόνια η Πηνελόπη αγκαλιάζει τον άντρα της. Ο φόβος μην ξεγελαστεί την έκανε τόσο συγκρατημένη, μα τώρα είναι σίγουρη.

Αγκαλιασμένο το ζευγάρι κλαίει από χαρά. Η Αθηνά θα μακρύνει τη νύχτα. Ο Οδυσσέας θα μιλήσει για όσα ακόμη πρέπει να κάνει σύμφωνα με τις οδηγίες του Τειρεσία, για να εξευμενίσει τον Ποσειδώνα, αλλά και για το τέλος της ζωής του, όπως του το προφήτεψε ο μάντης. Καθώς πηγαίνουν στο κρεβάτι τους, το παλάτι θα βυθιστεί στη σιωπή κι αυτοί θα χαρούν την αγάπη τους. Μετά θα διηγηθούν τα όσα τράβηξαν, απ’ τους μνηστήρες η Πηνελόπη, από θεούς κι ανθρώπους ο Οδυσσέας. Ξετύλιξε μπροστά της τις περιπέτειές του ως την επιστροφή στην Ιθάκη, μέχρι που ο ύπνος τον πήρε γλυκά.

Χάρη στην Αθηνά κράτησε πολύ αυτή η νύχτα. Όταν ξυπνούν (41η και τελευταία της *Οδύσσειας*) ο Οδυσσέας δίνει οδηγίες στη γυναίκα του, γιατί οι στιγμές είναι κρίσιμες. Ο ίδιος πρέπει να πάει στο Λαέρτη. Εκείνη να μην έρθει σε επαφή με κανένα, γιατί όπου να ’ναι θα μαθευτεί η σφαγή στην πόλη. Ο Οδυσσέας με τον Τηλέμαχο, τον Εύμαιο και το Φιλοίτιο οπλισμένοι ξεγλιστρούν από την πόλη και τραβούν για το κτήμα του Λαέρτη.

Εικ. 135 Τζον Φλάξμαν «Η Πηνελόπη φέρνει το τόξο στους μνηστήρες».
[Σχέδιο του Άγγλου γλύπτη Τζον Φλάξμαν (John Flaxman, 1755-1826). Χαρακτικό σε χαρτί από την εικονογράφηση της Οδύσσειας του Ομήρου, έργο του 1805, Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate]

ραψωδία φ

Τόξου θέσις

ραψωδία φ 245-444

. . . .

ο αγώνας του τόξου

Στο μεταξύ ο Ευρύμαχος δοκίμαζε στα χέρια του το τόξο,
θερμαίνοντας τους πήχες στη φλόγα της φωτιάς˙ και μολαταύτα
δεν κατάφερε να το τεντώσει. Στενάζοντας βαριά περήφανη η καρδιά του,
βαρυγκομώντας φώναξε τα λόγια του:
«Αλίμονο, με σφάζει ο πόνος, για μένα και για σας, για όλους.
Όχι, δεν κλαίω τον χαμένο γάμο, κι ας νιώθω πληγωμένος˙
υπάρχουν κι άλλες, πολλές γυναίκες της φυλής μας, στη θαλασσοφίλητη
Ιθάκη, και σ’ άλλα, πολιτισμένα μέρη.
Αν όμως δείξουμε πως είμαστε κατώτεροι στη δύναμη
από τον θείο Οδυσσέα˙ αν δεν μπορούμε να τανύσουμε το τόξο του,
τότε η ντροπή μας θα ακουστεί και θα τη μάθουν οι μελλούμενοι».
Αμέσως του αποκρίθηκε του Ευπείθη ο γιος, ο Αντίνοος:
«Ευρύμαχε, αυτό ποτέ δεν πρόκειται να γίνει˙ το ξέρεις κι από μόνος σου.
Σήμερα ωστόσο ο κόσμος ξεφαντώνει με του θεού μας την ιερή γιορτή —
σκασίλα για τα τεντωμένα τόξα. Γι’ αυτό σας λέω
παρατήστε τα˙ όσο για τα πελέκια, ας μείνουνε εδώ, όλα στη θέση τους˙
δεν το φαντάζομαι πως κάποιος θα βρεθεί, μπαίνοντας στο παλάτι
του Λαερτιάδη, να μας τα σηκώσει.
Ελάτε τώρα! ο κεραστής κούπες να πάρει, ας τις γεμίσει με κρασί,
σπονδή να κάνουμε κι εμείς, αφήνοντας στην άκρη τα καμπύλα τόξα.
Και πείτε, πρωί ο Μελάνθιος, ο γιδολάτης, αύριο να φέρει
στο παλάτι γίδες, όσες μες στο κοπάδι ξεχωρίζουν, μεριά να κάψουμε
του Απόλλωνα, ασυναγώνιστου τοξότη. Έπειτα δοκιμάζουμε
κι εμείς το τόξο, οπότε βλέπουμε πώς θα τελειώσει αυτός ο αγώνας».
Έτσι τους μίλησε ο Αντίνοος, κι ο λόγος του καλάρεσε.

στ. 246 **θερμαίνοντας τους πήχες του στη φλόγα της φωτιάς:** το τόξο ήταν φτιαγμένο από κέρατο και ξύλο και γύρω - γύρω είχε καλυφθεί με νεύρα ζώου και φλοιό από δέντρο. Οι μνηστήρες πίστευαν ότι θερμαίνοντας το τόξο αυτό θα μαλάκωνε και θα μπορούσαν να το τεντώσουν για να περάσουν τη χορδή. Για το πώς ήταν φτιαγμένο το τόξο και για το πώς ήταν πιθανόν στημένα τα πελέκια βλ. Παράρτημα σσ. 445-7 (κείμενα 2.2 και 2.3.), εικ. 158 και σ. 485.

στ. 258 **με του θεού μας την ιερή γιορτή:** κάθε πρώτη του μήνα γινόταν ιερές τελετές προς τιμήν του Απόλλωνα. Ο αγώνας του τόξου συνδέεται με το θεό Απόλλωνα, μια που όπλο του ήταν το τόξο.

στ. 265 **ο γιδολάτης:** ο βοσκός των κατσικιών.

Τότε τους έφεραν οι κήρυκες νερό, τα χέρια τους να πλύνουν,
έφηβοι ωραίοι με πιοτό ξεχείλισαν κρατήρες, κι ύστερα
πήραν να μοιράζουν σ’ όλους κούπες με κρασί.
Εκείνοι στάλαξαν σπονδή, ήπιαν μετά όσο τραβούσε η ψυχή τους,
και τότε ο Οδυσσέας, πολύγνωμος και δολοπλόκος,
μπήκε στη μέση λέγοντας:
«Μνηστήρες της περήφανης βασίλισσας, ακούστε με ό,τι θα πω,
όσα η ψυχή στα στήθη μου προστάζει.
Απ’ τον Ευρύμαχο προπάντων και τον θεόμορφο Αντίνοο ζητώ
μια χάρη˙ πολύ σωστός ο λόγος που είπε,
προσώρας το τόξο να το βάλετε στην άκρη και στους αθάνατους ν’ αφήσετε
την τελική απόφαση — αύριο ο θεός θα κρίνει σε ποιον θα δώσει
σίγουρα τη νίκη.
Αλλά παρακαλώ, δώσετε και σ’ εμένα αυτό το τόξο το γυαλιστερό,
να δοκιμάσω ανάμεσά σας τη δική μου δύναμη, όση μου απόμεινε
στα χέρια ακόμη, αυτή που ακέραιη κρατούσαν κάποτε
τα λυγερά μου μέλη — στο μεταξύ τη χάλασε η τόση κακοπέραση
της περιπλάνησής μου».
Αυτά τους είπε, εκείνοι όμως όλοι άναψαν και κόρωσαν˙
φοβήθηκαν μήπως μπορέσει να τεντώσει το γυαλιστερό δοξάρι.
Γι’ αυτό τον αποπήρε ο Αντίνοος, αυτά τα λόγια ξεστομίζοντας:
«Ε, ξένε κακομοίρη, δεν έχεις φαίνεται μυαλό κουκούτσι.
Αλήθεια, δεν σου φτάνει που κάθεσαι μ’ εμάς τους άρχοντες, που με την άνεσή σου
χορταίνεις φαγητό, μερίδα δεν σου λείπει˙ ακόμη ακούς
τι λέμε μεταξύ μας, την κάθε μας κουβέντα, που άλλος κανείς,
ξένος ζητιάνος δεν άκουσε ποτέ και δεν ακούει.
Αλλά σ’ έχει βαρέσει εσένα το γλυκό κρασί, που κι άλλους έβλαψε,
όποιον ξεδιάντροπα σαν καταβόθρα πίνει.
Με το κρασί την έπαθε κι ο Κένταυρος, ο περιβόητος εκείνος
Ευρυτίων, μέσα στο σπίτι του γενναίου Πειρίθου, φτάνοντας τότε
στους Λαπίθες. Με μεθυσμένο το μυαλό, μανιακός
κακούργησε σε βάρος του Πειρίθου, αλλά τα παλικάρια εκείνου
αγρίεψαν κι αυτά, τον έσυραν από την πόρτα έξω στην αυλόθυρα

στ. 297 **σαν καταβόθρα πίνει:** πίνει πάρα πολύ. Καταβόθρα είναι βαθύ χάσμα όπου χύνονται νερά και χάνονται κάτω απ’ τη γη.

στ. 299 **του γενναίου Πειρίθου:** Ο Πειρίθοος, γιος της Δίας και του Ιξίονα, ήταν ήρωας της Θεσσαλίας και βασιλιάς των Λαπιθών. Στο γάμο του με την Ιπποδάμεια, οι προσκεκλημένοι Κένταυροι πρόσβαλαν τις γυναίκες των Λαπιθών και το πλήρωσαν σκληρά με θάνατο.

κι εκεί μ’ άσπλαχνο χάλκινο μαχαίρι τα αφτιά του κόβουν
και τη μύτη, οπότε αυτός τρεκλίζοντας πήρε τον δρόμο του
ο μωρός, στην τύφλα του βαθιά χωμένος.
Έτσι ξεκίνησε ο καυγάς ανάμεσα σ’ ανθρώπους και Κενταύρους,
αλλά ο μέθυσος ξεπλήρωσε πιο πριν το κρίμα του.
Πάθος ανάλογο προβλέπω και για σένα, ανίσως και τανύσεις
το τόξο αυτό. Μην περιμένεις στον δικό μας τόπο λόγο καλό ν’ ακούσεις˙
στον Έχετο, με μελανό καράβι, πιο βάρβαρο απ’ όποιον άλλον βασιλιά
του κόσμου, στο πι και φι εμείς θα σ’ αποστείλουμε, όπου ελπίδα δεν υπάρχει
να γλιτώσεις πια. Γι’ αυτό κάτσε στ’ αβγά σου πίνοντας,
και μην τα βάζεις μ’ άλλους που τα μισά σου χρόνια έχουν».
Πήρε τον λόγο αμέσως, με τη δική της γνώση, η Πηνελόπη:
«Αντίνοε, μήτε σωστό μήτε και δίκιο είναι με τέτοιον τρόπο
να καταφρονείς ξένους του Τηλεμάχου, όποιος κι αν βρέθηκε,
φιλοξενούμενος στο σπίτι του.
Μήπως σου πέρασε η ιδέα πως, αν ο ξένος κατορθώσει
το μέγα τόξο να τεντώσει, γιατί εμπιστεύεται τα χέρια και τη δύναμή του,
πως θα με πάρει και γυναίκα του στο σπίτι, πως θα με ρίξει στο κρεβάτι του;
Μα κάτι τέτοιο σίγουρα, μήτε κι ο ίδιος το φαντάστηκε˙ γι’ αυτό
μη χολοσκάτε, το φαγοπότι μη χαλάσεις —
έτσι κι αλλιώς το πράγμα μοιάζει αταίριαστο».
Στη μέση μπήκε του Πολύβου γιος ο Ευρύμαχος, ανταπαντώντας:

Εικ. 136 Συμπλοκή ενός Κενταύρου κι ενός Λαπίθη.

[Μία από τις 92 μετόπες του Παρθενώνα, έργο του Φειδία (447-438 π.Χ.), ένα από τα γλυπτά που αφαίρεσε ο Έλγιν από την Ακρόπολη και πούλησε στο Βρετανικό Μουσείο. Βρισκόταν στη νότια πλευρά του ναού όπου παριστανόταν Κενταυρομαχία. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.]

«Του Ικαρίου κόρη, φρόνιμη Πηνελόπη, καθόλου δεν το φανταστήκαμε
πως θα σε πάρει αυτός στον τόπο του γυναίκα, πράγμα εντελώς
αταίριαστο. Ντρεπόμαστε όμως την καταλαλιά από γυναίκες κι άντρες,
μήπως και κάποιος ταπεινότερος κουτσομπολέψει λέγοντας˙
"Κοίτα λοιπόν, άντρες κατώτεροι γυρεύουν ταίρι τους γυναίκα
ενός ανώτερου, αλλά δεν έχουν δύναμη το τορνεμένο τούτο τόξο
να τανύσουν˙ κι όμως ένας ζητιάνος, που έφτασε εδώ περιπλανώμενος,
το τάνυσε εύκολα και τη σαΐτα στα πελέκια πέρασε".
Αυτά θα πουν, κι εμείς θα φορτωθούμε την ντροπή».
Πήρε ξανά τον λόγο η Πηνελόπη, με γνώση και με φρόνηση:
«Ευρύμαχε, για τον θεό, δεν τίθεται νομίζω ζήτημα εύφημης μνείας
στον δικό μας κόσμο, όσο ατιμάζουν κάποιοι το σπίτι και το βιος
ενός ενάρετου κι αντρείου. Λοιπόν ποιος λόγος να νιώθετε τώρα ντροπή;
Όσο γι' αυτόν τον ξένο, δείχνει και μεγαλόσωμος και μπρατσωμένος,
καυχιέται εξάλλου και για τη γενιά του, πως είναι γόνος πατέρα ευγενικού.
Λέω λοιπόν να του παραχωρήσετε το τορνεμένο τόξο,
κι ύστερα βλέπουμε. Και κάτι ακόμη έχω να πω, και πείτε το συντελεσμένο˙
ανίσως το τανύσει αυτός, αν ο Απόλλων του χαρίσει νίκη,
υπόσχομαι πως θα τον ντύσω με ρούχα ωραία, χλαίνη
και χιτώνα, πως θα του δώσω μυτερό κοντάρι, να τον φυλάει
από σκυλιά κι ανθρώπους, πως θα του δώσω δίκοπο σπαθί, σαντάλια
για τα πόδια του, κι έτσι θα τον προπέμψω, όπου η ψυχή του
και η καρδιά του επιθυμεί».
Στην ώρα του αντιμίλησε ο Τηλέμαχος, με τη δική του γνώση:
«Μάνα, το τόξο αυτό μου ανήκει, κανείς σ' αυτό δεν είναι ανώτερός μου˙
το δίνω σ' όποιον θέλω εγώ ή και τ' αρνούμαι.
Μήτε όσοι κατοικούν τα βράχια της Ιθάκης ή διαφεντεύουν τα νησιά
που βλέπουν προς την Ήλιδα, για τ' άλογά της φημισμένη,
κανένας δεν μπορεί, παρά τη θέλησή μου, να βγάλει δική του απαγόρευση,
αν ήθελα εγώ το τόξο στον ξένο να το δώσω,
και μάλιστα για πάντα, να καμαρώνει με το δώρο μου.
Αλλά του λόγου σου τράβα στην κάμαρή σου και κοίτα τις δουλειές σου,
τον αργαλειό, τη ρόκα˙ πρόσταζε και τις δούλες τα έργα τους να εκτελούν —

στ. 327 **την καταλαλιά από γυναίκες και άντρες:** την αποδοκιμασία και τα αρνητικά σχόλια γυναικών και αντρών.

στ. 335 **δεν τίθεται νομίζω θέμα εύφημης μνείας:** δεν μπορούμε, νομίζω, να μιλάμε για καλή φήμη. Η Πηνελόπη επικρίνει τον Ευρύμαχο ότι νοιάζεται για το καλό τους όνομα, τη στιγμή που διαπράττουν τόσες ατιμίες σε βάρος του σπιτιού του Οδυσσέα.

το τόξο όμως είναι των ανδρών υπόθεση, όλων
και προπαντός δική μου, αφού σ’ εμένα ανήκει το κουμάντο του σπιτιού».
Τα ’χασε εκείνη και πήρε ν’ ανεβαίνει στην κάμαρή της, αναθιβάνοντας
στον νου της τα λόγια του παιδιού της. Κι όταν ανέβηκε στο ανώγι
με τις δυο της βάγιες, έστησε για τον Οδυσσέα θρήνο, το ακριβό της ταίρι,
ωσότου η Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, μ’ ύπνο γλυκό
τής σφάλισε τα βλέφαρα.
Κι ενώ ο χοιροβοσκός το γυαλισμένο τόξο κουβαλούσε, έβαλαν οι μνηστήρες
όλοι τις φωνές μες στο παλάτι, και κάποιος ξιπασμένος νιος ανάμεσά
τους έλεγε:
«Για πού το πας, χοιροβοσκέ ρεμάλι, που εδώ συνέχεια τριγυρνάς,
αυτό το κυρτωμένο τόξο; Αύριο κιόλας τα σκυλιά στην ερημιά
θα σε ξεσχίσουν,
μπρος στα γουρούνια σου που τρέφεις, αν ο Απόλλωνας μας ευνοήσει
κι οι άλλοι αθάνατοι θεοί».
Έτσι του φώναξαν κι αυτός παράτησε στη μέση εκεί της αίθουσας
το τόξο που κρατούσε, απ’ τις φωνές τους φοβισμένος.
Απ’ τη δική του όμως μεριά ο Τηλέμαχος, φωνάζοντας κι αυτός,
τον απειλούσε:
«Γέρο, για φέρε καταδώ το τόξο˙ αν στον καθένα πείθεσαι,
κακό του κεφαλιού σου. Κι ας είμαι εγώ μικρότερος,
με πέτρες θα σε κυνηγήσω, ώσπου να φτάσεις στα χωράφια —
υπερτερώ σε δύναμη από σένα.
Μακάρι να ’μουνα πιο δυνατός, πιο χεροδύναμος κι απ’ τους μνηστήρες,
όσοι κυκλοφορούν εδώ˙ γρήγορα τότε, και με μίσος, κάποιον απ’ όλους,
έξω απ’ το σπίτι θα τον έδιωχνα, να πάει στα κομμάτια —
οι πάντες μηχανεύονται μονάχα το κακό».
Αυτά τους είπε, κι όλοι οι μνηστήρες γλυκοχαμογέλασαν,
σαν να τους έπεσε ο βαρύς θυμός για τον Τηλέμαχο.
Επάνω εκεί ο χοιροβοσκός σήκωσε πάλι το δοξάρι, προχώρησε
στην αίθουσα και φτάνοντας στο πλάι του έμπειρου Οδυσσέα
το τόξο έβαλε στα χέρια του.
Κι αμέσως νόημα κάνει στην παραμάνα Ευρύκλεια, για να της πει:
«Φρόνιμη Ευρύκλεια, είναι αυτή του Τηλεμάχου εντολή για σένα˙
κλείσε καλά τα δυο θυρόφυλλα της αίθουσας, κι αν κάποια σας
ακούσει βογκητό αντρικό και βρόντο, όσο θα είμαστε
εμείς μέσα κλεισμένοι, κεφάλι στην πόρτα καμιά σας να μη βγάλει,

στ. 360-1 **αναθιβάνοντας / στο νου της τα λόγια του παιδιού της:** καθώς κλωθογύριζε στο νου της τα λόγια του παιδιού της.

αλλά να μείνει ακίνητη, κάνοντας τη δουλειά της».
Προτού τελειώσει ο λόγος του έφτασε στον σκοπό του:
κλείνει η Ευρύκλεια τα δυο θυρόφυλλα της όμορφης μεγάλης
αίθουσας, ενώ ο Φιλοίτιος, χωρίς κανένας να τον πάρει είδηση,
γλίστρησε έξω και σφραγίζει τα φύλλα της περίφρακτης αυλόθυρας
μ’ ένα κανάβινο σκοινί — το βρήκε στο χαγιάτι, σύνεργο
καραβιού κυρτού στις άκρες του˙ μ’ αυτό ο Φιλοίτιος ασφάλισε
την έξω πόρτα, ύστερα μπήκε πάλι μέσα, πιάνοντας το σκαμνί
απ’ όπου ανασηκώθηκε, και κάρφωσε στον Οδυσσέα το μάτι του.
Αυτός εξέταζε κιόλας το τόξο σ’ όλες τις μεριές του, το στριφογύρισε,
το ’φερε πάνω κάτω, προσέχοντας μήπως ο σκόρος έφαγε
τα δυο του κέρατα, όσο το αφεντικό του τόξου έλειπε στα ξένα.
Οπότε κάποιος, κόβοντας την κίνηση, γύρισε κι έλεγε στον διπλανό του:
«Κοίτα πώς ψάχνει ο παμπόνηρος το τόξο, ίσως και να ’χει ο ίδιος
τέτοιο πράγμα στο δικό του σπίτι, εκτός κι αν σκέφτεται
να φτιάξει ένα παρόμοιο — γι’ αυτό το πασπατεύει εδώ κι εκεί αυτός,
ένας κακόζηλος αλήτης».
Αλλά και κάποιος άλλος, ξιπασμένος νεαρός, πρόσθεσε λέγοντας:
«Μακάρι τόσο το όφελος να μείνει και μετά, αν βρει ποτέ
τη δύναμη το τόξο να τανύσει».
Κι ενώ οι μνηστήρες τον γλωσσότρωγαν, ο Οδυσσέας πολύβουλος,

στ. 397 **το βρήκε στο χαγιάτι:** το βρήκε στο υπόστεγο της αυλής.

στ. 408 **κακόζηλος αλήτης:** κακόζηλος είναι αυτός που μιμείται κάτι άτεχνα και ακαλαίσθητα ή χωρίς επιτυχία.

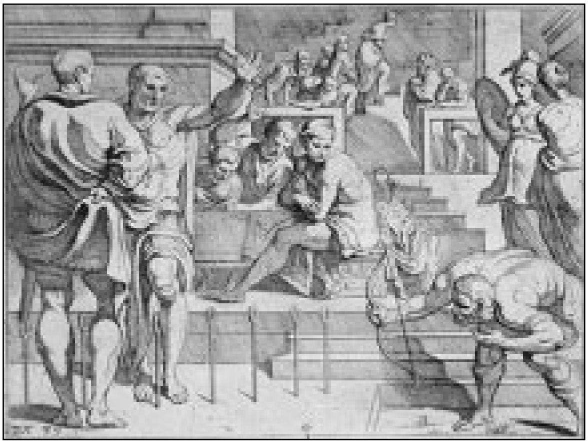

Εικ. 137 Θ. βαν Θούλντεν «Ο Οδυσσέας χτυπά το στόχο».

[Χαρακτικό από τη σειρά «Οι άθλοι του Οδυσσέα» με 58 χαρακτικά, έργο του 1640 του Φλαμανδού ζωγράφου και χαράκτη Θ. βαν Θούλντεν (Theodoor van Thulden, 1606-1669), Σαν Φραντζίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

; Είναι ένα μεγάλο πρόβλημα για τους μελετητές της *Οδύσσειας* πώς ακριβώς έγινε αυτό το αγώνισμα με το τόξο.
Να ζωγραφίσετε τον Οδυσσέα να τοξεύει μέσα από τα πελέκια δίνοντας τη δική σας εκδοχή για το πώς ήταν στημένα αυτά. Να λάβετε υπόψη και τα κείμενα 2.2 και 2.3 (σσ. 445-7), καθώς και το σχετικό εικονογραφικό υλικό (βλ. σσ. 446 και 485).

αφού είχε ψάξει από παντού το τόξο, τώρα το κράτησε
γερά μέσα στα χέρια του.
Πώς ένας αοιδός, που ξέρει από κιθάρα και τραγούδι,
εύκολα τη χορδή τεντώνει στο καινούριο της στριφτάρι, δένοντας
πάνω κάτω καλοστριμμένη την αρνίσια κόρδα˙
έτσι κι ο Οδυσσέας εύκολα τάνυσε το μέγα τόξο, μετά με το δεξί του χέρι
τη χορδή δοκίμασε, κι αυτή κελάηδησε καλά σαν χελιδόνα.
Τότε οι μνηστήρες ένιωσαν πανικό, πρασίνισε το μούτρο τους˙
και πάνω εκεί ο Δίας βρόντηξε βροντή μεγάλη και σημαδιακή.
Ένιωσε μέσα του χαρά βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
που ο γιος του δολοπλόκου Κρόνου έστειλε το σημάδι του.
Άρπαξε ευθύς μια γρήγορη σαΐτα — ήταν εκεί γυμνή
στο πλαϊνό τραπέζι˙ περίμεναν οι άλλες στη βαθιά φαρέτρα,
που θα τις ένιωθαν σε λίγο οι μνηστήρες στο κορμί τους.
Το τόξο μεσοπιάνοντας στον πήχη, τέντωσε τη χορδή
με τη διχαλωτή σαΐτα, και καθισμένος στο σκαμνί ρίχνει
το βέλος σημαδεύοντας˙ πελέκι δεν απόμεινε ασημάδευτο˙
η χάλκινη σαΐτα βρίσκοντας την πρώτη τρύπα, τις πέρασε όλες
φτάνοντας στην άκρη.
Τότε ο Οδυσσέας γύρισε κι έλεγε στον Τηλέμαχο:
«Τηλέμαχε, δεν σε ντροπιάζει ο ξένος που φιλοξένησες εσύ
στο σπίτι σου. Άστοχος στον στόχο μου δεν φάνηκα μήτε και κόπιασα
το τόξο να τανύσω. Μου μένει ακόμη ακλόνητο
το μένος της ψυχής˙ να μη νομίσουν οι μνηστήρες πως αξίζω
την άτιμή τους καταφρόνεση.
Μα τώρα είναι η ώρα να ετοιμαστεί το δείπνο,
όσο ακόμη φέγγει˙ μετά θ’ αρχίσει το ξεφάντωμα με μουσική
και με τραγούδι — συμπλήρωμα απαραίτητο σ’ ένα καλό τραπέζι».
Είπε κι έκανε με το φρύδι νεύμα στον Τηλέμαχο˙ κι αυτός
ζώστηκε αμέσως κοφτερό σπαθί, ο γιος του θεϊκού Οδυσσέα,
πιάνει στο χέρι του το δόρυ, κι έτσι λαμπρά οπλισμένος με χαλκό,
στήθηκε πλάι στο σκαμνί, έτοιμος παραστάτης.

στ. 416-7 **στο καινούριο της στριφτάρι ... κόρδα:** Στριφτάρι είναι το σημείο στην κιθάρα όπου στερεώνεται η κόρδα, δηλ. η χορδή. Βλ. Παράρτημα σ. 474, εικ. 5.2.

στ. 423 **του δολοπλόκου Κρόνου:** Ο Κρόνος, πατέρας του Δία, χαρακτηρίζεται δολοπλόκος, γιατί ανέτρεψε το δικό του πατέρα, τον Ουρανό, με δόλο και έγινε βασιλιάς των θεών.

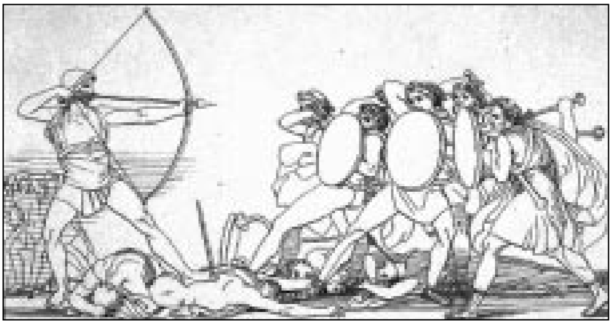

Εικ. 138 Τζον Φλάξμαν «Ο Οδυσσέας φονεύει τους μνηστήρες».
[Σχέδιο του Άγγλου γλύπτη Τζον Φλάξμαν (John Flaxman, 1755-1826). Χαρακτικό σε χαρτί από την εικονογράφηση της Οδύσσειας του Ομήρου, έργο του 1805, Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate]

ραψωδία χ

Μνηστηροφονία

ραψωδία χ 1-132 και 310-397

Η μνηστηροφονία

Οπότε ο Οδυσσέας γυμνώθηκε, τα ράκη πέταξε,
πήδηξε πάνω στο πλατύ κατώφλι πολυμήχανος, στα χέρια του
κρατώντας δοξάρι και φαρέτρα, γεμάτη βέλη· μπροστά
στα πόδια του αδειάζει τις γοργές σαΐτες, ύστερα γύρισε και λέει στους μνηστήρες:
«Τέλος, μ’ αυτό το ατέλεστο για σας αγώνισμα·
τώρα θα βάλω στόχο δεύτερο, που άλλος άνθρωπος ποτέ του δεν τον έφτασε,
αν έχω τύχη και πετύχω, αν ο Απόλλωνας μου δώσει
τέτοια δόξα».
Είπε και την πικρή σαΐτα σημαδεύοντας τη ρίχνει πάνω στον Αντίνοο,
την ώρα που άπλωνε το χέρι του να πιάσει την ωραία κούπα,
μαλαματένια, λαμπερή· μέσα στα χέρια του την έπαιζε,
έτοιμος πια να πιει κρασί, δεν πήγε ο νους του ούτε στιγμή
στον φονικό του θάνατο. Αλλά και ποιος να φανταστεί, ανάμεσα
σε τόσους ομοτράπεζους, πώς ένας με πολλούς, ας είχε όση θέλεις δύναμη,
θα συντελούσε το κακό τους τέλος, τη μαύρη μοίρα τους.
Κι όμως ο Οδυσσέας σημαδεύοντας τον βρήκε με το βέλος
στον λαιμό, πέρασε αντίκρυ ο χαλός στον μαλακό του σβέρκο,
κι εκείνος χτυπημένος έγειρε, του ξέφυγε η κούπα από το χέρι
κι ευθύς απ’ τα ρουθούνια ανάβλυσε παχύ ρυάκι αίμα ανθρώπινο·
κλώτσησε αυτόματα μακριά του το τραπέζι και χύθηκαν
στο πάτωμα όλα τα φαγητά, ψωμιά ανάκατα με κρέατα ψημένα.
Τότε στην αίθουσα οι μνηστήρες μεγάλη σήκωσαν βοή, βλέποντας τον Αντίνοο
να πέφτει σκοτωμένος· απ’ τα καθίσματα πετάχτηκαν αλλοπαρμένοι
στριφογυρίζοντας στην κάμαρη, κοιτάζοντας με μάτια ορθάνοιχτα
τριγύρω τους καλοχτισμένους τοίχους.
Αλλά δεν είδαν κάπου ένα σκουτάρι ή κάποιο δόρυ άλκιμο·
έτσι με λόγια χολωμένα πήραν τον Οδυσσέα να βρίζουν:
«Ξένε, σφάλμα βαρύ που διάλεξες ανθρώπους να τοξεύσεις, αλλά
το κόλπο σου δεν θα πετύχει δεύτερη φορά·

στ. 17 **πέρασε αντίκρυ ο χαλός στον μαλακό του σβέρκο:** η αιχμή του βέλους βγήκε πίσω στο μαλακό του σβέρκο.

τώρα σου μέλλεται ο δικός σου άφευκτος χαμός,
γιατί θανάτωσες τον πρώτο και καλύτερο από τα παλικάρια
της Ιθάκης — σίγουρα θα σε φαν κι εσένα εδώ οι γύπες».
Έτσι παράλογα μιλούσαν, γιατί φαντάστηκαν πως άθελά του
ο Οδυσσέας τον σκότωσε — μωροί, που δεν κατάλαβαν πως πάνω
στο κεφάλι τους κρεμόταν κιόλας σ' όλους η θηλιά του ολέθρου.
Ο Οδυσσέας όμως πολυμήχανος τους κοίταξε λοξά κι άγρια αντιμίλησε:
«Σκυλιά, που λέγατε δεν θα γυρίσω πια στον τόπο μου, μετά
της Τροίας τον πόλεμο˙ γι' αυτό ρημάζετε στο μεταξύ το βιος μου,
βάναυσα σέρνετε γυναίκες δούλες στο κρεβάτι σας, παντρολογήματα
γυρεύετε, ενόσω ακόμη ζω, με τη δική μου τη γυναίκα.
Δεν φοβηθήκατε καν τους θεούς, που τον πλατύ ουρανό κατέχουν,
μήτε και των ανθρώπων τη μελλοντική δίκαιη εκδίκηση.
Μα τώρα κρέμεται η θηλιά του ολέθρου πάνω στο κεφάλι σας».
Ακούγοντας τα λόγια του εκείνοι χλόμιασαν, τους έπιασε φόβος και τρόμος,
κοίταζε ο καθένας από πού να φύγει, πώς θα μπορούσε να γλιτώσει
το κεφάλι του απ' τον χαμό.
Μόνο ο Ευρύμαχος τόλμησε να μιλήσει λέγοντας:
«Αν είσαι ο Ιθακήσιος που γύρισε στον τόπο του, αν είσαι ο Οδυσσέας,
ό,τι μας έσυρες και δίκιο είναι και σωστό, για τα πολλά κι ατάσθαλα
που έπραξαν οι Αχαιοί, και μέσα στο παλάτι κι απέξω στα χωράφια.
Μα νά που αυτός κείτεται πια νεκρός, ο Αντίνοος,
πρωταίτιος των πάντων˙ αυτός ευθύνεται για τα ανόσια έργα.
Όχι από πόθο βέβαια να παντρευτεί ή κι άλλη ανάγκη,
αλλά επειδή άλλα φρονούσε το μυαλό του, που ο γιος του Κρόνου όμως
δεν έστερξε να γίνουν˙ ήθελε ο ίδιος να 'ναι βασιλιάς στον τόπο
της καλόχτιστης Ιθάκης, ήθελε με καρτέρι να σκοτώσει και τον γιο σου.
Μα τώρα, όπως του ταίριαζε, εξοντώθηκε˙ αλλά κι εσύ
λυπήσου τον λαό σου. Όσο για μας, αυτά που μέσα στο παλάτι
φάγαμε κι ήπιαμε, θα τα ξοφλήσουμε, και με το παραπάνω˙
καθένας από μας, μαζεύοντας κι απ' τον λαό, θα φέρει ανταμοιβή
είκοσι βόδια, θ' ανταποδώσει χρυσάφι και χαλκό, ώσπου να μαλακώσει
η πέτρινη καρδιά σου — ως τότε δικαιούσαι να 'σαι χολωμένος».
Τον κοίταξε ο Οδυσσέας λοξά και πολυμήχανος του μίλησε άγρια:
«Ευρύμαχε, κι αν όλα τα αποδώσετε τα πατρικά αγαθά μου,
όσα στο μεταξύ σφετεριστήκατε, κι άλλα αν βρείτε απ' αλλού,
και πάλι αυτά τα χέρια δεν σταματούν μπροστά στο φονικό,
προτού πληρώσουν οι μνηστήρες όλοι την ξέφρενη ανομία τους.

Και νά λοιπόν το δίλημμά σας: αντισταθείτε πολεμώντας ή
και το βάζετε στα πόδια, αν κάποιος κατορθώσει
τον θάνατό του ν’ αποφύγει, την κακή του μοίρα — δεν το νομίζω ωστόσο
πως έστω κι ένας θα γλιτώσει τον μαύρο του όλεθρο».
Έτσι τους μίλησε, κι αυτών τους κόπηκαν τα γόνατα, τρεμούλιαξε η καρδιά τους,
οπότε δεύτερη φορά ο Ευρύμαχος πήρε τον λόγο και μιλώντας
είπε στους μνηστήρες:
«Φίλοι, δεν πρόκειται αυτός τ’ άπιαστα χέρια του να συγκρατήσει,
τώρα που κράτησε γερά το δουλεμένο τόξο και τη φαρέτρα με τα βέλη˙
στημένος κιόλας στ’ όμορφο κατώφλι, απανωτές θα ρίχνει
τις σαΐτες, ώσπου να μας ξεκάνει όλους.
Αλλά κι εμείς το θάρρος μας ας θυμηθούμε για τη μάχη˙ τραβήξτε όλοι τα σπαθιά,
ορθώστε τα τραπέζια, ν’ αποκρούσουμε βέλη θανατηφόρα˙
μετά όλοι μαζί απάνω του, απ’ το κατώφλι και την πόρτα
να τον σπρώξουμε˙ τότε θα βγούμε τρέχοντας στην πόλη,
κι ο κόσμος θα βουίξει. Έτσι μπορεί να μείνει αυτή
πρώτη βολή και τελευταία».
Είπε κι ευθύς το κοφτερό σπαθί του τράβηξε —χάλκινο,
αμφίστομο— κι όρμησε πάνω του άγρια κραυγάζοντας. Πρόλαβε όμως
ο Οδυσσέας θείος, έριξε και τον βρήκε η σαΐτα
στο βυζί, κατάστηθα, σφυρίζοντας το βέλος χώθηκε στο σκώτι.
Του φεύγει από το χέρι τότε το σπαθί, τρεκλίζοντας διπλώθηκε

Εικ. 139 Θ. βαν Θούλντεν «Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται στους μνηστήρες».

[Χαρακτικό από τη σειρά «Οι άθλοι του Οδυσσέα» με 58 χαρακτικά, έργο του 1640 του Φλαμανδού ζωγράφου και χαράκτη Θ. βαν Θούλντεν (Theodoor van Thulden, 1606-1669), Σαν Φραντζίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

στην τάβλα, σκορπίζοντας δίδυμη κούπα και φαγιά στο πάτωμα˙
μετά ψυχομαχώντας χτύπησε με το κούτελο το χώμα,
κλότσησε πέρα με τα δυο του πόδια το σκαμνί, και πάνω εκεί
στα μάτια του έπεσε το σκοτάδι.
Τώρα αντιμέτωπος στον ένδοξο Οδυσσέα βγήκε μπροστά ο Αμφίνομος,
τραβώντας ξίφος κοφτερό, μήπως και κάνει πίσω εκείνος,
αφήνοντας την πόρτα ελεύθερη.
Πρόλαβε όμως ο Τηλέμαχος, έτρεξε πίσω του και με το χάλκινό του δόρυ
τον χτυπά μεσοπλατίς˙ το δόρυ πέρασε στο στήθος και ξεμύτισε,
οπότε αυτός κάτω σωριάστηκε με βρόντο, έφαγαν χώμα
μέτωπο και στόμα.
Γύρισε πίσω απότομα ο Τηλέμαχος αφήνοντας εκεί, στο σώμα του Αμφινόμου,
το μακρόσκιο δόρυ˙ φοβήθηκε μήπως και κάποιος Αχαιός
την ώρα που σκυφτός αυτός το δόρυ θα τραβούσε, πισώπλατα εκείνος
τον βρει με το σπαθί και στο κορμί το μπήξει.
Γι’ αυτό και πίσω γύρισε, σίμωσε τον πατέρα του, στάθηκε πλάι του,
κι όπως του μίλησε, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
«Πατέρα θα σου φέρω ασπίδα και δυο δόρατα, χάλκινη
περικεφαλαία, καλά να δένει στους κροτάφους. Αλλά κι εγώ
πάω ν’ αρματωθώ, όπλα θα δώσω στον χοιροβοσκό και στον βουκόλο —
είναι πιο φρόνιμο όλοι ν’ αρματωθούμε».
Ανταποκρίθηκε στον λόγο του ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Τρέξε, όσο πιο γρήγορα μπορείς, προτού μου λείψουν οι σαΐτες,
και τότε αυτοί με ξεκουνήσουν απ’ την πόρτα, όταν θα μείνω μόνος».
Υπάκουσε στα λόγια του πατέρα του ο Τηλέμαχος, κι έτρεξε
γρήγορα στον θάλαμο, όπου ήσαν φυλαγμένα τα τίμια όπλα,
σήκωσε τέσσερις ασπίδες, διπλάσια δόρατα, τέσσερις
περικεφαλαίες μ’ αλογίσια φούντα.
Κι έτσι όπως ήταν φορτωμένος, έφτασε πάλι πλάι
στον πατέρα του. Πρώτος ο γιος τη χάλκινη αρματωσιά φορεί,
συνάμα έβαλαν κι οι δυο πιστοί του δούλοι τα δικά τους
όπλα, καλά κι ωραία — ένοπλοι πια οι τρεις στον Οδυσσέα
παραστάθηκαν, πανούργο και πολεμιστή γενναίο.
Εκείνος, όσο του περίσσευαν τα βέλη στον αγώνα του,
σημάδευε και σκότωνε έναν προς έναν τους μνηστήρες
στο παλάτι˙ κι αυτοί να πέφτουν σκοτωμένοι σωρηδόν.
Όταν όμως τοξεύοντας του τέλειωσαν τα βέλη, ακούμπησε

το τόξο του στον παραστάτη — έγειρε αυτό στον τοίχο αντίκρυ,
λάμποντας στο φως μέσα στο ακλόνητο παλάτι.
Μετά στους ώμους πέρασε σάκος τετράδιπλο, φόρεσε
στο περήφανο κεφάλι την περικεφαλαία με την αλογίσια ουρά,
που η φούντα της στην κορυφή ανεμίζοντας φοβέριζε.
Τέλος, στα δυο του χέρια πιάνει δόρατα άλκιμα, με μύτη από χαλκό.

. . . .

στ. 129 **πέρασε σάκος τετράδιπλο:** πέρασε ασπίδα που ήταν φτιαγμένη από τέσσερα κομμάτια δέρματος βοδιού, τοποθετημένα το ένα πάνω στ' άλλο.

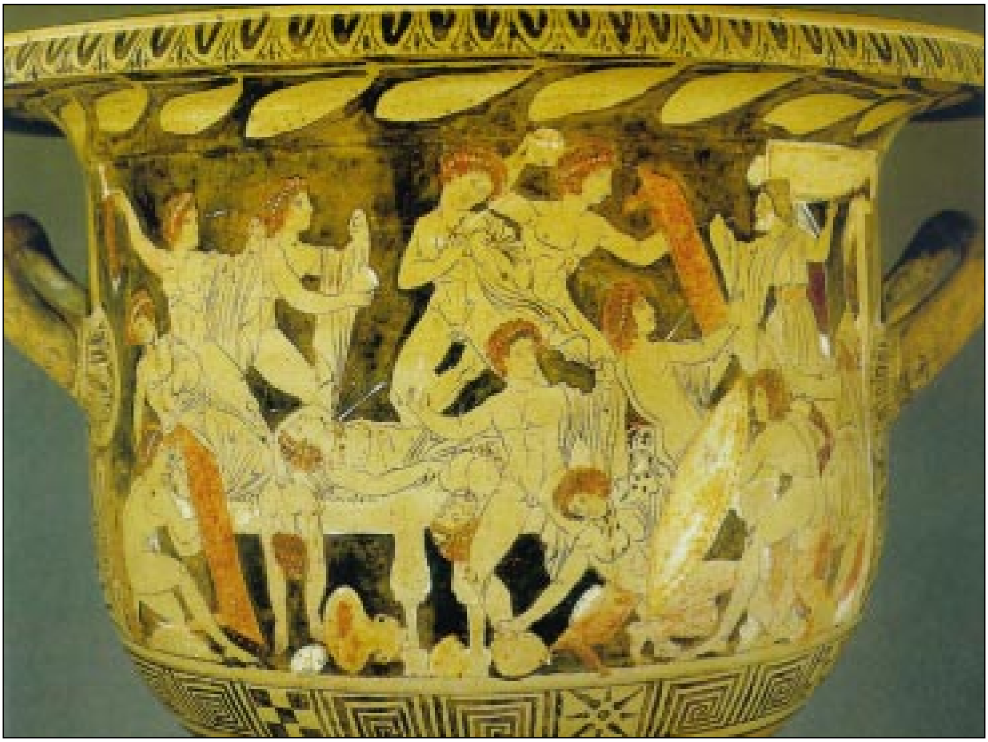

Εικ. 140 Ο φόνος των μνηστήρων.
[Από κωδωνόσχημο κρατήρα της Κάτω Ιταλίας, αποδίδεται στο Ζωγράφο του Ιξίονα (330 π.Χ. περίπου), (ύψος 45 εκ., διάμετρος 46,5 εκ.). Παρίσι, Μουσείο Λούβρου]

; Να συγκρίνετε την περιγραφή της μνηστηροφονίας, όπως δίνεται στη ραψωδία *χ* από τον ποιητή, με την απόδοσή της από τους αρχαίους αγγειογράφους στις αγγειογραφίες των εικόνων 140 και 141 και να διαπιστώσετε σε ποια σημεία η απόδοση αυτή συμφωνεί με το κείμενο. Να λάβετε υπόψη σας και την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *χ*.

Τότε ο Λειώδης τρέχοντας προσπέφτει στου Οδυσσέα τα γόνατα
και τον ικέτευε με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Πέφτω στα γόνατά σου˙ έλεος, Οδυσσέα, σπλαχνίσου με.
Εγώ ποτέ δεν πείραξα σε τούτο το παλάτι καμιά γυναίκα,
ποτέ υβριστικά δεν φέρθηκα με λόγια κι έργα˙ αντίθετα
πολλές φορές δοκίμασα φρένο να βάλω στους μνηστήρες,
όποιος ανόσια έπραττε. Εκείνοι όμως, στο κακό ασυγκράτητοι,
δεν ήθελαν ν’ ακούσουν τίποτε. Τώρα το πλήρωσαν και χάθηκαν
φριχτά για τις ανόσιες πράξεις τους.
Εγώ ωστόσο, που μάντης ήμουν μόνον στις θυσίες, αθώος
κινδυνεύω να θανατωθώ, αφού δεν έχουν πια τα ευεργετήματα καμιάν ανταμοιβή».
Άγρια και λοξά τον κοίταξε ο Οδυσσέας πανούργος:
«Αν λες πως μόνο μάντευες για τις θυσίες των μνηστήρων,
τότε γιατί τόσες φορές ευχήθηκες να μη χαρώ κι εγώ
μέρα γλυκιά του γυρισμού˙ γιατί μαζί τους γύρευες
γυναίκα σου να κάνεις τη γυναίκα μου, να της γεννήσεις και παιδιά.
Λοιπόν, δεν θ’ αποφύγεις τώρα τον φονικό σου θάνατο».
Αυτά φωνάζοντας, σηκώνει με το στιβαρό του χέρι το σπαθί
του Αγελάου — καθώς εκείνος έπεφτε νεκρός, του ξέφυγε το ξίφος
απ’ το χέρι. Μ’ αυτό τον χτύπησε καταμεσής στον σβέρκο,
όσο ακόμη εκείνος μίλαγε, κι αμέσως το κεφάλι του κυλίστηκε στη σκόνη.
Και πάνω εκεί ο Φήμιος, του Τέρπιου γιος, ο αοιδός, πέτυχε

Εικ. 141 Ο Οδυσσέας τοξεύει εναντίον των μνηστήρων.
Ο ζωγράφος εκφράζει την αγωνία που νιώθουν οι δύο δούλες που στέκονται πίσω του με τις χειρονομίες τους. Στην άλλη όψη του αγγείου οι μνηστήρες: ο ένας μόλις χτυπήθηκε από βέλος του Οδυσσέα, ένας άλλος εκλιπαρεί τον Οδυσσέα, ο τρίτος χρησιμοποιεί ένα τραπέζι σαν ασπίδα.
[Από ερυθρόμορφο σκύφο (450 π.Χ. περίπου), Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο]

να ξεφύγει από τον μαύρο χάρο — αυτός που άθελά του
τραγουδούσε στους μνηστήρες.
Τώρα στα χέρια του κρατώντας τη γλυκόφθογγη κιθάρα,
όρθιος στήθηκε στο μεσοπόρτι, ενώ ο νους του μοιρασμένος
γύρευε τη λύση: έξω να βγει από το μέγαρο και να προσφύγει ικέτης
στον βωμό του Δία, χτισμένο στον αυλόγυρο για τον μεγαλοδύναμο θεό,
όπου συχνά στο παρελθόν ο Οδυσσέας κι ο πατέρας του
έκαιγαν προς τιμήν του μεριά βοδίσια; ή να προσπέσει στου Οδυσσέα τα γόνατα,
να τον παρακαλέσει; Κι όπως το σκέφτηκε καλύτερα, αυτό του φάνηκε
ωφελιμότερο, του Οδυσσέα τα γόνατα ν’ αγγίξει που τον εγέννησε ο Λαέρτης.
Οπότε αφήνει κάτω τη βαθουλή κιθάρα, ανάμεσα
σε κάποιο κάθισμα, δεμένο με καρφιά ασημένια,
και στον κρατήρα για κρασί˙ ύστερα τρέχει και προσπέφτει
στου Οδυσσέα τα γόνατα, θερμά παρακαλώντας
με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Πέφτω, Οδυσσέα, στα γόνατα˙ έλεος και σπλαχνίσου με.
Βάρος θα το ’χεις στην καρδιά σου, αν θανατώσεις αοιδό —
εμένα που θεούς κι ανθρώπους τραγουδώ κι ευφραίνω.
Κι αν είμαι αυτοδίδακτος, κάποιος θεός εμπνέει μέσα μου
όσα τραγούδια τραγουδώ. Αν θες, κι εδώ μπροστά σου
μπορώ να τραγουδήσω, σε βλέπω σαν θεό.
Γι’ αυτό κρατήσου, μη με σφάξεις με χαλκό˙ μπορεί κι ο ακριβός σου γιος
να μαρτυρήσει, να σου το πει ο Τηλέμαχος πως με το ζόρι κι άθελά μου
στα γλέντια των μνηστήρων τραγουδούσα˙ μ’ έσερναν με τη βία μέσα,
αυτοί που ήταν περισσότεροι κι είχαν μεγάλη δύναμη».
Τα λόγια του άκουσε ο γενναίος Τηλέμαχος, γύρισε
στον πατέρα του κι από κοντά του μίλησε:
«Παρακαλώ κρατήσου, και μην χτυπάς έναν αθώο με το χάλκινο σπαθί σου.
Λέω να σώσουμε ακόμη και τον Μέδοντα, τον κήρυκα, που όσο ήμουνα παιδί
πάντα με φρόντιζε στο σπίτι. Εκτός κι αν πρόλαβε ο Φιλοίτιος,
ή ο χοιροβοσκός, και τον θανάτωσαν˙ μπορεί κι εσυ
κάποια στιγμή που βρέθηκε μπροστά σου, όταν ορμούσες κι έσφαζες
μέσα σ’ αυτό το σπίτι».
Τον λόγο του άκουσε ο Μέδων, στη σκέψη πάντα φρόνιμος.
Είχε στο μεταξύ κουρνιάσει κάτω από κάποιο κάθισμα,

κουκουλωμένος με βοδίσιο φρέσκο δέρμα, μήπως γλιτώσει
τον μαύρο χαλασμό του.
Εκείνην όμως τη στιγμή ξεμύτισε, πέταξε από πάνω του
το δέρμα του βοδιού, έτρεξε στον Τηλέμαχο,
γονατιστός πιάνει τα γόνατά του και τον ικέτευε με λόγια
που πετούσαν σαν πουλιά:
«Τηλέμαχε, νά 'μαι μπροστά σου ζωντανός. Κρατήσου εσύ και πες
και στον πατέρα σου το σώμα μου να μην χαλάσει με το χάλκινο σπαθί
στην ακατάσχετη ορμή του, με τους μνηστήρες
χολωμένος, που ρήμαξαν το σπιτικό του κι εσένα οι μωροί
τόσο σ' αψήφησαν».
Του χαμογέλασε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Θάρρος, σ' έσωσε αυτός και σε γλιτώνει.
Όμως να μάθεις μέσα σου κι εσύ και να το πεις στους άλλους˙
έργα καλά βγαίνουν ανώτερα από την έμπρακτη κακία.
Μα τώρα βγείτε οι δυο σας έξω, μείνετε καθισμένοι στην αυλή,
μακριά απ' αυτό το φονικό, εσύ κι ο φημισμένος αοιδός˙
εμένα αφήστε με το χρέος μου να κάνω μέσα στο σπίτι μου».
Τον άκουσαν κι υπάκουσαν, αμέσως βγήκαν έξω από την αίθουσα,
πήγαν και κάθισαν πλάι στον βωμό του Δία,
μεγαλοδύναμου προστάτη, ενώ το μάτι τους αλαφιασμένο
ολόγυρα κοιτούσε, γιατί κρατούσε ακόμη ο φόβος του θανάτου.
Παρόμοια στύλωνε παντού κι ο Οδυσσέας το βλέμμα, μήπως και δει
κάποιον που ξέμεινε σώος ακόμη και κρυμμένος, για να γλιτώσει από τον θάνατο.
Τότε τους είδε όλους, πολλούς στο αίμα και στη σκόνη
βουτηγμένους, κάτω πεσμένους˙ ωσάν τα ψάρια που οι ψαράδες
τα τραβούν στο κοίλο περιγιάλι με το πολύτρυπό τους δίχτυ,
έξω απ' την αφρισμένη θάλασσα, κι αυτά στην αμμουδιά χυμένα,
από τον πόθο σπαρταρούν για το θαλάσσιο κύμα,
ώσπου λαμπρός ο ήλιος πια τα θανατώνει˙
όμοιοι με ψάρια κι οι μνηστήρες, χύμα κι αυτοί ένας πάνω στον άλλο σωριασμένοι.
. . . .

στ. 386 **κάθισαν πλάι στον βωμό του Δία:** Πρόκειται για το βωμό του Δία που βρισκόταν στην αυλή κάθε σπιτιού.

Εικ. 142 Γκυστάβ Μορό «Οι μνηστήρες».

[Λάδι σε μουσαμά, έργο του Γάλλου ζωγράφου Γκυστάβ Μορό (Gustave Moreau, 1826-1898), τον οποίο απασχολούσε το θέμα αυτό από το 1852 έως και το 1897. Παρίσι, Μουσείο Γκυστάβ Μορό]

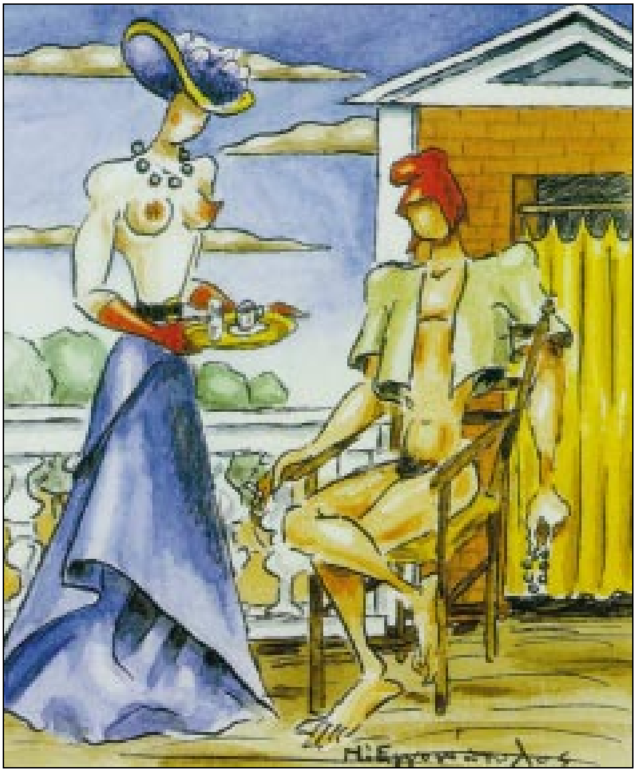

Εικ. 143 Ν. Εγγονόπουλου «Η επιστροφή του Οδυσσέα».
[Σινική και ακουαρέλα σε χαρτί (13 x 11 εκ.), έργο του 1970 του ζωγράφου Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985)]

ραψωδία ψ

'Οδυσσέως ὑπὸ Πηνελόπης ἀναγνωρισμός

ραψωδία ψ 1-278

Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από την Πηνελόπη

Ολόχαρη η γερόντισσα στο υπερώο ανέβαινε,
το μήνυμα να πει στη δέσποινά της,
πως ο καλός της είναι σπίτι του.
Αναστηλώθηκαν τα γόνατα, παραπατούσαν τρέχοντας
τα πόδια της, ωσότου στήθηκε πάνω απ’ την κεφαλή της
και της μίλησε:
«Ξύπνα σου λέω, Πηνελόπη, κόρη της καρδιάς μου, τα μάτια σου
να δουν όσα χρόνια και χρόνια λαχταρούσες.
Ο Οδυσσέας γύρισε, βρίσκεται μέσα στο παλάτι, κι ας ήρθε αργά˙
τους σκότωσε τους άνομους μνηστήρες που ρήμαξαν τον οίκο του,
κατέφαγαν το βιος του, παίδεψαν τον γιο του».
Της αντιμίλησε όμως λογική και φρόνιμη η Πηνελόπη:
«Μανούλα μου, παλάβωσες, κάποιοι θεοί σ’ έχουν τρελάνει,
όσοι μπορούν να παλαβώνουν τον πιο φρόνιμο,
και πάλι φρόνιμο να κάνουνε τον σαλεμένο.
Αυτοί κι εσένα σ’ αποτρέλαναν, μόλο που είσαι τόσο μυαλωμένη.
Τι σ’ έπιασε αλήθεια, κι εμένα μια ψυχή στο πένθος βουτηγμένη,
με εμπαίζεις άσχημα με τα παράλογά σου λόγια; γιατί κόβεις
στη μέση τον γλυκό μου ύπνο που σκέπασε τα βλέφαρά μου
και δάμασε τον πόνο μου;
Ποτέ μου δεν κοιμήθηκα τόσο γλυκά, αφότου ο Οδυσσέας
μίσεψε να πάει να δει το Κακοΐλιο — ας μείνει ακατονόμαστο.
Αλλά, πάρε τώρα τα πόδια σου, και τράβα πάλι κάτω˙
αν κάποια άλλη απ’ τις γυναίκες που παραδουλεύουν σπίτι μου
ερχόταν να μου πει τέτοιο μαντάτο, κόβοντας τον ύπνο μου,
κακήν κακώς θα την ξαπόστελνα, να πάει στην κάμαρή της —
εσένα μόνον τα γεράματα θα σε γλιτώσουν».
Πήρε τον λόγο η καλή της παραμάνα, μίλησε η Ευρύκλεια πάλι:
«Δεν σε εμπαίζω, φυλλοκάρδι μου, σου λέω την αλήθεια μόνον˙
ο Οδυσσέας ήρθε, βρίσκεται πια στο σπίτι του, ήταν ο ξένος
που τον αψηφούσαν όλοι στο παλάτι.
Το γνώριζε από μέρες ο Τηλέμαχος ότι κουρνιάζει εδώ,
αλλά τον συγκρατούσε η σωφροσύνη, κρύβοντας του πατέρα του
το φρόνημα˙ ωσότου εκείνος εκδικήθηκε των μνηστήρων
την παράνομη βία».

Έτσι της μίλησε, κι η Πηνελόπη χαρούμενη πετιέται
από την κλίνη της, με τη γερόντισσα αγκαλιάστηκε, το δάκρυ στάζοντας
στα βλέφαρά της, κι αμέσως την προσφώνησε με λόγια
που πετούσαν σαν πουλιά:
«Έλα, μανούλα μου, και πες μου τώρα την αλήθεια˙ αν, όπως λες,
στο σπίτι ξαναγύρισε, πώς έβαλε στο χέρι
τόσους ξεδιάντροπους μνηστήρες — ένας αυτός κι οι άλλοι
τσούρμο μέσα στο παλάτι».
Τον λόγο πήρε η καλή της παραμάνα, ξαναμιλώντας η Ευρύκλεια:
«Δεν είδα και δεν ήξερα, άκουσα όμως το βαρύ τους
βογγητό την ώρα του θανατικού˙ εμείς οι σκλάβες, φοβισμένες,
στο παραγώνι τραβηχτήκαμε, διπλομανταλωθήκαμε στην κάμαρή μας
την καλοχτισμένη˙ ώσπου ο Τηλέμαχος, ο γιος σου, βγαίνοντας
με φωνάζει — τον έστειλε ο πατέρας του να με καλέσει.
Και βρήκα τότε τον Οδυσσέα ορθό, να στέκει ανάμεσα
σε σώματα σφαγμένα, κι αυτοί στο πατημένο χώμα σωριασμένοι,
ένας στον άλλον πάνω. Αν έβλεπες κι εσύ, θα ’νιωθες
το αίμα σου ν’ ανάβει — έσταζε το κορμί λύθρο και αίμα, σωστό λιοντάρι.
Μα τώρα αυτοί όλοι τους στοιβαγμένοι στις αυλόθυρες,
κι ο Οδυσσέας άναψε φωτιά μεγάλη, θειαφίζει
το πάγκαλο παλάτι. Εκείνος μ’ έστειλε να σε φωνάξω.
Έλα λοιπόν ξωπίσω μου, οι δυο να σμίξετε σε αμοιβαία χαρά,
μετά από τόσα πάθη.
Τώρα επιτέλους συντελέστηκε η ατέρμονή σας προσμονή˙
εφέστιος γύρισε εκείνος ζωντανός και ξαναβρήκε στο παλάτι
εσένα και τον γιο του˙ όσο για τους μνηστήρες
με τ’ ανόσια έργα, όλους τους εκδικήθηκε
μέσα στο ίδιο του το σπίτι».
Της αντιμίλησε η Πηνελόπη, λογική και φρόνιμη:
«Μη μου ξιπάζεσαι, μανούλα, με λόγια μεγαλόστομα στην τόση σου χαρά.
Το ξέρεις πόσο ποθητός θα ’ταν εκείνος στον καθένα,
φανερωμένος στο παλάτι — σε μένα περισσότερο
και στο βλαστάρι μας, τον γιο μας.

στ. 47 **στο παραγώνι τραβηχτήκαμε:** καθίσαμε κοντά στο τζάκι.

στ. 53 **έσταζε το κορμί λύθρο και αίμα:** το κορμί του έσταζε αίμα και ιδρώτα ανακατωμένο με χώμα.

στ. 60 **εφέστιος γύρισε:** Βλ. το σχόλιο στο στίχο *γ* 275.

Αλλά δεν είναι αληθινός ο λόγος που ομολόγησες˙
κάποιος θεός τούς σκότωσε τους μεγαλόφρονες μνηστήρες,
με την απάνθρωπή τους ύβρη οργισμένος και την κακή τους πράξη˙
που δεν τιμούσαν άνθρωπο στη γη, ασήμαντο ή και λαμπρό,
αν κάποιος έφτανε στην πόρτα τους. Αυτό το ανόμημα
το πλήρωσαν με τον χαμό τους. Ο Οδυσσέας όμως
έχασε τον νόστο του, μακριά από τα δικά μας μέρη —
ο ίδιος χάθηκε και πάει».
Αμέσως αποκρίθηκε πιστή τροφός η Ευρύκλεια:
«Καλή μου κόρη, τι λόγος βγήκε από το ξέφραγό σου στόμα!
Που τόλμησες να πεις ότι ποτέ του πια δεν θα γυρίσει
στην πατρίδα το δικό σου ταίρι, που βρίσκεται κιόλας στο σπίτι
πλάι στην πυροστιά — άπιστη όμως πάντα
κι αμετάπειστη η ψυχή σου.
Πρόσεξε τώρα, θα σου πω κι άλλο αδιάψευστο σημάδι˙
για την ουλή μιλώ, που κάποτε με το άσπρο δόντι του τον σφράγισε ο κάπρος˙
την αναγνώρισα την ώρα που την έπλενα, θέλησα φανερά
να σου μιλήσω, εκείνος όμως με τα δυο του χέρια
βούλωσε το στόμα μου, μ’ εμπόδισε να μαρτυρήσω —
άλλα λογάριαζε με το πανούργο του μυαλό.
Έλα λοιπόν μαζί μου, κι εγώ στοιχηματίζω

στ. 81 **πλάι στην πυροστιά:** πλάι στη σχάρα του τζακιού, στο τζάκι.

στ. 84 **που κάποτε με το άσπρο δόντι του τον σφράγισε ο κάπρος:** Βλ. στους στίχους *τ* 416-487 και το σχόλιο στο στίχο *τ* 418.

Εικ. 144 Αντουάν Μπουρντέλ «Πηνελόπη».
[Χάλκινο άγαλμα, έργο του 1912 του Γάλλου γλύπτη Αντουάν Μπουρντέλ (Antoine Bourdelle 1861-1929), Παρίσι, Μουσείο Αντουάν Μπουρντέλ]

την ίδια τη ζωή μου, αν σ’ απατώ˙ αφάνισέ με τότε
με θάνατο φριχτό κι αλύπητο».
Πήρε ξανά τον λόγο η Πηνελόπη, λογική και φρόνιμη:
«Καλή μου, αιώνιοι οι θεοί, και δύσκολο πολύ να ξεδιαλύνεις
τα κρυφά νοήματά τους, όσο σοφή κι αν έγινες στο πέρασμα του χρόνου.
Παρ’ όλα ταύτα, ας πάμε ν’ ανταμώσουμε τον γιο μου, να δουν τα μάτια μου
τους σκοτωμένους, αλλά και ποιος τους σκότωσε».
Μ’ αυτά τα λόγια πήρε να κατεβαίνει από το ανώγι,
μέσα της αμφιβάλλοντας αν έπρεπε, κρατώντας
την απόσταση, τον άντρα της να δοκιμάσει με ερωτήματα
ή να βρεθεί στο πλάι του, να πιάσει
το κεφάλι και τα χέρια του, να τα γεμίσει με φιλήματα.
Στο μεταξύ προχώρησε πατώντας το πέτρινο κατώφλι,
ύστερα κάθισε στον Οδυσσέα αντίκρυ, στον άλλον τοίχο
απέναντι, στο αντιφέγγισμα από τη φλόγα της φωτιάς.
Εκείνος σε ψηλή κολόνα ακουμπισμένος, με το κεφάλι του
σκυφτό, περίμενε αν η ομόκλινη γυναίκα του κάτι θα πει,
τώρα που τον αντίκριζαν τα μάτια της.
Άφωνη όμως έμεινε η Πηνελόπη για πολύ,
λες κι είχε παραλύσει˙ μόνο τα μάτια της, τη μια κοιτούσαν
καταπρόσωπο, την άλλη δεν τον αναγνώριζαν,
με τ’ άθλια ρούχα που φορούσε.
Τότε ο Τηλέμαχος, επιτιμώντας, μίλησε άσχημα στη μάνα του:
«Μάνα, κακή μου μάνα, πόσο ανελέητη καρδιά κρύβεις στα στήθη!
Πώς το αντέχεις και μακριά του μένεις; πώς δεν σιμώνεις τον πατέρα μου,
δεν κάθεσαι στο πλάι του, δεν του μιλάς, δεν τον ρωτάς;
Στον κόσμο δεν υπάρχει γυναίκα άλλη με τόσο αλύγιστη ψυχή˙
απόμακρη να στέκει από τον άντρα της, που υπέφερε
τα πάνδεινα και τώρα ξαναγύρισε στα χώματά του —
έχουν περάσει είκοσι χρόνια ολόκληρα.
Αλλ’ η δική σου η καρδιά είναι από πέτρα πιο σκληρή».
Του αντιμίλησε με τη δική της λογική η Πηνελόπη:
«Γιε μου, μέσα μου νιώθω θάμβος, κατάπληξη,
και δεν μπορώ μήτε μια λέξη να προφέρω, κάτι να τον ρωτήσω
ή να τον δω κατάματα. Αν όμως πράγματι ο Οδυσσέας
είναι αυτός που γύρισε στο σπίτι,
μπορούμε μεταξύ μας, και καλύτερα, να γνωριστούμε˙
κρυφά σημάδια έχουμε, που τα γνωρίζουμε οι δυο μας μόνον —

άλλος κανείς».
Ακούγοντας τα λόγια της εκείνος χαμογέλασε, βασανισμένος
ο Οδυσσέας και θείος. Ύστερα γύρισε προς τον Τηλέμαχο
κι όπως του μίλησε, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
«Τηλέμαχε, άσε τη μάνα σου, μέσα σε τούτο το παλάτι
να με δοκιμάσει — θα καταλάβει γρήγορα, και τότε πιο καλά.
Τώρα με βλέπει βρώμικο, με τ’ άθλια ρούχα που φορώ,
γι’ αυτό και με περιφρονεί, αρνείται να δεχτεί ποιος είμαι.
Εμείς ωστόσο έχουμε χρέος να συλλογιστούμε
πώς η υπόθεση αυτή θα βρει το αίσιο τέλος της.
Αφού, αν κάποιος σκότωνε στην πόλη κι έναν μονάχα άντρα,
που να μην έχει αφήσει πίσω του πολλούς εκδικητές,
φεύγει ο φονιάς κι εγκαταλείπει πατρίδα και δικούς.
Εμείς όμως σκοτώσαμε της πόλης το αντιστύλι, επιφανέστατα
παλικαράκια της Ιθάκης, γι’ αυτό προτείνω
σκέψου κι εσύ καλύτερα το πράγμα».
Ο φρόνιμος Τηλέμαχος αμέσως αποκρίθηκε:
«Εσύ, πατέρα αγαπημένε, δες μόνος κι αποφάσισε˙ το λέει ο κόσμος,
η γνώμη σου παντού και πάντοτε αριστεύει,
άλλος κανείς απ’ τους θνητούς ανθρώπους δεν τόλμησε
να μετρηθεί μαζί σου.
Εμείς ορμητικοί σ’ ακολουθούμε, και δεν νομίζω πως θα λείψει
η τόλμη, όση κι η δύναμη που σφύζει μέσα μας».
Πήρε τον λόγο πάλι μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Εγώ θα πω ό,τι μου φαίνεται το πιο σωστό˙
λουστείτε πρώτα και φορέστε καθαρούς χιτώνες,
πείτε στου παλατιού τις δούλες να βάλουν τα καλά τους,
κι ο θείος αοιδός, με την ψιλόφωνη κιθάρα του στο χέρι,
ας παίξει τον σκοπό στον παιχνιδιάρικο χορό σας.
Έτσι που κάποιος απέξω ακούγοντας να πει
“γίνεται γάμος” — περαστικός στον δρόμο
αλλά κι οι γύρω γείτονες.
Να μην κυκλοφορήσει κι απλωθεί στην πόλη η φήμη
του μεγάλου φονικού με τους μνηστήρες, προτού βρεθούμε εμείς
πέρα στο χτήμα το πολύδεντρο — εκεί θα στοχαστούμε
ό,τι καλύτερο ο Ολύμπιος θα μας χαρίσει».

στ. 141 **της πόλης το αντιστύλι:** το στήριγμα της πόλης.

Ακούγοντας τα λόγια του, πρόθυμα τον υπάκουσαν˙
λούστηκαν πρώτα και φορούνε καθαρούς χιτώνες, στολίστηκαν
οι δούλες, μετά ο θείος αοιδός τη βαθουλή κιθάρα κράτησε
στο χέρι και τους ανάβει πόθο για γλυκό τραγούδι
κι άψογο χορό.
Τότε ένα γύρο αντηχούσε το μεγάλο δώμα, καθώς χορεύοντας
τα πόδια τους χτυπούσαν οι άντρες και καλλίζωνες γυναίκες.
Απέξω ακούγοντας, έλεγαν μεταξύ τους οι περαστικοί:
«Α, ναι, κάποιος παντρεύτηκε την περιζήτητη βασίλισσα —
η άπονη δεν άντεξε το μέγα αρχοντικό του αντρός της
να το φυλάξει τελικώς, ωσότου εκείνος επιστρέψει».
Τέτοια λογάκια αντάλλαξαν, αλλά δεν ήξεραν τι συντελέστηκε.
Στο μεταξύ τον μεγαλόψυχο Οδυσσέα, μέσα στο σπίτι του,
η Ευρυνόμη πήρε να τον λούζει, τον άλειψε με λάδι, του φόρεσε
χλαμύδα ωραία και χιτώνα, κι η Αθηνά τον περιέβαλε
με εξαίσια ομορφιά, από την κεφαλή ως τα πόδια˙
τον έκανε να φαίνεται σαν πιο ψηλός και στιβαρός, κι απ’ το κεφάλι του
να πέφτουν τα μαλλιά σγουρά σαν άνθη ζουμπουλιάς.
Πώς πάνω στο ασήμι χύνει μάλαμα ο επιδέξιος τεχνίτης —
του έμαθαν την τέλεια τέχνη ο Ήφαιστος κι η Αθηνά Παλλάδα,
κι αυτός τα έργα του αποτελειώνει τώρα ωραία˙
τόση ομορφιά χύνει στην κεφαλή του και στους ώμους.
Ύστερα βγήκε απ’ τον λουτρό, πανέμορφος στην όψη σαν θεός,
και κάθισε στον ίδιο θρόνο από όπου είχε σηκωθεί,

Εικ. 145 Θ. βαν Θούλντεν «Ο Οδυσσέας βγαίνει από το λουτρό».

[Χαρακτικό από τη σειρά «Οι άθλοι του Οδυσσέα» με 58 χαρακτικά, έργο του 1640 του Φλαμανδού ζωγράφου και χαράκτη Θ. βαν Θούλντεν (Theodoor van Thulden, 1606-1669), Σαν Φραντζίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

αντίκρυ στη γυναίκα του. Μετά της μίλησε:
«Παράξενη πολύ! Από τις άλλες τις ωραίες γυναίκες μόνο σε σένα
έβαλαν καρδιά ανελέητη οι Ολύμπιοι.
Άλλη καμιά γυναίκα δεν θα μπορούσε να το αντέξει,
να στέκει τόσην ώρα από τον άντρα της μακριά, όταν,
μετά από τόσα βάσανα και πάθη, γυρίζει πάλι στην πατρική του γη,
κι έχουν περάσει είκοσι χρόνια ολόκληρα.
Αλλά, καλή γερόντισσα, έλα και στρώσε μου τώρα την κλίνη,
μόνος μου να πλαγιάσω — αυτή μέσα στα στήθη της
κρύβει καρδιά από σίδερο».
Του αντιμίλησε με λογική και φρόνηση η Πηνελόπη:
«Παράξενε κι εσύ! Μήτε ψηλώνει ο νους μου μήτε περιφρονώ κανέναν,
αλλά και δεν θαμπώνομαι˙ ξέρω καλά πώς ήσουν, όταν το αποφάσισες
να φύγεις από την Ιθάκη μ’ εκείνο το μακρόκουπο καράβι.
Έλα, τώρα, Ευρύκλεια, φέρε και στρώσε του τη στέρεη κλίνη
έξω από την καλοχτισμένη κάμαρή μας, που μόνος του την έφτιαξε˙
τραβήξτε το γερό κρεβάτι εκεί και βάλτε πάνω του στρωσίδια,
προβιές, φλοκάτες, σεντόνια πεντακάθαρα που λάμπουν».
Μ’ αυτά τα λόγια θέλησε τον άντρα της να δοκιμάσει˙ ο Οδυσσέας όμως,
γεμάτος αγανάκτηση στράφηκε στην πιστή γυναίκα του μιλώντας:
«Γυναίκα, άσχημο λόγο πρόφερες που την ψυχή δαγκώνει.
Ποιος μετακίνησε την κλίνη; Το βλέπω δύσκολο
και για τον έμπειρο τεχνίτη ακόμη˙ μόνον θεός, αν ήθελε,
θα το μπορούσε κατεβαίνοντας να της αλλάξει θέση˙ θνητός που ζει,
κι αν είναι στην ακμή της νιότης του, εύκολα δεν μπορεί να τη σαλέψει.
Γιατί σ’ αυτήν την τορνευτή μας κλίνη κάποιο σημάδι υπάρχει
απαραγνώριστο — το ’καμα εγώ, άλλος κανείς.
Φύτρωνε μέσα στου σπιτιού μας τον περίβολο κορμός μακρόφυλλης ελιάς,
πάνω στο θαλερό της φούντωμα, χοντρός σαν μια κολόνα˙
γύρω του εγώ την κάμαρη έχτισα και την ανέβασα
με πέτρες πανωτές στο τελικό της ύψος˙ μετά τη στέγασα
καλά από πάνω, και την ασφάλισα με κολλητά πορτόφυλλα,
να αρμόζουν μεταξύ τους.
Τότε πια κούρεψα κλαδιά και φούντες της μακρόφυλλης ελιάς,
κλάδεψα με επιδέξια τέχνη τον κορμό απ’ την ρίζα του,

στ. 217-8 **την κάμαρη έχτισα και την ανέβασα / με πέτρες πανωτές:** έχτισα την κάμαρη ως επάνω βάζοντας πέτρες τη μία πάνω στην άλλη· πιθανόν εννοεί με ξερολιθιά.

με το σκεπάρνι τον πελέκησα, τον στάθμισα
για να ισώσει, τον δούλεψα να γίνει κλινοπόδαρο, κι άνοιξα
πάνω του τρύπες με το τρυπάνι. Αρχίζοντας μετά τον πλάνησα
κι άπλωσα του κρεβατιού την τάβλα˙ τελειώνοντας,
μ' ασήμι, μάλαμα και φίλντισι την κλίνη στόλισα, και τάνυσα
λουριά βοδιού, απ' την πορφύρα φωτεινά.
Αυτό είναι το σημάδι που σου φανερώνω˙ μόνο που δεν γνωρίζω πια,
γυναίκα, αν παραμένει ριζωμένη η κλίνη μας ή μήπως
άλλος αλλού την έστησε, κόβοντας σύρριζα το λιόδεντρο».
Έτσι της μίλησε, κι ευθύς της λύθηκαν γόνατα και καρδιά,
αναγνωρίζοντας απαραγνώριστα σημάδια, του Οδυσσέα απόδειξη.
Βούρκωσε τότε, χύθηκε στο μέρος του, τα δυο της χέρια
πέρασε στον λαιμό του, φίλησε το κεφάλι του, κι ύστερα μίλησε:
«Μη μου θυμώνεις, Οδυσσέα, έχεις εσύ ασυναγώνιστο μυαλό
και κατανόηση για τους ανθρώπους. Πρέπει οι θεοί
στη συμφορά να μας παρέσυραν, που μας εφθόνησαν και δεν μας άφησαν
αχώριστοι να μείνουμε, μαζί τη νιότη μας να τη χαρούμε
και να γεράσουμε μαζί.
Τώρα ωστόσο μην παρεξηγείς το φέρσιμό μου
και μην αγανακτείς που την αγάπη μου δεν έδειξα νωρίτερα.
Γιατί, βαθιά η ψυχή μου, ποτέ δεν έπαψε να τρέμει,
μήπως μ' εξαπατήσει κάποιος με τα λόγια του,

στ. 226 **του κρεβατιού την τάβλα:** το μεγάλο σανίδι του κρεβατιού όπου τοποθετείται το στρώμα.

Εικ. 146 Θ. βαν Θούλντεν «Η Πηνελόπη αγκαλιάζει τον Οδυσσέα».

[Χαρακτικό από τη σειρά «Οι άθλοι του Οδυσσέα» με 58 χαρακτικά, έργο του 1640 του Φλαμανδού ζωγράφου και χαράκτη Θ. βαν Θούλντεν (Theodoor van Thulden, 1606-1669), Σαν Φραντζίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

περαστικός — είναι πολλοί που σκέφτονται το πονηρό συμφέρον τους.
Ακόμη κι η Αργεία Ελένη, η θυγατέρα του Διός,
δεν θα ’πεφτε με ξένον άντρα στο κρεβάτι για τον έρωτά του,
αν ήξερε από πριν πως οι γενναίοι γιοι των Αχαιών
θα πολεμούσαν να τη φέρουν πίσω στην πατρίδα της.
Ένας θεός την έσπρωξε στην άσεμνή της πράξη,
η άτη που τυφλώνει δεν ήταν στην ψυχή της εξαρχής,
η ολέθρια άτη που πρώτη αιτία στάθηκε και στα δικά μας πάθη.
Μα τώρα που φανέρωσες σημάδια απαραγνώριστα της κλίνης μας —
άλλος κανείς ποτέ του δεν την είδε, εξόν
εσύ κι εγώ˙ και μια μονάχα παρακόρη, η Ακτορίδα,
που μου την χάρισε ο πατέρας μου, όταν ξεκίνησα για νύφη εδώ,
κι αυτή μας φύλαγε μετά τις πόρτες της καλοχτισμένης κάμαρης.
Τώρα λοιπόν με πείθεις, όσο κι αν έδειξε αμετάπειστη η καρδιά μου».
Μιλώντας σήκωσε σ’ εκείνον ίμερο ασυγκράτητο για θρήνο,
κι αυτός θρηνούσε, κρατώντας μ’ αγάπη στην αγκάλη την ακριβή γυναίκα του.
Πόση αγαλλίαση, βλέποντας γη μπροστά τους, νιώθουν οι ναυαγοί
που ο Ποσειδώνας σύντριψε καταμεσής στο πέλαγος
το ανθεκτικό καράβι τους, χτυπώντας το
μ’ άγριο άνεμο και κύμα φοβερό, λίγοι μονάχα
γλίτωσαν την αφρισμένη θάλασσα, παλεύοντας να φτάσουν κολυμπώντας

στ. 251 **η άτη που τυφλώνει:** η σύγχυση του νου, που δεν την αφήνει να δει τα πράγματα ψύχραιμα, η ταραγμένη ψυχική κατάσταση και η απερίσκεπτη ορμή που προέρχεται από πλάνη, που τη στέλνουν οι θεοί.

στ. 259 **σήκωσε σ’ εκείνον ίμερο ασυγκράτητο για θρήνο:** του γέννησε ασυγκράτητο πόθο να θρηνήσει.

Εικ. 147 Τζον Φλάξμαν «Η συνάντηση του Οδυσσέα και της Πηνελόπης».

[Σχέδιο του άγγλου γλύπτη Τζον Φλάξμαν (John Flaxman, 1755-1826). Χαρακτικό σε χαρτί από την εικονογράφηση της Οδύσσειας του Ομήρου, έργο του 1805, Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate]

στη στεριά, κι έπηξε η αρμύρα πάνω στο κορμί τους,
τέλος, αφήνοντας πίσω τους το κακό, με αγαλλίαση πατούν
στη στέρεη γη˙ τόση αγαλλίαση πλημμύρισε κι εκείνην, που τώρα
έβλεπαν τα μάτια της τον άντρα της. Και πια δεν έλεγε να λύσει
απ’ τον λαιμό του τα λευκά της χέρια.
Και θα μπορούσε να τους βρει πάνω στον θρήνο τους
η ροδοδάχτυλη Αυγή, αν η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας,
δεν έβαζε στον νου της άλλα˙
τη νύχτα καθυστέρησε μακρότερη στα πέρατα της δύσης,
και τη χρυσόθρονη Αυγή σταμάτησε στου Ωκεανού τα ρείθρα,
να ζέψει δεν την άφησε τα ωκύποδα άλογά της
που φέρνουν στους ανθρώπους φως, Φαέθοντα και Λάμπο,
τα δυο πουλάρια που την οδηγούν.

. . . .

στ. 276 **τα ωκύποδα άλογά της:** τα γοργοπόδαρα άλογά της.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

φ 245-444 Ο αγώνας του τόξου

1. Να συζητήσετε ποια πρόσωπα, άνθρωποι και θεοί, βοηθούν αμέσως ή εμμέσως τον Οδυσσέα κατά τη διάρκεια του αγώνα τόξου και ποια βοήθεια προσφέρουν σ’ αυτόν, για να ολοκληρώσει την προετοιμασία της μνηστηροφονίας.

2. Να συζητήσετε πώς η όλη στάση και συμπεριφορά της Πηνελόπης κατά τη διάρκεια του αγώνα τόξου βοηθά στην προετοιμασία της μνηστηροφονίας.

3. Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Τηλέμαχος απευθύνεται με αυστηρότητα στη μητέρα του και την καλεί να αποσυρθεί στην κάμαρή της. Στη ραψωδία *α* είπε απευθυνόμενος σ’ αυτή:

   «Αλλά καλύτερα να πας στην κάμαρή σου, με τα δικά σου απασχολήσου έργα,
   τον αργαλειό, τη ρόκα˙ δίνε στις παρακόρες εντολές, για να δουλεύουν
   με φροντίδα. Ο λόγος είναι μέλημα του αντρός, του καθενός,
   και περισσότερο δικό μου˙ σ’ αυτό το σπίτι είμαι εγώ ο κυβερνήτης».
   (*α* 398-401)

   Τώρα πάλι της λέει:

   «Αλλά του λόγου σου τράβα στην κάμαρή σου και κοίτα τις δουλειές σου,
   τον αργαλειό, τη ρόκα˙ πρόσταζε και τις δούλες τα έργα τους να εκτελούν —
   το τόξο όμως είναι των ανδρών υπόθεση, όλων
   και προπαντός δική μου, αφού σ’ εμένα ανήκει το κουμάντο του σπιτιού».
   (*φ* 356-359)

   Να συζητήσετε με ποιο σκοπό την πρώτη φορά και με ποιο τη δεύτερη το κάνει αυτό ο Τηλέμαχος και ο ποιητής που κρύβεται πίσω του.

4. Αφού μελετήσετε την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *φ* και τους στίχους της ενότητας αυτής που διδαχτήκατε να επισημάνετε τις ενέργειες με τις οποίες ο Οδυσσέας προετοιμάζει την εξόντωση των μνηστήρων και να εξηγήσετε τη σκοπιμότητα της καθεμιάς.

5. Να περιγράψετε τις αντιδράσεις και τη γενικότερη συμπεριφορά του Ευρύμαχου και του Αντίνοου, όταν ο πρώτος απέτυχε να τεντώσει το τόξο και όταν ο Οδυσσέας ζήτησε να δοκιμάσει αν μπορεί να τεντώσει το τόξο και να συζητήσετε πώς αυτές προετοιμάζουν και προοικονομούν τη μνηστηροφονία.

6. Αφού συγκρίνετε το δημοτικό τραγούδι «Το δοκίμιν της αγάπης» (βλ. το κείμενο 2.1. στη σ. 445 του Παραρτήματος) με τον αγώνα τόξου όπως τον γνωρίσατε από τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *τ* και *φ* και το απόσπασμα της ραψωδίας *φ* που διαβάσατε, να προσδιορίσετε το κοινό θέμα που υπάρχει στα δύο κείμενα, καθώς και τις ομοιότητες και τις διαφορές που παρουσιάζουν μεταξύ τους.

7. Αφού λάβετε υπόψη σας το κείμενο της ραψ. *φ* και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *φ* και *χ*, να εντάξετε το κείμενο της ενότητας αυτής στη μεγάλη αφηγηματική ενότητα στην οποία ανήκει και να συντάξετε ένα κείμενο 80-100 λέξεων με το οποίο θα αφηγείστε τα αμέσως προηγούμενα και τα αμέσως επόμενα.

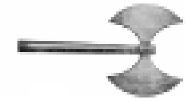

χ 1-132 και 310-397 Η μνηστηροφονία

8. Να περιγράψετε το σχέδιο της μνηστηροφονίας, όπως το συνέλαβε και το εφάρμοσε ο Οδυσσέας από τη στιγμή που άρχισε ο αγώνας του τόξου μέχρι την πραγματοποίηση της μνηστηροφονίας. Να λάβετε υπόψη σας και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *φ* και *χ*.

9. Κατά τη διάρκεια της μνηστηροφονίας διάφορα πρόσωπα ζήτησαν από τον Οδυσσέα να τους λυπηθεί.

   Με ποια επιχειρήματα το ζήτησε ο καθένας, ποια ήταν η απάντηση του Οδυσσέα και πώς την αιτιολόγησε σε κάθε περίπτωση;

10. Η ***ηθική αρχή*** που διέπει τη δράση των ηρώων της *Οδύσσειας*, όπως είδαμε από την πρώτη κιόλας ραψωδία του έπους είναι ***«ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του»*** και επομένως, όταν φτάνει στην "ύβρη", προκαλεί την οργή των θεών και τιμωρείται *("ύβρις" — "νέμεσις" — "τίσις")*.

    Με βάση τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *υ, φ, χ* και τα αποσπάσματα των ραψωδιών *φ* και *χ* που μελετήσατε να συζητήσετε πώς βρίσκει την εφαρμογή της αυτή η ηθική αρχή και στις τρεις φάσεις της *("ύβρις" — "νέμεσις" — "τίσις")* στη μνηστηροφονία, αφού προσδιορίσετε τα πρωταγωνιστικά πρόσωπα και τη συμπεριφορά και δράση τους σ' αυτήν.

11. Η μνηστηροφονία θεωρείται ως αριστεία (ανδρεία στη μάχη) του Οδυσσέα στην *Οδύσσεια*.

    Αφού λάβετε υπόψη σας τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *υ, φ, χ* και τα αποσπάσματα των ραψωδιών *φ* και *χ* που με-

λετήσατε, να προσδιορίσετε ποιες αρετές του επιστράτευσε ο Οδυσσέας, για να πετύχει την εξόντωση των μνηστήρων και να συζητήσετε αν ισχύει η παραπάνω άποψη.

12. Να αναλύσετε την παρομοίωση των στίχων *χ* 392-397 και να εξηγήσετε το λειτουργικό της ρόλο. Να συζητήσετε πόσο εύστοχη είναι.

13. Η Ευρύκλεια, όταν είδε τους μνηστήρες νεκρούς, έσυρε φωνή χαράς. Ο Οδυσσέας όμως τη συγκράτησε και της είπε:

«Χάρου από μέσα σου, γερόντισσα, και βάστα, μη φωνάζεις˙
δε θέλει ο θεός χαρά να δείχνουμε μπροστά σε σκοτωμένους!
Τούτους η μοίρα των αθάνατων και τ’ άνομά τους έργα
τους δάμασαν, τι δε λογάριαζαν στον κόσμο απ’ τους ανθρώπους
τρανό, αχαμνό — κανένα, αν λάχαινε να τους συντύχει κάποιος,
κι άσχημα τέλη τώρα απόλαψαν από τις αδικιές τους». (*χ* 411-416)

(Από τη μετάφραση των Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδή)

Να χαρακτηρίσετε τον Οδυσσέα από τα λόγια του αυτά προς την Ευρύκλεια.

14. α. Πώς εκφράζεται στο ποίημα «Φήμιος» (βλ. Παράρτημα σσ. 447-448) του Κωστή Παλαμά η αντίθεση ανάμεσα στον αοιδό και τους μνηστήρες;

β. να συζητήσετε αν και σε ποιο βαθμό η αντίθεση αυτή δικαιολογεί την απόφαση του Οδυσσέα να απαλλάξει τον αοιδό.

γ. να συζητήσετε για το νόημα των δύο τελευταίων στίχων του ποιήματος προσπαθώντας να το συσχετίσετε με ανάλογες απόψεις που γνωρίσαμε στην *Οδύσσεια.*

ψ 1-278 Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από την Πηνελόπη

15. Να χωρίσετε σε σκηνές την ενότητα *ψ* 1-278 και να προσδιορίσετε τα πρόσωπα που πρωταγωνιστούν σε κάθε σκηνή και το ρόλο που διαδραματίζει το καθένα.

16. Να περιγράψετε τη διαδικασία αναγνωρισμού του Οδυσσέα από την Πηνελόπη με βάση τη διαδικασία του αναγνωρισμού όπως αυτή περιγράφεται στην ερώτηση 19 της σ. 321

17. Αφού συγκρίνετε τον αναγνωρισμό του Οδυσσέα από την Πηνελόπη με τους αναγνωρισμούς της Ιθάκης από τον Οδυσσέα και

του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο και επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές, να συζητήσετε γιατί ο αναγνωρισμός αποτελεί ***θεματικό τύπο*** και ποια η σημασία των **θεματικών τύπων** για τη σύνθεση των επών (βλ. και Εισαγωγή σσ. 13-14 και ερώτηση 51 στη σ. 277).

18. Να συγκρίνετε τον αναγνωρισμό του Οδυσσέα από την Πηνελόπη με τον αναγνωρισμό που περιγράφεται στις δύο παραλλαγές της παραλογής “Ο γυρισμός του ξενιτεμένου” (βλ. Παράρτημα σσ. 449-450) και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

19. Να περιγράψετε το δόλο που στήνει η Πηνελόπη στον Οδυσσέα, για να δοκιμάσει αν πράγματι αυτός είναι ο σύζυγός της, και να εξηγήσετε γιατί η συζυγική κλίνη του Οδυσσέα και της Πηνελόπης αποδεικνύεται ταυτόχρονα σημάδι του αναγνωρισμού του Οδυσσέα αλλά και σημάδι της πίστης της Πηνελόπης.

20. Η Πηνελόπη κατά την ενότητα αυτή παρουσιάζεται δύσπιστη και σκληρή.

    Να επιβεβαιώσετε τη θέση αυτή και να συζητήσετε σε ποιο βαθμό είναι δικαιολογημένη η δυσπιστία και η σκληρότητά της.

21. Με βάση τη στάση και συμπεριφορά του Οδυσσέα στην ενότητα αυτή να επιβεβαιώσετε χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ήθους του.

22. Αφού αναλύσετε τις παρομοιώσεις των στίχων *ψ* 180-185 και 261-269 να συζητήσετε τι επιδιώκει με καθεμιά από τις παρομοιώσεις αυτές ο ποιητής.

23. Ο ποιητής θέλησε η Πηνελόπη κατά τη διάρκεια της μνηστηροφονίας να είναι βυθισμένη σε ύπνο βαθύ, τον πιο γλυκό ύπνο της από τότε που έφυγε ο Οδυσσέας, όπως λέει η ίδια στην Ευρύκλεια, όταν εκείνη την ξυπνά, για να της αναγγείλει τον γυρισμό του άντρα της και το φόνο των μνηστήρων.

    Να συζητήσετε γιατί ο ποιητής θέλησε να κοιμάται η Πηνελόπη την ώρα της μνηστηροφονίας.

Εικ. 148 Ν. Εγγονόπουλου «Οδυσσεύς στοχαστής».
[Κάρβουνο και μολύβι σε χαρτί (58,5 x 43,5 εκ.), (1972), του ζωγράφου Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985)]

ραψωδία ω

Σπονδαὶ

Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από το Λαέρτη
Ειρήνη στην Ιθάκη

Περιληπτική αναδιήγηση

Ραψωδία ω: “Σπονδαί” *(Ειρήνευση).*

Ο Ερμής οδηγεί τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη. Εκεί ο Αγαμέμνονας περιγράφει στον Αχιλλέα τη λαμπρή ταφή που του έκαναν οι Ελληνες στην Τροία και τους αγώνες προς τιμήν του· γύρω τους πολλοί ήρωες ακούν. Μόλις εμφανίζονται οι ψυχές των μνηστήρων, απορημένος ο Αγαμέμνονας ρωτάει τον Αμφιμέδοντα για την αιτία του θανάτου τους. Αυτός εξηγεί ότι πόθησαν την Πηνελόπη για γυναίκα τους και αφηγείται πώς τελικά το πλήρωσαν με θάνατο από το χέρι του Οδυσσέα. Η απάντηση του Αγαμέμνονα είναι ένας έπαινος για την Πηνελόπη· προβλέπει ότι το όνομα της Πηνελόπης θα γίνει αθάνατο τραγούδι.

Στο μεταξύ στην Ιθάκη ο Οδυσσέας, ο Τηλέμαχος, ο Εύμαιος και ο Φιλοίτιος φτάνουν στο κτήμα του Λαέρτη. Μόνος ο Οδυσσέας τον πλησιάζει σε μια άκρη του κτήματος. Η εικόνα του Λαέρτη είναι τραγική. Έχει εγκαταλείψει τον εαυτό του, η εμφάνισή του είναι φτωχική, ο ίδιος βουτηγμένος στο πένθος για το γιο του που λείπει. Ο Οδυσσέας δεν αποκαλύπτεται, επαινεί τη φυτεία, αλλά απορεί για την κατάσταση του παλιού βασιλιά. Ρωτάει αν το νησί είναι η Ιθάκη, ζητάει να μάθει αν ξέρει το γιο του Λαέρτη, που κάποτε φιλοξένησε. Ο Λαέρτης τον βεβαιώνει ότι βρίσκεται στην Ιθάκη, ότι το δύστυχο το γιο του τον κλαίνε για χαμένο και, τέλος, τον ρωτάει ποιος είναι. Ο Οδυσσέας απαντά με μια πλαστή ιστορία που προκαλεί το θρήνο του Λαέρτη. Συγκλονισμένος ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται. Ο Λαέρτης ζητάει αποδείξεις. Η ουλή στο πόδι και τα δέντρα που χάρισε στο γιο του είναι σημάδια που αρκούν στον πατέρα. Πνίγονται κι οι δύο στο κλάμα· ο Λαέρτης δεν αντέχει και λιποθυμά στα χέρια του γιου του. Γυρίζουν στο σπίτι του Λαέρτη, όπου ο Οδυσσέας θα αναγνωριστεί με το Δόλιο, πιστό δούλο του Λαέρτη, και τα παιδιά του.

Στην πόλη γίνεται γνωστή η σφαγή. Αφού φρόντισαν τους νεκρούς, οι συγγενείς τους συγκεντρώνονται στην αγορά. Εκεί ο Ευπείθης θεωρεί υπεύθυνο για όλα τον Οδυσσέα και ζητάει εκδίκηση. Ο Μέδοντας βεβαιώνει ότι κάποιος θεός πρέπει να βοήθησε τον Οδυσσέα, ενώ ο Αλιθέρσης θυμίζει πως αυτός τους είχε προειδοποιήσει και τους καλεί να ξεχάσουν την εκδίκηση. Οι μισοί όμως, αμετάπειστοι, οπλίζονται και με αρχηγό τον Ευπείθη ξεκινούν για το κτήμα του Λαέρτη.

Στον Όλυμπο ο Δίας προτείνει συμφιλίωση που αναλαμβάνει να επιβάλει η Αθηνά. Κατεβαίνει στην Ιθάκη, όπου οι δύο πλευρές είναι έτοιμες να αλληλοσφαγούν. Είναι η ώρα του Λαέρτη· με παραστάτη την Αθηνά σκοτώνει τον Ευπείθη. Η θεά όμως δεν αφήνει τη μάχη να φουντώσει· με την τρομερή φωνή της τη σταματά. Κεραυνός του Δία και αυστηρή εντολή της Αθηνάς σταματούν και τον Οδυσσέα, που θέλει να συνεχίσει. Με τη μορφή του Μέδοντα η Αθηνά τούς βάζει να ορκιστούν όρκους συμφιλίωσης.

Εδώ τελειώνει η *Οδύσσεια* με θρίαμβο της ειρήνης και της συμφιλίωσης. Η οδύσσεια όμως του Οδυσσέα θα συνεχιστεί, όπως συνεχίζεται κι η οδύσσεια κάθε ανθρώπου που παλεύει να κερδίσει τη μοίρα του.

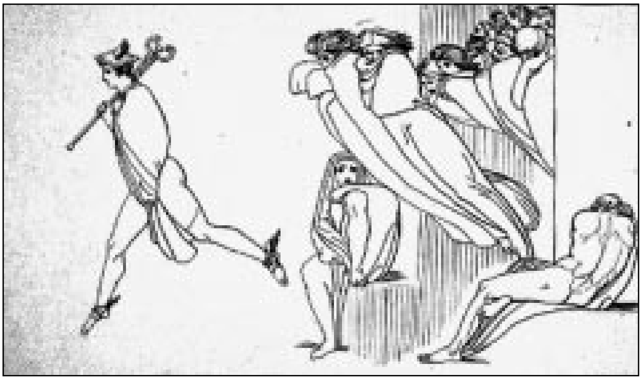

Εικ. 149 Τζον Φλάξμαν «Ο Ερμής οδηγεί τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη».
[Σχέδιο του Άγγλου γλύπτη Τζον Φλάξμαν (John Flaxman, 1755-1826). Χαρακτικό σε χαρτί από την εικονογράφηση της Οδύσσειας του Ομήρου, έργο του 1805, Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate]

ραψωδία ω 280-350 και 463-551

. . . .

Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από τον Λαέρτη

Στον Οδυσσέα απάντησε ο πατέρας του με μάτια βουρκωμένα:
«Πράγματι, ξένε μου, φτάνεις στη χώρα που ρωτάς και που
αναζητούσες, μόνο που τώρα την κατέχουν άντρες παράνομοι και αλαζονικοί,
έτσι που τα δικά σου δώρα εξανεμίστηκαν, όσα πολλά τότε του χάρισες.
Αν ζωντανό τον έβρισκες εκείνον εδώ στον δήμο της Ιθάκης,
στα δώρα σου ανταμοιβή καλή θα σου ’δινε, και πριν
να σε ξεπροβοδίσει, φιλόξενος κι αυτός θα σε κρατούσε
σπίτι του — όπως προστάζει το έθιμο, γι’ αυτόν που κάνει την αρχή.
Μα τώρα κάτι άλλο θέλω να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια:
πόσα τα χρόνια που προσπέρασαν, αφότου εσύ τον έρμο εκείνον
φιλοξένησες, τον δύσμοιρό μου γιο, αν είχα κάποτε
κι εγώ ένα γιο; Αυτόν στο μεταξύ αλλού, μακριά από πατρίδα και δικούς,
μπορεί καταμεσής στο πέλαγος, τα ψάρια να τον έφαγαν,
ή στη στεριά τα όρνια να τον σπάραξαν και τ’ άγρια θηρία.
Μήτε η μάνα του τον νεκροστόλισε θρηνώντας, μήτε ο πατέρας του,
οι δυο μας που τον φέραμε στον κόσμο˙ κι ακόμη η Πηνελόπη,
γυναίκα του ακριβή και μυαλωμένη, δεν μπόρεσε όπως ταίριαζε,
το ταίρι της μοιρολογώντας στο στρώμα, τα μάτια να του κλείσει —
η μόνη χάρη που απομένει για τους πεθαμένους.
Και κάτι ακόμη, πες το μου τώρα αληθινά για να το μάθω:
ποιος είσαι και από πού; ποια η πατρίδα σου, ποιοι οι γονείς σου;
και κατά πού το γρήγορο καράβι αγκυροβόλησε, αυτό που σ’ έφερε στα μέρη μας
μαζί με τους ισόθεους συντρόφους; Εκτός κι αν έφτασες
με ξένο φορτηγό ταξιδεμένος, κι αυτοί σε ξεφορτώσαν κι έφυγαν».
Στα λόγια του αποκρίθηκε ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Όλα που ρώτησες θα σου τα πω, τίποτα δεν θα κρύψω.
Πατρίδα μου ο Αλύβαντας, όπου το φημισμένο σπιτικό που κατοικώ˙

στ. 287 **όπως προστάζει το έθιμο γι’ αυτόν που κάνει την αρχή:** Βλ. το σχόλιο στους στίχους *α* 353-4.

στ. 306 **πατρίδα μου ο Αλύβαντας:** Άγνωστη σε μας πόλη˙ κάποιοι την ταυτίζουν με το Μεταπόντιο της Κ. Ιταλίας.

είμαι ο γιος του βασιλιά Αφείδα, του Πολυπήμονα εγγονός˙
το όνομά μου Επήριτος˙ όμως κάποιος θεός, άγνωστο ποιος,
από τη Σικανία άθελά μου με παρέσυρε, κι έφτασα τώρα εδώ.
Στέκει αραγμένο το καράβι μου μακριά απ’ την πόλη, σ’ απόμερο
γιαλό˙ πέρασαν κιόλας πέντε χρόνια, αφότου ο δύσμοιρος εκείνος
φεύγοντας άφησε τα μέρη μας˙ στον μισεμό του όμως τον συνόδεψαν
δεξïά πουλιά και καλοσήμαδα˙ έτσι χαρούμενος εγώ τον ξεπροβόδισα,
χαρούμενος ξεκίνησε κι εκείνος. Με την ελπίδα στην ψυχή κοινή,
ξανά οι δυο φιλόξενα να σμίξουμε, ωραία δώρα πάλι ν’ ανταλλάξουμε».
Έτσι του μίλησε, και τον πατέρα του τον κάλυψε μαύρη νεφέλη πόνου˙
στα δυο του χέρια φούχτωσε καμένη στάχτη, την έριξε
στο γκρίζο του κεφάλι, σπαραχτικά θρηνώντας.
Του Οδυσσέα τότε η καρδιά σπαρτάρησε, έτοιμος να ξεσπάσει, έτρεμαν
τα ρουθούνια του, βλέποντας τον πατέρα του τόσο βαριά
να κλαίει και να βογγά.
Ρίχτηκε πάνω του, τον αγκαλιάζει, τον φιλεί κι ομολογεί:
«Είμαι εγώ, πατέρα μου, αυτός που αναζητούσες, μπροστά σου εδώ˙
κι αν πέρασαν στο μεταξύ είκοσι χρόνια, έφτασα τέλος στην πατρίδα μου.
Αλλά συγκράτησε τώρα τον θρήνο σου, σταμάτησε το δακρυσμένο
βογγητό σου.
Κι αμέσως θα το πω — ο χρόνος τρέχει, πρέπει να βιαστούμε˙
σκότωσα τους μνηστήρες μέσα στο παλάτι μας, την άπονή τους βλάβη
εκδικήθηκα,
τα ανόσια έργα τους».
Πήρε τον λόγο ο Λαέρτης πάλι, φώναξε:
«Αν πράγματι ο Οδυσσέας είσαι, αν έφτασες εδώ, εσύ ο γιος μου,
σημάδι πες μου αληθινό, τότε θα σε πιστέψω».
Ο Οδυσσέας πολύγνωμος αμέσως αποκρίθηκε:
«Ας δουν τα μάτια σου πρώτα ετούτη την ουλή, που τη στιγμάτισε
με τ’ άσπρο δόντι του ο κάπρος, ψηλά που βρέθηκα
στον Παρνασσό˙ εκεί με στείλατε εσύ κι η σεβαστή μου μάνα, να πάω

στ. 307-8 **είμαι ο γιος του βασιλιά Αφείδα, του Πολυπήμονα εγγονός· / το όνομά μου Επήριτος:** Τα ονόματα που αναφέρει ο Οδυσσέας στην πλαστή ιστορία είναι κι αυτά πλαστά.

στ. 309 **από τη Σικανία:** Πιθανόν πρόκειται για το παλιό όνομα της Σικελίας· έτσι ονόμαζαν αργότερα το δυτικό τμήμα της Σικελίας.

στ. 317-8 **στα δυο του χέρια φούχτωσε καμένη στάχτη, την έριξε / στο γκρίζο του κεφάλι, σπαραχτικά θρηνώντας:** Το να ρίχνει κάποιος στάχτη στα μαλλιά του ήταν εκδήλωση μεγάλου πένθους.

στ. 333 **στιγμάτισε την ουλή:** Βλ. σχόλιο στους στ. *τ* 417-418.

στον Αυτόλυκο, δώρο να πάρω τα ταξίματά του, όσα υποσχέθηκε
τη μέρα εκείνη φτάνοντας στην Ιθάκη. Θα πω ακόμη και τα δέντρα
στο νοικοκυρεμένο χτήμα σου, όσα εσύ, σαν ήμουν κάποτε παιδί, μου χάρισες,
καθώς στο περιβόλι εγώ σ' ακολουθούσα και σου ζητούσα αυτό κι εκείνο.
Κι όπως περνούσαμε ανάμεσά τους, εσύ τα ονόμασες ένα προς ένα:
δέκα μηλιές μου χάρισες, συκιές σαράντα, δεκατρείς μέτρησες
αχλαδιές˙ είπες δικά μου και πενήντα αράδες κλήματα,
να μη συμπίπτει ο τρύγος τους, γιατί είχες στο αμπέλι σου
λογής λογής σταφύλια, που ανάλογα την εποχή ωρίμαζαν,
καθώς ο Δίας ευλογούσε τη σοδειά από ψηλά».
Τόσα του είπε, του Λαέρτη λύθηκαν γόνατα και καρδιά, αναγνωρίζοντας
σημάδια απαραγνώριστα, όσα ομολόγησε ο Οδυσσέας.
Οπότε απλώνοντας τα δυο του χέρια κρεμιέται απ' τον λαιμό του,
ενώ λιπόθυμο τον συγκρατούσε πάνω του βασανισμένος
ο Οδυσσέας και θείος.
. . . .

Εικ. 150 Θ. βαν Θούλντεν «Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται στο Λαέρτη».

[Χαρακτικό από τη σειρά «Οι άθλοι του Οδυσσέα» με 58 χαρακτικά, έργο του 1640 του Φλαμανδού ζωγράφου και χαράκτη Θ. βαν Θούλντεν (Theodoor van Thulden, 1606-1669), Σαν Φραντζίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

Ειρήνη στην Ιθάκη

Έτσι ο Αλιθέρσης μίλησε, κι αυτοί, μισοί και πάνω, τινάχτηκαν
μ’ αλαλητό μεγάλο˙ οι άλλοι όμως ξέμειναν εκεί, όλοι τους μαζεμένοι,
γιατί του μάντη ο λόγος δεν τους άρεσε, έδωσαν πίστη στον Ευπείθη.
Έτρεξαν τότε με σπουδή να πιάσουν τ’ άρματα, φορώντας
στο κορμί τους τον λαμπρό χαλκό, κι έτσι συνάχτηκαν στο πλάτωμα,
μπροστά στην πόλη. Ανάμεσά τους αρχηγός ο Ευπείθης,
μωρός με τους μωρούς, λέγοντας πως θα πάρει εκδίκηση
του σκοτωμένου γιου του˙ αλλά δεν έμελλε σπίτι του να γυρίσει,
τον πρόλαβε επιτόπου ο θάνατος.
Στο μεταξύ η Αθηνά στον Δία στράφηκε μιλώντας, γιο του Κρόνου:
«Πατέρα μας Κρονίδη, ο πρώτος όλων των θεών, δώσε μου
τώρα απόκριση σε μιαν ερώτηση: στο βάθος τι να κρύβει πάλι ο νους σου;
θ’ ανοίξεις πόλεμο φριχτό, άγρια σφαγή ανάμεσό τους; ή μήπως
σκέφτεσαι να επιβάλεις μεταξύ τους συμφιλίωση;».
Ανταποκρίθηκε ο Δίας στον λόγο της, θεός που συμμαζεύει τις νεφέλες:
«Καλή μου κόρη, τι ρωτάς και τι λογής απάντηση γυρεύεις;
Εσύ δεν είσαι που αποφάσισες με το μυαλό σου αυτή τη λύση,
να πάρει ο Οδυσσέας εκδίκηση, γυρίζοντας πίσω στον τόπο του;
Κάνε λοιπόν καταπώς θες, κι εγώ θα πω το τι ταιριάζει˙
αφού ο θείος Οδυσσέας τιμώρησε τους άνομους μνηστήρες,

Εικ. 151 Προτομή της Αθηνάς Προμάχου. Στη θέση του κράνους φέρει προσωπείο της Μέδουσας.

[Χάλκινο μετάλλιο, τμήμα της διακόσμησης άρματος (2ος αι. π.Χ.). Από την ανασκαφή στην πλ. Διοικητηρίου της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο]

τώρα να δώσουν όρκους μεταξύ τους, να μείνει αυτός για πάντα βασιλιάς.
Εμείς για τα παιδιά τους και τα σκοτωμένα αδέρφια τους
προτείνουμε τη λήθη˙ όπως και πριν, έτσι και πάλι
να φιλιώσουν μεταξύ τους, ας γίνει ειρήνη, με περίσσια πλούτη».
Έτσι ο θεός παρότρυνε την Αθηνά σ' αυτό που εκείνη επιθυμούσε˙
χύθηκε τότε κατεβαίνοντας του Ολύμπου τις κορφές.
Οι άλλοι είχαν πια χορτάσει τον πόθο τους με το γλυκό φαΐ,
οπότε πρόσταξε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος:
«Κάποιος έξω να βγει˙ να δει αν έρχονται, μήπως και φτάνουν».
Την προσταγή του ακούγοντας ο γιος του Δόλιου, τρέχοντας βγήκε, στάθηκε
στο κατώφλι, τους είδε να σιμώνουν, κι αμέσως γύρισε
στον Οδυσσέα μιλώντας με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Είναι αυτοί κοντά μας, φτάνουν. Στα γρήγορα κι εμείς ν' αρματωθούμε».
Ακούγοντας τα λόγια του πάνω πετάχτηκαν και φόρεσαν καθένας την αρματωσιά του,
τριγύρισαν τον Οδυσσέα τέσσερις, έξι συμπαραστάθηκαν, οι γιοι του Δόλιου.
Φόρεσαν όμως όπλα κι άλλοι δυο, κι ας είχαν πια ψαρά μαλλιά, Δόλιος και Λαέρτης,
πολεμιστές κι αυτοί σε ώρα ανάγκης.
Ντυμένοι όλοι στον λαμπρό χαλκό, οι πόρτες
άνοιξαν, προχώρησαν, ο Οδυσσέας πρώτος.
Την ίδια ώρα η Αθηνά, του Δία η θυγατέρα, βρέθηκε πλάι τους,
με τη μορφή του Μέντορα — ίδια στην όψη, ίδια στη φωνή.
Την πήρε είδηση βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
και γύρισε μιλώντας στον Τηλέμαχο, τον ακριβό του γιο:
«Τηλέμαχε, έφτασε η ώρα ορμητικά να μπεις κι εσύ στη μάχη
αντρών που πολεμούν, όπου και ξεχωρίζουν οι γενναίοι. Κοίταξε όμως
μην ντροπιάσεις τους προγόνους σου˙ από καιρό είμαστε φημισμένοι,
σ' όλη την οικουμένη, για την αντρεία και το θάρρος μας».
Ανταποκρίθηκε ο Τηλέμαχος, φρόνιμο κι έξυπνο μυαλό:
«Πατέρα μου, θα δεις και μόνος σου, φτάνει να το θελήσεις, πως πάνω

στ. 492 **ο γιος του Δόλιου:** Ο Δόλιος ήταν πιστός δούλος του Λαέρτη.

στην ορμή μου δεν θα ντροπιάσω τη γενιά σου εγώ,
όπως το λες και το παινεύεσαι».
Ακούγοντας τα λόγια του, ένιωσε μέσα του χαρά ο Λαέρτης κι ομολόγησε:
«Τι μέρα αυτή, αθάνατοι θεοί, για μένα! Χαρά με πλημμυρίζει˙
γιος κι εγγονός για την παλικαριά τους συνερίζονται».
Τότε στο πλάι του, τα μάτια λάμποντας η Αθηνά, στάθηκε λέγοντας:
«Του Αρκεισίου γιε, ο πιο αγαπητός απ' όλους τους συντρόφους,
ευχήσου πρώτα στη γλαυκόματη κόρη του Δία, μετά κραδαίνοντας ρίξε
με φόρα το μακρόσκιο δόρυ σου».
Μ' αυτά τα λόγια η Παλλάδα Αθηνά μέσα του φύσηξε
μεγάλη δύναμη, κι αυτός πρώτα στη θυγατέρα του μεγαλοδύναμου θεού
ευχήθηκε, μετά στο χέρι πάλλοντας μακρόσκιο το δόρυ το ρίχνει πάνω
στον Ευπείθη˙ βρήκε το κράνος του, με τα χαλκά του μάγουλα,
στο χτύπημα δεν άντεξε και πέρασε ο χαλκός μέσα για μέσα.
Σωριάστηκε με πάταγο ο Ευπείθης, βρόντηξαν από πάνω του και τ' άρματα.
Την ίδια ώρα ο Οδυσσέας κι ο λαμπρός του γιος ορμούν με τους προμάχους,
χτυπούν σπαθιά, πέφτουν αμφίκυρτα στη μύτη τους κοντάρια.
Όλους θα τους αφάνιζαν, θα γύριζαν τον νόστο άνοστο,
αν τη στιγμή εκείνη η Αθηνά, η θυγατέρα του αιγίοχου Δία, δεν έβγαζε
φωνή μεγάλη, που άφησε σύξυλους τους δύο στρατούς:
«Πάψτε τον άγριο πόλεμό σας, Ιθακήσιοι, καιρός με δίχως αίματα
φίλοι να χωριστείτε».
Αυτά φωνάζει η Αθηνά, κι εκείνοι πράσινοι από τρόμο˙
μες στον μεγάλο φόβο τούς φεύγουν τα όπλα από το χέρι,
όλα πέφτουν στο χώμα, ενώ αντιφωνούσε η φωνή της Αθηνάς.
Σκορπίστηκαν τότε μεμιάς, τρέχοντας προς την πόλη
γύρευαν να σωθούν.
Ο Οδυσσέας όμως, πολύπαθος και θείος, χίμηξε πίσω τους βγάζοντας

στ. 516 **για την παλικαριά τους συνερίζονται:** ανταγωνίζονται ποιος θα αποδειχτεί περισσότερο γενναίος.

στ. 518 **του Αρκεισίου γιε:** Βλ. τους στίχους *π* 127-131.

στ. 524 **το κράνος του με τα χαλκά του μάγουλα:** το κράνος με τις χάλκινες παραγναθίδες. Βλ. Παράρτημα σ. 483, εικ. 10.3 και την εικ. 15 στη σ. 39.

στ. 528 **αμφίκυρτα στη μύτη τους κοντάρια:** Βλ. Παράρτημα σ. 484, εικ. 10.4.

στ. 529 **όλους θα τους αφάνιζαν, θα γύριζαν τον νόστο άνοστο:** όλους τους συγγενείς των μνηστήρων θα τους σκότωναν και δε θα γύριζαν στο σπίτι, στην πατρίδα τους.

φοβερή κραυγή, σαν αετός από ψηλά πετώντας.
Μα τώρα αφήνει ο γιος του Κρόνου πυρφόρο κεραυνό, που πέφτει
στης Αθηνάς τα πόδια, γλαυκόματης θεάς πανίσχυρου πατέρα.
Τα μάτια λάμποντας η Αθηνά, στον Οδυσσέα γύρισε μιλώντας:
«Γιε του Λαέρτη, του Διός βλαστέ, πανούργε Οδυσσέα,
κράτα τη μάνητά σου πια του φοβερού πολέμου, μήπως
του Κρόνου ο γιος, ο Δίας βροντόφωνος, εξοργιστεί μαζί σου».
Έτσι του μίλησε η θεά, εκείνος άκουσε τον λόγο της κι αλάφρωσε
από χαρά η καρδιά του. Τότε η Παλλάδα Αθηνά, η θυγατέρα
του αιγίοχου Δία, βάζει τους δύο στρατούς να κάνουν
όρκους συμφιλίωσης, και για το μέλλον — με τη μορφή του Μέντορα κυκλοφορούσε,
ίδια στην όψη, ίδια στη φωνή.

Εικ. 152 Θ. βαν Θεύλντεν «Η Αθηνά και ο Δίας σταματούν τη μάχη».
[Χαρακτικό από τη σειρά «Οι άθλοι του Οδυσσέα» με 58 χαρακτικά, έργο του 1640 του Φλαμανδού ζωγράφου και χαράκτη Θ. βν Θεύλντεν (Theodor van Thulden, 1606-1669), Σαν Φραντζίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

ω 280-350 Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από τον Λαέρτη – ω 463-551 Ειρήνη στην Ιθάκη

1. Αφού λάβετε υπόψη σας την περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *ω* και τα αποσπάσματα της ραψωδίας αυτής που μελετήσατε, να αναφέρετε τα βασικά θέματα που φροντίζει εδώ ο ποιητής κλείνοντας την αφήγησή του να ολοκληρώσει από εκείνα που έμεναν εκκρεμή από τις ραψωδίες *χ* και *ψ*.

2. Να περιγράψετε τη διαδικασία αναγνωρισμού του Οδυσσέα από τον Λαέρτη με βάση τη διαδικασία του αναγνωρισμού όπως αυτή περιγράφεται στην ερώτηση 19 της σ. 321.

3. Να περιγράψετε τη συναισθηματική κατάσταση του Λαέρτη και του Οδυσσέα πριν και μετά τον αναγνωρισμό.

4. Η συμβολή των θεών στη λύση του έπους (ραψωδία *ω*) είναι ιδιαίτερα προβεβλημένη και καθοριστική.

   Ποιοι θεοί παρεμβαίνουν, με ποιο τρόπο και με ποιο σκοπό κάθε φορά;

5. Το τέλος των μνηστήρων προοικονομείται ήδη από την πρώτη “αγορά” των θεών, και επιβεβαιώνεται στη δεύτερη.

   Ποιος ήταν ο ρόλος του Οδυσσέα στην τιμωρία των μνηστήρων; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.

6. “Αυτοδικία” είναι η τιμωρία κάποιου που μας αδίκησε από μας τους ίδιους και όχι από το νόμο. Η μνηστηροφονία είναι μια μορφή αυτοδικίας, αλλά μ’ αυτήν αποκαθίσταται η ηθική και πολιτική τάξη στην Ιθάκη.

   Αφού λάβετε υπόψη σας 1. τις απόψεις που εκφράζουν οι θεοί στην α΄ “αγορά” (*α* 31-108), στη β΄ “αγορά” (*ε* 1-49) και στους στίχους *ω* 472-486, και 2. τις απόψεις που διατυπώνουν όσοι μίλησαν στη συγκέντρωση των Ιθακησίων την επομένη του φόνου των μνηστήρων (βλ. τους στίχους *ω* 421-462 στο παράρτημα σ. 451), να συζητήσετε αν και ως ποιο βαθμό είναι ηθικά δικαιωμένη η μνηστηροφονία, όχι σύμφωνα με τις αντιλήψεις και τα δεδομένα της σημερινής εποχής αλλά της εποχής του Ομήρου (8ος αι. π.Χ.).

7. Όσα συμβαίνουν στην οδυσσειακή Ιθάκη δεν μπορεί παρά να αντικατοπτρίζουν ως ένα βαθμό εμπειρίες γνωστές στον ποιητή της *Οδύσσειας* (βλ. και στην Εισαγωγή σ. 16).

   Με βάση τα όσα διαδραματίζονται στην ενότητα αυτή, τι μπορείτε να υποθέσετε για τη σταθερότητα του θεσμού της βασιλείας στα

χρόνια του Ομήρου;

8. Να γράψετε ένα κείμενο 100-150 λέξεων όπου θα εκφράζετε και θα δικαιολογείτε την άποψή σας για το αν σας άρεσε ή όχι το τέλος της *Οδύσσειας*.

ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ

9. α. Ποιο το περιεχόμενο των επικών ποιημάτων;
β. Να αναφέρετε βασικά χαρακτηριστικά της επικής ποίησης.

10. Αφού βάλετε σε κύκλο την ένδειξη **Σ** πλάι σε όσες από τις παρακάτω φράσεις θεωρείτε σωστές και την ένδειξη **Λ** πλάι σε όσες θεωρείτε λανθασμένες, να υποστηρίξετε κάθε επιλογή σας μέσα σε δύο το πολύ σειρές.

1. «Τα επικά ποιήματα υμνούσαν όχι μόνο τα κατορθώματα των ηρώων αλλά και των θεών» Σ Λ
2. «Ο επικός ποιητής αφηγούνταν πάντοτε γεγονότα που συνέβησαν στη δική του εποχή» Σ Λ
3. «Τα έπη ήταν σύντομα αφηγηματικά ποιήματα» Σ Λ
4. «Οι ραψωδοί τραγουδούσαν τα έπη με τη συνοδεία φόρμιγγας/ κιθάρας» Σ Λ
5. «Οι “Νόστοι” ανήκαν στο τρωϊκό κύκλο επών» Σ Λ
6. «Τα ομηρικά έπη συντέθηκαν κατά τον 12ο αι. π.Χ.» Σ Λ

11. Μάθαμε ότι στην επική ποίηση είχαν καθιερωθεί ορισμένοι **εκφραστικοί τύποι** (αλλιώς λέγονται: **τυπικές εκφράσεις**) που επαναλαμβάνονταν απαράλλαχτοι ή ελαφρώς παραλλαγμένοι. Στην *Οδύσσεια* γνωρίσαμε πολλούς τέτοιους εκφραστικούς τύπους, φυσικά σε μετάφραση. Άλλοι απ’ αυτούς ήταν **ονοματικοί** (λ.χ. *ο ιππικός Γερήνιος Νέστωρ*) και άλλοι **ρηματικοί** (λ.χ. *Έτσι τους μίλησε*). Πολλές φορές καταλάμβαναν έναν ολόκληρο στίχο (λ.χ. *Έδυσε ο ήλιος, ίσκιωσαν όλοι οι μεγάλοι δρόμοι*). Οι ονοματικοί αποτελούνταν συνήθως από ένα όνομα συνοδευμένο από ένα επίθετο ή μια περίφραση.

Να σημειώσετε δίπλα στο καθένα από τα παρακάτω επίθετα και τις φράσεις το όνομα εκείνου του θεού ή ανθρώπου το οποίο, όπως είδαμε, συνόδευε στην *Οδύσσεια* και συναποτελούσε μαζί του εκφραστικό τύπο. Να σημειώσετε στο τέλος και δυο-τρεις στί-

χους που παρατηρήσατε ότι επαναλαμβάνονται στη μετάφραση και θεωρείτε ότι αποδίδουν επικούς εκφραστικούς τύπους.

τα μάτια λάμποντας / γλαυκόματη ______________

πολύτροπος / καρτερικός / πολύπαθος ______________

καλλιστέφανη / χρυσή ______________

που ψηλά βροντά / που τα σύννεφα συνάζει / ολύμπιος ______________

φρόνιμη / σκεφτική και φρόνιμη ______________

αργοφονιάς / ψυχοπομπός και δωροδότης ______________

καλλιτέχνης / ο έξοχος τεχνίτης ______________

κοσμοσείστης / της γης κυρίαρχος ______________

τοξότης με τα μακρινά του βέλη / λαμπρός εκηβόλος ______________

γνωστικός / συνετός ______________

12. Στην επική ποίηση εκτός από τους **εκφραστικούς τύπους** μάθαμε ότι επαναλαμβάνονταν με τις ίδιες περίπου λεπτομέρειες και ορισμένα θέματα, ενέργειες, δραστηριότητες. Είπαμε ότι αυτά ονομάζονται **θεματικοί τύποι** ή αλλιώς **τυπικά θέματα.** Στους θεματικούς τύπους που γνωρίσαμε στην *Οδύσσεια* περιλαμβάνονται και οι ένθετες διηγήσεις και τα άστοχα ερωτήματα.

Να αναφέρετε άλλους δύο θεματικούς τύπους και να δώσετε δύο παραδείγματα για τον καθένα από αυτούς.

13. Στη ραψωδία *μ*, μετά την επιστροφή του Οδυσσέα από τον Άδη η Κίρκη τού προφητεύει τις μελλοντικές περιπέτειές του και του δίνει συμβουλές με ποιο τρόπο θα τις αντιμετωπίσει. Συγκεκριμένα για τις Σειρήνες τού λέει:

«Θα φτάσεις πρώτα στις Σειρήνες, αυτές που καταθέλγουν
όλους τους ανθρώπους, όποιος βρεθεί στα μέρη τους.
Αν κάποιος πλησιάσει ανύποπτος κι ακούσει των Σειρήνων
τη φωνή, δεν γίνεται να τον χαρούν ξανά στον γυρισμό του
γυναίκες και μικρά παιδιά˙ τον θέλγουν οι Σειρήνες
με το οξύφωνο τραγούδι τους,
σ’ ένα λιβάδι καθισμένες˙ γύρω σωρός τα κόκαλα,
σάρκες ανθρώπων σαπισμένες, φαγωμένα δέρματα.
Σε συμβουλεύω να τις προσπεράσεις˙ όσο για τους συντρόφους σου,

γλυκό κερί σαν μέλι μάλαξε και βούλωσε μ' αυτό τ' αυτιά τους,
ώστε κανείς από τους άλλους να μην το ακούσει το τραγούδι τους.
Μόνος εσύ μπορείς να τις ακούσεις, αν το θελήσεις˙
θα πρέπει ωστόσο, εκεί στο πλοίο που θα φεύγει γρήγορα,
χέρια και πόδια να σε δέσουν, όρθιο πάνω στο κατάρτι,
με τα σχοινιά πλεγμένα γύρω του˙ κι έτσι να ακούσεις, να απολαύσεις
των Σειρήνων τη φωνή.
Κι αν τους συντρόφους σου παρακαλείς, αν τους φωνάζεις να σε λύσουν,
εκείνοι ακόμη πιο σφιχτά, με περισσότερα σχοινιά θα πρέπει να σε δέσουν».
(*μ* 42-59)

Εικ. 153 Χ. Τζ. Ντρέιπερ «Ο Οδυσσέας και οι Σειρήνες».
[Έργο του 1909 του ζωγράφου Χέρμπερτ Τζέιμς Ντρέιπερ (Herbert James Draper), Αγγλία, Hull, Αίθουσα Τέχνης Ferens]

Ο Οδυσσέας έκανε αυτά που του είπε η Κίρκη. Μόλις το καράβι του πλησίασε στο νησί των Σειρήνων αυτές πράγματι άρχισαν το ψηλόλιγνο τραγούδι τους:

«Κι όπως κωπηλατώντας γρήγορα, σίμωσε τόσο το καράβι
στο νησί, που θα μπορούσε να ακουστεί η φωνή του ανθρώπου,
μας πήραν οι Σειρήνες είδηση, πως προσπερνούσε το σκαρί μας γοργοτάξιδο,
κι άρχισαν το ψηλόλιγνο τραγούδι τους:
"Έλα, Οδυσσέα περίφημε, δόξα των Αχαιών, πλησίασε,
άραξε εδώ το πλοίο, ν' ακούσεις τη φωνή μας.
Αφού κανείς ποτέ δεν μας προσπέρασε στο μελανό καράβι του,
προτού να ακούσει από το στόμα μας τη μελιστάλακτη φωνή μας˙

πρώτα ευφραίνεται κι ύστερα συνεχίζει το ταξίδι του,
κερδίζοντας καινούργια γνώση.
Γιατί τα πάντα εμείς γνωρίζουμε, όσα τραβήξανε στης Τροίας
τον κάμπο Αργείοι και Τρώες — θέλημα των θεών.
Κι ακόμη ξέρουμε τα όσα συμβαίνουν πάνω σ' ολόκληρη τη γη
με τα πολλά γεννήματα".
Έτσι μιλώντας τραγουδούσαν με φωνή περίκαλλη˙ κι εμένα
μέσα μου η καρδιά μου λαχταρούσε να τις ακούσει, παρακαλούσα
τους συντρόφους να με λύσουν, έκανα νόημα γνέφοντας˙ αλλά εκείνοι
εκεί, σκυμμένοι στα κουπιά, κωπηλατούσαν.
Κι αυτοστιγμεί πετάχτηκαν ο Ευρύλοχος κι ο Περιμήδης,
μ' έδεσαν μ' άλλα, πρόσθετα σχοινιά, μ' έσφιγγαν πιο γερά.
Τέλος, όταν πια τις περάσαμε, και δεν ακούγαμε
μήτε φωνή μήτε και το τραγούδι των Σειρήνων,
τότε οι καλοί μου εταίροι έβγαλαν το κερί, αυτό που εγώ
τους άλειψα στ' αυτιά τους, με λύνουν κι εμένα απ' τα δεσμά μου».
(*μ* 208-231)

Οι Σειρήνες παρουσιάζονται ως μυθολογικές μορφές που σχετίζονται άμεσα με την ποίηση και μάλιστα με την επική.

Να δικαιολογήσετε την άποψη αυτή με βάση τα παραπάνω αποσπάσματα της *Οδύσσειας* και να τη συζητήσετε.

14. Στη "Μικρή νέκυια" (έτσι καθιερώθηκε να λέγεται —σε αντιδιαστολή προς τη μεγάλη "Νέκυια", τη ραψωδία *λ*— το πρώτο μέρος της ραψωδίας *ω*, όπου παρακολουθούμε τη συνομιλία του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα στον κάτω κόσμο και την κάθοδο των ψυχών των μνηστήρων στον Άδη) ο Αγαμέμνονας, αφού πληροφορείται όσα συνέβησαν στην Ιθάκη από την ψυχή του μνηστήρα Αμφιμέδοντα, μακαρίζει τον Οδυσσέα για την πιστή γυναίκα του λέγοντας:

«Τρισεύτυχε Οδυσσέα, πολύτεχνε γιε του Λαέρτη, αλήθεια
γυναίκα πήρες αξετίμητη και με περίσσιες χάρες!
Πόσο άδολη η καρδιά της γνωστικιάς του Ικάριου θυγατέρας,
της Πηνελόπης! Πώς δεν ξέχασε τον Οδυσσέα ποτέ της,
τον άντρα της! της καλοσύνης της η δόξα δε θα σβήσει˙
πεντάμορφο τραγούδι οι αθάνατοι θα πλέξουν, να το λένε
πάνω στη γη οι θνητοί, τη φρόνιμη τιμώντας Πηνελόπη». (*ω* 192-198)

(Από τη μετάφραση των Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδή)

Να συζητήσετε πώς αντιλαμβάνεστε τα λόγια αυτά του Αγαμέμνονα, δηλ. του ποιητή.

15. Σύμφωνα με το ποίημα «Στον Οδυσσέα» του Στάθη Καραβία (1883-

1945) (βλ. στο Παράρτημα σσ. 458-9) ο Οδυσσέας έγινε ένα αιώνιο σύμβολο.

Τι συμβολίζει ο Οδυσσέας σύμφωνα με το ποίημα;

16. Να σημειώσετε μπρος από καθεμιά από τις τρεις αφηγηματικές ενότητες που σας δίνονται σε τριάδες τον αριθμό 1 ή 2 ή 3 (δίνεται για παράδειγμα η πρώτη τριάδα), για να δηλώσετε τη σειρά με την οποία παρακολουθούμε τις ενότητες αυτές στην *Οδύσσεια.*

2. "Αλκίνου απόλογοι",	1. "Αρήτης απόλογοι",	3. "Μικροί απόλογοι"
... "Φαιακία",	... "Μνηστηροφονία",	... "Τηλεμάχεια"
... β' "αγορά" των θεών,	... Ιθακησίων "αγορά"	... α' "αγορά" των θεών,
... "Κυκλώπεια"	... "Νέκυια",	... "βόες Ἡλίου"
... "Νίπτρα"	... "Σπονδαί",	... "Τόξου θέσις"
	Αναγνωρισμός του Οδυσσέα	
... από την Πηνελόπη	... από τον Τηλέμαχο	... από το Λαέρτη

17. Ο αναγνωρισμός και η μνηστηροφονία είναι δύο θέματα τα οποία είναι στενά δεμένα μεταξύ τους στην *Οδύσσεια,* προετοιμάζουν και προοικονομούν το ένα το άλλο.

Να συζητήσετε την άποψη αυτή, προσπαθώντας να την επιβεβαιώσετε και να τη δικαιολογήσετε.

18. Στην επόμενη σελίδα σε πίνακα σας δίνονται οι φάσεις της διαδικασίας του αναγνωρισμού και δίπλα τέσσερις στήλες. Στην πρώτη στήλη βλέπετε συμπληρωμένες τις φάσεις του αναγνωρισμού της Ιθάκης από τον Οδυσσέα. Έχουν προβλεφθεί άλλες τρεις στήλες για τους τρεις σημαντικότερους αναγνωρισμούς της *Οδύσσειας:* τους αναγνωρισμούς του Οδυσσέα από τα τρία στενότερα συγγενικά του πρόσωπα, τον Τηλέμαχο (βλ. *π* 173-246), την Πηνελόπη (βλ. *ψ* 1-278) και το Λαέρτη (βλ. *ω* 280-350).

Αφού μελετήσετε όσα από τα αποσπάσματα αυτά διδαχτήκατε, να βρείτε και να συμπληρώσετε στον πίνακα της επόμενης σελίδας, σύμφωνα με το δεδομένο παράδειγμα του αναγνωρισμού της Ιθάκης από τον Οδυσσέα, τις φάσεις όπως τις διαπιστώνετε στον καθένα από τους τρεις αυτούς αναγνωρισμούς.

19. Ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη, μετά τον αναγνωρισμό τους και πριν κοιμηθούν, διηγούνται ο ένας στον άλλο όσα έζησαν στα χρόνια που μεσολάβησαν. Ο ποιητής μάς δίνει μια περίληψη της διήγησης εκείνης του Οδυσσέα σε τρίτο πρόσωπο και πολύ σύντομα, σε 32 στίχους. Η περίληψη αυτή έχει καθιερωθεί να ονομάζεται "Μικροί απόλογοι" σε αντιδιαστολή προς τη διήγηση του Οδυσσέα στους Φαίακες που, όπως είδαμε, λέγονται "Μεγάλοι απόλογοι".

ΟΙ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ *ΟΔΥΣΣΕΙΑ*

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΟΙ: **Οι φάσεις του αναγνωρισμού**	**Της Ιθάκης από τον Οδυσσέα** (ραψωδία *ν* 210-407)	**Του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο** (ραψωδία *π* 173-245)	**Του Οδυσσέα από την Πηνελόπη** (ραψωδία *ψ* 1-278)	**Του Οδυσσέα από το Λαέρτη** (ραψωδία *ω* 280-350)
1. απόκρυψη ταυτότητας με μεταμόρφωση ή παραμόρφωση ή με πλαστή ιστορία	Η Αθηνά καλύπτει την Ιθάκη με ομίχλη (*ν* 212-213)			
2. απομόνωση των προσώπων που μετέχουν στον αναγνωρισμό	Ο Οδυσσέας και η Αθηνά-βοσκός στο λιμάνι του Φόρκυνα (*ν* 109-138 και 250-254)			
3. αποκάλυψη της ταυτότητας με άρση της μεταμόρφωσης ή της παραμόρφωσης ή με μια β' μεταμόρφωση και/ή με ομολογία της πραγματικής ταυτότητας	Η Αθηνά-βοσκός συστήνει την Ιθάκη (*ν* 265-279) Η Αθηνά-γυναίκα αίρει την ομίχλη (*ν* 399)			
4. έκφραση δυσπιστίας και απαίτηση για αποδεικτικά στοιχεία	Ο Οδυσσέας δυσπιστεί και ζητά σημάδια (*ν* 370-375)			
5. παρουσίαση αποδεικτικών στοιχείων	Η Αθηνά-γυναίκα δείχνει σημάδια της Ιθάκης (*ν* 391-398)			
6. αναγνωρισμός και έκφραση των ανάλογων συναισθημάτων	Ο Οδυσσέας χαίρεται, φιλά το χώμα, εύχεται στις Νύμφες (*ν* 400-407)			

Αφού μελετήσετε τους “Μικρούς απολόγους” (βλ. Παράρτημα, σσ. 453-4), να συμπεράνετε από τη συνοπτική αυτή παρουσίαση της διήγησης του Οδυσσέα προς την Πηνελόπη:

α. αν ο Οδυσσέας αφηγήθηκε στην Πηνελόπη τις περιπέρειές του με χρονογραφική σειρά ή με τη σειρά που τις αφηγήθηκε σε μας ο ποιητής·

β. τι απέκρυψε και τι υποβάθμισε ο Οδυσσέας στη διήγησή του προς τη γυναίκα του και να συζητήσετε γιατί απέκρυψε ή υποβάθμισε το καθετί.

20. Από τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ήθους του Οδυσσέα είναι το “πολύτροπο” (δηλαδή το πολυμήχανο, το εύστροφο μυαλό του, η ικανότητά του να βρίσκει πολλούς τρόπους για να ξεπερνά τις δυσκολίες) και η “κλεπτοσύνη” του (δηλαδή η ικανότητά του να αποκρύπτει την ταυτότητά του, για να πετύχει το σκοπό του, χωρίς να τον υποψιάζονται οι άλλοι).

Να αναφέρετε ορισμένα περιστατικά από την *Οδύσσεια* τα οποία αποδεικνύουν αυτά τα γνωρίσματα του ήθους του Οδυσσέα.

21. Αφού διαβάσετε στη σ. 454 του Παραρτήματος το ποίημα «Οδυσσέας» του Άγγ. Σημηριώτη, να συζητήσετε α) αν η αυτοπεποίθηση και η έπαρση με την οποία εκφράζεται ο Οδυσσέας του ποιήματος αυτού ταιριάζει στον Οδυσσέα της *Οδύσσειας* και β) αν, στην περίπτωση που η Πηνελόπη αποδεικνυόταν άπιστη, ο Οδυσσέας της *Οδύσσειας* θα ενεργούσε όπως αφήνει να εννοηθεί το ποίημα αυτό στους τελευταίους στίχους του.

22. Ο Πετρώνιος, ένας λατίνος συγγραφέας του 1ου μ.Χ. αι., σε ένα ποίημά του (βλ. Παράρτημα σ. 459) προτρέπει έναν νέο να γίνει Οδυσσέας.

Να συγκρίνετε αυτόν τον Οδυσσέα με τον Οδυσσέα της *Οδύσσειας*.

23. Αφού διαβάσετε το απόσπασμα που θα βρείτε στις σσ. 455-6 του Παραρτήματος από την ποιητική σύνθεση «Ελένη» του Γιάννη Ρίτσου, να συζητήσετε αν ο Οδυσσέας που γνωρίσατε στην *Οδύσσεια* θα μπορούσε να εξελιχθεί σε έναν Οδυσσέα όπως αυτός που περιγράφεται στο συγκεκριμένο απόσπασμα.

24. Αφού διαβάσετε στις σσ. 456-7 του Παραρτήματος το κείμενο του Ι. Θ. Κακριδή για το τέλος του Οδυσσέα, να συζητήσετε αν η τύχη των πρωταγωνιστών της *Οδύσσειας* όπως περιγράφεται στο κείμενο αυτό τους ταίριαζε ή θα θέλατε ένα άλλο τέλος γι’ αυτούς.

25. Ο Λουκιανός στο έργο του «Αληθινή Ιστορία» παρουσιάζει μια φανταστική συνάντησή του με τον Οδυσσέα στο νησί των Μακάρων (βλ. Παράρτημα σσ. 457-8).

α. Αφού σκεφτείτε ποιες απαντήσεις θα έδωσαν ο κομιστής του γράμματος και οι φίλοι του στην Καλυψώ, για να την ευχαριστήσουν, να συντάξετε το διάλογό τους με την Καλυψώ, όπως τον φαντάζεστε.

β. Φανταστείτε πως είστε εσείς ο Οδυσσέας και στέλνετε ένα γράμμα στην Καλυψώ, όχι μετά αλλά πριν από το θάνατό σας. Τι θα γράφατε σ' αυτό;

26. Αφού διαβάσετε στη σσ. 452-3 του Παραρτήματος το κείμενο «Ένα παιχνίδι που το λέγαν Πηνελόπη», να συζητήσετε αν το ήθος των μνηστήρων όπως περιγράφεται στο κείμενο αυτό ταιριάζει με το ήθος των μνηστήρων που γνωρίσατε στην *Οδύσσεια.*

27. Να συζητήσετε το ρόλο που διαδραματίζουν η Αθηνά, ο Δίας και ο Ποσειδώνας στην *Οδύσσεια* και ειδικότερα στην αναζήτηση, το νόστο του Οδυσσέα και τη μνηστηροφονία.

28. Να περιγράψετε μια αξία ζωής, ένα θεσμό, ένα έθιμο ή μια συνήθεια που γνωρίσατε στην *Οδύσσεια* και κίνησε το ενδιαφέρον σας, και να δικαιολογήσετε το ενδιαφέρον αυτό.

29. Από όσα μπορούμε να συμπεράνουμε διαβάζοντας την *Οδύσσεια:* α. ποιες και πόσες κοινωνικές τάξεις υπήρχαν στην κοινωνία της ομηρικής Ιθάκης; β. ποια επαγγέλματα ασκούσαν και με ποιες εργασίες ασχολούνταν οι άνθρωποι (άντρες και γυναίκες) της ομηρικής κοινωνίας;

30. Αφού μελετήσετε τους πίνακες 3, 4, 5 και 6 του Παραρτήματος και τον πίνακα της ερώτησης 2 της σ. 278, να περιγράψετε την αφηγηματική τεχνική του εγκιβωτισμού.

31. Ο ανθρωποκεντρισμός είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της *Οδύσσειας.*

Να συζητήσετε προσπαθώντας να τεκμηριώσετε την άποψη αυτή, αφού λάβετε υπόψη τη στάση, τη συμπεριφορά και τη δράση του Οδυσσέα κυρίως στις ραψωδίες *ε* και *ι.*

32. Ο ανθρωπισμός, η ανθρωπιά χαρακτηρίζει τη στάση και συμπεριφορά πολλών προσώπων της *Οδύσσειας.*

Να συζητήσετε την άποψη αυτή, αφού λάβετε υπόψη τη στάση και τη συμπεριφορά των προσώπων κυρίως στις ραψωδίες *ζ* και *θ.*

33. Αφού διαβάσετε το ποίημα «Ιθάκη» του Κ. Π. Καβάφη (θα το βρεί-

τε στο Παράρτημα σ. 460), να συζητήσετε σε τι διαφέρουν το ταξίδι και η Ιθάκη του ποιήματος αυτού από το ταξίδι και την Ιθάκη του Οδυσσέα στην *Οδύσσεια.*

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ - ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ *"ΟΔΥΣΣΕΙΑ"*

1. Στην *Οδύσσεια* γνωρίσαμε τον Οδυσσέα σε όλες τις φάσεις της ζωής του είτε παρακολουθώντας τη δράση του αφηγημένη από τον ποιητή στο ποιητικό παρόν του ποιήματος είτε πληροφορούμενοι το παρελθόν του μέσω των αφηγήσεων του ποιητή, του ίδιου του Οδυσσέα ή άλλων προσώπων του έπους.

   Να συντάξετε σε 300-350 λέξεις την ιστορία του Οδυσσέα με βάση τις πληροφορίες που μπορείτε να αντλήσετε από την *Οδύσσεια.* Να μοιράσετε το κείμενό σας σε τέσσερα μέρη:
   "Ο Οδυσσέας από τη γέννησή του ως την τρωική εκστρατεία"
   "Ο Οδυσσέας στον τρωικό πόλεμο"
   "Ο Οδυσσέας από την Τροία ως την Ιθάκη"
   "Ο Οδυσσέας και οι αγώνες του μετά την επάνοδό του στην Ιθάκη"

2. Η στάση, η συμπεριφορά και οι ενέργειες της Πηνελόπης συντελούν, άμεσα ή έμμεσα, στην εξέλιξη των τριών βασικών θεμάτων της *Οδύσσειας:* της αναζήτησης, του νόστου του Οδυσσέα και της μνηστηροφονίας.

   Να συντάξετε ένα κείμενο 350-400 λέξεων στο οποίο θα αναδεικνύετε το ρόλο της Πηνελόπης στα τρία αυτά βασικά θέματα.

3. Με βάση πληροφορίες που θα αντλήσετε από τις περιληπτικές αναδιηγήσεις και το κείμενο των ραψωδιών *τ, φ, χ* και *ψ* για την Πηνελόπη να συντάξετε ένα κείμενο 200-250 λέξεων με τίτλο:

   «Πηνελόπη: ο θηλυκός Οδυσσέας»

4. Ο Τηλέμαχος μεταβαίνει στην Πύλο και στη Σπάρτη, για να αναζητήσει τον πατέρα του, με προτροπή της Αθηνάς (ραψ. *α*). Ύστερα από την επί ένα μήνα περίπου παραμονή του εκεί επιστρέφει στην Ιθάκη και πηγαίνει στο καλύβι του Εύμαιου με προτροπή πάλι της Αθηνάς (ραψ. *ο*). Όμως και τον Οδυσσέα η Αθηνά τον συμβούλεψε να μην πάει αμέσως στο παλάτι του, αλλά να καταφύγει στο καλύβι του χοιροβοσκού Εύμαιου (ραψ. *ν*).

   α) Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές διαπιστώνετε στην περιπέτεια αυτή του Τηλέμαχου και τις περιπέτειες του Οδυσσέα μέχρι τη στιγμή αυτή;

   β) Γιατί η Αθηνά στέλνει τον Οδυσσέα και τον Τηλέμαχο στο καλύβι του Εύμαιου και όχι κατευθείαν στην πόλη της Ιθάκης;

   γ) Ποιος κατά τη γνώμη σας μπορεί να κρύβεται πίσω από την Αθηνά;

   Να δικαιολογήσετε τις απαντήσεις σας.

5. Από όσα γνωρίσατε στην "Τηλεμάχεια" και στη "Μνηστηροφονία" για τον

Τηλέμαχο να γράψετε ένα κείμενο 300-350 λέξεων με τίτλο:

«Τηλέμαχος: ο άξιος γιος του Οδυσσέα».

6. Ο Τηλέμαχος είναι ένα από τα πρωταγωνιστικά πρόσωπα της *Οδύσσειας*. Στην “Τηλεμάχεια” παρακολουθήσαμε πώς αποφάσισε και πώς πραγματοποίησε το ταξίδι του στην Πύλο και στη Σπάρτη. Είδαμε ακόμη πως οι μνηστήρες θορυβήθηκαν από την πρωτοβουλία αυτή του Τηλέμαχου και θέλησαν να τον θανατώσουν στήνοντας του ενέδρα στην Αστερίδα. Στη ραψωδία *ο* κλείνει ο κύκλος της προσωπικής του περιπέτειας, για να ανοίξει στη ραψωδία *π* ο κύκλος της κοινής δράσης πατέρα και γιου, μετά φυσικά από τον αμοιβαίο αναγνωρισμό τους. Να μελετήσετε πώς ακριβώς εξελίχθηκε το δικό του ταξίδι, η δική του μικρή “οδύσσεια”:

α) Πότε πληροφορήθηκαν την απουσία του οι μνηστήρες και πόσες ημέρες παραμόνευαν στην Αστερίδα, για να τον σκοτώσουν; Πώς κατάφερε ο Τηλέμαχος να αποφύγει την ενέδρα τους;

β) Πόσο χρόνο έλειψε ο Τηλέμαχος από την Ιθάκη και πόσες ημέρες παρέμεινε στη Σπάρτη;

γ) Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, καθήλωσε ο ποιητής τον Τηλέμαχο τόσο καιρό στη Σπάρτη.

Πριν απαντήσετε να συμβουλευτείτε τους πίνακες 1 (το “ημερολόγιο” της “Τηλεμάχειας” σ. 500) και 6 (το “ημερολόγιο” της *Οδύσσειας* σ. 504) καθώς και τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *δ* και *ν* 210 - *π*.

Κάτω από τον πίνακα 1 (το “ημερολόγιο” της “Τηλεμάχειας”) υπάρχει ένας ημιτελής πίνακας. Με τη βοήθεια των περιληπτικών αναδιηγήσεων *ν* 210 έως *π*, και του πίνακα 6 (το “ημερολόγιο” της *Οδύσσειας*) να τον συμπληρώσετε, ώστε να έχετε στη σελίδα αυτή το “ημερολόγιο” όλου του ταξιδιού του Τηλέμαχου μέχρι και την επιστροφή του στην Ιθάκη.

7. Με τη βοήθεια των περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών *ν* 210 έως *ω* και του πίνακα 6 του Παραρτήματος σ. 504 να συντάξετε ένα “ημερολόγιο” της “Μνηστηροφονίας” ανάλογο του “ημερολογίου” της “Τηλεμάχειας” που θα βρείτε στο Παράρτημα σ. 500 (πίνακας 1).

8. Από τη στιγμή που ξεκίνησε ο Οδυσσέας με τους συντρόφους του από την Τροία ωσότου να φτάσει στην Ιθάκη, να διεκπεραιώσει τη μνηστηροφονία και να ανακτήσει τη γυναίκα και το θρόνο του η Αθηνά στάθηκε συμπαραστάτης και βοηθός του Οδυσσέα.

Να προσδιορίσετε σε ποιες περιπτώσεις βοήθησε η Αθηνά τον Οδυσσέα, με ποιο τρόπο και τι είδους βοήθεια του έδωσε κάθε φορά.

9. α. Να προσδιορίσετε τις πιο κρίσιμες στιγμές στις οποίες παρεμβαίνουν ο Δίας, η Αθηνά και ο Ποσειδώνας στην αναζήτηση, το νόστο του Οδυσσέα και τη μνηστηροφονία.

β. Να συντάξετε ένα κείμενο στο οποίο θα περιγράφετε και θα χαρακτηρίζετε το ρόλο που διαδραματίζουν ο Δίας, η Αθηνά και ο Ποσειδώνας στην *Οδύσσεια*.

10. Στη σκηνή της συνάντησης και συνομιλίας Οδυσσέα - Αθηνάς έχουμε πρώτα ***ενανθρώπιση*** και κατόπιν ***επιφάνεια*** της θεάς. Ενανθρώπιση και επιφάνεια θεάς έχουμε και στις ραψωδίες *α, ε, ζ,* και *θ* (όπως και σε άλλες ραψωδίες).

α. Με ποιο τρόπο και με ποιο σκοπό γίνονται αυτές στη ραψωδία *ν* και στις ραψωδίες *α, ε, ζ,* και *θ*;

β. Να συγκρίνετε αυτές τις *ενανθρωπίσεις* και *επιφάνειες,* να προσδιορίσετε τυχόν ομοιότητες και διαφορές και να δικαιολογήσετε τις διαφορές.

Εικ. 154 Γκούσταφ Κλιμτ «Παλλάς Αθηνά».
[Έργο του 1890-1891 του Αυστριακού ζωγράφου Γκούσταφ Κλιμτ (Gustav Klimt, 1862-1918), Σαν Φραντζίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών]

11. Γνωρίζετε ότι κάθε θεός ή θεά θεωρούνταν από τους αρχαίους προστάτης μιας δραστηριότητας ή τέχνης και κυρίαρχος μιας δύναμης ή μιας περιοχής του κόσμου. Ορισμένοι απ' αυτούς είχαν και ένα χαρακτηριστικό σύμβολο ή όπλο και έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση για έναν τόπο, τον οποίο και επι-

σκέπτονταν συχνά.

Να φτιάξετε ένα λεύκωμα όπου θα καταχωρίσετε τις πληροφορίες αυτές για όλους τους θεούς και τις θεές που συναντήσατε στην *Οδύσσεια* είτε ως δρώντα πρόσωπα είτε ως απλώς αναφερόμενα. Για κάθε θεό ή θεά να φροντίσετε να βρείτε και να συμπεριλάβετε και σχετικό φωτογραφικό υλικό. Αν δεν μπορείτε να βρείτε σχετικό υλικό, να το αναπληρώσετε με δικές σας ζωγραφικές δημιουργίες.

Στο τέλος του λευκώματος να συντάξετε με τη βοήθεια εγκυκλοπαιδειών ή μυθολογικών λεξικών και ένα πίνακα με το γενεαλογικό δέντρο των δώδεκα θεών του Ολύμπου.

12. Αφού λάβετε υπόψη σας όσα πληροφορηθήκατε για τους **εκφραστικούς τύπους** (τυπικές εκφράσεις), να συγκεντρώσετε φράσεις ή και ολόκληρους στίχους που παρατηρήσατε ότι επαναλαμβάνονται απαράλλαχτοι ή ελαφρά παραλλαγμένοι στη μετάφραση της *Οδύσσειας* και θεωρείτε ότι αποδίδουν επικούς εκφραστικούς τύπους. Να τους καταχωρίσετε σε δύο κατηγορίες: ονοματικούς και ρηματικούς.

13. α. Αφού λάβετε υπόψη σας όσα πληροφορηθήκατε για τους **θεματικούς τύπους** (τυπικά θέματα), να προσδιορίσετε τους θεματικούς τύπους που γνωρίσαμε στην *Οδύσσεια* και να αναφέρετε και ένα παράδειγμα για τον καθένα.

    β. Σε ένα κείμενο 300-350 λέξεων να αποδείξετε με τη βοήθεια όσων γνωρίσατε στην *Οδύσσεια* ότι είναι θεματικοί τύποι και να εξηγήσετε τη σημασία τους για τη σύνθεση των ομηρικών επών.

14. Με έργα μαθητών/τριών του τμήματος ή της τάξης σας να οργανώσετε ομαδική έκθεση ζωγραφικής και σχεδίων με θέμα τους αγώνες του Οδυσσέα μετά την επάνοδό του στην Ιθάκη, για να ανακτήσει το θρόνο και τη γυναίκα του.

15. α. Να περιγράψετε ένα ομηρικό συμπόσιο. Να αναφερθείτε όχι μόνο στα πρόσωπα που συμμετέχουν σ' αυτό ως συμποσιαστές ή ως βοηθητικό προσωπικό, αλλά και στη διαδικασία, στα έπιπλα, στα σκεύη, στα φαγητά και ποτά ενός τέτοιου συμποσίου.

    β. Εφόσον υπάρχει η δυνατότητα, να οργανώσετε ένα συμπόσιο σαν κι αυτά που περιγράφονται στην *Οδύσσεια.*

16. Όσοι/ες έχετε ενδιαφέρον και κλίση για την λογοτεχνία να γράψετε πεζά ή ποιητικά κείμενα που θα αναφέρονται:

    α. στον καημό και την πίστη της Πηνελόπης,

    β. στην ομορφιά της Πηνελόπης,

    γ. στην εκδίκηση του Οδυσσέα,

    δ. στη δύναμη της αγάπης.

17. Από όσα γνωρίσατε στην Οδύσσεια να βρείτε επεισόδια που προσφέρονται για διακωμώδηση και να τα παρουσιάσετε με δικά σας έργα, ποιητικά ή πεζά.

18. Όσοι/ες μπορείτε να συνεργαστείτε και να συνθέσετε ένα τραγούδι, σε σοβαρό ή αστείο ύφος, για τις περιπέτειες του Οδυσσέα μετά την επάνοδό του στην Ιθάκη.

19. Συγκροτήστε μια θεατρική ομάδα από μαθητές/τριες του τμήματός σας και να αναλάβετε να γράψετε με βάση το ομηρικό κείμενο ένα θεατρικό κείμενο για ένα επεισόδιο της *Οδύσσσειας.*

    Ενδεικτικά προτείνονται τα θέματα:

    α. «Η συνάντηση και συνομιλία του Οδυσσέα και της Αθηνάς» (ραψ. *ν*)

    β. «Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο» (ραψ. *π*)

    γ. «Ο αναγνωρισμός του Οδυσσέα από την Πηνελόπη» (ραψ. *τ* και *ψ*)

    δ. «Ο αγώνας του τόξου και η μνηστηροφονία» (ραψ. *φ* και *χ*)

    Συγκεκριμένα σκεφτείτε και αποφασίστε:

    1. Ποιοι/ες θα γράψουν το θεατρικό κείμενο,
    2. Ποιοι/ες θα είναι ηθοποιοί, πώς θα γίνει η διανομή των ρόλων και ποιος θα αναλάβει τη διδασκαλία των ηθοποιών,
    3. Ποιοι/ες θα ετοιμάσουν τα σκηνικά, τα κοστούμια και τις διάφορες κατασκευές που ενδεχομένως θα χρειαστούν,
    4. Ποιοι/ες θα αναλάβουν να φροντίσουν για τη μουσική επένδυση της θεατρικής παράστασης, τις ηχητικές εγκαταστάσεις, το φωτισμό κ.λπ.
    5. Ποιοι/ες θα αναλάβουν να φροντίσουν για τη χορογραφία, αν χρειαστεί, και τη διδασκαλία του χορού,
    6. Ποιοι/ες θα αναλάβουν άλλες εργασίες (ανακοινώσεις, προσκλήσεις, εξασφάλιση οικονομικής ενίσχυσης),
    7. Σε ποιο χώρο και χρόνο θα γίνει η προετοιμασία της παράστασης και σε ποιο χώρο και χρόνο η ίδια η παράσταση.

    Όταν είστε έτοιμοι/ες, να ανεβάσετε τη θεατρική παράσταση που προετοιμάσατε.

20. α. Μετά την ανάγνωση και της “Μνηστηροφονίας”, συμπληρώστε και οριστικοποιήστε τον πίνακα με τον κατάλογο προσώπων που συγκροτήσατε ως βοηθός σκηνοθέτη με τα πρόσωπα της *Οδύσσειας* (βλ. σ. 287, συνθετική εργασία 13)

    Από τις πέντε στήλες που είχαν διαμορφωθεί τώρα θα μείνουν μόνο οι τρεις:

    I. πρόσωπα των οποίων ο ρόλος πρέπει να ανατεθεί σε ηθοποιούς,

    II. κομπάρσοι,

και τέλος ΙΙΙ. άλλα πρόσωπα που κατέχουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης όμως δε θα πρέπει να αναθέσετε το ρόλο τους σε ηθοποιούς, γιατί δεν παρουσιάζονται επί σκηνής αλλά μόνο μέσω της αφήγησης.

β. Να συντάξετε ένα σύντομο κείμενο προς το σκηνοθέτη της ταινίας με τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις σας (αθροίσματα ηθοποιών για τους πρωτεύοντες, τους δευτερεύοντες ρόλους και τους κομπάρσους, εκτιμήσεις για το κόστος της ταινίας, ενδεχόμενες δυσκολίες στην ανεύρεση των κατάλληλων ηθοποιών, προτάσεις για την αντιμετώπιση προβλημάτων που εκτιμάτε ότι θα προκύψουν, ενδεχομένως κάποιες ιδέες για τη σκηνοθεσία του έργου, τη σκηνογραφία κ.ά.τ.).

Εικ. 155 Κεφαλή του Οδυσσέα. Αναγνωρίζεται από το γνωστό κωνικό σκουφί του.

[Από τη σύνθεση της Τύφλωσης του Κύκλωπα. Έργο των Ρόδιων γλυπτών Αγησάνδρου, Αθηνοδώρου και Πολυδώρου (αρχές του 1ου αι. μ.Χ.), μάρμαρο (ύψος 64 εκ.), ελεύθερο αντίγραφο έργου του 200 π.Χ. περίπου. Σπερλόγγα Ιταλίας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ι. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Α. ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η ζωή του Ομήρου και η αξία του έργου του από αρχαίες πηγές

1.1. Για το βίο του Ομήρου

1.1.1.[9] «Μερικοί έχουν τη γνώμη ότι είναι ματαιοπονία να εξετάζει κανείς σε βάθος τη ζωή του Ομήρου, ποιοι ήταν οι γονείς του και ποια η καταγωγή του. Γιατί ούτε ο ίδιος θεώρησε ότι είναι απαραίτητο να μιλήσει για τον εαυτό του· αντίθετα με τόση επιμονή αρνήθηκε να το κάνει αυτό, ώστε ούτε το όνομά του να μας αφήσει. Επειδή όμως η μεγάλη πείρα της ζωής είναι χρήσιμη ως πρώτο μάθημα για τους μαθητές που πρωτοπάνε σχολείο, θα προσπαθήσουμε να πούμε όσα διηγήθηκαν γι' αυτόν οι παλιοί».

Πλούταρχος (1ος-2ος αι. μ.Χ.), Βίος Ομήρου, I, 1
(Homeri opera, ed. Th. W. Allen, t. V, Oxford, 1965, σ. 239)

1.1.2. «Ορισμένοι θεωρούν πως ο ποιητής Όμηρος ήταν γιος του Μαίονα και της Υρνηθούς και άλλοι γιος του ποταμού Μέλητα και της νύμφης Κριθηίδας. Άλλοι πάλι λένε ότι κατάγεται από την Καλλιόπη, τη Μούσα. Ισχυρίζονται μάλιστα, ότι είχε ονομαστεί Μελησιγενής ή Μελησιάνακτας και, αφού τυφλώθηκε, ονομάστηκε Όμηρος· άλλωστε οι Αιολείς ονομάζουν τους τυφλούς ομήρους. Λένε ακόμη ότι πατρίδα του ήταν η Σμύρνη ή η Χίος, ο Κολοφώνας ή η Αθήνα. Ο Όμηρος περιδιάβαινε τις πόλεις και τραγουδούσε τα ποιήματά του. Αργότερα ο Πεισίστρατος συγκέντρωσε αυτά τα ποιήματα, όπως φανερώνει το ακόλουθο επίγραμμα[10]:

"Τρεις φορές έγινα τύραννος και μ' εξόρισε άλλες τόσες
ο δήμος του Ερεχθέα και τρεις με κάλεσε και πάλι πίσω,
εμένα, τον Πεισίστρατο, που 'μουν στις αποφάσεις μέγας.
Εγώ συγκέντρωσα του Όμηρου τα έπη, που ως τότε
αυτά σε αποσπάσματα και δίχως τάξη τραγουδιόταν·
γιατί κείνος ο άριστος δικός μας συμπολίτης ήταν,
μια που εμείς οι Αθηναίοι αποικίσαμε τη Σμύρνη"...».

Πλούταρχος (1ος-2ος αι. μ.Χ.), Βίος Ομήρου, IV, 1
(Homeri opera, ed. Th. W. Allen, t. V, Oxford, 1965, σ. 245-46)

Σημ. 9: Όπου δε δηλώνεται μεταφραστής, η μετάφραση είναι της συγγραφικής ομάδας.

Σημ. 10: **Επίγραμμα** είναι ποιητικό είδος που χαρακτηρίζεται από συντομία, πυκνότητα και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην αρχαία εποχή. Χαρασσόταν συνήθως σε μνημείο ή ανάθημα (αφιέρωμα). Σκοπός του αρχικά ήταν να διασώσει στη μνήμη ένα σημαντικό γεγονός ή να τιμήσει ξεχωριστούς ανθρώπους. Αργότερα το περιεχόμενό του έγινε ποικίλο: ερωτικό, σατιρικό κ.λπ.

1.1.3. «... Πήγε κάποτε ο Όμηρος στον τάφο του Αχιλλέα και προσευχήθηκε να δει τον ήρωα έτσι όπως εμφανίστηκε στη μάχη, όταν είχε ντυθεί την πανοπλία που του είχε κατασκευάσει ο Ήφαιστος. Όταν λοιπόν εμφανίστηκε ο Αχιλλέας, ο Όμηρος έχασε το φως του από την εκτυφλωτική λάμψη των όπλων. Τον λυπήθηκαν ωστόσο η Θέτιδα και οι Μούσες και τον τίμησαν με την ποιητική τέχνη. Άλλοι πάλι λένε πως η Ωραία Ελένη θύμωσε και τύφλωσε τον Όμηρο. Η οργή της προκλήθηκε από το ότι ο Όμηρος είχε πει πως η Ελένη είχε εγκαταλείψει τον πρώτο άντρα της και είχε ακολουθήσει τον Πάρη. Και προσθέτουν ακόμη ότι η ψυχή της ηρωίδας εμφανίστηκε τη νύχτα στον ποιητή και τον συμβούλεψε να κάψει τα ποιήματά του για να θεραπευτεί. Όμως ο ποιητής δεν άντεξε να κάνει ό,τι του είχε υποδείξει η Ελένη...».

Πλούταρχος (1ος-2ος αι. μ.Χ.), Βίος Ομήρου, VI, 46-57 (Μετάφραση Σοφίας Δ. Γιαννακά)
(Η Ελληνική Λογοτεχνία ανά τους αιώνες, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1992, σ. 17)

1.1.4. «... Κάποτε πήγε στην Ίο· εκεί, καθώς καθόταν σ' ένα βράχο, είδε ψαράδες να μπαίνουν στο λιμάνι και τους ρώτησε αν έπιασαν κάτι. Κι αυτοί, μια και δεν έπιασαν τίποτα και ξεψειρίζονταν, επειδή δεν τσιμπούσαν τα ψάρια, έτσι του απάντησαν:

"αυτά που πιάσαμε τ' αφήσαμε κι όσα δεν πιάσαμε τα κουβαλούμε"

εννοώντας πως όσες ψείρες έπιασαν τις σκότωσαν και τις πέταξαν, όσες πάλι δεν έπιασαν τις είχαν πάνω στα ρούχα τους. Αυτό δεν μπόρεσε να το καταλάβει ο Όμηρος και πέθανε από τη στεναχώρια του. Οι κάτοικοι της Ίου τον έθαψαν με μεγαλοπρέπεια και έγραψαν στον τάφο του το εξής:

"Εδώ στο χώμα μέσα είναι η ιερή κεφαλή θαμμένη,
ο θεϊκός ο Όμηρος, που έπλασε τον κόσμο των ηρώων"».

Πλούταρχος (1ος-2ος αι. μ.Χ.), Βίος Ομήρου, I, 4, 62-74
(Homeri opera, ed. Th. W. Allen, t. V, Oxford, 1965, σ. 242)

1.1.5. ***Η πατρίδα του Ομήρου***

Άλλοι την Κολοφώνα λένε για γενέτειρά σου, Όμηρε,
άλλοι την όμορφη τη Σμύρνη και τη Χίο μερικοί,
την Ίο κάποιοι, κι άλλοι την ευτυχισμένη Σαλαμίνα ισχυρίζονται,
κάποιοι τη Θεσσαλία τη μητέρα των Λαπιθών
κι άλλοι τη μια κι άλλοι την άλλη αποδέχονται.
Όμως για με, αν πρέπει ν' αναφέρω φανερά
τις συνετές μαντείες του Απόλλωνα,
πατρίδα σου είναι ο μεγάλος ουρανός
κι από θνητή μητέρα δε γεννήθηκες,
αλλ' από την Καλλιόπη.

Αντίπατρος ο Θεσσαλονικεύς (1ος π.Χ.-1ος μ.Χ. αι.), Επίγραμμα XVI 296
(Μετάφραση Γιάννη Τζανή), (Αρχαία και Βυζαντινά Επιγράμματα Θεσσαλονικέων
και άλλων Μακεδόνων Ποιητών, εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη 1997)

1.2. **Για την αξία του Ομήρου και των Ομηρικών Επών**

1.2.1. «Ο πατέρας μου φροντίζοντας να γίνω σωστός άνθρωπος με έβαλε να μάθω όλα τα έπη του Ομήρου· και τώρα θα μπορούσα να απαγγείλω απέξω όλη την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*». [Μιλά ο Νικήρατος, γιος του αθηναίου στρατηγού Νικία (5ος αι. π.Χ.)]

Ξενοφώντας (4ος αι. π.Χ.), Συμπόσιον, ΙΙΙ, 5
(Loeb Gl. Lib., Xenophon IV, W. Heinemann, London, MCMLXVIII)

1.2.2. ***Η δόξα του Ομήρου***

Είναι πιο πιθανό
ο ουρανός να σβήσει γρηγορότερα τ' αστέρια του
κι ο ήλιος τη λαμπρή της νύχτας όψη να φωτίσει
κι η θάλασσα γλυκό νερό να δώσει στους θνητούς, ν' αντλούν
και ο νεκρός στων ζωντανών τη χώρα να ξαναγυρίσει,
παρά η λήθη των παλιών αυτών σελίδων
να ξεγράψει
το πολυδοξασμένο όνομα του Μαιονίδη Ομήρου…

Φίλιππος ο Θεσσαλονικεύς (1ος π.Χ. αι.), Επίγραμμα ΙΧ 575 (Μετάφραση Γιάννης Τζανής),
(Αρχαία και Βυζαντινά Επιγράμματα Θεσσαλονικέων και άλλων Μακεδόνων Ποιητών,
εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη 1997)

1.2.3. «Είναι εύλογο να διαβάζουμε πρώτον τον Όμηρο τον ποιητή, μια που αυτός και προηγήθηκε χρονικά από τους περισσότερους και αποδείχτηκε πρώτος από όλους σε αξία. Η ωφέλειά μας μέγιστη και στο λόγο και στη σκέψη και στην πλούσια εμπειρία ζωής».

Πλούταρχος (1ος-2ος αι. μ.Χ.), Βίος Ομήρου, ΙΙ, 1
(Homeri opera, ed. Th. W. Allen, t. V, Oxford, 1965, σ. 244)

1.2.4. «Και καλοτύχισε, όπως λένε, ο Αλέξανδρος τον Αχιλλέα, γιατί είχε την τύχη να διαλαλήσει τα κατορθώματά του ο Όμηρος, ώστε να τα θυμούνται οι μεταγενέστεροι. Και πράγματι έπρεπε να τον καλοτυχίζει τον Αχιλλέα ο Αλέξανδρος, γιατί σ' αυτό ασφαλώς υστέρησε, δεν πέτυχε όπως στα άλλα, ούτε ακούστηκαν στους ανθρώπους τα κατορθώματα του Αλέξανδρου όπως άξιζε».

Αρριανός (2ος αι. μ.Χ.), Ανάβασις Αλεξάνδρου, Α, ΧΙΙ, 2
(Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, χ.χ.).

1.2.5. «Όλα όσα εξέθεσα εδώ προϋποθέτουν ότι, σε σχέση με την προφορική ποίηση που προηγήθηκε, ο Όμηρος είχε ένα ξεχωριστό προτέρημα που δικαιολογεί το γεγονός ότι το έργο του γράφτηκε και αντιγράφτηκε και μετά αποτυπώθηκε σε κείμενο –όπως το περιμένουμε από μια λογοτεχνία. Θα ήθελα απλώς να προσθέσω ότι την εξαιρετική αυτή θέση την διατήρησε σε όλο τον μετέπειτα ελληνικό πολιτισμό. Τα ποιήματα του λεγόμενου "ομηρικού κύκλου" θα πρέπει να είχαν λιγότερο αντιγραφεί, αφού έχουν χαθεί. Τα δύο όμως ποιήματα, η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* δεν έπαψαν ποτέ να αντιγρά-

φονται και να απαγγέλονται. Το κείμενό τους συναρμολογήθηκε στην Αθήνα· και όλα τα χρόνια γίνονταν απαγγελίες με την ορισμένη σειρά (αυτό διακρίνει από την προφορική ποίηση το έργο που έχει τελικά αποτυπωθεί με τη γραφή). Χρησιμοποιήθηκε στην εκπαίδευση. Οι νέοι όφειλαν να αποστηθίζουν ολόκληρο το κείμενο. Αργότερα, θέλησαν να βρουν σε αυτό διδάγματα για όλα, αλληγορικές έννοιες, ηθικά και πολιτικά πρότυπα. Ο λυρισμός, η ιστορία, η τραγωδία πηγάζουν από τον Όμηρο και όλοι οι καλλιεργημένοι άνθρωποι συνέχισαν να τον διαβάζουν ως το τέλος της αρχαιότητας. Θυμίζω τα γεγονότα γιατί, από μία άποψη, δικαιολογούν τον εξαιρετικό χαρακτήρα που προσπάθησα να προσδώσω σε αυτά τα έργα. Τα θυμίζω επίσης επειδή απεικονίζουν την εξαιρετική σημασία που μπορεί να αποκτήσει ένα λογοτεχνικό έργο. Η προφορική ποίηση έρχεται και παρέρχεται. Είναι ίσως ένας πολύτιμος θησαυρός. Είναι όμως μόνο για το παρόν. Ο Όμηρος υπήρξε –για να ξαναθυμηθούμε τη φράση του Θουκυδίδη– "κτήμα ες αεί". Πιστέψαμε σε αυτό. Το βιώσαμε. Το ζούμε, λίγο πολύ, ακόμα. Και έτσι, αυτό το πρώτο όνομα της δυτικής λογοτεχνίας, είναι επίσης το ανυπέρβλητο υπόδειγμα της δύναμης που μπορεί να αποκτήσει μία πραγματική λογοτεχνία. Ένα λογοτεχνικό αριστούργημα αλλάζει τον κόσμο περισσότερο από όλες τις ανακαλύψεις και από όλες τις νίκες. Είναι ένα από τα μαθήματα του γέρο-Όμηρου που θα ήθελα να προσφέρω εδώ σαν ένα θέμα μελέτης. Είναι ένα μάθημα ζωογόνο, όπως όλα όσα έρχονται από την Ελλάδα».

Ζακλίν ντε Ρομιγί (J. de Romilly), Συναντήσεις με την αρχαία Ελλάδα, εκδ. Το ΑΣΤΥ, Αθήνα 1997, σσ. 36-38

1.2.6. «Του Ομήρου η πανελλήνια αναγνώριση πρέπει να άρχισε πολύ νωρίς, μόλις η *Ιλιάς* και η *Οδύσσεια* άρχισαν να διαδίδονται με την απαγγελία των ραψωδών στην αρχή, με τη γραφή αργότερα. Σε μια εποχή χωρίς φιλολογική κριτική, φυσικό ήταν να θεωρούνται "ομηρικά" όλα τα έπη με θέμα τον Τρωικό πόλεμο. Ότι όμως μέσα στα χρονογραφικά ποιήματα του Επικού Κύκλου τα γνήσια έργα του Ομήρου ξεχώριζαν με την ιδιότυπη τεχνική και τις άλλες αρετές τους, πρέπει να το θεωρούμε βέβαιο. Ήδη στον Ζ΄ αιώνα π.Χ. ο Λέσβιος Τέρπανδρος μελοποιεί εξαμέτρους του Ομήρου και ο Στησίχορος από τη Σικελία μεταφέρει επικές διηγήσεις σε λυρικά μέτρα. Μέμφεται μάλιστα τον Όμηρο, γιατί έφερε την Ελένη στην Τροία. Οι ελεγειακοί Καλλίνος και Τυρταίος τον μιμούνται και όχι μόνο στη γλώσσα. Από τον Γ΄ αιώνα π.Χ. πολλοί από τους λάτρες του, για να αναιρέσουν τις κατηγορίες των φιλοσόφων ότι ο Όμηρος παρουσίασε τους θεούς με ανθρώπινες αδυναμίες, καταφεύγουν στην αλληγορική ερμηνεία των μύθων του. Από τον ίδιον αιώνα ο Όμηρος γίνεται σχολικό βιβλίο και από το κείμενό του μαθαίνουν τα Ελληνόπουλα να διαβάζουν. Οι ραψωδοί απαγγέλλουν συχνά μεγάλες περικοπές από την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*· υπάρχουν και άνθρωποι που τον αποστηθίζουν ολόκληρο, όπως σήμερα στην Κρήτη τον Ερωτόκριτο. Και οι εικαστικές τέχνες, ιδιαίτερα η αγγειογραφία, προβάλλουν ομηρικά θέματα, από τον Ζ΄ τουλάχιστον αιώνα π.Χ. Μέσα στον ίδιο αιώνα ο Πεισιστρατίδης Ίππαρχος (άλλες πηγές αναφέρουν τον Σόλωνα) ορίζει να απαγγέλλονται στην εορτή των Παναθηναίων η *Ιλιάς* και η *Οδύσσεια* ολόκληρες από εναλλασσομένους ραψωδούς. Δεν είναι υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι όχι μόνο η μεθομηρική ποίηση κάθε είδους (επική, χορική, τραγική κ.λπ.), αλλά και ολόκληρος ο πνευματικός ελληνικός κόσμος διαπλάθεται κάτω από την επίδραση του Ομήρου: «Τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητής» (Πλάτων)· εί-

ναι "ὁ ποιητής" κατ' εξοχήν (Αριστοτέλης)· και ο Αισχύλος παραδέχεται ότι οι τραγωδίες του δεν ήταν παρά «τεμάχη τῶν Ὁμήρου μεγάλων δείπνων».

Στη Ρώμη το πρώτο λόγιο λογοτεχνικό έργο που κυκλοφορεί είναι η μετάφραση της *Οδύσσειας* από τον Λίβιο Ανδρόνικο (Γ΄ αιώνας π.Χ.)· αργότερα μεταφράζεται και η *Ιλιάς*. Ο Έννιος (Γ΄/Β΄ αιώνας π.Χ.) δανείζεται από τον Όμηρο τον εξάμετρο και πλήθος άλλα υφολογικά στοιχεία. Στα χρόνια του Αυγούστου (Α΄ αιώνας π.Χ.) ο Όμηρος διδάσκεται από το πρωτότυπο στα σχολεία της Ρώμης, και η σύγχρονη ποίηση (Βιργίλιος, Οράτιος, Οβίδιος) προδίδει κάθε στιγμή την επίδρασή του.

Στην Αναγέννηση γνωρίζουν τον Όμηρο στην αρχή (ΙΔ΄ αιώνας π.Χ.) από λατινικές μεταφράσεις. Στο 1488 γίνεται στη Φλωρεντία η πρώτη έκδοση του Ομήρου από τον Δημήτριο Χαλκοκονδύλη, χρειάσθηκαν όμως τρεις αιώνες, για να εκτιμηθεί η τέχνη του, αρχικά στην Αγγλία, έπειτα στη Γερμανία και τέλος στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Από την εποχή εκείνη η *Ιλιάς* και η *Οδύσσεια* γίνονται μια από τις μεγαλύτερες δυνάμεις που γονιμοποιούν την ευρωπαϊκή σκέψη και τέχνη. Τα Μουσεία είναι γεμάτα από νεότερα γλυπτά και πίνακες με θέματα παρμένα από τον Όμηρο. Κάθε γενεά τον εκδίδει, τον μεταφράζει –ακόμη και στα ιαπωνικά– τον σχολιάζει και αγωνίζεται να λύση τα προβλήματά του».

Ι. Θ. Κακριδής (1901-1992), Η ποίηση της Γεωμετρικής Εποχής,
ΙΕΕ, Εκδοτικής Αθηνών, Αθήνα 1971, τ. Β, σ. 172

1.2.7. *Η σκιά του Ομήρου*

Έλαμπε αχνά το φεγγαράκι, — ειρήνη
όλην, όλη τη φύση ακινητούσε,
και μέσα από την έρημη την κλίνη
τ' αηδόνι τα παράπονα αρχινούσε·
τριγύρω γύρω η νυχτική γαλήνη
τη γλυκύτατη κλάψα ηχολογούσε·
απάντεχα βαθύς ύπνος με πιάνει
κι ομπροστά μου ένας γέροντας μου εφάνη.

Στο ακρογιάλι αναπαύοτουν ο γέρος·
στα παλιά τα ρούχα τα σχισμένα
γλυκά γλυκά το φύσημα του αέρος
τ' αριά μαλλιά του εσκόρπαε τ' ασπρισμένα
κι αυτός εις το πολύαστρον του αιθέρος
τα μάτια εστριφογύριζε σβησμένα·
αγάλι 'γάλι ασηκώθη από χάμου
και ωσάν να 'χε το φως του ήλθε κοντά μου.

Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)
(Διον. Σολωμός, Άπαντα, τ. 1ος, Ποιήματα, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1979)

Β. ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ "ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ"

1. **Επικά προοίμια**

ΙΛΙΑΔΑ

(προοίμιο στ. Α 1-7 του πρωτοτύπου)

Τη μάνητα, θεά, τραγούδα μας του ξακουστού Αχιλλέα,
ανάθεμά τη, πίκρες που 'δωκε στους Αχαιούς περίσσιες
και πλήθος αντρειωμένες έστειλε ψυχές στον Άδη κάτω
παλικαριών, στους σκύλους ρίχνοντας να φάνε τα κορμιά τους
και στα όρνια ολούθε —έτσι το θέλησε να γίνει τότε ο Δίας—
απ' τη στιγμή που πρωτοπιάστηκαν και χώρισαν οι δυο τους,
του Ατρέα ο γιος ο στρατοκράτορας κι ο μέγας Αχιλλέας.

Όμηρος (8ος π.Χ. αι.), (Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδή)
(Ομήρου Ιλιάδα, μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι.Θ. Κακριδή, Αθήνα 1966)

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

(προοίμιο στ. 1-10 του πρωτοτύπου)

Μούσες της Πιερίας, δόξα σας το τραγούδι, ελάτε πάλι,
ανιστορήσετε τον Δία, υμνώντας τον πατέρα σας.
Για κείνον γίνονται οι θνητοί άλλοτε άδοξοι,
άλλοτε δοξασμένοι· ονομαστοί κι ανώνυμοι,
όπως το θέλει ο μέγας Δίας.
Εύκολα δίνει δύναμη που βαραίνει, εύκολα όμως
και τον δυνατό συντρίβει·
εύκολα ταπεινώνει τον περήφανο, τον ταπεινό ανυψώνει·
εύκολα ορθώνει τον χωλό, τον ξιπασμένο τον τσακίζει—
ο Δίας που ψηλά βροντά μένοντας σε πανύψηλο παλάτι.
Άκουσε τώρα, επάκουσε επιβλέποντας,
το δίκαιο κράτησε στον ίσιο δρόμο, Δία εσύ·
αλλά κι εγώ έχω να πω στον Πέρση την αλήθεια.

Ησίοδος (8ος-7ος π.Χ. αι.), (Μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτη)
(Εκλογές από τον Ησίοδο, μετάφραση - επιλεγόμενα Δ.Ν. Μαρωνίτη, εκδ. Το ΡΟΔΑΚΙΟ, Αθήνα 1995)

ΑΙΝΕΙΑΔΑ

(προοίμιο στ. 1-11 του πρωτοτύπου)

Τ' άρματα και τον ήρωα ψάλλω που, ως το 'χε η Μοίρα,
Από της Τροίας φεύγοντας τη γη, στην Ιταλία
Στου Λαβινίου τους γιαλούς πρωτόρθε, αφού από θεία
Συνέργει' αυτός παράδειρε πολύ στεριάς πελάγου,

Για την ακοίμητην οργή της θυμωμένης Ήρας,
Και αφού πολλά στον πόλεμον υπόφερε, ως να χτίσει
Τη χώρα και στο Λάτιο να φέρει τους θεούς του
Όθε κρατούν οι Αλβανοί πατέρες, των Λατίνων
Το γένος, τα τειχόκαστρα της δοξασμένης Ρώμης.
Μούσα, σ' εμέ τες αφορμές μελέτησε, για τίνος
Θελήματος αψήφημα, για ποιο δικό της άχτι
Ανάγκασ' η βασίλισσα των αθανάτων άντρα
Περίσσια θεοφοβούμενον τόσο να πάθει, τόσο
Να παραδείρει; τέτοια οργή χωράει στα ουράνια σπλάχνα;

Βιργίλιος (1ος π.Χ. αι.), (Μετάφραση Λορέντζου Μαβίλη)
(Λορέντζου Μαβίλη, Άπαντα τα έργα, εκδ. Χ. Πάτση, Αθήνα 1970)

2. **Μετά την άλωση της Τροίας**

2.1. ***Τροία***

Κάψαμε την Τροία με τον πυρσό της αγάπης!
Πάνω στα τείχη χόρεψαν οι φλόγες της Ελένης·
φώτισαν τριανταφυλλιά τα νερά στο καραβοστάσι,
έλαμψε κόκκινα ο χαλκός στις περικεφαλαίες!

Τώρα τα πλοία θαλασσοδέρνουνται ξυλάρμενα
ανάμεσ' από τρόμους και λαχτάρες.
Με θείαν οργή του πόντου ο κύριος μας παιδεύει
κ' η θάλασσα μ' όλα τα θεριακά της.

Γυρίζει ο κύκλος των καιρών.
Οι ανέμοι κυνηγούν τα κύματα,
κ' εμείς γυρεύουμε στα πέλαα την Ιθάκη
και μιάν άσπρη κλωνιά καπνό απ' το παραγώνι…

Θα βρούμε, δε θα βρούμε την Ιθάκη;
Θεός βοηθός! Όμως για πάντα
στα ταραγμένα πέλαα θα μας φέγγουν,
χορεύοντας πάνω από τις φουρτούνες,
και μες στα νεκρά μάτια των συντρόφων,
οι φλόγες οι μεγάλες από την Τροία –
οι ρόδινες οι φλόγες της Ελένης!…

Στρ. Μυριβήλης, (1892-1969)
(Από την «Ανθολογία της Νεοελληνικής Γραμματείας, Η ποίηση»
του Ρένου Ηρ. Αποστολίδη, τ. 2ος, εκδ. ι',Corpus, Αθήνα 1972, σ. 878)

2.2. *Η Ελένη της Σπάρτης*

ΣΚΗΝΗ Α΄ - ΕΛΕΝΗ ΚΑΙ ΜΕΝΕΛΑΟΣ

ΕΛΕΝΗ (Στο Μενέλαο)
Είκοσι χρόνια πέρασαν· θα κοιμηθώ από τότε
ησυχασμένη και ήμερη πρώτη φορά στο σπίτι,
χωρίς το φόβο της νυχτός, την αγωνία της ώρας,
το θλιβερό μου το κορμί κρατώντας για σε μόνο
και για με. Μήτε ζήτησα κι αν είμαι ακόμα ωραία,
να μάθω από τα μάτια σου, κι από την αγκαλιά σου·
μα εμέ η καρδιά μου ειρηνεμένη, που πιστή ξανάγινε,
χαιρόταν από κούραση γλυκιά μαλακωμένη.
Δική σου εγώ είμαι πάντοτε, και χάρη σου χρωστώ,
που πέρασες τη θάλασσα κ' ήρθες ίσα εκεί πέρα
για να με πάρεις από μέσα απ' της Ασίας τα βάθη
και να λαμπρύνεις μου ξανά την ομορφιά, ως ταιριάζει.

ΜΕΝΕΛΑΟΣ
Η Ελλάδα όλη το θέλησεν. Η προσβολή μεγάλη,
Ελένη, κ' εγώ ανήμπορος για να την εκδικήσω
μόνος· ολάκερη μια χώρα απάνου της την πήρε.
Από τα πλάγια των βουνών και τα βαθιά των κάμπων,
μ' ένα μεγάλο τίναγμα, με μιαν ορμή, μια τόλμη,
για σένα τη σπατάλεψε λαός όλος την αντρειά του.
Εσύ το φέγγος του ήσουνα στων ουρανών τα βάθη,
και τα καράβια που ανέμους και τρικυμίες νικούσαν,
από τα κύματα φερμένα, προς εσένα υψώνονταν.

Εμίλ Βεράρεν (Émile Verhaeren, 1855-1916)
(Από τον 11ο τόμο των Απάντων του Κωστή Παλαμά, εκδ. Μπίρης, Αθήνα, χ.χ.
1η έκδοση της μετάφρασης του θεατρικού του Βεράρεν από τον Παλαμά το 1916)

Γ. ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗ "ΦΑΙΑΚΙΔΑ"

1. **Ο Οδυσσέας στην Ωγυγία**

1.1. *Ο Οδυσσέας στην Καλυψώ*

Το σώμα σου ως ναός φεγγοβολάει,
στο βράχο ορθό κι ολάσπρο σαν το χιόνι.
Τις απλωτές μαγνιές σου μόνο οι χρόνοι
σαλεύουν, σαν οι αύρες τα πελάη.

Μα εντός μου εμένα αίμα θνητό κυλάει,
που πάθη αρχαία το καιν, μίση και πόνοι·
κ' η αθανασία που τάζεις, το παγώνει
κι' αναριγάω στο πέτρινό σου πλάι.

Θέλω να φύγω. Του θανάτου η μοίρα
είναι στα κόκαλά μου ριζωμένη.
Από του Ολύμπου με τραβάει τη θύρα

η ζωή του ανθρώπου η χιλιοπικραμένη.
Λύσε με πια απ' το δίχτυ σου το πλάνο,
να ζήσω, να παλαίψω, να πεθάνω.

Λευτέρης Αλεξίου, (1890-1964)
(Από την «Ανθολογία Νεοελληνικής ποίησης (1708-1984)» του Σπύρου Κοκκίνη, εκδ. Βιβλιοπωλείου της Εστίας, Ι. Δ. Κολλάρου και Σια Α.Ε., Αθήνα 1984 , σ. 29)

1.2. *Η Καλυψώ*

Έτσι όρισαν τελικά οι Θεοί
Κι ο Οδυσσέας
Δεν πέρασε απ' το κατώφλι της αθανασίας.
Ίσα που γεύτηκε μες στη σπηλιά
Το θεϊκό σπαρτάρισμα ...
Ύστερα, πελεκώντας και καρφώνοντας
Τραγούδια για τη θάλασσα,
Ποιήματα για της αγάπης τον καημό,
Έφκιαξε μια σχεδία
Και κίνησε γυμνός για το θνητό χαμόγελο
χρόνια τον περίμενε ...

Κι η Καλυψώ, η αγέρωχη θεά,
Γύρισε οριστικά στον αργαλειό της.

Γιάννης Τζανής (γενν. 1943).
(Γιάννης Τζανής, Παρὰ θῖν' ἁλός,
εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη 1993)

1.3. *Το τραγούδι της Καλυψώς*
(απόσπασμα)

Το ευρύχωρο άντρο γέμιζεν από τα κυπαρίσσια
μιαν ήρεμη ευωδιά,
κι από των ξέρηχων φυκιών την ακροπελαγίσια
πνοήν η θεία βραδιά…

Έτσι, ως μπροστά της έπλεχε μια κι άλληνε πλεξούδα
γιομάτη και χρυσή,
αργά, το ηλιοβασίλεμα, η Νύφη ορτή ετραγούδα,
και βόγκαε το νησί…

Και καθώς πλέρια, στα πυκνά του δάσου, αχτίδα νά 'μπει
στο γέρσιμο του ηλιού,
μέσα της ξάφνου απόκρυφος χορός φτεράει και λάμπει
σα διάνεμα πουλιού,

κι απ' την ισκιά ζερβόδεξα, στων μούσκλων τα βελούδα
αν ακουμπά ο κρουνός,
άγνωρη ανάβρα ολόγυρα σαλεύει η πεταλούδα,
και κόσμος εαρινός

μ' ανεβρυτό περνάει φτερό κι ανεβοκατεβαίνει
στη φλόγινη αστραπή
χρυσός, πρασινογάλανος, φωτιά σε μαγεμένη
διαβατική σιωπή·

κι όπως, αν γείρει στ' ανοιχτά, σε πέλαγο ή σε κάμπο,
τα πάντα διαπερνά,
τα ξερά 'γκάθια, διάφωτα, με κρουσταλλένιο λάμπο,
σαλεύουν φωτεινά·

τ' άσπρα τα πέλαα των σταχυών και τα βουνά, τελειώνει
με διαμαντένια ακμή,
κ' η αχτίδα σα βροχόσταλα στου πεύκου το βελόνι
γλιστράει κάθε στιγμή·

τ' άγριο το κύμα, ως τ' άλογο που ορτώθη στα καπούλια
κρεμάει, κι από ψηλά
σα βρύση αφήνει τον αφρόν από άμετρα κανούλια
φλογάτος να κυλά —

στ. 7 **ορτή:** όρθια. Βλ. και στ. 29 **ορτώθη:** ορθώθηκε.
στ. 12 **διάνεμα πουλιού:** όπως φτερουγίζει το πουλί.
στ. 13 **των μούσκλων:** των βρύων, των φυτών που φυτρώνουν σε στάσιμα νερά.
στ. 15 **η ανάβρα:** η πηγή· εδώ δηλώνει το πέταγμα της πεταλούδας. Βλ. και στ. 17 **ανεβρυτό φτερό:** φτερό που ανεβοκατεβαίνει.
στ. 23 **λάμπο:** λάμψη.
στ. 31 **κανούλια:** κάνουλες.

έτσι απ' την άκρατη λαμπρή φωνήν ό,τι διαβαίνει
διαβαίνει δίχως σκιά,
και στης αθάνατης χαράς τον ήλιον ανεβαίνει
που τραγουδά η θεά,

και μ' άγνωρο βαθύ παλμό τριγύρα σταματάνε
στη βαθουλή σπηλιά
τ' αλάφια· Διοκατέβατα, να ποτιστούνε ως πάνε
και τα τρανά πουλιά…

. . . .

Άγγελος Σικελιανός (1884-1951), Αφροδίτης Ουρανίας
(Άγγελος Σικελιανός, Λυρικός Βίος, τ. β', εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1975, σ. 130-131)

1.4. *Ραψωδία*

Όμηρε θείε, των καιρών χαρά και δόξα!
Στην κρυάδα του σκολειού και στου θρανίου τη γύμνια
όταν μπροστά μου σ' απιθώσαν του δασκάλου
τ' άχαρα χέρια, ω μεγαλόχαρο βιβλίο,
σε καρτερούσα μάθημα, κ' εσύ ήρθες θάμα.
Κι άνοιξε μέσα μου ουρανός πλατύς καθάριος
και πέλαγου ζαφείρι σμαραγδοσπαρμένο,
και το θρανίο σα να 'γινε παλατιού θρόνος,
και κόσμος το σκολειό κι ο δάσκαλος προφήτης.
Διάβασμ' αυτό δεν ήταν, νόημα δεν ήταν,
όραμα ήταν κι άκουσμα ήταν χωρίς ταίρι.—
Στη σπηλιά τη μεγάλη, που την τριγυρίζει
δάσος βαθύ από λεύκες κι από κυπαρίσσια,
στη σπηλιά τη μεγάλη, που μοσκομυρίζει
και που ζεστοκοπιέται απ' τη φωτιά του κέδρου,
η Καλυψώ η λαμπρόμαλλη πια δεν υφαίνει
με τη χρυσή σαΐτα, πια δεν τραγουδάει
καλόφωνα· τα χέρια υψώνοντας η νύφη
τ' ανάθεμα σκορπίζει καρδιοφλογισμένο
προς τους ζηλόφτονους θεούς: «Ω λατρεμένοι
θνητοί από τις θεές που σας μοιράσαν
την αμβροσία στον Όλυμπο της αγκαλιάς τους,
απ' τους ζηλόφτονους θεούς, ω συντριμμένοι
θνητοί...». Και το θεϊκό τ' ανάθεμα μαραίνει
τα δροσερά τα σέλινα και τα γιοφύλια,
και πάει, και σα θεόργιστο χαλάζι καίει
στα καρπερά κλήματ' απάνου τα σταφύλια.
Μόνο τον ξακουστό τον ήρωα απ' το Θιάκι,
που διαβατάρης τ' άναψε, δεν τον ταράζει
το καρδιοφλογισμένο ανάθεμα της νύφης.
Ο ναυαγός ο θαλασσόδαρτος απόξω

κάθεται ασάλευτος σαν πάντα κι αγναντεύει
και την πατρίδα του θυμάται, κι όλο κλαίει
προς το γιαλό και προς τα τρίσβαθα πελάγη.
Κι ο άσπρος γλάρος που με ορμή συχνοβουτάει
στην άρμη τα φτερά γυρεύοντας τα ψάρια,
και το γεράκι που κουρνιάζει μέσ' στο δάσος,
κρατάν κι αντιβογγάν του δυνατού το κλάμα...
— Ω το πρωτοφανέρωτο της φαντασίας
όραμα, ω το ξεσκέπασμα του ωραίου εμπρός μου!
Και να η μελαχροινή και η φτωχοπούλα η χώρα
στο ολόλευκο νησί της νύφης αλλασμένη,
και να η παιδούλα η ταπεινή και η ψαροπούλα
σαν Καλυψώ λαμπρόμαλλη ερωτοκαμένη!
Και να η καρδιά μου μέσα ταξιδεύτρα χίλιων
τόπων, διψώντας μια πατρίδα, την αγάπη!
Και να από τότε και η ψυχή μου αράδα αράδα
δίχορδη λύρα την πανάρχαιαν αρμονία
αντιλαλώντας, ή τ' ανάθεμα ή το κλάμα...
Χαρά και δόξα των καιρών, Όμηρε θείε!

Κωστής Παλαμάς (1859-1943), Η Ασάλευτη Ζωή
(Από τον 3ο τόμο των Απάντων του Κωστή Παλαμά, εκδ. Μπίρης, Αθήνα, χ.χ., σ. 64-65)

2. **Ο Οδυσσέας στη Σχερία**

2.1. *Ο Οδυσσέας στο ποτάμι*

Ένα φεγγάρι ολονυχτίς ταξίδευε
πάνω στην ασημένια σου χορδή
ποτάμι σιγανό
ποτάμι.
Ήσυχος ήλιος τώρα απλώνεται στη γη
ζεσταίνει το αίμα σου με φως.
Ύστερα θά 'ρθει το κορίτσι το αλαφρό
θα κρούσει φωτεινές παλάμες
η πέτρα του ύπνου θα κυλήσει από τα μάτια σου
θα σηκωθείς μέσα στην πρασινόλευκη σιωπή
κι οι νύμφες θα τρομάξουνε
θα φύγουν στην κοιλάδα γοργοπόδαρες
και το κορίτσι τ' άσπρο θα 'ναι δροσερό
σα δέντρο κάτω από το φως
πιο πέρα τ' άλλα δέντρα κι η σιωπή
θα στρίψουν θα κοιτάξουν
το δέντρο με το φόρεμα της άνοιξης
να σκύβει ατάραχο ν' αγγίξει το ποτάμι

στ. 39 **Διοκατέβατα:** από ψηλά, από κει που κατοικεί ο Δίας, κατεβαίνουν να ποτιστούν.

την ασημένια σου χορδή
ποτάμι σιγανό
ποτάμι.

Μα εσύ μιλώντας τώρα εμπρός στο Βασιλιά
—και τ' άσπρο δέντρο ακούγοντας στα δώματα.
Μιλώντας με τον τρόπο που μιλούν
οι ζωντανοί θυμήσου.
Στη θάλασσα οι πνιγμένοι ταξιδεύοντας
γυρεύουν την πατρίδα τους κι όλο κοιτάνε κάτω.

Τάκης Σινόπουλος (1917-1981)
(Τάκης Σινόπουλος, Μεταίχμιο Β′, εκδ. Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος και ΣΙΑ, Αθήνα 1984, σ. 68)

2.2. ***Η χελώνα και ο λαγός***

Η χελώνα κι ο λαγός λογομαχούσαν για τη γρηγοράδα τους. Κι αφού όρισαν ώρα και τόπο, χώρισαν. Ο λαγός, από φυσικού του γρήγορος, δε γνοιάστηκε για το τρέξιμο, μόνο πλάγιασε απάνω στο δρόμο και κοιμόταν. Η χελώνα, ξέροντας πως είναι αργή, δε σταμάτησε στιγμή να τρέχει, κι έτσι ξεπέρασε το λαγό, έφτασε στο τέρμα και πήρε το βραβείο της νίκης.

Αίσωπος (6ος αι. π.Χ.), Μύθος αρ. 254
(Αισώπου μύθοι, μετάφραση Θρ. Σταύρου, εκδ. Αφοί Κων/νίδη Θεσ/νίκη 1966, σ. 150)

3. **Ο Κάτω κόσμος και τα άστοχα ερωτήματα στα δημοτικά τραγούδια**

3.1. Ο Κάτω κόσμος στα δημοτικά τραγούδια

3.1.1. Τώρα στον αποχωρισμό τρεις ποταμούς διαβαίνω,
ο ένας χωρίζει αντρόγυνα, κι ο άλλος χωρίζει αδέλφια,
κι ο τρίτος ο φαρμακερός τη μάν' απ' τα παιδιά της.

(Ν. Πολίτου, Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού, εκδ. Διόνυσος, Αθήνα 1975, σ. 219)

3.1.2. Και τι παράπον' έχουμε μεις στον Απάνω Κόσμο,
που με τον ήλιο βλέπομε και με το φως δειπνούμε
στον Άδ' αέρας δε φυσά και ήλιος δεν προβαίνει
όλα πικρά είν' στην Κάτω γη, γιατί δεν ξημερώνει,
γιατί δεν κράζει ο πετεινός, δεν κελαηδεί τ' αηδόνι.

(Ραζέλου, Προοίμια λακωνικών μοιρολογιών, σ. 4)

3.1.3. Πήγα στης Άρνης τα βουνά, στης Άρνης τα λαγκάδια,
π' αρνιέται η μάννα το παιδί, και το παιδί τη μάννα,
π' αρνούνται και τα αντρόγυνα και πια δεν ανταμώνουν.

3.1.4. Θωρώ τον κόσμο και δειλιώ, τη γη κι αναστενάζω,
λυπούμ' ως νιος τη νιότη μου και την παλικαριά μου,

Εικ. 156
Κόρη με περιστέρι
[Επιτύμβια στήλη από τη Νέα Καλλικράτεια (περίπου 440 π.Χ.) Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης]

πώς θα με βάλουνε στη γη σ' αραχνιασμένο Άδη…
(Κριάρη Α., Κρητικά δημοτικά τραγούδια, Αθήνα 1971, σ. 319)

3.2. Άστοχα ερωτήματα στα δημοτικά τραγούδια

3.2.1. Τι έχουν της Ζίχνας τα βουνά και στέκουν μαραμένα;
Μήνα χαλάζι τα βαρεί; μήνα βαρύς χειμώνας;
— Ουδέ χαλάζι τα βαρεί, ουδέ βαρύς χειμώνας·
ο Νικοτσάρας πολεμάει με τρία βιλαέτια.

(Ν. Γ. Πολίτου, Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού, εκδ. Διόνυσος, Αθήνα 1975, σελ. 76)

3.2.2. — Γιατί δακρύζεις, λυγερή, και βαριαναστενάζεις;
Μήνα πεινάς; μήνα διψάς; μην έχεις κακή μάνα;
— Μήτε πεινώ, μήτε διψώ, μήτε έχω κακή μάνα·
ξένε μου, κι αν εδάκρυσα κι αν βαριαναστενάζω,
τον άντρα έχω στη ξενιτιά και λείπει δέκα χρόνους.

(Ν. Γ. Πολίτου, Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού, εκδ. Διόνυσος, Αθήνα 1975, σελ. 120)

4. **Ο νόστος του Οδυσσέα και των συντρόφων του**

4.1. *Οι σύντροφοι στον Άδη*

νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἠελίοιο
ἤσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.

ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Αφού μας μέναν παξιμάδια
τι κακοκεφαλιά
να φάμε στην ακρογιαλιά
του Ήλιου αργά γελάδια

που το καθένα κι ένα κάστρο
για να το πολεμάς
σαράντα χρόνους και να πας
να γίνεις ήρωας κι άστρο!

Πεινούσαμε στης γης την πλάτη,
σα φάγαμε καλά
πέσαμε εδώ στα χαμηλά
ανίδεοι και χορτάτοι.

Γιώργος Σεφέρης (1900-1971)
(Γιώργος Σεφέρης, Ποιήματα, Ίκαρος, Αθήνα 1981, σ. 14)

4.2. *CANTO XX*
(απόσπασμα)

Και τι κερδίσανε λοιπόν με τον Οδυσσέα
αυτοί που βρήκανε το θάνατο στη δίνη των κυμάτων
κι ύστερα από τόσους, τόσους μάταιους κόπους
ζώντας με κρέατα κλεμμένα και αλυσοδεμένοι να τραβάνε το κουπί
για να πάρει αυτός τη μεγάλη δόξα και τη νύχτα να πλαγιάζει μαζί με τη θεά;
Τα ονόματά τους δεν τα 'γραψε κανείς στον μπρούντζο
μήτε μείναν τα κουπιά τους μαζί με τα κουπιά του Ελπήνορα.
Αυτοί δεν είδανε ποτέ τα λιόδεντρα της Σπάρτης
με τα φύλλα πράσινα με τα φύλλα μαραμένα
με το φως να τρεμοπαίζει στα κλαδιά.
Δεν είδανε ποτέ τους τα μεγάλα δώματα το τζάκι
μήτε τους περίμεναν οι παρακόρες της βασίλισσας να πλαγιάσουνε μαζί
μήτε πήρανε στο ανάκλιντρο την Κίρκη παρακοιμωμένη, την Κίρκη την Τιτάνια
μήτε γευτήκανε ποτέ τα σουβλιστά της Καλυψώς
και το μετάξι της χλαμύδας της δεν άγγιξε ποτέ τα γόνατά τους.
Δώσε! Τι τους δόθηκε αυτονώνε! Μελισσόκερο να κλείσουμε τα αυτιά.
Φαρμάκι, μελισσόκερο να κλείσουνε τα αυτιά
κι ένα μνήμα αλατισμένο δίπλα στο χωράφι των βοδιών
νήσον αμύμονα —τα κεφάλια τους σαν θαλασσινά κοράκια μέσα στους αφρούς
μαύρες κηλίδες, φύκια κάτω από το φως της αστραπής.
Κονσερβαρισμένα τα βόδια του Απόλλωνα, δέκα κονσέρβες για κάθε βάρκα.

Έζρα Πάουντ (Ezra Pound, 1885-1972) (Μετάφραση Α. Αλεξάνδρου)
(Από το βιβλίο της Μαρίας Λαϊνά «Ξένη ποίηση στον 20ο αιώνα, Επιλογή από Ελληνικές μεταφράσεις», Εκδ. Λωτός, Αθήνα 1989, σ. 101)

4.3. *Ο γυρισμός του Οδυσσέα*

Να η στέγη. Η πρώτη έγνοια φεύγει.
Από το σπίτι υψώνεται καπνός. Ζουν άνθρωποι.
Στο καράβι πίστευαν κιόλας: Μπορεί
Ανάλλαχτο να 'μεινε εδώ μονάχα το φεγγάρι.

Μπέρτολντ Μπρεχτ (Bertolt Brecht, 1898-1956)
(Μπέρτολντ Μπρεχτ, 76 Ποιήματα, μετάφραση Πέτρου Μάρκαρη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σ. 40)

στ. 6 **δεν τα 'γραψε κανείς στον μπρούντζο:** δεν τα απαθανάτισε, δεν τα 'κανε αθάνατα.
στ. 13 **Την Κίρκη την Τιτάνια:** Η Κίρκη καταγόταν από την παλιά γενιά των Τιτάνων.
στ. 16 **Δώσε:** ο ποιητής εννοεί ότι απ' αυτούς μόνο ζητούσαν· τίποτε δεν τους έδιναν.
στ. 19 **νήσον αμύμονα:** άψογο, λαμπρό νησί. Έτσι χαρακτηρίζεται το νησί του Ήλιου, η Θρινακία, στη ραψωδία *μ*.

4.4. *Νοσταλγία της πατρίδας*

Ευτυχισμένος που έκανε το ωραίο ταξίδι, όπως ο Οδυσσέας,
ή σαν εκείνον που άρπαξε το Δέρας το Χρυσόμαλλο
και γύρισε, πείρα και γνώση γεμάτος,
τα χρόνια που τ' απόμειναν να ζήσει μεσ' τους δικούς του.
Πότε ο δύστυχος θα δω το μικρό χωριό μου,
την καμινάδα να καπνίζει;
Πότε άραγε το μάνταλο θ' ανοίξω του ταπεινού σπιτιού μου,
που 'ναι για με ολάκερος ο κόσμος και κάτι παραπάνω;
Το φτωχικό προγονικό μου σπίτι πιο όμορφο μου μοιάζει
απ' τα παλάτια τα ρωμαϊκά με τις προσόψεις τις περίφημες,
απ' το σκληρό το μάρμαρο την ταπεινή την πέτρα θέλω,
τον Λίγυρα μου τον Γαλατικό από τον Τίβερη της Ρώμης
το μικρό μου Λιρέ από το λόφο τον Παλατινάτο
κι απ' τον αγέρα το θαλασσινό, τ' αγέρι του χωριού μου.

Ιωακείμ Ντυ Μπελέ (Joachim du Bellay, 1522-1560)
(Απόδοση Λ. Κακουλίδης - Α. Ρώσση)

4.5. *Το μαρμαρωμένο καράβι*

Κάτω από το βουνό του Παντοκράτορα, αντίκρυ στο μοναστήρι της Παλιοκαστρίτσας, είναι στην άκρη του πελάγου ένα καράβι μαρμαρωμένο με τα κατάρτια του και όλα του τα ξάρτια. Αυτό ήταν το καράβι Αλτζερίνικο και ερχόταν να κουρσέψει το μοναστήρι. Σαν το είδαν από μακριά οι καλόγεροι, βγήκαν και τ' αγνάντευαν και ο γούμενος με το θυμιατό και το σταυρό στα χέρια παρακάλεσε το Θεό κι είπε: «Θεέ μου, αν αυτό το καράβι έρχεται για καλό, καλώς νά 'ρθει, αν για κακό, μάρμαρο εκεί να μείνει». Και ο Θεός τον άκουσε κι εμαρμάρωσε το καράβι και στέκεται κει από τότε.

Σε μια άλλη παράδοση ένα μπαρμπαρέζικο πλοίο ερχόταν να πάρει σκλάβους από τη Ζάκυνθο, τότε κάποιος ευσεβής Ζακυνθηνός είπε την παρακάτω προσευχή:

«Άι-Πέτρε, κάμε πέτρα να πετρώσει το καράβι,
που μας πήρε απ' τα παιδιά μας και μας πάει στην ξενιτιά».
Και το καράβι πέτρωσε.

(Αναστασιάδης Στ., Η διδασκαλία των ομηρικών επών με τη βοήθεια των δημοτικών τραγουδιών και των νεοελληνικών παραδόσεων, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 96-97)

στ. 2 **Το Δέρας το χρυσόμαλλο:** το περίφημο χρυσό δέρας για το οποίο έγινε η αργοναυτική εκστρατεία στην Κολχίδα με αρχηγό τον Ιάσονα.

στ. 12 **το Λίγυρα:** ποτάμι στη Γαλλία / **τον Τίβερη:** το ποτάμι που διαρρέει τη Ρώμη.

στ. 13 **Λιρέ:** το χωριό του ποιητή / **το λόφο τον Παλατινάτο:** ένας από τους επτά λόφους της Ρώμης, όπου ήταν οι κατοικίες των αυτοκρατόρων.

Δ. ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗ "ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ"

1. Η Πηνελόπη

Πηνελόπη

Πόλεμοι μακρινοί, φουρτούνες, ξένοι τόποι
σου τον κρατάν το σύντροφο χρόνια και χρόνια,
σε φοβερίζουν κίντυνοι και καταφρόνια,
έγνοια, πλάνη, κι οργή σε ζώνει, Πηνελόπη.
Οι οχτροί σου γύρω, και σιμά σου οι χαροκόποι,
κ' εσύ μονάχ' αυτόν ακούς, κοιτάς, προσμένεις,
στον αργαλειό σου απάνω υφαίνεις και ξεϋφαίνεις
το γνέμα της πιστής αγάπης, Πηνελόπη.
Απ' τα καλά που Ασία χαίρεται κ' Ευρώπη
καλό είναι το φιλί πιο μέγα το δικό σου,
και πιο ψηλός από 'να θρόνο ο αργαλειός σου,
και σα βωμός το μέτωπό σου, ω Πηνελόπη.
Κ' ένα μονάχα ξέρουν και θεοί κι ανθρώποι
από τον αργαλειό σου κι απ' το μέτωπό σου
κι απ' το φιλί σου πιο τρανό· το σύντροφό σου,
το βασιλιά που όλο σου λείπει, ω Πηνελόπη.
Αλλά κι αν τον κρατάν μακριά σου ξένοι τόποι,
πόλεμοι μακρινοί και οι Σκύλλες και οι Σειρήνες,
απ' την ψυχή του δεν το σβήνουν ούτε κείνες
τ' ολάσπρο φως του στοχασμού σου, ω Πηνελόπη!

Κωστής Παλαμάς (1859-1943), Η Ασάλευτη Ζωή, Άπαντα, τ. 3ος, εκδ. Μπίρης, Αθήνα χ.χ., σ. 73)

Εικ. 157 Τ. Γ. Γουότερχαουζ, «Η Πηνελόπη πολιορκείται από τους μνηστήρες».
[Έργο του 1912 του Βρετανού ζωγράφου Τζον Γουίλιαμ Γουότερχαουζ (John William Waterhouse, 1849 - 1917), Άμπερντιν Μ. Βρετανίας, Gallery και Μουσείο Τέχνης Άμπερντιν]

2. **Ο αγώνας του τόξου και η μνηστηροφονία**

2.1. *Το Δοκίμιν της αγάπης*

Σαράντα δυο αρχοντόπουλα μια κόρην αγαπούσαν,
κόρη πανώρια κι όμορφη και στα φλωριά χωσμένη.
Κι όλοι-ν-εκαλεστήκανε μια μέρα για να πάνε.
Γεμίζου οι στάβλοι-ν-άλογα, τα παραθύρια σέλες,
και τα πορτοπαράθυρα σκάλες και χαλινάρια.
Στρώνει την τάβλα να γευτούν πολλώ λογιώ τραπέζι.
— Τρώτε και πίνετε, άρχοντες, κι εγώ να σας φηγούμαι:
Μέσα στο περιβόλι μου, στη μέση της αυλής μου,
μάρμαρον έχει ο αφέντης μου, δοκίμιν της αγάπης·
κι όποιος βρεθεί και πιάσει το κι οπίσω του το ρίξει,
εκείνος είναι ο άντρας μου κι εγώ είμαι η ποθητή του.
Κι ούλοι μονοσυνάγουνται κι ούλοι το δοκιμάζουν,
κι ένας το παίρνει δάχτυλο κι άλλος μούτε καθόλου·
και της Μαριάς ο ψυχογιός, τ' άξιο το παλικάρι,
μονοχεριάρι το 'πιασε κι οπίσω του το ρίχτει.
— Εγώ είμαι, κόρη, ο άντρας σου κι εσύ 'σαι η ποθητή μου!

(Ν. Πολίτου, Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού,
Εκδ. Διόνυσος, Αθήνα 1975, σ. 109)

2.2. Αυλάκι πήρε πρώτα κι άνοιξε μακρύ, μιαν άκρη ως άλλη,
και τα πελέκια αράδα τα 'στησε, με στάφνη ισιώνοντάς τα,
και πάτησε το χώμα γύρα τους. Δεν είχε δει ποτέ του
τέτοιες δουλειές, μα τα καλόστησε, και ξαφνιαστήκαν όλοι.

Ομήρου *Οδύσσεια, φ* 120-3, (Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη-Ι.Θ. Κακριδή)
(Ομήρου Οδύσσεια, μετάφραση Ν. Καζαντζάκη - Ι.Θ. Κακριδή, Αθήνα 1966)

2.3. *Πώς έγινε ο αγώνας του τόξου;*

Για να καταλάβουμε τώρα τι ακριβώς είναι το δοκίμι που βάζει η Πηνελόπη στους μνηστήρες, πρέπει να ξέρουμε πώς λειτουργούσε ένα τόξο. Το αποτελούσαν δύο πήχες από κέρατο αγριμιού, φηλιασμένες στη μέση· στην άκρη της μιας πήχης στερέωναν τη χορδή γερά, στης άλλης την περνούσαν από ένα μετάλλινο κοράκι. Για να μη χάνει το δοξάρι την ελαστικότητά του, συνήθιζαν, όταν δεν τον χρησιμοποιούσαν, να ξεθηλυκώνουν τη χορδή. Όταν έπειτα ήθελαν να το μεταχειριστούν, έπρεπε να το λυγίσουν, ώστε να περάσουν την —οπωσδήποτε πιο κοντή από το άνοιγμα του δοξαριού— χορδή στο ακρινό κοράκι. Το λύγισμα αυτό απαιτούσε αρκετή προσπάθεια.

Το αγώνισμα ωστόσο που προκήρυξε η βασίλισσα δεν περιοριζόταν στο λύγισμα του δοξαριού και στο στερέωμα της χορδής· αυτό ήταν το προκαταρκτικό μόνο στάδιο. Για να νικήσει κανείς, έπρεπε ύστερα να δοξέψει και να περάσει τη σαγίτα του μέσα από τα δώδεκα πελέκια. Και εδώ χρειαζόταν δύναμη, πιο πολύ όμως σκοπευτική ικανότητα.

Αυτόν τον διπλό άθλο δεν είναι κανείς ικανός να τον βγάλει πέρα, έξω από τον Ο-

δυσσέα· ό,τι κατόρθωνε στα νιάτα του, το κατορθώνει και τώρα, σε προχωρημένη οπωσδήποτε ηλικία, το ίδιο εύκολα, χωρίς καν να σηκωθεί από το σκαμνί του —την ώρα που εκατόν οχτώ νέοι άντρες αναγκάζονται να παραιτηθούν από το πρώτο κιόλας στάδιο του αγώνα.

Ένα από τα πιο πολυσυζητημένα από φιλολόγους και αρχαιολόγους προβλήματα είναι το πώς φαντάστηκε ο ποιητής το πέρασμα της σαγίτας του Οδυσσέα μέσα από τα δώδεκα τσεκούρια. Η προϋπόθεση βέβαια είναι ότι έχουμε να κάνουμε με ένα εξαιρετικά δύσκολο άθλο, που μόνο ένας πολύ μεγάλος ήρωας μπορεί να πραγματοποιήσει. Φυσικό ωστόσο είναι το ερώτημα αν τον άθλο αυτόν μπορεί να τον κατορθώσει ένας επιδέξιος τοξότης, ή αν ανήκει στον φανταστικό χώρο του παραμυθιού....

Ένας τέτοιος άθλος είναι εξάπαντος αδύνατο να γίνει στην πραγματικότητα, έχει όμως τα ανάλογά του στην ινδική μυθολογία... Εκεί ο Rasalu περνάει τη σαγίτα του μέσα από επτά σιδερένια ταψιά, που το καθένα τους ζύγιζε τριάντα πέντε τόνους! Ένας άλλος ινδός ήρωας διατρυπάει σαγιτεύοντας μεμιάς εκατό σανίδες, κολλημένες η μια πάνω στην άλλη!

Στη Μαχαβαράτα ο πρίγκιπας Arjuna, που κερδίζει σε αγώνα την κόρη του βασιλιά Drupad, θυμίζει καταπληκτικά τον Οδυσσέα: και αυτός παίρνει μέρος στο δοκίμι μεταμφιεσμένος, και αυτός λυγίζει το δοξάρι που κανείς άλλος δεν μπόρεσε να το λυγίσει· και το τοξευτικό κατόρθωμά του δεν είναι λιγότερο θαυμαστό από του Οδυσσέα: πετυχαίνει να ρίξει πέντε σαγίτες από απόσταση και να τις περάσει από τις πέντε τρύπες ενός δίσκου που περιστρεφόταν, ώστε να καρφωθούν στο στόχο που βρισκόταν πίσω από το δίσκο! — Στη Ramayana ο Rama τρυπάει με μια σαγιτιά επτά φοινικιές στη σειρά!...

Ανάλογα τώρα ...με τον τρόπο που συνδυάζει την ομηρική περιγραφή με τα αρχαιολογικά ευρήματα, ο κάθε ερευνητής δίνει τη δική του θεωρία. Αναφέρουμε εδώ τις κυριότερες:

1) Τα πελέκια ήταν από την αρχή κατασκευασμένα με μια τρύπα πάνω στη λεπίδα· έτσι, καθώς τα είχαν στήσει όρθια, ο Οδυσσέας κατάφερε να περάσει τη σαγίτα μέσα απ' όλα τα ανοίγματα.

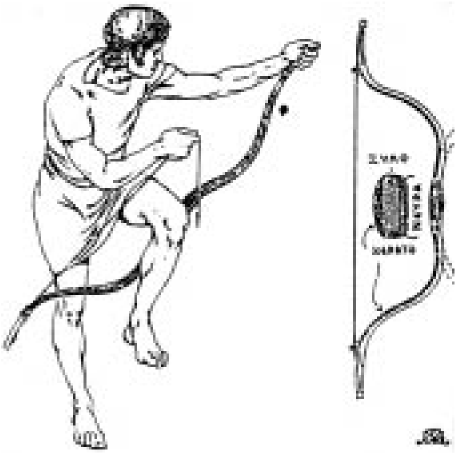

Εικ. 158 Μία εκδοχή για το πώς λύγιζαν το τόξο για να περάσουν τη χορδή. Δίπλα το τόξο.
[M. και C.H.B. Quennell, Τα Ομηρικά Ποιήματα και η εποχή τους, Αθήνα 1965, σ. 43]

2) Ο ποιητής φαντάζεται το τσεκούρι αμφίστομο, όπως το μινωικό, με τις δύο λεπίδες να αναστρέφονται προς τα μέσα, ώστε να σχηματίζουν ένα κύκλο, αν και όχι τέλειο. Μέσα από αυτούς τους κύκλους περνάει η σαγίτα.

3) Από τα τσεκούρια είχαν βγάλει τα στειλιάρια και τα είχαν τοποθετήσει με την κόψη στερεωμένη στο έδαφος. Έτσι το κατόρθωμα του Οδυσσέα ήταν ότι η σαγίτα του πέρασε από τις τρύπες που άνοιγαν στα κεφάλια των τσεκουριών.

4) Ο ποιητής δεν έχει στο νου τα χρηστικά πελέκια, αλλά τα λατρευτικά, που ήταν χυμένα ολόκληρα στο χαλκό (ή στο σίδερο) και που στην άλλη άκρη της λαβής είχαν μια τρύπα για να τα κρεμούν στον τοίχο ως αναθήματα. Αν η θεωρία αυτή είναι σωστή, τότε στον αγώνα της *Οδύσσειας* πρέπει να υποθέσουμε πως ο Τηλέμαχος τα είχε στερεώσει στη γη με το κεφάλι προς τα κάτω.

Μέσα στην ποικιλία αυτή των ερμηνειών—και δεν είναι οι μόνες— ίσως το πιο φρόνιμο είναι να συμφωνήσουμε με τη γνώμη πως ο ποιητής της *Οδύσσειας* είχε δανειστεί το θέμα του αγώνα με τα πελέκια από την παλαιότερη παράδοση, χωρίς ο ίδιος να το καταλαβαίνει, γι' αυτό και αφήκε την περιγραφή του τόσο αόριστη.

Ι.Θ. Κακριδής (1901-1992), Ελληνική Μυθολογία, τ. 5,
Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, σ. 289-290

2.4. *Φήμιος*

Τη μαύρη μοίρα ξέφυγεν ο αοιδός Τερπιάδης
Φήμιος που βιαζόμενος τραγούδα των μνηστήρων.

«Κ' είμ' αυτοδίδαχτος εγώ, και μύρια στην καρδιά μου
άσματα εγέννησε ο Θεός...»

Όμηρος, Οδύσσειας χ. (Μετάφραση Ι. Πολυλά)

«Κάποιο θεό θα πείσμωσα, κάποιο μεγάλο κρίμα
μ' έσπρωξ' εδώ μαζί σας·
εγώ είμ' ο καθαρός ρυθμός, τ' ακάθαρτο είστε κύμα
της τύφλας και της λύσσας.
Τον Τερπιάδη μ' έσπρωξε μιαν άδικη κατάρα
σε μαύρη καταδίκη,
και σμίγει το τραγούδι της χρυσόχορδη κιθάρα
με το ούρλιασμά σας, λύκοι.
Εμένα ονειρευτήκατε υπάκοο στόμα, σκλάβο
για το ξεφάντωμά σας;
Δεν είμ' ευκολοσύντριφτη βαρκούλα εγώ· τον κάβο
δεν τρέμω της ψευτιάς σας.
Λείπει στα ξένα ο βασιλιάς, και είν' άδειο το παλάτι,
χυθήτε, χαροκόποι!
Του παλατιού κάθε γωνιά και πλατωσιά: γιομάτη
από την Πηνελόπη.
Κι αν τώρα την ορέγεστε, και λάγνα προς εκείνη
τ' απλώνετε τα χέρια,
την παραστέκουν οι θεοί· γύρω της πάντα ειρήνη

και δύναμη απ' τ' αστέρια.
Και νύχτα μέρα μάχεται, και υφάντρα και χαλάστρα,
υφαίνει και ξεϋφαίνει,
όσο που νά 'ρθει ο άντρας της, η μια για πάντα πλάστρα
χαρά που την προσμένει.
Και θα γυρίσει εκδικητής ο άντρας· το μεγάλο
δοξάρι θα τεντώσει,
κι όλους αλύπητα, τον ένα επάνω από τον άλλο,
στα όρνια θα σας δώσει.
Και μοναχά του δοξαριού το δρόμο θα ποδίσει
του τραγουδιού μου η χάρη·
ρήγας κ' εγώ, κι ο βασιλιάς που θα ξαναγυρίσει
στο πλάι του θα με πάρει.
Την Πηνελόπη θα κυκλώσει Ολύμπια λαμπεράδα
στον αργαλειό σκυμμένη,
κι όλα πλατιά, κ' η πιο στενή θα φέξει χαραμάδα
με φέγγος που ανασταίνει.
Κ' εκεί που τα σκουξίματα των τσακαλιών θα δέρνουν
γύρω σας τον αέρα,
εμένα της Πολύμνιας τα χέρια θ' αεροφέρνουν
προς τη γαλάζια μέρα!»

Στων πονηρών ανάμεσα το απόκοτο κοπάδι
τέτοια προφήτης έβλεπες και τέτοια μελετούσες
προς την κιθάρα σου κλιτός, ω Φήμιε Τερπιάδη,
κι απ' τη νυχτιά του πόνου σου τραγούδια πλαστουργούσες·
παρόμοια κι απ' την πίσσα
γίνονται κάποια χρώματα που λάμπουνε περίσσα.

Κωστής Παλαμάς (1859-1943), Η Ασάλευτη Ζωή
(Ποίημα του 1903 από τον 3ο τόμο των Απάντων του Κωστή Παλαμά,
εκδ. Μπίρης, Αθήνα χ.χ., σ. 188-9)

στ. 29 **θα ποδίσει:** θα ανακόψει, θα κόψει.
στ. 39 **Πολύμνια:** η Μούσα του χορού.
στ. 43 **κλιτός**: γυρτός, σκύβοντας.

3. Ο αναγνωρισμός στα δημοτικά τραγούδια

Ο γυρισμός του ξενιτεμένου (Παραλογή[11])

Α΄ Παραλλαγή [12]

Ερόδισε η ανατολή και ξημερώνει η δύση,
γλυκοχαράζουν τα βουνά κι ο αυγερινός τραβιέται,
παν τα πουλάκια στη βοσκή κι οι λυγερές στη βρύση.
Βγαίνω κι εγώ κι ο μαύρος μου και τα λαγωνικά μου.
Βρίσκω μια κόρη πόπλενε σε μαρμαρένια γούρνα.
Τη χαιρετάω, δε μου μιλεί, της κρένω δε μου κρένει.
— Κόρη, για βγάλε μας νερό, την καλή μοίρα να ’χεις,
να πιω κι εγώ κι ο μαύρος μου και τα λαγωνικά μου.
Σαράντα σίκλους έβγαλε στα μάτια δεν την είδα,
κι απάνω στους σαρανταδυό τη βλέπω δακρυσμένη.
— Γιατί δακρύζεις, λυγερή, και βαριαναστενάζεις;
Μήνα πεινάς, μήνα διψάς, μην έχεις κακή μάνα;
— Μήτε πεινώ, μήτε διψώ, μήτ’ έχω κακή μάνα.
Ξένε μου κι αν εδάκρυσα, κι αν βαριαναστενάζω,
τον άντρα ’χω στην ξενιτιά και λείπει δέκα χρόνους,
κι ακόμη δυο τον καρτερώ, στους τρεις τον παντυχαίνω·
κι αν δεν ερθεί, κι α δε φανεί, καλόγρια θα γένω,
θα πάγω σ’ έρημα βουνά να στήσω μοναστήρι,
και στο κελί θα σφαλιστώ, στα μαύρα θελά βάψω,
εκείνον να τρώγει η ξενιτιά, κι εμέ τα μαύρα ράσα.
— Κόρη μου, ο άντρας σου πέθανε, κόρη μου, ο άντρας σου χάθη.
Τα χέρια μου τον κράτησαν, τα χέρια μου τον θάψαν,
ψωμί, κερί τού μοίρασα, κι είπε να τα πλερώσεις,
τον έδωκα κι ένα φιλί, κι είπε να μου το δώσεις.
— Ψωμί, κερί τού μοίρασες, διπλά να σε πληρώσω,
μα για τ-εκείνο το φιλί, σύρε να σου το δώσει.
— Κόρη μου, εγώ είμαι ο άντρας σου, εγώ είμαι κι ο καλός σου.
— Ξένε μου, αν είσαι ο άντρας μου, αν είσαι κι ο καλός μου,
δείξε σημάδια της αυλής και τότε να πιστέψω.
— Έχεις μηλιά στην πόρτα σου και κλήμα στην αυλή σου,
κάνει σταφύλι ραζακί και το κρασί μοσκάτο,
κι όποιος το πιει δροσίζεται και πάλι αναζητά το.
— Αυτά είν’ σημάδια της αυλής, τα ξέρει ο κόσμος όλος,
διαβάτης ήσουν, πέρασες, τα είδες και μου τα λέεις.
Πες μου σημάδια του σπιτιού και τότες να πιστέψω.
— Ανάμεσα στην κάμαρα χρυσό καντήλι ανάφτει,

Σημ. 11: **Παραλογές** είναι αφηγηματικά δημοτικά τραγούδια. Οι υποθέσεις τους άλλοτε στηρίζονται σε λαϊκές παραδόσεις και άλλοτε μας φαίνονται τελείως φανταστικές. Τα δύο δημοτικά τραγούδια Α και Β είναι παραλλαγές της παραλογής «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου».

Σημ. 12: **Παραλλαγή:** Διαφοροποιημένη μορφή σε σχέση μ’ ένα άλλο ομοειδές ή μ’ ένα πρωτότυπο.

και φέγγει σου, που γδύνεσαι και πλέκεις τα μαλλιά σου,
φέγγει σου τις γλυκές αυγές, που τα καλά σου βάζεις.
— Κάποιος κακός μου γείτονας σου τα 'πε και τα ξέρεις.
Πες μου σημάδια του κορμιού, σημάδια της αγάπης.
— Έχεις ελιά στα στήθη σου κι ελιά στην αμασκάλη,
κι ανάμεσα στα δυο βυζιά τ' αντρού σου φυλακτάρι.
— Ξένε μου, εσύ είσαι ο άντρας μου, εσύ είσαι κι ο καλός μου.

(Ν. Πολίτου, Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού, εκδ. Διόνυσος, Αθήνα 1975, σ. 119-120)

Β΄ Παραλλαγή

Μαλαγματένιος αργαλειός κι ελεφαντένιον κτένι,
κι ένα κορμί αγγελικόν κάθεται και υφαίνει,
μ' εξηνταδυό πατήματα, σαρανταδυό καρούλια
κι ο βρόντος κι ο ήχος πολύς απ' τα ψηλά τραγούδια.
Πραματευτής επέρασε στο μαύρον καβαλάρης·
κοντοκρατεί το μαύρον του και την καλημεράει.
— Καλή μερά σου, κόρη μου. — Καλώς τον ξένο, π' ήλθε.
— Κόρη, πώς δεν παντρεύεσαι, να πάρεις παλικάρι;
— Κάλλιο να σκάσ' ο μαύρος σου, παρά το λόγο π' είπες!
Έχω άνδρα στην ξενιτιά τώρα δώδεκα χρόνους
κι ακόμη τρεις τον καρτερώ και τρεις τον απαντέχω
κι αν δεν έλθει κι αν δε φανεί, καλόγρια θα γένω,
κι εις το κελί θα σφαλιστώ, τα μαύρα θενά βάλω.
— Κόρη μ', άνδρας σου πέθανε, κόρη μ', άνδρας σου χάθη
Τα χέρια μου τον κράτησαν, τα χέρια μου τον θάψαν·
ψωμί, κερί τού μοίρασα κι είπε να με το δώσεις.
— Τον κράτησες, τον έθαψες; Θεός σού το πληρώσει.
Ψωμί, κερί τον μοίρασες; Εγώ σου το πληρώνω.
— Εγώ φιλί τον δάνεισα κι είπε να με το δώσεις.
— Φιλί κι αν τον εδάνεισες, τρέχα και γύρευέ το.
— Κόρη μ', εγώ 'μαι, ο άνδρας σου, εγώ 'μαι ο καλός σου.
— Αν είσ' εσύ ο άνδρας μου, αν είσαι ο καλός μου,
δείξε σημάδια του σπιτιού κι απέκει να σ' ανοίξω.
— Μηλιάν έχεις στην πόρταν σου και κλήμα στην αυλήν σου,
κάμνει σταφύλια ραζακιά και το κρασί του μέλι.
Το πίνει η Γιανιτζαριά και πα να πολεμήσει,
το πίνει κι η φτωχολογιά και λησμονά τα χρέη.
— Αυτά τα ξεύρει η γειτονιά, τα ξεύρει ο κόσμος όλος·
δείξε σημάδια του κορμιού κι απέκει να σ' ανοίξω.
— Ελιάν έχεις στο μάγουλο, ελιάν εις την μασχάλην,
κι εις το δεξί σου το βυζί μικρή δαγκωματίτσα.
— Βάγιες, τρεχάτ', ανοίξατε· αυτός είν' ο καλός μου!

(Στίλπων Κυριακίδης, Αι γυναίκες εις την λαογραφίαν, Αθήνα 1921, σ. 49)

4. **Οι συγγενείς των μνηστήρων ζητούν εκδίκηση**

Μόλις εκεί μονοσυνάχτηκαν κι όλοι μαζί βρεθήκαν,
πετάχτη ορθός ο Ευπείθης κι άρχισε να λέγει ανάμεσό τους·
του γιου του ο θάνατος αβάσταχτος του πλάκωνε τα στήθη,
του Αντίνοου, που ο Οδυσσέας ολόπρωτο τον είχε κονταρέψει.
Για τούτον τώρα δάκρυα χύνοντας μιλούσε ανάμεσό τους:
«Ο άντρας αυτός για μας μελέτησε δουλειές μεγάλες, φίλοι!
Άλλους μαθές, πολλούς κι αντρόκαρδους, με τα καράβια επήρε,
και τα βαθιά καράβια αφάνισε, κι αφάνισε κι εκείνους·
κι άλλους, ως ήρθε τώρα, σκότωσε, τους πιο αντρειανούς Αργίτες.
Μα ελάτε, πριν εκείνος γρήγορα στους Επειούς ξεφύγει,
που κυβερνούν τη θεία την Ήλιδα, για και την Πύλο, πάμε
να του ριχτούμε· αλλιώς μας έπνιξε για πάντα η καταφρόνια.
Θα 'ταν μαθές ντροπή οι μελλούμενες γενιές και να τ' ακούσουν,
απ' τους φονιάδες πως δεν πήραμε των γιων, των αδερφιών μας
το γαίμα πίσω. Δε θα το 'θελα να ζω στον κόσμο· κάλλιο
νεκρός κι εγώ μιαν ώρα αρχύτερα με τους νεκρούς τους άλλους!
Πάμε, μην τύχει και προφταίνοντας διαβούν εκείνοι αντίκρυ!»
Αυτά είπε, κι όλοι τον συμπόνεσαν οι Αργίτες, που θρηνούσε.
Κοντά τους ήρθε τότε ο Μέδοντας απ' του Οδυσσέα το σπίτι
κι ο θείος τραγουδιστής, και στάθηκαν στη μέση απ' τους Αργίτες,
πριν λίγο ξυπνημένοι, κι όλοι τους σαστίσαν που τους είδαν.
Το λόγο πήρε τότε ο Μέδοντας, που 'χε περίσσια γνώση:
«Θιακοί, για ακούστε μου! Δε θα 'βαζε μπροστά ποτέ ο Οδυσσέας
τέτοιες δουλειές, χωρίς οι αθάνατοι θεοί να το θελήσουν.
Κάποιο αναιώνιο ατός μου αντίκρισα θεό να στέκει δίπλα
στον Οδυσσέα, και με το Μέντορα στο κάθε τι να μοιάζει.
Μια πρόβελνε ο θεός ο αθάνατος μπροστά απ' τον Οδυσσέα
γκαρδιώνοντάς τον, μια ξεχύνουνταν στο αρχονταρίκι μέσα
και τους μνηστήρες αναστάτωνε, κι αυτοί σωρός επέφταν.»
Αυτά είπε, κι εκεινούς ολόχλωμη τους έπιασε τρομάρα.
Πήρε ο Αλιθέρσης τότε ο γέροντας το λόγο, του Μαστόρου
ο γιος, ο μόνος που μελλούμενα και περασμένα εθώρα,
κι έτσι τους μίλησε καλόγνωμος κι αναμεσό τους είπε:
«Θιακοί, το λόγο τώρα ακούστε μου κι ό,τι σας πω γρικάτε·
από δικιά σας δείλια, φίλοι μου, γινήκαν όλα τούτα,
που ουδέ σε μένα ουδέ στου Μέντορα του βασιλιά τα λόγια
βάζατε αφτί, να σταματήσετε τις αμυαλιές των γιων σας,
που φοβερές δουλειές εσκάρωσαν με τις παρανομιές τους,
το βιος ρημάζοντας, ντροπιάζοντας το ταίρι ενού αντρειωμένου,
πρώτου στον πόλεμο, τι ελόγιαζαν πως πίσω δε γυρίζει.
Μην του ριχτούμε τώρα, ακούστε μου, κι ό,τι σας λέω να γένει,
αλλιώς μην πάει κανείς γυρεύοντας κι άλλο κακό να πάθει».

Ομήρου *Οδύσσεια*, ω 421-462 *(Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη-Ι.Θ. Κακριδή, Αθήνα 1966)*

Ε. ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ*

1. Οι μνηστήρες

Ένα παιχνίδι που το 'λέγαν "Πηνελόπη"

Εισαγωγικό σημείωμα:

... Το επόμενο ανέκδοτο από τους «Δειπνοσοφιστές» του Αθήναιου (γύρω στο 200 μ.Χ.) είναι σχετικό με τη ζωή των ομηρικών ηρώων. Εδώ μαθαίνουμε για ένα παιχνίδι με το οποίο οι αργόσχολοι μνηστήρες της Πηνελόπης σκοτώνουν τον καιρό τους περιμένοντας μάταια την ημέρα που η βασίλισσα της Ιθάκης θα διαλέξει έναν για σύζυγο.

Εικ. 159 Ο Αχιλλέας και ο Αίαντας παίζουν τους πεσσούς.
Προσέξτε ότι ο ένας λέει "τέσσερα" και ο άλλος "τρία".
[Από μελανόμορφο αμφορέα, έργο του Εξηκία (γύρω στο 530 π.Χ.), Ρώμη, Μουσείο Βατικανού]

; Απ' ό,τι μπορείτε να συμπεράνετε από την παραπάνω παράσταση, η οποία δείχνει τον Αχιλλέα και τον Αίαντα να παίζουν πεσσούς, με ποιο σημερινό παιχνίδι νομίζετε ότι θα έμοιαζε το παιχνίδι με τους πεσσούς;

Και, όπως λέγεται, οι μνηστήρες στον Όμηρο συνήθιζαν να διασκεδάζουν «μπροστά στις πόρτες παίζοντας πεσσούς». ...

Ο Απίων ο Αλεξανδρινός (1ος αι. μ.Χ.) μας λέει ότι έχει ακούει από τον Κτήσωνα τον Ιθακήσιο με ποιο τρόπο οι μνηστήρες έπαιζαν τους πεσσούς. «Επειδή», λέει, «οι μνηστήρες ήσαν εκατόν οκτώ, τοποθετούσαν τις ψήφους τη μια απέναντι στην άλλη και ίσες με τον αριθμό των μνηστήρων. Σε κάθε σειρά, λοιπόν, υπήρχαν πενήντα τέσσερις ψήφοι. Το διάστημα μεταξύ των σειρών ήταν μικρό. Σε τούτο το διάστημα μέσα τοποθετούσαν μια ψήφο, την οποία ονόμαζαν "Πηνελόπη". Αυτή την ψήφο την έβαζαν σημάδι προσπαθώντας να την κτυπήσουν με μια άλλη ψήφο. Έτσι αφού έριχναν κλήρο, αυτός που κέρδιζε, την σημάδευε πρώτος. Σε περίπτωση που κάποιος πετύχαινε και μετακινούσε προς τα εμπρός την "Πηνελόπη", τοποθετούσε στο σημείο που ήταν πριν η χτυπημένη και μετατοπισμένη ψήφος, τη δική του ψήφο. Εκεί στεκόταν πάλι και σημάδευε με την ψήφο του την "Πηνελόπη" στο δεύτερο σημείο που είχε μετακινηθεί. Αν την πετύχαινε, χωρίς να ακουμπήσει κάποια άλλη ψήφο, κέρδιζε και είχε

πολλές ελπίδες να παντρευτεί την Πηνελόπη. Ο Ευρύμαχος λέγεται πως είχε κερδίσει πολλές φορές και ήλπιζε για τον γάμο». Εξαιτίας λοιπόν αυτού του τρυφηλού βίου, οι μνηστήρες είχαν χέρια απαλά που δεν μπορούσαν ούτε το τόξο να τεντώσουν.

Αθήναιος (γύρω στο 200 π.Χ.), Δειπνοσοφισταί Α, 29 (Μετάφραση: Γ. Γιατρομανωλάκης)
(Γ. Γιατρομανωλάκης - Ρ. Ζαμάρου, Ανθολόγιο αρχαίας Ελληνικής λογοτεχνίας, Β΄ ΕΠΛ, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1994, σ. 182)

2. Το ήθος του Οδυσσέα

2.1. *Μικροί απόλογοι*

Αλλά κι ο θείος Οδυσσέας μιλούσε, για πίκρες που έδωσε
σ' άλλους ανθρώπους και πόσα πάθη ο ίδιος βάσταξε —
τα πάντα εξιστορούσε. Εκείνη ακούγοντας τον απολάμβανε,
ύπνος δεν έλεγε να πέσει στα βλέφαρά της, προτού
τελειώσει τη διήγησή του.
Άρχισε με τους Κίκονες και πώς τους δάμασε, μετά
πώς βρέθηκε στα εύφορα χώματα των Λωτοφάγων, όσα του κόστισε
ο Κύκλωπας, ότι τον εκδικήθηκε για τους γενναίους συντρόφους
που αλύπητα τους έφαγε, πώς άραξε και στο νησί
του Αιόλου κι εκείνος φιλικά τον δέχτηκε, καλά τον ξεπροβόδισε,
αλλά δεν ήταν της μοίρας του να φτάσει ακόμη
στη γλυκιά πατρίδα — τον βρήκε και τον άρπαξε άγρια θύελλα,
που τον παρέσυρε ξανά στην ανοιχτή ψαρίσια θάλασσα·
μετά πώς έφτασε στους Λαιστρυγόνες, σ' αυτούς που αφάνισαν
όλα του τα καράβια και τους γενναίους συντρόφους —
μόνος ο Οδυσσέας γλίτωσε στο μελανό καράβι του·
της είπε και τον πολυμήχανο δόλο της Κίρκης, το πώς κατέβηκε
μ' ένα γερό σκαρί στ' αραχνιασμένα δώματα του Άδη, χρησμό να πάρει
απ' του Θηβαίου Τειρεσία την ψυχή, και πώς είδαν τα μάτια του
όλους τους συμπολεμιστές της Τροίας, κι ακόμη
τη μάνα που τον γέννησε κι από μωρό τον έκανε άντρα·
πώς άκουσε και των οξύφωνων Σειρήνων το τραγούδι, κι ύστερα πέρασε
τις Πέτρες τις Πλαγκτές, φτάνοντας και στις φοβερές Σκύλλα και Χάρυβδη,
όπου κανείς ποτέ δεν γλίτωσε· μετά πώς οι εταίροι
έσφαξαν του Ήλιου τα γελάδια, και τότε
ο Δίας που ψηλά βροντά σύντριψε με το φλογερό του αστροπελέκι
το γρήγορο καράβι, και τότε πια όλοι οι λαμπροί του σύντροφοι
βούλιαξαν στον χαμό — ο ίδιος μόνο ξέφυγε τη μοίρα του θανάτου·
πως έτσι βρέθηκε στης Ωγυγίας το νησί, στης νύμφης Καλυψώς,
που τον κατακρατούσε, θέλοντας να τον έχει ταίρι της,
σε θολωτές σπηλιές, τον έτρεφε κι έδινε την υπόσχεση
πως θα τον κάνει αθάνατο κι αγέραστο για πάντα,
όμως δεν μπόρεσε ποτέ να πείσει και ν' αλλάξει
της ψυχής το φρόνημα·

τέλος πώς έφτασε στους Φαίακες, μετά από πάθη αμέτρητα,
που εγκάρδια σαν θεό τον τίμησαν, κι αυτοί τον έστειλαν
μ' ένα καράβι τους στην πατρική του γη, αφού πρώτα τον γέμισαν
με δώρα — χαλκό, μαλάματα και ρούχα...
Ήταν αυτή η τελευταία του λέξη, καθώς ύπνος γλυκύς,
λυσιμελής τον έπιασε, κι έλυσε τις φροντίδες της ψυχής του.

Ομήρου *Οδύσσεια, ψ* 344-381. *(Μετάφραση Δ.Ν. Μαρωνίτης)*
(Ομήρου Οδύσσεια, ραψωδία ψ, μετάφραση - επιλεγόμενα
Δ.Ν. Μαρωνίτης, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1998)

2.2. *Οδυσσέας*

Εφτάψυχος εγώ και δεν πεθαίνω!
Αράζω κάπου — μα για νέα ταξίδια!
Στα νησιά που πάω, συχνά ξεχνιέμαι —
πότε συ, Καλυψώ, και πότε η Κίρκη!
Μα εμέ της Πηνελόπης πάντα ο πόθος
αψύς ξαναγεννιέται στην ψυχή μου,
όπως τη θεία την ώρα ο Έρως πόχει
τις δυο καρδιές μας με μια φλόγ' ανάψει!
Καράβι, ξύλο, σύντροφος δε μου έχει μείνει —
μια βαρκούλα με τα χέρια μου φτιάνω
και στο πέλαο τ' απέραντο ξανοίγω.
Μπουνάτσες, μπόρες — μ' όλα εγώ παλεύω!
Κι αν κοφτερό του Δία τ' αστροπελέκι
κ' η τρικυμία τη βάρκα μου τσακίσουν,
στης Λευκοθέας το κρήδεμνο γυρμένος
το κύμα με τα μπράτσα μου δαμάζω,
ώσπου σ' απάνεμο να βγω ακρογιάλι.
Γυμνός, μια αθάνατη ντυμένος χάρη,
λιγώνω τις καρδιές των Ναυσικάδων,
που θα ποθούσαν άντρα τους να μ' έχουν!
Μα από το νου μου δε μου βγαίν' η Πηνελόπη!
Στης πρώτης - πρώτης μου, αχ! αγάπης το λιμάνι
να ξαναράξω πάω στο βαθύ όνειρό μου·
της πρώτης - πρώτης νιότης μου το χαμογέλιο
να ξαναπιώ απ' τα χείλη που το φίλη-
μα μ' έχουν της αγάπης πρωτομάθει!
Ξέρω πιστά πως μού ειν' εκείνα πάντα,
γιατί ποτές ο Οδυσσέας δεν ξεχνιέται!
Και σ' όποιον τον ξεχάσει — αλίμονό του,
αψά με τους νεκρούς πώς πέρα πάει κοπάδι!..

Αγγ. Σημηριώτης (1870-1944),
(Από την «Ανθολογία της Νεοελληνικής Γραμματείας, Η ποίηση»
του Ρένου Ηρ. Αποστολίδη, εκδ. ι', Corpus, Αθήνα 1972, τ. 3ος, σ. 1130-1)

στ. 381 **λυσιμελής:** που λύνει, χαλαρώνει τα μέλη του σώματος.
στ. 30 **αψά**: επάνω στην οργή μου.

3. Ο Οδυσσέας μετά την *Οδύσσεια*

Εικ.160 Ον. Ντωμιέ «Η Πηνελόπη και ο Οδυσσέας ξανά μαζί»
[Έργο του 1842 του Γάλλου ζωγράφου, γελοιογράφου και γλύπτη Ονορέ Ντωμιέ (Honoré Daumier, 1808-1879)]

3.1. *Η ΕΛΕΝΗ*
(απόσπασμα)

Ο σύζυγός μου δεν ταξίδευε πια. Δεν άνοιγε βιβλίο. Τα τελευταία του χρόνια
είχε γίνει πολύ νευρικός. Κάπνιζε ατέλειωτα. Τις νύχτες σεργιανούσε
στο μεγάλο σαλόνι, με κείνες τις ξέφτιες καφετιές του παντόφλες
και τη μακριά νυχτικιά του. Κάθε μεσημέρι, στο τραπέζι, επανερχόταν
στην απιστία της Κλυταιμνήστρας ή στη δίκαιη πράξη του Ορέστη
σα να απειλούσε κάποιον. Ποιος νοιαζόταν; Δεν τον άκουγα καν. Ωστόσο
σαν πέθανε, μούλειψε πολύ, — μου λείψαν προπαντός εκείνες οι κουτές
απειλές του,
σάμπως αυτές ακριβώς να μου όριζαν μια θέση αμετάθετη στο χρόνο,
σάμπως αυτές να μ' εμποδίζαν να γεράσω.
Ονειρευόμουν τότε
τον Οδυσσέα, το ίδιο αγέραστον κι αυτόν, με το έξυπνο, τριγωνικό σκουφί του,
ν' αργοπορεί το γυρισμό του, ο πολυμήχανος, — με τι προφάσεις ευφάνταστων
κινδύνων,
ενώ αφηνόταν (τάχα ναυαγός) πότε στα χέρια μιας Κίρκης, πότε στα χέρια
μιας Ναυσικάς, να του βγάζουν τα στρείδια απ' το στήθος, να τον λούζουν
με μικρά ρόδινα σαπούνια, να φιλούν την ουλή στο γόνατό του, να τον
αλείβουν λάδι.

Θαρρώ πως έφτασε κι αυτός στην Ιθάκη· — θα τον κουκούλωσε, λέω, με
τα φαντά της
η άχαρη χοντρή Πηνελόπη. Δεν πήρα από τότε μήνυμά του —
μπορεί και να τα σκίζουν οι δούλες, — τι χρειάζονται πια; Οι Συμπληγάδες
μεταφέρθηκαν κάπου αλλού, σ' ένα χώρο πιο μέσα — τις νιώθεις
ασάλευτες, μαλακωμένες — πιο τρομερές από πριν, — δε συνθλίβουν,
πνίγουν σ' ένα πηχτό, μαύρο ρευστό — δε γλιτώνει κανένας.

Γιάννης Ρίτσος (1909-1990),
(Γιάννης Ρίτσος, Η Ελένη, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1972, σ. 26-27)

3.2. *Ο θάνατος του Οδυσσέα*

Όταν ο πόλεμος ανάμεσα στον Οδυσσέα και στους Ιθακήσιους τελείωσε με την παρέμβαση της Αθηνάς και οι αντίμαχοι συμφιλιώθηκαν, τις ακόλουθες μέρες έγινε η ταφή των μνηστήρων από τους συγγενείς τους, και ο Οδυσσέας, αφού πρώτα θυσίασε στις Νύμφες, όπως το είχε τάξει μόλις πατήσει το πόδι του στο νησί, έφυγε για την Ήλιδα, να επιθεωρήσει τα βουκολιά του. Εκεί τον φιλοξένησε ένας παλιός σύντροφος του πολέμου, ο βασιλιάς Πολύξενος, ο εγγονός του Αυγεία και του χάρισε έναν πολύτιμο κρατήρα.

Γυρνώντας στην Ιθάκη, προσφέρει θυσίες μεγάλες στους θεούς όλους και φεύγει γρήγορα για τη Θεσπρωτία της Ηπείρου, μ' ένα κουπί στον ώμο, όπως του είχε ορίσει ο Τειρεσίας στον Άδη. Προχωρώντας στο εσωτερικό της χώρας, συναπαντιέται μια μέρα με ανθρώπους που ούτε θάλασσα είχαν δει ποτέ τους ούτε από καράβια ήξεραν. Όταν τον ρωτούν γιατί κουβαλάει αυτό το λιχνιστήρι, καταλαβαίνει πως αυτός ήταν ο τόπος όπου έπρεπε να μπήξει το κουπί και να θυσιάσει στον Ποσειδώνα ένα κριάρι, έναν ταύρο και έναν κάπρο.

Στη Θεσπρωτία σμίγει με την Καλλιδίκη, τη βασίλισσα της χώρας, και αυτή του χαρίζει ένα γιο, τον Πολυποίτη. Στο μεταξύ, οι Θεσπρωτοί δεν τα πήγαιναν καλά με τους γειτόνους τους, τους Βρύγους. Όταν ανοίγει πόλεμος ανάμεσα στους δύο λαούς, ο Οδυσσέας μπαίνει αρχηγός του θεσπρωτικού στρατού. Στη μάχη που ακολουθεί, ο Άρης, που παραστέκεται τους Βρύγους, ρίχνει στο φευγιό το στρατό του Οδυσσέα. Όταν η Αθηνά, που είναι με το μέρος του Οδυσσέα, τρέχει να χτυπηθεί με τον Άρη, μπαίνει στη μέση ο Απόλλωνας και τους χωρίζει. Στο τέλος η νίκη στεφανώνει τον Οδυσσέα.

Σε λίγο η Καλλιδίκη πεθαίνει, ο Οδυσσέας παραδίνει την εξουσία στο γιο τους τον Πολυποίτη και γυρίζει στην Ιθάκη με την απόφαση να ησυχάσει πια· αρκετά είχε βασανιστεί στη ζωή του. Τα στερνά του τα φανταζόταν ειρηνικά, μέσα στην αγάπη των δικών του και του λαού του. Όμως το ριζικό του του έγραφε άλλα.

Στο μακρινό νησί της Αιαίας η Κίρκη είχε στο μεταξύ γεννήσει από τον Οδυσσέα ένα γιο, που τον είπε Τηλέγονο, γιατί την ώρα που γεννιόταν, ο πατέρας του βρισκόταν μακριά. Όταν ο Τηλέγονος γίνεται παλικάρι, ρωτάει και μαθαίνει από τη μητέρα του πως είναι γιος του Οδυσσέα από την Ιθάκη, πού όμως βρισκόταν η Ιθάκη, αυτό δεν ήξερε η Κίρκη να το πει στο γιο της. Έτσι ο Τηλέγονος ξεκινάει μ' ένα καράβι να αλωνίσει τα πέλαγα για να βρει τον πατέρα του.

Ψάχνοντας εδώ κι εκεί, αράζει μια νύχτα σε μια έρημη ακρογιαλιά της Ιθάκης, χω-

ρίς να ξέρει πού βρισκόταν. Πεινασμένοι και ταλαιπωρημένοι από το ταξίδι, οι ναύτες βγαίνουν έξω στη στεριά και βρίσκοντας κάτι κοπάδια να βόσκουν, αρπάζουν μερικά ζώα, τα σφάζουν, τα ψήνουν και στρώνονται στο φαΐ.

Γρήγορα φτάνει το μήνυμα στο παλάτι, πως ένα κουρσάρικο καράβι ρημάζει το νησί τους. Την αυγή ο Οδυσσέας αρματώνεται, παίρνει μαζί του στρατό και κατεβαίνει στην ακρογιαλιά να διώξει τον επιδρομέα. Στη μάχη πάνω, ο Τηλέγονος, χωρίς να το φαντάζεται ποιον έχει μπροστά του, μονομαχεί με τον Οδυσσέα και τον σκοτώνει.

Η πρόρρηση του Τειρεσία είχε βγει αληθινή· όταν έλεγε στον Οδυσσέα πως ο θάνατος θα τον έβρισκε *ἐξ ἁλός* δεν εννοούσε «έξω από τη θάλασσα» αλλά «από τη θάλασσα». Οι προφητείες είναι πάντα διφορούμενες. Πραγματικά, ο θάνατος τον βρίσκει από τη θάλασσα, όχι μόνο γιατί ο φονιάς είχε φτάσει στην Ιθάκη με καράβι, αλλά και γιατί το φονικό όπλο ήταν θαλασσινό. Καθώς, λέει, ταξίδευαν, ο Τηλέγονος, επιδιορθώνοντας το κοντάρι του, επειδή του είχε λείψει το σίδερο , είχε βρεθεί στην ανάγκη να χρησιμοποιήσει για λόγχη το φαρμακερό κεντρί από ένα μεγάλο σαλάχι που είχαν ψαρέψει.

Όταν ο Τηλέγονος κατάλαβε πως είχε σκοτώσει τον πατέρα του, ήταν πια αργά. Αφού τον έκλαψε με τους άλλους δικούς του, φόρτωσε το κορμί του στο καράβι, πήρε μαζί τη γυναίκα του νεκρού και τον γνήσιο γιο του και γύρισε στην Αιαία. Εκεί η Κίρκη έκανε την Πηνελόπη και τον Τηλέμαχο αθάνατους, και έπειτα παντρεύτηκε τον Τηλέμαχο· ο Τηλέγονος πάλι πήρε γυναίκα την Πηνελόπη.

Ι.Θ. Κακριδής (1901-1992)

Ελληνική Μυθολογία, τ. 5, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, σσ. 303-304
(Βλ. και το κείμενο του Ι.Θ. Κακριδή, «Ο θάνατος του Οδυσσέα» στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α΄ Γυμνασίου, σσ. 300-305)

3.3. *Ο Οδυσσέας γράφει στην Καλυψώ από τον Άδη*

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Λουκιανός γεννήθηκε στα Σαμόσατα της Συρίας γύρω στο 120-125 μ.Χ. Ταξίδεψε σε πολλά μέρη, αλλά εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου έμαθε θαυμάσια ελληνικά. Ξεκίνησε να γίνει μαρμαρογλύπτης, αλλά σπούδασε ρητορική, έγινε δικηγόρος, σοφιστής, φιλόσοφος και τελικά σατιρικός συγγραφέας. Πνεύμα ανήσυχο και ελεύθερο κρίνει και κατακρίνει, σατιρίζει τα πάντα, πρόσωπα και καταστάσεις, ήθη και έθιμα, αρχές φιλοσοφικές κ.τ.λ. Ανάμεσα στα έργα του ξεχωρίζουν οι «Νεκρικοί Διάλογοι», δηλαδή φανταστικοί διάλογοι με ομηρικούς ήρωες και ονομαστά ιστορικά πρόσωπα, όπου σατιρίζονται μυθικές και λαϊκές δοξασίες των Αρχαίων για τον Άδη και τους νεκρούς. Στο έργο του «Αληθινή ιστορία» περιγράφει ένα φανταστικό ταξίδι, που μοιάζει σε πολλά με την Οδύσσεια. Στη διάρκεια του ταξιδιού, βρέθηκε και στο νησί των Μακάρων, που ήταν για τους αρχαίους κάτι αντίστοιχο με τον Παράδεισο του Χριστιανισμού. Εκεί συνάντησε τον Όμηρο, τον Οδυσσέα και πολλούς ήρωες.

Η αναχώρηση

Άρχισα λοιπόν να ετοιμάζομαι για το ταξίδι και το βράδυ φάγαμε όλοι μαζί. Την άλλη μέρα, πήγα και βρήκα τον Όμηρο και τον παρακάλεσα να μου φτιάξει ένα δίστι-

χο και, όταν μου το ΄γραψε, το χάραξα σε μια στήλη από βηρύλλιο* και την έστησα κοντά στο λιμάνι. Το επίγραμμα έλεγε:

Ο Λουκιανός που οι μακάριοι θεοί τον αγαπάνε
τα μέρη τούτα είδε κι έφυγε για τη γλυκιά πατρίδα.

΄Εμεινα κι εκείνο το βράδυ και την άλλη μέρα μπαρκάρησα. Οι ήρωες ήρθαν να μας κατευοδώσουν κι ο Οδυσσέας με πλησίασε κρυφά απ' την Πηνελόπη και μου 'δωσε ένα γράμμα να το πάω στην Καλυψώ, στο νησί Ωγυγία. ....

Στο νησί της Καλυψώς

Ταξιδεύαμε τρεις μέρες ώσπου φτάσαμε στην Ωγυγία και πλευρίσαμε. Στο μεταξύ εγώ είχα ανοίξει το γράμμα και το διάβασα. ΄Ελεγε:

Γεια σου Καλυψώ· ο Οδυσσέας είμαι.

Όταν έφυγα από το νησί σου με κείνη τη σχεδία που είχα φτιάξει, ναυάγησα και μόλις που πρόλαβε να με γλιτώσει η Λευκοθέα και να φτάσω στη χώρα των Φαιάκων, που μ' έστειλαν στον τόπο μου και βρήκα εκεί πέρα ένα σωρό μνηστήρες της γυναίκας μου να γλεντοκοπάνε τα υπάρχοντά μου. Τους σκότωσα όλους, έπειτα όμως με σκότωσε κι εμένα ο Τηλέγονος, γιος μου από την Κίρκη και τώρα βρίσκομαι στο νησί των Μακάρων και χτυπάω το κεφάλι μου που σ' άφησα κι έφυγα αντί να κάτσω και να γίνω αθάνατος όπως μου 'λεγες.

Λοιπόν, έτσι και βρω ευκαιρία, θα το σκάσω και θα 'ρθω κοντά σου.

Αυτό ήταν το γράμμα· της έλεγε ακόμα να μας φιλοξενήσει.

Προχωρώντας, βρήκα κοντά στην ακρογιαλιά τη σπηλιά, έτσι ακριβώς όπως την περιγράφει ο Όμηρος και την Καλυψώ να γνέθει. Μόλις πήρε το γράμμα και το διάβασε, έκλαψε πρώτα κάμποσο κι ύστερα μας κάλεσε να μας περιποιηθεί. ΄Εστρωσε πλούσιο τραπέζι και όλο ρωτούσε για τον Οδυσσέα και για την Πηνελόπη — πώς είναι από εμφάνιση, κι αν είναι έτσι μυαλωμένη όπως περηφανευόταν άλλοτε γι' αυτήν ο Οδυσσέας. Εμείς πάλι, της δίναμε τις απαντήσεις που νομίζαμε πως θα την ευχαριστούσαν.

Λουκιανός, Αληθινή Ιστορία, Β, 29, 35-36
(Λουκιανού, Αληθινή Ιστορία, μετάφραση - εικόνες Δ. Καλοκύρης, εκδ. ΄Υψιλον, Αθήνα 1983, σ. 75, 80-81)

4. Ο Οδυσσέας και η Ιθάκη ως σύμβολα

4.1. *Στον Οδυσσέα*

Τι αν επολέμησες στην Τροία; Πολλοί ήταν οι πολεμιστάδες,
ανδρείοι όλοι, πιο ανδρείοι από σένα, πιο μεγάλοι. Όμως
συ έμεινες σύμβολο αιώνιο, μόνος συ εδάμασες την τύχη,
πάντα εχθρά σου.

Τι ακόμα αν από σένα αλώθηκεν η Τροία;
Σκοπός σου δεν ήταν η άλωση αλλά το μέσο για να τελειώσει

---

* **βηρύλλιο:** ένα ελαφρύ και σκληρό μέταλλο.

ο πόλεμος, να επιστρέψεις στο μεγάλο αγαθό της ζωής σου,
την ήρεμη στέγη.

Μάταια τα κύματα σε πολεμούν και μάταια
ο Ποσειδώνας σ' οργίζεται. Μάταια οι Κύκλωπες επιβουλεύουνται
κι άπειροι κίνδυνοι σε κυκλώνουν. Συ κατορθώνεις
να τους δαμάζεις.

Μάταια πειρασμοί, Καλυψώ, Κίρκη, ανοίγουν
θεαινών αγκαλιές. Η αθανασία να σε μαγεύσει
δεν κατορθώνει, ούτε Σειρήνες το μεγάλο σκοπό σου
να ματαιώσουν.

Και νικάς. Ακόμα νικάς τον καιρό, τον μεγάλον εχθρό σου
και δεν μπορούν δέκα χρόνων αγώνες να σβήσουν
τον υπέροχο πόθο σου, που δυνατότερος κάθε μέρα
ξαναγεννιέται.

Τι αν ενίκησες στην Τροία; Πολλοί ήταν οι νικητές. Όμως
συ έμεινες σύμβολο, συ έκαμες μέσο τη νίκη για να τελειώσει
ο πόλεμος, να επιστρέψεις στο μεγάλο αγαθό της ζωής σου,
την ήρεμη στέγη.

Στάθης Καραβίας (1883-1945), Αλάξευτοι στίχοι
(Από το βιβλίο του Στρατή Τσίρκα «Ο Καβάφης και η εποχή του»,
εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1958, σ. 434-5)

4.2. *Προτροπή στον Οδυσσέα*

Άσε τη χώρα σου και γύρεψε ξένες ακτές,
αγόρι μου. Σε περιμένουν κίνδυνοι σωρός.
Στις συμφορές μην υποκύψεις: το μακρινό Δούναβη γνώρισε,
τους πάγους του Βορρά, τ' ανέμελα βασίλεια της Αιγύπτου·
τις χώρες που βλέπουν το Φοίβο ν' ανατέλει και να γέρνει,
ώριμος σε τόπους ξένους να φτάσεις, Θιακέ Οδυσσέα.

Πετρώνιος, Λατίνος συγγραφέας του 1ου μ.Χ. αι.
(Απόδοση από τα Λατινικά του ποιήματος Exhortatio ad Ulyssem,
που αποδίδεται στον Πετρώνιο)

4.3. *Ιθάκη*

Σα βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,
να εύχεσαι να ’ναι μακρύς ο δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.
Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,
τον θυμωμένο Ποσειδώνα μη φοβάσαι,
τέτοια στον δρόμο σου ποτέ σου δεν θα βρεις,
αν μέν’ η σκέψις σου υψηλή, αν εκλεκτή
συγκίνησις το πνεύμα και το σώμα σου αγγίζει.
Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,
τον άγριο Ποσειδώνα δεν θα συναντήσεις,
αν δεν τους κουβανείς μες στην ψυχή σου,
αν η ψυχή σου δεν τους στήνει εμπρός σου.

Να εύχεσαι να ’ναι μακρύς ο δρόμος.
Πολλά τα καλοκαιρινά πρωιά να είναι
που με τι ευχαρίστηση, με τι χαρά
θα μπαίνεις σε λιμένας πρωτοϊδωμένους·
να σταματήσεις σ’ εμπορεία Φοινικικά,
και τες καλές πραγμάτειες ν’ αποκτήσεις,
σεντέφια και κοράλλια, κεχριμπάρια κι έβενους,
και ηδονικά μυρωδικά κάθε λογής,
όσο μπορείς πιο άφθονα ηδονικά μυρωδικά·
σε πόλεις Αιγυπτιακές πολλές να πας,
να μάθεις και να μάθεις απ’ τους σπουδασμένους.

Πάντα στον νου σου να ’χεις την Ιθάκη.
Το φθάσιμον εκεί είν’ ο προορισμός σου.
Αλλά μη βιάζεις το ταξίδι διόλου.
Καλύτερα χρόνια πολλά να διαρκέσει·
και γέρος πια ν’ αράξεις στο νησί,
πλούσιος με όσα κέρδισες στο δρόμο,
μη προσδοκώντας πλούτη να σε δώσει η Ιθάκη.

Η Ιθάκη σ’ έδωσε τ’ ωραίο ταξίδι.
Χωρίς αυτήν δεν θα ’βγαινες στον δρόμο.
Άλλα δεν έχει να σε δώσει πια.

Κι αν πτωχική την βρεις, η Ιθάκη δεν σε γέλασε.
Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα,
ήδη θα το κατάλαβες οι Ιθάκες τι σημαίνουν.

Κ.Π. Καβάφης (1863-1933), Ποιήματα
(Κ. Π. Καβάφη, Ποιήματα Α΄ (1986-1918), Ίκαρος, Αθήνα 1978, σ. 23-24)

ΙΙ. ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

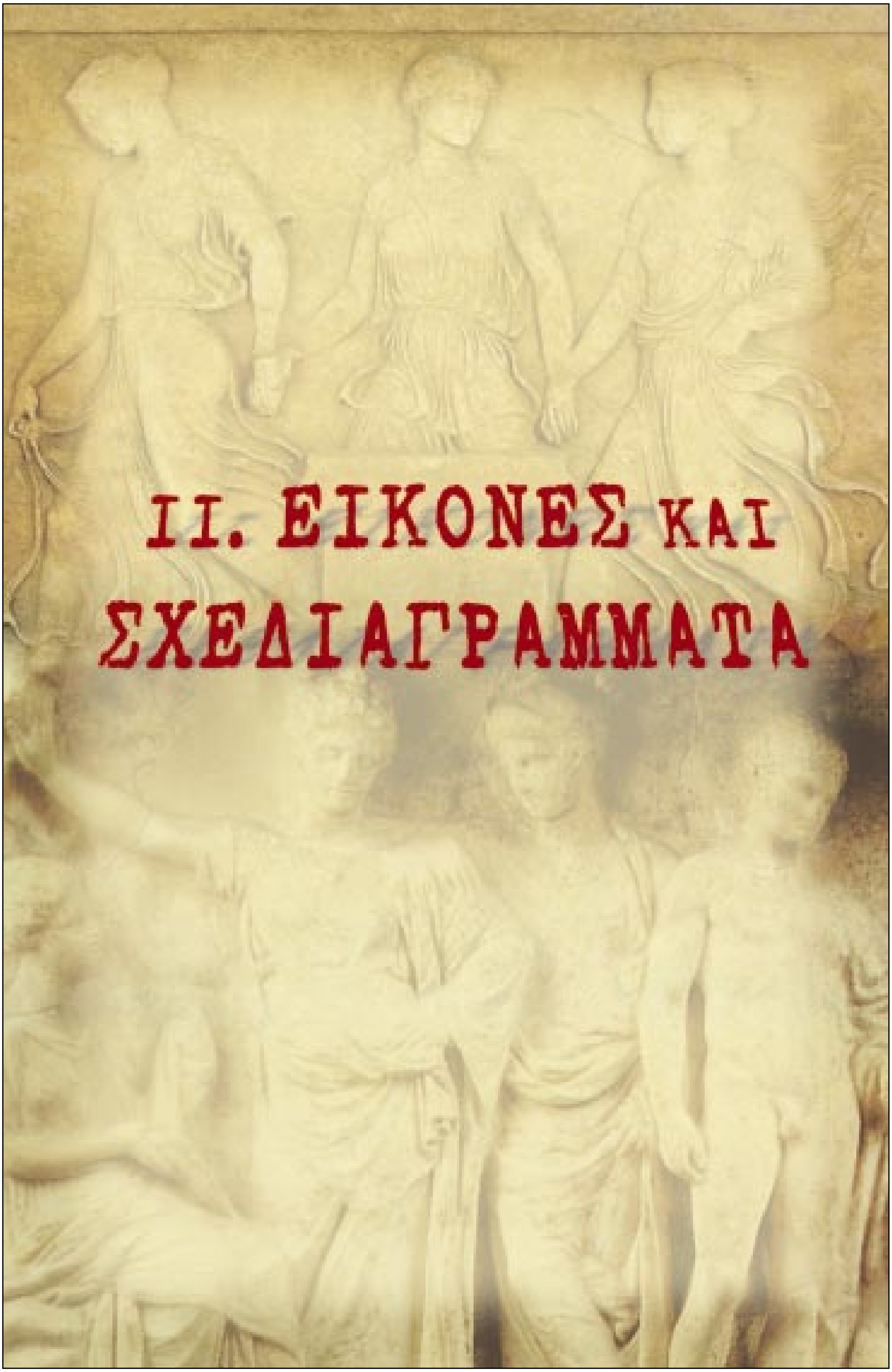

1. Θεοί και θεότητες

1.1. Μια Νύμφη δίνει στο μικρό Δία να πιει γάλα· εικονίζεται κάτω η κατσίκα από το δέρμα της οποίας έγινε η αιγίδα.

[Ανάγλυφο (130 μ.Χ). Ρώμη, Μουσείο Βατικανού]

1.2. Ο Δίας με το σκήπτρο και τον κεραυνό.

[Από ερυθρόμορφο Παναθηναϊκό αμφορέα, (480-470 π.Χ.), Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο]

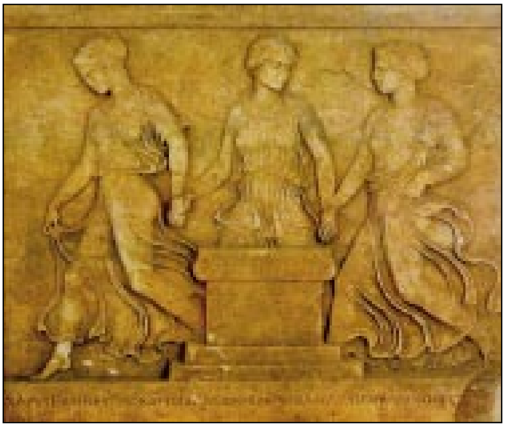

1.3. Οι τρεις Χάριτες χορεύουν γύρω από το βωμό του ιερού τους.

[Από αναθηματικό ανάγλυφο, (5ος αι. π.Χ.) Κως, Αρχαιολογικό Μουσείο]

1.4. Οι Νύμφες με τον Ερμή.

[Από αναθηματικό ανάγλυφο, (310 π.Χ.) Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

1.5. Ο Δίας και η σύζυγός του Ήρα, καθισμένοι στο θρόνο τους στον Όλυμπο. Εμπρός τους η Ίριδα, αγγελιοφόρος των θεών, και η Αθηνά.

[Από ερυθρόμορφο αμφορέα, (Γύρω στο 500 π.χ.) Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων]

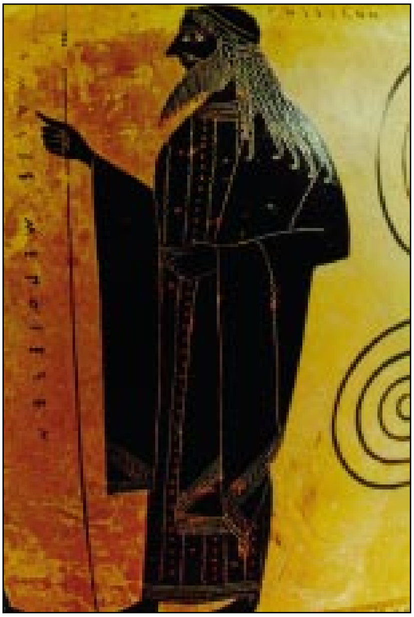

1.6. Ο Κοσμοσείστης Ποσειδώνας.

[Από αττικό αμφορέα του 6ου αι. π.Χ., Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη]

1.7. Ο Άδης και η Περσεφόνη. Ο βασιλιάς του Κάτω κόσμου με τη σύζυγό του σε σκηνή συμποσίου.

[Από ερυθρόμορφη κύλικα (γύρω στο 440 π.χ.), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

1.8. Ο Άρης

[Από μελανόμορφο κρατήρα, (570 π.Χ.) Φλωρεντία, Αρχαιολογικό Μουσείο]

1.9. Η Αφροδίτη ταξιδεύει στον ουρανό.

[Από λευκή κύλικα (470-460 π.Χ.), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

1.11. Οι Άρπυιες σε μελανόμορφη παράσταση του 7ου αιώνα π.Χ. Προσέξτε ότι τα χέρια της πρώτης έχουν μορφή αρπάγης.

[Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα]

1.10. Ο Ήφαιστος μεθυσμένος υποβαστάζεται από Σιληνό.

[Από ερυθρόμορφη πελίκη (435-430 π.Χ)., Μόναχο, Αρχαιολογικό Μουσείο]

1.12. Η Δήμητρα και ο Πλούτωνας-Άδης ως προστάτες της γεωργίας. Η Δήμητρα εικονίζεται να κρατάει αλέτρι και ο Πλούτωνας να σπέρνει.

[Από ερυθρόμορφη πελίκη (430-420 π.χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

1.14. Η Λητώ (αριστερά) καμαρώνει τα παιδιά της, τον Απόλλωνα και την Άρτεμη.

[Από ερυθρόμορφο αμφορέα, (τέλη 6ου αιώνα π.Χ.), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

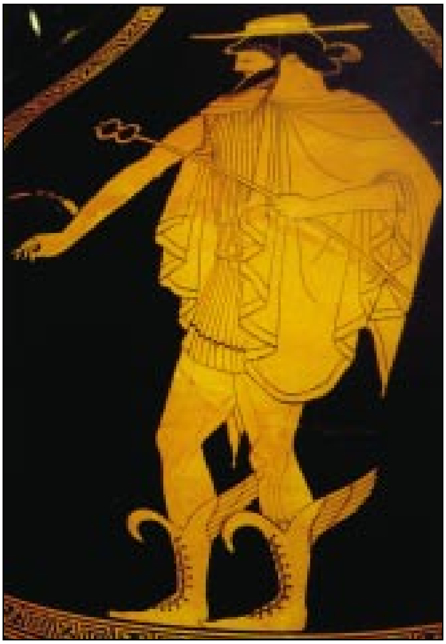

1.13. Ο Ερμής φορώντας τα φτερωτά του πέδιλα. Κρατάει κηρύκειο και φοράει στο κεφάλι πέτασο.

[Από ερυθρόμορφο αμφορέα (5ος π.χ. αι.), Ρώμη, Μουσείο Βατικανού].

1.15. Ο Απόλλων και η Άρτεμη τοξεύουν.

[Από ερυθρόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ., Παρίσι, Λούβρο]

2. Αγγεία

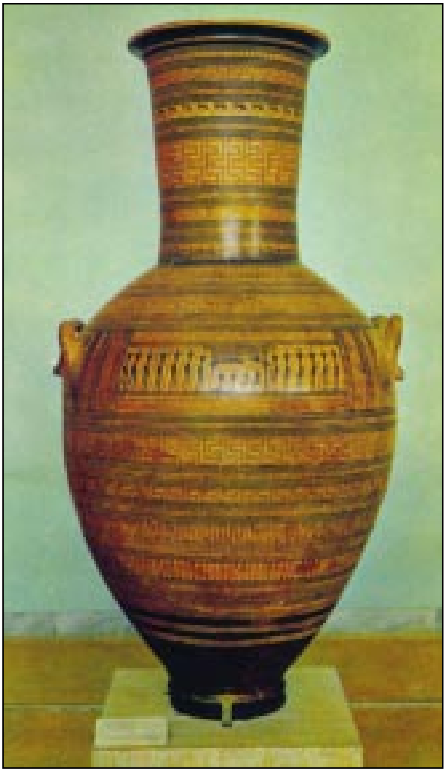

2.3. Κύλικα (540-530 π. Χ.)

[Μόναχο, Μουσείο Αρχαίας Μικροτεχνίας]

Κύλικα *(κύλιξ): Είδος ποτηριού που χρησιμοποιούσαν για να πίνουν, κυρίως κρασί.*

2.1. Γεωμετρικός αμφορέας (μέσα 8ου αιώνα π.Χ.)

[Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

Αμφορέας *(αμφορεύς): είδος στάμνας με ψηλό λαιμό, στο οποίο αποθήκευαν νερό, κρασί, γάλα, λίπος, παστά ψάρια. Στους νεκρικούς αμφορείς τοποθετούσαν τη στάχτη του νεκρού. Οι Παναθηναϊκοί αμφορείς γεμάτοι λάδι προσφέρονταν ως βραβεία. Ένας αμφορέας συχνά ήταν και μέτρο υγρών.*

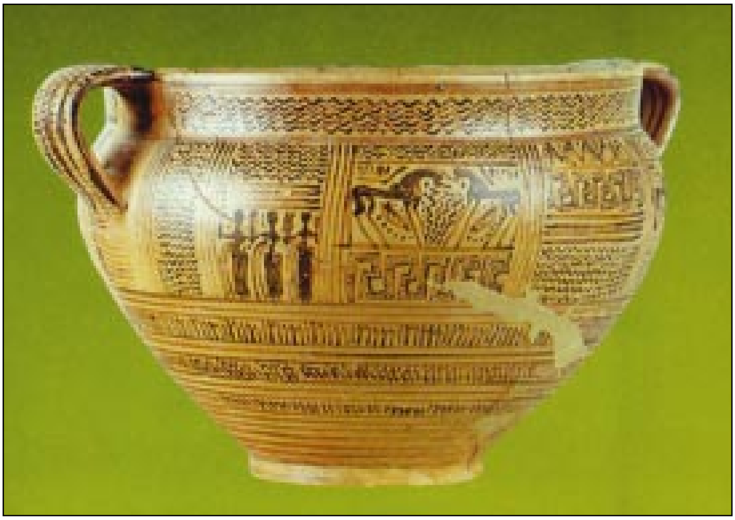

2.2. Γεωμετρικός κρατήρας

[Άργος, Αρχαιολογικό Μουσείο]

Κρατήρας *(κρατήρ): μεγάλο αγγείο με ευρύ άνοιγμα, στο οποίο ανακάτευαν το κρασί με νερό.*

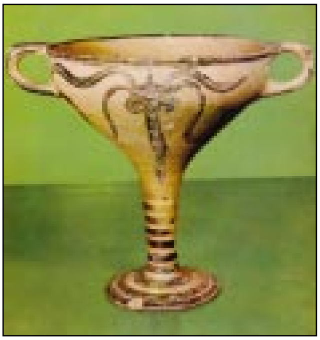

2.4. Μυκηναϊκό κύπελλο (13ος αι. π.Χ.)

[Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

Κύπελλο *(κύπελλον): αγγείο που το χρησιμοποιούσαν για να πίνουν, ποτήρι, με φαρδειά συνήθως κοιλιά. Περίφημα ήταν τα κύπελλα από πολύτιμα μέταλλα, χρυσό ή ασήμι (βλ. 2.15.)*

2.5. Χρυσό μυκηναϊκό κύπελλο

[Από τον τάφο του Βαφειού Λακωνίας, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

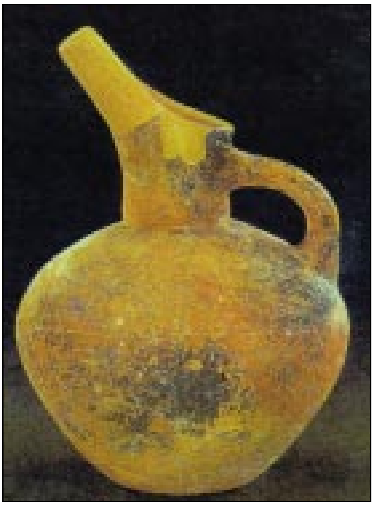

2.6. Λαγήνι πρωτομινωικής εποχής (2600 - 2000 περίπου π.Χ.)

[Ραμφόστομη πρόχους, από το Χαμαλεύρι Ρεθύμνου, Κρήτη]

Λαγήνι *(πρόχους): αγγείο με μακρύ στόμιο, είδος κανάτας, με το οποίο έριχναν νερό για να πλύνουν τα χέρια ή για να γεμίζουν με κρασί τα ποτήρια.*

2.7. Χάλκινο λεβέτι επάνω σε σιδερένιο τρίποδα (8ος αι. π.Χ.)

[Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο]

Λεβέτι *(λέβης): λεκάνη όπου έπλεναν χέρια και πόδια. Πολλές φορές ήταν τοποθετημένο σε τρίποδα και τον χρησιμοποιούσαν σαν καζάνι ή μεγάλη κατσαρόλα. Τα μεταλλικά λεβέτια δίνονταν ως τιμητικά δώρα στους φιλοξενούμενους ή ως βραβεία αγώνων.*

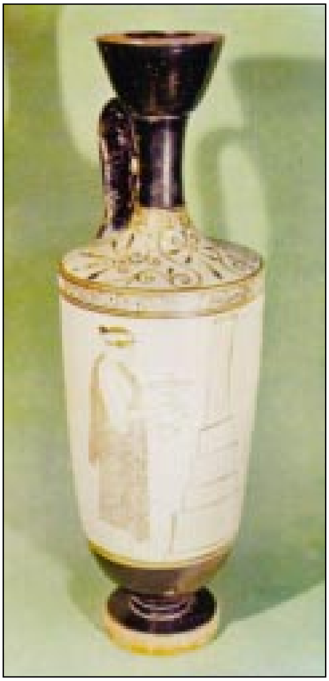

2.8. Λήκυθος (450-400 π.Χ.)

[Οξφόρδη, Μουσείο Ashmolean]

Λήκυθος *(λήκυθος): αγγείο λαδιού και αρωμάτων, μύρων. Πολλές λήκυθοι βρέθηκαν σε τάφους, όπου τοποθετήθηκαν ως κτέρισμα του νεκρού.*

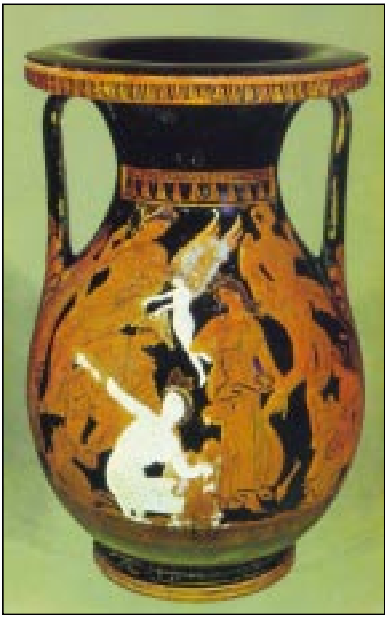

2.9. Πελίκη από τη Ρόδο (350 π.Χ.)

[Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

Πελίκη *(πελίκη): είδος αμφορέα για την αποθήκευση υγρών, κυρίως γάλακτος.*

2.10. Πυξίδα (450-425 π.Χ.)

[Παρίσι, Λούβρο]

Πυξίδα *(πυξίς): μικρό αγγείο για τη φύλαξη μικροαντικειμένων π.χ. κοσμημάτων. Πολλές φορές ήταν ξύλινη ή μεταλλική.*

2.11. Ερυθρόμορφη υδρία (γύρω στο 500 π.Χ.)

[Φλωρεντία, Αρχαιολογικό Μουσείο]

Υδρία *(ὑδρία): αγγείο για την αποθήκευση νερού ή κρασιού, στάμνα, λαγήνι. Σπανιότερα τοποθετούσαν τη στάχτη του νεκρού.*

3. Σκηνές καθημερινής ζωής

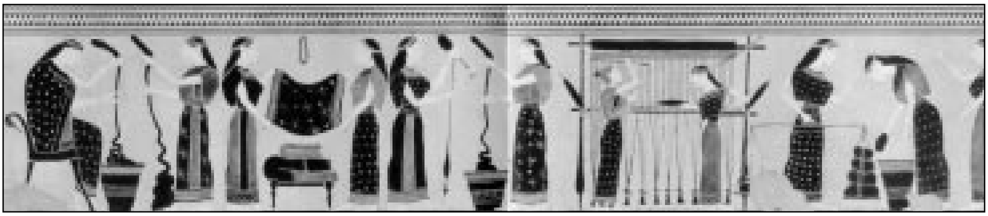

3.1. Από αριστερά ζευγάρια γυναικών γνέθουν μαλλί, διπλώνουν υφαντά. Η 5η γυναίκα κρατά ρόκα και αδράχτι και φτιάχνει νήμα. Η 7η και η 8η υφαίνουν σε πρωτόγονο αργαλειό. Η 8η περνά το νήμα με τη σαΐτα, ενώ η 7η μ' ένα ραβδί το χτυπά για να το εφαρμόσει στο ύφασμα που τυλίγεται στην πάνω δοκό. Η 9η και η 10η ζυγίζουν και τακτοποιούν κουβάρια.

[Λεπτομέρειες από λήκυθο του 6ου π.Χ. αιώνα, έργο του "ζωγράφου του Άμασι", Ν.Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης]

3.2. Λεπτομέρεια από λευκή οινοχόη, όπου φαίνονται οι κινήσεις του γνεσίματος. Η γνέστρα σύρει σιγά σιγά το μαλλί από την ηλακάτη (ρόκα), όπου είναι στερεωμένες οι ίνες, και με το άλλο χέρι τροφοδοτεί την κλωστή, που σχηματίζεται από την περιστροφική κίνηση του αδραχτιού (γύρω στο 490 π.Χ.).

[Ζωγράφος του Βρύγου, , Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

3.3. Λευκαδίτισσα γιαγιά με ρόκα και αδράχτι (1973).

[Από το φωτογραφικό λεύκωμα του Νίκου Δήμου «Η Ελλάδα που χάνεται», Αθήνα 1976]

3.4. Ο κόπτης του κρέατος

[Από κορινθιακό κρατήρα, (600 π.Χ.), Παρίσι, Λούβρο]

3.5. Άντληση νερού

[Από κύλικα (480 π.Χ.), Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών]

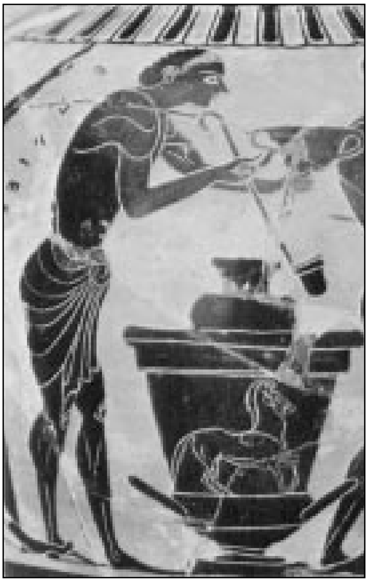

3.6. Οινοχόος που ανακατεύει το νερό με το κρασί. Ο αμφορέας του κρασιού είναι τοποθετημένος μέσα σ' ένα ειδικό αγγείο (ψυκτήρας) για να παραμένει κρύος.

[Από οινοχόη (520-510 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο].

3.7. Οιωνοσκόποι

[Νωπογραφία από τον ετρουσκικό "τάφο των οιωνοσκόπων", (6ος αιώνας π.Χ.)]

3.8. Τάλαντο χαλκού από την Αγία Τριάδα της Κρήτης. Το βάρος του υπολογίζεται σε 30 κιλά περίπου (14ος αι. π.Χ.).

[Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο]

3.9. Προσφορές προς τους θεούς. Προσέξτε τη μεσαία μορφή που μεταφέρει τάλαντο (13ος αι. π.Χ.).

[Λεπτομέρεια από Κυπριακό, τετράπλευρο, χάλκινο υποστήριγμα, Ιερουσαλήμ, Μουσείο των χωρών της Βίβλου]

4. Το ανάκτορο

4.1. Αναπαράσταση της αίθουσας του θρόνου του ανακτόρου του Νέστορα που βρέθηκε στο λόφο του Επάνω Εγκλιανού της Μεσσηνίας (13ος π.Χ. αι.)

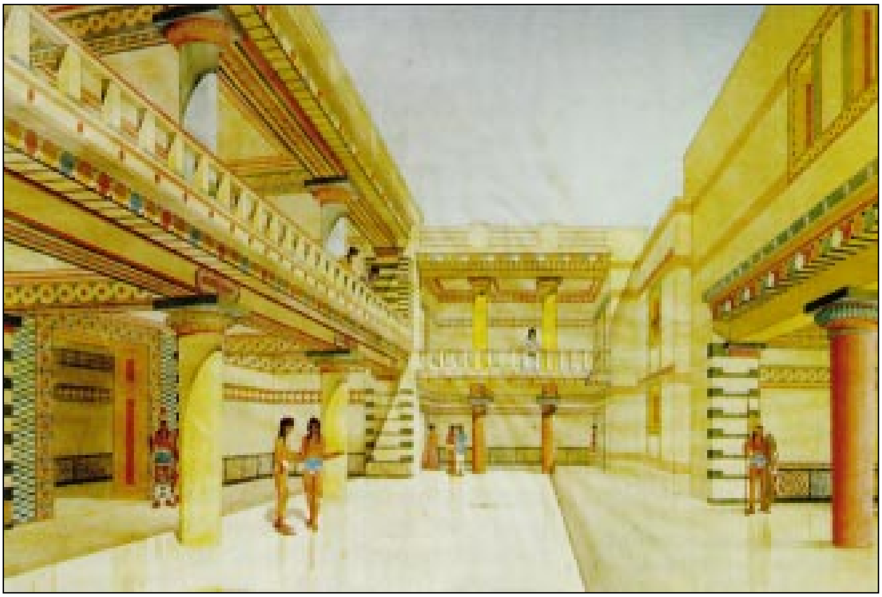

4.2. Αναπαράσταση της εσωτερικής αυλής του ανακτόρου του Νέστορα.

4.3. Εστία πρωτοελλαδικής περιόδου από τη Λέρνα· παρόμοια διακρίνεται και στην εικόνα 4.1.

4.4. Κλίνη (κρεβάτι) από βασιλικό τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου (τέλος 8ου αι. π.Χ.), Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο.

4.5. Θρόνος με επένδυση ελεφαντοστού,από τη Σαλαμίνα της Κύπρου (τέλος 8ου αι. π.Χ.), Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο.

5. Ο αοιδός και η κιθάρα

5.1. Αοιδός με κιθάρα (τετράχορδη φόρμιγγα της αρχαϊκής περιόδου).

[Λεπτομέρεια από μελανόμορφη οινοχόη (8ος αιώνας π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]. Στη συγκεκριμένη απεικόνιση έχει ανακατασκευαστεί το μουσικό όργανο και έχει αναρτηθεί με φόντο την εικαστική μαρτυρία (μια ιδέα του Χριστόδουλου Χάλαρη), (Μουσείο Αρχαίων, Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μουσικών Οργάνων, Θεσσαλονίκη).

Βλ. και σ. 13, εικ. 2.

5.2. Σχηματική απεικόνιση φόρμιγγας (κιθάρας).

5.3. Σχηματική απεικόνιση λύρας

6. Αμφίεση

6.1. Ανδρική μορφή
με κόκκινο ποδήρη χιτώνα
και λευκό ιμάτιο
του 6ου αι. π.Χ.

6.2. Γυναικεία μορφή
με μάλλινη φούστα
και «αμπεχόνη» (λεπτό γιλέκο)
του 6ου αι. π.Χ.

[Ρώμη, Μουσείο Βατικανού]

6.3. Γυναικεία μορφή
με βαθυκόκκινο ένδυμα
και δωρικό πέπλο του 6ου αι. π. Χ.

[Παρίσι, Λούβρο]

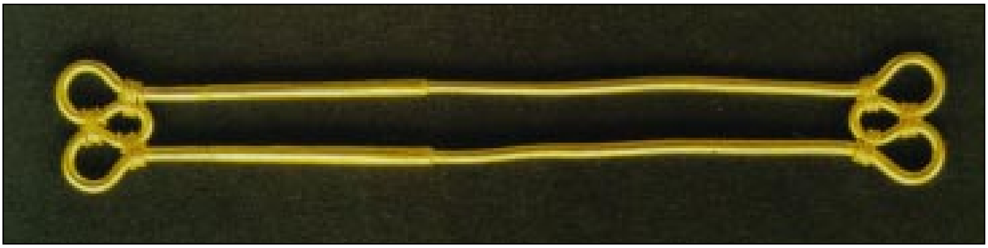

6.4. Διπλή περόνη, καρφίτσα του 5ου αι. π.Χ.

[Βρέθηκε στη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο]

7. Μυκηναϊκοί τάφοι - τύμβοι

7.1. Αναπαράσταση του ταφικού περίβολου Β των Μυκηνών (2000-1500 π.Χ.).

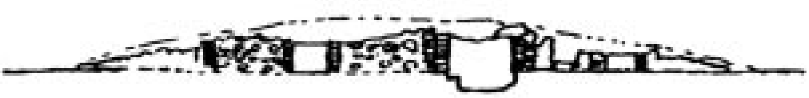

7.2. Τομή του τύμβου Ι της Βράνας στη Βοιωτία (2000-1500 π.Χ.).

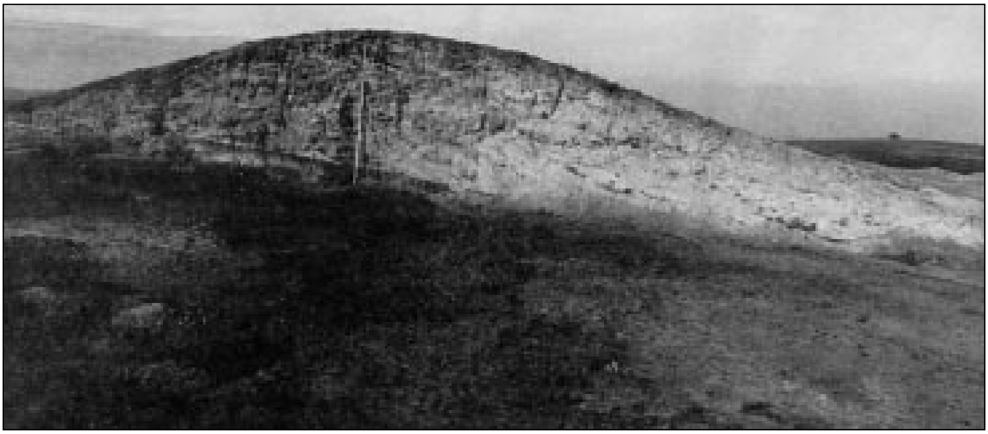

7.3. Ταφικός τύμβος στα Αμπελάκια Ορεστιάδας (1ος αι. π.Χ.). Η διάμετρος είναι περίπου 53 μέτρα και το ύψος 5,47 μέτρα.

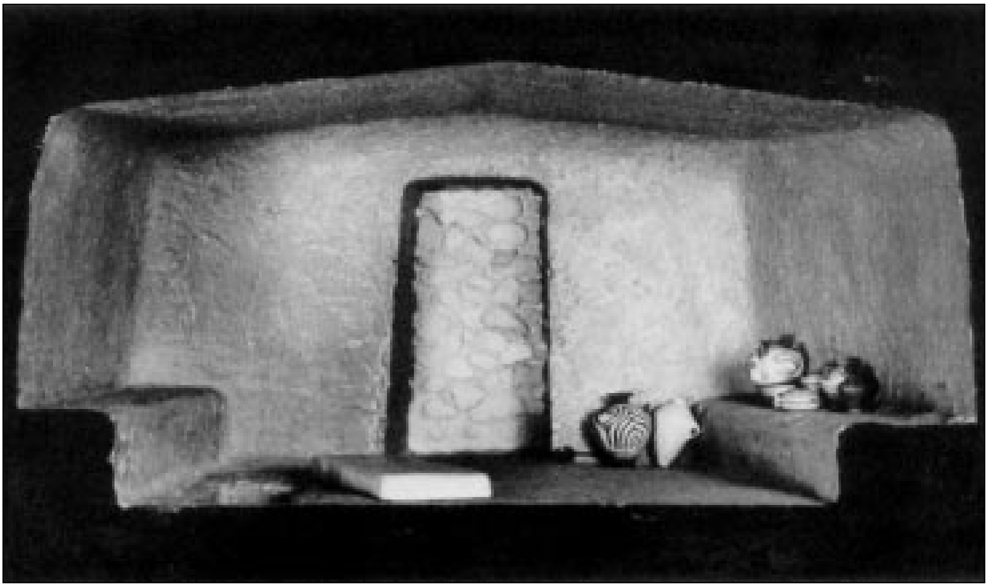

7.4. Αναπαράσταση εσωτερικού μυκηναϊκού τάφου.

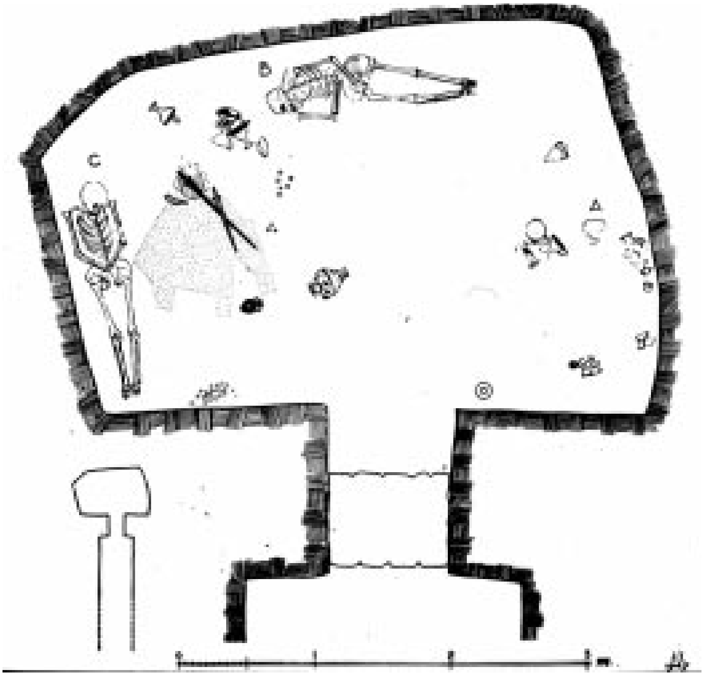

7.5. Κάτοψη μυκηναϊκού τάφου

8. Κτερίσματα

Μυκηναϊκά

8.1. Νεκρική μάσκα, λεγόμενη του “Αγαμέμνονα” (16ος αιώνας π.Χ.).
[Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

8.2. Χρυσό διάδημα, στέμμα, κόσμημα της κεφαλής (16ος αιώνας π.Χ.).
[Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

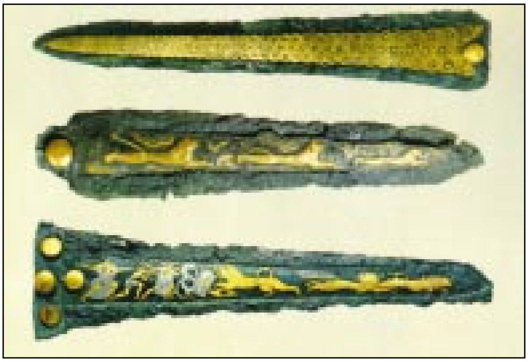

8.3. Μυκηναϊκά ξίφη διακοσμημένα με χρυσό, ήλεκτρο (16ος αιώνας π. Χ.).
[Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

; Προσέξτε τη διαφορά στη λαμπρότητα των κτερισμάτων, μεταξύ της μυκηναϊκής και γεωμετρικής περιόδου.

Γεωμετρικά

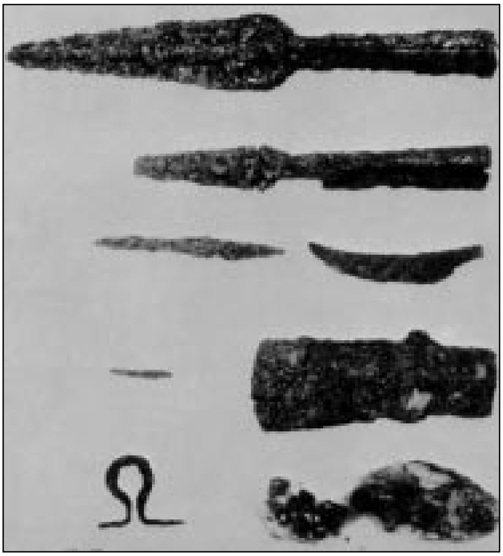

8.4. Κτερίσματα από τάφο πολεμιστή (γύρω στο 900 π.Χ).
[Αθήνα, Μουσείο αρχαίας Αγοράς]

8.5. Χρυσά σκουλαρίκια από γεωμετρικό τάφο (γύρω στο 850 π.Χ.).
[Αθήνα, Μουσείο αρχαίας Αγοράς]

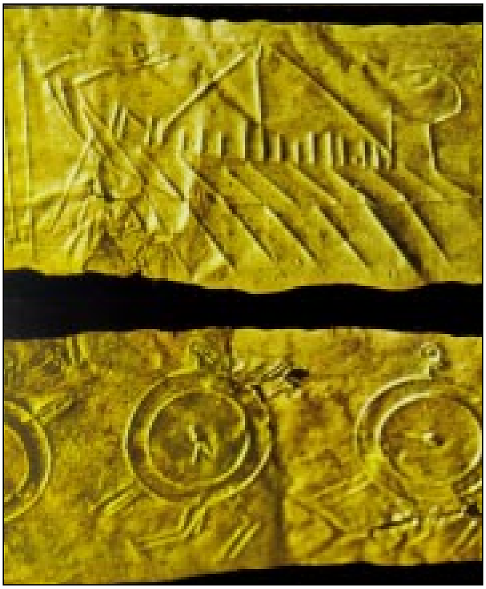

8.6. Χρυσή ταινία από γεωμετρικό τάφο. Εικονίζονται πλοίο και πολεμιστές με ασπίδες (8ος αι. π.Χ).
[Αθήνα, Μουσείο Κεραμεικού]

9. Το πλοίο και τα μέρη του

9.1. Αναπαράσταση **μυκηναϊκού πολεμικού σκάφους πεντηκοντόρου** με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα

[Dorothea Gray, στη σειρά Archaeologia Homerica, Göttingen]

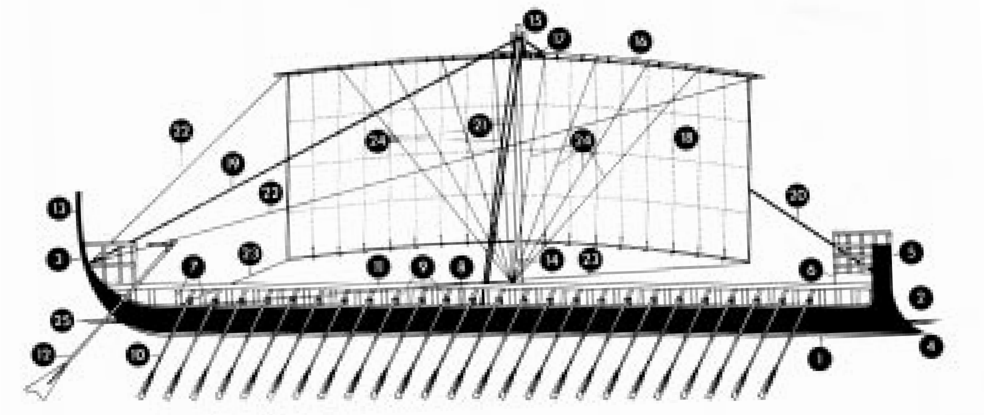

ΜΕΡΗ ΠΛΟΙΟΥ

1. **καρίνα**
2. **πλώρη**
3. **πρύμνη**
4. έμβολο
5. μπροστινή υπερυψωμένη επιμήκυνση της πλώρης
6. μεσοκατάστρωμα
7. δοκάρια· ανάμεσα σε κοντά δοκάρια στερεώνονται τα κεφάλια των διχαλών, **στραβόξυλα**
8. κατάστρωμα, **κουβέρτα,** ενισχυμένο με σανίδες, **ίκρια**
9. περιστρεφόμενη **διχάλα** για τη στερέωση του κουπιού, **σκαρμός**
10. **κουπί**
11. κιγκλίδωμα άνω καταστρώματος
12. κουπιά ισομεγέθη, δεξιά και αριστερά, **τιμόνι**
13. πίσω υπερυψωμένη επιμήκυνση της πρύμνης
14. **κατάρτι** περιστρεφόμενο
15. το άνω άκρο του καταρτιού σε στροφή 90^0 για διευκρίνιση
16. **αντένα**, αποτελούμενη από δυο ενωμένα δοκάρια
17. σχοινιά της αντένας για τη στερέωση των δυο δοκαριών
18. το **πανί**
19. **άρμενα** (καραβόσχοινο) για τη στερέωση του καταρτιού προς τα πίσω
20. καραβόσχοινο για τη στερέωση του καταρτιού προς τα μπρος
21. δυο καραβόσχοινα για την ανύψωση της αντένας
22. δυο καραβόσχοινα για τη στροφή της αντένας, **ξάρτια**
23. δυο καραβόσχοινα για τη στερέωση της κάτω άκρης του ιστίου, **κάτω καραβόσχοινα**
24. καραβόσχοινα για το μάζεμα του πανιού
25. γραμμή βυθίσματος του πλοίου στο νερό

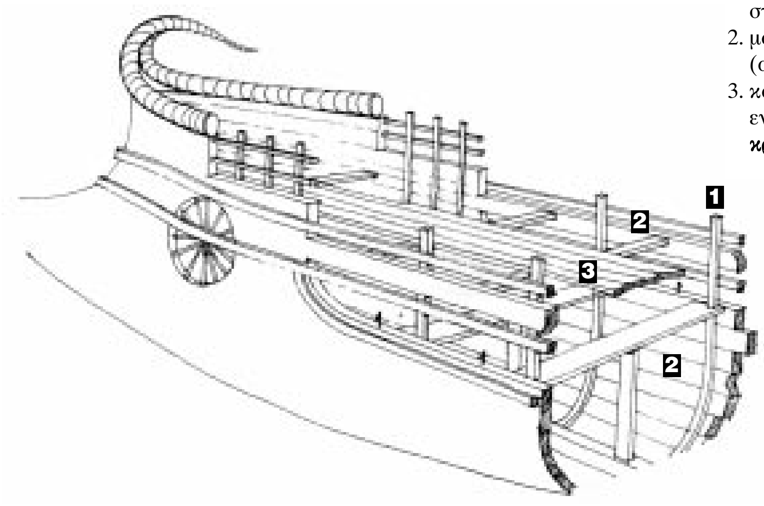

1. κάθετα μακριά σανίδια, στραβόξυλα (σταμίνες)
2. μακριά σανίδια (αρχ. ἐπηγκενίδες)
3. κατάστρωμα, **κουβέρτα,** ενισχυμένο με σανίδες, **ί-κρια**

9.2. Αναπαράσταση πλοίου (τομή εμπρόσθιου τμήματος) στηριγμένη σε παράσταση πλοίου, όπως της εικόνας 9.3.

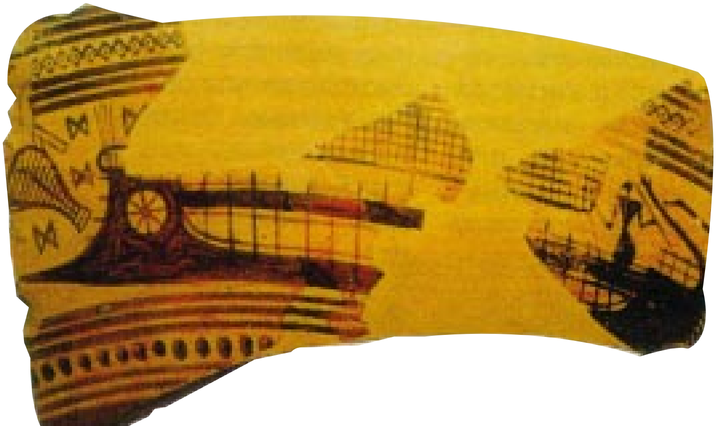

9.3. Πλώρη πολεμικού πλοίου

[Μέσα 8ου αιώνα π.Χ.]

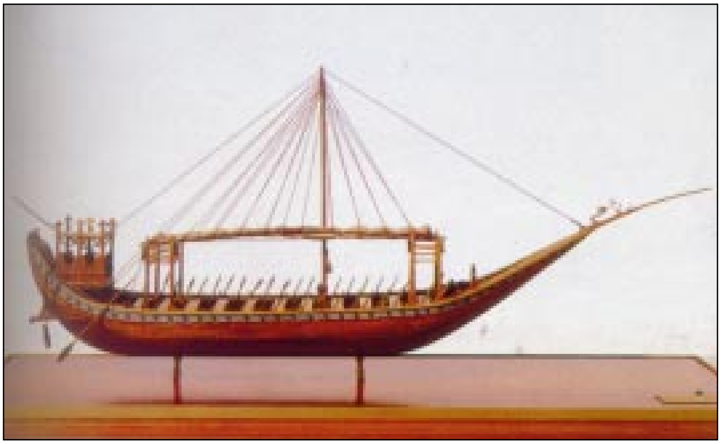

9.4. Ομοίωμα του πλοίου της Θήρας (γύρω στο 1500 π.Χ.)
[Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου]

9.5. Ομοίωμα πεντηκοντόρου του 7ου αι. π. Χ.
[Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου]

10. Οπλισμός

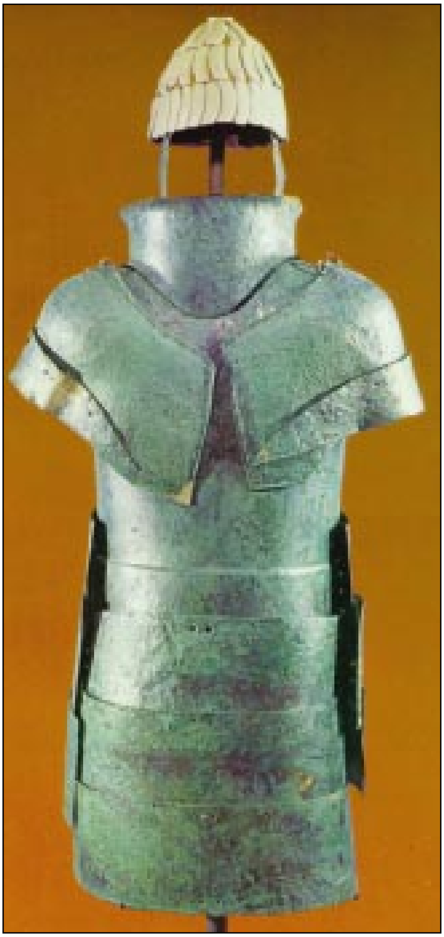

10.1. Μυκηναϊκή χάλκινη πανοπλία μοναδική στο είδος της. Βρέθηκε σε τάφο των Δενδρών της Αργολίδας. Αποτελείται από χωριστές χάλκινες ζώνες που συνδέονταν με μεταλλικά ελάσματα. Το κράνος είναι από δόντια αγριόχοιρου.

[(15ος αιώνας π.Χ.), Ναύπλιο, Αρχαιολογικό Μουσείο.]

10.2. Θώρακας και κράνος γεωμετρικών χρόνων από το Άργος.

[(7ος αι. π.Χ.), Άργος, Αρχαιολογικό Μουσείο]

10.3. Χάλκινο κράνος από την Τίρυνθα, του τέλους της μυκηναϊκής περιόδου.

[(11ος αι. π.Χ.),Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

10.4. Αιχμή δόρατος από γεωμετρικό τάφο του Άργους
[Άργος, Αρχαιολογικό Μουσείο]

10.5. Βασιλικό ξίφος από σίδερο του 600 π.Χ.
[Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο]

10.6. Χάλκινη αναθηματική ασπίδα με ανάγλυφη διακόσμηση ταινίας με ζώα, γύρω από κεντρικό ρόδακα. Από το Ιδαίο Άντρο της Κρήτης.
[(Αρχές 7ου αιώνα π.Χ.) Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο]

10.7. Τοξότης, πιθανόν ο Τεύκρος, αδελφός του Αίαντα. Εκτός από το τόξο διακρίνεται και η φαρέτρα με τα βέλη.
[Μελανόμορφη κύλικα, (540 π.Χ.), Νέα Υόρκη, Συλλογή Norbert Shimmel]

10.8. Λατρευτικό πελέκι από τον τάφο του Αρκαλοχωρίου στην Κρήτη (1600 π.Χ.).

[Μουσείο Ηρακλείου]

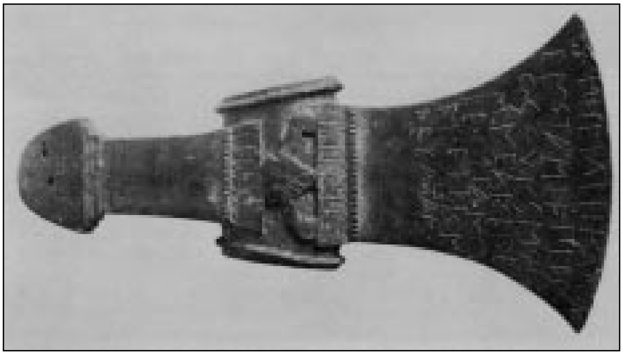

10.9. Χάλκινος πέλεκυς.
Ανάθημα στην Ήρα του ιεροθύτη Κυνίσκου (αρχές 5ου αι. π.Χ.).

[Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο]

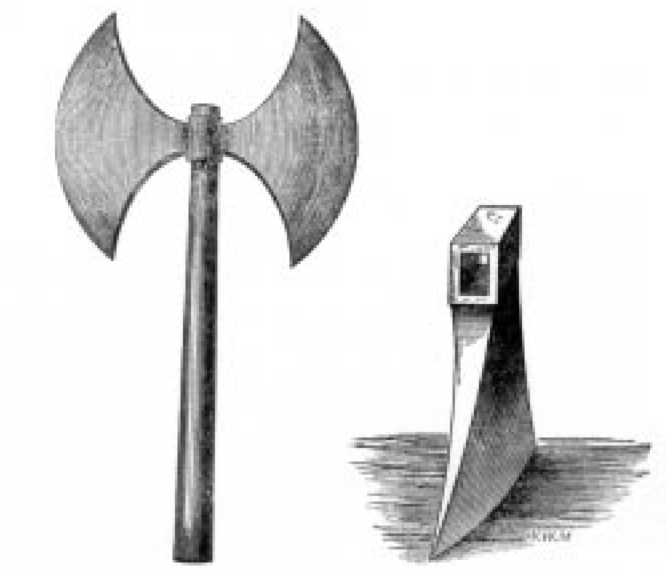

10.10. Αριστερά πελέκι κρητικού τύπου· δεξιά πελέκι τοποθετημένο με την κόψη προς τα κάτω. Διακρίνεται η τρύπα απ' όπου περνούσαν το στυλιάρι.

[Σχέδια του W.W. Merry, στο W.W. Merry, Homer Odyssey, Oxford, v.2, London 1964]

11. Άρματα

11.1. Άρμα γεωμετρικής εποχής με ηνίοχο, από την Ολυμπία (αφιέρωμα).
[Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο]

11.2. Άρμα γεωμετρικής εποχής (αφιέρωμα).
[Μουσείο Ολυμπίας]

11.3. Άρμα με κοπέλες, από αποκατεστημένη τοιχογραφία της Τίρυνθας του 1500 π.Χ.

11.4. Άρμα με Μυκηναίους πολεμιστές από αποκατεστημένη τοιχογραφία του ανακτόρου της Πύλου του 1400 π.Χ.

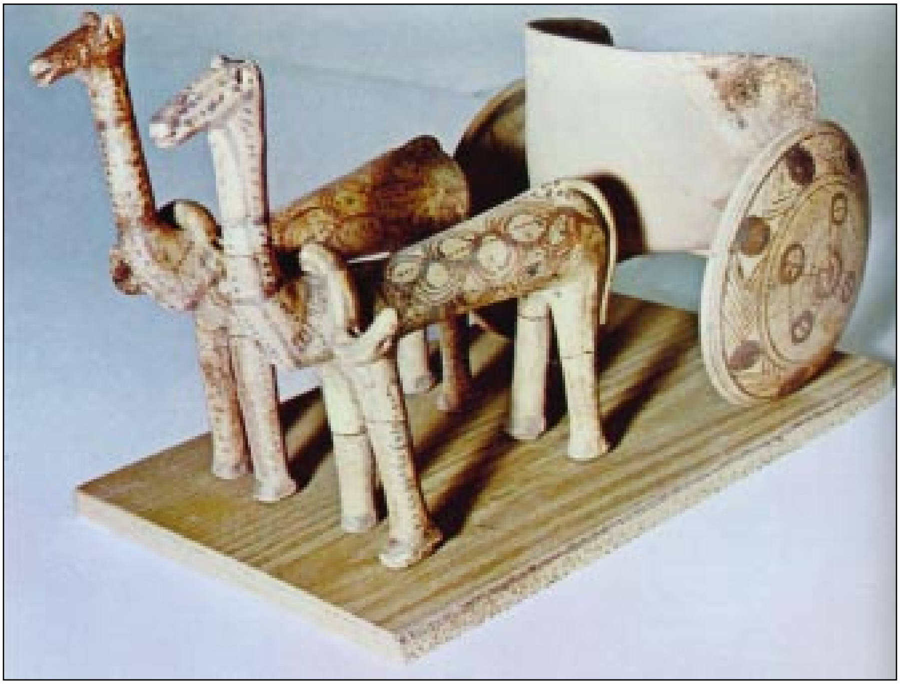

11.5. Πήλινο άρμα, ίσως παιδικό παιχνίδι του 13ου αι. π. Χ.
[Μουσείο Βόλου]

12. Τα ομηρικά έπη και η διδασκαλία τους

12.1. Εικόνα από τη διδασκαλία στον 5ο αιώνα π.Χ. Η διδασκαλία της μουσικής και της ποίησης είχε πρωταρχική σημασία για την παίδευση των νέων στην Αρχαία Ελλάδα. Εδώ ο δάσκαλος κρατάει ένα ειλητό (είδος σημερινού τετραδίου) που περιέχει άγνωστο σε μας ποίημα.

[Από ερυθρόμορφη κύλικα, 485 π.Χ.. Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο]

12.2. Σκύφος των αρχών το 1ου αιώνα π.Χ., από την Αιανή Κοζάνης, όπου εικονίζεται η άλωση της Τροίας. Εικάζεται ότι οι παραστάσεις αυτές αντιγράφονταν από αντίστοιχες απεικονίσεις, που βρισκόταν στα πλαϊνά παπύρων, με θέμα τα ομηρικά έπη· τα κείμενα αυτά, πιθανόν, χρησιμοποιούνταν ως σχολικά βιβλία.

[Αρχαιολογική συλλογή Αιανής]

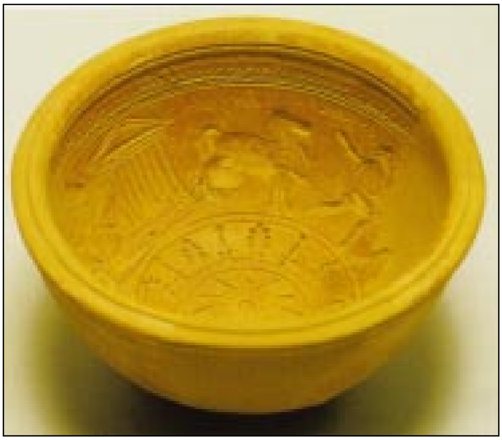

12.3. Πήλινη μήτρα για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων (βλ. 12.2.) με θέμα την άλωση της Τροίας

[(1ος αι. π.Χ.), Πέλλα, Αρχαιολογικό Μουσείο]

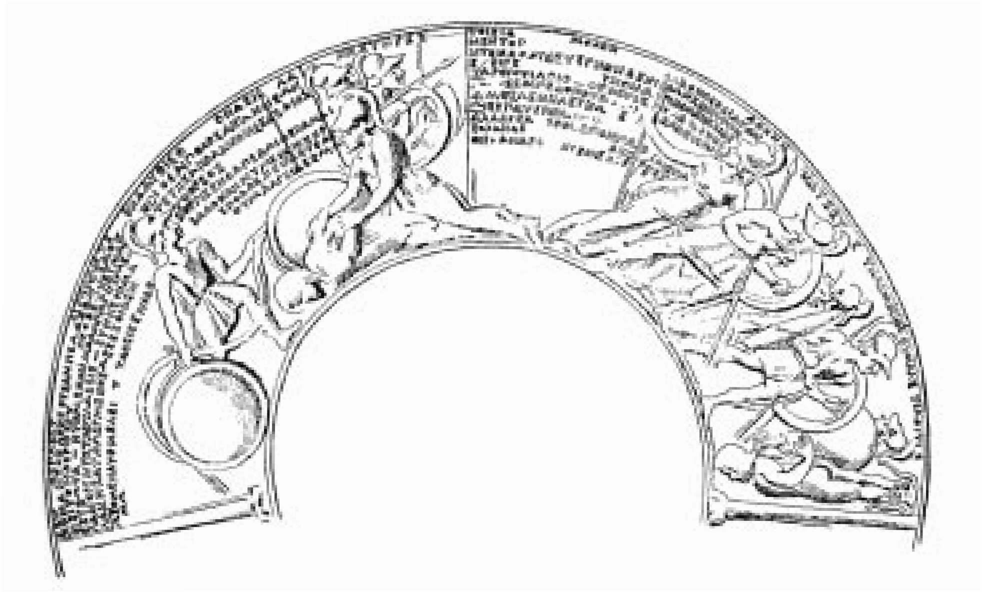

12.4. Ανάπτυγμα παράστασης σκύφου με θέματα από την *Οδύσσεια*.

[Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο.]

12.5. Ανάπτυγμα μήτρας με θέματα από την άλωση της Τροίας

[Πέλλα, σχέδιο Α. Φάκλαρη, Μουσείο Πέλλας]

12.6. Ο Όμηρος υπαγορεύει.
Ο Όμηρος τραγουδά τα έπη με τη συνοδεία λύρας και οι γραφείς καταγράφουν.

[Ξυλογραφία από την έκδοση της Ιλιάδας του Ν. Λουκάνη (1526)]

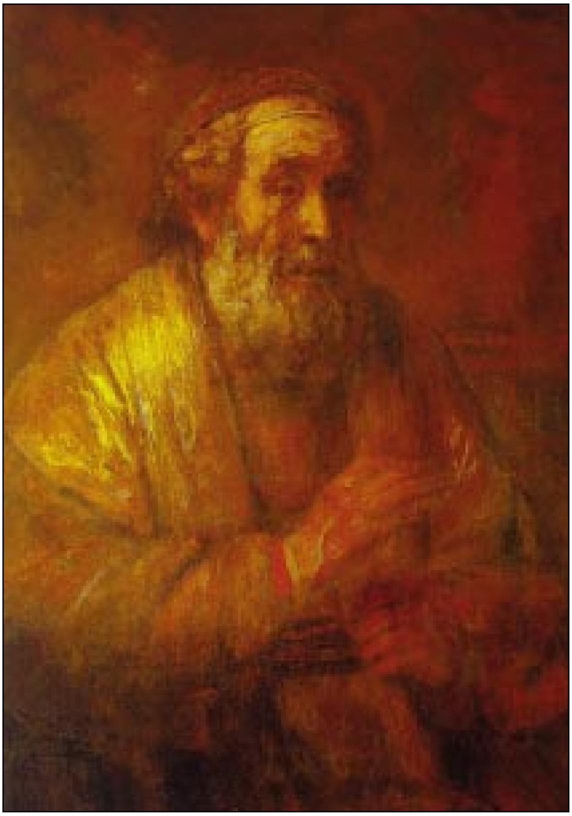

12.7. Χ.β.Ρ. Ρέμπραντ «Ο Όμηρος υπαγορεύει».

[Ελαιογραφία σε μουσαμά, έργο του 1663, του Ολλανδού ζωγράφου και χαράκτη Χάρμενς βαν Ριν Ρέμπραντ (Rembrandt, 1606-1669), Mauritshuis, The Hague]

III. ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1. Ο Ελληνικός κόσμος τους 11ο και 10ο αι. π.Χ.

[Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.Β΄, σ. 24, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1971]

Χάρτης 2. Ο Ελληνικός κόσμος κατά τους 8ο και 6ο αι. π.Χ.

[Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, τ. 11, σ. 103, εκδ. Δομή, Αθήνα 1996]

Χάρτης 3. Τα σπουδαιότερα τοπωνύμια που αναφέρονται στην Οδύσσεια

* Το Δουλίχι και η Σάμη δεν έχουν ταυτιστεί με βεβαιότητα.

- Αίγυπτος (22)
- Άργος (17)
- Γεραιστός, Κάβο Ντόρο (24)
- Γόρτυνα (33)
- Δελφοί (8)
- Δήλος (5)
- Δουλίχι* (11)
- Δωδώνη (9)
- Ζάκυνθος (13)
- Ήλιδα (23)
- Θεσπρωτία (26)
- Ιθάκη (10)
- Ιωλκός (28)
- Κίκονες (3)
- Κνωσσός (7)
- Κρήτη (6)
- Κύθηρα (32)
- Κύπρος (20)
- Λήμνος (25)
- Μαλέας (14)
- Μίμαντας (30)
- Μυκήνες (15)
- Όλυμπος (19)
- Πάφος (34)
- Πύλος (27)
- Σάμη* (12)
- Σκύρος (36)
- Σπάρτη (18)
- Ταίναρο (29)
- Τένεδος (2)
- Τίρυνθα (16)
- Τροία (1)
- Φαιστός (32)
- Φάρος (31)
- Φθία (35)
- Φοινίκη (21)
- Ψυρία (4)
- Χίος (37)

Χάρτης 4. Οι περιπλανήσεις του Οδυσσέα

Χάρτης 5. Χάρτης της Ιθάκης

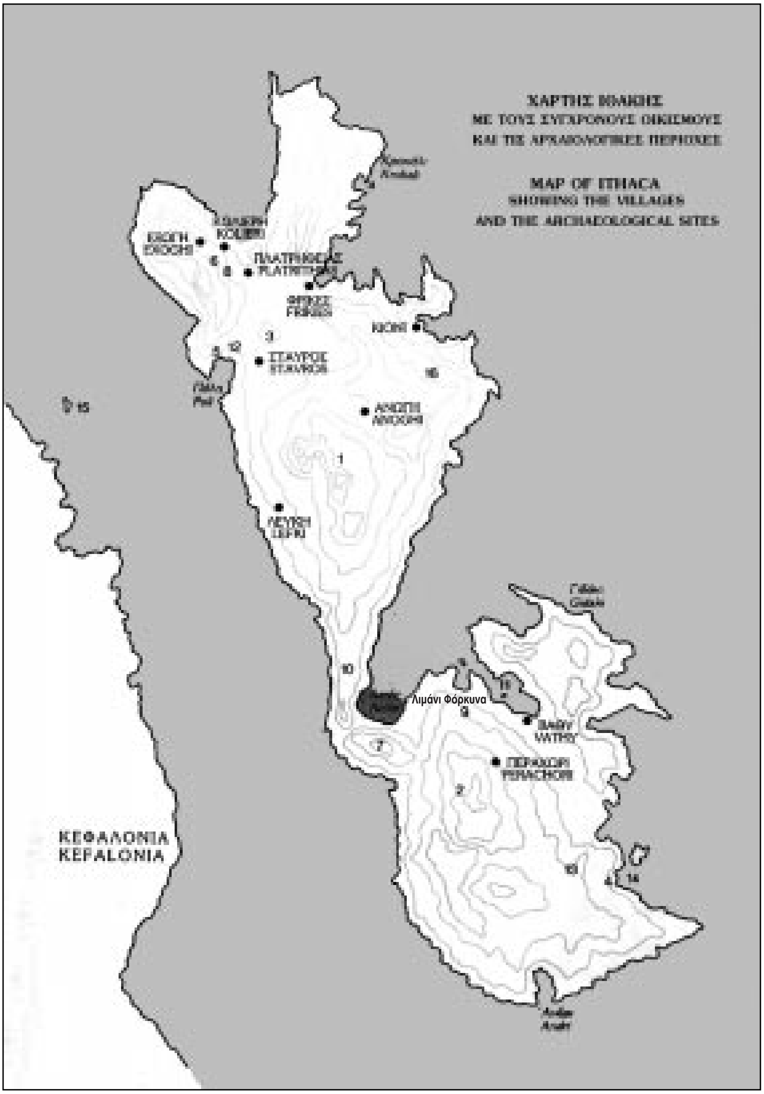

1. Βουνό Νήριτον
2. Βουνό Νήιον (Καραβέικο)
3. Ερμαίος Λόφος (Πηλικάτα)
4. Πέτρα Κόρακος - Αρεθούσα Κρήνη
5. Σπηλιά Λοΐζου
6. Σχολή Ομήρου - Άγιος Αθανάσιος
7. Αλαλκομενές (Παλιόκαστρο)
8. Μελάνυδρος Πηγή
9. Σπήλαιο των Νυμφών (Μαρμαροσπηλιά)
10. Αγρός Λαέρτη
11. Λιμάνι Φόρκυνος (Βαθύ)
12. Τυκτή Κρήνη (Ασπροσυκιά)
13. Μαραθιάς
14. Λιμάνι Ρείθρου (Περαπηγάδι)
15. Αστερίς (Δασκαλιό)
16. Ρούγα

[Όμηρος και Οδυσσέας, δίγλωσση έκδοση, εκδ. Σπ. Δενδρινός, Αθήνα 1991. σ. 9]

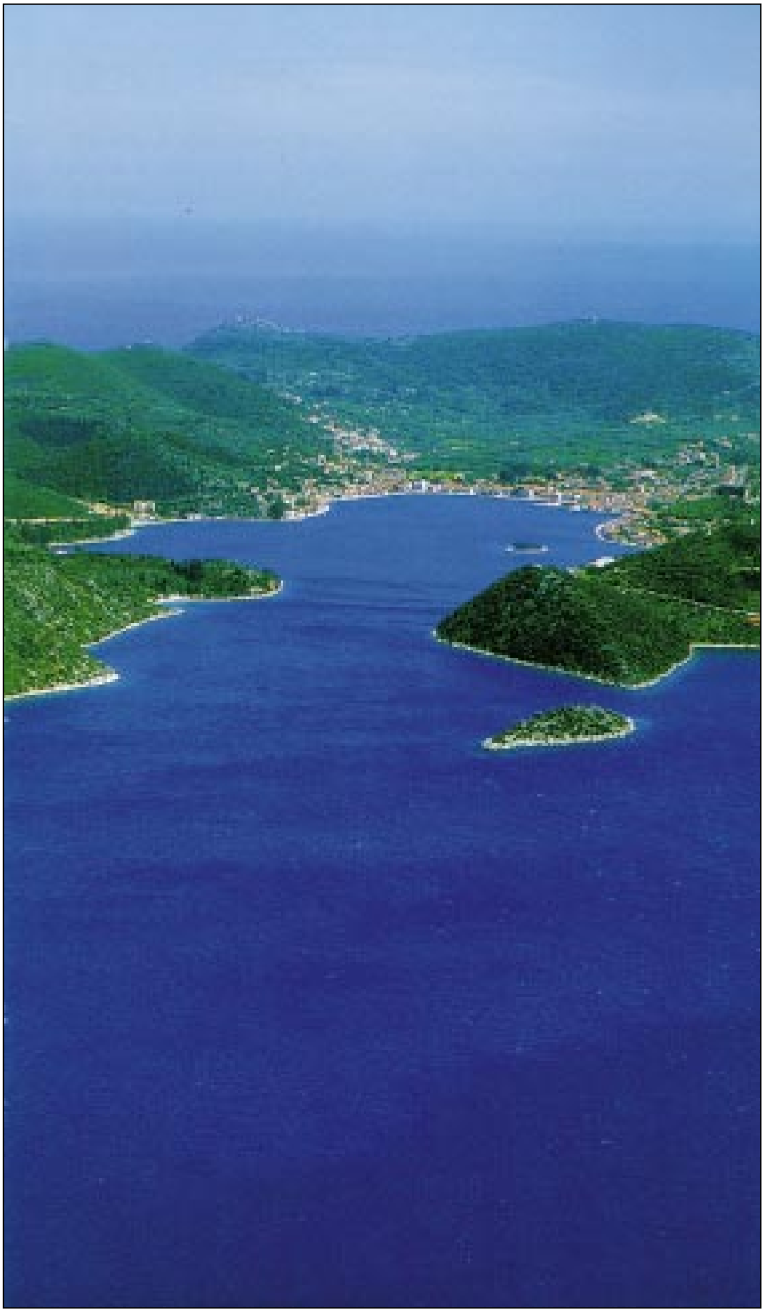

Εικ. 161 Άποψη της σύγχρονης Ιθάκης

[Κεφαλονιά - Ιθάκη, Τουριστικός οδηγός, εκδ. Αδάμ, Αθήνα, χ.χ., σ. 105]

Χάρτης 6. Χάρτης του ουρανού με τους αστερισμούς που αναφέρονται στα Ομηρικά Έπη

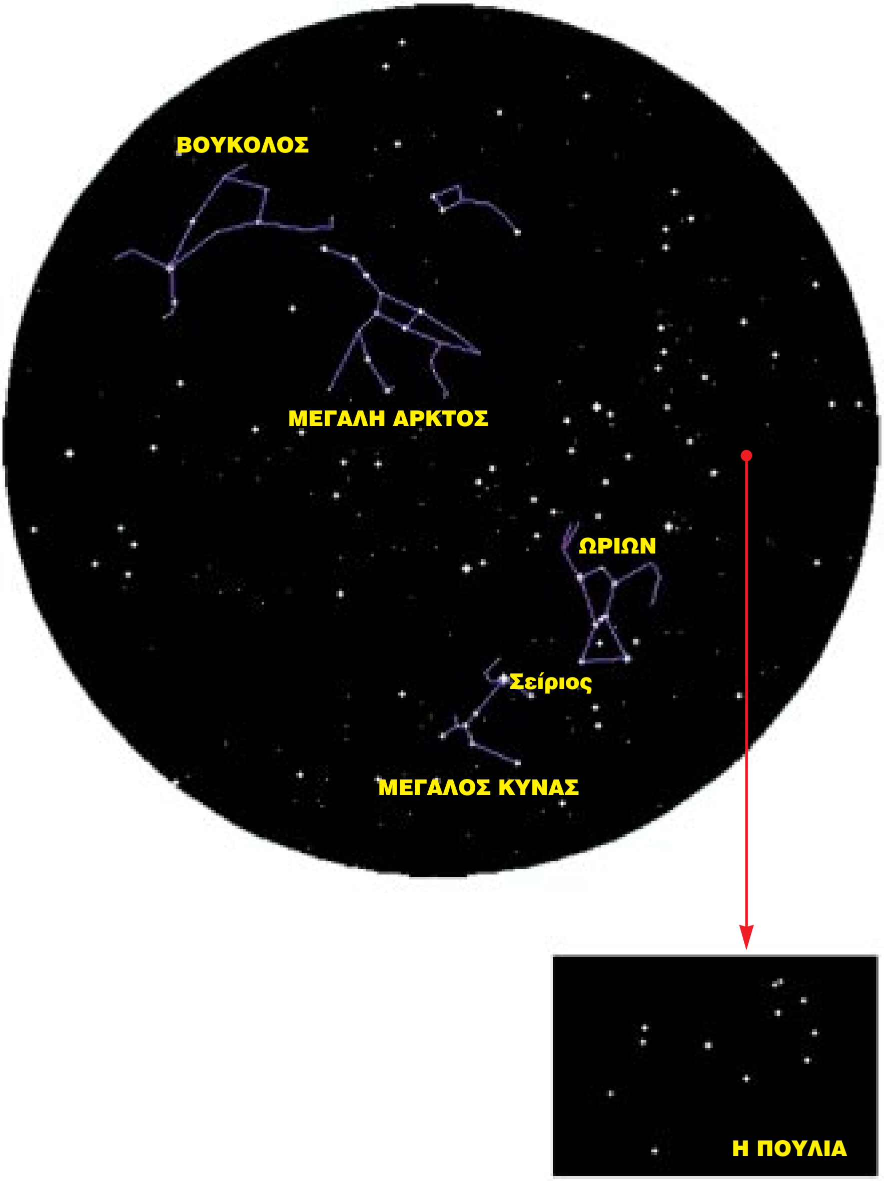

Έτσι περίπου φαινόταν ο ουρανός από τον ελλαδικό χώρο τη νύχτα της 15ης προς 16η Νοεμβρίου του 750 π.Χ., η ώρα 3 με 4 τα ξημερώματα

Ο χάρτης έγινε με το πρόγραμμα RedShift χάρη στη βοήθεια του φυσικού Ν. Βασιλειάδη, τον οποίο και ευχαριστεί θερμά η συγγραφική ομάδα.

IV. ΠΙΝΑΚΕΣ

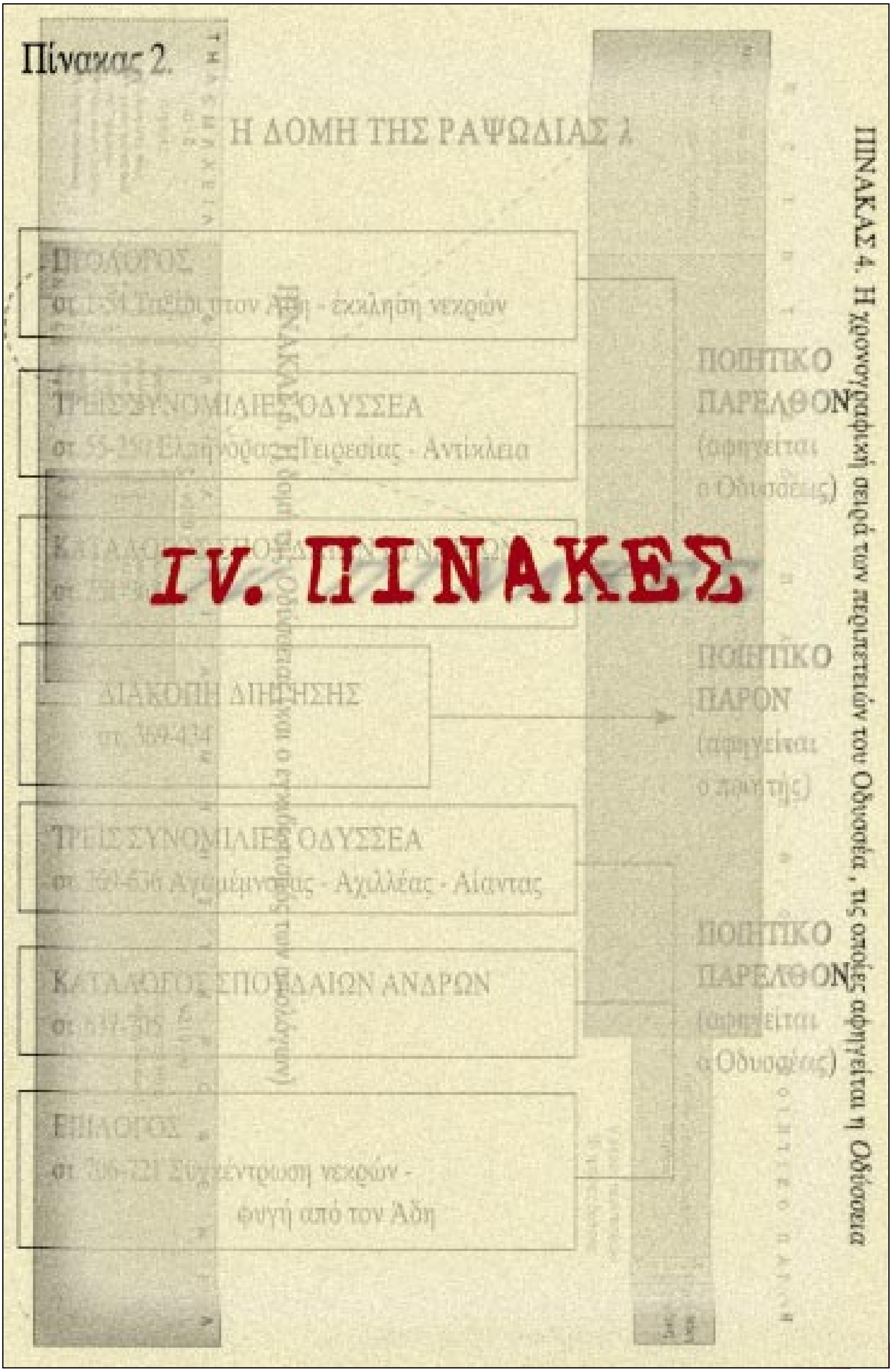
Πίνακας 2.
Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΡΑΨΩΔΙΑΣ λ
ΤΡΕΙΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΟΔΥΣΣΕΑ
ΔΙΑΚΟΠΗ ΔΙΗΓΗΣΗΣ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΠΟΥΔΑΙΩΝ ΑΝΔΡΩΝ
ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ
ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΟΝ
ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Η χρονογραφική σειρά των περιπετειών του Οδυσσέα, τις οποίες αφηγείται η Οδύσσεια

Πίνακας 1.

ΤΟ “ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ” ΤΗΣ "ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑΣ"

ραψωδίες & στίχοι	ημέρες	γεγονότα
α	1η	“Αγορά” των θεών. Κάθοδος της Αθηνάς στην Ιθάκη. Διάλογος Αθηνάς-Μέντη με τον Τηλέμαχο. Πρώτες εκδηλώσεις ωρίμανσης του Τηλέμαχου.
β	2η	“Αγορά” των Ιθακησίων. Μυστική προετοιμασία και αναχώρηση του Τηλέμαχου. Νυχτερινό ταξίδι με πλοίο προς την Πύλο.
γ 1-462	3η	Ο Τηλέμαχος και η Αθηνά-Μέντορας στην Πύλο. Αφηγήσεις του Νέστορα.
γ 463-561	4η	Θυσία στην Αθηνά. Μετάβαση του Τηλέμαχου και του Πεισίστρατου με άρμα στις Φηρές.
γ 562-568	5η	Μετάβαση με άρμα από τις Φηρές στη Σπάρτη.
δ 1-339	βράδυ	Ο Τηλέμαχος και ο Πεισίστρατος στο παλάτι του Μενέλαου. Συστάσεις. Αφηγήσεις της Ελένης και του Μενέλαου.
δ 340-700	6η	Αφηγήσεις του Μενέλαου στον Τηλέμαχο.
δ 701-885	απόγευμα	Συνωμοσία των μνηστήρων κατά του Τηλέμαχου. Πληροφόρηση της Πηνελόπης για την απουσία του γιου της· ανησυχία για την τύχη του.
δ 886-955	νύχτα	Καθησυχαστικό όνειρο της Αθηνάς στην Πηνελόπη. Ενέδρα των μνηστήρων στην Αστερίδα.

ραψωδίες	ημέρες	γεγονότα
ε - ξ	__________	Παρατεταμένη φιλοξενία του Τηλέμαχου στη Σπάρτη.
ο (αρχή)	νύχτα	____
ο	36η - 37η	____
		____
		____
	βράδυ & νύχτα	____
ο (τέλος)	αυγή 38ης	____
π	__________	Άφιξη στο καλύβι του Εύμαιου. Αναγνωρισμός με Οδυσσέα. Επάνοδος στην Ιθάκη των μνηστήρων που με επικεφαλής τον Αντίνοο ενέδρευαν στην Αστερίδα.

Πίνακας 2.

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΡΑΨΩΔΙΑΣ λ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
στ. 1-54 Ταξίδι στον Άδη - έκκληση νεκρών

ΤΡΕΙΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΟΔΥΣΣΕΑ
στ. 55-250 Ελπήνορας - Τειρεσίας - Αντίκλεια

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΠΟΥΔΑΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
στ. 251-368

→ **ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ** (αφηγείται ο Οδυσσέας)

ΔΙΑΚΟΠΗ ΔΙΗΓΗΣΗΣ
στ. 369-434

→ **ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΟΝ** (αφηγείται ο ποιητής)

ΤΡΕΙΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΟΔΥΣΣΕΑ
στ. 369-636 Αγαμέμνονας - Αχιλλέας - Αίαντας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΠΟΥΔΑΙΩΝ ΑΝΔΡΩΝ
στ. 637-705

ΕΠΙΛΟΓΟΣ
στ. 706-721 Συγκέντρωση νεκρών - φυγή από τον Άδη

→ **ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ** (αφηγείται ο Οδυσσέας)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. *Η χρονογραφική σειρά των περιπετειών του Οδυσσέα τις οποίες αφηγείται η* **Οδύσσεια**, *και ο εγκιβωτισμός.*

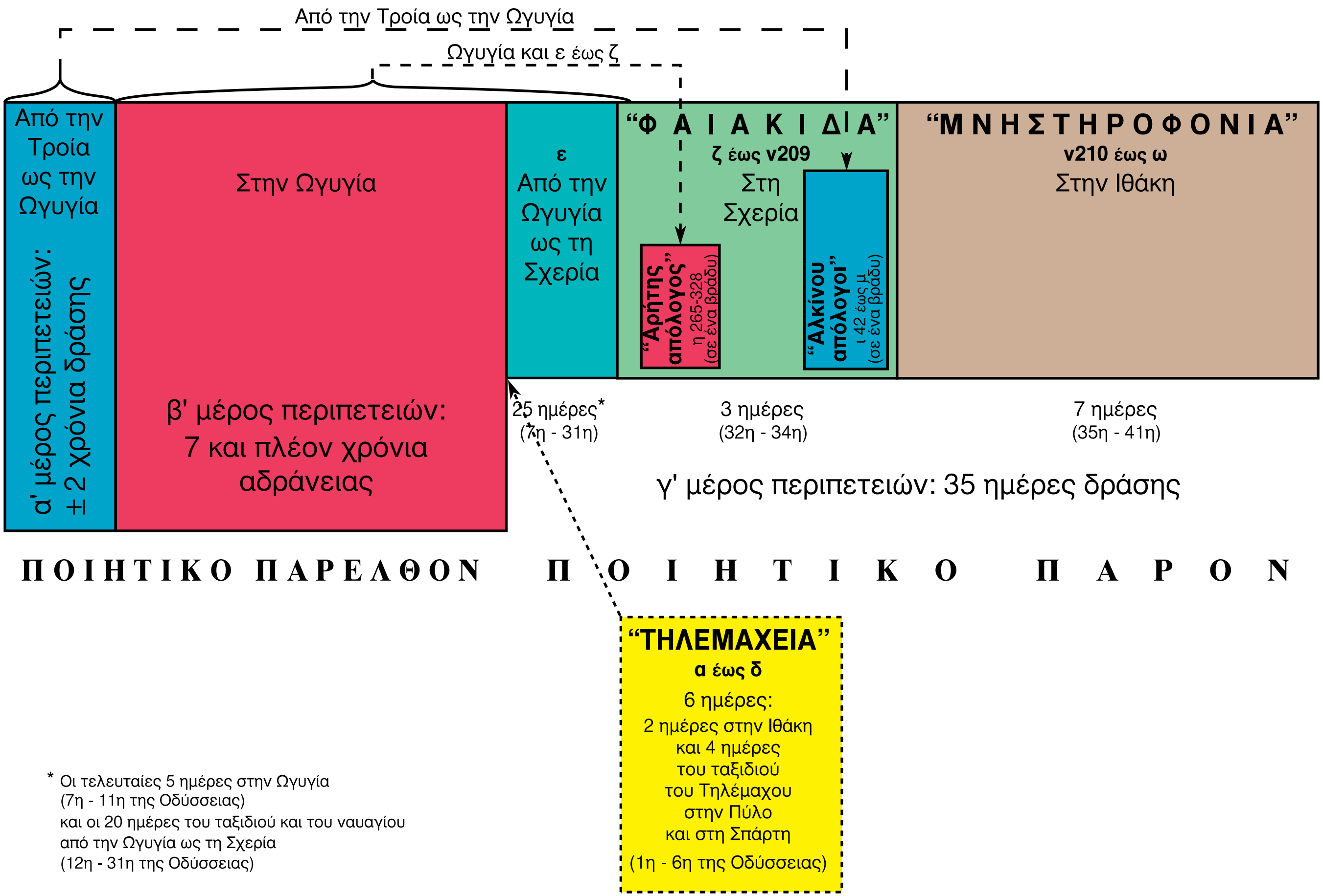

* Οι τελευταίες 5 ημέρες στην Ωγυγία (7η - 11η της Οδύσσειας) και οι 20 ημέρες του ταξιδιού και του ναυαγίου από την Ωγυγία ως τη Σχερία (12η - 31η της Οδύσσειας)

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Η χρονογραφική σειρά των περιπετειών του Οδυσσέα τις οποίες αφηγείται η *Οδύσσεια*

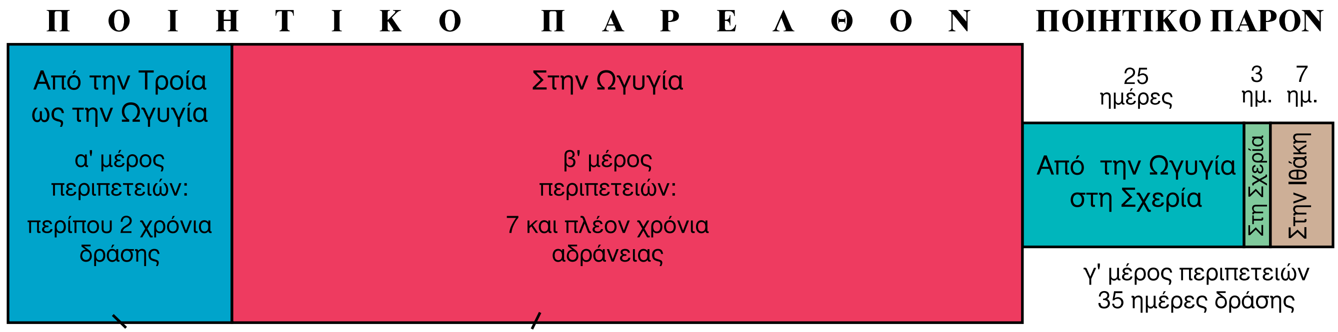

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Η δομή της *Οδύσσειας* (και ο εγκιβωτισμός των «Απολόγων»)

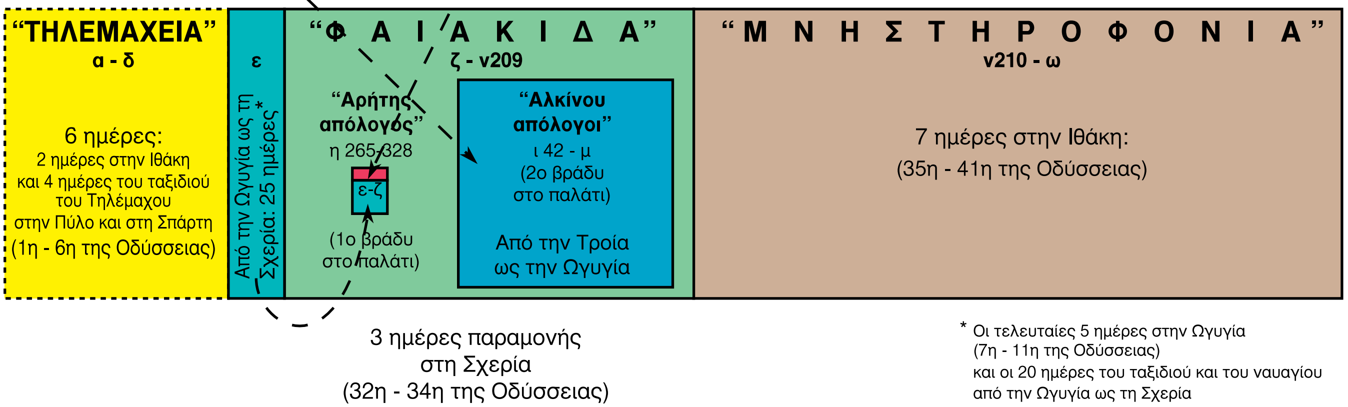

* Οι τελευταίες 5 ημέρες στην Ωγυγία (7η - 11η της Οδύσσειας) και οι 20 ημέρες του ταξιδιού και του ναυαγίου από την Ωγυγία ως τη Σχερία (12η - 31η της Οδύσσειας)

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. ΤΟ «ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ*

Πίνακας για τον τόπο και το χρόνο δράσης (με χρονογραφική σειρά)

Τόπος:	χώρα Κικόνων χώρα Λωτοφάγων νήσος Κυκλώπων	νήσος Αίολου (Αιολία) χώρα Λαιστρυγόνων νήσος Κίρκης (Αία)	Άδης	νήσος Σειρήνων Πλαγκτές - Σκύλλα - Χάρυβδη νήσος Θρινακία	πέλαγος νήσος Ωγυγία πέλαγος νήσος Σχερία	Ι θ ά κ η		Πύλος Από την Πύλο στη Σπάρτη	Σπάρτη Ιθάκη	Ωγυγία πέλαγος Σχερία	Σ χ ε ρ ί α			
Χρόνος:	± 2 χρόνια				7+ χρόνια	1η	2η	3η-4η ¦ 4η-5η	◐ 6η ●	7η-11η ¦ 12η-31η	● 32η	◐	33η ◐	34η
Ραψωδίες:	ι	κ	λ	μ	η 265-328	α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ν
ΜΕΡΗ:	“Αλκίνου απόλογοι”				“Αρήτης απόλογος”	“ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ”					“ΦΑΙΑΚΙΔΑ”			
	ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ 9+ ΧΡΟΝΙΑ					ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΟΝ 34 ΗΜΕΡΕΣ								

πέλαγος Ιθάκη	Ιθάκη	Σπάρτη Από Σπάρτη στην Ιθάκη Ιθάκη	Ι θ ά κ η								
◐	35η	● 36η-37η ◕	38η ◐	39η			● 40η ●				41η
ν	ξ	ο	π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
“ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ”											
ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΠΑΡΟΝ 7 ΗΜΕΡΕΣ											

± = περίπου

\+ = και πλέον

◐ = βράδυ

● = νύχτα

◕ = βράδυ και νύχτα

Σημειώνονται μόνο εκείνα τα βράδια και εκείνες οι νύχτες στην αφήγηση των οποίων επιμένει ο ποιητής.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

- *"αγορά":* **σ. 58: ερ. 6**· *"αγορά" θεών:* σ. 30, ***α* 31 κ.ε.**, σ. 58: ερ. 6, σ. 59: ερ. 8, ***ε* 3 κ.ε.**, σ. 135: ερ. 1· *"αγορά" Ιθακησίων:* **σ. 31**, σ. 64: ερ. 27 και 28.
- *αναγνωρισμός - θεματικός τύπος:* σ. 317: ερ. 4, **σ. 321: ερ. 19**, 20, σ. 358: ερ. 16, σσ. 396-7: ερ. 16, 17, 18, 19, σ. 409: ερ. 2, **σ. 414: ερ. 18**, 17.
- *αναζήτηση:* **σ. 28**, σ. 103: ερ. 6.
- *αναχρονισμός:* **σ. 45: σχ. *α* 204-5**, σ. 343: σχ. *τ* 187-9, σσ. 409-410: ερ. 7.
- *ανθρωπισμός - ανθρωπιά:* **σ. 188: ερ. 15**, σ. 417: ερ. 32.
- *ανθρωποκεντρισμός:* **σ. 136: ερ. 14**, **σ. 271: ερ. 16**, σ. 417: ερ. 31.
- *ανθρωπομορφική αντίληψη -ανθρωπομορφισμός:* **σ. 135: ερ. 4**.
- *αοιδός:* **σσ. 12-14**, εικ.: 2, 18, 54, σ. 474, στίχοι: *γ* 311-7, *θ* 581-3, *ι* 2-11, *λ* 414-417, *φ* 415-9, σχόλια: *θ* 76-9, ***θ* 107**, σ. 64: ερ. 25, σσ. 191-2: ερ. 30, 31, 32, σ. 325 (βλ. ακόμη Δημόδοκος και Φήμιος).
- *απόλογοι - αναδρομική αφήγηση: "Αλκίνου απόλογοι" - "Μεγάλοι απόλογοι":* σ. 108, 269: ερ. 1 και 2, σ. 278: ερ. 2, **σ. 280: ερ. 9**· *"Αρήτης απόλογος":* **σ. 108**, σ. 141, σ. 278: ερ. 2· *"Μικροί απόλογοι":* **σσ. 414-6: ερ. 19**.
- *αρχαϊκή εποχή:* **σ. 17: πίν. Γ**, σ. 19.
- *άστοχα ερωτήματα - θεματικός τύπος:* **σ. 275: ερ. 40**, 41.
- *αυτοδικία:* **σ. 409: ερ. 6**, σ. 414: ερ. 17· βλ. και *μνηστηροφονία*.
- *αφηγηματική τεχνική:* βλ. *αναδρομική αφήγηση, χρονογραφική αφήγηση, αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο, αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο, διάλογος, διαστολή χρόνου, εγκιβωτισμός, επιβράδυνση, θεματικοί τύποι, μονόλογος, προοικονομία, "σκηνή", συστολή χρόνου.*
- *αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο:* **σ. 63: ερ. 21**, σ. 100: ερ. 1, 6, σ. 269: ερ. 1, σ 279: ερ. 3.
- *αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο:* **σ. 63: ερ. 21**, σ. 279: ερ. 3.
- *Γραμματεία:* **σ. 9: σημ. 1**.
- *γεωμετρική εποχή - γεωμετρικά χρόνια:* **σ. 12**, σ. 17: πίν. Γ, σ. 19.
- *δακτυλικό εξάμετρο:* **σ. 12** (και **σημ. 3**).
- *διάλογος:* **σ. 63: ερ. 21**, 18.
- *διαστολή χρόνου:* **σσ. 137-8: ερ. 18**.
- *δομή:* σ. 102: ερ. 5, **σ. 187: ερ. 9** και 10, σ. 269: ερ. 3, σ. 274: ερ. 33, σ. 275: ερ. 43, σ. 278: ερ. 2, σ. 280: ερ. 9.
- *εγκιβωτισμός:* **σ. 278: ερ. 2**, **σ. 417: ερ. 30**, **σ. 502: πίν. 3**, **σ. 503: πίν. 4** και **5**· βλ. και *ένθετη διήγηση*.
- *ειρωνεία:* **σσ. 320-1: ερ. 18**, 17.
- *εκφραστικοί τρόποι:* βλ. *ειρωνεία, εκφραστικοί τύποι, παρομοίωση, άστοχα ερωτήματα.*
- *εκφραστικός τύπος - τυπική έκφραση:* **σ. 103: ερ. 7**, σσ. 104-5: εργ. 4, σσ. 410-1: ερ. 11, σ. 422: εργ. 12.
- *ενανθρώπιση θεού:* **σ. 63: ερ. 17**, **σ. 318: ερ. 10**, σ. 421: εργ. 10.
- *ένθετη διήγηση / ένθετη αοιδή - αναδρομική αφήγηση - θεματικός τύπος:* σ. 100: ερ. 1, 4, 6, σσ. 100-101: ερ. 9, **σ. 192: ερ. 35**, σ. 269: ερ. 2, σ. 276: ερ. 49, σσ. 280-1: ερ. 9, βλ. και *εγκιβωτισμός*.
- *επιβράδυνση:* **σ. 358: ερ. 20**.
- *επιφάνεια θεού:* **σ. 63: ερ. 17**, **σ. 318: ερ. 10**, σ. 421: εργ. 10, σχόλιο *α* 356.
- *έπος (ηρωικό, διδακτικό) - επική ποίηση:* **σσ. 12-14, 19**, σ. 410: ερ. 9, 10, σσ. 411-3: ερ. 13, 14.
- *ηθική αρχή:* σσ. 57-58: ερ. 4, σ. 59: ερ. 10, σ. 282: εργ. 5, **σ. 395: ερ. 10**.

- *ηθογράφηση:* **σ. 187: ερ. 8**, σ. 189: ερ. 21, σ. 192: ερ. 34, σσ. 270-1: ερ. 11, σσ. 271-2: ερ. 18, σ. 276: ερ. 44, σ. 318: ερ. 7, 8, σ. 397: ερ. 20, 21, σ. 416: ερ. 20, σ. 417: ερ. 26, σ. 419: εργ. 3· βλ. *και περιγραφή - τεχνική.*
- *θεματικός τύπος - τυπική σκηνή ή τυπικό θέμα:* **σ. 277: ερ. 51**, **σ. 396: ερ. 17**, σ. 411: ερ. 12, σ. 422: εργ. 13.
- *Ιλιάδα:* σ. 15: πίν. Β, σ. **16,** σ. 23.
- *"κλεπτοσύνη":* **σ. 318: ερ. 8**.
- *Κύκλια:* **σ. 14**, **σ. 15: πίν. Α.**
- *μνηστηροφονία:* **σ. 290**, σ. 317: ερ. 2, σ. 321: ερ. 22, σ. 356: ερ. 1, 6, σ. 357: ερ. 14, σ. 358: ερ. 18, σ. 394: ερ. 1, σ. 414: ερ. 17, ραψωδία *χ*.
- *"Μνηστηροφονία":* σ. 28 (και **σημ. 6**), σ. **290**, σ. 420: εργ. 7.
- *μονόλογος:* σ. 137: ερ. 16, στίχοι: *ε* 329-345, *ε* 453-473, *ε* 521-529, *ζ* 150-159.
- *μυκηναϊκή εποχή - μυκηναϊκά χρόνια:* **σ. 12**, σ. 17: πίν. Γ.
- *"νήπιοι" εταίροι / σύντροφοι:* **σσ. 271-2: ερ. 18**, σ. 276: ερ. 47, σ. 281: ερ. 12.
- *"Νέκυια":* **σ. 198: σημ. 7**, 275: ερ. 43, σ. 413: ερ. 14, σ. 501: πίν. 2.
- *"νέμεσις":* **σ. 272: ερ. 21**, σ. 395: ερ. 10.
- *"Νόστοι":* **σ. 15-16.**
- *νόστος:* **σ. 16**, σ. 28, σ. 108, σ. 103: ερ. 6, σ. 135: ερ. 1, σ. 277: ερ. 53, σ. 286: εργ. 10, 11.
- *Οδύσσεια:* **σ. 16**, **σσ. 22-23**, σ. 28, σ. 108, σ. 502-4: πίν. 3, 4, 5, 6.
- *οιωνοσκοπία:* **σ. 46: σχ. *α* 224-5.**
- *"Ομηρικό ζήτημα":* **σ. 16 και σ. 18.**
- *παράλληλα κείμενα:* **σ. 10: σημ. 2**.
- *παρομοίωση:* **σ. 137: ερ. 15**, σ. 186: ερ. 3, σ. 270: ερ. 10, σ. 397: ερ. 22.
- *περιγραφή (τοπίου, καταστάσεων, συμπεριφοράς) - τεχνική:* σ. 61: ερ. 14, σ. 62: ερ. 16, σ. 64: ερ. 22, 23, 24, **σσ. 135-6: ερ. 7**, 8, 9, σ. 271: ερ. 13 βλ. και *ηθογράφηση.*
- *πλαστή διήγηση - ιστορία:* **σσ. 317-8: ερ. 5**, 6, σ. 357: ερ. 12, στίχοι: *ν* 286-323, *τ* 182 κ.ε., *ω* 305-315.
- *"πολύτροπος" Οδυσσέας:* **σ. 57: ερ. 3**, σ. 270: ερ. 11, σ. 318: ερ. 8.
- *προοικονομία:* **σ. 137: ερ. 17**, 186: ερ. 1, σ. 186: ερ. 6, σ. 356: ερ. 1, 6, σ. 394: ερ. 5, σ. 409: ερ. 5.
- *προοίμιο - θεματικός τύπος:* **σ. 57: ερ. 1**.
- *ραψωδία:* **σσ. 22-23.**
- *ραψωδός:* **σ. 19**, {εικ. 3, 6, σχόλιο εικ. 18.
- *συστολή χρόνου:* **σσ. 137-8: ερ. 18**
- *"σκηνή":* **σ. 60: ερ. 12**, σσ. 319-320: ερ. 14.
- *"Τηλεμάχεια":* **σ. 28** (και **σημ. 6**), σσ. 101-2: ερ. 4, σ. 102: ερ. 5, σ. 108, σ. 290, σ. 420: εργ. 6, σ. 500: πίν. 1.
- *"τίσις":* **σ. 272: ερ. 21**, σ. 395: ερ. 10.
- *τρωικός κύκλος:* **σσ. 14-15 και πίν. Β.**
- *"ύβρις":* **σσ. 271-2: ερ. 17**, 18, 19, 20, 21, σ. 276: ερ. 45, σ. 395: ερ. 10.
- *"Φαιακίδα":* σ. 28 (και **σημ. 6**), **σ. 108**, **σ. 278: ερ. 2**, σ. 287: εργ. 12, σ. 290.
- *"φιλέταιρος" Οδυσσέας:* **σσ. 272-3: ερ. 24**, σ. 276: ερ. 47.
- *φιλοξενία:* *(θεσμός φιλοξενίας και τυπικό φιλοξενίας - θεματικός τύπος):* **σσ. 60-61: ερ. 13**, σ. 277: ερ. 50, 51.
- *χρονογραφική αφήγηση - αφήγηση με χρονογραφική σειρά:* σ. 23, σ. 278: ερ. 1, 2, σσ. 280-1: ερ. 9, σσ. 414-6: ερ. 19, σσ. 502-4: πίν. 3, 4, 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

- Αγαμέμνονας: στίχοι: *α* 33-51, *γ* 147-188, *γ* 223-228, 275-6, 290, 297-320, 349-361, *δ* 575-605, 657, *θ* 95-101, *ι* 289-292, *λ* 435-524, σ. 59: ερ. 8, σ. 283: εργ. 7, σσ. 66, 67-68, 199-200, 400.
- Άδης (Πλούτωνας): σχ. *α* 73, στίχοι: *κ* 557-582 και σχ. *κ* 557-8.
- Αθηνά: στίχοι: *α* 52-361, *α* 365, *α* 498, *γ* 31-380, 152-166, 255-261, *δ* 378, 562-3, *ε* 4-32, 121-2, *ε* 421-427, 477, 487-8, 550-2, *ζ* 3-62, 174-5, 282-8, 355-6, 391-402, *θ* 9-27, 231-240, 596, 629, *ι* 352, *ν* 210-421, *ν* 388-390, *π* 173-196, *π* 232-5, 259-260, *σ* 82-84, *τ* 507-8, *φ* 363-4, *ω* 472-488, 502-3, 517-551, και σχόλια: *α* 31, 141, 174, 356, 363-5, *θ* 596.
- Αίας ο Λοκρός, του Οϊλέα: σχ. *α* 363-5, *δ* 559-574, σ. 68.
- Αίας ο Σαλαμίνιος, του Τελαμώνα: στίχοι: *γ* 121, *λ* 527 και σχ., σχ. *ε* 342, σσ. 199-200.
- Αίγισθος, του Θυέστη: στίχοι: *α* 33-54, *α* 333, *γ* 223-8, 276, 291-5, 297-320, 349-361, *δ* 581, 587-616, *λ* 461-3, σ. 59: ερ. 8, σ. 59: ερ. 10, σ. 79: ερ. εικ. 26, σ. 66, βλ. και εικ. 14.
- Αιθίοπες: στίχοι: *α* 26-28 και σχ., *ε* 311, σ. 111.
- Αίθων (ψευδώνυμο του Οδυσσέα): στ. *τ* 195.
- Αίολος: σσ. 23, 196.
- Αλιθέρσης: στ. *ω* 463, σσ. 31, 294, 400.
- Αλκίνοος: στίχοι: *ζ* 17-18, 70-92, 240-1, 364-378, *ι* 2, *λ* 391-432, *ν* 3-76, ραψ. *θ,* σσ. 108, 140-2, 194, 199, 202.
- Αντίκλεια: στίχοι: *λ* 93-98, 154-161, 169-250, σ. 199.
- Αντίνοος: στίχοι: *α* 428-445, *σ* 44-135, *φ* 256-323, *χ* 9-21, σσ. 31, 68, 296, 324-5, 360-1.
- Απόλλων: στίχοι: *γ* 323-9, *θ* 97-8, 268-270, 385-406, *θ* 591, *φ* 258-268, και σχόλια: *α* 31, *γ* 324-5, *ζ* 134, 198, *θ* 97, 402, *φ* 258, σ. 328.
- Αργείοι: στ. *γ* 150 και σχ. *δ* 308.
- Άργος (ο σκύλος του Οδυσσέα): στίχοι: *ρ* 333-375, σ. 324.
- Άρης: στίχοι: *θ* 139, *θ* 317-434, *λ* 602-3 σ. 142· και σχόλια: *α* 31, *θ* 139, *θ* 342, *θ* 428.
- Αρήτη: στίχοι: *ζ* 68-69, 97-102, 370-384, *θ* 513-541, *λ* 379-390, *ν* 65-78, σσ. 141-2, 199, 202 σ. 108.
- Άρτεμη: στίχοι: *ε* 135-8, *ζ* 129-136, 187-8, *λ* 191-2· και σχόλια: *α* 31, *γ* 324-5, *ε* 135, *ε* 137, *ζ* 134, *ζ* 198, *λ* 191-2, σσ. 67, 140, 327.
- Ατρείδης/ες ή γιος του Ατρέα: στίχοι: *α* 41 και σχ., *ε* 338 και σχ.
- Αυγή: στίχοι: *δ* 340 και σχ., *δ* 479, 648, *ε* 1-2 και σχ., 135-8 και σχ., 252, 430-1, *ζ* 63, *ι* 339-340, 484-5, 623, *κ* 211, *μ* 359, *ν* 107, *τ* 341, 365, 454, *ψ* 272-8· βλ. και εικ. 31.
- Αυτόλυκος: στίχοι: *τ* 419-493.
- Αφροδίτη: στίχοι: *δ* 286-292, *θ* 317-434, σ. 142, και σχόλια: *α* 31, *ζ* 26, *θ* 318.
- Αχαιοί: στίχοι: *α* 301, 317-318 και σχ., *α* 363, *γ* 112, 116, 128, 258, *δ* 268, 367, 555, *θ* 592-4, 621, *ν* 361-363, και σχ. *δ* 308, σ. 30.
- Αχιλλέας: στίχοι: *γ* 118, 121, *ε* 342 και σχ., *θ* 93-101 και σχ., *λ* 525-607, και σχόλια: *λ* 529 και *λ* 572, σσ. 199-200, 400.
- Δαναοί: στίχοι: *α* 391, *δ* 308 και σχ., *ε* 337, 700.
- Δήμητρα: στίχοι: *ε* 139-143 και σχόλια: *α* 31, *ε* 139-140, *κ* 557-8.
- Δημόδοκος: στίχοι: *θ* 51-6, 75-113 και σχόλια: *θ* 76-9, 128-131, 301-438, 571-657, *ν* 31-32, σ. 142.
- Δίας: στίχοι: *α* 12, 31-108, 313, 388-9, 424, 435, *γ* 47, 149, 171, 182, *δ* 260, *ε* 3-50, 109-166, *θ* 564, *ι* 297-307 και σχ., 613-8, *λ* 492-3, *μ* 356, 426-503, *ν* 29, 240-1, *ρ* 371-3, *τ* 315-6 και σχ., 322, 386-392, *φ* 421-2, *ω* 472-487, 541-6, και σχόλια: *α* 31, 32, 53, 73, *ζ* 134, 198, 230-4, *θ* 139, *ι* 458, *κ* 557-8, σσ. 23-24, 31, 108, 110, 196, 202, 293, 327, 361, 400· αλλά και Ζευς: στίχοι: ε142-

3, 333-4.
- Διομήδης, γιος του Τυδέα: στίχοι: *γ* 192-3, 206-7 και σχ. 206-7, *δ* 310-1.
- Ειδοθέη, κόρη του Πρωτέα: στίχοι: *δ* 404-497, σ. 67.
- Ελένη: στίχοι: *δ* 241-339, *λ* 434, 494, *ψ* 246-252, σσ. 67-68, 294, και σχόλια: *δ* 256, *δ* 305.
- Ελπήνορας: σσ. 198-9, 200.
- Επήριτος (ψευδώνυμο του Οδυσσέα): στίχοι: *ω* 305-315
- Ερμής: στίχοι: *α* 44-50, *α* 97-100, *ε* 33-165, *θ* 384-406, *κ* 311-349, *μ* 440, και σχόλια: *α* 31, 44, 97· βλ. και εικ. 39, σσ. 24, 30, 110, 197, 400.
- Εύμαιος: στίχοι: *π* 1-174, *ρ* 350-374, *φ* 365-392· σχ. *π* 69· σσ. 24, 290, 292-6, 324-5, 328, 360-2, 364, 400.
- Ευπείθης: στίχοι: *α* 428, *ω* 468-471, *ω* 521-7· σ. 400.
- Ευρύαλος: στίχοι: *θ* 139, 153-4, 170-220, 475-504· σ. 142,
- Ευρύκλεια: στίχοι: *α* 478-496, *τ* 380-539, *φ* 387-394, *ψ* 1-96, *χ* 195-203· σσ. 31-32, 68, 327, 361-3.
- Ευρύλοχος: στίχοι: *κ* 230-309, 488-509, *λ* 25-26, *μ* 316-345, 384-399· σ. 197.
- Ευρύμαχος: στίχοι: *α* 446-468, *σ* 77-78, *φ* 245-347, *χ* 47-93· σσ. 31, 296, 325-6, 360-1.
- Ήλιος: στίχοι: *α* 11, *θ* 322-362, *λ* 17, 120-1, *μ* 300 και σχ., 299-448, και σχ. *μ* 423, *τ* 292-7, 459-460· σσ. 23, 198, 201-2.
- Ήρα: στ. *δ* 576 και σχόλια: *α* 31, *δ* 576, *ε* 367-8, *θ* 139, σ. 201· .
- Ήφαιστος: στίχοι: *ζ* 286, *θ* 317-434, *ψ* 183, και σχ. *α* 31, *θ* 318, *θ* 319· σσ. 141, 142.
- Ιδομενέας: στίχοι: *γ* 220-222, *ν* 289-299, *τ* 193-207.
- Ινώ-Λευκοθέη: στίχοι: *ε* 367-389 και σχ. *ε* 367-8, 517.
- Ίρος: στίχοι: *σ* 1-140· σ. 325.
- Καλυψώ: στίχοι: *α* 17-19, *α* 60-66, *α* 98-100, *δ* 628, *ε* 16-21, 35, 66-296, 304-6, 354, 410, *θ* 548-551, *ι* 32-3, *μ* 439, 504-7· σ. 134: ερ. εικ. 41 και 45, σσ. 23-24, 30, 68, 141, 142, 197, σ. 108, 110.
- Κίκονες: σ. 194.
- Κίρκη: στίχοι: *θ* 543-5, *ι* 34-6, *κ* 235-582, *λ* 6-8, 24· σσ. 23, 197-201.
- Κλυταιμνήστρα: στίχοι: *α* 33-51, *γ* 276, *γ* 309-317, 357-8, *λ* 461-513· σ. 59: ερ. 8.
- Κύκλωπες: στίχοι: *α* 83 και σχ., *ζ* 6-8, *ι* 302-4, *ι* 398, 445-461, 568· σσ. 195-7.
- Κύκλωπας: στίχοι: *ι* 240-630, *ι* 327, 476, *κ* 225, σ. 212: ερ. εικ. 76, 77, 78 βλ. και Πολύφημος.
- Λαέρτης: στίχοι: *α* 208-213, *α* 481-485, *λ* 209-219, *π* 128-9, 150-169, *ω* 280-350, 498-527· σσ. 31, 199, 290, 295, 364, 400.
- Λαιστρυγόνες: σσ. 196-7.
- Λαοδάμας: στίχοι: *θ* 144, 157, 158-189, 247-8, 439-461· σ. 142.
- Λευκοθέη-Ινώ: στίχοι: *ε* 367-389 και σχ.· σ. 111.
- Λητώ: στ. *ζ* 134 και σχόλια: *ζ* 134, *ζ* 198.
- Λωτοφάγοι: σ. 195.
- Μέδοντας: σσ. 68, 296, 362, 400· στίχοι: *χ* 360-388.
- Μελάνθιος: στ. *φ* 265· σσ. 324, 328, 361-2.
- Μελανθώ: σσ. 326-7.
- Μενέλαος, γιος του Ατρέα: στίχοι: *α* 316-7, *γ* 159, 194, 291, 298-305, 321-361, 368-379, *δ* 241-666, *θ* 626-7· σσ. 66, 67-68, 294.
- Μέντης: στίχοι: *α* 119, *α* 199-200, *α* 466.
- Μέντορας: στίχοι: *γ* 280, *ω* 502-551, σσ. 31, 362.
- μνηστήρες της Πηνελόπης: στίχοι: *α* 104-105, *α* 119-132, *α* 162-183, *α* 250-304, *α* 408-473, *γ* 237-264, *δ* 353-6, 370-384, *ε* 22-3, 27-8, *λ* 128-134, *π* 77-140, 146-7, *σ* 44-140, *τ* 135-170, ραψ. *φ* και *χ*· σσ. 22, 23, 30, 31-32, 292-6, 324-8.

- Μούσα/ες: στίχοι: *α* 1-13 και σχ. 1, *θ* 76-79 και σχ., *θ* 90-92, *θ* 581-3, *θ* 591· βλ. και εικ. 4, 12, 13, σ. 36: ερ. εικ. 13, σ. 57: ερ. 1.
- Ναυσικά: στίχοι: *ζ* 24-390, *θ* 555-568, σσ. 24, 140-2, σ. 108.
- Νέστορας: στίχοι: *α* 315, *γ* 35-380, σχ., *δ* 545, *λ* 576· σσ. 66, 294, σ. 82: ερ. εικ. 28.
- Νεοπτόλεμος, γιος του Αχιλλέα: στίχοι: *γ* 217-8, *λ* 554-5, 569-607, και σχ. *λ* 572.
- Νύμφες: στίχοι: *ζ* 132-6 και σχ., *ζ* 154-6, *μ* 361, *ν* 402-7· σ. 292.
- Οδυσσέας: στίχοι: *α* 1-25 και σχ., *α* 56-108, *α* 179-187, 195-196, 214-229, *γ* 92-113, *γ* 134-188, *δ* 264-285, 295-320, 351-384, *δ* 621-631, ραψ. *ε, ζ, θ, ι* (κυρίως 20-39, 559-563), *κ, λ, μ, ν, π*· στίχοι: *ρ* 333-378, *σ* 62-69, 104-9, *τ* 227-230, 256-7, 417-493, *φ* 401-444, *χ* 36-43, *ψ* 206-233· και σχόλια: *ε* 342, *θ* 93, σ. 22, 28, 108, 290, σ. 57: ερ. 3, σ. 396: ερ. 13, 318: ερ. 8, σσ. 23-4, σ. 38: ερ. εικ. 14, σ. 49: ερ. εικ. 17, σ. 134: ερ. εικ. 41 και 45, σ. 179: ερ. εικ. 61· βλ. και εικ. 110.
- Ορέστης: στίχοι: *α* 33-51, *α* 331-3, *γ* 223-236, 354-358, *δ* 614-616, *λ* 518· βλ. και εικ. 14, σ. 59: ερ. 8, σ. 66.
- Ούτις (ψευδώνυμο του Οδυσσέα): στίχοι: *ι* 409 και σχ., 412, 455, 505, 511.
- Παναχαιοί: στ. *α* 265 βλ. Αχαιοί και σχ. *δ* 308.
- Πεισίστρατος: στίχοι: *γ* 40-59· σσ. 66, 67, 294.
- Περσεφόνη: στίχοι: *κ* 557-582 και σχ., *λ* 51, 238-242, 435-6· σ. 200.
- Πηνελόπη: στίχοι: *α* 304-308, 365-410, *ε* 230-241, *λ* 196-204, 500-513, *π* 40-47, 82-86, 141-4, *τ* 103-383 (κυρίως 127-170), 398-401, 505-8, *φ* 314-364, *ψ* 7-135, 189-278· σ. 22, σ. 413: ερ. 14, σσ. 23-24, 30, 31-32, 68, 110, 199, 293-6, 324-7, 360, 363-4, 400, βλ. και εικ. 103, σ. 290.
- Πολύφημος: στίχοι: *α* 79-88, *ι* 240-630, *ι* 454, 495· σσ. 23, 196.
- Ποσειδώνας: στίχοι: *α* 23-30, 79-92, *γ* 48-71, 204-205, *δ* 430, 559-574, *ε* 311-420, *θ* 384-425, 682-4, *ι* 313-6, 459, 575-597, *λ* 112-5, 144, 451-2, 458-460, *ν* 388-390, *ψ* 261-8· σσ. 23-24, 30, 66, 111, 196, 202, 364. και σχόλια: *α* 73, *α* 79, *ε* 367-8.
- Πρωτέας: στίχοι: *δ* 387-8 και σχ., *δ* 428-642· σσ. 67-68.
- Σειρήνες: σσ. 411-3: ερ. 13, σσ. 23, 200-1.
- Σκύλλα: στίχοι: *μ* 298, 353, 483, 501-3, σσ. 23, 201.
- σύντροφοι του Οδυσσέα: στίχοι: *α* 7-11 και σχ., *ι* 248-253, 318-344, 360-373, 420-444, 467-484, 513-526, 543-6, 549-558, 604-613, 615-618, 619-630, *κ* 211-234, 260-309, 431-555, *τ* 292-7· σσ. 23, 194-202, 282 εργ. 5, σσ. 57-58: ερ. 4,
- Τειρεσίας: στίχοι: *κ* 559-563, *λ* 97-168, 183, *μ* 304· σσ. 23, 198-9, 364.
- Τηλέμαχος: στίχοι: *α* 101-108, *α* 127-498, *γ* 31-380, *ε* 22-24, 29-32, *λ* 206-8, *π* 6-260, *σ* 71-79, *δ* 321, *δ* 350, *φ* 348-444, *χ* 97-122, *ψ* 112-120, 144-150, *ω* 505-516· σσ. 22, 28, 23-24, 30-32, 66, 67-68, 110, 199, 292, 290, 294-6, 324-8, 360-4, 400· σ. 49: ερ. εικ. 17, σ. 79: ερ. εικ. 26.
- Τρώες: στίχοι: *γ* 94-95, 257, *ε* 340, *θ* 60-620· και σχόλια: *λ* 583-5, *λ* 586· βλ. και εικ. 30.
- Φαίακες: στίχοι: *ε* 39-43, 424-5, *ζ* 3-18, 46, 72, 144, 240-251, *ζ* 294, 316-351, ραψ. *θ, λ* 394, *ν* 1-139, *ν* 236-9, 345-9, *π* 253-8· σσ. 140-2, 194, 199, 202, 292, 108.
- Φήμιος: στίχοι: *α* 172-173 και σχ., 362-415, *χ* 331-359, *ψ* 155-9, 166-170· σσ. 30, 324, 362.
- Φιλοίτιος: στίχοι: *φ* 395-400· σσ. 24, 328, 360-2.
- Χάριτες: στίχοι: *ζ* 26 και σχ., *θ* 431-434.
- Χάρυβδη: στίχοι: *μ* 297, 480-500, και σχ.· σσ. 23, 200-2.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

- Άδης: στίχοι: *κ* 570, *λ* 182, 480, 534, *μ* 432· σσ. 198, 200, 202, 400· βλ. και Κάτω κόσμος.
- Αία, νησί της Κίρκης: στίχοι: *ι* 35, *κ*, *μ* 305, 311· σσ. 23, 197.
- Αίγυπτος (χώρα): στίχοι: *γ* 348, *δ* 252, 389, 394, 540· σσ. 67, 293. (ποταμός): *δ* 533, 654.
- Άργος: στίχοι: *α* 384 *γ* 207, 293, 307, *δ* 633· σχόλια: *α* 71, 383-4, *γ* 307.
- Δουλίχιο: στίχοι: *α* 273 και σχ., *ι* 26, *π* 139, *τ* 136, *τ* 311.
- Ελλάδα: στίχοι: *α* 383 και σχ., *λ* 558 και σχ..
- Ζάκυνθος: στίχοι: *α* 273 και σχ., *ι* 26, *π* 134, *τ* 136.
- Θράκη: στ. *θ* 428 και σχ.· σ. 194.
- Θρινακία: στίχοι: *λ* 119, *μ* 297-455, *τ* 294· και σχ. *μ* 424· σσ. 23, 201-2.
- Ιθάκη: στίχοι: *α* 21-22, *α* 65-68, *α* 101, *α* 116, *α* 116-498, *α* 273, 440, 448, 451, *γ* 90, *δ* 626, *ι* 22-31, 563, 590, *κ* 477, 525, *λ* 32, 123, 179, 540, *μ* 391, *ν* 106-138, *ν* 266-279, 391-421, *π* 67, *τ* 137, *ν* 391 κ.ε.· σχόλιο: *ν* 109-110· σσ. 28, 108, 110, 290, 23-24, 30, 31, 68, 141, 196, 198-202, 292-4, 364, 400.
- Ίλιο: στίχοι: *θ* 599, 703, *λ* 188, *τ* 129. Κακοΐλιο: στίχοι: *τ* 278 και σχ., *ψ* 22.
- Κάτω κόσμος: σσ. 23, 199-200· σχόλια: *κ* 557-8, *λ* 606.
- Κικόνων χώρα: σ. 23.
- Κρήτη: στίχοι: *γ* 221, 338, *ν* 291, *π* 71, *τ* 183-217, 361-2· σ. 293· και σχόλια: *τ* 187-9, 190-6, 200.
- Κυκλώπων χώρα: σσ. 23· στίχοι: *ι* 398-9.
- Λαιστρυγόνα, χώρα των Λαιστρυγόνων: στ. *κ* 224· σ. 23.
- Λακεδαίμονα: στίχοι: *γ* 377, *δ* 347· *ε* 24, βλ. και Σπάρτη.
- Λωτοφάγων χώρα: σ. 23.
- Μαλέας ή καβο Μαλιάς: στίχοι: *γ* 334-5, *δ* 578 και σχ., *τ* 200· σσ. 23, 194.
- Μυκήνες: *γ* 352.
- Νήιο (βουνό της Ιθάκης): στίχοι: *α* 206, *γ* 90· Νήριτο (βουνό της Ιθάκης): *ι* 23, *ν* 398.
- Όλυμπος: στίχοι: *α* 31-115, *α* 115, *ε* 1-56, *ζ* 54-62, *ζ* 295, *θ* 365, *θ* 319-428, *κ* 348, *μ* 382, *ω* 472-488, σσ. 24, 30, 110, 202, 400.
- Πέτρες (Πλαγκτές ή Συμπληγάδες): στ. *μ* 297 και σχ.· σ. 201.
- Πύλος: στίχοι: *α* 106-107, 315, *γ* 31-380, 208, 287, *ε* 24, *λ* 516, *ν* 309, *π* 29· σσ. 28, 23, 30, 66.
- Σάμη: στίχοι: *α* 273 και σχ., *ι* 26, *π* 139, *τ* 136, σ. 68.
- Σπάρτη: στίχοι: *α* 106, 316, *λ* 517, σ. 28, 319: ερ. 11, σσ. 24, 30, 66-68, 292, 294.
- Σχερία: στίχοι: *ε* 39, *ε* 307-310, 433-552, *ζ* έως *ν*, *ζ* 9-14 και σχ. *ζ* 11, σσ. 110, 202, σ. 108, 290, 292.
- Τροία: στίχοι: *α* 2-3, 233, 263, 364, *γ* 111, 300, 312, 321, *δ* 267, 274, 366, 545, *ε* 44, *ε* 338, *θ* 4, 700, *ι* 41, 285, *κ* 377, *λ* 94, 177, 420, 432, 561, 574, *ν* 278-9, 294-9, 361, *ρ* 361, *τ* 194, 205· σχόλια: *α* 363-5, *κ* 572· σσ. 23, 30, 66, 67, 108, 142, 194, 202, 290, 292-3.
- Φαιακίδα, χώρα Φαιάκων: στίχοι: *ε* 307-310, 318, 380, *ζ* 246-251, 315-329, 363, 398, *ν* 230-1, *ν* 368-9, *τ* 297-301, *ε* 318, 380· σ. 23, βλ. και Σχερία .
- Ωγυγία, νησί της Καλυψώς: *α* 57-60, 98, *δ* 627, *ε* 64-296, *ζ* 210, *μ* 504-7· σσ. 23, 30, 68, 110, 202, σ. 108.
- Ωκεανός: στίχοι: *δ* 639, *ε* 303, *κ* 577-581, *λ* 14, 23, 175· και σχόλια: *δ* 639-640, *ε* 301-3, *τ* 459-460, *ψ* 275· σ. 198.